

У НОМЕРІ:

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ	
Захарченко В.І. Систематика теорій розвитку економіки регіонів на основі течій економічної думки.....	5
ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ	
Джаман М.О. Сучасний стан і структура інноваційного потенціалу України та фактори впливу на його формування.....	17
Зибарева О.В., Воронюк Т.А. Ринок кави в Україні: поточний стан та перспективи розвитку.....	25
Помаз О.М., Помаз Ю.В., Кургускіна Г.Л. Сільське господарство України: виклики і перспективи.....	30
СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ	
Zadorozhniuk N. Analysis of global trends in the development of the it field.....	35
Rodionova T., Polishchuk K. Financial system of greece as a determinant of economic well-being of the country.....	38
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Вахович І.М., Купира М.І. Оптимізація економічної структури регіонів у системі забезпечення соціально-економічної безпеки.....	45
Вівчар О.Й., Курило О.Б., Синютка Н.Г. Децентралізація в Україні: стан та перспективи провадження реформи.....	55
Забарна Е.М., Чердниченко В.А. До питання формування правових та фінансових передумов самоуправління регіонів та територіальних громад.....	62
Карлик Ю.Ю., Дорожкіна Г.М., Лисич В.В. Обґрунтування доцільності створення агропромислового кластеру в Полтавській області.....	67
Павлов К.В. Фінансово-бюджетні механізми реалізації антимонопольної політики на ринку житлової нерухомості України: регіональний контекст.....	73
Рудь Н.Т. Механізм формування та реалізації інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів регіону.....	81
Савчук Д.М. Тенденції та чинники економічного і соціального розвитку громад в умовах адміністративно-територіальної реформи.....	91
Тимошенко М.М. Сільські території: генеза, сутність та значення для формування стратегії сільського розвитку України.....	96
Хижнякова Н.О. Відображення екологічних аспектів у стратегії розвитку територіальної громади.....	106

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Лазарєва О.В. Пріоритети розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування.....	112
Наумік-Гладка К.Г. Розвиток національної туристичної адміністрації як форма дерегуляції туристичної галузі.....	118
Христенко Г.М. Органічне агровиробництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку.....	123
Шубалий О.М. Генезис наукових підходів до проведення ринково орієнтованих перетворень у лісових галузях України.....	130

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Бугас В.В., Рупосов В. Г. Дослідження механізму формування конкурентних переваг організації.....	137
Гриценко О.М. Обліково-аналітичне забезпечення маркетингових витрат суб'єктів господарської діяльності.....	142
Gwoździewicz Sylwia, Prokopowicz Dariusz Znaczenie współpracy jednostek samorządu terytorialnego z przedsiębiorstwami i instytucjami otoczenia biznesu w kontekście aktywizacji przedsiębiorczości w gospodarkach lokalnych.....	147
Joanna Jasińska Model rozwoju przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysu.....	159
Дячков Д.В., Бурій Є.І., Вовковінський Ю.В. Оптимізаційне управління витратами на персонал в умовах економічної нестабільності.....	165
Іванова В.В. Асиметрія інформації як чинник активізації інноваційних бізнес-процесів на підприємствах туристичного бізнесу.....	171
Климчук М.М., Шовківська В.В. Економіко-організаційні засади інтеграційних формувань: експлікація будівельного енергокластеру.....	175
Ковальчук О.В., Войтович С.Я., Герасимяк Н.В. Проблеми забезпечення синергії засобів інтернет-комунікацій при просуванні освітніх послуг.....	180
Лопушинська О.В. Підходи до визначення сутності та класифікації ресурсів підприємства.....	184
Маркіна І.А., Потапюк І.П., Мошенець Д.О. Теоретико-методологічні засади управління якістю продукції.....	189
Михайлова О.С., Карпова І.Ю., Йосипенко О.О. Стратегічне планування розвитку підприємницької діяльності.....	194
Осташова В.О., Бражник А.С., Сліпокінь Ю.А. Стан та перспективи розвитку самоменеджменту управлінського персоналу підприємства.....	199

Полінкевич О.М. Принципи соціально-компетентного управління підприємством.....	205
Потьомкіна О.В., Чиж Н.М. Дослідження становлення корпоративного управління у вітчизняній практиці господарювання (теоретичний аспект).....	209
Сазонова Т.О., Кононенко А.В., Кононенко І.В. Стимулювання працівників як фактор підвищення результативності діяльності підприємства.....	214
Сакун Л.М., Карлик Ю.Ю., Павлова О.О. Теоретичні основи мотивації та напрями покращення стану мотиваційних механізмів на прикладі пат «АвтоКрАЗ».....	221
Сакун Л.М., Сухомлин Л.В., Лисич В.В. Напрями підвищення ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств Полтавської області.....	228
Світлична А.В., Калініченко М.С. Економічні інструменти управління розвитком підприємств.....	233
Федірець О.В., Карюк О.М., Михалкова Н.В. Механізм реалізації стратегічних рішень у аграрних підприємствах.....	239
Шульженко І.В., Кудря В.В., Хоменко В.В. Етичні аспекти прийняття управлінських рішень.....	244
Шульженко І.В., Бабич О.В., Рубайко В.В. Інформаційна система управління конкурентоспроможністю підприємства.....	249
Яцюк О.С. Основні напрями підвищення ефективності процедур банкрутства та санації підприємств.....	255

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Головко М.Й. Аналіз сучасного стану індикаторів розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України.....	261
Дорош В.Ю., Русакова О.М. Податкова політика держави щодо протидії тіньовій економіці.....	265
Іщук Л.І., Ніколаєва А.М., Пиріг С.О. Забезпечення фінансовими ресурсами місцевих бюджетів в контексті сталого розвитку регіону.....	270
Савчук О.А., Якуб'як Марек Фінанси місцевого самоврядування у ІІ Республіці Польщі.....	278
Чиж Н.М., Дзямуніч М.І., Урбан О.А. Управління інноваційною діяльністю банківських установ.....	284
Шпортюк Н.Л., Коваль А.М. Особливості фінансового менеджменту в банку.....	289

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Безтелесна Л.І. Шляхи поліпшення якості формування людського капіталу на рівні громади...	294
Вакуленко Ю.В., Безрук С.С., Мельніченко З.Д. Формування висококваліфікованого персоналу як засіб підвищення ефективності використання матеріально-технічного забезпечення.....	298

Gwoździewicz Sylwia, Prokopowicz Dariusz

Znaczenie jednostek samorządu terytorialnego w aktywizacji osób bezrobotnych na lokalnym rynku pracy na przykładzie powiatu Ciechanów..... 303

Шубала І.В.

Принципи та пріоритети політики доходів населення в умовах економічної кризи..... 321

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 332.14

Захарченко В.І., д.е.н., професор

Черкаський державний технологічний університет

**СИСТЕМАТИКА ТЕОРІЙ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ
НА ОСНОВІ ТЕЧІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

У статті простежена генеза та проведена систематика теорій розвитку економіки регіонів в руслі основних течій економічної думки. Зроблено акцент на тих положеннях теорій розвитку економіки регіонів, які дозволяють поєднувати їх з тією чи іншою загальноекономічною теорією. Підкреслена можливість використання теорій розвитку економіки регіонів для практичних цілей – раціонального розміщення продуктивних сил, прискореного розвитку економіки проблемних регіонів тощо.

Ключові слова: економіка регіону, регіональний економічний розвиток, течії економічної думки, теорії (концепції, моделі) розвитку економіки регіонів.

Zakharchenko V.

**SYSTEMATICS OF THEORIES OF REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT
BASED ON FEATURES OF THE ECONOMIC OPINION**

The article traces the genesis and systematizes the theories of economic development of the regions in line with the main trends of economic thought. The emphasis is placed on those positions of theories of economic development of the regions, which allow them to combine them with one or another general economic theory. The possibility of using theories of economic development of regions for practical purposes - rational placement of productive forces, accelerated development of the economy of problem regions, etc. - is emphasized.

Keywords: regional economics, regional economic development, trends of economic thought, theory (concepts, models) of regional economics development.

Захарченко В.И.

**СИСТЕМАТИКА ТЕОРІЙ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНОВ
НА ОСНОВЕ ТЕЧЕНИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ**

В статье прослежен генезис и проведена систематика теорий развития экономики регионов в русле основных течений экономической мысли. Сделан акцент на тех положениях теорий развития экономики регионов, которые позволяют сочетать их с той или иной общеэкономической теорией. Подчеркнута возможность использования теорий развития экономики регионов для практических целей – рационального размещения производительных сил, ускоренного развития экономики проблемных регионов и т. п.

Ключевые слова: экономика региона, региональное экономическое развитие, течения экономической мысли, теории (концепции, модели) развития экономики регионов.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ще у 60-х рр. минулого століття У. Айзард відзначав надмірну увагу економістів-теоретиків до динамічних аспектів економіки без урахування просторової складової. Він підкреслював, що класичні й некласичні теорії обмежуються вивченням «країни, що позбавлена яких би то не було просторових характеристик» [1, с. 58].

Щоправда, в останні десятиліття з'явилася ціла низка спеціальних теорій, в т. ч. й недостатньо верифікованих варіантів (концепцій) та абстрактних представлень (моделей), присвячених розвитку економіки регіонів. Однак при цьому у більшості з них невідомою залишається їх «материнська основа», тобто не визначена їх приналежність до основних напрямів економічної думки. Не завжди зрозумілою є така приналежність і

в більш ранніх теоріях. Звісно, це послаблює їх не тільки науковий, але й практично орієнтований потенціал. Через це виникла необхідність систематики теорій розвитку економіки регіонів саме в контексті основних течій економічної думки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у систематику і розкриття змісту теорій розвитку економіки регіонів зробили У. Айзард, Н. Андерсон, О. Бавико, М. Вишнеvsька, Г. Возняк, Ю. Гаджієв, О. Гранберг, А. Гусейнов, І. Дегтярьова, М. Джаман, О. Іванова, О. Кіро, І. Кондіус, В. Король, П. Кругман, Н. Ліба, В. Медвідь, М. Морошкіна, В. Реутов, С. Романюк, А. Ходжаян та ін. В руслі течій економічної думки вони зазвичай виділяють дві основні групи теорій розвитку економіки регіонів – неокласичні та кумулятивні (як синтез кейнсіанських та інституціональних теорій). Однак ці групи не охоплюють усього спектру цих теорій, тому крім них виділяють ще й такі їх групи, як нові теорії, теорії нових форм територіальної організації виробництва, інші теорії тощо, але уже не за ознаками приналежності до тієї чи іншої течії економічної думки, а за іншими ознаками (структурними, регіональними тощо). Зрозуміло, що це не відповідає базовим засадам теорії систематики.

Цілі статті. Спробуємо систематизувати теорії розвитку економіки регіонів на основі їх змістовних характеристик, які вказують на їх приналежність чи дотичність до основних течій економічної думки, а також до окремих загальноекономічних теорій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відомий економіст та історик економічної думки М. Блауг вважав, що теорії використання простору та розміщення виробництва до середини ХХ ст. розвивалася «у повній відокремленості від основних напрямів як класичної, так і неокласичної економічної науки» [2, с. 546].

Ми ж виходимо з того, що навіть якщо в теоріях розвитку економіки регіонів прямо не вказується на їх зв'язок з більш загальними економічними теоріями, то це ще не означає, що такого зв'язку немає в принципі. Більше того, окремі теорії розвитку економіки регіонів, якщо не базуються, то тяжіють до тих чи інших загальноекономічних теорій (табл. 1).

З теорій *докласичних течій* помітний вплив на розвиток теорії розвитку економіки регіонів мала економічна думка Стародавньої Греції (в особі Ксенофонта) і політична економія Р. Кантільйона, яка стала предтечею класичної політичної економії. Ксенофонт (бл. 430-355 до н. е.) у «Кіропедії» висловив перші думки про те, що глибина поділу праці значною мірою зумовлена розмірами ринку збуту А Кантільйон, економічні рукописи якого були опубліковані окремою книгою «Дослідження природи торгівлі» тільки в 1755 р., схеми суспільного відтворення представив у вигляді просторового розподілу економічної діяльності – сіл навколо міст з метою одержання транспортної економії від наближення переробних підприємств до джерел сільськогосподарської сировини. Крім того, територіальні відмінності в цінах Кантільйон вважав основою міжрайонного та міжнародного обміну товарами.

Класична політична економія сприяла виникненню спочатку теорії розміщення сільськогосподарського виробництва (на початку ХІХ ст.), а вже потім (наприкінці ХІХ ст.) – промислового виробництва, що відповідало логіці трансформації аграрного суспільства в індустріальне. Віднесення цих на інших «розмісницьких» теорій до теорій розвитку економіки регіонів, хоча і є дискусійним, але, на нашу думку, виправданим, тому що локалізація (розміщення) економічного об'єкта в певному регіоні забезпечує йому залучення додаткових факторів виробництва та, відповідно, нарощування економічного потенціалу. А зниження транспортних і виробничих витрат (в разі локалізації виробництва в найбільш вигідних місцях) та вилучення диференціальної ренти зумовлює підвищення ефективності й конкурентоспроможності економіки регіону.

В теорії сільськогосподарського штандарту (місцеположення), викладеній у праці «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економії» (1826) Й. фон Тюнен фактично повторив теорію диференціальної ренти Д. Рікардо, але у власному викладі. Вона органічно «вплетена» в теорію сільськогосподарського штандарту, в якій йдеться про те, що по мірі віддалення від міста витрати землі, праці й основних фондів на одиницю валової продукції швидко зростають і тому галузі сільського господарства стають все більш екстенсивними. В результаті навколо міст утворюються сільськогосподарські пояси зі спадною інтенсивністю й ефективністю обробітку землі («кільця» Тюнена).

Таблиця 1

Зв'язок теорій розвитку економіки регіонів із загальноекономічними теоріями

Основні течії економічної думки	Загальноекономічна основа теорій, концепцій і моделей розвитку економіки регіонів
1	2
Докласичні течії	<i>економічні погляди Ксенофонта</i> : положення про поділ праці і розмір ринку <i>політична економія Р. Кантільйона</i> : погляди щодо просторового розподілу економічної діяльності
Класична політична економія	<i>теорія диференціальної ренти</i> : теорія сільськогосподарського штандарту (Й. фон Тюнен) <i>теорія абсолютних переваг А. Сміта і відносних переваг Д. Рікардо</i> : теорія спеціалізації регіонів і міжрегіональної торгівлі
Історична школа (на базі теорій класичної політекономії)	<i>теорія диференціальної ренти</i> : гравітаційна модель А. Шеффле <i>теорія трьох факторів виробництва</i> : теорія розміщення галузей промисловості (В. Рошер) <i>теорія «економічної бази»</i> (Пітер Де Ла Курт, В. Зомбарт)
Маржиналізм	<i>теорії граничної продуктивності і альтернативних витрат</i> : модель «локаційного трикутника» В. Лаунгардта
Неокласична економічна теорія	<i>теорія ціни</i> : концепція індустріальних районів (А. Маршалл) <i>теорії альтернативних витрат і ціни</i> : теорія промислового штандарту (А.Вебер) <i>теорія загальної економічної рівноваги</i> : теорія просторової економічної рівноваги (Х. Хотеллінг, А.Предель, Т. Паландер, В. Кристаллер, А. Льош) <i>теорія загальної рівноваги у міжнародній торгівлі</i> : сировинна теорія (Х. Інніс), модель Хекшнера – Оліна – Самуельсона <i>неокласична теорія зростання</i> : модель мобільності факторів регіонального зростання (Дж. Борте) <i>модель Солоу-Свана</i> : моделі міжрегіональної конвергенції (Г. Менк'ю, Д. Ромер, А. Уейл, Р. Барро, Х. Сало-і-Мартін) <i>виробнича функція</i> : моделі регіонального зростання (Х. Зіберт, Р. Холл і Ч. Джонс)
Марксистська економічна теорія	<i>теорія планової економіки</i> : теорія економічного районування і територіально-виробничих комплексів (М. Колосовський), теорія планування територіального розвитку (І. Александров), теорія регіональної економіки планового типу (М. Некрасов)
Кейнсіанство	<i>теорія державного регулювання економіки</i> : теорія державного регулювання економічного розвитку регіонів (Г. Камерон), в т. ч. течія «адаптерів» (А. Льош, Е. Гувер) та течія «радикальних перетворювачів» (С. Деннісон)
Інституціоналізм	<i>інноваційно-еволюційна економічна теорія або кумулятивна теорія саморозвитку</i> : базова модель кумулятивної теорії (Г. Мюрдаль), теорія прямого і зворотного зв'язку (А. Хіршман), теорія «полюсів зростання» (Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіль, Х. Ласуен), теорія «осей розвитку» (П. Потье), модель сукупної причинної обумовленості (Х. Річардсон, Тонро), теорія міської агломерації (Х. Річардсон), теорія «центр-периферія» (Дж. Фрідман), модель «дифузії нововведень» (Т. Хегерstrand), модель «вулкан» (Х. Гірш), теорія товарного циклу (Т. Вернон)

Продовження табл. 1

1	2
Неокейсiанство	<i>теорія державно-приватного партнерства</i> : теорія локального партнерства (М. Гедес) <i>теорія стратегічного планування</i> : теорія регіонального планування (У. Ванноп), теорія просторового планування (В. Солет, А. Фалуазі)
Теорії інституціональної еволюції та нео-інституціоналізму	<i>теорія індустріальної модернізації та техноструктури</i> : <i>теорія трьох секторів</i> (А. Фішер, К. Кларк, Ж. Фурастьє та ін.), <i>теорія гнучкої спеціалізації</i> (Ч. Ф. Сейбі, Д. Цейтлін та ін.) <i>теорія трансакційних витрат та екстерналій</i> : концепція кластерів (М. Портер, М. Енрайт); теорія агломерації: модель П. Кругмана і П. Ромера, модель економіки двох регіонів (Р. Фіані) <i>еволюційна теорія економічних змін</i> : динаміко-еволюційна концепція (М. Сторпер, Р. Уолкер); модель «ядро – периферія» (Г. Мюрдаль, А. Хіршман); теорія випадкового зростання: модель розміщення заводів (Дж. Елісон, Е. Глейзер та ін.), модель розподілу економічної активності (Д. Девіс, Д. Вайнштейн), модель «асиметричного шоку» (Х. Сіберт), модель «локальної максимізації шоку» (Т. Джексон); економетрична модель просторових лагів (Лунгень Інн) <i>теорія інноваційно-підприємницької економіки</i> : теорії і концепції регіонального інноваційного розвитку – регіональних інноваційних систем (Б. Асхайм, А. Ізаксен), інноваційного регіонального зростання (А. Андерсон, Дж. Манцинен), інноваційних мереж (Д. Беккатіні та ін.), «регіонів, що навчаються» (Б.-О. Лундваль, Б. Йонсон) <i>теорії кон'юнктури (міжнародної торгівлі, циклів кон'юнктури, конкурентних переваг)</i> : теорія експортної бази (Д. Норт, Ч. Тібу), теорія циклічної чутливості регіонів (Я. Гордон), теорії регіональної конкуренції (М. Харб, С. Харді, Л. Албрехст), теорії регіональної конкурентоспроможності (М. Портер та ін.)
Неокласичний синтез	<i>неокласична та інші теорії</i> : теорія регіональної науки (У. Айзард), модель розміщення виробництва (Я. Тінберген, Х. Бос) <i>неокласична, кейнсіанська та інші теорії</i> : нова теорія регіонального зростання, (К. Кріген-Боден, Х. Зіберт, Е. Боде) <i>теорії недосконалої конкуренції і галузевих ринків</i> : теорії нової економічної географії (НЕГ) і міжнародної торгівлі: базові теорії НЕГ – теорія потенціалу ринку (Дж. Харріс), модель базового мультиплікатора регіонального доходу (А. Пред), синтетична модель П. Кругмана; моделі модернізації традиційних теорій розміщення виробництва – модифікації моделі Й. фон Тюнена М. Фуджитою і П. Кругманом, модифікована модель Фуджита і Морі, трансформована модель Фуджита, Кругмана і Морі; моделі на основі нового типу міжнародної торгівлі – модель циклічного руху факторів Е. Венаблеса, модель «світової історії» Кругмана, Венаблеса і Пуго <i>інституційна теорія саморозвитку економіки, теорія глобального суспільства</i> : теорія нового регіоналізму (М. Кітінг) <i>теорії соціального ринкового господарства, людського капіталу, креативного класу</i> : теорія людського розвитку (експерти ПРООН) <i>вчення про ноосферу, теорія самоорганізації, оптимізаційні моделі суспільного розвитку</i> : теорія сталого розвитку (Г. Дейлі, Комісія Г. Г. Брундтланд)

Джерело: розробка автора

Розвитку економіки регіонів безумовно сприяє їх спеціалізація на тих видах діяльності, для яких в регіоні є найкращі умови. Це знайшло відображення в теорії спеціалізації регіонів і міжрегіональної торгівлі, яка опирається на теорії абсолютних переваг А. Сміта, а ще більше – на теорію порівняльних переваг Д. Рікардо. Адже для спеціалізації регіону важливо мати не тільки найкращі природні й соціально-економічні передумови для виробництва товарів, важливо ще, щоб забезпечувалася суттєва різниця у витратах на виробництво.

Представник *історичної школи* А. Шеффле застосував підхід Й. фон Тюнена до розміщення промисловості. У праці «Суспільна система людського господарства» (1873) він проаналізував просторовий фактор – відстань підприємства від міста, положення якого вважається заданим, і дійшов висновку, що великі міста притягують до себе промислові підприємства із силою тяжіння, обернено пропорційною квадрату відстані між ними. На цій основі була побудована гравітаційна модель Шеффле і проведена класифікація підприємств різних галузей промисловості за їх поведінкою з віддаленням від міста як центру споживання.

Ще один представник історичної школи В. Рошер у теорії розміщення галузей промисловості, викладеній у праці «Дослідження про закони, які визначають доцільне розміщення галузей промисловості» (1865), виходив не з емпіричних посилок, а з теорії трьох факторів виробництва (землі, праці та капіталу) Ж.-Б. Сея, тобто він відштовхувався від засад класичної політекономії. У залежності від частки окремих факторів у загальних витратах виробництва Рошер запропонував різні схеми розміщення промислових підприємств.

Представник останнього покоління німецької історичної школи В. Зомбарт сформулював у сучасному вигляді теорію «економічної бази», яку розробив ще датський меркантиліст Пітер Де Ла Курт. Основними категоріями даної теорії є поняття базового і небазового секторів економіки. Особливістю базового сектора є те, що діяльність в ньому орієнтована на задоволення зовнішнього попиту. А небазовий сектор, навпаки, орієнтується на внутрішньорегіональне споживання. При цьому основною рушійною силою регіонального економічного розвитку є реакція базового сектору на зовнішній попит [3, с. 52].

В дусі *маржиналізму* німецькі економісти В. Лаунгардт та А. Вебер розробили основи теорії розміщення промисловості. Своїм завданням вони ставили відкриття «вічних» законів розміщення (за умов досконалої конкуренції). Причому на перший план висували не виробничо-економічні, а техніко-економічні відносини, що є досить характерним для маржиналізму. В. Лаунгардт у праці «Визначення ефективного розміщення промислового підприємства» (1882) розробив модель «локаційного трикутника», дві вершини якого відповідають джерелам сировини, а одна – ринку збуту. У шуканій (оптимальній) точці розміщення виробництва має досягатися мінімум транспортних витрат. Певним чином ця модель кореспондує з теорією граничної продуктивності Б. Кларка, згідно якої механізм вільної конкуренції забезпечує об'єктивну оцінку корисності (значимості) кожного з факторів розміщення виробництва. Крім того, виробничі й транспортні витрати у конкретному місці розміщення виробництва вона дозволяє порівнювати з такими ж витратами в інших місцях, що цілком узгоджується з теорією альтернативних витрат Ф. Візера.

Більшість економістів *неокласичної економічної теорії* на пізньому етапі «маржинальної революції» (наприкінці XIX ст.) задовольнялися такою формою врахування просторових аспектів економіки, як включення транспортних витрат у сукупні витрати виробництва [4, с. 19-20]. Однак «батько» неокласики А. Маршалл у праці «Принципи економічної науки» (1890) розглядав їх дещо ширше. Так, до основних факторів оптимального розміщення промислових підприємств він відносив, окрім відстані до ринків сировини та збуту продукції, також і інерцію основних виробничих фондів, наявність у певному місці робочої сили, «зовнішню економію» (яка виникає поза фірмою, на відміну від «внутрішньої економії»), сприятливість клімату тощо. Цінною є і його думка про те, що фактори та умови місцеположення можуть бути виражені у грошовій формі, що відповідає теорії ціни [5, с. 347].

На ефекті «зовнішньої економії» Маршалл будує концепцію індустриальних районів (дистриктів). Під останніми він розумів територіальні скупчення переважно

малих і середніх підприємств, які за рахунок швидкого розповсюдження нових ідей, наявності спеціалізованих постачальників товарів та послуг, широкого доступу до вузькокваліфікованої робочої сили, локальної торгівлі та місцевого поділу праці можуть успішно конкурувати з великими вертикально інтегрованими компаніями [5, с. 352].

Не стільки на підходах маржиналістів, скільки на неокласичних ідеях Маршалла базується теорія промислового штандорту А. Вебера [4, с. 22]. У праці «Про розміщення промисловості: чиста теорія штандорту» (1909) Вебер спочатку припускає, що виробничі витрати виробничої одиниці в межах певної території однакові, і тому задача її розміщення зводиться до визначення точки, в якій транспортні витрати будуть мінімальними. Але Вебер пропонує визначати не лише транспортну, а й «робочу орієнтацію» (якщо витрати на робочу силу територіально змінюються) та ефект агломерації (від просторової концентрації та виробничої взаємодії в певному місці декількох чи багатьох виробничих одиниць), який має ту ж природу, що й «зовнішня економія» у Маршалла.

Теорія загальної економічної рівноваги Л. Вальраса складає науковий базис для теорії просторової економічної рівноваги. Остання теорія та її модельні представлення формувалися «по наростаючій». Спочатку Х. Хотеллінгом була розроблена модель дуопольного ринку, яка вирішує задачу щодо розміщення виробництва і продажу однорідного продукту вздовж лінійного ринку з мінімальними витратами. Потім О. Енгландер, Г. Рітчль і Т. Паландер об'єднали теорії розміщення сільськогосподарських та окремих промислових підприємств, а Паландер поєднав теорію розміщення підприємств поєднав із просторовим аналізом ринків. В результаті були створені всі необхідні передумови для створення повної теорії просторової економічної рівноваги. Відштовхуючись від ідей В. Кристаллера, А. Льош побудував цю теорію на основі таких припущень: розташування виробників максимізує вигоди як виробників, так і споживачів; виробники розміщуються так, що територія повністю використовується; ціни і витрати є рівними; ринкові зони мають найбільш раціональну форму – шестикутників; кордони ринкових зон проходять по лініях однакових цін для споживачів. Для підтримання економічної рівноваги держава має сприяти утворенню максимальної кількості економічно незалежних об'єктів [6].

Теорія загальної економічної рівноваги в міжнародній торгівлі лежить в основі сировинної теорії, яку сформулював Х. Інніс. Згідно цієї теорії, основними факторами розвитку економіки країни та її регіонів є зовнішні інвестиції, зокрема у виробництво експортних сировинних товарів, а також стійкий зовнішній попит. Сукупний вплив факторної забезпеченості країн і регіонів на їхній економічний розвиток (в контексті міжнародної торгівлі) пояснює модель Хекшнера – Оліна – Самуельсона. Е. Хекшнер та Б. Олін показали, що факторонасичена країна та її регіони будуть спеціалізуватися і експортувати факторонасичений товар та імпортувати товари, для виготовлення яких необхідні дефіцитні фактори. П. Самуельсон, уточнюючи результати досліджень Хекшнера і Оліна, дійшов висновку, що мобільність факторів виробництва та вільна торгівля зрівнюють відносні та абсолютні ціни на фактори виробництва між країнами та регіонами [3, с. 9, 52-53].

Перші спеціальні дослідження відмінностей у темпах економічного зростання регіонів були проведені Дж. Бортсом. На основі неокласичної теорії зростання (Р. Солоу, Т. Сван, Дж. Мід) ним була запропонована модель мобільності факторів регіонального зростання. Основна увага в ній приділена факторам, які збільшують виробничий потенціал економіки регіонів. До цих факторів віднесені кількість і якість природних ресурсів, загальна чисельність і кваліфікація трудових ресурсів, запаси капіталу і рівень технологій. На думку Бортса, мобільність факторів через деякий час призводить до зближення рівнів розвитку регіонів. Однак на основі моделі Бортса неможливо оцінити

ступінь і швидкість сходження (конвергенції) регіонів в межах країни на основі рівня їхнього розвитку. Цей недолік певною мірою долається в рамках моделей міжрегіональної конвергенції (Менк'ю-Ромера-Уейла та Баро-Сало-і-Мартіна), які мають в основі модель Солоу-Свана. Згідно цих моделей, рівень розвитку проблемних регіонів повинен зростати швидшими темпами, що в довгостроковій перспективі має забезпечити вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів. Як недолік моделей мобільності факторів регіонального зростання та міжрегіональної конвергенції слід вважати недостатню увагу їх авторів до просторового і соціальних факторів економічного розвитку регіонів. Але недолік цих моделей було подолано в моделях регіонального зростання Х. Зібберта та Р. Холла і Ч. Джонса, які базуються на виробничій функції [3, с. 8-12].

Першою теорією регіонального економічного розвитку, яка сформувалася на засадах *марксистської економічної теорії* (в межах теорії планової економіки), стала теорія економічного районування і територіально-виробничих комплексів (ТВК). Її основи якої було закладено М. Колосовським. Теорія економічного районування передбачала виділення районів як спеціалізованих територій, що беруть участь в територіальному поділі праці в масштабах країни. При цьому кожен економічний район за ядро має один або декілька ТВК. В органічному взаємозв'язку з теорією економічного районування і ТВК формувалася, починаючи з плану ГОЕЛРО (І. Александров та ін.), і теорія планування територіального розвитку. Забезпечити часткову інтеграцію планових теорій регіонального розвитку і класичних теорій розміщення виробництва мала на меті теорія регіональної економіки планового типу, яку запропонував М. Некрасов [7]. Однак усі теорії розвитку економіки регіонів планового спрямування не можуть мати застосування в країнах з ринковою економікою, хоча окремі їх положення знаходять відгук у кейнсіанстві.

На засадах *кейнсіанства*, зокрема теорії державного регулювання економіки, була сформована теорія державного регулювання економічного розвитку регіонів. Р. Камерон виділив у ній три течії (за ступенем державного втручання в економічний розвиток регіонів): «неінтервенціоналістів», які заперечують необхідність скільки-небудь суттєвого втручання (що збігається з поглядами неокласиків); «адаптерів», які виступають за пом'якшення дії стихійних ринкових сил на основі підвищення мобільності факторів виробництва (А. Льош, Е. Гувер); «радикальних перетворювачів», які виступають за активне втручання держави (С. Деннісон) [8, с. 86-88].

В основі теорії регіонального економічного розвитку на засадах *інституціоналізму*, зокрема теорії інноваційно-еволюційного (кумулятивного) розвитку, на відміну від неокласичних теорій, які передбачають, що ринкові сили обов'язково повертають багаторегіональну систему до стану економічної рівноваги, висувають на передній план процеси економічного саморозвитку регіонів. При цьому рівні економічного розвитку регіонів не вирівнюються, а відбувається лише деяке їх зближення.

Теорії кумулятивного розвитку регіонів базуються на теорії взаємної і кумулятивної обумовленості Г. Мюрдаля [3, с. 16-22]. Вона на перший план висуває процеси, які, один раз почавшись, створюють умови для наступного розвитку і забезпечують кінцевий результат, який перевищує початковий імпульс. Сформульована на її основі базова модель кумулятивної теорії Г. Мюрдаля виходить з того, що за допомогою спеціалізації та ефекту масштабу незначні переваги територій згодом можуть суттєво збільшені. Поширення цього ефекту на регіони і наявність переваг у певних місцевостях, центрів (полісів) зростання, призводять до прискорення їхнього розвитку та збільшення відставання малорозвинених регіонів. У теорії прямого і зворотного зв'язку А. Хіршмана важливим є й твердження про неможливість вирівнювання

економічного зростання в рамках різних регіонів країни. Причиною цього, на його думку, є незбалансованість кількості та якості не лише класичних факторів виробництва, але й інновацій.

Широке визнання одержала теорія «полюсів зростання», висунута французьким економістом Ф. Перру. Вона побудована на теорії інноваційного розвитку економіки Й. Шумпетера, теорії центральних місць В. Кристаллера та методі «витрати – випуск» В. Леонтьєва. У ній економічний розвиток розуміється як структурна зміна, викликана появою провідних (інноваційних) галузей. Такі галузі містять в собі рушійну силу розвитку економіки і є полюсами (або точками) її зростання. Подальший розвиток теорія «полюсів зростання» одержала у працях Ж.-Р. Будвіля Х. Р. Ласуєна. Крім того, її доповнює теорія «осей розвитку» П. Потьє, яка акцентує увагу на тому, що для з'єднання «полюсів зростання» і просторового поширення імпульсів розвитку необхідні відповідні інфраструктурні коридори («осі»).

В рамках моделі сукупної причинної обумовленості Х. Річардсон і Тонро представили регіональне економічне зростання як процес сукупної причинної обумовленості, у якому вигоди розподіляються між тими регіонами, що вже перебувають у сприятливому становищі. А теорія міської агломерації Х. Річардсона ґрунтується на тому положенні, що основним фактором зростання є концентрація виробничої діяльності в містах як полюсах зростання. У теорії «центр-периферія» Дж. Фрідмана міста, як центри (ядра) передових технологічних і соціальних досягнень, протиставляються периферії – віддаленим і слаборозвиненим територіям з уповільненою модернізацією. В аспекті розвитку периферійних територій важливе значення має і модель «дифузії нововведень», розроблена Т. Хегерстрандом, яка відображає хвилеподібний характер генерування та дифузії нововведень – від центрів до периферійних територій. Ідейно близькою до моделі «дифузії інновацій» Хегерстранда є модель «вулкана» Х. Гірша. Суть її зводиться до того, що велика міська агломерація з розвинутою промисловістю та потужною науковою базою володіє високим рівнем доходів на душу населення. Причиною цього є її інноваційна активність. Теорія товарного циклу Р. Вернона, як і більшість кумулятивних теорій, виходить з того, що основною рушійною силою економічного розвитку регіонів є інноваційний процес, який втілюється у формі розробки нових видів продукції.

Теорії регіонального економічного розвитку на засадах *неокейнсіанства* розвивають ті ідеї, які були закладені в руслі кейнсіанської течії, але були суттєво збагачені новітніми теоретичними розробками. Так, теорія локального партнерства (М. Гедес) в руслі більш загальної теорії державно-приватного партнерства та течії «адаптерів» вказує на те, що між розвиненими і депресивними регіонами (за посередництва державних органів) мають бути встановлені партнерські відносини, які передбачають зменшення суперечностей між ними. А ідеї неокейнсіанської теорії стратегічного планування лягли в основу теорії регіонального планування (У. Ванноп), згідно з якою внутрішнє та зовнішнє регулювання розвитку регіонів є необхідним для усунення кризових ситуацій. Цю теорію ще доповнюють стратегії просторового планування (В. Солет, А. Фалуазі), які розробляються з метою уникнення формування проблемних регіонів [9].

Найбільше теорій регіонального економічного розвитку сформульовано на засадах *теорій інституціональної еволюції та неінституціоналізму*. В межах теорій індустріальної модернізації та техноструктури (Дж. Гелбрейт та ін.) важливою є теорія трьох секторів (А. Фішер, К. Кларк, Ж. Фурастьє та ін.). Згідно з нею, динаміка економічного розвитку регіонів обумовлюється, з одного боку, зростанням доходу на душу населення у вторинному (переробному) і третинному (обслуговуючому) секторах, а з іншого – переміщенням робочої сили до них із первинного (сировинного) сектора. У

теорії гнучкої спеціалізації (Ч. Ф. Сейбі, Д. Цейтлін та ін.) оцінюється вплив на регіональний розвиток таких виробничих режимів, як штучне виробництво (під замовлення), серійне виробництво (фордистська модель), практика використання залучених спеціалістів, відносини з постачальниками, процеси вертикальної інтеграції та дезінтеграції виробництва [3, с. 53-54].

До теорії трансакційних витрат та екстерналій (Р. Коуз) тяжіє концепція кластерів (М. Портер та ін.), в т. ч. регіональних (М. Енрайт та ін.) [10, с. 72-94]. Пояснюється це тим, що у кластерах, в яких об'єднуються переважно малі й середні підприємства, зазвичай різко скорочуються трансакційні витрати – на доступ до інновацій, до ринків, в т. ч. й зарубіжних, тощо. Крім того, у них формується чимало позитивних екстерналій – від ефекту масштабу, ефекту агломерації, ефекту синергії, мінімізації витрат на впровадження інновацій. Але якщо концепція кластерів орієнтована на врахування зростаючої віддачі від масштабу, тісної кооперативної взаємодії в межах компактного простору підприємств однієї чи взаємопов'язаних галузей, то теорія агломерації (в рамках декількох моделей) – підприємств різних галузей. Згідно моделі П. Кругмана і П. Ромера, основним фактором зростання є концентрація виробничої діяльності в певних регіонах, яка дає вигоду підприємствам, які збільшують свій розмір, а також породжує позитивні екстерналії внаслідок присутності на ринку інших фірм. А в модель економіки двох регіонів (Північ і Південь) Р. Фіані вводить припущення щодо існування зростаючої віддачі у виробництві послуг, що приводить до збільшення різниці між регіонами в темпах економічного зростання [3, с. 29].

У 80-х рр. ХХ ст. в дусі еволюційної теорії економічних змін Р. Нельсона і С. Уінтера була сформульована динаміко-еволюційна концепція М. Сторпера та Р. Уолкера. У ній враховується можливість різного підходу до вибору місця розміщення виробництва на різних стадіях розвитку фірми [11]. У моделі «ядро – периферія» Г. Мюрдаля і А. Хіршмана причиною нерівномірного розвитку регіонів вважається високий рівень агломерації виробничої діяльності, викликані зростаючою віддачею від масштабу. Альтернативне пояснення виникнення агломерацій представлено в теорії випадкового зростання. Згідно з нею, виникнення агломерацій пояснюється існування сильних випадкових шоків, які стали першим поштовхом для економічного розвитку регіонів. Особливості цієї теорії розкривають моделі розміщення заводів (Дж. Еллісон і Є. Глейзер), розподілу економічної активності (Д. Девіс і Д. Вайнштайн), «асиметричного шоку» (Х. Сіберт) та «локальної максимізації шоку» (Т. Джепсен). В економічній моделі просторових лагів регіонального зростання Лунгень Інн висунув гіпотезу про важливу роль просторових лагів або ефектів взаємовпливу економічного зростання регіонів країни, оскільки традиційні теорії економічного зростання це заперечували [3, с. 30-32].

Оскільки економічне зростання країн та їх регіонів значною мірою залежить від інноваційної активності підприємницьких структур, то в інституціональній теорії важлива роль належить теорії інноваційно-підприємницької економіки, на основі якої формуються теорії регіонального інноваційного розвитку, а саме: регіональних інноваційних систем (Б. Асхайд, А. Ізаксен), інноваційного регіонального зростання (А. Андерсон, Дж. Манцінен), інноваційних мереж (Г. Хакенсон, М. Амендола, Ж.-Л. Гаффард, Г. Камегні) та «регіонів, що навчаються» (Б.-О. Лундваль, Б. Йонсон) [10, с. 117-130].

Теорії кон'юнктури (міжнародної торгівлі, циклів економічної кон'юнктури, конкурентних переваг) також дали початок декільком теоріям регіонального економічного зростання. Досить відомою є теорія експортної бази Д. Норта та Ч. Тібу. За твердженням Норта, регіональне зростання в локальних політичних, економічних та соціальних інституціях в значній мірі є реакцією регіону на екзогенний світовий попит.

Однак Ч. Тібу переконує нас, що модель Норта нехтує багатьма важливими чинниками пропозиції, які впливають на здатність регіону підтримувати нову експортну базу [12, с. 76]. Ще одна теорія цього напрямку – теорія циклічної сенситивності регіонів (Я. Гордон) – враховує скорочення до 10-15 років ділових циклів у регіонах, що викликає зростання нерівномірності у їхньому розвитку [9]. А теорія регіональної конкуренції (М. Харб, С. Харді, Л. Албрехст), яка має в своїй основі теорію конкурентних переваг, вказує на те, що перемога в конкуренції між регіонами сприяє залученню додаткових інвестицій, створенню нових робочих місць. Логічним її продовженням є теорія регіональної конкурентоспроможності (М. Портер та ін.), яку визначають чотири фактори («конкурентний ромб»): факторні умови, умови внутрішнього попиту, споріднені і підтримуючі галузі, структура і стратегія фірм, внутрішньогалузева конкуренція [13, с. 220].

Для *неокласичного синтезу*, як і для теорій регіонального розвитку з ним пов'язаним, характерне поєднання, за П. Самуельсоном, самих різних теорій [14, с. 377]. Так, У. Айзард в теорії регіональної науки поєднав (на основі неокласичної теорії) теорії розміщення промисловості, формуванні міської мережі, розвитку торгівлі тощо. Розглядаючи проблеми розвитку економіки регіонів він, зазначав, що для їх вирішення необхідно розплутати клубок взаємозалежностей між проблемами народонаселення, забезпеченості ресурсами, розміщення виробництва, місцевих особливостей господарства, розподілу доходів між різними соціальними групами, стану платіжного балансу, ринків збуту, центральних місць і міських конурбацій, адміністративної та політичної організації, інститутів, моральних цінностей, стимулів і соціальних цілей. Щоб розкрити і узагальнити ці взаємозалежності регіональна наука повинна вийти за межі ортодоксальних (ринкових) теорій [1, с. 656].

Модель розміщення виробництва Я. Тінбергена і Х. Боса, як і теорія регіональної науки, спирається на неокласичну теорію та враховує теоретичні положення класичних теорій розміщення виробництва, геоурбаністики тощо [15]. Розміщення господарства розглядається авторами моделі як рішення задачі на рівні національної економіки на основі критерію мінімізації сумарних виробничих і транспортних витрат всіх галузей. Згідно моделі, оптимальна кількість міських центрів і раціональне розміщення в них підприємств різних галузей для держав з різним рівнем соціально-економічного розвитку буде різною.

У 80-і рр. ХХ ст. в Німеччині була зроблена спроба створення нової теорії регіонального зростання. К. Кріген-Боден, Х. Зіберт, Е. Боде і ряд інших дослідників спробували синтезувати положення неокласичної школи і теорії кумулятивного зростання, доповнивши їх деякими ідеями інституціоналістів, дослідників статичних теорій розміщення, зовнішньої торгівлі, циклічності господарства. Через математичний інструментарій неокласичної школи у цій теорії було показано, що у великій агломерації через наявність специфічних умов ціни на нерухомі ресурси завжди будуть вищими, ніж на решті території [8, с. 83-84].

Цілу низку теорій і моделей розроблено в контексті теорії нової економічної географії (НЕГ) і міжнародної торгівлі, яка не ставить під сумнів результати класичних теорій, зокрема теорії недосконалої конкуренції (Е. Чемберлена) і теорії галузевих ринків (А. Діксіт, Дж. Стігліц), а лише доповнює їх [16, с. 132-135]. Йдеться про вплив монополістичної конкуренції та ефекту масштабу на ефективність міжнародного товарообміну. Крім того відмічено, що мобільність факторів і зростаюча економія від масштабу призводить до перетоку факторів у певні економічні регіони. На це вказують базові теорії НЕГ – модель потенціалу ринку Дж. Харріса, модель базового мультиплікатора регіонального доходу А. Преда та синтетична модель, що об'єднує перші дві моделі. На основі НЕГ також було розроблено ряд моделей модернізації

традиційних теорій розміщення виробництва. До них відносяться модифікація моделі Й. фон Тюнена М. Фуджитою і П. Кругманом, модифікована модель Фуджита і Морі та трансформована модель Фуджита, Кругмана і Морі. У першій з них передбачається, що вся робоча сила мобільна, в результаті чого розміщення аграрного виробництва, згідно моделі Тюнена, вважається ендегенним чинником розвитку економіки регіону, у другій в модель Тюнена вводиться додаткова умова – можливість зростання населення, що призводить до зміни параметрів моделі, у третій – ускладненій моделі Тюнена – доводиться, що для розвитку міст і регіонів важливе значення має їх географічне положення та наявність транспортних вузлів і морських портів. До моделей на основі нового типу міжнародної торгівлі відносяться моделі циклічного руху факторів Е. Венаблеса (в якій в якості основних факторів неоднорідного розвитку країн та регіонів виділені концентрація промисловості та розмір ринку) та «світової історії» Кругмана, Венаблеса і Пуго (в якій вони довели, що світ самоорганізується у промислові зони, оточені аграрною периферією).

Інституційна теорія саморозвитку економіки та теорія глобального суспільства формують теоретичний базис теорії нового регіоналізму М. Кітінга [17]. Економічне зростання регіонів, згідно цієї теорії, не у концентрації основних ресурсів і адміністративних повноважень, а у зростанні організаційного потенціалу та мобілізації соціального капіталу за рахунок мережної взаємодії у глобальному масштабі системних акторів регіонального розвитку.

Теорія людського розвитку (розроблена групою експертів ПРООН) та її просторовий інваріант мають багато спільного з теорією соціального ринкового господарства (Л. Ерхард та ін.), яка орієнтує на згладжування соціальних протиріч, всебічну підтримку підприємництва, створення умов для зростання життєвого рівня середніх верств населення, теорією людського капіталу (Т. Шульц, Г. Беккер), яка доводить економічну доцільність удосконалення людини як чинника виробництва, та теорією креативного класу (Р. Флорида), яка виходить з того, що ключовим фактором економічного розвитку країн, регіонів і міст є творча еліта з великим потенціалом знань. Це пояснюється тим, що зазначені теорії так чи інакше торкаються трьох провідних чинників людського розвитку, якими є дохід, довголіття і освіта, що закладені в методику розрахунку індексу розвитку людського потенціалу.

Починаючи з кінця 80-х рр. минулого століття, особливої ваги набуває теорія сталого розвитку (Г. Дейлі, Комісія Г. Брундтланд), яка має і регіональний «зріз». Концептуально воно базується на вченні про ноосферу П. Тейяр де Шардена і В. Вернадського, теорії синергетики (хоча б тому, що П. Самуельсон під сталим розумів такий розвиток, при якому зберігається здатність суспільства до саморегуляції [18]) та оптимізаційних моделях суспільного розвитку Дж. Форрестера (що, як і моделі загальної економічної рівноваги, орієнтовані на досягнення рівноваги тільки гетерогенних складових – економічної, соціальної та екологічної).

Висновки. Дві основні групи теорій економіки розвитку економіки – неокласичні і кумулятивні (друга – на основі кейнсіанської та інституційної течій економічної думки) логічно доповнити ще декількома групами: на основі докласичних теорій, класичної політичної економії, історичної школи, марксистської економічної теорії, некейсіанства, теорії інституціональної еволюції, неінституціоналізму та неокласичного синтезу. При подальшій розробці теорій розвитку економіки регіонів це дозволить бачити їх витoki і сповна використовувати значний потенціал загальноекономічних теорій.

Список використаних джерел:

1. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах / Уолтер Изард ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1966. – 660 с.
2. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Марк Блауг ; пер. з англ. І. Дзюба. – К. : Основи, 2001. – 670 с.

3. Макроэкономическая динамика северных регионов России / Ю. А. Гаджиев, В. А. Акопов, Д. В. Колечков и др. – М.-Берлин : Директ-Медиа, 2015. – 320 с.
4. Сапожников А. Д. Буржуазная региональная теория и государственно-монополистическое регулирование размещения производительных сил (критический анализ) / А. Д. Сапожников, М. В. Смольников, В. А. Васильев. – М. : Мысль, 1981. – 252 с.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3 т. / Альфред Маршалл ; пер. с англ. Р. И. Столлпера ; общ. ред. С. М. Никитина. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 416 с.
6. Лёш А. Пространственная организация хозяйства / Август Лёш; автор вступ. ст. и редактор : А. Г. Гранберг. – М. : Наука, 2007. – 663 с.
7. Некрасов Н. Н. Региональная экономика: теория, проблемы, методы / Н. Н. Некрасов. – [2-е изд.]. – М. : Экономика, 1978. – 344 с.
8. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів : навч. посіб. / М. О. Джаман. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 384 с.
9. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія : [монографія] / В. І. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.
10. Пилипенко И. В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы / И. В. Пилипенко. – Смоленск : Ойкумена, 2005. – 496 с.
11. Принципы территориального развития компании, выходящей на мировые рынки [Электронный ресурс] (26.11.2010) – Режим доступа : <http://www.jourclub.ru/17/757/>
12. Кіро О. С. Еволюція теорій регіонального розвитку в економічній науці / О. С. Кіро // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – Одеса : ОДЕУ, 2010. – Вип. 38. – С. 72-83.
13. Портер М. Конкуренция / Майкл Э. Портер ; [пер. с англ. О. Л. Пелявского и др. ; под ред. Я. В. Заблоцкого и др.]. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.
14. Ядгаров Я. С. История экономических учений : учебник / Я. С. Ядгаров. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 480 с.
15. Бос Х. Размещение хозяйства / Хендрикус Бос ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1970. – 157 с.
16. Кругман П. Пространство: последний рубеж / Пол Кругман // Пространственная экономика. – 2005. – № 3. – С. 121-137.
17. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе / Майкл Китинг // Логос. – 2003. – № 6. – С. 67-116.
18. Rundle J. B. Reduction and predictability of natural disaster // Eds. J.B. Rundle, D. L. Turcotte, W. Klein. Proceedings of the workshop "Reduction and predictability of natural disasters» held January 5-9, 1994 in Santa Fe, New Mexico, 2005 [Electronic resource]. – Resource is available at : <http://www.fishpond.com.au/Books/Reduction-and-Predictability-of-Natural-Disasters-John-Rundle-Edited-by-William-R-Klein-Editedby/9780201870480>
- 19.

УДК 330.341.1(477)

Джаман М.О., д.е.н., професор
ПРАТ Україно-Польський ВНЗ
Центрально-Європейський університет

СУЧАСНИЙ СТАН І СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЙОГО ФОРМУВАННЯ

Стаття присвячена вітчизняному інноваційному потенціалу (Ін П) і факторам, що впливають на його формування. В статті розкрита суть категорії «інноваційний потенціал», проаналізовані його складові та роль НТП для його розвитку. Враховуючи чинне законодавство, яке регламентує інноваційно-інвестиційну діяльність, визначена головна мета державної інноваційної політики. Охарактеризовано моделі інноваційного розвитку в розвинутих зарубіжних країнах, придатних для застосування в Україні. Дана об'єктивна оцінка сучасному стану Ін П і виявлені недоліки в навчальному процесі вітчизняних ВНЗ, зв'язаних з навчанням студентів, з метою їх усунення.

В статті розкрита суть і значення інвестицій та інвестиційного потенціалу (Інв П) для інноваційних процесів. Визначені фактори впливу на Інв П.

Ключові слова: потенціал, інноваційний потенціал, інноваційна політика, інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна політика

Джаман М.О.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И СТРУКТУРА ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНЫ И ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ

Статья посвящается отечественному инновационному потенциалу (Ин П) и факторам, влияющим на его формирование. В статье раскрыта сущность категории «инновационный потенциал», проанализированы его составляющие и роль НТП для его развития. С учетом действующего законодательства, регламентирующего инновационно-инвестиционную деятельность, определена главная цель государственной инновационной политики. Дана характеристика моделей инновационного развития в развитых зарубежных странах, которые можно применить в Украине, и объективная оценка современному состоянию Ин П. Определены недостатки в учебном процессе отечественных ВУЗов по обучению студентов, с целью их устранения.

В статье раскрыта сущность и значение инвестиций и инвестиционного потенциала (Инв П) для инновационных процессов. Определены факторы влияния на Инв П.

Ключевые слова: потенциал, инновационный потенциал, инновационная политика, инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционная политика

Dzhaman M.

THE CURRENT STATE AND STRUCTURE OF INNOVATION POTENTIAL OF UKRAINE AND FACTORS AFFECTING ITS FORMATION

The article is devoted to national innovation capacity (InP) and factors affecting its formation. In the article essence of the category "innovative capacity" is discussed, its components and the role of STP in its development are analyzed. Given the current legislation regulating innovation and investment, the main goal of the state innovation policy has been defined. Models of innovative development in developed foreign countries, suitable for use in Ukraine are characterized. The objective assessment of the current state of InP is given and deficiencies in the educational process of national universities, connected with training students in order to eliminate them have been identified.

In the article the essence and value of investments and investment potential (InP) for innovative processes is given. The factors of influence on InP are identified.

Keywords: potential, innovative potential, innovation policy, investment, investment climate, investment policy

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Інвестиції є визначальним фактором економічного розвитку тільки потрібно їх ефективно використовувати у інноваціях. У США, Японії, Південній Кореї та розвинених країнах Європи уже накопився достатній досвід застосування знань і нових технологій у сфері інноваційної діяльності. Ми вважаємо, що доцільно було б проаналізувати і творчо використати їх досвід у нашій країні, але відповідно до наших умов, без сліпого і бездумного копіювання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Про інвестиційно-інноваційну складову економічного розвитку можна ознайомитись у багатьох роботах зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, теоретиків та практиків. Це, наприклад, праці Ю. Бажала, П. Беленького, В. Войцехівського, О. Власюка, Г. Доброва, П. Друкера, П. Завліна, С. Ільєнкової, М. Козоріз, М. Кондратьєва, О. Кузьміна, Б. Малицького, Г. Менша, М. Лапіна, О. Лапко, Л. Нейкової, Я. Порубко, М. Портера, С. Пріжогіна, Б. Санто, Р. Солоу, Б. Твісса, М. Туган-Барановського, Р. Фатхутдінова, К. Фрідмена, Д. Черваньова, Й.-А. Шумпетера та ін.. В останні роки безпосередньо про значення інноваційного потенціалу для росту економіки в Україні розглядали В. Александрова, О. Амоша, Є. Бойко, П. Беленький, М. Данько, М. Долішній, С. Дорогунцов, С. Кацура, С. Матвеев, О. Носова та ін..

Цілі статті. Ми ставимо собі за мету схематично показати структуру інноваційного потенціалу, вказати фактори впливу на його формування та значення інвестицій для використання інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інноваційний потенціал (Ін П) України формувався в період розгортання у світі науково-технічної революції (НТР). Будучи у складі єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР, науково-технічний потенціал України був досить потужним і характеризувався відносно високими показниками. Так, за даними ЮНЕСКО, частка України у світовому інженерно-науковому потенціалі становила на той час майже 7%, а у міжреспубліканському поділі СРСР на її долю припадало біля 40% виробництва науково-технічної продукції та нових технологій при охопленні близько 20% сукупного ВВП народногосподарського комплексу Радянського Союзу, хоч займала всього 2,7% його території і 18% від усього населення.

Практика підтверджує, що ефективне використання Ін П здатне змінювати, покращувати прогрес самого розвитку дифузії інновацій. Наприклад, застосування нового обладнання веде до виготовлення нової, модернізованої продукції, яка з одного боку є результатом праці більш науково і технічно грамотного кадрового персоналу, а з іншого – виступає джерелом і фактором подальших якісних змін на ринку інновацій. Тобто Ін П перебуває ніби на стику реальності, яка його характеризує, і майбутнього, яке його визначає і в той же час ним визначається Він здатний накопичуватися й розвиватися на власній основі в міру своєї реалізації, а розвиваючись, інноваційний потенціал виявляє ще більш потужнішу можливість до прогресу, є спонукальним фактором до цього. Тобто, це – діалектика, це об'єктивна необхідність прогресивнішого, раціональнішого і ефективнішого розвитку.

Ми розділяємо думку окремих вчених, які виділяють основні вирішальні компоненти Ін П [2, 3]. Три складові інноваційного потенціалу: *ресурсна, внутрішня та результативна*, що співіснують взаємно, передбачають і обумовлюють одна одну та проявляються у використанні як його «триєдина сутність». Співвідношення цих складових в нашому розумінні ми показали схематично на рисунку 1.

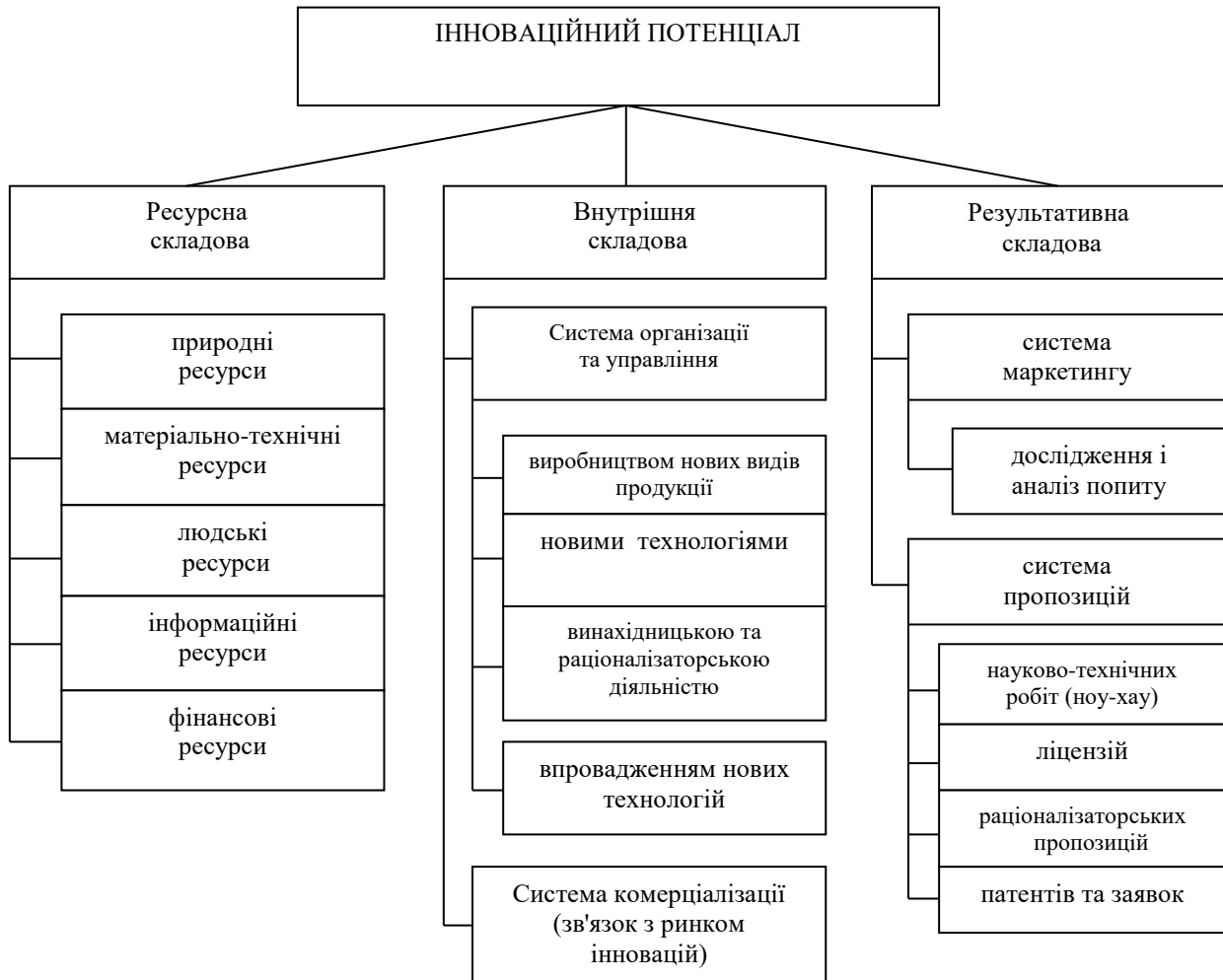

Рис. 1 Структура інноваційного потенціалу

Ресурсна складова залежить від можливостей використання кожного одиничного господарського ресурсу в інноваційному процесі. Головним принципом виділення ресурсних елементів потенціалу є їх функціональна роль в інноваційному процесі. Дана складова включає в себе природні, матеріально-технічні, людські, інформаційні та фінансові ресурси, які в свою чергу поділяються на частини, існуючі у безпосередньому зв'язку та взаємозалежності. Внутрішня складова забезпечує організацію дієздатності і ефективності функціонування підприємства з метою створення і виробництва нових видів продукції та поліпшення їх якісних характеристик; створення нових, більш удосконалених прогресивних технологій для ефективного використання сировини і виробництва матеріалів; здійснення винахідницької та раціоналізаторської діяльності. Дану складову доцільно представити інститутами, які з одного боку забезпечують організацію внутрішніх процесів інноваційної діяльності (винахід і виробництво нового продукту, організацію безпосереднього впровадження нових технологій), а з іншого – зовнішні процеси (взаємозв'язок об'єкту дослідження підприємства з наукою та з ринком інновацій), тобто комерціалізацію. Результативна складова демонструє результат реалізації існуючої можливості, тобто досягнутий рівень потенціалу через інноваційні ринки. Показники інноваційної діяльності здійснюють вплив як на попит, так і на пропозицію інновацій через маркетингову службу. Попит на інновації формується інноваційною активністю підприємств через впровадження інновацій (ноу-хау) у процес виробництва та безпосередньо на оновлення продукції. Система пропозицій інновацій включає: результати науково-дослідних та проектно-

конструкторських робіт (НДПКР), надходження заявок на видачу охоронних документів і використання об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій; продаж і придбання ліцензій на об'єкти інтелектуальної власності. Таким чином, дана складова представляє собою цільову характеристику даної категорії (інноваційного потенціалу), яка проявляється в потоках інноваційної продукції, забезпечуючи головним чином її відтворення.

Звісно, що науково-технічний прогрес без активізації інноваційних процесів, прискореного впровадження у виробництво передових технологій і новітніх розробок неможливий. Для цього необхідна продумана, виважена державна інноваційна політика. Згідно із Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» [4], головною метою державної інноваційної політики визначено: а) створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання Ін П країни; б) забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій виробництва та в) реалізацію нових видів конкурентоздатної продукції. Зважаючи на територіальну, галузеву та структурну неоднорідність Ін П і конкретні проблеми, що стоять перед нашим суспільством, в Україні існує можливість використання різних моделей інноваційного розвитку. Можливі моделі та їх основні риси ми узагальнено відобразили в таблиці 1.

Однак для розвитку Ін П важливе значення має також створення високого рівня інноваційної сприятливості.

Таблиця 1

Характеристика основних моделей інноваційного розвитку, придатних для застосування в Україні

Назва моделі	Основні риси
1. Активна дифузія інновацій	Тісна взаємодія уряду з науковими установами, вузами, підприємствами, організаціями
2. Державна підтримка інноваційних фірм	Державна підтримка всіх інноваційних структур при виході їх продукції на світовий ринок
3. Локальне інноваційне середовище	Концепція на певній території наукового, освітнього, виробничого, фінансового потенціалів, об'єднаних єдиним процесом технологічного розвитку
4. Міжгалузеві науково-технічні комплекси	Створення інноваційної системи за умови генерації всіх характеристик для моделі «локального інноваційного середовища» факторів
5. Науково-технічне співробітництво країн СНД	Науково-технічне співробітництво між державами, підприємствами країн СНД за спеціальними програмами, комерційними замовленнями на науково-технічну продукцію
6. Світове співробітництво	Міжнародне науково-технічне співробітництво, широкий обмін науковими результатами і технологіями

Для порівняння зауважимо, що у розвинутих країнах інноваційна політика будується виходячи із своїх конкретних обставин та соціально-економічних можливостей. Зокрема у США, інноваційна політика будується на наступних принципах: 1) наявність урядової підтримки фундаментальних досліджень, що мають потенційно велике значення для держави; 2) встановлення пріоритетів у сфері науки і техніки, що, в основному, покладено на адміністративно-бюджетне управління; 3) стимулювання перебудови промисловості згідно з планом економічного відродження, що фактично є непрямим фінансуванням НДПКР з боку приватного сектору (особливо перспективних робіт і прискорення впровадження нововведень).

В Японії державна політика пріоритетів передбачала два шляхи: перший – освоєння зарубіжного досвіду на основі закупівлі ліцензій, а другий – розвиток власних

досліджень і розробок. Важливо те, що до початку 80-х років японський уряд віддавав перевагу освоєнню чужих знань і технологій, а згодом він виступив ініціатором великих національних програм у сфері НДПКР на конкурсній основі. Даний факт свідчить про перехід Японії до політики динамічного планування наукових досліджень і застосування нових технологій тільки вітчизняних вчених.

В Україні інноваційний потенціал держави організаційно сформувався в наукових закладах. Частина з них перебуває під юрисдикцією державних наукових установ (академії наук, державних ВНЗ тощо), частина має самостійний характер (галузеві НДІ та академії), а частина розміщена безпосередньо на промислових підприємствах (конструкторські бюро, наукові лабораторії, відділи інноваційного розвитку тощо). Сучасними формами організації Ін П держави виступають також інноваційні банки, фонди, страхові фірми, біржі, служби менеджменту, маркетингу, реклами, інформаційно-комунікаційні та сервісні організації, що здійснюють свою діяльність у науковій сфері. Однак, якщо до 1988 р. наукова діяльність у нашій країні здійснювалася у 1900 наукових установах, організаціях і підприємствах. У них було зайнято майже 500 тис. наукових працівників (у тому числі 6,5 тис. докторів наук і 150 тис. кандидатів наук), що у процентному співвідношенні, порівнюючи з США цей показник становив відповідно 5,4% і 6,4% всього працездатного населення. То вже з кінця 80-х років, коли радянську економіку охопив «параліч», потреба у науковій продукції різко впала. Вдвічі скоротилася кількість проектних і дослідницьких організацій, відповідно наполовину зменшилася чисельність наукових працівників, питома вага асигнувань на розвиток НДПКР «досягла» катастрофічної величини - 0,3% ВВП країни. І це при тому, що якщо фінансування науки на рівні, нижчому за 1%, то це повністю позбавляє її можливості функціонувати. Отже, відсутність дієвого механізму впровадження технологій і технологічних рішень, скорочення кадрового потенціалу у вітчизняній науці стали основними перепонами на шляху зростання реальної економіки.

Зараз в Україні значно виріс вік наукових працівників, особливо з науковим ступенем. Причина цього – «вимивання умів» - виїзд молодих, талановитих та перспективних наукових працівників за межі країни. Середній вік працівників у сфері НДР за останнє десятиріччя перевищив 50 років, у тому числі для докторів наук складає 63-68 років, а для кандидатів наук наблизився до 53-х років. На Заході створені своєрідні «мисливці за головами», які постачають талановитих програмістів комп'ютерним підрозділам західних компаній, які страдають від гострого дефіциту «інтелектуальної сировини». За деякими даними в США в індустрії високих технологій залишаються незаповненими 190 тис. робочих місць (у світі близько півмільйона) [5]. У перелік країн, які є постачальниками «сірого золота» - інтелекту, поряд з Індією, Росією, Румунією, Болгарією та Філіппінами, входить і Україна. І це при тому, що в Україні у різні історичні часи була закладена сильна генетична основа для динамічного розвитку найсучасніших напрямків фундаментальної та прикладної науки всесвітньо відомими вченими такими як: І. Пулюй, А. Александров, М. Богомолів (фізика), М. Кравчук, В. Глушков, М. Граве (математика і кібернетика), М. Туган-Барановський, С. Кузнець, П. Птуха (економіка), І. Сікорський, Ю. Кондратюк, О. Антонов, С. Корольов, М. Янгель, Є. Патон, Б. Патон (техніка і космонавтика), І. Мечников, О. Палладін, О. Богомолець, В. Філатов, М. Амосов, В. Вернадський (медицина і біологія) та ін. Ми таку обставину розцінюємо як інвестування зарубіжної економіки вітчизняним людським капіталом, від якого залежить майбутнє нашої держави. Це очевидний недолік в роботі нашого уряду. Як наслідок цього спостерігається ще одна проблема – за роки незалежності нашої держави, у суспільстві відбувся підірив авторитету наукових працівників, знецінилися знання і значення вищої освіти. Із-за відсутності робочих місць стало проблемою працевлаштування молодих випускників з вищою освітою. Відбулася непередумано

перебільшена підготовка юристів і економістів й зовсім утрачений інтерес у молоді до технічних спеціальностей і педагогічної діяльності. А активне впровадження болонської системи навчання не дає ні користі, ні відповідних базових знань. Згідно даної методики фактично відбувається процес накопичення балів замість засвоєння пройденого матеріалу, а усвідомлення, що навчання є кропіткою, відповідальною і постійною роботою - відсутнє. Значна кількість студентів очної форми навчання проводять безтурботне і безвідповідальне «перебування» у навчальному закладі. Єдиною проблемою для деяких є неспроможність батьків вчасно внести оплату за «навчання» по причині відсутності робочих місць, особливо в сільській місцевості, що змушує таких студентів шукати десь підробіток.

Ще одним недоліком у навчальному процесі ми вважаємо поголовне запровадження дистанційної форми навчання. На наше переконання, така форма навчання має право на існування у двох випадках: якщо людина обмежена (в першу чергу за станом здоров'я) у пересуванні, або, маючи вже вищу освіту, їй не вистачає відповідних професійних знань на новій роботі чи посаді. В іншому разі важко погодитися з нашим міністерством освіти. Адже в нашій країні в радіусі 80-100 км доступно вибрати за інтересом державний ВНЗ з визнаною науковою школою, високоякісним професорсько-викладацьким складом в якому навчання відбувається у живому спілкуванні. Це сприяє діалогу, дискусії і активній науково-дослідній роботі під активним науково-методичним керівництвом.

Важливою складовою Ін П, від якої залежить успішне виконання НДПКР – є стан матеріально-технічної бази організацій, що виконують ці роботи. На жаль сьогодні спостерігаються надзвичайно низькі темпи оновлення парку машин і обладнання, більшість з яких перебувають в експлуатації майже 11-20 років (це 51% від всієї кількості), а деякі понад 20 років (26,2%). Фізична зношеність основних фондів сягнула за 70%, а моральна - 90%. Все вищесказане стало основною причиною подальшого скочування України на «задвірки» науково-технічного та соціально-економічного прогресу. Авторитетні зарубіжні експерти після проведеного ще у 1996 р. дослідження «Про людський розвиток в Україні» констатували перехід нашої країни з позиції держави з високим індексом людського розвитку в так званий середній клас, а у 1998 році – експерти цієї ж інституції впритул приблизили Україну до позиції країн – «злидарів» щодо якості людського життя [6].

Отже, сьогодні треба відверто заявити, що науково-інноваційна сфера нашої держави належить до тих галузей господарського комплексу України, які зазнали в умовах трансформації економічних відносин найбільш істотних змін у гіршу сторону. Загальні тенденції розвитку наукової діяльності в нашій державі свідчать про руйнацію бувшої системи організації наукових досліджень та неефективність діяльності наукових ресурсів в Україні. Особливо відчутна така деформація організаційної та галузевої структури наукового комплексу на регіональному рівні. Значно знизилась роль традиційних осередків інноваційної діяльності держави, особливо в обласних центрах та у великих містах. Натомість зросло значення наукового комплексу ядер промислових агломерацій – Київського, Харківського, Дніпропетровського і до 2013р. Донецького. За даними КВЕД, із 458 міст України лише 120 здійснюють регулярні витрати на технологічні інновації. Причому на 20 міст України припадає майже 90% всієї інноваційної діяльності держави, а на ядра промислових агломерацій – 53%. Тобто зараз для України характерна висококонцентрована структура формування інновацій із переважанням декількох основних центрів НДР. Серед них насамперед виділяється Київ (понад 28% від усіх загальних інноваційних витрат), на другому місці Харків (8,17%), на третьому, до недавнього часу (до 2013 року), був Донецьк (6,97%) і на четвертому - Дніпропетровськ (6,65%). Насторожують доволі низькі показники розвитку науково-

інноваційної діяльності в Одесі (1,79%) та у Львові (1,04%) від загальних показників інноваційно-технологічних витрат [7].

Пріоритетним і надалі залишається фінансування наукової діяльності за рахунок замовників, яке ще у 2002 р. перевищувало 60% його загального обсягу. Частка закордонних замовників становила тоді 26,2%, яка була значно вищою, ніж у розвинутих країнах (у Великій Британії на іноземні джерела припадало близько 14,%, Франції – 8,3%, Італії – 3,9%, а у Японії лише 0,1%). Враховуючи досвід «нових індустріальних країн» та ряду країн з перехідною економікою, можна зрозуміти, що пріоритетні напрямки державної фінансової підтримки стосувалися насамперед технологічно передових галузей економіки, які детермінували НТП країн і мали досить конкретний характер. Якщо екстраполювати їхні програми на вітчизняні умови то ми вважаємо, що пріоритетними повинні стати галузі, які складають основу «економіки знань», а саме: 1) розвиток комп'ютерних мереж; 2) створення нових поколінь мікросхем; 3) створення телебачення з високим ступенем можливостей екрана; 4) нові ліки та засоби захисту рослин; 5) створення нових матеріалів; 6) розвиток природоохоронних технологій; 7) розробка нових джерел енергії; 8) розробка нових функціональних біоматеріалів; 9) створення нового покоління ядерних реакторів та засобів контролю; 10) впровадження у виробництво нетрадиційні джерела електроенергії тощо. Можна сміливо заявити, що для технологічного прориву України саме для цих стратегічно важливих напрямків такі передумови є. Проте існує брак фінансових коштів підтримки цих проектів. Сьогодні основним джерелом фінансування інновацій у промисловості України залишаються власні кошти підприємств, питома вага яких становить майже 67% у загальному обсязі. Причинами недостатності та ускладненого залучення інших ресурсів – інвестицій зокрема – є несприятливий інвестиційний клімат і недолуге чинне законодавство щодо нього, відсутність венчурного капіталу тощо [8]. Адже у нормальних економічних умовах інвестиційні можливості мають властивість накопичуватись, поступово утворюючи інвестиційний потенціал (Інв П) [9]. Формування його відбувається під впливом певних факторів (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив факторів на інвестиційний потенціал підприємства

	Позитивні фактори	Негативні фактори
Внутрішні фактори	1. Кваліфікований менеджмент 2. Високий рівень рентабельності продаж 3. Виробництво інноваційного продукту 4. Діяльність компанії відповідає стандартам розвинених країн 5. Технологія, яка використовується, відповідає найкращим світовим стандартам 6. Високий рівень оборотності капіталу	1. Недостатня кваліфікація персоналу 2. Технологія, що використовується, поступається існуючим аналогам 3. Незадовільна маркетингова політика 4. Дефіцит оборотних коштів 5. Інфляція в країні 6. Недосконале чинне (податкове та регуляторне) законодавство 7. Політична нестабільність в країні 8. Низький рівень капіталізації фондового ринку
Зовнішні фактори	1. Інвестиційно-приваблива політика держави 2. Високі темпи розвитку ринку інновацій, прийнятний рівень конкуренції 3. Підвищений інтерес світових ТНК до нових ринків збуту своїх товарів	1. Відсутність інвестиційно-привабливої політики держави 2. Низькі темпи розвитку ринку, жорстка конкуренція 3. Глобальна економічна криза і зниження рівня інвестиційної діяльності

Процес формування Інк П є закономірним явищем і залежить від того, яка з наведених груп факторів переважає. Тому його реалізація полягає в усуненні негативних факторів в рамках свого кола впливу з метою максимізації вартості компанії, а у відповідності до співвідношення факторів потенційні інвестори приймають своє рішення щодо доцільності інвестування. В свою чергу підприємство – обирає вигідну для нього інвестиційну стратегію.

Висновки. Інноваційний потенціал – як сукупність наявних у країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, що здатні створювати нові знання та ефективний механізм їх комерційного застосування, об'єднує в собі три складові: ресурсну, внутрішню і результативну.

За роки незалежності України на сповільнення інноваційної діяльності негативно вплинули наступні фактори: 1) загальний спад виробництва і високий рівень інфляції (49%); 2) незадовільна динаміка структурних перетворень у промисловості; 3) ресурсні обмеження; 4) збільшення тривалості прийняття рішень про впровадження у виробництво нових типів машин і устаткування; 5) фізична і моральна зношеність основних фондів, відповідно: 70% і 90%; 6) зниження частки інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції нашої держави; 7) зниження активності зовнішньоекономічної діяльності України, що призвело до посилення імпортозалежності нашої держави від наукоємних товарів і науково-технологічних послуг; 8) локалізація в країні трудо- і ресурсномістких, а також екологічно небезпечних виробництв; 9) відсутність попиту на наукових працівників призвела до «вимивання умів» - молоді, талановиті і перспективні вчені виїжджають зі своїми сім'ями за кордон (в першу чергу США, Японію, Китай, країни Західної Європи) на постійне місце проживання; 10) несприятливий інвестиційний клімат і недосконале чинне законодавство щодо інвестицій; 11) нестабільна політична обстановка в країні і воєнні дії на сході держави.

На даний час для України характерна висококонцентрована структура формування інновацій із переважанням декількох основних центрів науково-дослідних робіт: Київ, Харків, Дніпропетровськ. Роль традиційних осередків інноваційної діяльності держави знижується, особливо це відчутно у обласних центрах та великих містах.

Для активації інноваційних процесів в країні необхідна продумана і виважена державна інноваційна політика, реалізація якої створила б відповідні соціально-економічні, організаційні та правові умови для ефективного функціонування НДПКР. Генетична основа для динамічного розвитку найсучасніших напрямків фундаментальної та прикладної науки уже закладена в різні історичні часи всесвітньо відомими вітчизняними вченими.

Ще одна важлива умова, яка впливає на активізацію і нормальне функціонування інноваційної діяльності – це інвестиції у соціально-економічні програми та інноваційні проекти. Їх надходження і формування Інк П знаходиться під впливом різних факторів, які потрібно продумано враховувати і раціонально використовувати.

Список використаних джерел:

1. Райсберг Б.А., Лозовский Л.Ш. Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: МНФРА – М, 1997. – 496 с.
2. Національна економіка: навч.пос. / За заг.ред. Носової О.В. – К.: ЦУП, 2013. – 512 с.
3. Буднікевич І.М., Школа І.М. Становлення регіонального ринку інновацій в Україні. – Чернівці: «Зелена Буковина», 2002. – 200 с.
4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 04.07.2002. №40 – IV
5. Охотники за головами // Бизнес Уик. – 1997. – №6. – С.40-44.
6. Мельник О.О. Индекс развития людского потенциала как индикатор эффективности социальной политики страны // [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.confcontact.com/2009ip/melnikoo>
7. Іщук С.І. Регіональна економіка: Теорія. Методи. Практика: підручник / С.І. Іщук, О.В. Гладкий; Київ, нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К.: Знання, 2013. – 447 с.
8. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів: навч.пос. / М.О. Джаман – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 384 с
9. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.91 №1560 – XII.

УДК 339.1

Зибарева О.В., д.е.н., в.о. професора

Воронюк Т.А., аспірант

Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича

РИНОК КАВИ В УКРАЇНІ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В роботі здійснено оцінку основних тенденцій на глобальному ринку кави. Проаналізовано обсяги споживання та описано світові прогнози на середньострокову перспективу. Виокремлено основні чинники, що спричиняють стабільне зростання даного ринку та визначено причини коливання цін на ньому. Показано зв'язок українського ринку кави з глобальним та описано його особливості в порівнянні з світовим. Здійснено прогноз стану вітчизняного ринку кави.

Ключові слова: ринок кави, глобальний ринок кави, вітчизняний ринок кави, обсяг споживання кави, експорт, імпорт, перспективи розвитку, кавовий бізнес.

Зибарева О.В., Воронюк Т.А.

РЫНОК КОФЕ В УКРАИНЕ: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В работе осуществлена оценка основных тенденций на глобальном рынке кофе. Проанализировано объёмы потребления и описано мировые прогнозы на среднесрочную перспективу. Выделены основные факторы, вызывающие стабильный рост данного рынка и определены причины колебания цен на нем. Показана связь украинского рынка кофе с глобальным и описаны его особенности по сравнению с мировым. Осуществлен прогноз состояния отечественного рынка кофе.

Ключевые слова: рынок кофе, глобальный рынок кофе, отечественный рынок кофе объём потребления кофе, экспорт, импорт, перспективы развития, кофейный бизнес.

Zybareva O., Voroniuk T.

COFFEE MARKET IN UKRAINE: CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The paper made an assessment of major trends in the global coffee market. The consumption volumes are analyzed and the global forecasts for the medium-term perspective are described. The main factors that cause a stable growth of this market are identified and causes of fluctuations in prices on this market are determined. The connection of the Ukrainian coffee market with the global is shown and its features are described in comparison with the global coffee market. The forecast of the state of the national coffee market is made..

Key words: coffee market, global coffee market, domestic coffee market, coffee consumption, export, import, prospects, coffee business

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями Ні для кого не секрет, що сьогодні кава виступає найбільш споживаним безалкогольним напоєм. Світові аналітики стверджують, що даний продукт посідає друге місце за обсягами продажу і поступається тільки обсягам продажу нафти. Зважаючи на стрімке зростання рівня споживання кавових напоїв у світі протягом останнього десятиліття, варто здійснити дослідження стану ринку кави в Україні та описати перспективи його розвитку в найближчі роки, що дасть змогу оцінити доречність організації та ведення кавового бізнесу в нашій країні.

Нажаль розгляду даного питання присвячено надзвичайно мало наукових праць українських вчених. Ринок кави довгий час залишався поза увагою науковців, що було обумовлено низьким рівнем його функціонування в Україні та непрозорими перспективами розвитку. Проте нині, у контексті стрімкого світового розвитку описаної сфери господарювання, актуальність даного питання очевидна.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми ринку кави в Україні описуються у роботах Б. В. Духницького, де досліджено особливості вирощування, виробництва, обробки та дистрибуції кавової продукції у світі, а також проаналізовано основних гравців на ринку кави в Україні, визначено пріоритети споживачів за видами продукції та цінами на неї [2]. Оцінка якісних показників кавової продукції, реалізованої в Україні прослідковується у дослідженнях Т. О. Чорної та Г. О. Васильєвої [3]. Загальні показники розвитку даного ринку описує у своїй роботі П. М. Абдулай [1]. У зв'язку з динамічністю світового ринку та недостатнім обсягом досліджень нинішнього стану ринку кави в Україні, необхідним є здійснення ґрунтовного аналізу даної сфери господарювання та опису можливостей розвитку кавового бізнесу на території нашої країни.

Цілі статті. Метою цієї роботи є аналіз нинішнього стану ринку кави в Україні та оцінка перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стрімкий розвиток світового ринку кави підтверджується даними ICO (International Coffee Organization), за якими світовий експорт кави у липні 2017 року становив 9,38 млн 60-ти кілограмових мішків в порівнянні з 8,45 млн в липні 2016 року, що показує зростання даного показника на 12,2% [6].

Розглянемо обсяг споживання кави у світі за попередні чотири роки (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг світового споживання кави за період 2013-2016 рр.*

	2013	2014	2015	2016
Тис. мішків	146964,00	149022,00	151758,00	155469,00

*розроблено автором на основі[6]

Аналізуючи статистичну інформацію, наведену в табл. 1, бачимо, що на світовому ринку кави прослідковується позитивна динаміка, що характеризується щорічним зростанням обсягу споживання даного продукту.

Експерти «Mordor Intelligence» зазначають, що найбільше кави споживають люди віком від 19 до 34 років, що обумовлено позиціонуванням кави на ринку не просто як гастрономічного продукту, а як стилю життя, невід'ємної частини образу молодої та успішної людини. Культура кави стає символом моди і керує споживанням. Зростанню світового ринку кави сприяють і такі фактори як розширення асортименту кавових напоїв, збільшення способів приготування кави, наявність широкого вибору сортів і видів даного напою, збільшення кількості магазинів роздрібної торгівлі, кафе та кав'ярень, що спрощує доступ споживачів до кавової продукції [7].

Щодо географічної сегментації досліджуваного ринку, то за даними аналітично-консалтингової фірми «Mordor Intelligence», найбільша частка кави реалізується в Європі (40%). Друге місце за рівнем реалізації посідає Північна Америка (34%). Азія, Південна Америка і Африка, незважаючи на масове вирощування кави, споживають відповідно 13%, 9% і 4% від загального обсягу (рис. 1) [7].

Рис. 1. Сегментація глобального ринку кави за географічною ознакою*

*розроблено авторами на основі [7]

Проте фахівці зазначають, що ринки, які сьогодні мають найнижчий рівень споживання кави, характеризуються відносно швидкими темпами зростання і в короткостроковій перспективі частки споживання даного продукту в різних регіонах світу будуть вирівняні [7].

Аналітична компанія «TechNavio» представила прогноз розвитку глобального ринку кави в 2017- 2021 рр., де закладено щорічне зростання даного ринку в обсязі майже 13% (Рис. 2) [9].

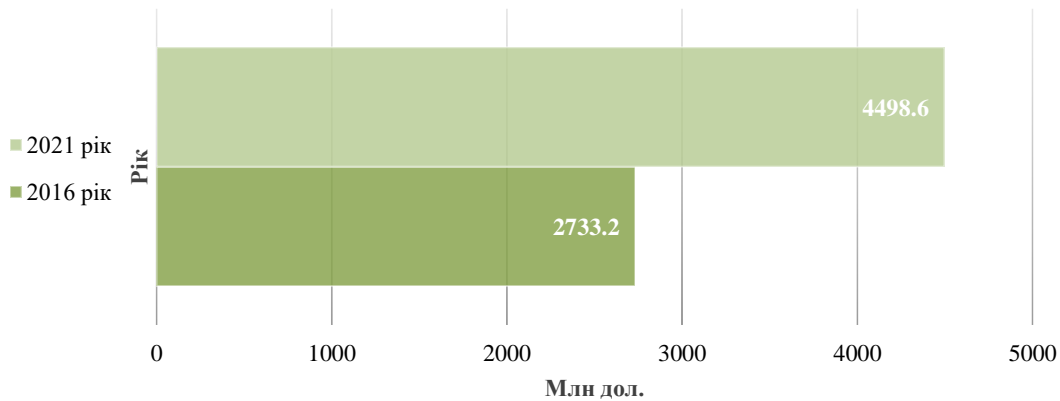

Рис. 2. Прогноз розвитку глобального ринку кави в 2017-2021 рр.*

*розроблено авторами на основі [9]

Аналізуючи інформацію подану на рис. 2 чітко бачимо стрімке зростання досліджуваного ринку в прогнозований період. Тобто, вкінці 2021 року світовий ринок кави зросте на 64,6% порівняно з 2016 роком.

Глобальний ринок кави має низку особливостей, які виділяють його серед інших ринків продовольчих товарів. Зокрема, він ще далекий до свого насичення, адже функціонує в умовах зростаючого попиту, передусім на високоякісну продукцію. Контролюється цей ринок на 90% транснаціональними компаніями, які займаються реекспортом і регіональною дистрибуцією. Таким чином Європа займає домінуючі позиції на даному ринку, не зважаючи на те, що не вирощує каву. Як і будь-яка сфера господарювання, пов'язана з аграрною промисловістю, ринок кави характеризується постійним коливанням цін, викликаним зміною погодних умов і рівнем врожайності. Неабиякий вплив на ціни даного ринку справляють соціально-економічні трансформації та зміни курсів валют в країнах-виробниках, а також спекуляції з вартістю сировини на міжнародних біржах [2, 61].

Перераховані чинники впливають і на вітчизняний ринок кави, який значною мірою залежить від кон'юнктури глобального. За таких умов варто провести поточний аналіз кавового ринку в Україні, окреслити проблеми та основні напрямки розвитку даної сфери діяльності.

На початку дослідження ринку кави слід зауважити, що Україна в цій сфері господарювання є повністю імпортозалежною через відсутність вирощування даної культури на її території у зв'язку з невідповідними природньо-кліматичними умовами. Головними світовими виробниками кави являються Колумбія, Мексика, Ефіопія, В'єтнам, Індонезія, Куба тощо. Проте тільки 23% даного продукту постачається в Україну безпосередньо з країн-виробників. Решту 77% українські трейдери імпортують з країн Європи, що спричиняє завищені ціни на товар у роздрібній торгівлі. За 2016 рік Україна імпортувала 29735 тонн кави, що на 20,5% більше, ніж в 2015 році. Обсяги експорту в 184 рази менші, ніж обсяги імпорту. У 2016 році з країни було експортовано 162 тонни кави, що на 17,3% більше, ніж у 2015 році. Купують українську каву здебільшого торгові підприємства Молдови, Білорусії, Грузії та Вірменії. За період з 1

січня по 30 червня 2017 року в Україну було імпортовано 12455 тонн кави на суму 41746 тис. доларів. Тим часом за аналогічний період з країни було експортовано всього 84 тонни кави на суму 490 тис. доларів [5]. З огляду на наведені дані можна зробити висновок про необхідність організації прямих поставок кавової сировини в Україну без участі європейських посередників, що дасть змогу вітчизняним підприємствам доносити даний продукт до споживача за нижчими цінами та розширити власний експорт кави.

Не зважаючи на нестабільність та низький рівень доходів населення в Україні, ринок кави в контексті глобальних тенденцій характеризується постійним зростанням (табл. 2). [4].

Таблиця 2

Обсяг споживання кави на одну особу за період 2012-2016 рр., грн.*

	I квартал 2012 р.	I квартал 2013 р.	I квартал 2014 р.	I квартал 2015 р.	I квартал 2016 р.	I квартал 2017 р.
Грн.	14,70	16,20	17,40	21,80	25,80	26,20

*сформовано авторами на основі [4]

Аналізуючи дані табл. 1 бачимо, що у I кварталі 2017 року порівняно з аналогічним періодом 2012 року, споживання кави в Україні збільшилось на 78,2%. Це спричинено, в першу чергу, зростанням світового ринку кави, широко доступною пропозицією, успішним просуванням даного продукту кавовими компаніями та незаповненістю досліджуваного ринку, позаяк сегмент кавового ринку в Україні заповнений тільки на 60% [1, 9]. Позитивним тенденціям на вітчизняному ринку сприяє і формування кавової культури в українському суспільстві, що обумовлюється проведенням фестивалів кави в містах України, заснуванням великої кількості кав'ярень та розвитком закладів формату «coffee-to-go». Кава стає доступною, що позитивно впливає на обсяги її споживання, які стабільно зростають з року в рік (рис. 3) [4].

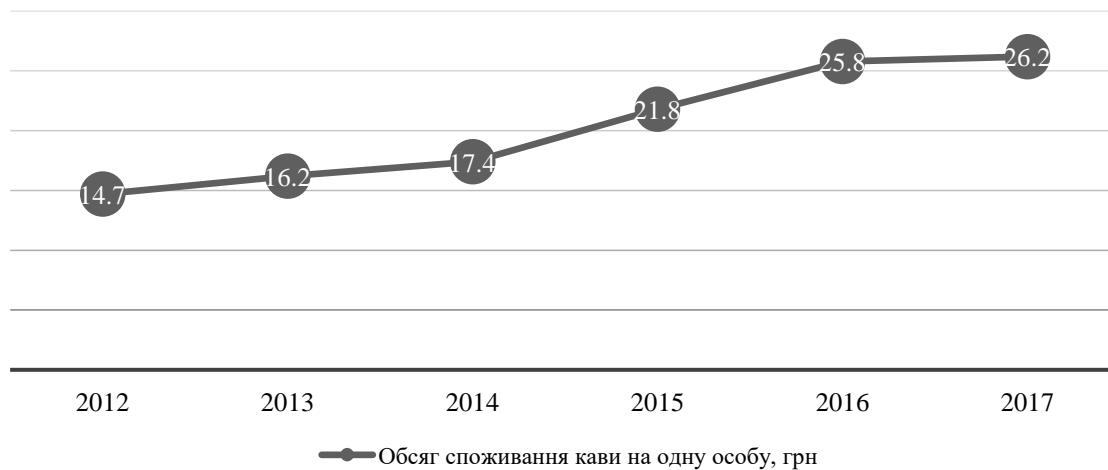

Рис. 3. Обсяг споживання кави на одну особу за період 2012-2017 рр.*

*розроблено авторами на основі [4]

Традиційно українці випивають більше розчинної кави, ніж зернової. Проте останнім часом спостерігається помітне збільшення частки споживання натуральної кави. Якщо у 2016 році споживання меленої кави зросло на 8% у порівнянні з попереднім періодом, то у споживанні розчинної кави прослідковується тенденція до спадання [8]. І хоча рівень обізнаності споживачів у сфері видів і сортів кави постійно зростає, він все ще залишається порівняно невисоким у порівнянні зі знаннями жителів провідних європейських країн.

Маркетингові дослідження показують, що 49% споживачів купують каву тільки 1 раз в місяць, 31% - 1 раз на 2-3 тижні, 10% - 1 раз на 2 місяці, 8% - 1 раз на тиждень і тільки 2% споживачів купують каву більше 1 разу на тиждень [5]. Дані показники ще досить низькі, що показує широкі можливості для розвитку даної сфери діяльності і необхідність поширення кавової культури в Україні.

Вибираючи каву споживачі віддають перевагу відомим на території нашої країни брендам, серед яких Jacobs, Nescafe, Галка, Жардін, Жокей. Крім цього на вибір споживачів впливає ціна, наявність акцій, знижок чи додаткових подарунків при купівлі, об'єм та дизайн упаковки, а також країна-виробник. Найбільшу кількість зернової та меленої кави споживають жителі великих міст та західної частини України, в той час як в південних і східних регіонах споживання кави становить тільки 9,2% від загального обсягу [5].

Слід зазначити, що ціна на каву в Україні постійно зростає. Навіть при низькій ціні на світовому ринку і рекордних урожаїв кави, ціна на кінцевий продукт в Україні залишається високою. Це спричинено малим відсотком прямих поставок сировини в нашу країну на нестабільним курсом валют [5].

Керуючись даними табл. 2 спрогнозуємо обсяги споживання кави в Україні на період 2018-2021 рр. (за перший квартал кожного прогнозованого року), побудувавши лінію тренду (рис. 4).

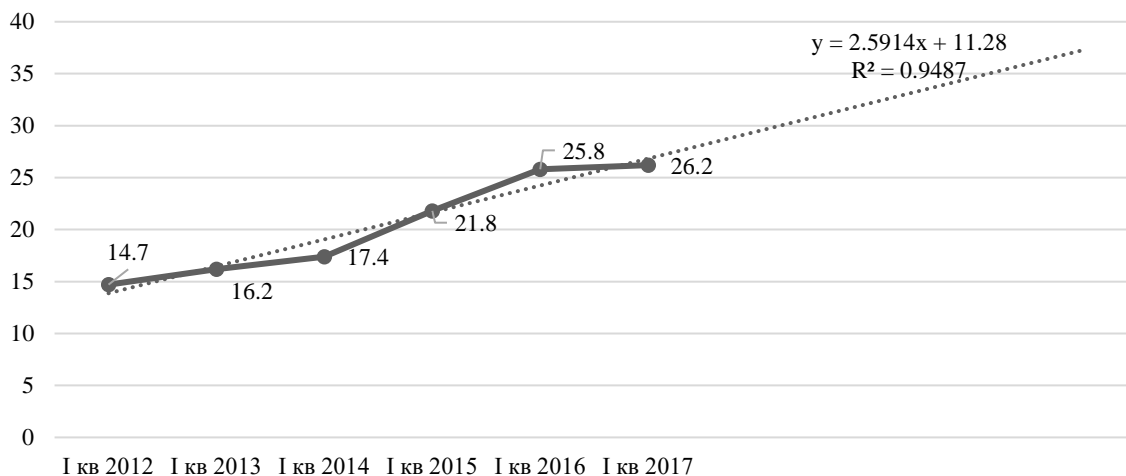

Рис. 4. Прогнозування обсягів споживання кави на одну людину в Україні на період 2018-2021 рр.*

*розроблено авторами

Аналізуючи рис. 4 бачимо тенденції ринку кави в середньостроковій перспективі. До 2021 року прогнозується зростання обсягів споживання кави на одну людину до рівня 37,6 грн, що на 43,5% більше, ніж у 2017 році. Дані показники розкривають надзвичайні перспективи розвитку кавового бізнесу найближчим часом.

В контексті глобального кавового ринку та із врахуванням особливостей вітчизняного ринку кави можна виокремити наступні пріоритетні напрямки розвитку даної сфери діяльності:

розширення прямої співпраці з країнами-виробниками кави та зменшення частки імпорту сировини з країн Європи, що дасть змогу пропонувати споживачам якісну продукцію за прийнятними цінами;

поряд з імпортом світових брендів забезпечувати збільшення виробництва власної кави задля задоволення постійно зростаючого попиту та збільшення експорту даного продукту в інші країни;

покращення обізнаності населення у сфері кави шляхом проведення інформативно-дегустаційних заходів та що позитивно впливатиме на обсяги продажів;

підвищення рівня кавової культури молодих людей, які являються цільовою аудиторією даного бізнесу;

розширення мережі кав'ярень та пунктів продажу як готових напоїв, так і меленої чи зернової кави; особливу увагу слід звернути на розвиток інді-кав'ярень, де можна не тільки випити каву, а й придбати зерна вподобаного напою.

Висновки. В контексті глобального ринку кави український кавовий ринок має стійку тенденцію до зростання. Сьогодні за обсягами споживання кави він значно уступає провідним світовим ринкам, проте характеризується швидкими темпами розвитку, що говорить про доречність організації кавового бізнесу в Україні з урахуванням особливостей його функціонування на території нашої країни та з використанням досвіду і тенденцій провідних країн.

Список використаних джерел:

1. Абдулай П.М. Рынок кофе: состояние и тенденции / П.М. Абдулай // Формування механізмів управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств: матеріали VII Міжнародної наукової інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, 25 березня 2016 р. – Дніпропетровськ: Університет імені Альфреда Нобеля, 2016. – с. 8-9.
2. Духницький Б. В. Основи функціонування ринку кави та чаю в Україні / Б. В. Духницький // Економіка АПК. - 2016. - № 2. - С. 59-62.
3. Чорна Т.О. Аспекти товарознавчої експертизи кави меленої, що реалізується в торговельній мережі м. Харкова / Т.О. Чорна, О. Г. Васильєва // Розвиток та регулювання торгівлі, туристичного та готельно-ресторанного бізнесу на засадах кластерного підходу: матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції, 26-27 листопада 2015 р. – Харків: Харківський торговельно-економічний інститут КНЕУ, 2015. – с. 90-91.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Маркетингова компанія «Koloro» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://koloro.ua/blog/issledovaniya/analiz-gynka-kofe.html>.
6. International Coffee Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ico.org/>.
7. Mordor Intelligence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/coffee-market>.
8. Euromonitor International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euromonitor.com/coffee-in-ukraine/report>.
9. BusinessWire [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.businesswire.com/news/home/20170712006258/en/>.

УДК 631.1 (477)

Помаз О.М., к.е.н., доцент

Помаз Ю.В., к.і.н., доцент

Кургускіна Г.Л., магістрант

Полтавська державна аграрна академія

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовані основні проблеми та виклики, що впливають на розвиток сільського господарства України. До них, зокрема, відносяться суттєве знецінення національної грошової одиниці, здорожчання імпортних енергоносіїв, добрив, засобів захисту рослин, посівного матеріалу, пального та техніки, недостатня фінансова й інфраструктурна підтримка науково-інноваційної діяльності з боку держави, зменшення експорту сільськогосподарської продукції. Визначені основні проблеми розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Проаналізовані перспективи розвитку сільського господарства України. До основних із них варто віднести розвиток аграрних кластерів, спрямування зусиль на підтримку малих і середніх форм аграрного виробництва, системні зміни в країні, подолання корупції, що покращить інвестиційний клімат і привабить іноземних інвесторів.

Ключові слова: сільське господарство, виклики, перспективи, аграрне виробництво, аграрні кластери, інвестиції.

Помаз А.М., Помаз Ю.В., Кургуєвська Г.Л.

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Проанализированы основные проблемы и вызовы, влияющие на развитие сельского хозяйства Украины. К ним, в частности, относятся существенное обесценивание национальной денежной единицы, подорожание импортных энергоносителей, удобрений, средств защиты растений, посевного материала, топлива и техники, недостаточная финансовая и инфраструктурная поддержка научно-инновационной деятельности со стороны государства, сокращение экспорта сельскохозяйственной продукции. Определены основные проблемы развития отечественного сельскохозяйственного производства. Проанализированы перспективы развития сельского хозяйства Украины. К основным из них следует отнести развитие аграрных кластеров, направление усилий на поддержку малых и средних форм аграрного производства, системные изменения в стране, преодоление коррупции, улучшение инвестиционного климата и привлечение иностранных инвесторов.

Ключевые слова: сельское хозяйство, вызовы, перспективы, аграрное производство, аграрные кластеры, инвестиции.

Pomaz O., Pomaz Yu., Kurguskina G.

AGRICULTURE OF UKRAINE: CHALLENGES AND PROSPECTS

In this article were analysed the main problems and challenges which have an influence on agricultural development in Ukraine. They particularly include the essential loss in value of the national currency, the rising cost of imported energy resources, fertilizer agents, crop protecting agents, seed materials, fuel material and equipment, insufficient financial and infrastructure support of research and innovation activities by government, decrease in exports of agricultural products. The key problems of Ukrainian agricultural industry development were defined. Development prospects of agricultural sector in Ukraine were analysed. The main among them are the development of agricultural clusters, the direction of efforts on supporting of small and mid-sized forms of agrarian production, system changes in the country, corruption overcoming, improvement of investment climate and involvement of foreign investors.

Keywords: agriculture, challenges, prospects, agricultural production, agricultural clusters, investments.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах, коли Україна здійснює процеси інтеграції у європейський та світовий економічний простір, проблеми, які стоять перед вітчизняними виробниками, суттєво загострилися, що має прямий вплив на економічну та продовольчу безпеку нашої держави і добробут її громадян. За останні два роки до існуючих проблем та викликів у сільськогосподарському виробництві нашої держави додалися нові, часто ще більш значимі та болючі. Зважаючи на вищезазначене, актуальності набуває аналіз викликів і перспектив розвитку сільського господарства України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний інтерес в даній царині привертають праці вчених Національного інституту стратегічних досліджень [12, 16, 19], М. Ф. Кропивка [9, 10], П. Т. Саблука [18], І. В. Абрамової [1], О. М. Павленка [13], Г. К. Броншпака [4], І. Беззуба [2] та інших. Проте ще залишається ряд питань, які вимагають подальшого вивчення.

Цілі статті. Метою даної статті є аналіз сучасних викликів та перспектив розвитку сільського господарства України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Більшість вітчизняних науковців визнає, що на сьогоднішній день Україна займає лідируючі позиції у сфері експорту сільськогосподарської продукції на світовий ринок, а сільське господарство України є стратегічною і найбільш ефективною галуззю народного господарства, основою розвитку економіки нашої країни та добробуту її населення. Сільське господарство створює робочі місця, сприяючи зменшенню рівня бідності населення. Це галузь матеріального виробництва, що має важливе значення в забезпеченні населення продуктами, а промисловість – сировиною. Продукти сільського господарства – завжди ліквідний товар, оскільки вони складають основу продовольчої безпеки держави [9].

Сільське господарство України протягом 2010-2016 років демонструвало позитивну динаміку. Виробництво зросло на 34%, експорт у вартісному вираженні – на 54%, частка сектора у ВВП країни збільшилася з 7,5% у 2010 році до 11,6% у 2016 році [14].

Підводячи підсумок 2016 року, експерти відзначають, що вітчизняний АПК закріпив своє місце в національній економіці, згенерувавши близько 12% ВВП. Експорт продукції АПК перевищив \$10 млрд, що відповідає третині всього експортного виторгу, обсяг аграрного виробництва виріс на 2,9% порівняно з 2015 р. [8]. Як приклад можна навести експорт пшениці в Індонезію, який за останній час виріс в 53 рази [3].

У 2016 році Україна збільшила свій рекорд врожаю зернових, зібравши 64,2 млн тонн (на 4 млн. тонн більше, ніж у 2015 р.). Середня врожайність склала 44,8 ц/га проти 41,1 ц/га в 2015 році [8].

За даними Державної служби статистики, у 2016 році рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства у цілому склав 37,3%, у тому числі виробництва продукції рослинництва – 44,3%, продукції тваринництва – 7,7% [6].

Вітчизняний АПК залишається лідером за рівнем інвестиційного потенціалу, зокрема частка аграріїв у сукупному експорті перевищує 40%. Крім того, інвестиційний потенціал сільського господарства має значні перспективи з огляду на перманентне глобальне зростання цін на продовольство. За різними оцінками, Україна має від 25 до 30% світових запасів чорнозему. Це відкриває можливості для вирощування екологічно чистої (органічної) продукції, споживання якої в усьому світі зростає величезними темпами [21].

У той же час, ряд фахівців відзначили і негативні тенденції. Так, зокрема, незважаючи на те, що продукція АПК є основною складовою українського експорту, значного поштовху для соціально-економічного підйому села це не дало. Підвищений рівень капіталізації окремих сегментів аграрного сектору є наслідком надмірної експлуатації природно-ресурсного потенціалу, свідченням чого виступає нарощування посівних площ сільськогосподарських культур експортної, зокрема, енергетичної спрямованості [5]. Також існує проблема з логістикою та потужностями для зберігання продукції.

Все більше культур екпортується, а не переробляється в Україні. Так, частка експорту у виробництві первинної сільськогосподарської продукції зросла з 25% у 2010 році до 33% у 2016 році. Ми нарощуємо експорт не продуктів харчування чи інгредієнтів, а сировини для їх виробництва. Країни-імпортери її переробляють та екпортують продукти переробки. Показовим прикладом є Туреччина, яка є крупним імпортером українських соєвих бобів (756 тис тонн) і сирової олії (151 тис тонн). У 2016 році ця країна екпортувала 600 тис тонн рафінованої олії та 34 тис тонн соєвого масла. Туреччина є крупним імпортером пшениці (5 млн тонн на рік) і найбільшим світовим експортером борошна (3,5 млн тонн на рік, 25% світової торгівлі) [14].

У «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року», опублікованій Кабінетом Міністрів України 17 жовтня 2013 року [17, 18, 19], вказано основні проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств, зокрема:

- створення формально однакових, але не рівних умов діяльності для різних за розміром сільськогосподарських підприємств, спричинили нерівномірність розвитку різних форм господарювання;

- низький рівень застосування техніко-технологічних досягнень, зношеність основних засобів, недостатньо глибоке розуміння значення якості як цілісної системи виробництва та реалізації продукції;

- значні втрати сільськогосподарської продукції внаслідок недосконалості логістичної складової та умов зберігання, а також інфраструктури аграрного сектору економіки;

- низька платоспроможність населення спричиняє уповільнення розвитку внутрішнього ринку споживання;

- незавершеність земельної реформи;

- недостатній рівень самоорганізації та саморегулювання сільськогосподарських виробників щодо формування спільної політики захисту своїх інтересів;

- недостатній рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки;
- низька конкурентоспроможність значної частини сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках через повільну адаптацію до світових вимог щодо якості та безпеки харчових продуктів.

Погоджуючись в цілому з усіма цими позиціями, відзначимо, що за чотири роки з моменту публікації «Стратегії» ситуація в країні докорінно змінилася і до вказаних проблем додалися інші, часто більш істотні та глобальні. Вважаємо за доцільне звернути увагу на деякі з них:

- бойові дії на Сході України, терористичні загрози, що мають вкрай негативний вплив на політико-правову, соціальну, економічну ситуацію в державі, несуть вітчизняним виробникам додаткові ризики і невизначеність, відлякують потенційних інвесторів;

- різке погіршення стану економіки нашої держави в цілому та АПК зокрема;
- суттєве знецінення національної грошової одиниці і викликане цим здорожчання засобів виробництва, а також сировини та матеріалів, зокрема сільськогосподарської техніки, запчастин, посівного матеріалу, добрив, засобів захисту рослин і т.п.;

- значне зростання ціни на пально-мастильні матеріали, вкрай необхідні сільськогосподарським виробникам.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що для сільського господарства України існує ряд серйозних викликів, в основному пов'язаних зі складною політико-правовою, соціальною та економічною ситуацією в нашій державі. В той же час вітчизняний АПК має значні перспективи розвитку, за умов спрямування зусиль на:

- нарощування виробництва та експорту продукції переробки, а не первинної сільськогосподарської продукції;

- розвиток аграрних кластерів, спрямування зусиль на підтримку малих і середніх форм аграрного виробництва;

- прискорення процесу впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва;

- розвиток механізмів державної підтримки і допомоги аграріям як обов'язкової умови існування і зростання сучасного аграрного виробництва і продовольчого ринку, зокрема, надання довготермінових кредитів;

- стимулювання економії сільськогосподарськими виробниками усіх видів ресурсів, в першу чергу енергоносіїв;

- покращення збуту і переробки виробленої продукції, матеріально-технічного забезпечення та інших видів обслуговування виробництва продукції рослинництва шляхом створення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;

- стимулювання соціально-економічного розвитку достойних умов життєдіяльності сільських жителів і формування привабливого обличчя сільської місцевості в Україні;

- системні зміни в країні, подолання корупції, що покращить інвестиційний клімат і привабить іноземних інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Абрамова І. В. Перспективи розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в умовах євроінтеграції / І. В. Абрамова // Вісник ЖНАЕУ. – 2015. – № 1(48). Т. 2. Сільськогосподарська кооперація. – С. 80-88.
2. Безуб І. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні / Центр досліджень соціальних комунікацій СІАЗ НЮБ ФПУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=418:agropromislovijsektor&catid=8&Itemid=350.
3. Бодаєв В. Як Україна може зробити зерно політичним козирем / Вадим Бодаєв // Agravery [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/author/show?slug=ak-ukraina-moze-zrobiti-zerno-politicnim-kozirem>.
4. Броншпак Г. К. Государственная поддержка кластерных инициатив: вертикально интегрированные структуры в АПК // Г. К. Броншпак / Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 45-50.
5. Голян В. Собі у збиток: чи залежить добробут українця від успішності АПК / В. Голян // Forbes Україна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1427848-sobi-u-zbitok-chi-zalezhit-dobrobut-ukrayinca-vid-uspishnosti-apk>.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. До чого призведуть гривневі «хвилювання»? AgroPolit.com. 3 лютого 2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agropolit.com/spetsproektv/23-do-chogo-prizvedut-grivnevi-hviluyuvannya>.

8. Кравченко В. Підсумки-2016: 5 знакових подій в АПК / В. Кравченко, М. Мордовцев // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/business/1426233-pidsumki-2016-5-znakovih-podij-v-apk>.
9. Кропивко М. Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 55-58.
10. Кропивко М. Ф. Організаційні форми впровадження інновацій в агропромислове виробництво з використанням потенціалу аграрної науки / М. Ф. Кропивко, Т. С. Орлова // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 11-18.
11. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72631.
12. Оцінка перспектив та можливостей для агропромислового комплексу України внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1633/>
13. Павленко О. М. Україна на зовнішніх аграрних ринках. Як компенсувати втрату ринку РФ / Європейська правда. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038635/view_print.
14. Поважнюк С. Аграрна супер-країна чи ілюзія зростання / Сергій Поважнюк // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/07/31/627430/>
15. Помаз О. М. Аналіз конкурентоспроможності підприємств-виробників продукції рослинництва / О. М. Помаз, Ю. В. Помаз // Наукові праці ПДАА. – Випуск 2 (9). Економічні науки. – 2014. – С. 248-253.
16. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1887/>
17. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. (Кабінет Міністрів України, Розпорядження від 17 жовтня 2013 року № 806-р) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>
18. Саблук П. Т. Стратегічні напрями аграрної реформи – перехід на інноваційну модель розвитку / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 3-14.
19. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні. – К.: НІСД, 2014. – 45 с.
20. Україна у 2015 зменшила імпорт агропродукції на 41,5 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraine-u-2015-zmensila-import-agroprodukcii-na-415>.
21. Ульянова Н. Відчайдушний інвестор, або як залучити мільярди в українську економіку? / Н. Ульянова // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1425855-vidchajdushnij-investor-abo-yak-zaluchiti-milyardi-v-ukrayinsku-ekonomiku>
22. Царенко О. М. Економіка розвитку [Текст] : підручник / О. М. Царенко, Н. О. Бей, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. – Суми: Університетська книга, 2004. – 590 с.
23. Центр Разумкова. Україна 2014-2015: долаючи виклики (аналітичні оцінки). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

UDK 339.7

Zadorozhniuk N. (Ph.D., Assoc. Professor)
Odessa National Polytechnic University

ANALYSIS OF GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE IT FIELD

The article focuses on the current global trends in development of IT. It analyses global expenditure in IT in 2014-2016. It considers education programs of world's most promising universities to highlight the new directions of development in IT: information security, robotics, artificial intelligence, biometrics and engineering etc., studying world's leading countries in IT: the USA and China. And it also defines the key studies and technologies of considered universities to observe the current and the future needs of the global market.

Key words: IT, information and communication technologies, information security, software.

Задорожнюк Н.О.

ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ІТ-СФЕРИ

В статті розглянуто сучасні світові тенденції розвитку ІТ-сфери. Проаналізовано світові витрати ІТ-сфери за 2014-2016 роки. Розглянуті програми навчання в найбільш перспективних університетах світу, які дозволяють виявити сучасні напрямки розвитку ІТ-сфери: інформаційна безпека, робототехніка, штучний інтелект, біометрія і інженерія тощо. Визначені ключові дослідження та технології розглянутих університетів, які відображають сучасні і визначають майбутні потреби світового ринку. Досліджено лідерів ІТ-сфери: США та Китай.

Ключові слова: ІТ-сфера, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційна безпека, програмне забезпечення.

Задорожнюк Н.А.

ИССЛЕДОВАНИЕ МИРОВЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ИТ-СФЕРЫ

В статье рассмотрены современные мировые тенденции развития ИТ-сферы. Проанализированы мировые расходы ИТ-сферы за 2014-2016 годы. Рассмотрены программы обучения в наиболее перспективных университетах мира, которые позволяют выявить современные направления развития ИТ-сферы: информационная безопасность, робототехника, искусственный интеллект, биометрия и инженерия и тому подобное. Определены ключевые исследования и технологии рассмотренных университетов, которые отражают современные и определяют будущие потребности мирового рынка. Исследованы лидеры ИТ-сферы: США и Китай.

Ключевые слова: ИТ-сфера, информационно-коммуникационные технологии, информационная безопасность, программное обеспечение.

Problem statement. Nowadays, the competitiveness of a country cannot be increased on the global market without the development of IT and therefore without the development of its complementary fields. IT is a field that provides the development of global economies as a whole, thus the research in IT are not only relevant but also necessary.

Review of recent studies, which address the same problem. Studies connected to research in IT are becoming one of the main issues addressed by researchers in their studies. Abramova's A.V. [1] and Nikitenkova's M.A.[2] research analyze the role of the USA in global IT market; Brodskiy's N. [3] and Kondratieva's K.A. article highlights the global trends of IT-development; Kusnezova's G.V. [5] articles focuses on the development of IT in the Republic of Belarus. However, in numerous scientific articles mentioned above, the current global trends of IT are not fully analyzed.

Goal of the article. The goal of this work is research of modern global trends in IT.

The main material: Modern market trends demonstrate that big corporations have a huge impact on IT development on global level. It is because those market participants do not only reprocess information, but they also have a crucial influence on national and global economics. Another important idea is that nowadays global informatization and computerization of various sectors of global economics is growing, causing the development of IT. According to the previously mentioned trends, the global expenditure represented in Table 1 play an important role in IT studies and its future development.

Table 1

Global expenditure on IT market in 2014-2016

Sectors of the IT market	Volume of world's expenditure of the IT field by years			Deviation (increasing + / decreasing -) of world's expenditure of the IT field in 2016 / 2014	
	2014	2015	2016	Absolute, \$billions	Relative, %
1. Hardware	693	645	588	-105	84,8
2. Data-center systems	142	171	170	+28	119,7
3. Software	314	314	333	+19	106,1
4. IT-services	955	865	899	-56	94,1
Total	2104	1995	1990	-114	94,6

Note. Calculations based on source [7]

According to the calculations in table 1, a significant reduction of the global cost on hardware can be observed, while for data center systems and software the cost was increasing in 2014-2016.

The specialists in the field provide the development of IT, thus special attention should be paid to education by increasing its quality and by providing future specialists with laboratories and opportunities to participate in studying advanced technologies etc. IDC analysts predict the expenses on information security will increase up to 100 billion dollars by 2020 [7]. As a result, there is a need of analyzing the world's most promising universities in the IT field (table 2).

Table 2.

The most promising world's universities in the IT field

University name	Educational programs	The main research interests and technologies
1. Zurich – Swiss Federal Institute of Technology	- Theoretical informatics; - Information security; - Software engineering; - Software development; - Robotics; - Distributed system; - Visual computing; - Bioinformatics; - Management systems.	Special attention is paid to mathematics, chemistry and physics. The research is focused on information processing, energy, climate changes.
2. Ecole Polytechnique Federale de Lausanne	- Engineering; - Cryptography; - Communications; - Coding; - Mobile networks.	Prepares specialists in micro technologies and communication systems engineers. IT studies are based on the School of computer and communication.
3. Massachusetts Institute of Technology	- Artificial intelligence; - Computer systems; - Applied physics; - Biometrics and engineering.	The research is focused on artificial intelligence and robotics.
4. Stanford University	- Computer sciences; - Software; - System technologies; - Artificial intelligence; - Robotics.	Has the most high-tech manufactures, 18 laboratories, and research centers.

Continuation Table 2.

1	2	3
5. Carnegie Mellon University in Pittsburgh	- IT and information security (MSIT-IS); - IT and mobile systems (MSIT-MOB) - IT and software management (MSIT-SM).	Studies innovations in IT, robotics and artificial intelligence; innovative mobile systems, services, devices and developed apps. World's leader in generating of revolutionary ideas and creating and promoting business startups.

Note. Based on source [8]

The previously mentioned educational programs of the most promising world's universities enable us to determine the current directions of the IT field development: information security, robotics, artificial intelligence (AI), biometry and engineering, etc. Using the information from the table 2, we determined the most important research and technologies of the mentioned universities, which show us the current needs of the world's market and define its future.

At the end of 2016, the global IT market fell by 0.3%, with a total volume of deliveries of \$ 1.99 trillion. It should be noted that the market of IT-services has become more active for mergers and acquisitions (M&A), thus the volume of corresponding investments has doubled. The most of these contracts were signed in North America and Europe. The main trends on the market of IT-services in 2016 were the following: large cyber-attacks, which increased the demand on actives in the information security field; the popularity of outsourcing the development of M&A market in the IT-services field; the popularity of cloud-based projects, which has become more attractive and a priority for investors. The European IT market is characterized by the high amount of the IT-contracts, which emphasizes the demand on the new IT-infrastructure [7].

The development of the IT field in the world is characterized by the ICT Development Index, which is calculated with the methodology of the International Telecommunication Union based on 11 indicators. This Index shows the achievements of the world's countries in ICT development. Thus, based on the data found in [9] the leaders in the rating by the ICT Development Index for 2015 and for 2016 are: South Korea (8.93); Denmark (8.88); Iceland (8.86); Great Britain (8.75) and Sweden (8.67). Therefore, these countries are leading by the next indicators: access to ICT, usage of ICT, population's knowledge about these technologies, etc.

China and USA should be highlighted among the countries that develop and use advanced IT. The development of the entrepreneurship and innovations was one of the most prioritized directions in China, especially in the IT field in 2015, and in 2016, it was the implementation of different startups. The Chinese government took concrete measures aimed at supporting entrepreneurship and innovation by optimizing administrative processes, establishing an innovation foundation, and introducing preferential tax facilities. As a result, foreign research centers became more active. For example, in 2015 Beijing Automotive Industry Group has established a technical center in Silicon Valley, which was responsible for the software development. With the implementation of the project-initiative named "Made in China 2025", an increase of Chinese foreign investments are expected in sectors declared as a priority by the Chinese government, including the developments in the IT field, robotics, biomedicine, aerospace equipment, etc. A special attention is given to the IT field through the implementation of "Internet Plus" strategy. Informational computer technologies (ICT) are the key in the promotion of innovations in China, because they include the whole range of services and technologies, which enable information management. The number of Chinese companies has increased in the ICT sector, and they started to research the foreign markets to determine the investment opportunities to get access to the leading technologies and knowledge.

USA is one of the leaders in the IT field and has a range of advantages: a developed infrastructure and human resources; a highly developed economy and a competent legislation in the IT field witch is able to provide a solid protection of the author and intellectual property

rights. The main innovation fields in 2016 in USA were and still are mobile technologies and tables; analytics, which gives the ability to analyze an object in real time and to process a big volume of data; data visualization; new concepts and technologies for integration and stimulation of new innovative projects. However, the rapid development of the IT field leads to certain problems related to issues of trust and security in the implementation of transactions within the new electronic services. Besides, as the experience of the USA has shown, the mere mastering of modern ICT is not enough to ensure a positive economic effect at the macro level. Government support is needed for the IT field development by creating and building up the national institutional potential for forming and spreading knowledge. Thus, there are principles of a new politics in ICT field applied in the USA for the economic development of the country, an analysis of ICT usage is being conducted for the creation of innovations aimed at improving people's lives and at increasing the competitiveness of the US economy.

Conclusions. Thus, the level of the IT field characterizes the development of a country in the global context. The achievements in the field of information technologies facilitate the modernization of the processes and transformations in other sectors, thus stimulating its development. They also enable modern products and services to meet the market demands better and the companies to reduce operations expenses, increasing the global efficiency of economy.

References:

1. Абрамова А.В. Место США на мировом рынке информационных технологий и возможности использования опыта развития этой отрасли в России / А.В. Абрамова // Торгпредство. – 2006. – № 10. – С. 59-63.
2. Никитенкова М.А. Развитие американского сектора ИКТ как локомотива конкурентоспособности национальной экономики США: адаптация зарубежного опыта для применения в России / М.А. Никитенкова // Россия и Америка в XXI веке. – 2016. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=491>
3. Бродский Н. Мировые тенденции развития ИКТ и опыт России / Н. Бродский // Мир Связи. – 2015. – № 4. – С. 26-29.
4. Кондратьев К.А. Тенденции и проблемы развития мирового ИТ-рынка / К.А. Кондратьев, А.М. Колесников // Известия Тульского государственного университета: экономические и юридические науки. – 2013. – № 10 (184). – С. 134-139.
5. Кузнецова Г.В. Россия на мировом рынке инноваций: перспективы поиска новых «ниш» / Г.В. Кузнецова // Россия и Америка в XXI веке. – 2017. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=578>
6. Рассеко Ю.Ю. Развитие ИТ-сферы в Республике Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://economy.bsu.by/wp-content/uploads/2014/04/518083.pdf>
7. Глобальный рынок ИТ восстанавливается [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cnews.ru/reviews/rynok_it_itogi_2016/articles/itpostavki_dostigli_dna_dalee_tolko_rost
8. 20 самых перспективных университета в сфере IT [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://simplex.ua/articles/20it>
9. Индекс развития информационно-коммуникационных технологий (ICT Development Index) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index/ict-development-index-info>
10. Перспективы развития Китайской экономики в 2016 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://home.kpmg.com/ru/ru/home/insights/2016/07/china-outlook-2016.html>

Рецензент д.е.н., профессор Забарна Е.М.

UDC 339.9

Rodionova T., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Polishchuk K.

FINANCIAL SYSTEM OF GREECE AS A DETERMINANT OF ECONOMIC WELL-BEING OF THE COUNTRY

The article reveals the peculiarities of functioning of the financial system of Greece. The article consists of an analysis of the relationship between the level of economic well-being of the country and the level of development of the financial system of the country. As a result of the analysis, indicators of financial development in Greece that have an impact on the country's economic prosperity have been identified.

Key words: financial system, economic well-being of the country, Greece, economy

Родіонова Т.А., Поліщук К.В.

ФІНАНСОВА СИСТЕМА ГРЕЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЕКОНОМІЧНОГО ДОБРОБУТУ КРАЇНИ

В статті розкриваються особливості функціонування фінансової системи Греції. Проводиться аналіз взаємного зв'язку між рівнем економічного добробуту країни та рівнем розвитку фінансової системи країни. В результаті проведеного аналізу були виявлені індикатори фінансового розвитку Греції які впливають на економічний добробут країни.

Ключові слова: фінансова система, економічний добробут країни, Греція, економіка

Родионова Т.А., Полищук Е.В.

ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА ГРЕЦИИ КАК ДЕТЕРМИНАНТА ЭКОНОМИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ СТРАНЫ

В статье раскрываются особенности функционирования финансовой системы Греции. Проводится анализ взаимной связи между уровнем экономического благосостояния страны и уровнем развития финансовой системы страны. В результате проведенного анализа были выявлены индикаторы финансового развития Греции, которые влияют на экономическое благосостояние страны.

Ключевые слова: финансовая система, экономическое благосостояние страны, Греция, экономика

Formulation of the problem. The financial system of the country is the main source for the development of the country and its economy. The level of development of financial system of the country has a great influence on its availability of financial resources and financial assets for systematic development. Greece, as a country that stands on the path of reconstruction and development, should be interested in building a reliable and stable financial system. The level of financial development of the country has a certain influence not only on the economy of the country as a whole, but also on the population itself. This is expressed through the level of purchasing power, the number of loans to the private sector, and the level of savings of the country's population. Determining the interdependence and influence of the level of the country's financial development on various factors that characterize the economic well-being of the population will help to determine the main directions in which the country should develop.

Analysis of recent research. The study of the stability of the financial system was carried out by such domestic scientists as G. Belenkaya, I. Lukyanenko, I. Belova, V. Andrushchenko, O. Vasilik, S. Borinets, O. Mozgovy, O. Rogach, S. Bukovynskiy, S. Shapovalova, Ya. Dyachenko, T. Efimenko, V. Zaychykova, Lomachynska I.A. Analysis of the interdependence of the country's financial development and the economic well-being of the population was studied by foreign scientists such as W. Beydzhhot, J. Schumpeter, J. Gurley, E. Shaw, R. Goldsmith, M. Miller, R. McKinon, R. Levin, N. Lojaz, T. Beck, P. Valikova, E. Khavrenek, R. Horvath. The topic of interdependence of financial and economic development has a large number of studies. It is viewed from different sides, there are different approaches to determining the influence of one factor on another. However, consideration of the impact of financial development on the economic well-being of the country within the framework of one country – Greece – remains unexplored. Thus, with the help of various approaches, singled out by scientists, and also with the use of various hypotheses, the influence of the level of financial development of Greece on the economic well-being of the country will be investigated.

The purpose of the article is to track the patterns, as well as the interrelationships that arise between the level of financial development of countries and the economic well-being of the population, as well as identify factors that contribute to or increase the level of financial development of the country.

Statement of the main material. The financial system is a complex mechanism that combines the finances of the state, the finances of enterprises and the finances of the population. The interconnection of economic and financial systems of each country determines the economic and financial well-being of the country's population. Consequently, the simultaneous

and systematic development of these three elements of the financial system with the simultaneous improvement of the country's economic system and its components is the number one task for the country, whose financial and economic systems need serious reforms. An effective financial system is the basis for normally functioning economy. Flows of money, capital, securities – this is the "circulatory system" of the national economy [1].

Each country can be characterized by either financial or economic development. The identification of the dominant development vector is determined by modern, as well as historical economic and financial resources of the country.

The question of interdependence of economic and financial development is in place of interest of many scientists. Among them is Josef Schumpeter, who argued that the services provided by financial intermediaries are necessary for economic development, because they help to assess risks and provide access to financial resources to entrepreneurs in the early implementation of innovative ideas and the introduction of new products to the market. Also we can name J. Robinson. While doing their research, scientists have put forward various hypotheses of the interdependence of economic and financial development. The following can be mentioned as hypotheses of interdependence between economic and financial development of the country:

1. Hypothesis of active influence of financial institutions on the economy or the so-called hypothesis of a "financial proposal". According to this hypothesis, the influence of the financial sector on the development of the real economy is explained by the fact that through the more effective transformation of savings into investment, financial markets and institutions create the prerequisites for future economic growth. On the contrary, lack of access to financial resources impedes the creation of new growth points and does not contribute to sustainable economic development.

2. Hypothesis of passive behavior of the financial sector or the hypothesis of "financial demand". According to it, the financial system only serves the emerging needs of the economy in intermediary services, so the level of financial development as a whole depends on changes occurring in the real sector.

3. Finally, the hypothesis of a "bilateral causal relationship" is based on the fact that there is a mutual influence of the level of development of the financial sector and economic growth. In other words, the development of the financial system can contribute to economic growth, and economic development in turn contributes to the development of financial markets [2].

The choice of this or that type of interdependence between the economic and financial development of a country depends on various factors. An analysis of indicators of financial and economic development makes it possible to determine which type of interdependence is existing in a particular country.

For Greece, as a country in which only small and medium-sized businesses have historically developed, a characteristic feature is that the economic development of the country is conducive to financial development. This dependence can be tracked by analyzing a number of financial and economic indicators.

For the economy of the country it will be correct to consider the data in the context of two separate periods – 2005-2010 and 2010-2016. This is due to the fact that in 2010 the country faced a debt crisis, and this, in its turn, had an ambiguous impact, both on the economy and on the financial sector of Greece.

To measure the country's financial and economic development, indicators such as domestic credit to the private sector (as a percentage of GDP) and the volume of export-import transactions as indicators of the development of the real economy, as well as the ratio of net foreign direct investment to the country's GDP and total value of shares, traded as indicators of financial development.

For the indicator of domestic credit to the private sector, the following dynamics is typical: 2005-2010 there is a gradual increase in the amount of lending to the private sector, and in the period 2010-2016 – a slight gradual decline. However, if we consider these changes in quantitative terms, in the first period, the increase was 39 points, while the reduction in

lending in the second period was 9.5 points, and since 2005 till 2016, lending has grown by 35 points. That is, the indicator of the share of lending to the private sector shows that for the period 2005-2010 Greece has only developed economically [3].

The second indicator, which was chosen to assess the development of the real sector of the economy - the trade balance of the country. According to the World Bank, throughout the analyzed period, the country's trade balance was negative, that is, the country's economy could not fully provide itself with the necessary goods and services, as evidenced by the negative balance of the country's trade balance. The only year that shows a positive trade balance is 2015. However, this can be more simply an exception than a signal for improvement. Negative value of the country's trade balance derives from the specifics of the country's economy, because Greece is a tourist country, therefore the sphere of services is the basis of its economy. Given the difficult situation in the country, and political tension, the tourist service also suffered from the crisis. A significant decline in export-import operations began in 2012, when the volume of trade declined by almost 80%. In 2012, the country has not yet emerged from the debt crisis, so during this period, the international economic and trade activity of Greece has largely declined [3].

Thus, the economic development of the country in the period 2005-2016 each indicator characterizes in different ways.

The financial development of the country will be characterized by the ratio of net foreign direct investment to the country's GDP, as well as the total value of shares traded on the market.

The first indicator characterizes the extent to which the country's economy is dependent on investment. In general, the value of this indicator for Greece is quite low, because in the entire period under review it does not even reach one percent. The dynamics of this indicator is wavy, and each year the positive and negative value of this indicator alternates. However, if we consider simply the balance of foreign direct investment in Greece, then basically this indicator has a positive value, so as a result the country can be identified as recipient of investments. This is quite logical in this situation, because when a country is in a debt crisis, there is a simultaneous reduction in investments from the country and investing in the country, because of the increased riskiness of such deposits. And also, taking into account the fact that the country uses all available funds in order to revive the economy and pay off the country's external debt, investment is not a priority.

The total value of shares traded on stock exchanges in Greece throughout the analyzed period, both increased and decreased. In the period 2005-2008 there was a gradual and rather rapid increase in the value of this indicator. However, since 2008, there has been a constant and large-scale reduction in the value of shares that are traded. In fact, Greece's stock market does not belong to one of the most developed in Europe, because, based on the structure of the economy, in Greece, small and medium-sized enterprises are mainly concentrated, and there are a small number of large companies. Therefore, the need for a developed stock exchange is not acute.

Thus, based on the results obtained during this analysis, we can conclude that in Greece, economic development prevails over financial development, and it is the economic development of the country that determines the financial development. Proceeding from the fact that the financial development of the country is inferior to the economic one, it is advisable to consider which factors are holding it back.

One of the main factors that constrains the financial development of the economy is that at the moment the country is at the post-crisis stage, when its economy is weak enough, and its financial decisions depend on international creditors. First of all, it should be noted that the financial and economic policies of the country at the moment are changing under the influence of demands from international creditors.

The process of financial liberalization in Greece is now one of the most necessary areas of the country's financial policy. Privatization of part of banking institutions is one of the points of reform of the financial system of the country, which should contribute to the financial liberalization of the country. However, given that the country's economy has just begun to

recover, we need to be cautious about the openness of the financial sector of the economy, because excessive inflow of foreign capital can lead to a blurring of the country's economy.

Another factor that hinders the financial development of the country can be called a decline in the securities market. The importance of the stock exchange as a resource for obtaining additional funds is quite significant. However, Greece's low investment level and high risk make the stock exchanges of the country less attractive.

Among the factors contributing to the financial development of the country can be called a gradual recovery of the country's economy itself. Given the fact that the recovery of the Greek economy will help to increase its investment attractiveness, and thus, economic development can entail financial development.

For Greece, it is also important to analyze such an indicator as the level of savings of the population. Based on the foundations of economic theory, increasing the savings of the population entails a decrease in their expenditure. Also, this may be due to an increase in the general price level. However, for Greece, the first rule applies, in which the population's savings increase with a constant value of the wage level. According to economic theory, savings accumulated in one period restrain economic growth at this point in time, but they will stimulate economic development in the future, thus creating the conditions for financial development.

Analyzing the indicator of the general savings of Greece, the dynamics of this indicator can be divided into 2 parts. In the period 2006-2011 the value of this indicator decreases, and starting from 2012 the level of savings in the country begins to increase. As a result of this it can be said that the population of the country perceives the signals of the economy and understands that under these conditions, an increase in consumption is impossible, so it begins to save. For the country's economy, this process positive meaning, as the population accumulates funds that in the future in more stable financial and economic conditions will contribute to the economic development of the country.

Very important in the economy and the financial system of the country is the indicator such as loans from the IMF. This indicator appeared in the balance of payments of the country as an additional article in 2010. This year the country began to receive the first tranches of financial assistance. The dynamics of this indicator is considered for the period 2010-2016. Based on the data presented on the IMF website, this indicator was the most valuable in 2010, when it amounted to 13,735.3 million US dollars. In a year, this indicator decreased by \$ 11,579.1 million, and starting from 2014, the article of loans from the IMF has a negative value. In theory, the negative value of this indicator should correspond to the return of a loan to Greece. However, in practice this is reflected in the annual debt cancellations for Greece, and thus the value of this indicator has a negative value [4].

The interrelation of the financial and economic development of Greece can be traced by analyzing the impact of certain indicators of financial development on the indicator of economic development. The final consumer spending (E) was selected as an indicator of economic development. To assess the impact of the country's financial development on the economic, the following indicators were selected:

- GDP growth rate (GDP);
- domestic credits to the private sector (C);
- number of bank branches per 100,000 people (B);
- net lending/borrowing (L);
- gross domestic savings (S).

Thus, the equation of interdependence of the financial and economic development of Greece is as follows:

$$E = \beta_1 * GDP + \beta_2 * C + \beta_3 * B + \beta_4 * L + \beta_5 * S \quad (1)$$

Table 1

The results of estimating the regression model of final consumer spending in Greece in 2000-2015

Indicator	Greece
GDP (t-statistics)	0,692 (17,474***)
C (t-statistics)	-0,080 (-2,421***)
B (t-statistics)	1,204 (43,165**)
L (t-statistics)	0,052 (1,947***)
S (t-statistics)	-0,821 (-15,182)
R ²	0,853
F-statistics	13,790

Calculated by authors on the basis of data [3]

*The symbols in parenthesis show the statistical significance (***-1%, **-5%, *- 10%)*

After analyzing, it was identified that all indicators have a certain influence on the economic development of the country [3]. Based on the obtained data, the following equation was composed:

$$E = 0,692 * GDP - 0,080 * C + 1,204 * B + 0,052 * L - 0,812 * S \quad (2)$$

The interdependence between the size of final consumer spending and the growth of GDP per capita is enough logical and has a positive value. That is, simultaneously with the increase in GDP per capita the consumer's propensity to spend also increases. This factor may be due to a decrease in the number of people, an increase in national production, or a simultaneous proportional change in both indicators. For Greece, the third option is more likely. This interdependence shows that the country's financial development stems from the level of economic development in Greece.

According to the data obtained from the analysis, the interdependence between the domestic credits to private sector and the level of final consumer spending in Greece is opposite. Thus, an increase in lending to the private sector should lead to a decrease in final consumer spending. In real economic conditions, increasing of lending to private sector should lead to an increase in final consumer spending, as funds at the disposal of the private sector increase. That's why we need to proceed with more deep analysis to explain this pattern.

The next indicator, characterizing the relationship between financial and economic development, is the number of bank branches per 100,000 people. Based on the data obtained as a result of the analysis, we can say that an increase in the number of bank branches leads to an increase in the value of final consumer spending. This interdependence characterizes the dependence of economic development on the financial one. That is, an increase in the number of bank branches contributes to an increase in the amount of credit that increases the purchasing power of consumers and thereby increases the indicator of final consumer spending. The increase in the ratio of these two indicators characterizes the financial development of the country.

The net lending/borrowing ratio has direct impact on the level of final consumer spending. Based on the fact that the indicator of net lending/borrowing during the analyzed period has a negative value [3], this means that the country is a consumer of loans. Thus, an increase in the credit burden leads to a decrease in purchasing power and a decrease in final consumer spending. This interdependence makes it possible to conclude that the country's financial development causes its economic development.

The last indicator is the total amount of savings, has a reverse effect on the indicator of final consumer spending, which is also a logical process. In a period when the population's

savings are growing, so consumers consume less and save more. This helps to reduce the final consumption indicator, as the money supply in circulation decreases.

Summery. That is, in fact, we can say that the economic development of Greece determines the financial development. This makes it possible to conclude that Greece belongs to the group of countries that can be characterized by development of the "financial demand" type. It assumes that the financial development of the country is due to economic development, and economic development, in turn, serves as the basis and resource for the financial development of the country [2].

Proceeding from the fact that for Greece economic development is more characteristic, we can conclude that the hypothesis of "financial demand" characterizes the financial development of the country. However, taking into account the results of the analysis of the impact of financial development on the economic development of the country, it can also be concluded that the country is also characterized by the so-called "two-way causality" hypothesis, when economic development determines the financial and conversely [2].

As a conclusion it should be said that financial development is very important for Greece, because restoring the country's economy requires a large number of funds that are very often attracted from abroad, so the financial system must be strong enough. Liberalization of the financial system, increasing the monetization of the economy are factors that contribute to the financial development of the country. At this stage, in Greece these two factors are not determinative, but development in this direction will have a positive effect for both financial and economic development, which will contribute to the full development of the Greek economy.

References:

1. Бахрамов Ю.М. Финансовый менеджмент: Учебник для вузов. 2-е изд. Стандарт третьего поколения. Изд. «Питер» 496 стр. [Electronic Resource] / Бахрамов Ю.М., Глухов В.В – стр.12-13. – Available from: http://storage.piter.com/upload/contents/978549807928/978549807928_p.pdf
2. Греков И. Е. Уровень финансового развития как фактор экономического роста. [Electronic Resource] / Греков И.Е. – Available from: <http://umc.gu-unpk.ru/umc/arhiv/2012/2/grekov.doc>.
3. Data Bank. World Development Indicators [Electronic Resource] / The World Bank – Available from: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#>
4. IMF Data. Access to macroeconomic and financial data [Electronic Resource] / International Monetary Fund – Available from: <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61468205>

Рецензент д.е.н., професор Якубовський С.О.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.121:336.143.2 (043.3)

Вахович І.М., д.е.н., професор

Купира М.І., к.е.н., ст.викладач

Луцький національний технічний університет

**ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕГІОНІВ У СИСТЕМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті розглядаються методичні засади оптимізації економічної структури регіонів у системі забезпечення соціально-економічної безпеки. Зокрема, систематизовано інструменти стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання депресивного регіону, як передумови формування структурної політики постіндустріального типу, що передбачають систему фінансово-економічних та інституційних інструментів та забезпечують єдність структурної та інноваційної регіональної політики.

Вахович І.М., Купира М.І.

**ОПТИМИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ РЕГИОНОВ В СИСТЕМЕ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

В статье рассматриваются методические основы оптимизации экономической структуры регионов в системе обеспечения социально-экономической безопасности. В частности, систематизированы инструменты стимулирования инновационной активности субъектов хозяйствования депрессивного региона, как предпосылки формирования структурной политики постиндустриального типа, предусматривающие систему финансово-экономических и институциональных инструментов и обеспечивают единство структурной и инновационной региональной политики.

Vakhovych I., Kupyra M

**OPTIMIZATION OF THE ECONOMIC STRUCTURE OF THE REGIONS IN THE
SYSTEM OF PROVIDING SOCIO-ECONOMIC SECURITY**

In the article the methodological bases of optimization the economic structure of regions in support in the socio-economic security. In particular, systematic tools of stimulation the innovative activity of economic entities the depressed region, as a prerequisites for the formation of structural policy of postindustrial type, provide a system of financial-economic and institutional instruments and provide unity of structural and innovative regional policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціально-економічний розвиток регіонів визначається низкою факторів, серед яких особливо вирізняється фактор економічної структури, адже види економічної діяльності, що превалюють у регіоні, у значній мірі визначають його перспективи та фінансову міць. Це зумовлено потенціалом видів економічної діяльності до генерування доданої вартості та забезпечення належного рівня рентабельності, наповнення валютних поступлень, створення робочих місць та ін.

На сучасному етапі розвитку регіони України зіштовхуються з геополітичними викликами різного характеру. Серед цих викликів євроінтеграційні є чи найбільш визначальними, які, з одного боку, створюють соціально-економічні надії та перспективи для сталого розвитку країни і її регіонів, а з іншого, - зумовлюють потребу акумуляції внутрішнього потенціалу країни для гарантування її безпеки та забезпечення конкурентних переваг. У цих умовах від правильності обраних пріоритетів структурної модернізації економіки залежить здатність української економіки зайняти свою нішу у європейській та світовій спільноті.

Тому на сьогодні гостро відчувається потреба в теоретико-методологічних

розробках і узагальненнях, а також в практичних рекомендаціях, які б адекватно пояснювали реальний стан сучасного етапу проведення структурних трансформацій не тільки на загальнодержавному, а й, що дуже важливо, на регіональному рівні, і цим давали певні настанови щодо забезпечення їх ефективності.

Базою для подальшого розгортання досліджень у цій сфері мають стати розробки представників вітчизняних й зарубіжних наукових шкіл, практичну значущість яких визнано науковою спільнотою. Разом з тим, особливості модернізації економіки на регіональному рівні в Україні вимагають запровадження нових напрямів наукових досліджень цієї проблематики. Важливого значення набувають завдання врегулювання та координації стратегій соціально-економічного розвитку країни та її регіонів зі стратегіями проведення системних структурних трансформацій на загальнодержавному та регіональному рівнях. Вирішення цих завдань нерозривно пов'язане з визначенням теоретичних орієнтирів процесів модернізації економіки регіонів країни та розробкою методологічних підходів до програмування й проектування реформ, а також з удосконаленням механізму реалізації структурних змін в умовах активізації процесів євроінтеграції.

Тому при формуванні механізмів підвищення рівня бюджетного забезпечення у системі соціально-економічної безпеки слід враховувати такий важливий аспект, як структура економіки. Особливо актуальним є даний аспект для депресивних регіонів, адже фактично недосконалість структури економіки таких регіонів спричинила їх нерозвиненість та відставання від викликів сучасної цивілізації, що спричинило кризову ситуацію.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у систематику і розкриття методичних засад оптимізації економічної структури регіонів зробили Захарченко В.І., Бурлуцька, С. В., Пирог О. В., Федулова Л. І., Латер Ю. С. та інші. В економіці існують різні підходи до виокремлення видів структур та, відповідно, структурних зрушень, основними з яких є: галузева (діяльнісно видова) структура визначає співвідношення між галузями (з 2001 року – видами економічної діяльності за КВЕД) за економічними параметрами у відсотках до підсумку; технологічна структура визначає співвідношення інноваційних та традиційних виробництв у структурі економіки за часткою інноваційної продукції, технологічними укладами та ін.; функціональна структура економіки визначає співвідношення між окремими сегментами ринку та їх складовими в залежності від потреби виявлення такого співвідношення, зокрема: між експортом та імпортом, доходами і витратами, продуктивністю праці і заробітної плати та ін.; територіальна структура визначає співвідношення у розміщенні виробництва та інфраструктури між територіальними (регіональними) утвореннями. Разом з тим, базовою слід вважати галузеву (за видами економічної діяльності) структуру, тоді як усі інші є похідними від неї і в будь-якому випадку передбачають співвідношення між видами економічної діяльності лише певної групи та між певними територіальними утвореннями.

Цілі статті. Розгляд методичних засад оптимізації економічної структури регіонів у системі забезпечення соціально-економічної безпеки та систематизація інструментів стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання депресивного регіону, що забезпечують єдність структурної та інноваційної регіональної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відразу зазначимо, що єдиного рецепту формування оптимальної структури економіки для кожного регіону не існує, що зумовлено природними, кліматичними та економічними передумовами, які визначають можливості та доцільність створення тих чи інших видів діяльності, однак є певні загальні цільові орієнтири, що дозволяють наблизити структуру до оптимального рівня.

При цьому основними критеріями формування такої структури у системі соціально-економічної безпеки регіону, на нашу думку, мають стати:

- економічна ефективність, адже основним критерієм доцільності прийняття усяких економічних рішень має бути співвідношення результату до вкладених ресурсів, що і визначає доцільність нарощення тих видів економічної діяльності, для яких є передумови зростання такого співвідношення; цей критерій забезпечує і бюджетні надходження;

- екологічна безпечність, адже сучасні виклики розвитку цивілізації порушують гармонійне співіснування у системі «природа-соціум-економіка», що вимагає обов'язкового врахування екологічного фактору при прийнятті економічних рішень та нарощенні виробництв, які передбачають дбайливе ставлення до довкілля;

- конкурентність, адже розвиток конкуренції сприяє формуванню досконалого ринкового середовища, у якому на перший план виходять якість та доступність, що свідчить про доцільність масштабування видів економічної діяльності через розширення суб'єктів економічної діяльності, що і передбачає дані можливості;

- енергоефективність, адже в умовах обмеженості природних ресурсів та енергоносіїв, кожне виробництво повинне здійснюватися за принципами ресурсозбереження, що визначає доцільність його врахування при нарощенні у регіоні усіх видів економічної діяльності;

- соціальна орієнтованість, що повинна проявлятися, на наше переконання, в раціональному співвідношенні між витраченою працею та гідною її оплатою. Важливим напрямком у даному аспекті є запровадження імперативу інклюзивності (соціальної згуртованості, участі та всеохоплення) розвитку регіонів, де кожен житель причетний до прийняття рішень та співучасний;

- раціональність розміщення та збалансованість, адже при формуванні структури економіки слід враховувати не лише економічні вигоди виробників, а й потреби жителів для забезпечення необхідними товарами та послугами.

З врахуванням наведених вище критеріїв, виокремимо основні цільові орієнтири для визначення оптимальної структури економіки регіонів.

В першу чергу, це нарощення виробництв з високим вмістом доданої вартості, адже саме такий підхід забезпечує створення робочих місць, вимагає відповідного розвитку та кваліфікації робочої сили, високотехнологічного обладнання та процесів, тобто стимулює соціально-економічний розвиток як на мікрорівні, так і на рівні регіону та країни в цілому. Результатом нарощення виробництв з високим вмістом доданої вартості є наповнення бюджетів усіх рівнів, забезпечення соціально-економічної безпеки та подолання депресивності регіонів.

Такий висновок підтверджують дослідження Еріка Райнерта у книзі «Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними» [2], який відстоює думку про важливість переробних виробництв, з високим вмістом доданої вартості, інновацій, що робить багаті країни ще багатшими, тоді як країни «третього світу» зосереджені на сільському господарстві, добувній промисловості, продукти яких експортують, імпортуючи готові вироби. Таким чином відбувається поглиблення диспропорцій між багатими та бідними країнами.

Пов'язаний із попереднім ще один важливий цільовий орієнтир формування оптимальної структури економіки регіону - нарощення видів економічної діяльності, що генерують у собі експортний потенціал. Від такого важливого фактору, як експортний потенціал залежать не лише валютні поступлення та подальше зміцнення національної грошової одиниці, а й рівень інтеграції регіону у світове господарство, інтенсивність зовнішніх економічних зав'язків регіону, визначається місце регіону у системі міжнародного поділу праці.

Важливим напрямком нарощення експортного потенціалу регіону є формування та реалізації регіональної політики імпортозаміщення, що передбачає стимулювання у регіоні тих сфер діяльності, на товари і послуги яких є у регіоні попит, однак їх виробництво є іноземним. Для цього визначається частка імпортованих товарів та послуг

у структурі реалізації, та здійснюється пошук шляхів їх заміщення товарами та послугами вітчизняного виробництва.

На важливості державної політики удосконалення технологічної структури регіонального промислового комплексу наголошує і Захарченко В.І., який доводить, що така політика має бути спрямована на досягнення таких структурних параметрів регіонального промислового комплексу, які, з одного боку, відповідають сучасним (постіндустріальним) стандартам розвинутих країн, а з іншого – враховують специфіку її еволюції та «точки біфуркації» - переходу на нову якість, на новий технологічний рівень [1, с.82].

Таким чином виокремлюється ще один, не менш важливий цільовий орієнтир формування оптимальної структури економіки регіону - нарощення видів економічної діяльності інноваційного спрямування, технологічна модернізація промислового комплексу, що базується на знаннях та інформації. Це дає можливість забезпечувати розвиток економіки відповідно до викликів сучасної цивілізації, забезпечувати конкурентоспроможність не лише товарів та послуг та, відповідно, їх експортну орієнтованість, а й конкурентоспроможність регіонів та країни в цілому. Інноваційний шлях розвитку є невід'ємною та обов'язковою складовою формування позитивного іміджу країни, її регіонів, що забезпечує їх довгострокові перспективи, перспективи інтеграційного курсу України до ЄС.

Окрім окреслених основних цільових орієнтирів формування оптимальної структури економіки регіону (високий вміст ВДВ, експортна орієнтованість, інноваційна спрямованість), для кожного регіону важливим є врахування і природно-кліматичних, і ресурсних, і економічних можливостей налагодження тих видів економічної діяльності, які є традиційними або за якими існують наведені вище передумови.

За дослідженнями робіт Дж.Ліна, професор Захарченко В.І. робить висновок, що національні економіки та їх сегменти, які мають прогресивнішу технологічну структуру (сучасну постіндустріальну), в загальному випадку мають і кращі можливості для подолання кризових явищ, зростання виробництва, зміцнення конкурентоспроможності [1, с.81].

На рис. 1 узагальнено цільові орієнтири формування оптимальної структури економіки регіонів країни у системі соціально-економічної безпеки, що базуються на систематизації наведених вище підходів.

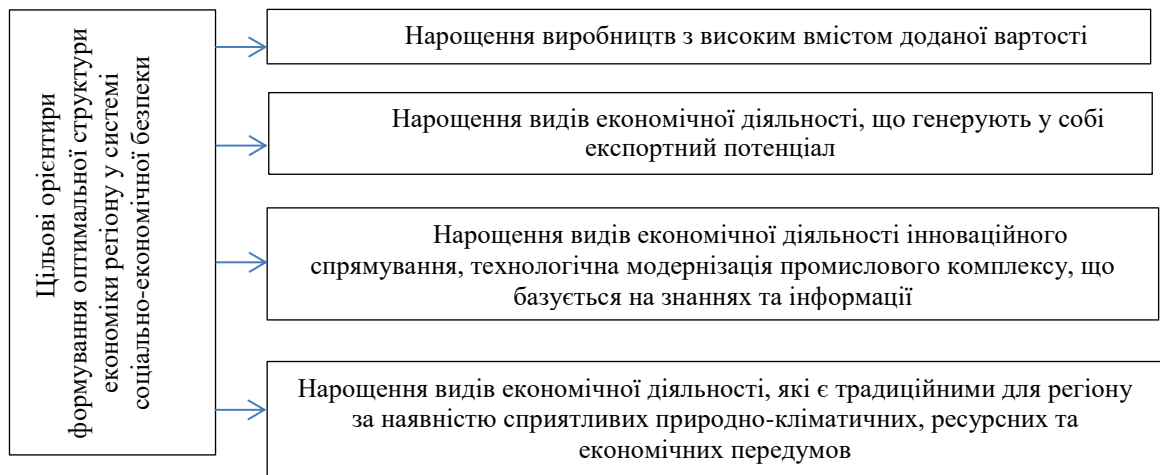

Рис. 1. Цільові орієнтири формування оптимальної структури економіки регіону у системі соціально-економічної безпеки

Фактично, усі вони є взаємопов'язаними, адже інноваційна продукція генерує у собі експортний потенціал та, як правило, містить високу частку доданої вартості. З іншого боку, технологічна модернізація промислового комплексу, що базується на

знаннях та інформації, вимагає застосування креативного потенціалу, що відображається на достатньо високій заробітній платі, яка є складовою доданої вартості і т.д.

З метою формування підходів до оптимізації структури економіки регіону, зупинимось на систематизації видів економічної діяльності відповідно до технологічних укладів, у яких їх включено, у хронологічній послідовності (табл. 1).

Таблиця 1

Хронологія та характеристика технологічних укладів [3, с.6]

Характеристика	Номер технологічного укладу			
	Технологічний уклад 3	Технологічний уклад 4	Технологічний уклад 5	Технологічний уклад 6
Період домінування	1880-1930рр.	1930-1980рр.	З 1980-1990рр. по 2030-2040рр.	З 2015-2020 рр. тривалість не відома
Технологічні лідери	Німеччина, США, Велика Британія, Франція, Бельгія, Швейцарія, Нідерланди	США, держави Західної Європи, Японія, СРСР	США, ЄС, Японія	США, ЄС, Японія, Китай, Індія, Бразилія, Росія
Базові галузі	Електротехнічне, важке машинобудування, виробництво та прокат сталі, лінії електропередач, неорганічна хімія	Автомобільне та тракторобудування, кольорова металургія, виробництво товарів тривалого використання, синтетичні матеріали, органічна хімія, виробництво та переробка нафти	Електронна промисловість, обчислювальна, оптиволоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудування, виробництво та переробка газу, інформаційні послуги	Електронна, атомна і електротехнічна промисловість, інформаційно-комунікаційний сектор, верстатів-, судно-, авіаційних приладобудування, фармацевтична промисловість, сонячна енергетика, ракетно-космічна промисловість, клітинна медицина
Ключовий чинник	Електродвигун, сталь	Двигун внутрішнього згорання	Мікроелектронні компоненти	Нано-, біо-, інформаційно-комунікаційні технології
Ядро технологічного укладу	Сталь, електроенергетика, важке машинобудування, неорганічна хімія	Автомобілебудування, органічна хімія, виробництво та переробка нафти, кольорова металургія	Радари, будівництво трубопроводів, авіаційна промисловість, мікроелектроніка	Світлодіоди, скануючі мікроскопи, нанометрологія, наносистемна техніка, нанофотоніка, наноматеріали, гена інженерія, клітинні технології

За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) структурно стійкою є така національна економіка країни, в якій галузева структура відповідає технологічній структурі [5, с.95]. Відповідно, Пирог О.В. при формуванні механізмів адаптації структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства узагальнює вимоги постіндустріального суспільства до національних економік (табл. 2).

Вимоги постіндустріального суспільства до національних економік
[5, с.96]

№ з/п	Вимога	Рекомендовані (нормативні) значення
1	Галузева структура національної економіки	20 % – переробні галузі промисловості; 25 % – фінансова сфера; 22 % – сфера послуг; 33 % – інші галузі
2	Технологічна структура національної економіки	20 % – високотехнологічні виробництва; 30 % – середньотехнологічні виробництва; 20 % – середньонизькотехнологічні виробництва; 30 % – низькотехнологічні виробництва
3	Технологічна структура галузей переробної промисловості (у межах 20 % від структури національної економіки)	50 % – сумарна частка високотехнологічних та середньовисокотехнологічних виробництв, з яких: – 20 % – високотехнологічні; – 30 % – середньовисокотехнологічні. 50 % – сумарна частка середньонизькотехнологічних та низькотехнологічних виробництв

Відповідно до визначених вище підходів, дамо оцінку структурі економіки регіонів країни (депресивних та недепресивних) за напрямками:

- оцінка відповідності галузевої структури економіки регіонів постіндустріальному типу;

- оцінка відповідності технологічної структури економіки регіонів постіндустріальному типу.

Оцінку відповідності структури економіки регіонів постіндустріальному типу подано у табл. 3-6.

Для визначення такої відповідності використаємо коефіцієнт Хечмена, який визначається за формулою [1, с.83; 6, с.367]:

$$I_{\text{НАС}} = \frac{1}{\sum \left[\left(\frac{d_i^r}{d_i^N} \right) \times d_i^r \right]} \quad (1)$$

де $I_{\text{НАС}}$ – індекс Хечмена ($0 \leq I_{\text{НАС}} \leq 1$); при наближенні до 1 – структура економіки відповідає еталонній;

d_i^r – фактична частка певного виду економічної діяльності (визначена коефіцієнтом);

d_i^N – еталонна частка певного виду економічної діяльності (визначена коефіцієнтом).

Таблиця 3

Оцінка відповідності економіки регіонів постіндустріальному типу за галузевою структурою (за валовим випуском)**

Регіони України	Частка сфери економіки, %				Розрахунок коефіцієнта Хечмена
	переробні галузі промисловості	фінансова сфера	сфера послуг	інші галузі	
Рекомендовані значення	20	25	22	33	
Депресивні регіони					
Вінницька	30,0	0,9	29,7	39,4	0,76
Волинська	27,9	1,4	42,3	28,4	0,69
Дніпропетровська	42,9	1,6	27,3	28,2	0,67

продовження таблиці 3

Житомирська	27,4	2,3	37,2	33,1	0,75
Закарпатська	25,1	2,2	49,0	23,8	0,63
Івано-Франківська	19,9	1,8	34,4	44,0	0,76
Луганська*	30,9	1,4	29,0	38,7	0,76
Львівська	25,2	2,0	49,9	23,0	0,62
Одеська	22,0	1,6	53,2	23,2	0,59
Рівненська	24,1	0,9	35,6	39,4	0,75
Тернопільська	21,5	1,6	38,0	38,9	0,74
Харківська	30,0	1,7	39,9	28,4	0,71
Хмельницька	24,5	1,0	31,5	43,0	0,76
Черкаська	35,5	1,2	28,0	35,3	0,73
Чернівецька	13,5	1,8	45,7	38,9	0,67
Чернігівська	22,0	1,3	34,0	42,8	0,76
Недепресивні регіони					
Донецька*	45,1	1,7	28,1	25,0	0,64
Запорізька	49,0	2,4	23,2	25,4	0,61
Київська	32,0	0,8	41,6	25,5	0,67
Кіровоградська	24,0	0,9	31,6	43,5	0,76
Миколаївська	25,5	1,3	38,2	34,9	0,74
Полтавська	31,4	1,6	22,2	44,7	0,75
Сумська	27,3	1,5	32,6	38,6	0,76
Херсонська	20,3	1,7	35,0	43,0	0,75
м. Київ	16,5	6,3	67,1	10,1	0,45

* - без врахування тимчасово окупованих територій

**за даними 2015 року на основі [7]

Рис. 2. Відповідність галузевої структури економіки регіонів еталонній постіндустріальному типу (за коефіцієнтом Хечмена)

Як засвідчують розрахунки, у найбільшій мірі відстає від оптимальної (еталонної) частка фінансової сфери, яка становить в середньому по регіонах України біля 2 %, тоді як лише в місті Київ – 6,3 %. Така ситуація зумовлена високими відсотковими ставками,

що зумовлює низьку інвестиційну активність фінансових установ, наслідком чого є нестача внутрішніх інвестицій для розширення діяльності ефективних виробництв та забезпечення бюджетоспроможності та соціально-економічного розвитку регіонів в цілому.

Нестача переробних виробництв спостерігається в Івано-Франківській, Чернівецькій областях та м.Київ.

Частка сфери послуг за усіма регіонами перевищує еталонне значення, що свідчить про постіндустріальну спрямованість економіки регіонів країни. У найменшій мірі дана частка представлена у Полтавській області (22,2% при еталоні у 22 %), яка за розрахунками є єдиною, що знаходиться у зоні безпеки за економічними параметрами. Найвищою є частка сфери послуг у м.Київ, що зумовлено значною часткою послуг державного управління та адміністрування.

Нестача за часткою інших галузей спостерігається у Волинській, Дніпропетровській, Закарпатській, Львівській, Одеській, Харківській, Донецькій, Запорізькій, Київській областях та м. Київ, що свідчить про незначну диверсифікацію видів економічної діяльності у цих регіонах.

Розрахунок відповідності галузевої структури економіки регіонів еталонній (за коефіцієнтом Хечмена) показав, що найвищий рівень відповідності (у 76 %) спостерігається у Вінницькій, Івано-Франківській, Луганській, Хмельницькій, Чернігівській, Кіровоградській, Сумській областях.

Найнижчою є відповідність галузевої структури еталонній у м.Київ, Донецькій, Запорізькій, Львівській, Закарпатській областях, що вимагає врахування даної проблеми при формуванні стратегій розвитку цих регіонів.

Загалом слід відмітити, що регіони не є значно диверсифікованими за галузевою структурою відповідності еталонному значенню постіндустріального типу. Більше того, для депресивних та недепресивних регіонів спостерігається як перевищення частки певних видів економічної діяльності, так і нестача.

Оцінка відповідності економіки регіонів постіндустріальному типу за технологічною структурою подана у табл. 4.

Як засвідчують дані таблиці, більшості регіонів України притаманна структура економіки, що відповідає низькому (III) технологічному укладу, що є несприятливим фактором і бюджетного забезпечення регіонів, і рівня соціально-економічної безпеки, і рівня соціально-економічної депресивності. Більше того, подальше зволікання з цим фактом у найближчий час спричинятиме негативні тенденції подальшого розвитку регіонів країни, конкурентоспроможності та місця у міжнародному поділі праці.

Враховуючи результати проведеного дослідження та стратегічну важливість для регіонів країни сформувані подальші орієнтири їх розвитку, спробуємо окреслити основні напрямки подолання депресивності регіонів на основі забезпечення єдності структурної та інноваційної політики.

На нашу думку, для вирішення поставленого завдання слід враховувати основні перешкоди для переходу регіонів країни до постіндустріального типу, які слід згрупувати за блоками:

- інституційні, що визначають недостатню увагу органів влади різних рівнів до пошуку шляхів збільшення доданої вартості, що створюється в інноваційному секторі і за допомогою інноваційної активності традиційних сфер економічної діяльності;

- кадрові, що визначаються не стільки низькою якістю робочої сили, скільки низькою її оплатою;

- інвестиційні, що визначаються низькою інвестиційною активністю започаткування масштабних інноваційних проектів, особливо в депресивних регіонах;

- інфляційні, що визначають надто високі ставки за кредитними ресурсами, що обмежує фінансові можливості нарощення інноваційної активності.

Оцінка відповідності економіки регіонів постіндустріальному типу за технологічною структурою**

Регіони України	Технологічний уклад				Розрахунок коефіцієнта Хечмена
	Високий (IV)	Середньовисокий (IV)	Середньонизький (III)	Низький (III)	
Рекомендовані значення	20	30	20	30	
Вінницька	1,1	5,6	6,4	86,9	0,39
Волинська	0,2	18,2	10,1	71,5	0,54
Дніпропетровська	0,0	8,8	65,0	26,2	0,42
Донецька*	0,2	5,1	66,9	27,8	0,40
Житомирська	2,1	7,6	26,7	63,6	0,58
Закарпатська	5,1	38,9	5,1	50,9	0,72
Запорізька	1,0	15,4	44,4	39,2	0,63
Івано-Франківська	0,1	9,8	21,0	69,1	0,54
Київська	1,9	9,4	23,9	64,8	0,58
Кіровоградська	0,1	9,9	22,2	67,8	0,55
Луганська*	...	13,1	...	23,9	...
Львівська	2,1	8,6	22,3	67,0	0,56
Миколаївська	0,3	14,0	21,9	63,8	0,60
Одеська	1,8	26,4	10,0	61,8	0,64
Полтавська	0,3	7,5	51,1	41,1	0,53
Рівненська	0,3	18,3	17,5	63,9	0,62
Сумська	1,4	23,8	40,5	34,3	0,71
Тернопільська	1,7	13,8	15,8	68,7	0,57
Харківська	3,5	13,6	29,8	53,1	0,69
Херсонська	0,4	7,5	13,7	78,4	0,46
Хмельницька	2,1	7,3	24,1	66,5	0,56
Черкаська	4,1	21,5	4,5	69,9	0,56
Чернівецька	3,1	4,1	12,8	80,0	0,45
Чернігівська	0,6	4,6	14,2	80,6	0,44
м. Київ	4,3	3,0	6,5	86,2	0,40

*- без врахування тимчасово окупованих територій

**за даними 2015 року на основі [1, с.82]

Систематизація наукових підходів, закордонного досвіду стимулювання інноваційної активності дозволяє виокремити інструменти стимулювання, які доцільно використовувати для покращення інноваційного клімату у регіонах нашої країни, подані на рис. 3.

Як свідчать дані рисунку, нами виокремлено два основні типи інструментів стимулювання: фінансово-економічні та інституційні.

Серед фінансово-економічних нами виокремлюються такі групи інструментів: бюджетні, податкові, кредитні та страхові, що у сукупності дозволяють зацікавити регіони країни та суб'єктів господарювання до інноваційної активності. Бюджетні інструменти при цьому здійснюють пряму дію на суб'єктів діяльності шляхом надання субсидій та дотацій на підтримку наукової діяльності, фінансування заходів національних та регіональних програм підтримки інновацій, отримання фінансування від міжнародних та державних грантових програм.

Пряму дію здійснюють і податкові інструменти, які передбачають застосування преференційного податкового режиму, відстрочку податкових платежів, пільгове ввізне мито на високотехнологічне обладнання, пільгове оподаткування інноваційних підприємств.

Кредитні інструменти стимулювання інноваційної активності передбачають надання державних кредитів, компенсацію державою відсоткових ставок комерційних кредитів для інноваційно активних підприємств, пільгові відсоткові ставки, пільгові лізинг та селенг за участю держави, концесію та інше.

Рис. 3. Систематизація інструментів стимулювання інноваційної активності

Страхові інструменти передбачають гарантування державою повернення інноваційних кредитів, інвестиційних вкладів в інноваційні підприємства, венчурний бізнес.

Інституційні інструменти поділяються на: програмні, законодавчо-правові, державного замовлення, інфраструктурні та протекціоністські, які у поєднанні з фінансово-економічними створюють передумови для активізації інноваційної діяльності. Програмні інструменти передбачають формування та реалізацію національних та регіональних інноваційних стратегій та програм. Законодавчо-правові передбачають заходи з подолання адміністративно-бюрократичних бар'єрів при створенні та функціонуванні підприємницьких структур інноваційного типу, правову охорону винаходів, патентну прозорість, допомогу у просуванні інноваційної продукції на зовнішній ринок.

Інструменти державного замовлення передбачають виділення фінансів на винаходи, НДДКР, інноваційну продукцію, високотехнологічне обладнання та процеси, підготовку кадрів вищої кваліфікації.

Інфраструктурні інструменти передбачають створення інноваційних парків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів та інших інфраструктурних об'єктів

інноваційного типу, які створюватимуть умови для генерування та реалізації інноваційних ідей.

Система протекціоністських інструментів передбачає ліцензування імпорту, контроль за цінами, коригування тарифів та квот, що у поєднанні з фінансово-економічними інструментами захищатиме та підтримуватиме національного товаровиробника інноваційної продукції та стимулюватиме його до запровадження інновацій.

Таким чином, формування оптимальної структури економіки регіонів, що відповідає постіндустріальному типу розвитку, можливе шляхом застосування системи інструментів стимулювання інноваційної активності, які у комплексі дозволять забезпечити соціально-економічну безпеку регіонів країни на основі підвищення їх конкурентоспроможності та створення сучасного інноваційно спрямованого промислового комплексу.

Список використаних джерел:

1. Захарченко В.І. Трансформація технологічної структури регіональних промислових комплексів у контексті постіндустріального розвитку України/В.І.Захарченко//Формування ринкових відносин в Україні. - № 1 (188). – 2017. – с.79-89.
2. Райнерт Ерік. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними // Ерік Райнерт. – К.: Темпора, 2015. – 444 с.
3. Латер Ю. С. Сучасна структура виробництва України в контексті розвитку технологічних способів виробництва і технологічних укладів / Ю. С. Латер // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, РВВ, 2010. – Вип. 3. – С. 3–9.
4. Федулова Л. І. Інноваційна економіка [Текст] : підручник / Любов Іванівна Федулова. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
5. Пирог О. В. Адаптація структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства/ О. В. Пирог //Вісник НУ «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. – 2011. - № 698. – с.93-103.
6. Бурлуцька, С. В. Формування стратегії забезпечення пружності сталого розвитку національної економіки [Текст] : Дис. ...д-ра екон. наук / Бурлуцька С. В. ; 08.00.03 - економіка та упр. нац. госп-вом. – Краматорськ : ДДМА, 2016. – 484 с.
7. Статистичний збірник "Валовий регіональний продукт 2015 році". Державна служба статистики України. – Київ. – 2017. – 137 с.
8. Парфенова М.В. Формы, методы и инструменты стимулирования инновационной деятельности: сущность, терминология, способы систематизации / М.В. Парфенова // ИнВестРегион. – № 1. – 2013. – С. 47- 53.
9. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI.
10. Роменська К.М. Бюджетний процес на місцевому рівні та його удосконалення/ К.М.Роменська //Фінансовий простір. - № 1 (25). - 2017. – с.98-101.
11. Лисяк Л.В., Роменська К.М. Ефективність використання коштів місцевих бюджетів України : монографія. - Дніпропетровськ: УМСФ, 2015. – 232 с.
12. Вахович І.М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: теоретико-методологічні та прикладні засади: Монографія. – Луцьк, ЛДТУ, 2007. – 496 с.

УДК 336.1:352

Вівчар О.Й., к.е.н., доцент

Курило О.Б., к.е.н.

Синютка Н.Г., к.е.н.

Національний університет «Львівська Політехніка»

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ

Визначено теоретичні аспекти дослідження процесу децентралізації. Обґрунтовано важливість подальшого впровадження децентралізації у процесі реформування місцевого самоврядування. Проаналізовано динаміку бюджетних показників територіальних громад, до їх входження до складу добровільно об'єднаних територіальних громад та після об'єднання. Розглянуто основні практичні завдання щодо подальшого реформування бюджетних відносин на місцевому рівні.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, місцевий бюджет, державний бюджет, реформа, регіональний розвиток, економічне зростання, територіальна громада.

Vivchar O., Kurylo O., Synyutka N.

DECENTRALIZATION IN UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF REFORM IMPLEMENTATION

Theoretical aspects of the research process of decentralization. Substantiated the importance of further decentralization in the process of local government reform. The dynamics of budgetary performance of communities, their entry into the voluntary association of communities and after unification. The main practical tasks on further reforming the fiscal relations at the local level.

Keywords: decentralization, local government, local budget, state budget reform, regional development, economic growth, local community.

Вивчар А. И., Курило О.Б., Синютка Н.Г.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ РЕФОРМЫ

Определены теоретические аспекты исследования процесса децентрализации. Обоснована важность дальнейшего внедрения децентрализации в процессе реформирования местного самоуправления. Проанализирована динамика бюджетных показателей территориальных общин, до их вхождения в состав добровольно объединенных территориальных общин и после объединения. Рассмотрены основные практические задачи по дальнейшему реформированию межбюджетных отношений на местном уровне.

Ключевые слова: децентрализация, местное самоуправление, местный бюджет, государственный бюджет, реформа, региональное развитие, экономический рост, территориальная община.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зі світового досвіду відомо, що переважаючою тенденцією еволюції сучасних європейських держав є децентралізація влади, коли більша частина державних повноважень і ресурсів передається від центру до регіонів і тим самим скорочується відстань між владою та населенням, що має вирішальний вплив на процеси державного будівництва [1]. На сучасному етапі особливого значення набуває розвинуте, самодостатнє місцеве самоврядування, яке здатне забезпечити виконання своїх завдань та володіє необхідним обсягом фінансових ресурсів для покриття власних витрат. Принцип фінансової та політичної самостійності формування бюджетів органів місцевого самоврядування є важливим компонентом побудови держави з розвинутою економікою. Саме тому більшість країн із сильною економікою та розвинутою системою соціального захисту розпочинали свої реформи з проведення бюджетної децентралізації, а саме, розширення бюджетних прав територіально-адміністративних одиниць за рахунок передачі їм потужних фінансових джерел, які раніше були закріплені як доходи центрального бюджету.

Запорукою ефективної соціально-економічної політики держави є раціонально побудована та збалансована система бюджетних відносин, оскільки, завдяки відповідному забезпеченню перерозподілу фінансових ресурсів, гнучкості та способів їх використання залежить стабільність економічного розвитку країни. У зв'язку із цим, особливої актуальності набуває проблема оптимального перерозподілу повноважень та фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади та самоврядування, що сприятиме підвищенню ефективності бюджетної системи в цілому, визначенні ролі децентралізації у формуванні засад фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В контексті опрацювання вітчизняного та зарубіжного досвіду особливе місце в науковому пошуку посідає аналіз теоретико-методологічних засад становлення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування в умовах переходу до децентралізації державного управління. У зв'язку із цим, цій проблематиці присвячені

роботи багатьох, як українських, так і зарубіжних дослідників, які можна згрупувати з урахуванням питань, що є системно дослідженими, за такими напрямками:

✓ у напрямі дослідження проблем визначення курсу розвитку держави, побудови децентралізованого державного управління присвячені роботи багатьох українських вчених, серед яких: О. Кириленко [2], О. Бориславська [3], А. Матвієнко [4], О. Дроздовська [5], Г. Лопушняк [6] та інші;

✓ у напрямі дослідження теоретичних засад децентралізації державного управління та її ролі в становленні системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування представлені в працях: Р. Бьорд [7], В. Братік [8], А. Пагано [9], М. Олсон [10] та інших.

Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, на сьогодні не існує єдиної думки щодо оптимального механізму формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. Впровадження на практиці нововведень передбачених у новій редакції Бюджетного кодексу України виявило слабкі місця щодо забезпечення самостійності місцевих бюджетів. У зв'язку з цим, проблема розширення фінансової бази територіально-адміністративних одиниць за рахунок чіткого перерозподілу повноважень та бюджетних коштів між центральними та місцевими органами влади є малодослідженою та потребує проведення детального аналізу у контексті підвищення ефективності бюджетної системи.

Ціль статті полягає у дослідженні сучасного стану процесу децентралізації в Україні та визначення її перспективності в рамках реформування місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні, починаючи з часів незалежності, спостерігалася ситуація коли відбувалось посилення централізації влади по усій вертикалі та бажання верхнього рівня управління сконцентрувати в своїх руках якомога більше економічних важелів. Ще в 1992 році академік НАН України Чумаченко Н.Н. звертав увагу на необхідність надання більшої самостійності регіонам, оскільки «самостійність регіону дозволяє підвищити ініціативу та діловитість працівників місцевого самоврядування, викоринювати «іждевенчество». Підвищення самостійності регіональних та місцевих органів самоуправління дозволяє створити відоме протистояння, виключає можливість централізованого диктату, а також неефективного використання фінансових ресурсів [1].

Кожна новообрана влада в Україні намагалася здійснити бюджетну децентралізацію, яка б сприяла фінансовій незалежності органів місцевого самоврядування та стимулювала розвиток територіальних громад. Однак, незважаючи на голосні заяви, щоразу наступала ще більша бюджетна централізація [11].

На сучасному етапі, після революції «гідності», у зв'язку з нестійкою макроекономічною ситуацією, зростанням бюджетного дефіциту, підвищенням валютного курсу, корупцією у всіх ешелонах влади, диспропорціями регіонального розвитку та іншими системними проблемами, знову виникла необхідність реформування системи державного управління шляхом децентралізації.

Науковці по різному розуміють поняття децентралізації, але загалом трактують, що це процес передачі повноважень та бюджетних надходжень на їх здійснення від державних органів влади органам місцевого самоврядування з метою забезпечення ефективності функціонування всіх владних структур, підвищення якості надання суспільних послуг та активізації розвитку регіонів [12]. Повноваження, фінансові ресурси і контроль – це три основних компоненти, на яких базується ефективна модель місцевого самоврядування. Без децентралізації, без ефективною моделі місцевого самоврядування неможливо побудувати демократичну державу з розвиненою

економікою. Для цього процес децентралізації, як стверджують відомі західні науковці, доцільно реалізовувати в декілька етапів, враховуючи пріоритетність: політичний, просторовий, ринковий, адміністративний [13].

Європейський і світовий досвід свідчить, що місцеві проблеми повинні вирішуватись тільки на місцевому рівні. Всі постсоціалістичні країни центрально-східної Європи пройшли шлях децентралізації і від цього отримали величезний поштовх для свого подальшого розвитку [14]. Досвід Польщі являється одним з найбільш результативних прикладів проведення децентралізації. Починаючи з 1989 року розпочалися основні трансформаційні процеси в цій країні, які полягали у:

- ✓ демократизації (політичні зміни були спрямовані на формування демократичної системи, яка б характеризувалась захистом індивідуальних прав та громадянських свобод);

- ✓ формування вільного ринку (реформи економічної системи передбачали формування ринкової економіки, яка базується на приватній власності);

- ✓ децентралізації (реформування системи державного управління фінансами) [12].

Запорукою успіху реформи децентралізації в Польщі стало відкрите розвинуте громадянське суспільство і демократія, яке дало поштовх до радикальних змін, що призвело до трансформації загальної державної системи.

Прийнявши курс на євроінтеграцію та виконання міжнародно-правових зобов'язань, включаючи питання розширення місцевої і регіональної демократії, Україна визначила для себе пріоритетні напрямки розвитку, основними з яких є: децентралізація влади, передача фінансових ресурсів та зміцнення матеріально-фінансової основи органів місцевого самоврядування, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідних територіях, надання високоякісних та доступних публічних послуг населенню, узгодження інтересів держави і територіальних громад. Ці засади чітко окреслені в програмних документах Президента, Уряду та Верховної Ради України.

В основу децентралізації покладено процес перерозподілу повноважень між органами державної влади та місцевим самоврядуванням. В зв'язку з прийняттям змін до Бюджетного і Податкового кодексів України розпочато впровадження цих реформ, суть яких полягає у передачі органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і стабільних джерел доходів; стимулювання територіальних громад до об'єднання та переходу на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом та відповідним ресурсним забезпеченням на рівні міст обласного значення тощо.

Формування фінансово самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць потребує змін не тільки у податковому та бюджетному законодавстві, але й у територіальних розмірах громад, районів та регіонів. Тому наступним важливим кроком — стало прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та Методики формування спроможних територіальних громад. Крім того, 18 березня 2017 року опубліковано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад», який надав право громадам за спрощеною процедурою приєднуватися до вже створеної об'єднаної громади. Це, звичайно призведе до укрупнення територіальних громад, але тим самим дозволить оптимізувати та ефективно використовувати наявні фінансові ресурси на вирішення проблем, а не розпорошувати їх на розв'язання дрібних типових завдань.

На основі моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, яке підготувало Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України маємо можливість порівняти та відобразити динаміку об'єднаних територіальних громад станом на серпень 2017 року

(Рис. 1), а також результати фінансової децентралізації на прикладі зростання власних доходів місцевих бюджетів (Рис. 2) [15]. Аналітичні та графічні матеріали підготовлено на підставі офіційної інформації, отриманої Мінрегіоном від обласних державних адміністрацій.

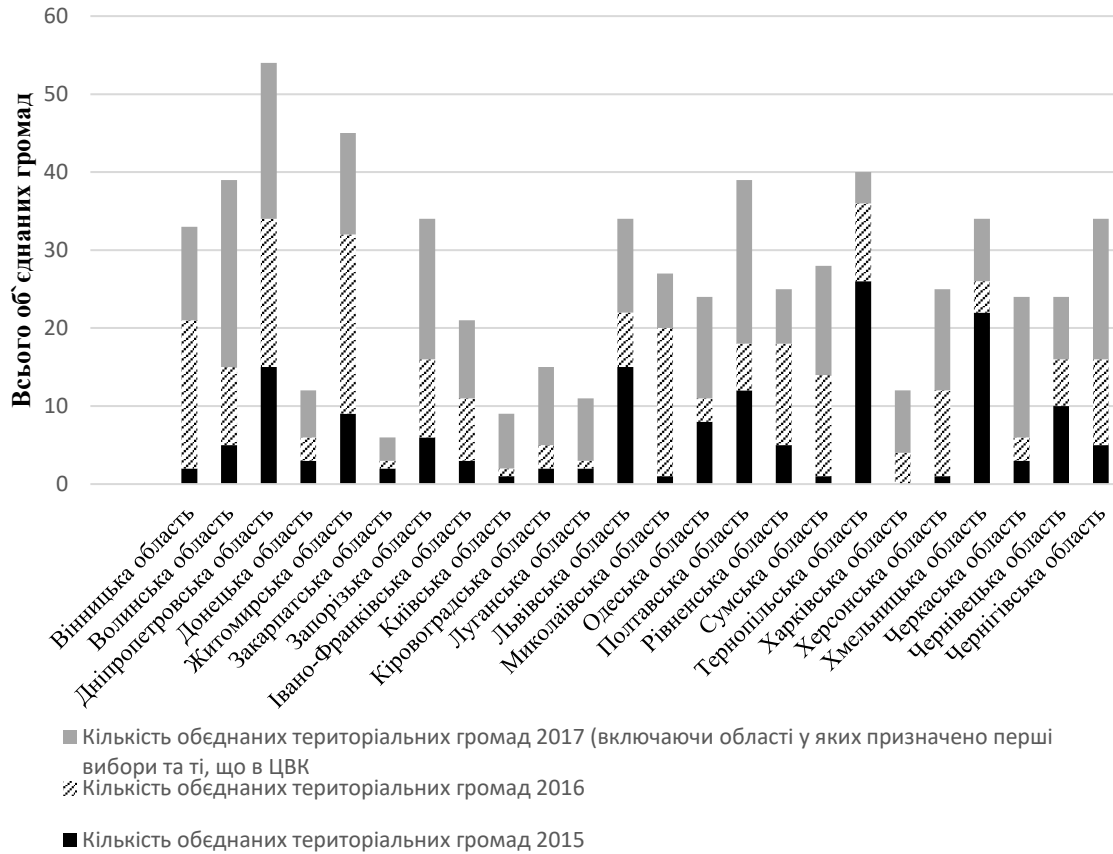

Рис. 1. Кількість об'єднаних територіальних громад станом на серпень 2017 року.

Кабінетом Міністрів України було затверджено Перспективні плани формування територіальних громад 23 (із 24) областей України (за виключенням Закарпатської області).

У 2015 році 794 сільських, селищних та міських рад, до складу яких входять 2015 населених пунктів, добровільно об'єдналися у 159 територіальних громад. Найбільша кількість ОТГ створена в Тернопільській області – 26 та у Хмельницькій області – 22. У 2016 році до них приєдналися Вінницька, Дніпропетровська та Миколаївська – 19, а також Житомирська – 23 області. Станом на серпень 2017 року найбільше ОТГ налічується у Волинській – 24 та Дніпропетровській – 19 областях.

Всі об'єднані територіальні громади, у яких відбулися вибори отримали можливість вийти на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Це призвело до збільшення власних доходів місцевих бюджетів.

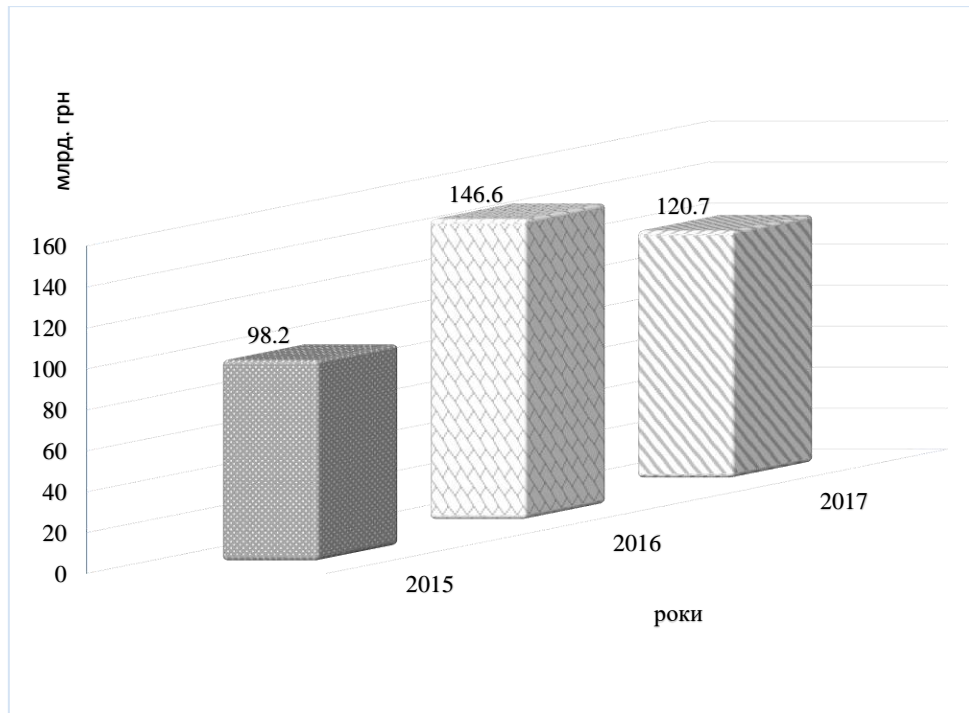

Рис. 2. Власні доходи місцевих бюджетів

Власні ресурси їхніх бюджетів, якщо порівнювати з 2015 роком, зросли у 2016 році на 48.4 млрд. грн., а за 8 місяців 2017 року це склало 22,5 млрд. грн.

Об'єднання громад дозволило збільшити також власні доходи бюджетів на одного жителя відповідної території. В середньому цей показник, у порівнянні з 2015 роком, по всіх об'єднаних громадах збільшувався в середньому впродовж 2016 та 2017 років у 2,4 рази.

Загалом дані аналізу свідчать про позитивну динаміку впровадження фінансової децентралізації та реформи місцевого самоврядування: місцеві бюджети значно поповнили свої ресурси, а території – отримали можливості свого розвитку.

Як свідчать дані моніторингу державою було збільшено обсяги фінансової допомоги місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Якщо у 2015 році з державного бюджету на підтримку соціально-економічного розвитку регіонів було спрямовано 3,7 млрд. грн., то у 2016 році цей показник збільшився у 2,5 рази і склав 7,3 млрд. грн. Станом на 1 серпня 2017 року обсяг загальної бюджетної підтримки склав 14,9 млрд. грн., що у 4,2 рази більше, порівняно з 2015 роком [15]

Субвенція надається для створення, модернізації інфраструктури об'єднаної територіальної громади та може спрямовуватись на нове будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів інфраструктури, що належать до комунальної форми власності (у тому числі на виготовлення проектної та містобудівної документації) [15].

Незважаючи на позитивні зрушення за наслідками проведення бюджетної децентралізації на сьогодні існує ряд проблемних питань, які виникли в ході практичного застосування нових норм бюджетного законодавства, що потребують вирішення на законодавчому рівні. На думку деяких експертів децентралізація бюджетного процесу (зокрема, через вилучення у обласних державних адміністрацій повноважень щодо розробки бюджетів областей, передача окремих установ соціально-культурної сфери на фінансування з місцевих бюджетів, а також впровадження нової системи вирівнювання) у вітчизняних умовах може призвести до розбалансування всієї системи бюджетоутворення в Україні, оскільки залишається високо імовірним закладання в місцеві бюджети заздалегідь нереальних витрат (5).

В сучасних умовах, в умовах посткризового відновлення економіки, перед бюджетною системою стоять основні практичні завдання щодо подальшого реформування бюджетних відносин на місцевому рівні, а саме:

✓ розширення обсягу делегованих повноважень що потребує чіткої структуризації та перегляду власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування;

✓ запровадження механізмів стимулювання економічної активності органів місцевої влади з метою самозабезпечення та збільшення фінансової стійкості місцевих бюджетів. На створення стимулів для органів місцевої влади щодо нарощення бази податкових надходжень відповідних місцевих бюджетів закріпити 50% від перевищення прогнозованого обсягу надходжень першого кошику за переліком дохідних статей місцевих бюджетів, що не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів розширення переліку дотацій. Надійним джерелом поповнення місцевих бюджетів фінансовими ресурсами є додаткова дотація у зв'язку з перевиконанням плану мобілізації доходів до державного бюджету;

✓ проведення адекватної адміністративно-територіальної реформи, що дозволить визначити функціональні співвідношення між повноваженнями органів місцевого самоврядування областей, районів та місцевими державними адміністраціями. Це дозволить вирішити питання неузгодженості моделі бюджетних відносин та адміністративно-територіального устрою [16].

Висновки. Отже, ми можемо спостерігати позитивні зрушення, щодо можливості регіональним та місцевим органам влади самостійно приймати рішення у фінансових питаннях і питаннях з управління територією. Місцеві бюджети отримали додатковий ресурс, крім того, цей ресурс є більш підконтрольним органам місцевої влади. Тим не менш, потрібно розуміти, що децентралізація це не обов'язково профіцит місцевих бюджетів та не тільки ріст доходів, але й дієвий фактор стабілізації соціально-економічної ситуації, виходу з фінансової кризи, подолання суперечностей між різними рівнями влади, організації відносин між центром, регіонами та територіальними громадами на принципах розподілу сфер відповідальності й компетенції, а також партнерства у сфері забезпечення громадян України державними та місцевими благами, сприяння підвищенню ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях управління. Регіональні й місцеві органи влади мають можливість самостійно приймати рішення щодо фінансових питань і питань з управління територією. Було визначено, що головними перевагами децентралізації є насамперед краще забезпечення потреб місцевого населення органами місцевого самоврядування на локальному рівні. Крім того, сприяння розвитку конкуренції між органами місцевого самоврядування дає змогу громадянам самим обирати кращі адміністративні послуги.

Список використаних джерел:

1. Вівчар О.Й., Курило О.Б., Кащшин В.М. Місцеві фінанси: Підручник. – Львів НУ «Львівська політехніка», 2014. – 250с.
2. Кириленко О.П. Зміцнення бюджетного потенціалу об'єднаних територіальних громад / О.П. Кириленко // Другі наукові читання пам'яті С.І. Юрія: Збірник наукових праць ТНЕУ. – 2016. – С. 7-10.
3. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
4. Матвієнко А. Місцеве самоврядування як ключовий суб'єкт децентралізації влади [Електронний ресурс] / А. Матвієнко. – Режим доступу: <http://www.viche.info>.
5. Дроздовська О. С. Теоретичні засади фінансової децентралізації / О. С. Дроздовська // Фінанси України : наук.-теорет. та інформ.-практ. журн. – 2002. – № 8. – С. 19–25.
6. Лопушняк, Г. Фіскальна децентралізація в Україні: декларації та практична реалізація / Лопушняк Г., Лободіна З., Ливдар М. // Економічний часопис-XXI. – 2016. – № 161 (9–10). – С. 79–84.
7. Bird R., Vaillancourt F. Perspectives on Fiscal Federalism / Richard M. Bird, Francois Vaillancourt. - Washington: The International Bank for Reconstruction and Development, 2006.- 265 p.
8. Bratic V. Local Self-Government in Central and Eastern Europe: a Strong and Independent Local-Level Management Tool or Just a Paper Tiger-Financial V. Bratic // Theory and Practice 32 (2) 139–157 (2008).
9. Pagano M. A. The Fiscal Policy Space: A Comprehensive Framework for City Fiscal Decision-making / M. A. Pagano, C. Hoene, Y. Wu. – Tampa, 2013. – 45 p.
10. Olson M., Jr. The Principle of 'Fiscal Equivalence': The Division of Responsibilities among Different Levels of Government / M. Olson, Jr. // The American Economic Review. — 1969. — No 59 (2). — P. 479—487 [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/1823700>.

11. Бюджетна децентралізація – Портал академія успіху. Земля і воля. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zemlyaivolya.net/news/byudzhetsna-detsentralizatsia.html>
12. Касич А.О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://er.knutd.com.ua/handle/123456789/2617>
13. Rondinelli D. Decentralizing Urban Development Programs: A Framework for Analyzing Policy. – Washington D.C.: USAID, 1990. – 124 p.
14. Володимир Гройсман Навіщо нам децентралізація Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/06/22/7072007/>
15. Децентралізація влади Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/2473>
16. Євтушенко Н.М. Формування місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/formuvannya-mistsevih-byudzhativ-v-konteksti-byudzhetnoyi-detsentralizatsiyi>

Рецензент д.е.н., професор Алексєєв І.В.

УДК 332.02

Забарна Е.М. д. е. н., професор

Чередниченко В.А., к.е.н., доцент

Одеського національного політехнічного університету

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ТА ФІНАНСОВИХ ПЕРЕДУМОВ САМОУПРАВЛІННЯ РЕГІОНІВ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

В роботі представлено ключові проблеми формування і управління новою регіональною політикою розвитку територіальних громад. Науково обґрунтовано наявність протиріч між стратегічними цілями центру та його територій. Визначено основні проблеми в формуванні нової політики щодо впровадження адміністративно-територіальної реформи в Україні. Запропоновано низку заходів з забезпечення в Україні самодостатніх територіальних громад, які б володіли необхідними для саморозвитку матеріальними і фінансовими ресурсами.

Ключові слова: управління, регіональна політика, територіальні громади, фінансове забезпечення, самоуправління, саморозвиток, бюджетна самодостатність.

Zabarna E., Cherednychenko V.

TO QUESTION OF FORMING LEGAL AND FINANCIAL CONDITIONS OF SELF- GOVERNMENT REGIONS AND TERRITORIAL COMMUNITIES

In work presents the key issues of the formation and management of a new regional policy for the development of territorial communities. It is scientifically grounded that there are contradictions between the strategic objectives of the center and its territories. Identified the main problems in the formation of a new policy on the implementation of administrative and territorial reform in Ukraine. A number of measures have been proposed to ensure self-sufficient territorial communities in Ukraine possessing the material and financial resources necessary for self-development.

Key words: management, regional policy, territorial communities, financial support, self-management, self-development, budget self-sufficiency.

Забарная Э.Н., Чередниченко В.А.

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВЫХ И ФИНАНСОВЫХ ПРЕДПОСЫЛОК САМОУПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНОВ И ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ГРОМАД

В работе представлены ключевые проблемы формирования и управления новой региональной политикой развития территориальных громад. Научно обосновано наличие противоречий между стратегическими целями центра и его территорий. Определены основные проблемы в формировании новой политики по осуществлению административно-территориальной реформы в Украине. Предложен ряд мер по формированию в Украине самодостаточных территориальных громад, которые бы имели необходимые для саморазвития материальные и финансовые ресурсы.

Ключевые слова: управление, региональная политика, территориальные громады, финансовое обеспечение, самоуправление, саморазвитие, бюджетная самодостаточность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні Україна стоїть перед необхідністю впровадження суттєвих змін в усіх сферах суспільного розвитку, зокрема і в регіональній політиці. Зміст цих змін визначатиметься як рівнем усвідомлення суспільством та владою сутності політичних і соціально-економічних процесів, що відбулися у країні за останні десять років, так і вибором ідеології та моделі розвитку країни загалом і взаємовідносин центру та регіонів.

Одним з важливих питань розробки регіональної політики України є вибір типу цієї політики у відповідності до загальноновизнаної й ухваленої стратегії розвитку держави, з якою донині не визначилися. Згаданий тип залежить від співвідношення національних та регіональних пріоритетів розвитку.

Сьогодні розвиток України загалом та окремих її регіонів зокрема – це сукупність протиріч і непередбачуваностей. Саме тому постає необхідність реальної оцінки досягнень, визначення перспектив і термінів реалізації цілей, необхідних важелів і ресурсів, які мають бути задіяні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Логіка дослідження регіону з системних позицій вимагає не тільки опису самого процесу розвитку регіону, але і дослідження структури і властивостей регіональної економіки, оскільки основні сили і перспектива розвитку лежить в її глибинних пластах. Для регіональних економічних систем характерне поєднання соціальної, економічної, екологічної, інформаційної і інших складових, наявність безлічі складних елементів, великого числа різноманітних зв'язків, циркуляція великих потоків матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів.

Традиційні економічні теорії все частіше помиляються в своїх спробах пояснити явища дійсності, що постійно ускладнюються. З одного боку, реальний світ різко ускладнився в останні десятиліття, став більш нестійким і нестабільним. З іншого боку, традиційний економічний інструментарій має свої обмеження – нелінійні і нестійкі процеси (наприклад, як регулярні і нерегулярні коливання), флуктуації, які в традиційному аналізі вважаються випадковими або незначними явищами.

Тому при розгляді проблем, що відносяться до еволюції і до якісних змін у нелінійних нестійких соціально-економічних системах, таких як українські регіони, фахівці все частіше звертаються до нових напрямів міждисциплінарного аналізу і нових областей економічної теорії, таким як синергетична економіка і теорія самоорганізації. Якщо в основі системного аналізу лежить принцип системності, то в основі теорії самоорганізації – принцип розвитку [1]. Обидва принципи взаємно доповнюють один одного і насправді утворюють деяку єдність, яка виявляється в процесі пізнання як єдність самоорганізації і системних досліджень.

Проблемам формування теоретико-методологічних засад соціально-економічного розвитку регіонів та формування політики їх трансформації в умовах сьогодення присвячено наукові праці таких фахівців як Бутко М., Вахович І., Геєць В., Гудзь П., Долішний М., Дубницький В., Данилишин Б., Дорогунцов С., Жаліло Я., Кухарська Н., Стеченко Д., Чумаченко М. та ін. [2-4].

Поряд із тим, сучасні процеси реформування взаємовідносин між «центром» та необхідністю формування самостійних та самодостатніх територіальних громад потребують суттєвих досліджень та формування науково обґрунтованих підходів до формування регіональної політики та стратегії розвитку територій України на підставі створення правових та фінансових передумов самоуправління для регіонів та територіальних громад, що і складає основну мету даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Регіональні економічні системи відносяться до класу складних

систем, спроможних до самоорганізації, в яких реалізується процес самовпорядкування і саморозвитку, і тому для їх дослідження можуть ефективно застосовуватися методи системного аналізу. Останніми роками в науці міцно зміцнилася думка, що складні еколого-економічні і соціокультурні явища можуть бути представлені у вигляді єдиної комплексної динамічної системи, в яких головну роль грають феномени самоорганізації.

Розробляти стратегію розвитку території можна за умови чіткого розуміння особливостей розміщення продуктивних сил і характеру залучення господарських одиниць в загальний комплекс регіональної і національної економіки. Втім межі території можуть не збігатися з адміністративними кордонами. Крім того, зміни в кон'юнктурі можуть призводити до зміни кордонів територій як об'єктів економічного аналізу. Важливо також враховувати транснаціональні економічні відносини.

Адміністративно-територіальна реформа суттєво актуалізує необхідність надання більшої автономності регіонам у формуванні управлінських рішень, тобто децентралізації [5]. Розширення прав, можливостей і відповідальності регіонів супроводжується низкою позитивних ефектів. Серед них можна виокремити такі: а) регіональні органи управління отримують можливість більш повно враховувати специфічні особливості регіону, спрямовуючи зусилля на максимальне використання місцевих ресурсів; б) рішення приймаються з більшою оперативністю; в) суттєво підвищується ініціатива мешканців, що створює умови для досягнення синергетичних соціальних ефектів (формування соціальної угоди) тощо. Відцентрові тенденції регіонів не суперечать загальній закономірності розвитку складних соціально-економічних систем: за умов посилення неадекватності системної організації стану зовнішнього середовища, послаблення зв'язків «центр-регіон» має результатом підвищення адаптивності системи. Внаслідок цього досягається необхідний рівень ефективності функціонування. Отже, з точки зору синергетичної парадигми важливою ознакою трансформації є еволюція форм системної організації, яку характеризує, зокрема, відносно послаблення на певних ієрархічних рівнях структури внутрішніх організаційних зв'язків. Це підвищує здатність елементів системи адекватно та гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища.

В останні роки спостерігається низька конкурентоспроможність регіонів на зовнішніх ринках, відбулося розбалансування внутрішнього ринку, економічного обміну між регіонами, значне скорочення випуску за рахунок галузей, які виготовляли продукцію кінцевого споживання (в першу чергу – машинобудування). Через війну були зруйновані тісні економічні зв'язки між областями, де сконцентрована металургійна, вугільна промисловість України та все необхідне для їх функціонування – Донецькою, Дніпропетровською, Запорізькою та Луганською [6]. Саме вони формували найбільш потужну в країні фінансово-промислову групу, яка диктувала свої економічні та політичні умови. Якщо врахувати, що кардинальна зміна структури власності, яка вплинула на диференціацію економічного розвитку на регіональному рівні внаслідок упровадження нових форм господарювання та зменшення частки державного сектору економіки, призвела до неможливості безпосереднього адміністративного впливу органів місцевої влади на суб'єкти господарювання та втрати важелів прямого втручання влади в їхню діяльність, можна зробити висновки, хто й де є справжнім господарем регіону.

Більшість регіонів за спеціалізацією є сировинними або виробляють проміжну продукцію, їхній економічний потенціал визначають одна-дві галузі. Майже половина валової доданої вартості у 2015 році створювалася у чотирьох регіонах (м. Київ (21,3%), Дніпропетровська область (11,4%), Харківська область (6,2%). Надзвичайно негативний вплив на майбутню структуру економіки більшості регіонів України матиме збільшення регіональної асиметрії за інвестиціями в основний капітал. Нічого доброго

не обіцяють для національного виробництва й тенденції до розміщення іноземного капіталу. Так, у 2008 році 41,1% всіх прямих іноземних інвестицій було розміщено у м. Києві, а у 2016 році на столицю припадало вже понад 50%. У 13 регіонах питома вага прямих іноземних інвестицій не перевищує 1% від загальноукраїнського показника. Це переважно регіони із потенційними (проте не використуваними) можливостями розвитку сільського господарства та занепадом промисловості, низьким рівнем розвитку сектору послуг. Аналогічна тенденція спостерігається у розподілі кредитних ресурсів українських комерційних банків: половина кредитів, наданих суб'єктам господарювання, сконцентрована у Києві та Київській області.

У процесі децентралізації управління державою необхідним є створення правових та фінансових передумов самоуправління для регіонів та територіальних громад. Тому при реформуванні системи фінансових відносин регіонів та центру важливо забезпечити регіонам такі умови функціонування, за яких вони б мали достатній потенціал для розширеного відтворення і були економічно та бюджетно самодостатніми.

На перший план розвитку регіонів мають бути висунуті економічні цілі, що можуть стимулювати притоки фінансових ресурсів, інвестицій у найбільш динамічні регіони, які здатні максимально прискорити зростання національної економіки, а також реструктуризацію господарства окремих регіонів [7]. Важливим є створення нової системи управління комунальним сектором економіки за участі регіональних та місцевих органів влади, реформа фінансово-бюджетної та податкової системи відповідно до потреб регіонів. Необхідне вдосконалення практики територіального планування і програмування, розробка державних цільових програм розвитку окремих регіонів і територій, зокрема середньо- і довгострокового територіального планування, що стане важливим чинником підвищення ролі місцевих бюджетів як структурного елементу в системі такого планування; формування нової системи управління державним сектором із чітким визначенням ролі і місця місцевих органів влади в управлінні державною власністю.

Важливого значення має набути розвиток депресивних регіонів, які колись характеризувалися високим розвитком промислово-виробничого потенціалу і достатньо розвинутою інфраструктурою. При цьому об'єктом підтримки з боку держави повинні стати не регіональні управлінські структури, а населення і підприємства. Необхідно забезпечити надання цілеспрямованої державної підтримки регіонам, окремим територіальним громадам, що потерпають від структурних перетворень, а також слаборозвиненим територіям, соціально-економічні показники яких суттєво нижчі від середніх по країні.

У цьому аспекті виявляються дві ключові проблеми самодостатності: фінансовий та просторовий. Усі країни у світі будують політику місцевого самоврядування, виходячи з того, що земля та інші об'єкти нерухомості є місцевими економічними ресурсами. Вони й визначають базу економічної самодостатності. Земля є головною матеріально-фінансовою базою місцевого самоврядування [8]. Разом із тим в Україні територіальні громади втрачають кошти через недостатній рівень володіння цими землями, а саме внаслідок слабкості наповнювання місцевих бюджетів від плати за землю, правової відсутності норм та механізмів щодо стягнення податку на нерухомість, надходжень від зборів за договори купівлі-продажу нерухомості та земельних ділянок тощо. Крім того, відсутність ринку землі перешкоджає розвитку економічної системи на регіональному та місцевому рівнях. Земля, що перебуває у власності територіальних громад, повинна стати економічним активом і використовуватися місцевою владою не для збагачення окремих чиновників, а для розвитку територіальної громади. У розвинених країнах з цією метою створюють спеціальні компанії з управління активами, в які громада через органи місцевого

самоврядування може входити як акціонер. Такі компанії у найбільш ефективний і прозорий спосіб здійснюють проектне управління розвитком і володіють інструментарієм професійного управління раціональним використанням територіальних активів.

Дискусійними нині є місце і роль в системі регіональної політики питання територіальної організації влади і розвитку місцевого самоврядування. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що ці проблеми переважно відносять до конституційних реформ і питань державного будівництва. Необхідні конструктивні наукові напрацювання щодо поетапної трансформації державного устрою України в бік підвищення ролі регіонів у вирішенні питань соціально-економічного розвитку, подальшої децентралізації управління шляхом як деконцентрації, так і передавання або делегування окремих функцій виконавчої влади органам місцевого самоврядування, що функціонують як на регіональному, так і на місцевому рівнях. В перспективі можливе проведення реформи системи адміністративно-територіального устрою через збільшення низових адміністративно-територіальних одиниць, приведення їхніх меж у відповідність із територіальними громадами – суб'єктами права на місцеве самоврядування, що дасть можливість суттєво зменшити кількість таких суб'єктів і сформуванню самодостатню територіальну громаду (рисунок).

Рис. 1. Система управління новою регіональною політикою в Україні

Забезпечення подальшого розвитку місцевого самоврядування має передбачати формування первинного суб'єкта місцевого самоврядування – самодостатньої територіальної громади, яка б володіла матеріальними і фінансовими ресурсами, достатніми для реалізації завдань і функцій, покладених на неї Конституцією та законами України. Це обумовить на певному етапі зміну конституційної природи органів місцевого самоврядування обласного рівня – з органів, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, обласні ради можуть трансформуватися в представницькі органи територіальної громади області,

що передбачає створення виконавчих органів обласних рад і наповнення їх компетенції шляхом поступової передачі окремих повноважень з відання обласних державних адміністрацій, а це має супроводжуватися переданням кадрів, відповідних матеріальних і фінансових ресурсів.

Висновки. Головним завданням реформування регіонального розвитку держави має стати створення регіональної демократії як системи, що ефективно та послідовно надає можливість країні зі складною регіональною структурою, територіальними громадами з різним культурно-мовним складом жити в гармонії та економічному добробуті.

Таким чином, реформування відносин «центр-регіон» у напрямку децентралізації є об'єктивним процесом, який надає додаткові можливості ефективно трансформувати національну економіку. Однак, вони проявляються, коли регіони прогресують з однаковими або адекватними темпами, коли має місце нормальна (економічна) міжрегіональна конкуренція й інтеграція, впроваджуються політичні ідеї, що відповідають як власним, так і національним інтересам. В іншому випадку спостерігається зростання регіональних розбалансованості, що сьогодні і відбувається в економіці України.

Регіональне розбалансування проявляється в двох напрямках: в регіональній соціально-економічній дивергенції (під регіональною дивергенцією тут розуміється не просто і не тільки розрив у рівнях прийнятих нормативів життєзабезпеченості або у показниках валового регіонального продукту на душу населення; мається на увазі скоріше якісний дисбаланс у системі координат спрямування розвитку регіонів) та в регіональних інтересах, інструментах досягнення цілей.

Список використаних джерел:

1. Мельник Л.Г. Экономика Развития [Текст] : учебник / Л.Г.Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2013. – 784 с.
2. Кухарская Н.А. Стратегические приоритеты трансформации экономики регионов Украины: тенденции, формы, механизмы: Монография / Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2010. – 519 с.
3. Чухно І.А.. Інноваційні підходи в управлінні регіональним розвитком / І.А. Чухно // Теорія та практика державного управління. – Вип. 1 (48). – С.2.
4. Бутко М. П. Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності в умовах поглиблення інтеграційних процесів / М. П. Бутко, О. В. Попело // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – №1 (1). – С. 7-20.
5. Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-VIII>
6. Государственная служба статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Забарна Е.М. Саморозвиток регіону на основі імплементації європейського досвіду в регіональну зовнішньоекономічну політику України / Е.М.Забарна // Економіка та суспільство. Електронне наукове фахове видання. – 2017. – №8.
8. Кононенко О. Реформи наосліп, або Децентралізація як дезорієнтація / О.Кононенко // Українська правда. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2017/10/9/7157697/>

УДК: 338.436.33(477.53)

Карлик Ю.Ю., к.е.н., доцент

Дорожкіна Г. М., к.е.н., доцент

Лисич В.В.

Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського

ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ СТВОРЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КЛАСТЕРУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В статті обґрунтовано доцільність створення кластеру, визначені основні чинники, що ускладнюють розвиток кластерів в Україні, форми та механізм державної підтримки створення кластерів та запропоновано створення агропромислового кластеру в Полтавській області.

Ключові слова: кластер, агропромисловий кластер, агропромисловий комплекс, кластероутворення.

Karlik Yu., Dorozhkina G., Lisich V.

THE SUBSTANCE OF ACCURACY OF CREATION OF AGROINDUSTRIAL CLUSTER IN POLTAVA REGION

The article substantiates the expediency of creating a cluster, identifies the main factors that complicate the development of clusters in Ukraine, the form and mechanism of state support for the creation of clusters, and proposes the creation of an agro-industrial cluster in the Poltava region.

Keywords: cluster, agro-industrial cluster, agro-industrial complex, cluster formation.

Карлик Ю.Ю., Дорожкина Г. М., Лысич В.В.

ОБОСНОВАНИЕ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ СОЗДАНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КЛАСТЕРА В ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье обоснована целесообразность создания кластера, определены основные факторы, затрудняющие развитие кластеров в Украине, формы и механизм государственной поддержки создания кластеров и предложено создание агропромышленного кластера в Полтавской области.

Ключевые слова: кластер, агропромышленный кластер, агропромышленный комплекс, кластеросоздание.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах стрімкого розвитку промисловості, інтеграції України до ЄС, проблеми розвитку кластерних угруповань мають особливу актуальність, адже вони відіграють провідну роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств певного регіону. Проте процес кластеризації в Україні не є поширеним через недостатню державну підтримку та погану інформованість власників підприємств про доцільність утворення кластерів.

Аналіз дослідження і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Серед науковців, у працях яких розглядається проблема кластероутворення, слід виділити вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема М. Портера, Е. Фезера, Д. Рассела, П. Самуельсона, Є. Лазарева, Н. Мікула та ін.

Цілі статті. Основною ціллю статті є аналіз проблем розвитку кластеризації, ролі державної підтримки та обґрунтування доцільності утворення агропромислового кластеру в Полтавській області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кластери відіграють значну роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємств, адже спільна взаємодія з іншими суб'єктами господарювання приводить до збільшення обсягів отриманих прибутків. Економічна ефективність створення кластерів обумовлена синергізмом ефектів, що наведені на рис. 1 [1, с. 175].

Рис. 1. Синергізм ефектів від створення кластеру

При створенні кластерів можуть виникнути проблеми, тому слід враховувати чинники, що впливають на їх розвиток. Основні чинники, що ускладнюють розвиток кластерів в Україні наведені на рис. 2 [2, с. 30].

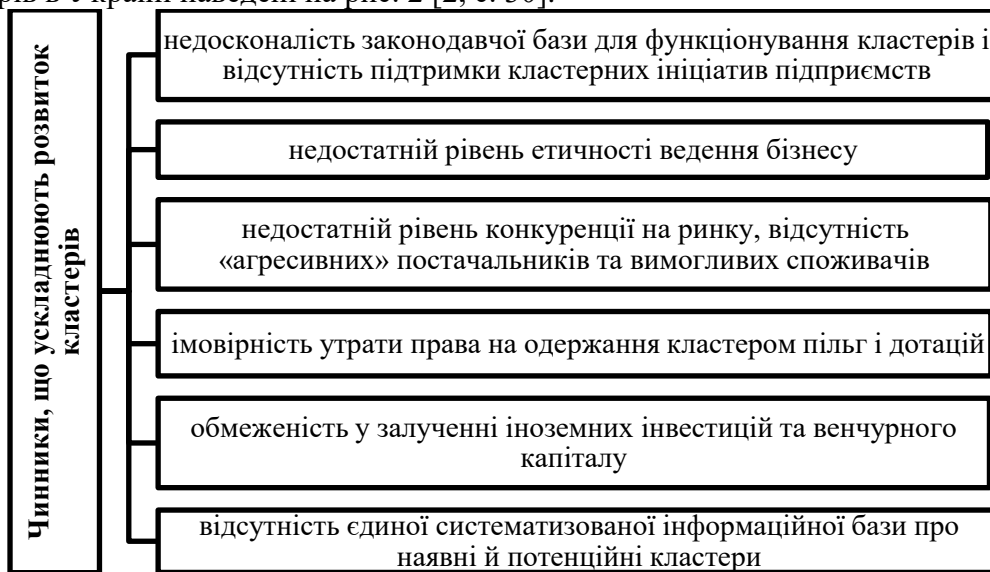

Рис. 2. Чинники, що ускладнюють розвиток кластерів в Україні

З метою прискорення процесу утворень кластерних угруповань необхідно здійснювати політику підтримки розвитку кластерів, що виражається у формах державної підтримки, які наведені на рис.3 [3, с. 62].

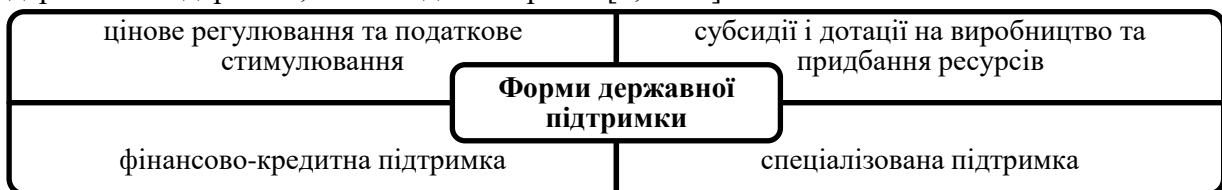

Рис. 3. Форми державної підтримки підприємств при створенні кластерів

Для визначення основних тенденцій утворення кластерів в Полтавській області необхідно визначити перспективні для цього галузі. Це можливо шляхом визначення показників потенціалу окремих видів діяльності та на їх основі побудови матриці потенціалу утворення кластерів.

Визначення показників потенціалу утворення кластерів здійснюється при розрахунку коефіцієнтів, що наведені в табл. 1 [4].

Таблиця 1

Коефіцієнти потенціалу утворення кластерів

Коефіцієнти	Формула	Значення показників
Коефіцієнт потенціалу кластеризації за кількістю найманих працівників ($K_{\text{прац}}$)	$K_{\text{прац}} = \left(\frac{P_{\text{ip}}}{P_{\text{p}}} - \frac{P_{\text{ik}}}{P_{\text{k}}} \right) \times 100$	$P_{\text{ip}}, P_{\text{ik}}$ – чисельність найманих працівників певного виду економічної діяльності у регіоні та країні; $P_{\text{p}}, P_{\text{k}}$ – загальна чисельність найманих працівників у регіоні та країні
Коефіцієнт потенціалу кластеризації за обсягом випуску продукції ($K_{\text{прод}}$)	$K_{\text{прод}} = \left(\frac{V_{\text{ip}}}{V_{\text{p}}} - \frac{V_{\text{ik}}}{V_{\text{k}}} \right) \times 100$	$V_{\text{ip}}, V_{\text{ik}}$ – обсяг випуску продукції певного виду економічної діяльності у регіоні та країні; $V_{\text{p}}, V_{\text{k}}$ – загальний обсяг випуску продукції у регіоні та країні

В результаті проведеного нами аналізу показників кількості найманих працівників та обсягу випуску продукції були розраховані коефіцієнти потенціалу утворення кластерів, що наведені в табл. 2 [5, 6].

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнтів потенціалу утворення кластерів

	Частка у випуску продукції, %		Частка у середньорічній кількості найманих працівників, %		Коефіцієнт потенціалу кластеризації за обсягом випуску продукції ($K_{\text{прод}}$)	Коефіцієнт потенціалу кластеризації за кількістю найманих працівників ($K_{\text{прац}}$)
	Полтавська обл.	Україна	Полтавська обл.	Україна		
1	2	3	4	5	6	7
Усього	100	100	100	100	-	-
у тому числі						
сільське, лісове та рибне господарство	19,04	6,51	22,61	7,71	12,53	14,90
промисловість	59,25	33,54	43,24	29,02	25,71	14,22
будівництво	1,98	2,63	4,90	3,39	-0,65	1,51
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	13,06	37,77	8,90	26,43	-24,72	-17,53

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3,55	5,64	9,70	11,18	-2,08	-1,47
тимчасове розміщування й організація харчування	0,07	0,51	0,61	2,34	-0,44	-1,73
інформація та телекомунікації	0,16	2,47	0,71	3,30	-2,32	-2,60
фінансова та страхова діяльність	0,14	4,14	0,19	2,58	-4,00	-2,39
операції з нерухомим майном	1,02	1,58	2,50	2,87	-0,56	-0,37
професійна, наукова та технічна діяльність	0,72	3,62	1,55	3,83	-2,90	-2,27
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,82	1,00	3,25	3,50	-0,18	-0,25
освіта	0,01	0,05	0,19	0,37	-0,04	-0,18
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,14	0,23	1,08	1,32	-0,09	-0,24
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,01	0,12	0,24	0,59	-0,12	-0,35
надання інших видів послуг	0,03	0,19	0,28	1,58	-0,16	-1,30

На основі коефіцієнтів потенціалу утворення кластерів за кількістю найманих працівників та за обсягом випуску продукції побудовано матрицю потенціалу утворення кластерних угруповань (рис. 4).

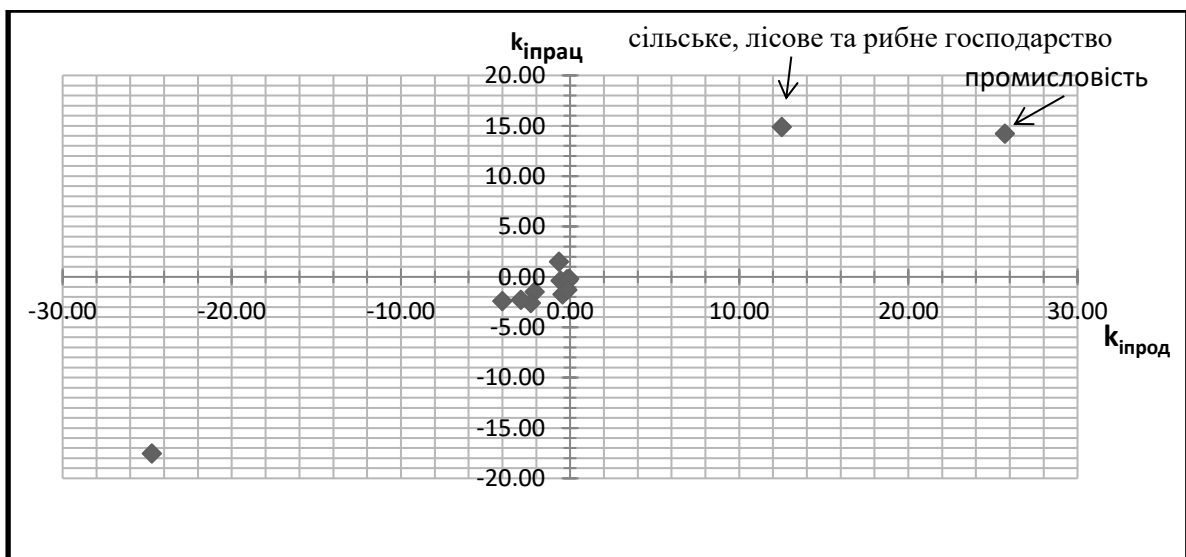

Рис. 4. Матриця потенціалу утворення кластерних угруповань

Згідно з побудованою матрицею потенціалу кластеризації, найвищий потенціал створення кластерів в Полтавській області є у сільського, лісового та рибного господарства та промисловості.

На основі проведеного аналізу, одним із доцільних варіантів державної підтримки на нашу думку є інвестиційна діяльність, спрямована на створення і розвиток кластерів для підвищення конкурентоспроможності підприємств на агропромисловому ринку.

Створення і розвиток кластерів в агропромисловому комплексі (АПК) можливе лише за функціонування таких умов, як: наявність інформаційного, інвестиційного та інноваційного забезпечення і збалансування економічних інтересів учасників кластера [7, с. 192].

Можна погодитися з думкою Саркісова А. Ю., який стверджує, що створення агропромислових кластерів сприятиме збільшенню ефективності виробництва та розвитку інтеграційно-коопераційних процесів АПК [8, с. 133].

Створення агропромислового кластеру доцільно на основі взаємної співпраці ТОВ «Лубенського молочного заводу», ТОВ «Глобинського м'ясокомбінату» та ТОВ «Хорольського заводу дитячого харчування», що наведений на рис. 5.

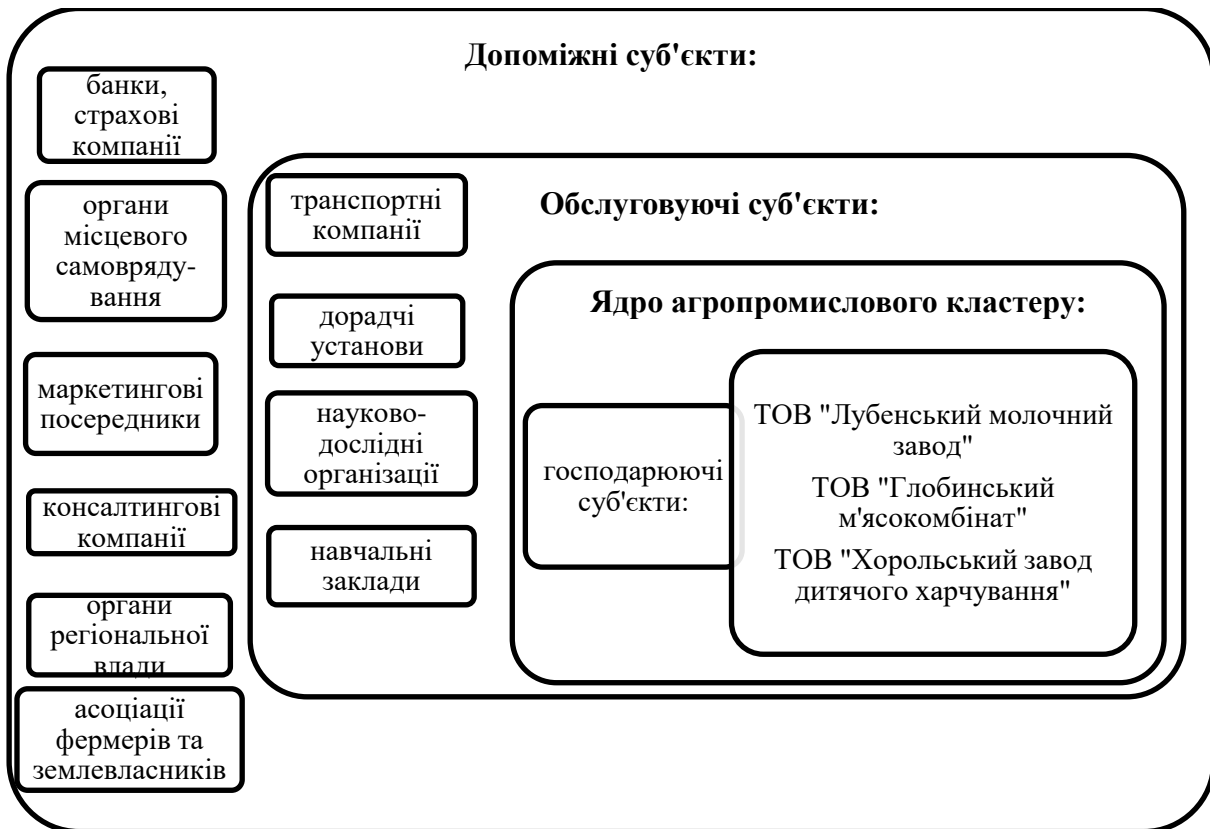

Рис. 5. Кластер АПК Полтавської області

Встановлено, що співпраця виробників сільськогосподарської продукції з іншими суб'єктами господарювання стимулює до створення потужного агропромислового комплексу.

В результаті проведеного дослідження визначено доцільність державної підтримки до розвитку кластерних угруповань, яка підтверджується рядом позитивних ефектів від їх впровадження, зокрема це:

- збільшення кількості робочих місць за рахунок поділу праці;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств на основі створення тісних зв'язків з постачальниками, фермерськими господарствами та іншими суб'єктами господарювання;

- розширення виробництва товарної продукції в результаті спеціалізації;
- розвиток внутрішнього ринку споживання та ін.

Механізм підтримки створення агропромислових кластерів повинен діяти через різні форми: пряму (інвестування та субсидування), непрямую (впровадження спеціальних пільгових ставок податків), опосередковану (організація науково-дослідних операцій, тощо).

Результатом діяльності аграрних підприємств на базі кластерних угруповань в подальшому може стати:

- збільшення обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами;
- стабілізація цін на продукцію сільськогосподарських підприємств;
- уповільнення темпів зменшення кількості працівників на сільськогосподарських підприємствах;
- зменшення впливу таких стримуючих сільськогосподарську діяльність чинників, як фінансові обмеження, нестача матеріалів та устаткування.

Висновки. Отже, створення кластерів сприятиме продуктивності та конкурентоспроможності підприємств. Згідно з проведеним дослідженням, обґрунтовано доцільність державної підтримки у сфері створення агропромислових кластерів, що позитивно вплинуть на подальший розвиток як аграрної галузі так і економіки Полтавської області в цілому.

Список використаних джерел:

1. Єрмакова О. А. Економічна ефективність функціонування кластерів: оцінювання та аналіз впливу на конкурентоспроможність регіону / О. А. Єрмакова // Актуальні проблеми економіки. - 2012. - № 11. - С. 174-180.
2. Вишнеvsька О. М. Теоретичні аспекти і практичні особливості розвитку кластерних структур аграрного сектора економіки у контексті підвищення конкурентоспроможності / О. М. Вишнеvsька, А. Ю. Наумова // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - 2013. - № 5. - С. 28-33.
3. Бурма С. І. Аналіз передумов формування регіонального агропромислового кластеру / С. І. Бурма // Економічний вісник Національного гірничого університету. - 2013. - № 1. - С. 58-64.
4. Гавура В.О. Алгоритм кластеризації економіки регіону (на прикладі Волинської області) / В.О. Гавура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1161>
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://pl.ukrstat.gov.ua>
7. Люльчак З.С. Кластеризація – спосіб підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств агропромислового комплексу та галузі, загалом / З.С. Люльчак, Х.М. Вишньовська // Вісник Національного університету "Львівська Політехніка"; № 720. Менеджмент та підприємництво в Україні: Етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 188–196.
8. Саркісов, А.Ю. Особливості та тенденції сучасного розвитку АПК Херсонської області [Текст] / А.Ю. Саркісов // Культура народів Причорномор'я. – 2010. – № 177. – С. 131–133.

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.М.

УДК 332.851

Павлов К.В., к.е.н., доцент, докторант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

В даній статті досліджено особливості та характеристики кон'юнктури регіональних ринків житлової нерухомості. Визначено фінансово-бюджетні механізми щодо реалізації антимонопольної політики на ринку житлової нерухомості. Проаналізовано основні недоліки що виникають в процесі функціонування ринків житла, а також встановлено чинники, що впливають на процес цінового утворення на житлові об'єкти. Доведено, що в Україні має місце низький рівень забезпеченості та доступності житла для населення. Визначено, що одним з основних напрямів формування ринкової інфраструктури є створення єдиного інформаційного простору за для забезпечення та організації інформаційної відкритості.

Ключові слова: фінансове забезпечення конкуренції, бюджетне забезпечення конкуренції, регіональний ринок житла, житлова нерухомість, житловий ринок, попит, пропозиція, кон'юнктура ринку, конкуренція, конкурентні чинники, антимонопольні заходи.

Pavlov K.

FINANCIAL AND BUDGET MECHANISMS FOR IMPLEMENTATION OF ANTIMONOPOLIC POLICY ON THE MARKET OF RESIDENTIAL REAL ESTATE OF UKRAINE: REGIONAL CONTEXT

In this article, the features and characteristics of the regional markets of residential real estate are investigated. Financial and budgetary mechanisms for realization of antitrust policy in the residential real estate market are determined. The main shortcomings of the functioning of the housing markets are analyzed, as well as factors influencing the process of price formation on residential objects are determined. It is proved that in Ukraine there is a low level of security and accessibility of housing for the population. It is determined that one of the main areas of formation of market infrastructure is the creation of a single information space for ensuring and organizing information openness.

Key words: financial support of competition, budget provision of competition, regional housing market, residential real estate, housing market, supply, supply, market situation, competition, competitive factors, antimonopoly measures.

Павлов К.В.

ФИНАНСОВО-БЮДЖЕТНЫЕ МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ АНТИМОНОПОЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ НА РЫНКЕ ЖИЛОЙ НЕДВИЖИМОСТИ УКРАИНЫ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ

В данной статье исследованы особенности и характеристики конъюнктуры региональных рынков жилой недвижимости. Определены финансово-бюджетные механизмы по реализации антимонопольной политики на рынке жилой недвижимости. Проанализированы основные недостатки возникающие в процессе функционирования рынков жилья, а также установлены факторы, влияющие на процесс ценового образования на жилые объекты. Доказано, что в Украине имеет место низкий уровень обеспеченности и доступности жилья для населения. Определено, что одним из основных направлений формирования рыночной инфраструктуры является создание единого информационного пространства с для обеспечения и организации информационной открытости.

Ключевые слова: финансовое обеспечение конкуренции, бюджетное обеспечение конкуренции, региональный рынок жилья, жилищная недвижимость, жилищный рынок, спрос, предложение, конъюнктура рынка, конкуренция, конкурентные факторы, антимонопольные меры.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сьогодні, Україна перебуває на етапі загального становлення ринкової системи, одним елементом якої є регіональний ринок житлової нерухомості. Ефективна робота ринків житла є чи не найважливішою умовою стійкого розвитку міст та регіонів. Даний процес розвитку є фундаментальною складовою для забезпечення ефективного управління регіонами та здійснюється в системі національного управління та місцевого самоврядування і, відповідно, потребує використання різноманітних заходів для ефективного функціонування, чимале значення серед яких належить антимонопольним заходам. Ринок житла – найважливіша складова економіки держави, насамперед, через те, що вміщує в собі більшу половину усього світового багатства. Отже, дослідження бюджетних механізмів реалізації антимонопольних заходів на регіональних ринках житлової нерухомості є особливо актуальним на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Багато вітчизняних та іноземних дослідників присвятили свої праці особливостям розвитку ринків житлової нерухомості, їх проблемам та динаміці, значне місце серед них займають А. О'Салліван, Н. Ордуей, Д. Фрідман, Г. Харрісон, М. Джонк, Л. Гітман, А. М. Асаул, Д. Логан, І.А. Брижань, С.В. Грибовський, А.Г. Грязнова, А.М. Драпіковський, М.Л. Крупицький, Т.Г. Молодченко, В.І. Павлов, К.В. Палийвода, Р.А. Перельот, В.А.

Поляченко, Л.М. Радванська, В.Я. Чевганова, М.Д. Шапіро, С.Р. Хачатрян, Л.М. Шутенко.

Проте, незважаючи на рівень дослідження даної проблематики, існує ряд питань, що потребують уваги. А саме, дослідження процесів, що виникають на регіональних ринках житлової нерухомості, моніторинг кон'юктури, ринкової інфраструктури, спостереження за бюджетними механізмами реалізації заходів щодо ефективного функціонування ринку.

Цілі статті. Метою статті є дослідження сутності регіонального ринку житлової нерухомості, вивчення механізмів та особливостей його функціонування, виокремлення проблем розвитку та реалізації антимонопольних заходів. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання наступних завдань:

- узагальнити регіональні особливості та організаційні основи функціонування ринку житлової нерухомості;
- виявити закономірності розвитку та узагальнити методичні засади щодо вивчення структури ринку житлової нерухомості;
- установити чинники, що впливають на формування ціни житлових об'єктів регіонального ринку житлової нерухомості;
- проаналізувати основні бюджетні механізми реалізації антимонопольних заходів на регіональних ринках житла.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Український ринок житлової нерухомості слугує компонентом багатофакторної системи економічних відносин та вважається механізмом, за допомогою якого поєднуються інтереси та права, а також, формуються ціни на об'єкти житлової нерухомості.

Ринок житлової нерухомості – особливий вид ринку, на якому об'єктом купівлі-продажу або застави для оформлення кредиту виступає житловий об'єкт [4].

Відповідно, регіональний ринок житлової нерухомості – це ринок одного територіального підрозділу (області чи району) або частин окремих територіальних підрозділів, що пов'язані між собою господарськими зв'язками, без наявних чітко окреслених меж [1].

Проаналізувавши механізм функціонування регіонального ринку житла ми виявили деяку аналогію із інвестиційним ринком, оскільки вони функціонують паралельно. Пояснюється це тим, що житлова нерухомість, на даний час, є особливо привабливим об'єктом для вкладення коштів, адже дозволяє не тільки зберігати вартість капіталовкладень, але й збільшувати їх у часі, шляхом отримання стабільного доходу. Підставою для цього є певна властивість об'єктів житлової нерухомості, а саме, збільшення їх вартості з плином часу.

Відмінними рисами регіонального ринку житлової нерухомості є [5]:

- індивідуальність формування ціни на об'єкти житлової нерухомості;
- пріоритетна роль взаємодії первинного та вторинного ринків;
- підвищений рівень витрат;
- складна залежність ціни, прибутку і ризиків від стану економіки;
- низька ліквідність товарів на ринках;
- різноманітність ризиків;
- вразливість цінових механізмів саморегулювання ринку.

З іншої сторони, регіональному ринку житлової нерухомості притаманний ряд чинників, які ускладнюють процес його аналізу. Основними з них є наступні:

- ускладнений пошук достовірної інформації;
- обмеженість аналогічних угод;
- наявність багатьох умов, які визначають тенденції розвитку ринку.

Вивчаючи особливості регіональних ринків житлової нерухомості, можна зазначити, що процес їх функціонування спирається та має за основу ті ж економічні категорії, що і локальний ринок. Насамперед це наявний попит та існуюча пропозиція на об'єкти житлової нерухомості, оренда, орендна плата і, звісно ж, вартість як один із головних факторів.

На регіональному ринку житлової нерухомості попит та пропозицію формує багато чинників, не лише економічних, а й демографічних, природо-географічних та соціально-культурних. Також, слід зазначити, що ціна об'єкта житлової нерухомості на ринку залежить не тільки від наявної кон'юнктури на ньому, але й від особливостей його функціонування, а саме: ймовірністю виникнення ризиків при інвестуванні капіталу, можливою ціною продажу об'єкта житлової нерухомості на конкретну дату, можливим рівнем доходності тощо.

Регіональний та локальний ринок житла можна назвати специфічними секторами економіки, і відповідно вони характеризуються спільними ознаками: дисбаланс попиту та пропозиції, циклічність розвитку, зростання ціни на житлову нерухомість з часом, низька ліквідність, обмежена кількість покупців та продавців, низький рівень досліджень [2].

Значним недоліком регіонального ринку житлової нерухомості є розвиток монополій. На нашу думку вирішення цієї проблеми має бути першочерговим завданням на шляху до ефективного функціонування ринку.

Процес формування досліджуваного ринку оснований на регулюванні потреб населення у житлі. Конкуренція на ринку житлової нерухомості є найважливішою умовою його існування та розвитку, оскільки змушує суб'єкти ринку постійно впроваджувати найефективніші способи виробництва, розробляти нові концепції та цінові пропозиції, здійснювати роботу у нових сегментах. З іншої сторони, форми прояву та зміст конкуренції, насамперед, обумовлені станом ринку, його тенденціями та цивілізованістю [3].

Регіональний ринок житлової нерухомості здатен ефективно функціонувати лише в умовах наявності конкуренції між суб'єктами ринку. Практична відсутність конкуренції є характерною для ринків, на яких домінує чиста монополія, іншими словами там, де представлена продукція одного продавця, яка не має адекватних замінників, так званих товарів-субститутів. Проникнення конкурентів на монополізовані ринки є надзвичайно складним, у зв'язку з чим держава, яка прагне підтримати конкуренцію на ринку, активно бореться з монополізмом, вживаючи антимонопольні заходи [1].

Серед основних антимонопольних заходів можна виділити наступні:

- обов'язкові для виконання, директивні приписи господарюючим суб'єктам про дотримання антимонопольного законодавства та усунення наслідків його порушення;
- примусове розділення монопольних організацій, виокремлення з їх складу незалежних структур та підрозділів;
- розірвання або зміна договорів, угод, що не відповідають антимонопольному законодавству;
- ухвалення штрафів, впровадження санкцій та заходів адміністративної відповідальності за порушення правил і норм, передбачених антимонопольними законодавчими та іншими нормативними актами;
- примусовий розпуск організацій-монополістів [4].

Антимонопольні заходи стосовно ринків житлової нерухомості представлені державним регулюванням купівлі та продажу, передачі та реорганізації об'єктів житлової нерухомості з метою здійснення таких процесів із дотриманням принципів конкуренції. Одночасно потрібно дотримуватися раціонального співвідношення між державним

регулюванням та ринковим саморегулюванням, проте механізми саморегулювання спочатку необхідно налаштувати на конкуренцію, передбачити та протидіяти тенденції підтримування інтересів монополізму, яка характерна наявним нині способам саморегулювання ринку [1; 6].

Серед бюджетних механізмів реалізації антимонопольних заходів провідне місце належить механізму ціноутворення на об'єкти житлової нерухомості. Ринок купівлі-продажу має деяку особливість і характеризується відсутністю гарантії продажу об'єкта нерухомого майна за реальною ринковою ціною, навіть при формальному додержанні умов конкурсного продажу. Пояснюється це неможливістю уникнення змови декількох учасників, які імітують конкуренцію та високою обмеженістю ринку [4].

Механізм вільного формування ринкової ціни на основі урівноваження попиту та пропозиції практично не працює на ринку масивних об'єктів житлової нерухомості, тому державне регулювання цін на житлову нерухомість, що не залежить від ринкових агентів, стає необхідним. Неминучим також стає перешкоджання продажу об'єктів державної власності за, так званої, балансової вартості, навіть якщо вона обчислена з урахуванням переоцінки основних засобів, так як балансова вартість об'єкта зазвичай не відображає його ринкової вартості. Основним засобом цінового регулювання на регіональних ринках житлової нерухомості слід вважати державне встановлення цінових обмежень, так званого коридору цін, що буде контролюватись антимонопольними органами. Обмеження мають бути встановлені опираючись на незалежну оцінку вартості об'єкта за визнаними методиками, які ґрунтуються як на витратному, так і на дохідному підходах, що використовують метод аналогії [7].

Проаналізувавши загальноприйняті методи оцінки житлової нерухомості ми виявили необхідність оптимізації підходів визначення вартості об'єктів житлової нерухомості і формування ціни пропозиції на ринку [2]. Оскільки існує понад 300 чинників, що прямо або опосередковано впливають на формування ціни, нами було виділено п'ять основних груп чинників:

- політично-інституціональні та чинники державного регулювання;
- чинники, що характеризують мікроекономічну ситуацію в регіоні;
- чинники, що характеризують загальноекономічну ситуацію в регіоні;
- природно-кліматичні, географічні та демографічні умови регіону;
- соціально-культурні та науково-технічні чинники [2; 7].

На протязі досить довгого часу популярнішою була оренда житлової нерухомості, і наразі співвідношення угод з оренди стрімко випереджає кількість угод із продажу. Тим не менше, люди стали надавати перевагу купівлі комерційної житлової нерухомості для подальшої здачі її в оренду або для власних потреб.

Ще одним вагомим аспектом також є державне регулювання обсягів плати за оренду, а також плати за надання державного майна в концесію, відповідно до використання об'єкта орендарем або концесіонером, а також, його інвестиційною привабливістю. Органи державної влади повинні були б випускати методики визначення обсягів орендної та концесійної плати з урахуванням оцінки вартості об'єкта [3].

Наведені вище особливості ринків житлової нерухомості (продажу та оренди об'єктів) прискорюють появу прихованого монополізму, який досить важко виявити безпосередньо на ринку. Тому в обов'язки антимонопольного комітету у сфері керування ринками об'єктів власності необхідно включити попередню перевірку зосередження окремого виду або різних видів власності у руках єдиного власника.

Своєрідним напрямом антимонопольного управління об'єктами власності є впровадження афілійованих груп, таємних змов, картельних угод.

Житлова політика, таким чином, покликана на поєднання механізму бюджетного фінансування та ринкового саморегулювання. Державне регулювання ринку житлової

нерухомості та процесів житлового інвестування є практично необхідним в умовах ринкової економіки. Відповідно до теорії суспільного сектору державне регулювання житлових інвестицій набуває форми державних екстерналій на ринку житла, які виступають у наступних формах [7]:

- прямих (явних) екстерналій, які формуються у грошовій формі (житлові дотації, субсидії, субвенції, соціальні виплати) або у формі соціальних благ (безкоштовні житлові послуги та безкоштовне житло);

- непрямих (економічних) екстерналій, зумовлених втручанням держави в економіку за допомогою реалізації державою відповідної діяльності як імперативного суб'єкта ринку;

- адміністративно-правових екстерналій, пов'язаних з діяльністю формальних інститутів та держави як законодавця (охорона прав власності, фінансова система).

Державні економічні екстерналії здійснюються за допомогою житлових програм, що слугують однією з форм регулювання ринків житлової нерухомості та впливу на інвестиційний процес у житловій сфері. Реалізація житлової політики вміщує у собі деяку систему форм і методів державного впливу. Житлова політика у ринковій економіці розвивається за двома напрямками: стимулювання пропозиції житла та стимулювання попиту із метою збільшення попиту на житлову нерухомість зі сторони бідних і середніх домашніх господарств [3].

Регіональний ринок житла характеризується високою ціною на об'єкти житлової нерухомості та низькою еластичністю пропозиції відносно до ціни: при коливаннях ціни на житло пропозиція житла на ринку фактично не змінюється. Нееластичність пропозиції спричинена тривалістю періоду будівництва. Саме тому між зміною попиту та пропозиції завжди наявний тісний взаємозв'язок. Так, при збільшенні попиту на житло зростання пропозиції на первинному ринку житла можливе лише через рік-два, а при його зменшенні будівництво триває, і це пов'язано з високим рівнем понесених витрат. Такий характер взаємодії попиту та пропозиції призводить до того, що ціна стає головним регулюючим чинником, за допомогою якого урівноважується співвідношення попиту та пропозиції [6].

Стрімкий ріст курсу долара, військові дії на Сході, глобальна бюджетна економія і політична нестабільність нанесли нещадні удари по ринку житлової нерухомості нашої держави. Попри те, що зацікавленість у житлі практично не змінюється на протязі останніх років, купівельна спроможність громадян знизилася дуже суттєво.

Стан регіональних ринків житлової нерухомості також тісно пов'язаний зі станом ринку праці та його кон'юнктурою. Спад в економіці супроводжується зростанням безробіття, скороченням реальних доходів громадян і негативними очікуваннями щодо майбутньої зайнятості і стану майбутніх доходів [2].

Отже, із вищевикладеного випливає, що стан і тенденції основних показників ринку житлової нерухомості (ціни та величини продажів) визначаються рівнем доходу та накопичень населення, їх очікуваннями та настроями. Регіональний ринок житла відображає динаміку на товарних і фінансових ринках, а також, на ринку праці. Водночас він демонструє проциклічний процес розвитку, а тому його параметри співвідносні зі зміною грошових потоків та обсягів виробництва в країні, а також зростанням або скороченням інвестиційної привабливості країни.

Основними факторами, які негативно впливають на зміну попиту в часі на ринку житлової нерухомості, є: низький рівень доходів громадян; відсутність маневреного фонду адміністративних організацій для надання таким громадянам житла на умовах соціального найму; відсутність на ринку іпотечних продуктів, доступних для всіх верств населення; відсутність необхідної законодавчої бази, що сприяє розвитку системи житлових будівельних та накопичувальних кооперативів [4].

Житлова нерухомість є винятковим активом, ризик інвестування в який є значно меншим, а попит стабільнішим відносно операцій з купівлі валюти, акцій або облігацій.

На нашу думку, відновлення та сталий розвиток регіональних ринків житлової нерухомості у нашій країні наразі можливий в результаті усунення наявних проблем його функціонування, а також за умови глобальної макроекономічної стабілізації України. Оскільки діапазон таких проблем є чималим, варто зосередитись на основних, а саме: проблемі складного пошуку достовірної інформації, проблемі забезпечення населення доступним житлом, проблемі розвитку земельного ринку [6].

Проблема доступу до інформаційного простору, пов'язана, насамперед, із недосконалістю ринку житлової нерухомості. Українські та іноземні дослідники стверджують, що дана проблема сповільнює розвиток усіх сегментів ринку житла. Наразі відсутня єдина інформаційна система, яка б об'єднувала усіх суб'єктів ринку. Така система дала б змогу вирішити низку проблем та спростити вирішення багатьох завдань, зокрема захист прав власності на об'єкти житлової нерухомості та прав інвесторів, моніторинг кон'юнктури при проектуванні та будівництві, ведення звітності щодо операцій із нерухомістю, встановлення вартості об'єктів нерухомого майна тощо [4].

Для усунення вищезазначених проблем регіональних ринків житлової нерухомості України та покращення процесу його функціонування необхідним є впровадження наступних заходів [2]:

1. Вдосконалити нормативно-правове забезпечення у сфері регулювання земельного ринку. Такі заходи мають брати за мету, насамперед, спрощення процедури передання земельних ділянок у довгострокове користування або у власність під житлову забудову, а також, першочергову боротьбу із корупцією та бюрократією у системі розподілу земельних ділянок.

2. Стимулювати розвиток інститутів моніторингу ринку житлової нерухомості, зокрема, впроваджувати спостереження за зміною статистичних показників, відповідно до європейських та міжнародних стандартів. Повноцінна, достовірна та порівняльна інформація про роботу ринку житлової нерухомості могла б стати фундаментом для виявлення проблем, присутніх на ньому, а також пошуку шляхів для їх усунення [1].

3. Сприяти розвитку державної підтримки у питаннях забезпечення житлом. При вдосконаленні регіонального ринку житлової нерухомості України провідне місце належить державі, яка виступає гарантом забезпечення конституційних прав громадян на житло. Участь держави щодо досягнення доступності житла для середніх верств населення мала б спрямовуватись на підтримання стійкого ефективного функціонування та забезпечення розвитку житлової сфери спираючись на принципи ринкової соціально орієнтованої економіки і, зокрема, здійснюватися в наступних напрямках: сприяння розвитку малого і середнього бізнесу; заохочення преміювання до накопичувальних вкладів; забезпечення розвитку іпотечного кредитування та вільного доступу громадян до іпотечного кредиту тощо.

4. Стимулювати розвиток ринку оренди для забезпечення потреб населення у житлі. Недостатня забезпеченість житлом молодих сімей, військовослужбовців, а також, масова внутрішня міграція населення спричиняють потребу у розвитку ринку оренди житла в напрямі його ефективної легалізації, регулювання та державної підтримки [8].

5. Сприяти протидії корупції у сфері будівництва, шляхом правового механізму, а саме механізму передачі об'єктів незавершеного будівництва інвесторам і страхування їх ризиків. Заборона продавати недобудовані об'єкти житлової нерухомості (на різних стадіях готовності, за виключенням фінальної стадії (більше 75 %)), створення додаткових вимог до строків будівництва, проектної документації та фінансування допоможе майбутнім власникам житла вберегтись від шахраїв у цій сфері, відновить

будівництво заморожених проектів шляхом їх подальшого фінансування та підвищить динаміку житлового будівництва [3].

Висновки. Перелік питань щодо дослідження ринку житлової нерухомості збільшується. Найбільш актуальними серед них є: критерії ознак, фактори формування та теоретичні аспекти становлення регіональних ринків житла; обґрунтування методичних аспектів економічної оцінки об'єктів житлової нерухомості та аналізу регіональних процесів утворення ренти; удосконалення системи менеджменту у сфері житлової, промислової та комерційної житлової нерухомості.

Для нормального функціонування регіональних ринків житлової нерухомості необхідно застосовувати бюджетні механізми реалізації антимонопольних заходів, які представлені державним регулюванням купівлі, продажу, передачі та реорганізації об'єктів житлової нерухомості з метою здійснення цих процесів із дотриманням принципів конкуренції.

Прийняття законодавчих і нормативно-правових актів, реалізація заходів кредитно-фінансової, податкової, антимонопольної політики повинні бути спрямовані на усунення бар'єрів на шляху конкуренції, входження на ринок нових підприємців, підтримку розвитку малого й середнього бізнесу, зниження ризиків підприємницької діяльності в житловій сфері.

Отож, в силу існуючих проблем, головним завданням виступає вдосконалення діючої наразі законодавчої бази, що дозволить сформувати легітимний характер відносин між суб'єктами ринку, та формування єдиного легкодоступного, повноцінного та достовірного інформаційного простору на регіональному ринку житлової нерухомості. Особливим аспектом у налагодженні процесу функціонування регіонального ринку житлової нерухомості повинно стати створення єдиного реєстру об'єктів житлової нерухомості, формування вигідних та привабливих інвестиційних та податкових умов, впровадження ряду організаційних, економічних, політичних та соціальних чинників, які будуть сприяти розвитку інфраструктури регіональних ринків житлової нерухомості.

Список використаних джерел:

1. Антимонопольна діяльність. / В. Д. Лагутін, Л. С. Головка, Ю. І. Крегул та ін.; За ред. проф. В. Д. Лагутіна. – К.: КНТЕУ, 2005. – 580 с.
2. Богінська Л. О. Удосконалення процесу оцінки житлової нерухомості як необхідна умова розвитку ринку житлової нерухомості / Л. О. Богінська // Вісник СНАУ (Серія «Будівництво»). – 2014. – № 8 (18). – С. 18-24.
3. Завора Т. Ринок житлової нерухомості та особливості його функціонування на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні / Т. Завора // Економіст. – 2006. – № 10. – С. 40-43.
4. Филіок Г. М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.
5. Павлов К. В. Нормативно-правові основи конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості / К. В. Павлов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 23, Ч. 2. – 2017. – С. 148-150
6. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні. – Монографія. – Рівне: НУВГП, 2013. – 250 с.
7. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестицій нового розвитку міста Луцьк / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки серія «Економічні науки». – 2011. № 22 (№ 219). – С. 25-30.
8. Стрішенець О. М. Економічна теорія : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] О. М. Стрішенець, Л. В. Єліссеева, В. У. Ліщук. - Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2014.-200 с.
9. Стрішенець О. М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості / О. М. Стрішенець, К. В. Павлов // Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Економіка». Збірник наукових праць. Випуск 1 (47). Том 2. / Ужгород, 2016. – С. 35-38.
10. Стрішенець О. М. Теоретичні аспекти конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості / О. М. Стрішенець, К. В. Павлов // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – №3 (11). – С. 7-12.

Рецензент д.е.н., професор Стрішенець О.М.

УДК 330.341.1:338.49

Рудь Н.Т., д.е.н., професор
Луцький НТУ

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНУ

У статті розкрито методологічні основи формування механізму інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів для їх безперервного функціонування та підвищення ефективності. Запропоновано авторське визначення інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів з метою поєднання інноваційного попиту та інноваційної пропозиції. Розглянуто два сценарії реалізації механізму інфраструктурного забезпечення – пасивний та активний. Розроблена послідовність етапів формування інноваційної інфраструктури. Деталізовані функції науково-інноваційного Центра.

Ключові слова: механізм, попит, пропозиція, інноваційна інфраструктура, інноваційний процес.

Рудь Н.Т.

МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ИНФРАСТРУКТУРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРОЦЕССА РЕГИОНА

В статье раскрыты методологические основы формирования механизма инфраструктурного обеспечения инновационных процессов для их непрерывного функционирования и повышения эффективности. Предложено авторское определение инфраструктурного обеспечения инновационных процессов с целью объединения инновационного спроса и инновационного предложения. Рассмотрены два сценария реализации механизма инфраструктурного обеспечения - пассивный и активный. Разработана последовательность этапов формирования инновационной инфраструктуры. Детализированы функции научно-инновационного центра.

Ключевые слова: механизм, спрос, предложение, инновационная инфраструктура, инновационный процесс.

Rud N.

MECHANISM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF INFRASTRUCTURE PROVIDING INNOVATIONAL PROCESSES IN REGION

In the article methodological bases of formation of the mechanism of infrastructure provision of innovative processes for their continuous functioning and increase of efficiency are revealed. The author's definition of the infrastructural provision of innovative processes with the purpose of combining innovation demand and innovation offer. Two scenarios for implementation of the infrastructure maintenance mechanism are considered - passive and active. The sequence of stages of formation of innovation infrastructure is developed. Detailed functions of the scientific and innovation center.

Key words: mechanism, demand, supply, innovation infrastructure, innovation process.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реалізація науково-інноваційної політики в регіонах здійснюється фрагментарно, хаотично, залежно від сформованої інноваційної інфраструктури та дій органів влади, місцевого бізнесу, характеризується недостатнім рівнем залучення інтелектуального потенціалу регіону та слабкими зв'язками між діючими елементами інноваційної інфраструктури у регіоні. Для належного інфраструктурного забезпечення (ІЗ) суб'єктів інноваційних процесів регіону потрібні важелі та заходи економічного і організаційного регулювання, стимулювання та керування, які б ґрунтувались на поєднанні процесів діяльності та її обслуговування. Цього можна домогтися, сформувавши механізм інфраструктурного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У розвиток ефективного організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю значний внесок зробили такі провідні вітчизняні вчені як О. Алимов, О. Амоша, П. Борщевський, В. Геєць, С. Ілляшенко, Л. Федулова та ін. Невирішеність низки

проблемних питань створення і розвитку інноваційної інфраструктури у регіонах та потреба удосконалення управління нею зумовили необхідність розробки дієвого механізму формування та реалізації інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів регіону.

Мета дослідження – розробка методологічно-практичних засад формування інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вирішення зазначеного питання за різними напрямками розглядалися у науковій літературі. Федулова Л.І. [1] вважає головним напрямом інноваційної політики вдосконалення механізмів програмно-цільового фінансування, зокрема визначення нових пріоритетів і критичних технологій та інструментів стимулювання інноваційної діяльності (венчурні фонди, технопарки, непрямі механізми регулювання). На думку Е. Зіня та А. Валюха, одним із першочергових завдань побудови механізму розвитку регіональної науково-інноваційної діяльності має стати створення на державному рівні правового й економічного механізмів розробки і впровадження новітніх технологій та інновацій у практичну діяльність [2]. У праці [3] А. Дагаєв зосереджується на проблемі створення і розвитку механізмів освоєння нововведень, приватних капіталовкладень у сферу НДДКР, активізації регіональних науково-технічних ресурсів, технологічних трансферів. Система інноваційних механізмів функціонування підприємницьких структур запропонована В.А. Колоколовим, в яку входять механізми організації, розроблення і впровадження, фінансування й стимулювання технологічного трансферу, інтелектуальної власності [4]. Наведені наукові дослідження лише частково торкаються механізму інфраструктурного забезпечення діяльності суб'єктів інноваційних процесів. Точніше вирішення цього завдання викладено в праці І.Б. Галюк, у якій зазначається, що механізм управління інфраструктурою інноваційного процесу має забезпечувати узгодження заходів регулювання в організаційному та економічному напрямках на всіх рівнях управління, що дозволить оптимізувати управлінський процес через його систематизацію [5, с.9]. Це дослідження спрямоване на теоретичні і методологічні аспекти формування ефективних інструментів управління розвитком інфраструктури інноваційного підприємництва в Україні. Але для активізації та підтримки реалізації інноваційних процесів регіону розвинена інфраструктура є недостатнім елементом, тому виникає потреба у формуванні саме механізму реалізації інфраструктурного забезпечення.

Дефініція «механізм» трактується як система взаємозв'язків економічних явищ, які виникають за певних умов під впливом початкового імпульсу [6] або як послідовність етапів, процесів, що визначають собою будь-яку дію, явище [7]. З огляду на комплексність інноваційного процесу суб'єкти інноваційних процесів можуть бути як головними його реалізаторами, так і належати до інфраструктурного забезпечення. Враховуючи зазначене, під механізмом інфраструктурного забезпечення суб'єктів інноваційних процесів слід розуміти сукупність процесів щодо задоволення потреб суб'єктами науково-інноваційної діяльності у взаємодії з суб'єктами, які надають інфраструктурну підтримку.

Уточнимо, що входить до складових механізму інфраструктурного забезпечення діяльності суб'єктів інноваційних процесів (табл. 1).

Метою здійснення інноваційних процесів є задоволення потреб споживачів у наукових та науково-технологічних досягненнях і отримання прибутку, тобто задоволення інноваційного попиту інноваційною пропозицією. Таким чином, додаткове завдання механізму інфраструктурного забезпечення діяльності суб'єктів полягає у підтримці їх взаємодії при поєднанні інноваційного попиту та інноваційної пропозиції.

Під інноваційним попитом розуміється потреба в інноваціях, яка представлена на ринку коштами покупців, зумовлена утриманням конкурентної позиції, забезпеченням ефективного використання ресурсного потенціалу, підвищенням продуктивності з метою отримання прибутку. Інноваційна пропозиція за своєю сутністю націлена на

трансформацію інновації у фактор виробництва.

Таким чином, механізм інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів суб'єктів господарювання – це сукупність процесів забезпечення комерціалізації, наукових, виробничих, ринкових потреб діяльності суб'єктів інноваційних процесів у взаємодії з суб'єктами, які надають інфраструктурну підтримку виробничо-технологічного, інформаційного, кадрового, фінансового характеру з метою поєднання інноваційного попиту та інноваційної пропозиції.

Механізм інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів складається з приймаючої сторони – суб'єктів господарювання, забезпечувальної сторони – сукупності складових інфраструктурного забезпечення, що надається підрозділами та організаціями інфраструктурної підтримки та процесу здійснення інфраструктурного забезпечення (рис. 1).

Процес інфраструктурного забезпечення науково-інноваційної діяльності спрямований на:

- інфраструктурне забезпечення наукової діяльності;
- інфраструктурне забезпечення комерціалізації інтелектуального продукту;
- інфраструктурне забезпечення виробничої діяльності;
- інфраструктурне забезпечення реалізації інноваційної продукції.

Інфраструктурне забезпечення наукової діяльності полягає в наданні інфраструктурної підтримки суб'єкту інноваційного процесу відповідними підрозділами організацій чи самими організаціями щодо вибору економічно-доцільної інновації, яка забезпечить позитивний результат у вигляді прибутку.

Таблиця 1

Механізм інфраструктурного забезпечення

Складова	Функція	Суб'єкти ІЗ
Кадрове забезпечення	Надання кадрового забезпечення суб'єктам науково-інноваційної діяльності і суб'єктам інфраструктури відповідно до потреб інтелектуального та кваліфікаційного рівнів, що включає їх підготовку та підвищення кваліфікації	Освітні установи, тренінгові компанії, державні навчальні центри
Виробничо-технологічне забезпечення	Здійснення підтримки та організації взаємозв'язку суб'єктів науково-інноваційної діяльності, фінансової, наукової та промислової сфер, організація доступу до ресурсного і матеріально-технічного забезпечення.	Зони високих технологій, технополіси, технопаркові структури, інноваційно-технологічні центри і комплекси, бізнес-інкубатори
Інформаційно-маркетингове забезпечення	Аналітичне оброблення інформації, сприяння доступу до неї. Надання економічно-консультаційної допомоги з розвитку інноваційного бізнесу	Інформаційні центри, інформаційні біржі, маркетингові компанії, консалтингові компанії, бізнес – інкубатори.
Фінансове забезпечення	Сприяння доступу до фінансових ресурсів та їх надання	Інноваційні фонди, венчурні та інвестиційні компанії, кредитні установи.
Наукове забезпечення	Задоволення потреб суб'єктів науково-інноваційної діяльності об'єктами інтелектуальної власності, генерування ідей та керування напрямів її здійснення	Науково-дослідні інститути, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні центри, вищі навчальні заклади
Забезпечення комерціалізації	Просування інноваційної продукції (продукту) на ринок, забезпечення взаємодії суб'єктів науково-інноваційної діяльності щодо задоволення інноваційного попиту інноваційною пропозицією	Центри трансферу технологій, посередницькі торговельні підприємства, малі інноваційні підприємства
Виробниче забезпечення	Сприяння доведення інновацій до рівня конкурентоспроможного товару з метою забезпечення потреб кінцевих споживачів	Виробничі підприємства промислової сфери, малі інноваційні підприємства
Ринкове забезпечення	Маркетингові дослідження ринку, вивчення існуючих і нових потреб, сервісне обслуговування	Маркетингові компанії, виставки, біржі

Зазначимо, що пошуку предмета діяльності підлягають як суб'єкти інноваційного процесу, що є представниками інноваційного попиту, так і представниками інноваційної пропозиції. Перші потребують інфраструктурного забезпечення визначення інноваційної ідеї, яка в результаті доведення до рівня наукової розробки може бути

комерціалізована, другі – інфраструктурного забезпечення залучення інновації для власних потреб – освоєння і виробництва на її основі інноваційної продукції.

Інфраструктурне забезпечення комерціалізації інноваційного (інтелектуального) продукту спрямоване на інфраструктурну підтримку процесу комерціалізації – від виставлення новацій на продаж до самого продажу. Діяльність суб'єктів інноваційного процесу у цьому напрямі – це комерціалізація новацій на рівні науково-дослідної розробки (патенту, ліцензії, ноу-хау) та збут інноваційної продукції.

Інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності полягає в організації супутньої підтримки перетворення предмета діяльності в результат, тобто інноваційну продукцію (послугу) чи технологію в матеріалізованій формі, придатних до продажу. В цьому випадку для суб'єктів інноваційного процесу – представників інноваційної пропозиції – реалізацією предмета діяльності є створення інновації, а для суб'єкта-представника інноваційного попиту – освоєння інновації.

Інфраструктурне забезпечення ринкового освоєння інноваційного процесу полягає в наданні інфраструктурної підтримки під час післяпродажного сервісного обслуговування. У цьому випадку суб'єкт інноваційного процесу, який здійснив продаж, може стати суб'єктом інфраструктурного забезпечення суб'єкта, що придбав інновацію.

Механізм інфраструктурного забезпечення суб'єктів інноваційних процесів включає:

– всебічну інформаційну підтримку, яка включала б не тільки потік інформації, але і її аналіз, синтез й розроблення плану заходів щодо здійснення діяльності суб'єктів інноваційного процесу відповідно до ситуаційного підходу;

– забезпечення належного кваліфікаційного кадрового складу підприємств в інноваційній сфері і в сфері інфраструктурного забезпечення;

– фінансову підтримку реалізації та освоєння інноваційних розробок зі сприянням розширення бази потенційних інвесторів через представників ринку венчурного інвестування та коштів середнього і великого бізнесу;

– консультаційну підтримку, яка включала б не тільки проектне консультування, але й технологічний аудит, маркетинговий консалтинг, консультаційну підтримку комерціалізації;

– удосконалення юридично-правової бази, спрямованої на регулювання діяльності суб'єктів інноваційного процесу;

– розширення попиту на високотехнологічні продукти у вітчизняних підприємств;

– сприяння поєднанню інноваційного попиту та пропозиції через створення стабільної системи інноваційних комунікацій та послуг із супроводження реалізації інноваційних проектів.

Методологічні основи механізму інфраструктурного забезпечення служать основою вибору адекватного інструментарію регіонального регулювання інноваційної діяльності. Розглянемо два сценарії реалізації механізму: інерційний і активний.

Інерційний сценарій – розвиток інноваційної інфраструктури без суттєвих змін завдань і функцій, її нормативно-правового й ресурсного забезпечення. Важливим наслідком реалізації такого сценарію є наявність суттєвих недоліків в інфраструктурному забезпеченні. Результатом буде:

1) відсутність обґрунтованого вибору оптимальних шляхів розв'язання наукових, технічних, економічних і соціальних завдань регіону;

2) згасання інноваційної активності підприємств, зниження можливостей освоєння одержаних результатів НДДКР у виробництві;

3) зниження або втрата конкурентоспроможності місцевих товарів на українському і світовому ринках.

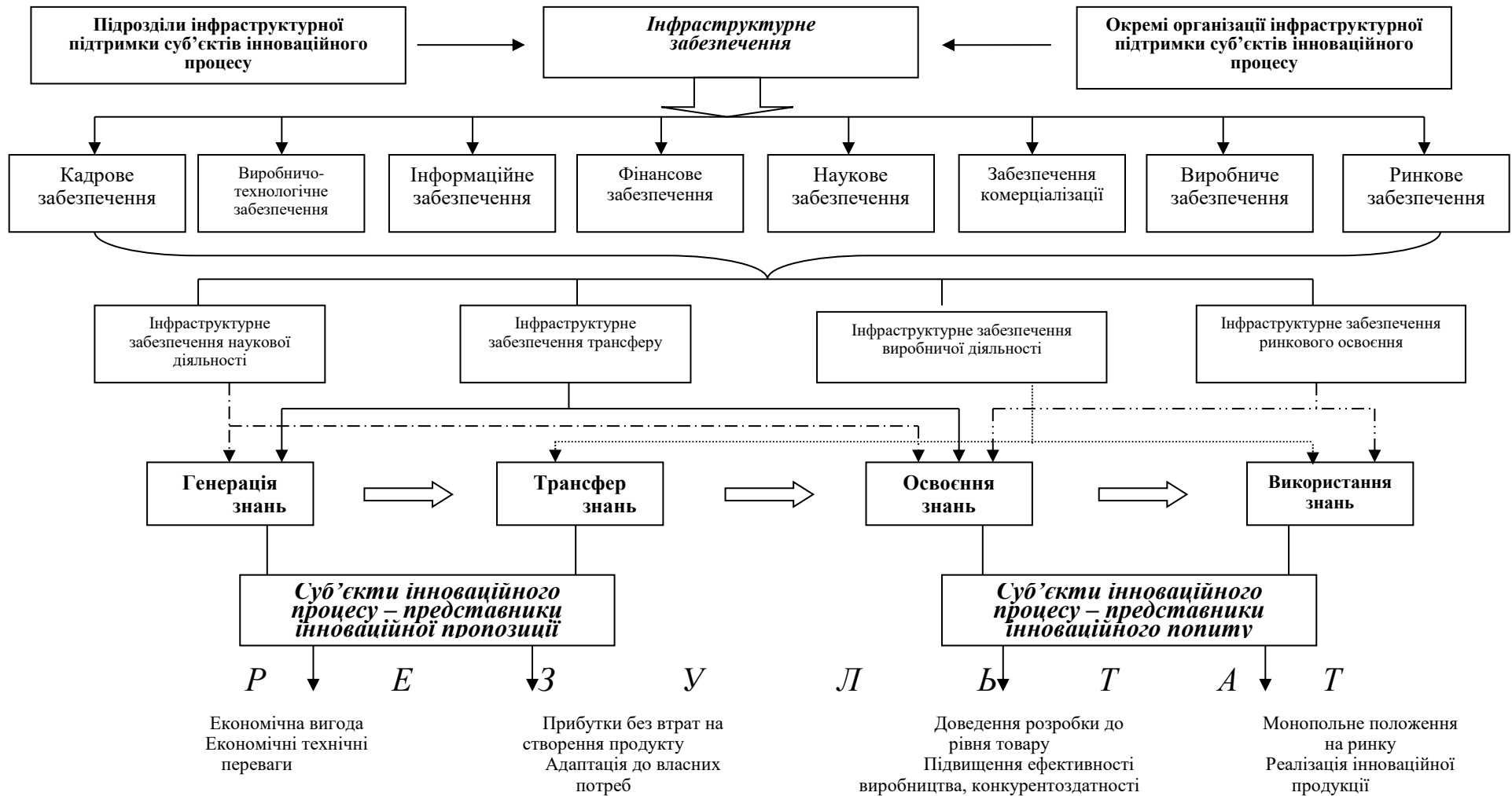

Рис. 1. Механізм інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу

Ймовірність розвитку такого сценарію велика для регіонів України (традиції, земля). Переважна кількість людей в регіонах – пасивна, що вражає навіть іноземних інвесторів і політиків. Більшість економічно активних людей виїхало за кордон у пошуках заробітків і в еміграцію (особливо в західних регіонах). В інших країнах відсутність покращень в економіці вимушує людей йти на підприємницький ризик, в регіонах України відсутність покращень примушує глибше заритися в землю, що формує менталітет особливого «аграрного» типу, який не прагне змін.

Відсутність інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів, бездіяльність з його створення, є основною причиною стихійного здійснення впроваджувальної діяльності, що приводить до формування зв'язків на коротких ділянках інноваційного процесу, ускладнює об'єднання всіх ланок ланцюга в єдиний інноваційний процес. Наслідком наявної інфраструктури є неадекватність сучасним вимогам, слабка взаємодія учасників інноваційного процесу, що створює додаткові труднощі взаєморозуміння між наукою, бізнесом, виробництвом і суспільством.

Така ситуація робить інноваційну сферу економіки непривабливою і породжує ресурсні обмеження, виникає відтік з даної сфери фінансових і трудових ресурсів. При зберіганні тенденцій недооцінки ролі і важливості формування інноваційної інфраструктури виникає поступове згасання інноваційної активності в регіоні. Таку ситуацію ми можемо спостерігати зараз в регіонах України в умовах політичної нестабільності, дефіциту бюджету, відсутності ресурсів у регіонах, незацікавленості регіональних органів влади.

Активний сценарій – підвищення конкурентоспроможності елементів інноваційної інфраструктури, стимулювання її розвитку в якості важливої складової регіональної інноваційної системи. Це означає гармонізацію пріоритетів в науково-інноваційній сфері і збільшення кількості об'єктів інфраструктурного забезпечення науково-інноваційної діяльності в регіоні, розширення їх функцій. Розвиток, адекватний цілям і завданням регіональної науково-інноваційної політики та вимогам учасників інноваційних процесів до інноваційної інфраструктури, потребує розвитку нових організаційних форм науково-інноваційної діяльності, що приведе до інтеграції ресурсів інноваційної інфраструктури, допоможе розв'язати загальносистемні завдання розвитку економіки регіону.

Розширення державно-приватного партнерства в науково-інноваційній сфері дасть можливість витримати баланс «наука – виробництво – ринок – суспільство» і підкреслити значимість кожного із учасників партнерства. Другою перевагою державно-приватного партнерства є розвиток міжнародної кооперації в науково-інноваційній сфері економіки. Створення сприятливих умов і стимулювання інвестицій у створення інфраструктурних елементів приводить до зростання активності підприємницького сектора в сфері інфраструктурного забезпечення науково-інноваційної діяльності. Активний сценарій неможливий без розвитку законодавчої чи нормативно-правової бази науково-інноваційної діяльності, без удосконалення підготовки і підвищення кваліфікації кадрів інноваційної інфраструктури, психологічної підготовки суспільства до змін і створення інших передумов для переходу до інноваційної економіки.

Покращення якості життя, підвищення рівня добробуту, зростання інвестиційної привабливості економіки регіону – цілі та завдання, які стоять в стратегічних і планових документах, можливі лише при реалізації активного сценарію розвитку інноваційної інфраструктури.

Одним із завдань науково-інноваційної політики регіону нами запропоновано створення інноваційної інфраструктури, здатної задіяти всі ресурсні можливості регіону, весь його науковий потенціал для досягнення стратегічних цілей і завдань розвитку території.

Метою механізму інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів регіону є функціональне забезпечення безперервності інноваційного процесу, підвищення ефективності взаємодії його учасників.

Механізм інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів регіону має вирішувати завдання:

- побудови інноваційної економіки, основаної на взаємовигідних відносинах суб'єктів науково-інноваційної, освітянської, виробничої, інформаційної сфери, адекватної стратегічним установкам розвитку регіону;
- сприяння продуктивній взаємодії процесів генерації нових знань, освіти і інноваційного розвитку;
- ефективного виконання функцій, покладених на інноваційну інфраструктуру: інформаційне, кадрове, фінансове, виробничо-технологічне забезпечення;
- забезпечення неперервних комунікацій між елементами підсистеми;
- координації діяльності елементів підсистеми на основі єдиних організаційних і економічних механізмів;
- взаємодії державних органів влади різного рівня, кооперативного сектора економіки і організацій науки в управлінні та ресурсної підтримки інноваційної інфраструктури;
- прозорості всіх змін і процесів на всіх етапах менеджменту (план, організація, контроль), а також фінансування інноваційних програм і проектів;
- загальносистемної науково-практичної і методологічної бази діяльності елементів інноваційної інфраструктури;
- гнучкості і можливості оперативної адаптації інноваційної інфраструктури до змінного спектру проблем і завдань науково-інноваційної діяльності;
- ефективного державно-приватного партнерства в науково-інноваційній сфері;
- формування елементів регіональної інноваційної системи як складової частини єдиної національної і глобальної інноваційної систем;
- диверсифікації джерел фінансування науково-інноваційної діяльності.

На сучасному етапі склались несприятливі умови для переходу на інноваційний шлях розвитку. В даний час практично відсутні базові елементи інноваційної інфраструктури, пов'язаної з виконанням функцій координації і регулювання, просування, а також виробничо-технологічних функцій. Формування інститутів інноваційної інфраструктури регіону потребує певної послідовності (рис. 2).

Перший етап – підготовчий: створення майбутнього образу інноваційної інфраструктури, визначення пріоритетів, створення сприятливого інноваційного клімату і додаткова робота з тими елементами, які пронизують усі етапи інноваційного процесу та забезпечують його відтворення.

Другий етап – перехід до інноваційної економіки, здійснення інституціональних змін для даного переходу. Інституціональне забезпечення науково-інноваційної діяльності, на нашу думку, доцільно розглядати в контексті теорії регіональних інноваційних систем.

Третій етап – оптимізація інноваційної інфраструктури, побудова більш складних інтегрованих структур, які дозволяють включитись в національну інноваційну систему.

Проходження цих етапів – це об'єктивний процес, без них створення інноваційної інфраструктури регіону неможливе.

Тривалість етапів при самому оптимальному розвитку подій складе не менше 10 років, так як економіка регіону має велику інерційність, подолання якої вимагає достатньо тривалого періоду часу.

На підготовчому етапі необхідно створити регіональну науково-інноваційну Раду для ведення переговорів, налагодження зв'язків між основними учасниками інноваційного процесу. В склад Ради повинні ввійти керівники структурних підрозділів адміністрації, голови районних адміністрацій, представники бізнес-структур і їх об'єднань, керівники наукових закладів, представники політичних партій, громадських організацій. Обов'язковою умовою вважаємо створення її на принципах державно-приватного партнерства. Діяльність Ради має знаходити відображення в роботі

регіонального науково-інноваційного Центру, спеціально уповноваженого органу, який є виконавчим органом координації та регулювання, і в той же час елементом інноваційної інфраструктури.

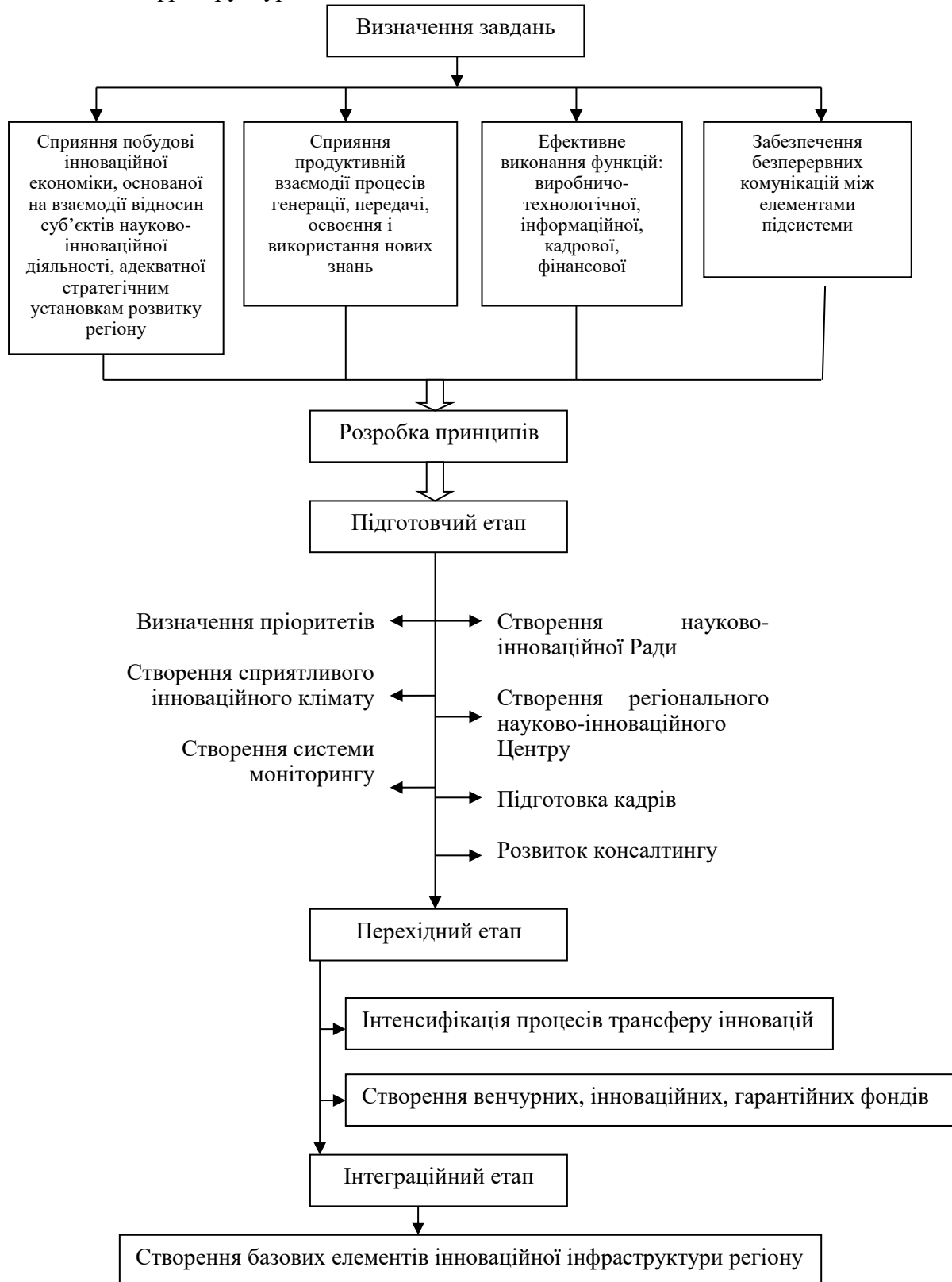

Рис. 2. Етапи формування інноваційної інфраструктури регіону

Функції центра:

- організація фінансування інноваційних проектів і заходів;
- надання підтримки становленню і розвитку малого та середнього інноваційного бізнесу;
- підготовка і перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів в сфері науково-інноваційної діяльності;
- розробка ТЕО, проектно-конструкторської документації і проведення експертизи дослідних інноваційних проектів;
- надання послуг в області патентування, ліцензування об'єктів техніки і технології, правової охорони прав власності.

Визначна роль в економіці, оснований на знаннях, належить людському фактору. Людина є джерелом знань, його трансформатором і генератором. Процес формування сприятливого інноваційного клімату вимагає роботи з усіма мотиваційними факторами, які спонукають людей до здійснення науково-інноваційної діяльності.

Пропаганда привабливості та пріоритетності науково-інноваційної діяльності дозволить підвищити імідж науково-інноваційної сфери і поповнить її трудовими ресурсами. Дана сфера вимагає високої кваліфікації і ступеню підготовки спеціалістів, застосування ними творчого підходу до роботи, тому кадри, які залучаються, повинні мати відповідну підготовку, що обумовлює необхідність термінових перетворень в інфраструктурі підготовки і перепідготовки кадрів. В регіонах не хватає управлінських кадрів для ринку новацій і виробничо-технологічної сфери. До таких кадрів особливі і підвищені вимоги. Радянська закрита економічна система не вимагала спеціалістів в області комерціалізації новацій. Необхідно відкривати відповідні спеціальності в місцевих державних вузах.

Основні завдання першого етапу мають реалізовуватися також через удосконалення інформаційного забезпечення. Організації, які діють в сфері консалтингу, не орієнтовані на науково-інноваційну діяльність. Даній сфері не хватає інформації як з перспективних інноваційних проектів, так і про потреби в інноваціях реального сектора економіки. Відсутність стимулів залучення до науково-інноваційної сфери у консалтингових організаціях пов'язана з великим ступенем ризику проектів і відсутністю сформованого попиту на їх супровід зі сторони науково-технічних дослідних підприємств і високотехнологічних фірм. В результаті порушується взаємозв'язок між окремими етапами інноваційного процесу. Необхідно підсилити значимість інформаційного забезпечення у побудові інноваційної інфраструктури. Регіональний науково-інноваційний центр має забезпечити якісне наповнення інформаційної складової інноваційної інфраструктури.

Створювана інноваційна інфраструктура має відповідати самим сучасним стандартам (сприяти підсиленню конкурентоспроможності організацій і підприємств регіону, місцевої інноваційної продукції). Маркетингова діяльність має виявити можливості підприємств і фірм зайняти конкурентні позиції на конкретних ринках товарів і послуг. У зв'язку з цим одним із завдань першого етапу стає визначення потреби в здійсненні подібних досліджень і сприяння консалтинговим, маркетинговим й іншим дослідженням організацій в їх проведенні. На основі моніторингу та маркетингових досліджень робота з реєстром перспективних досліджень і розробок має будуватися в ключі пошуку таких, які мають найбільший потенціал комерціалізації та відповідають розвитку регіону.

Таким чином, в першу чергу, мають бути окреслені контури майбутньої інноваційної інфраструктури, чому має сприяти якісно оновлене інформаційне забезпечення. Результати роботи органів координації і регулювання стануть базою для реалізації другого етапу.

Завдання другого етапу формування і розвитку інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу – це створення базових елементів, які зможуть в майбутньому стати основою для більш крупних об'єктів інноваційної системи – технопарків, дослідно-експериментальних зон техніко-впроваджувального типу. До цього часу одержать

відповідну підготовку спеціалісти, які прагнуть працювати в інноваційній сфері.

Даний етап має стати вирішальним у створенні інноваційної економіки і визначить місце регіону в національній інноваційній системі. Робота з розвитку інноваційної інфраструктури має концентруватися на ядрі – інфраструктурі виробничо-технологічної підтримки. Однією із привабливих форм організації науково-інноваційної діяльності є створення «старт-ап» компаній. Такі структури дозволять концентрувати інтелектуальний капітал на реалізації конкретних проектів.

Для обслуговування діяльності вищезазначених елементів регіональної інноваційної системи необхідно створити інноваційні інкубатори або розширити сферу діяльності уже існуючих інкубаторів. Планомірна робота з покращення інноваційного клімату має залучити існуючі консалтингові фірми на ринок інноваційних послуг одночасно з підвищенням попиту на послуги бізнес-інкубаторів. Також повинні зрости потреби в інжинірингові. Попит на дані послуги мають формувати спеціалісти, які пройшли перепідготовку та підвищили кваліфікацію й зацікавлені в організації свого бізнесу, оснований на застосуванні їх інтелектуальних і творчих здібностей.

Створення капіталомістких елементів інноваційної інфраструктури потребує залучення інвестиційних ресурсів, тому підвищується значимість фінансових структур, таких як венчурні, позабюджетні, інноваційні, гарантійні фонди, інноваційно-інвестиційні компанії. Завдання Регіональної науково-інноваційної ради залучати інвестиційні структури в економіку регіону.

Одним із стимулів вкладень фінансових ресурсів у розвиток науково-інноваційної діяльності для інвестиційних компаній мають стати результати спільної діяльності всіх учасників регіональної інноваційної системи, які виражаються в успішному освоєнні місцевих розробок виробництвом. Таким чином, підтверджується необхідність першочергового створення елементів координації і регулювання.

Розвиток інфраструктури просування науково-технологічних розробок буде сприяти виходу наукових розробок і наукомісткої продукції на регіональний, міжрегіональний, національний, зарубіжні ринки. Дана система має включати маркетингову, рекламну, виставкову, патентно-ліцензійну діяльність і захист інтелектуальної власності. Система просування інновацій має забезпечити сприяння комерційної реалізації інновацій і їх ефективне освоєння в господарському комплексі регіону, що знизить пасивність інноваційного бізнесу по відношенню до розробок місцевих вчених.

В якості пілотних проектів пропонується створення елементів інноваційної системи – інноваційних комплексів на основі лісогосподарського комплексу, АПК, туризму регіону. Ці галузі відрізняються тим, що підприємства сконцентровані в основному на території регіону, для розвитку яких у регіону є інструменти, повноваження і ресурси.

Висновки. При формуванні ефективного механізму необхідно надавати увагу залученню місцевого бізнесу в створення таких об'єктів інноваційної інфраструктури як венчурні фонди, інноваційно-інвестиційні компанії, організації лізингу, комерційні банки, страхові агентства і інші інвестиційні організації, які повинні також знайти свій інтерес в інноваційній сфері.

Список використаних джерел:

1. Федулова Л.І. Фінансова складова в національній інноваційній системі України / Л.І. Федулова // Фінанси України. – 2007. – №6. – С.14–21.
2. Зінь Е. Механізм розвитку регіональної інноваційної діяльності / Е. Зінь, А. Валюх. – Електронний ресурс: – Режим доступу: http://www.ashsu.org/index.php?module=pagemaster&PAGE_user_op=view_page&PAGE_id=403.
3. Денисенко М.П. Інвестиційний клімат України та напрями його подальшого покращення / М.П. Денисенко, А.П. Гречан // Проблеми науки. – 2005. – №12. – С. 32–39.
4. Ковальов Г.Д. Инновационные коммуникации / Г.Д. Ковальов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 228 с.
5. Галюк І. Б. Управління інфраструктурою інноваційного підприємництва: автореф... дис. канд. екон. наук / І. Б. Галюк – К.: НАН України; Інститут економічного прогнозування, 2005. – 20с.
6. Кульман Анри. Экономические механизмы: пер. с франц. / Анри Кульман; Под общ. ред. Н.И. Хрустальной. – М.: Прогресс; Универс, 1993. – 192 с.
7. Грачева М.В. Инновационное предпринимательство, его риски и обеспечение безопасности / М.В. Грачева, А.С. Кулагин, С.Ю. Смирнов // Инновации. – 2002. – №5. – С. 63–67.

УДК: 332.1

Савчук Д.М., аспірант

Тернопільський національний економічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Стаття присвячена аналізу процесів економічного і соціального розвитку територіальних громад. Розглянуто проблеми законодавства з цього питання, проаналізовано шляхи фінансової підтримки соціального розвитку територіальних утворень, запропоновано пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення функціонування місцевого самоврядування за рахунок підвищення рівня соціального розвитку територіальних громад.

Ключові слова: територія, розвиток, децентралізація, територіальна громада, соціальний розвиток, ресурсне забезпечення, організаційне забезпечення, законодавство, фінансування, адміністративно- територіальна реформа.

Savchuk D.

TRENDS AND FACTORS OF ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF COMMUNITIES IN THE ADMINISTRATIVE - TERRITORIAL REFORM

In the article about trends and factors of economic and social development of communities in the administrative - territorial reform. The majority of regional and local economic development are the competence of local authorities and settled on the ground, consistent with the principles of the European Charter of Local Self-Government. The competence of regional and local authorities regularly switching functions of planning and forecasting of socio-economic development of the territories. In many Ukrainian cities and regions economic development planning is carried out only in the short term, usually one year. The list of problems to be solved annual plan of socio-economic development of the region, the current is limited such that solve immediate needs of livelihood of the population.

Key words: territory, development, decentralization, territorial community, social development, resource support, organizational support, legislation, financing, administrative and territorial reform.

Савчук Д.М.

ТЕНДЕНЦИИ И ФАКТОРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ОБЩИН В УСЛОВИЯХ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ РЕФОРМЫ

Статья посвящена анализу процессов экономического и социального развития территориальных общин. Рассмотрены проблемы законодательства по этому вопросу, проанализированы пути финансовой поддержки социального развития территориальных образований, предложено предложения и рекомендации по совершенствованию функционирования местного самоуправления за счет повышения уровня социального развития территориальных общин.

Ключевые слова: территория, развитие, децентрализация, территориальная община, социальное развитие, ресурсное обеспечение, организационное обеспечение, законодательство, финансирование, административно - территориальная реформа.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Питання пріоритетів та шляхів розвитку громади в числі багатьох інших належить до компетенції місцевої влади. В період розбудови соціальної ринкової економіки в Україні відбулись значні зрушення в напрямку децентралізації влади та розширення прав органів місцевого самоврядування як виразників інтересів територіальної громади. Більшість питань регіонального та місцевого економічного розвитку перебувають у компетенції місцевої влади та вирішуються на місцях, що відповідає принципам Європейської Хартії місцевого самоврядування. Разом з тим залишається нерозв'язаною значна кількість проблем, зокрема фінансових, без

вирішення яких довгостроковий соціально-ефективний розвиток територіальних громад неможливий.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Тема територіальної громади не є новою для вітчизняної науки. Зокрема, актуальні питання розвитку територіальних громад досліджують такі вітчизняні науковці, як В. Бабаєв, М. Баймуратов, Батанов, П. Біленчук, Р. Брусак, В. Воронкова, А. Гошко, Г. Дробенко, І. Козюра, В. Куйбіда, О. Лазор, В. Мамонова, М. Орлатий, Санжаровський, Ю. Свірський та ін. Більшість із них зосереджують свою увагу на юридичних аспектах реалізації територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування. Водночас поза увагою сучасних дослідників залишаються практичні аспекти функціонування територіальних громад [5]. Проте, початком для розвитку теми об'єднання територіальних громад стала монографія: «Гене́за територіальної організації України: конституційно – правові аспекти», авторами якої є Куйбіда В.С. та Заєць І.Я., у якій проаналізовано особливості сучасної системи адміністративно - територіальних одиниць України. Характерною відмінністю даної наукової роботи є наявність в ній відповідної ідеології та центральної доктрини, за допомогою яких авторам удалось дослідити, пояснити і розвинути концептуальні положення, пов'язані з територіальною організацією нашої держави. Крім вітчизняних науковців, дану проблематику досліджували Джеймс Т. МакГью [9], Бродбент Дж., Лафлін Р.[8], Джозеф Стігліц[11], Рутковський Е., Салачна Дж.[10] та інші.

Цілі статті. Метою даної статті є концептуально, комплексно та фундаментально проаналізувати чинники економічного і соціального розвитку громад. Потрібно дослідити усі положення, пов'язані із територіальною організацією та адміністративно – територіальною реформою у нашій державі на конкретних прикладах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Трансформаційні зміни радянської економіки на ринкову, на жаль, не викликали реструктуризацію економіки незалежної України та позитивні зрушення в соціально-економічному розвитку адміністративних територій. Адже модель державного управління, яка сформувалась у сучасній Україні, заснована на домінуванні державних органів влади у вирішенні питань соціально-економічного розвитку територій і не відповідає сучасним європейським тенденціям у цій сфері. Існуюча впродовж багатьох років низка криз (політична, фінансово-економічна, демографічна, кадрова тощо), які значно підсилювали одна одну, призвели врешті-решт до значної диспропорції міжрегіонального розвитку. Багаторазові спроби уряду вирівняти соціально-економічний розвиток не дали суттєвих результатів, а, навпаки, посилили існуючі диспропорції.

Соціально-економічний розвиток українського суспільства в сучасних умовах вимагає надзвичайно активної участі всіх інституцій: державної влади, громади та органів місцевого самоврядування для стабілізації суспільного життя та досягнення стратегічної цілі, яка полягає у підвищенні якості життя населення до європейських стандартів. Упровадження принципу децентралізації в здійсненні державної влади на практиці реалізується в тому, що за державними органами центрального рівня зберігається право охорони та забезпечення загальнодержавних інтересів, а місцеві органи державної влади вирішують питання регіонального та місцевого значення, забезпечують реалізацію загальнодержавних програм. Місцеве самоврядування наділено правом самостійного вирішення питань місцевого значення в межах Конституції України та законів України. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» є основоположним законодавчим актом, який деталізує конституційні норми про місцеве самоврядування [7].

У ст.1 Закону України «про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що «територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або

добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [2]. Із прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» у регіонах розпочалася надзвичайно важлива та відповідальна робота з їх упровадження. Насамперед ідеться про розробку перспективних планів формування територій громад. Адже від того, наскільки якісно будуть розроблені й реалізовані ці плани, залежить подальший розвиток системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

В багатьох українських містах та регіонах планування економічного розвитку здійснюється лише на короткостроковий період, як правило, на один рік. Це маються на увазі ті міста, селища чи села, які ще не розпочали процес добровільного об'єднання. Перелік проблем, які вирішуються річним планом соціально-економічного розвитку регіону, обмежується поточними, такими, що вирішують нагальні потреби життєзабезпечення населення [6]. Дієвою альтернативою зазначеного виду планування є поширення досвіду розвинутих країн Західної Європи щодо стратегічного планування розвитку територіальних громад. І наша держава вже пішла шляхом стратегічного планування. Саме це стратегічне планування і дає можливість для підвищення економічного потенціалу та соціального розвитку відповідних громад. Стратегічне планування розвитку територіальних громад – це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо місцевого розвитку, визначення бажаного майбутнього стану території та способу його досягнення, що базується на аналізі зовнішнього оточення території та її внутрішнього потенціалу і полягає у формуванні узгоджених із територіальною громадою дій, на реалізації яких концентруються зусилля, ресурси основних суб'єктів місцевого розвитку.

Саме стратегічні плани є основним чинником, які дають можливість у спроможних об'єднаних територіальних громадах спрогнозувати можливі успіхи.

Можна виділити 5 методів розробки стратегій розвитку громад [1]:

1. Метод патерналізму. Стратегія розробляється владою та муніципальним менеджментом, пишеться в кабінетах без будь-яких контактів з громадою.

2. Експертний метод. Стратегія розробляється експертами, які роблять глибокі дослідження статистичних показників, використовують математичний апарат, проводять кореляційні чи факторні аналізи, прогнозують тенденції та пропонують плани дій, професійно працюють над створенням стратегії і віддано відпрацьовують отриману платню.

3. Експертно-консультативний. Стратегія розробляється експертами, які в процесі дослідження середовища та розробки основних напрямків розвитку звертаються по консультації (круглі столи, громадські слухання, анкетування тощо) до місцевої громади (бізнесу, громадських організацій тощо) та влади.

4. Адміністративно-консультативний. Стратегія розробляється владою та муніципальним менеджментом з консультативним залученням громади через опитування громадської думки, круглі столи, громадські слухання тощо.

5. Метод «співучасті», що базується на довготривалому партнерстві із залученням експертів. Концепція методу побудована на колективній участі громади та формуванні групи професіоналів з лідерів місцевих громад, бізнесів та влади, яка працює над стратегією розвитку за допомогою залучених незалежних експертів.

Найефективнішим вважається сьогодні Метод «співучасті», що базується на довготривалому партнерстві із залученням експертів. Успішний сталий економічний розвиток потребує реального партнерства, а стратегічне планування надає системний інструмент для управління змінами та досягнення консенсусу в громаді щодо спільного бачення кращого економічного майбутнього. Залучення сторонніх експертів до праці значно підсилює вагомість процесу розробки документу, скеровує дії учасників та надає їм впевненості у прийнятті правильних рішень. З точки зору методики, стратегічне

планування є складним інструментом впливу на економічне майбутнє. В процесі стратегічного планування переглядаються місцеві економічні умови, а також аналізуються сили, які впливають на місцеву економіку ззовні. Далі розробляються конкретні заходи (програми, проекти чи завдання), які необхідно виконати. Разом з тим, зміни, які треба впровадити, мають впливати на усю місцеву економіку за допомогою конкретного набору вибраних заходів. Це є, власне, селективна складова процесу стратегічного планування. Оскільки наявні у громаді можливості та ресурси завжди обмежені, в процесі стратегічного планування мають постійно виявлятися та відбиратися проблеми, завдання та заходи, що є найбільш потрібними, надійними і здійсненними.

На шляху реформи децентралізації влади досягнуто значного успіху і, насправді швидше, ніж це було у інших Європейських країн, навіть значно менших ніж Україна, в яких впроваджувалися відповідні реформи в останні 20-30 років. У більшості з цих країн процес реформування тривав від восьми до десяти років, а перші два роки були присвячені в основному плануванню та обговоренню. А в Україні сьогодні, тобто через три роки реформи, є солідні досягнення, зокрема щодо законодавчих та інституційних змін: процес муніципального об'єднання впевнено рухається вперед, конкретні результати продовжує давати фіскальна децентралізація, існує чітке бачення щодо секторальної децентралізації та досить конкретні плани подальшого розвитку реформи.

Необхідно й надалі рішуче проводити реформу об'єднання. Дрібні місцеві органи влади не можуть надавати нові послуги, які реформа децентралізації має намір передати їм. Звичайно, процес об'єднання повинен проводитися з усіма необхідними консультаціями з місцевим населенням, включаючи національні меншини. Процес об'єднання повинен бути прискорений, оскільки це необхідна умова успіху всієї децентралізації. Багато або більшість громадян як у об'єднаних громадах так і по всій Україні, вже бачать позитивні результати від децентралізації. Нарешті, що не менш важливо, ми сподіваємося, що секторальна децентралізація принесе свої плоди шляхом наближення до громадян послуг з охорони здоров'я, освіти та соціальних послуг, роблячи їх ефективними та більш доступними.

За період проведення реформи можна висвітлювати успіхи багатьох територіальних громад. Успіхи висвітлено за напрямками секторальної децентралізації: місцеві фінанси, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, ЖКГ, місцевий економічний розвиток, адміністративні послуги, кадри та організація роботи, безпека громади, земля та майно.

Щодо місцевих фінансів, то для прикладу місто обласного значення Ізюм (Харківська область) з початку фінансової децентралізації щороку нарощує бюджет розвитку. Це дає змогу впроваджувати великі проекти з відновлення і розбудови інфраструктури. У 2015 році місто отримувало 45 млн. грн. власних надходжень, у 2016 - вже 77 млн. грн., а 2017 в планах - близько 100 млн. грн. Вперше в історії Ізюму міська рада виділила на ремонт доріг безпрецедентну суму – 11 млн. грн. За ці кошти планують відремонтувати 47 вулиць. У попередні роки на ці потреби виділялося щонайбільше 2 млн. грн. Децентралізація владних повноважень дозволила містам активно використовувати кошти ДФРР, сплачуючи лише 10% від вартості робіт. За такою схемою минулоріч розпочали реконструкцію водозабору вартістю 90 млн. грн. На черзі – капітальний ремонт центрального корпусу міської лікарні на суму 30 млн. грн. Децентралізація фінансів стала поштовхом і для активного пошуку грантових коштів, які здебільшого йдуть на утеплення та реконструкцію закладів освіти та соціальної сфери. Лише минулого року вдалося залучити 1,2 млн. євро [3].

Макіївська ОТГ (Чернігівська область) - одна з десяти найменших в Україні. Попри це за минулий рік їй вдалося розробити та реалізувати чотири важливі соціальні проекти. До об'єднання бюджет сільської ради був близько 1 млн. грн., після - збільшився до 10 млн. грн. Громада отримала державну субвенцію на розвиток інфраструктури у розмірі 2,5 млн. грн., які вирішено спрямувати на соціальну сферу. Ще 500 тис грн. виділено з

місцевого бюджету. Проекти реконструкції розробили так, щоб кожен населений пункт отримав частину цих надходжень. Так у селі Пустотине реконструйовано частину школи, щоб розмістити дошкільну групу. Також вдалося відновити Ганівський ФАП. У центрі громади відремонтовано будівлю сільського будинку культури. Продовжуються роботи з реконструкції вуличного освітлення, тротуарів, благоустрою. У планах – закупівля шкільного автобусу. Ще один реалізований проект - не тільки соціальний, а й інфраструктурний, що стосується безпеки мешканців. У селі нещодавно трапилася пожежа, що призвела до людських жертв. Тож створення пожежного депо – одне з найважливіших питань в ОТГ. Особовий штат відкритого нового підрозділу складає 8 чоловік. Цілодобове чергування забезпечують 2 вогнеборці, які можуть оперативно виїхати за викликом. Територія обслуговування місцевої пожежної команди охоплює 6 населених пунктів. До цього часу найближча пожежна частина від села Макіївка знаходилася в райцентрі на відстані 45 км. [4].

Щодо розвитку громад, то у Веселівській ОТГ (Запорізька область) зробили інноваційний крок у напрямку обслуговування шляхів на власній території. Тут придбали міні-завод з виробництва асфальту. Тепер ремонти доріг будуть робити власним коштом і власним асфальтом. Залишки старого асфальтного покриття переплавлятимуться разом зі спеціальною сумішшю. Економія для ОТГ буде суттєва, оскільки вартість доставки асфальту з Мелітополя та послуг зовнішніх компаній була дуже великою. Громада також планує заробляти на цьому проекті гроші, надаючи послуги сусіднім громадам. Вартість міні-заводу склала близько 127 тис грн., які виділила селищна рада. Це не єдиний інноваційний проект, який реалізує Веселівська ОТГ.

Успіхи деяких громад мають стати мотивуючим інструментом для комунікації на тему децентралізації та буде корисною інформацією практикам місцевого самоврядування, представникам громад, які лише приймають рішення про об'єднання, медіа-спільноті та усім зацікавленим у темі реформування місцевого самоврядування. Завдяки правильному керівництві можна досягти значних зрушень до розвитку, до кращого життя конкретного регіону.

Висновки. Отже, соціальний розвиток територіальної громади неможливий без забезпечення її фінансово-економічної самодостатності, а досягнення цієї самодостатності можливе лише через формування стратегії розвитку відповідного регіону чи громади. Саме метод «співучасті» дозволяє якісніше і у короткі терміни розробити правильне планування соціально – економічного розвитку. Самодостатня територіальна громада має бути спроможна в процесі свого функціонування за умови ефективного використання своїх ресурсів не тільки задовольняти поточні потреби, а також створювати умови для подальшого успішного розвитку. Щодо економічного потенціалу громад, то активізація економічного потенціалу громади в першу чергу залежить від правильної організації роботи самими керівниками громад. Пасивність голови об'єднаної територіальної громади призводить до того, що процес децентралізації немає ніякого явного результату. Потрібно грамотно розпоряджатися власними повноваженнями та ресурсами, брати активну участь у співпраці з ДФРР, міжнародними партнерами. Також не мало важливу роль має процес приєднання нових громад, розширення території та досягнення вищої спроможності, оскільки багато утворених громад є малочисельними та із не великою територією, що призводить до не високої фінансової спроможності.

Список використаних джерел:

1. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. / Асоціація міст України – К., ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – С.79-80
2. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170)
3. Книга успіхів «Короткі історії про те, як децентралізація впливає на життя громад», - Видання 2. II квартал 2017 року. м. Київ С.8
4. Книга успіхів «Короткі історії про те, як децентралізація впливає на життя громад», - Видання 2. II квартал 2017 року. м. Київ С.9-10

5. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти, - Національна академія державного управління при Президентові України//Дніпропетровський регіональний інститут державного управління, -2010/С.2
6. Стратегія розвитку громади — першооснова її економічного розвитку, - [Електронний ресурс], -Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-2493.html>
7. Хожило І.І. Соціально-економічний розвиток громад в умовах децентралізації влади в Україні, -Київ- 2015, -С.3
8. Broadbent J., Laughlin R. Evaluating the 'New Public Management' Reforms in the UK: A Constitutional Possibility // Public Administration. – 1997. – Vol. 75. – Issue 3. – p. 487–507.
9. McHugh J. T. Comparative constitutional traditions. – NY: Peter Lang Publishing, Inc., 2002. – 235 p. – P. 54–55
10. Rutkowski E., Salachna J. Finanse lokalne po akcesji, 2 wyd. – Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp., 2007. – S. 29
11. Stiglitz J. E. Globalization and its discontents. – New York: W.W. Norton & Co., 2002. – 304 p.

Рецензент д.е.н., професор Монастирський Г.Л.

УДК 332.13:338.32

Тимошенко М.М., к.е.н., доцент

Житомирський агротехнічний коледж

СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ: ГЕНЕЗА, СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано підходи різних авторів до визначення поняття «сільські території» й уточнено категоріально-понятійний апарат із погляду специфіки об'єкту дослідження. Сформульовано авторський погляд на розвиток і використання різних підходів щодо визначення сутності сільських територій. Доведено доцільність застосування багатофункціонального підходу, за якого сільські території розглядаються як складна і багатогранна соціо-еколого-економічна система.

Ключові слова: сільські території, сільська місцевість, соціально-економічні проблеми, багатофункціональність, стратегія сільського розвитку.

Timoshenko M.

RURAL TERRITORIES: GENESIS, ESSENCE AND SIGNIFICANCE FOR THE FORMATION OF THE STRATEGY OF RURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

It is analyzed the approaches of different authors of the concept to the definition of «rural territories» and is specified the categorical-conceptual apparatus in terms of the specifics of the research object. The author's view was formulated on the development and use of different approaches to the definition of the nature of rural territories. It has been proved the expediency of using a multifunctional approach, in which rural territories are considered as a complex and multifaceted socio-ecological and economic system.

Key words: rural territories, countryside, social and economic problems, multi-functionality, rural development strategy.

Тимошенко Н.М.

СЕЛЬСКИЕ ТЕРРИТОРИИ: ГЕНЕЗИС, СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИИ СЕЛЬСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Проанализированы подходы разных авторов к определению понятия «сельские территории» и уточнен категориально-понятійный аппарат с точки зрения специфики объекта исследования. Сформулирован авторский взгляд на развитие и использование разных подходов относительно определения сущности сельских территорий. Доказана целесообразность применения многофункционального подхода, при котором сельские территории рассматриваются как сложная и многогранная соціо-еколого-економіческая система.

Ключевые слова: сельские территории, сельская местность, социально-экономические проблемы, многофункциональность, стратегия сельского развития.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні глобальні трансформації породжують необхідність зміни підходів до ведення господарських процесів та функціонування усіх економічних систем. В аграрному секторі економіки України

впродовж двадцяти останніх років відбуваються трансформаційні процеси, які постійно вимагають як удосконалення, так і активного пошуку нових шляхів забезпечення стабільного, економічно обґрунтованого зростання і досягнення на цій основі сталого розвитку. Особливості вітчизняної історії та сучасні умови функціонування сільських територій ставлять нові завдання щодо пошуку шляхів забезпечення прогресу в розвитку українського села.

На особливу увагу у дослідженні розвитку сільських територій заслуговують положення, викладені економістами-аграрниками ННЦ «Інститут аграрної економіки» у науковому виданні «Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року». Вчені наголошують, що проблема соціально-економічного розвитку сільських територій переростає вже в національну і потребує реалізації державної соціальної політики, спрямованої на комплексне її вирішення [24, с. 3]. Щороку знижується трудова зайнятість та зростає безробіття, продовжується міграційний відплив сільської молоді у міста та за кордон, погіршуються кількісні характеристики соціально-демографічних процесів та знижуються показники якості життя. У відповідності до глобальних тенденцій сучасного соціально-економічного розвитку набуває актуальності розробка нових теоретико-методологічних підходів щодо організації сільських територій, вдосконалення стратегічного управління ними тощо.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження сільських територій, сільського розвитку пов'язано, насамперед, з роботами І.Ф. Баланюка, О.М. Бородіної, О.Г. Булавки, П.І. Гайдуцького, В.М. Гейця, А.С. Даниленка, В.Д. Заліска, В.К. Збарського, Е.М. Лібанової, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, Л.І. Михайлової, Н.В. Морозюк, О.І. Павлова, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина, К.І. Якуби та ін. Задля формування економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій доцільним вбачається детальне дослідження понять «сільська місцевість», «сільська територія», «сільська спільнота», «розвиток сільських територій», «сільський розвиток» тощо. Розвиток сільських територій – відносно новий напрям досліджень у вітчизняній аграрній науці. Як справедливо зауважує О.Я. Демянишина, з одного боку, цей напрям наукових досліджень є аналогом прийнятого у західних країнах *«rural development»*, з іншого, є логічним продовженням багаторічних напрацювань вітчизняної аграрної науки [3, с. 114].

У цьому ж контексті Н.В. Морозюк зазначає, що особливості формування системи забезпечення сталого розвитку сільських територій України, внутрішній зміст та зовнішня форма її складових, багато в чому залежить від домінуючого у науці та практиці управління на сучасному етапі тлумачення поняття «сільські території» [14, с. 29]. Підтримуючи позиції попередніх дослідників, М.І. Стегней, вказує на те, що поняття «сільські території» широко використовується в сучасній науковій літературі та законодавчих актах, проте у визначенні його змісту відсутній єдиний підхід, скільки різні галузі науки виокремлюють свій предмет дослідження [23, с. 298]. Тому ідентифікація понять та категорій, що характеризують сільський розвиток, виявлення їх сутнісних особливостей та різниці між ними є науково та практично важливим завданням.

Цілі статті. Дослідити підходи різних авторів до визначення поняття «сільські території», уточнити сутність досліджуваної категорії через призму багатофункціональності сільського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досліджувана категорія складається з двох частин: прикметника «сільська» та іменника «територія». Прикметник «сільська» походить від староруського поняття селище – це місце, де люди поселились. З розвитком великих поселень виокремилось поняття міста, тому за сільською місцевістю залишилося поняття заселених людьми просторів землі поза межами містам. У тлумачному словнику української мови вказано, що село – це населений пункт, жителі якого займаються обробкою землі, а територія – це земельний простір, обмежений кордонами [25, с. 697].

Термін «територія» частіше використовується в державних нормативно-правових актах. Так, наприклад в Законі України «Про планування і забудову територій» визначено, що територія – це частина земної поверхні у визначених межах (кордонах) з властивими їй географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами й ресурсами, а також з повітряним простором і розташованими під нею надрами [18].

Перш, ніж дослідити тлумачення поняття «сільські території» варто розкрити сутність категорії «сільська місцевість». Починаючи з 80-х років минулого століття у географічній науковій літературі під сільською місцевістю розуміли населені території країн та регіонів, що знаходяться поза межами міських поселень з їх природними та перетвореними людиною (антропогенними) ландшафтами, населенням та населеними пунктами [2, с. 273; 4, с. 109]. Подібну позицію відстоюють Я.Б. Олійник та А.В. Степаненко, які під сільською місцевістю розуміють сукупність людей, територій та інших ресурсів суспільного ландшафту і малих населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної діяльності великих міських центрів [15, с. 70].

Одним із нормативних документів в Україні, що містить визначення сільської місцевості є Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» № 1807-IV від 17 червня 2004 р. В ньому зазначено, що сільська місцевість – це територія, що знаходиться за межами міст і є переважно зоною сільськогосподарського виробництва та сільської забудови. Погоджуючись з вище викладеними результатами досліджень, варто зазначити, що промисловість, соціальна сфера та адміністративне управління не входять до поняття сільської місцевості, тому їх логічним буде їх включення до поняття сільська територія [19].

У сучасному територіально-адміністративному поділі України виділяються сільські території та сільські поселення, де, станом на 1.01.2017 р. проживає 13102,2 тис. чол., або 30,8 % всього населення країни [22, с. 29]. Поселенська мережа характеризується як сукупність населених пунктів (облаштованих місць постійного проживання людей). Сільська поселенська мережа є не лише місцем зосередження населення, а й певною формою адміністративно-територіального утворення та управління, що диференційовано й органічно поєднує економічний і соціальний потенціали з метою підвищення рівня та якості життя усіх сільських жителів. Досліджуючи стан розвитку сільських територій України за період 1990-2010 рр. відомі вітчизняні вчені М.К. Орлатий, І.Ф. Гнибіденко, І.М. Демчак та ін. розглядають сільську поселенську мережу як сукупність матеріальних об'єктів та населення на певній території, що в них проживає, яка має певні історичні традиції, обряди, звички тощо. Залежно від характеру зайнятості вона поділяється на такі види:

- *сільськогосподарський пункт* - поселення, де понад 50 % працюючого населення пов'язане із сільським господарством і первинною переробкою сільськогосподарської сировини;

- *агропромисловий населений пункт* - поселення, в якому не менше від 1/3 працюючого населення пов'язане із сільськогосподарським виробництвом і, крім сільськогосподарських, розміщені переробні та інші виробництва;

- *несільськогосподарський населений пункт* - поселення, яке розміщене в сільській місцевості, в якому понад 50 % працюючого населення пов'язане з несільськогосподарськими видами діяльності [20, с. 5-6].

Вагомий внесок у дослідження сучасного розвитку сільських територій зробили як вітчизняні так і зарубіжні автори: В.М. Баулін, Г.М. Газізов, Т.О. Зінчук, С.І. Мельник, В.П. Рябоконт, Х.М. Семенишин, М.І. Стегней, М.П. Талавиря, В.К. Терещенко та інші. Проте й нині не існує єдиного підходу у визначенні сутності та змісту поняття «сільські території», що стримує розробку організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сільського розвитку. Виокремлення змісту поняття «сільські території» ускладнюється швидкою еволюцією суспільно-економічних відносин та політики їх регулювання, що відповідно породжує неоднозначність

наукових думок. Суперечливість дефініцій вчених, як слушно зазначає І. Залуцький, також зумовлена тим, що сільські території як складні цілісні системи формуються внаслідок природних, політичних, економічних, соціальних змін і розглядаються в сучасній науці і практиці переважно як абстрактний об'єкт різнорівневого державно-управлінського та самоврядного впливу; елемент територіальної організації національного господарства; об'єкт навколишнього природного середовища, компонент системи розселення; складова соціальної організації суспільства [7, с. 34]. В контексті даного дослідження варто наголосити на значенні сільських територій для життєвого рівня їх жителів, оскільки нині дедалі більшого розвитку набувають процеси, пов'язані з формуванням суспільного усвідомлення об'єктивної необхідності соціоекономічної модернізації українського села (рис. 1.).

Рис. 1. Значення сільських територій та взаємозв'язок між їх основними функціями
Джерело: авторська розробка

За результатами дослідження існуючих наукових джерел, встановлено, що сучасні підходи до категорії «сільські території» можна класифікувати за ознаками:

- 1) територіально-просторовий;
- 2) територіально-галузевий;
- 3) територіально-функціональний;
- 4) полі- (багато) функціональний.

Представники першої групи (В. Баутін, В. Козлов, С. Мельник, В. Уркевич та ін.) ідентифікують сільські території за геопросторовою ознакою та відповідною структурою, умовами, ресурсами, властивостями. Так, С. Мельник в якості

системоутворюючого елемента сільської території визначає належність населених пунктів до юрисдикції сільських (селищних) рад [12]. На думку В. Уркевича, «сільська територія – це територія, що знаходиться поза межами міст та до якої входять як сільські населені пункти, так і переважно зони сільськогосподарського виробництва і сільської забудови [27, с. 25]. Вважаємо, що дане визначення побудоване за залишковим принципом, який недоречний під час формулювання економічних категорій. Вказаний підхід є базовим у деякій офіційній документації як в Україні, так і в інших країнах колишнього СРСР (Російська Федерація, Республіка Білорусь, Казахстан, Грузія). Таке визначення можна вважати некоректним, оскільки села й хутори історично з'явилися значно раніше міст. Територіально-просторовий підхід до визначенні досліджуваної категорії варто застосовувати у землеустрої, плануванні населених пунктів, географії. Слід зазначити, що визначення сільських територій лише за просторово-територіальними ознаками є досить узагальненим та недостатньо точним й доцільним для застосування в цілях реалізації мети даного дослідження.

Варто наголосити, що спочатку акценти при дослідженні сільських територій у науковій літературі були визначені наслідками системної кризи економіки України та необхідністю вирішення соціально-економічних проблем, що й обумовило чітку прив'язку даного питання до аграрного сектора. У результаті цього сформувався територіально-галузевий підхід, прихильниками якого стали класики вітчизняної науки В. Юрчишин та О. Онищенко, визначаючи сільські території як одну з багатьох складових сільськогосподарського виробництва [28, 16]. Твердження про сільськогосподарську приналежність сільських територій також розвивали у своїх дослідженнях М. Малік та М. Хвесик, трактуючи їх як історично сформовану в історично визначених межах системну сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну (село, район) та галузеву (виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції) приналежність [11, с. 4].

Відома економіст-аграрник К. Якуба, притримуючись територіально-функціонального підходу, розглядає сільські території не як просторовий базис чи складову агропромислового комплексу, а як соціально-економічний осередок розвитку природно-ресурсного та людського (демографічного) потенціалу [29, с. 74]. За даним підходом, сільські території часто розглядають як систему, що виконує переважно соціальні функції (розвиток поселенської мережі, інфраструктури, місцевого самоврядування тощо).

Підтримка ідеї використання територіально-функціонального підходу при формулювання визначення категорії «сільські території» простежується у наукових працях Кульганік О.М., яка переконана, що це територіально-просторовий комплекс, який: включає землі сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення, природо-заповідного фонду; містить ресурсний потенціал; поєднує сукупність сільських населених пунктів, де зосереджена адміністративно-управлінська, виробничо-економічна, соціально-культурна діяльність. Автор наголошує на необхідності віднесення до сільських територій поселенської мережі, органів місцевого самоврядування, людського потенціалу, виробничо-господарської та соціальної сфери, екологізації життєдіяльності населення [8]. На думку І. Залуцького, задля уникнення зайвих дискусій щодо галузевої чи функціональної приналежності сільських територій при визначенні їх сутності недоцільним є абстрагування. Автор обґрунтовує необхідність їх дослідження як реального об'єкта геопросторової дійсності. При цьому він розглядає сільські території як відокремлену, включно із затвердженими межами міста або селища міського типу, ідентифіковану за геопросторовою ознакою та

адміністративною підпорядкованістю територію адміністративно-територіального утворення з відповідною структурою, умовами, ресурсами, властивостями та характеристиками [7, с. 38]. Славов В.П. та Коваленко О.В зосереджують свою увагу на цілісності сільської території як регіонально-територіального утворення. Вони вважають, що сільські території, це, перш за все, регіонально-територіальне утворення зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємозв'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [21]. Неконкретність і розмитість формулювання, під яке можна підвести будь-яку територію, в т.ч. міську, не дозволяють використовувати дане визначення при розробці стратегії сталого розвитку сільських територій.

Проведені вченими наукові дискусії щодо ототожнення сільських територій та аграрного сектора, а також актуалізація проблеми сталого розвитку обумовили перехід акцентів дослідження від аграрного фундаменталізму до концепції багатофункціональності розвитку села та сільських територій. Методологічні основи даної концепції були закладені класиками вітчизняної аграрної науки Л. Шепотько, О. Онищенко та В. Юрчишиним, О. Бородіною та І. Прокопою та ін. При цьому переважна більшість досліджень містять обґрунтування доцільності чіткого виокремлення поняття «сільські території», які розглядалися як об'єкт сталого сільського розвитку. Такої ж думки притримується М.П. Талавира, який пропонує розглядати сільські території як складну і багатофункціональну, природну, соціально-економічну та виробничо-господарську структуру, що характеризується сукупністю притаманних їй особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена; чисельністю проживаючих і зайнятих у виробництві чи обслуговування людей; обсягами і структурою виробництва та розвитком соціальної й виробничої інфраструктури сільської місцевості [26, с. 10].

Подібну позицію відстоює Н.В. Морозюк, яка під сільськими територіями розуміє складну багатофункціональну систему, що поєднує економічну, соціальну та управлінську складові, яка, використовуючи природні ресурси, має на меті створення сприятливих умов життєдіяльності сільського населення. Автор конкретизує елементи, що входять до всіх вище вказаних складових: *економічна* (виробнича сфера, сфера обміну та розподілу, сфера споживання); *соціальна* (населення, поселенська мережа, рівень життя населення, соціальна інфраструктура); *природна* (земля, лісові, водні ресурси, атмосфера, тваринний та рослинний світ); *управлінська* (органи місцевого самоврядування, державної влади, громадські організації тощо) [14, с. 30].

Серед публікацій вчених, що намагались знайти системний підхід у розвитку сільських територій, варто виокремити монографію О.І. Павлова «Сільські території України: історична трансформація парадигми управління» та його інші наукові праці [17]. Вчений ґрунтовно дослідив економічну сутність, типи, структуру та функціональне призначення сільських територій, які, на його думку, являють собою гетерогенні поліфункціональні утворення з населенням як системоутворюючим елементом. Він вважає, що за господарськими функціями варто виокремити два види сільських територій:

- аграрні, де переважає сільськогосподарське виробництво та інші сфери АПК;
- позааграрні, де господарську спеціалізацію визначають оздоровчо-рекреаційні, природоохоронні, культурно-історичні, спеціальні тощо.

Спробу узагальнити всі вище перераховані підходи до визначення поняття досліджуваного поняття здійснили В.К. Збарський, М.Ф. Бабієнко, М.М. Кулаєць та ін., які вважають що сільська територія – це історично сформована в законодавчо визначених межах системна сукупність, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (села, сільські поселення) та територіально-функціональну (сільськогосподарське виробництво, переробка продукції і реалізація) приналежність щодо створення належних умов праці і проживання населення та забезпечення продовольчої безпеки населення [5, с. 148-149]. Заслуговує на увагу нове бачення сільської території в контексті державного управління та місцевого самоврядування, яке пропонує Л. Лисенко. Вчений вважає, що сільська територія – це територіальна одиниці самоуправління, що діє в рамках закону, заснована на власному історичному досвіді, традиціях, специфіці господарювання, яка об'єднує навколо себе територіальну громаду з метою управління суспільним життям, розв'язання спільними зусиллями проблем і сприяння розвитку відповідної території [9, с.14].

На нашу думку, особливість і цінність багатофункціонального підходу полягає в тому, що сільські території розглядаються як складна і багатогранна соціо-еколого-економічна система, що характеризується сукупністю ознак та елементів: площею земельних ресурсів (всього території та землі сільськогосподарського призначення); чисельністю населення, яке там мешкає (всього та за видами діяльності); природно-екологічними ресурсами (грунтові, лісові та водні ресурси, рослинний і тваринний світ тощо); обсягами та структурою виробництва; об'єктами соціальної інфраструктури; органами місцевого самоуправління та іншими супутніми складовими. Нині в Україні сформувалася та реалізується концепція багатофункціональності сільського господарства, суть якої полягає в тому, що сільське виробництво – це не просто виробництво сільгосппродукції, а поєднання трьох ключових суспільних сфер: економіки, соціальної сфери й екології. В економічній площині сільське господарство формує доходи для значної частини населення, що проживає у селах, забезпечує місцеву торгівлю і розвиток місцевих ринків. У соціальній сфері створює здорові продукти харчування, забезпечуючи здоров'я нації, соціальний розвиток сільських територій. В екологічній – сприяє збереженню ґрунтів, водних і лісових ресурсів, біорізноманіття і клімату.

Варто зазначити, що аграрний сегмент економіки особливий, оскільки специфіка сільського господарства у саме його багатофункціональності, що визначає роль аграрного сектора у піраміді галузей національної економіки як фактора продовольчої безпеки, з одного боку, та джерела доходів, сфери зайнятості й середовища проживання селян – з іншого. Відомо, що концепція багатофункціональності розглядає сільське господарство як основу економіки, соціальної і природоохоронної сфер сільських територій і саме вона повинна стати основою для обґрунтування необхідності більш активної аграрної політики. Досліджуючи концепцію, механізми та ефективність державної підтримки сільського господарства, Бородіна О.М. наголошує, що світова спільнота визнає багатофункціональну природу сільського господарства, яка породжує нову його загальнонаціональну значимість і вимагає принципово нового підходу до забезпечення сільського розвитку на сталій основі [1]. В статті 33.2 Угоди про створення Європейського Співтовариства зазначено, що при розробці спільної аграрної політики (САП ЄС) необхідно брати до уваги особливу природу сільськогосподарської діяльності, яка визначається її багатофункціональністю [30]. Проте, сільські території виконують набагато більше функцій, а ніж власне сільське господарство.

Концепція багатофункціональності враховує необхідність системного розгляду питань продовольчої безпеки, соціальної й економічної ролі сільського господарства, стану навколишнього середовища. Дослідження сільських територій з точки зору їх багатофункціональності, дозволить створити відповідні організаційно-економічні, нормативно-правові, фінансові, соціально-демографічні та інші умови для реалізації концепції багатофункціональності сільського розвитку в Україні.

До складу функцій, які виконують сільські території, вчені ННЦ «Інститут аграрної економіки» відносять:

- виробничу (задоволення потреб переробної промисловості в сировині);
- соціально-демографічну (відтворення сільського населення та трудових ресурсів аграрного сектора);
- природоохоронну (підтримання екологічної рівноваги в агробіоценозах, охорона природних ландшафтів, утримання заповідних територій);
- рекреаційну (створення умов для зміцнення здоров'я міського та сільського населення);
- культурну (створення та збереження сільським населенням національно-культурних та духовних цінностей і традицій, збереження історичних та культурних пам'яток тощо);
- просторово-комунікаційну (надання просторового базису та обслуговування комунікацій: транспорту, зв'язку, трубопроводів та ін.);
- соціального контролю над територією (підтримання суспільно-громадського порядку, охорона природних урочищ та ресурсів, флори та фауни) [13, с. 6].

Вважаємо, що наведений перелік не є вичерпним, вказані функції можуть бути доповнені продовольчо-споживчою, фіскальною, екологічною, організаційною, інноваційно-технологічною та іншими, оскільки концепція багатофункціональності розглядає агросферу як основу економіки, соціальної і природоохоронної складової сільських територій. Слід відмітити, що вище вказана концепція означає необхідність системного підходу до гармонізації виробничого, природного, соціально-економічного, культурно-релігійного середовища, враховуючи традиції українського селянства.

За результатами проведеного дослідження, доцільно сформулювати наступні складові сільських територій, які виконують відповідні, притаманні їм функції (рис. 2.). При цьому зазначені функції не можна розглядати окремо одна від одної, вони взаємопов'язані та взаємозалежні й описують сільські території як складну поліфункціональну категорію, побудовану на організаційно-економічних, правових, соціально-демографічних та екологічних засадах.

Тому стратегічною метою економічної і соціальної політики на селі має стати забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій, за якого зростає їх роль як просторової бази не лише сільськогосподарського виробництва, а й несільськогосподарських видів діяльності, а також сприятливого середовища проживання. У зв'язку з цим надзвичайно важливо розробити програму відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Всебічне консолідоване поєднання багатофункціональної структури сільських територій із забезпеченням системного розвитку розглядається як одна із найважливіших основ її ефективного функціонування [10].

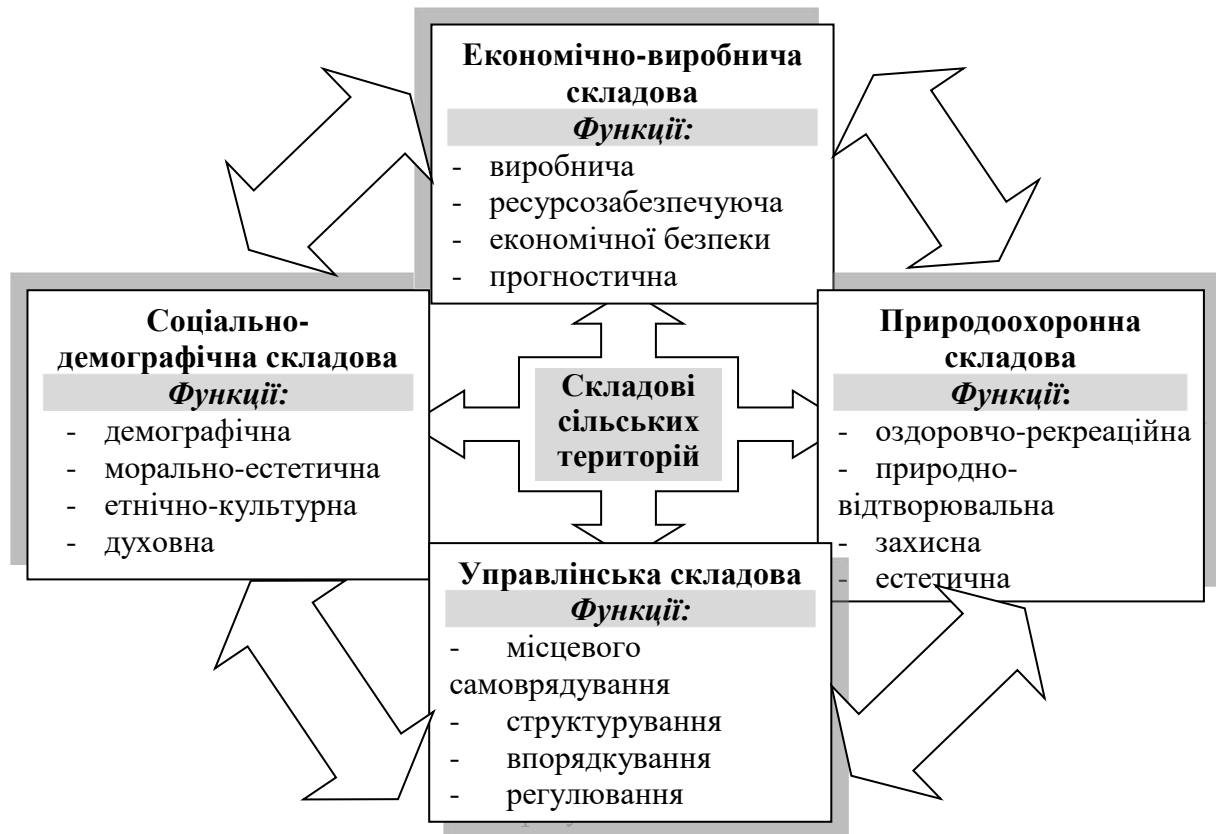

Рис. 2. Складові сільських територій, їх функції та взаємозв'язок між ними
 Джерело: складено автором на основі [13, с. 6; 6, с. 28-30; 10].

З огляду на вище вказане, вчені ННЦ «Інститут аграрної економіки» визначають *розвиток сільських територій* як процес, що спрямований на стабільне і збалансоване забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, сільської поселенської мережі та сільських територій на основі модернізованої системи соціально-економічної розбудови, формування належного екологічнобезпечного середовища як гарантії надійності та привабливості проживання, праці й відпочинку населення [1, с. 7].

Висновки. Проведене дослідження теоретичних аспектів формування категорії «сільські території» та існуючих підходів до її трактування уможливило сформулювати авторський погляд на розвиток і доцільність застосування різних підходів до визначення сутності вище вказаного поняття. Відповідно до територіально-галузевого принципу, термін «сільська територія» характеризує просторово-географічне середовище проживання і виробничої діяльності населення, яке у більшій мірі займається сільськогосподарським виробництвом і організоване в основному у межах окремого сільського населеного пункту з територіальним органом управління на рівні сільської ради. Проте, будь-яка сільська територія містить середовище розміщення виробничих і рекреаційних ресурсів на ній, необхідних для забезпечення життєдіяльності сільського населення та сільськогосподарської діяльності й характеризується багатфункціональністю. За будовою сільські території є складним поліфункціональним утворенням, різнорівневим та багаторізновидним об'єктом управління. Тому, формування відповідного організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку як конкретної сільської територіальної громади так і сільських територій України в цілому, повинен супроводжуватися, перш-за все, моніторингом потреб сільських жителів, а також аналізом наявної виробничо-ресурсної бази, людського потенціалу, фінансової самодостатності, інноваційно-інвестиційних

можливостей, галузевої спрямованості та поселенської мережі з позиції багатофункціонального сільського розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О.В. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність / О.М. Бородіна // [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.ief.org.ua/Arjv_EP/Borodina106.pdf.
2. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / [гл. ред. А.Ф. Трешников]. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – 432 с.
3. Демянишина О.А. Міжнародний досвід розвитку сільських територій: уроки для України / О.А. Демянишина // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С.114-121.
4. Дмитриевский Ю.Д. Типы сельской местности и сельского расселения / Ю.Д. Дмитриевский // География и природные ресурсы. – 1989. – № 3. – С. 108 – 115.
5. Економіка сільського господарства : навч. посіб. / [Збарський В.К., Бабієнко М.Ф., Кулаєць М.М., Синявська І.М., Хоменко М.П.]; за ред. проф. В.К. Збарського. – Агроосвіта, 2013. – 352 с.
6. Заліско В. Д. Сільські території України : стратегічні пріоритети розвитку в контексті зміцнення економічної безпеки : [монографія] / В. Д. Заліско ; Національний університет ДПС України. – Ірпінь : НУДПСУ, 2014. – 502 с.
7. Залуцький І. Р. Сільські території як об'єкт розвитку: питання унормування сутності поняття / І.Р. Залуцький // Регіональна економіка. – 2010. – № 4 – С. 33–39.
8. Кульганік О.М. Генезис та еволюція поняттєво-категоріального апарату сільських територій / О.М. Кульганік // Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету. – 2008. – Вип. 33. – С.152 – 170.
9. Лисенко Л. До визначення поняття «сільська територія» / Л.Лисенко // Актуальні проблеми державного управління : збірник наук. праць Одеського регіонального інституту державного управління. Збірник 2 (38). – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – С.12-15.
10. Малік М. Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій / М. Й. Малік, В. А. Пулім // [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://baitas.lzuu.lt/~mazyliis/julram/8/156.pdf>.
11. Малік М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3-12.
12. Мельник С. І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села / С.І. Мельник. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 342 с.
13. Методичні рекомендації з підвищення економічної ефективності аграрних підприємств / Ю.С. Коваленко, І.В. Охріменко, О.В. Демченко [та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 60 с.
14. Морозюк Н.В. Організаційно-економічна модель самодостатніх сільських громад / Н.В. Морозюк // Економіка, фінанси, право. – 2014. – № 3. – С. 29 – 31.
15. Олійник Я.Б. Соціальний розвиток села і територій сільського типу : навч. посіб / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: ВГЛ Обрії, 2003. – 128 с.
16. Онищенко О. Сільський розвиток: основи методології та організації / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 2006. – № 10. – С. 4–13.
17. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: монографія. / О.І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2006. – 360 с.
18. Про планування і забудову територій: Закон України від 20.04.2000 р. № 1699-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
19. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: закон України від 17 червня 2004 р. № 1807-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
20. Розвиток сільських територій України (1990-2010 роки) : моногр. / М.К. Орлатий, І.Ф. Гнибіденко, І.М. Демчак та ін.; за ред. М.К. Орлатого. – К. : НДІ «Агропромпродуктивність», 2012. – 752 с.
21. Славов В.П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В.П. Славов, О.В. Коваленко // Вісн. аграр.наук. – 2007. – № 9. – С. 68 – 71.
22. Статистичний щорічник України за 2016 рік / Державна служба статистики України / за ред. І.М. Жук., Київ, 2017. – 611 с.
23. Стегней М.І. Інноваційні аспекти сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів / М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №1 (151). – С. 297 – 303.
24. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка та О.Г. Булавки. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.
25. Сучасний глумачний словник української мови : 65000 слів / за заг. ред. д. філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: Школа, 2006. – 1008 с.
26. Талавіря М.П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій : дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 / М.П. Талавіря ; Нац. Ун-т біоресурсів та природокористування України. – К., 2011. – 458 с.
27. Уркевич В.Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій» / В.Ю. Уркевич // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природо ресурсне право : актуальні проблеми теорії та практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф (21-22 трав. 2010 р.), м. Біла церква : БНАУ, 2010. – С. 24 – 25.
28. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК.– 2005.– №3. – С. 3 – 10.
29. Якуба К. І. Трудовий потенціал сільських територій / К. І. Якуба // Вісн. аграр. науки. – 2007. – № 6. – С. 73–75.
30. Preparations for the 1999 Ministerial Conference: Negotiations on Agriculture. Communication from Japan to the General Council. WT/GC/W/220, June 1999.

Рецензент д.е.н., професор Ходаківський Є.І.

УДК 338.2: 332.142.6

Хижнякова Н.О., к.е.н., доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ У СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Обґрунтовано необхідність врахування екологічних аспектів при формуванні стратегії розвитку територіальної громади. Досліджено можливості відображення екологічної складової на кожному з етапів розробки зазначеної стратегії. Основну увагу надано здійсненню стратегічного аналізу природних ресурсів та стану довкілля, а також визначенню стратегічних екологічних цілей у взаємозв'язку з економічними та соціальними цілями.

Ключові слова: територіальна громада, стратегічне планування, стратегія розвитку, аналіз, природні ресурси, стан довкілля, екологічні, економічні і соціальні цілі та ефекти, «зелена» економіка.

Khyzhnyakova N.

ECOLOGICAL ASPECTS OF THE TERRITORIAL COMMUNITY DEVELOPMENT STRATEGY

The necessity of ecological aspects registration in the territorial community development strategy is grounded. The possibilities of the ecological component reflection at the every stage of this strategy formation are investigated. The main attention is given to the strategic analysis of the nature resources and the environment condition and to the strategic ecological purposes in correlation with the economic and social purposes.

Key words: territorial community, strategic planning, development strategy, analysis, natural resources, environment condition, ecological, economic and social purposes and effects, green economy.

Хижнякова Н.А.

УЧЁТ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ В СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ТЕРИТОРИАЛЬНОГО СООБЩЕСТВА

Обоснована необходимость учёта экологических аспектов при формировании стратегии развития территориального сообщества. Исследованы возможности учёта экологической составляющей на каждом этапе разработки названной стратегии. Основное внимание уделено проведению стратегического анализа природных ресурсов и состояния окружающей среды, а также определению стратегических экологических целей во взаимосвязи с экономическими и социальными целями.

Ключевые слова: территориальное сообщество, стратегическое планирование, стратегия развития, анализ, природные ресурсы, состояние окружающей среды, экологические, экономические и социальные цели и эффекты, «зелёная» экономика.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реформування системи регіонального та місцевого управління, децентралізація владних повноважень та створення об'єднаних територіальних громад є надзвичайно важливими для забезпечення екологізації управління та вирішення наявних еколого-економічних проблем регіонального та локального рівня, що сприятиме розв'язанню таких проблем на рівні держави в цілому. Утворення територіальних громад призведе до змін у системі управління охороною довкілля та природними ресурсами, притаманній для України, як щодо об'єктного, так і щодо суб'єктного аспектів управління. Одним з найвагоміших інструментів управлінського впливу при цьому має стати стратегія розвитку територіальної громади, яка відобразить сукупність стратегічних рішень громади, включаючи

екологоорієнтовані управлінські рішення, і якій мають бути підпорядковані оперативні рішення громади і вся її поточна діяльність.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Актуальним питанням визначення змісту стратегії сталого суспільного розвитку присвячено праці таких провідних вітчизняних учених-економістів, як Андрєєва Н.М., Бистряков І.К., Буркинський Б.В., Вахович І.М., Галушкіна Т.П., Герасимчук З.В., Данилишин Б.М., Мельник Л.Г., Туниця Ю.Ю., Харічков С.К., Хвесик М.А. та інших. Крім того, останнім часом з'явилися дослідження, присвячені стратегічному плануванню на місцевому рівні управління (зокрема, джерела [1], [2], [3] та інші). Водночас, відсутнє системне дослідження щодо відображення екологічних аспектів у стратегії розвитку територіальних громад.

Цілі статті. Дана стаття передбачає обґрунтування необхідності врахування екологічних аспектів при формуванні стратегії розвитку територіальної громади з точки зору її спрямованості на забезпечення сталого розвитку території. Метою статті є дослідження можливостей відображення екологічної складової на кожному з етапів розробки зазначеної стратегії, особливо при здійсненні комплексного аналізу розвитку територіальної громади та при визначенні стратегічних цілей та завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На думку Б.В. Буркинського і Т.П. Галушкіної, стратегічна мета розвитку України полягає у перетворенні її природно-ресурсного потенціалу в головну опору економічного зростання [4, с. 21]. А це потребує, передусім, формування стратегій розвитку територіальних громад та відображення у них екологічних пріоритетів розвитку.

Створення стратегії розвитку громади та підпорядкування всієї діяльності громади сформованій стратегії свідчить про трансформацію методології здійснення процесу управління місцевим розвитком [5, с. 139].

Стратегії розвитку територіальних громад мають бути розроблені таким чином, щоб, наскільки можливо, поєднувати економічні, соціальні та екологічні завдання. У цьому полягає дотримання принципу усебічності та цілісності при здійсненні стратегічного планування сталого територіального розвитку [1, с. 51]. Стратегія розвитку територіальної громади повинна передбачати здійснення відповідального управління навколишнім середовищем та раціональним використанням природних ресурсів [3, с. 7].

Розробка стратегії розвитку територіальної громади з врахуванням екологічних аспектів її розвитку передбачає здійснення таких етапів (рис. 1).

Таким чином, розробка стратегії розвитку територіальної громади розпочинається зі здійснення комплексного аналізу стану її розвитку. Інструменти аналізу, які застосовуються, мають відображати екологічну складову розвитку громади. Так, зокрема, при формуванні матриці SWOT-аналізу території екологічні аспекти мають бути відображені у всіх чотирьох секторах, наприклад, наявні еколого-економічні проблеми відображаються у секторах «Слабкі сторони» і «Загрози», а наявні природні ресурси і рекреаційний потенціал – у секторах «Сильні сторони» та «Можливості».

Останнім часом доволі часто використовується модель PESTLE. Літери P-E-S-T-L-E означають ключові фактори, які можуть впливати на територію: P – „політичні“, E – „економічні“, S – „соціальні та культурні“, T – „технологічні“, L – „правові (legislative)“, E – „екологічні“. Дана модель включає лише ті сфери, в яких потрібно виявити рамкові умови та тенденції, що впливають на територію [1, с. 29].

Визначення екологічних пріоритетів для стратегії може бути здійснено шляхом порівняльного аналізу ризиків для здоров'я населення, екосистем і якості життя. Оцінка, порівняння і ранжування екологічних проблем виконується на основі бальної експертної

оцінки кожного з видів ризику [3, с. 40-41]. Дана методика є простою і зручною у використанні, але отримані результати значною мірою є суб'єктивними.

Рис. 1. Відображення екологічних аспектів в алгоритмі формування стратегії розвитку територіальної громади (розроблено автором з використанням окремих положень джерел [1], [2], [3])

Методологія стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні пропонує здійснювати соціально-економічний аналіз громади, структура якого може відрізнятися залежно від потреби та місцевих особливостей. Пропонований орієнтовний зміст соціально-економічного аналізу громади містить 10 складових і передбачає відображення екологічних аспектів у двох з них:

2) земельні та природні ресурси громади – земельні ресурси і територія громади; містобудівні документи; природні ресурси громади та регіону;

10) стан довкілля – головні параметри та показники стану довкілля (забруднення атмосферного повітря, стан водних та земельних ресурсів, поводження з відходами та збереження біорізноманіття); система управління в сфері охорони довкілля та екологічної безпеки [3, с. 15-16].

Дуже корисний досвід здійснення комплексного аналізу стану розвитку території накопичено, зокрема, у Польщі. Так, результати зазначеного аналізу відображаються в аналітичному документі, який носить назву рапорту про стан гміни [2, с. 134]. Даний рапорт має містити шість розділів. Третій розділ рапорту носить назву «Навколишнє середовище» і містить дві основні складові:

1) ресурси і привабливість навколишнього середовища – розглядаються заходи щодо охорони природи на даній території, природна привабливість території з точки

зору туристичної індустрії, відпочинку та оздоровлення, зручність проживання на даній території, нарешті, ресурси, придатні для господарського використання;

2) антропогенні загрози для зовнішнього середовища та способи протидії цим загрозам – загрози систематизуються згідно з використаними елементами природного середовища: вода, повітря, поверхня землі, – а протидія загрозам – як правило, за галузевою ознакою [2, с. 158-161].

Таким чином, ресурси довкілля та його забруднення розглядаються не окремо, а взаємопов'язано і в одному розділі аналітичного звіту про розвиток території (рапорту про стан гміни), що видається більш коректним і має вищу аналітичну цінність з точки зору вибору стратегічних еколого-економічних пріоритетів. Такий підхід збігається з концепцією автора щодо класифікації еколого-економічних проблем залежно від того, мають вони стосунок до «входу» чи до «виходу» економічної системи, і поділу їх, відповідно, на проблеми забезпечення економічної діяльності природними ресурсами та проблеми мінімізації негативного впливу економічної діяльності на стан довкілля та здоров'я людей [6, с. 184]. Не варто також забувати, що певні види екологоорієнтованих управлінських рішень передбачають одночасне вирішення еколого-економічних проблем обох видів, тому й аналіз всіх екологічних аспектів варто здійснювати в одному розділі комплексного аналізу стану розвитку громади.

Високу аналітичну цінність та зручність для сприйняття являють собою просторові відображення розміщення природних ресурсів, охорони або забруднення довкілля, зокрема, у вигляді карт з відображенням числових даних та (або) напрямків руху матеріальних потоків.

Створення об'єднаних територіальних громад призводить до формування нових об'єктів змішаного характеру, які являють собою територіальні утворення, що поєднують сукупність природних та техногенних об'єктів. Таким чином, відбувається поступове формування нової просторової бази для аналізу наявних еколого-економічних проблем та вибору тих з них, які потребують першочергової уваги.

Аналітичний зріз у разі утворення нових територіальних громад зміститься на інші просторові об'єкти і, відповідно, можуть бути зміщені акценти та уточнені аналітичні висновки щодо пріоритетності наявних проблем та щодо можливостей їх вирішення.

Врахування просторових аспектів при здійсненні аналізу передбачає зосередження на використанні таких аналітичних показників, як рівень розповсюдження певних явищ по території (охоплення ними території), а також витрата ресурсів на одиницю площі або продуктивність одиниці площі (щодо наявності, утворення, використання або потенційного використання певних видів ресурсів).

Як на етапі аналізу, так і на етапі моніторингу та оцінки результатів реалізації стратегії, має бути встановлена відповідність стану розвитку громади таким принципам сталого розвитку, як: задоволення елементарних людських потреб у чистому повітрі та воді, а також поживних і екологічно чистих харчових продуктах; охорона та відтворення екосистем і біологічного різноманіття на місцевому та регіональному рівнях; збереження водних, земельних, енергетичних і невідновлюваних ресурсів, включаючи максимально можливе скорочення, поновлення, повторне використання та утилізацію відходів; використання відновлюваних ресурсів згідно з темпами їх поновлення [3, с. 8].

Від якості та глибини комплексного аналізу стану розвитку громади залежить вся наступна робота над стратегією. Як свідчить польський досвід, рапорт про стан гміни – найважча, найбільш трудомістка і дуже важлива частина роботи над стратегією. Проблеми, які виникають на подальших етапах роботи над стратегією, як правило, свідчать про недосконалу підготовку рапорту [2, с. 134].

Після здійснення аналізу стану розвитку громади на основі його результатів та з врахуванням результатів опитування населення та співпраці з громадськими організаціями визначаються проблеми, пріоритетні для вирішення, включаючи екологічні, а точніше, еколого-економічні проблеми.

Після цього визначаються стратегічні цілі та завдання у сфері економічного розвитку, у соціальній сфері та у сфері захисту навколишнього середовища. Цілі та завдання у сфері захисту навколишнього середовища повинні охоплювати такі аспекти:

- управління якістю повітря;
- використання, захист і управління водними ресурсами громади;
- використання, захист і управління земельними ресурсами громади;
- управління, захист і використання лісових екосистем громади;
- управління відходами;
- захист природної і культурної спадщини;
- вплив економіки на довкілля [3, с. 39].

Найбільшу увагу тут варто надати управлінню земельними ресурсами, водопостачанню та водовідведенню, управлінню відходами та благоустрою території з врахуванням екологічних вимог, оскільки вони належать до власних повноважень об'єднаних територіальних громад і громади повинні здійснювати поточну діяльність щодо вирішення цих питань [7, с. 6].

Стратегія розвитку територіальної громади повинна передбачати збалансовану інтеграцію економічних, соціальних та екологічних цілей. В іншому випадку може статися так, що природні ресурси і довкілля платитимуть ціну за економічний та соціальний розвиток громади [3, с. 41].

Оптимальним варіантом є поєднання позитивних екологічного, економічного та соціального ефектів. Для таких видів діяльності вживається поняття „прибуткова екологія” (або «зелена» економіка) для визначення напрямку екологізації процесів економічного розвитку, який виник та розвивається у ряді економічно розвинутих країн світу. Товари та технології цього напрямку одночасно задовольняють інтереси виробників, споживачів та суспільства [8, с. 103-104; 9, с. 2].

Територіальні громади, оскільки їм важко забезпечити великі обсяги екологічного інвестування, орієнтуватимуться, передусім, на сприяння розвитку екобізнесу, зокрема, у таких перспективних для «зеленої» економіки сферах, як сільське господарство, водопостачання та водовідведення, поводження з відходами, спорудження та експлуатація будівель, окремі види промисловості, екологічно безпечний транспорт, енергетика та енергопостачання, рибне господарство, туризм, лісове господарство та розвиток екологічної інфраструктури [10, с. 61].

Для сільських та селищних територіальних громад дуже велике значення мають «озеленення» сільського, лісового та рибного господарства, а також розвиток туризму та екологічної інфраструктури. Це передбачає раціональне використання земельних, водних та лісових ресурсів, охорону довкілля від забруднення, розвиток природно-заповідного фонду, розширення спектру та підвищення якості екосистемних послуг.

Для міських громад більш вагомими є розвиток енергоефективних та екологобезпечних технологій у промисловості, в очищенні використаної води, екологобезпечного транспорту, підвищення енергетичної ефективності нових і вже наявних будівель і споруд, утилізація відходів, благоустрій та озеленення територій.

При цьому визначення еколого-економічних пріоритетів, а також заходи щодо вирішення наявних еколого-економічних проблем мають бути обов'язковим етапом планування соціально-економічного розвитку територіальної громади. Вони мають бути відображені як у стратегії розвитку громади, так і у плані дій щодо її реалізації та в окремому екологічному плані дій територіальної громади.

Висновки. Таким чином, врахування екологічних аспектів є необхідним при формуванні стратегії розвитку територіальної громади з точки зору її спрямованості на забезпечення сталого розвитку території. Воно має здійснюватися на кожному з етапів розробки зазначеної стратегії.

Особливо вагомим є етап комплексного аналізу стану розвитку територіальної громади. Пропонується здійснювати аналіз екологічної складової в одному окремому

розділі з поділом на два підрозділи, які висвітлюють природні ресурси території, з одного боку, та стан довкілля, антропогенні загрози та протидію їм – з іншого боку. При цьому зручно використовувати просторові відображення розміщення природних ресурсів, охорони або забруднення довкілля, зокрема, у вигляді карт з відображенням числових даних та (або) напрямків руху матеріальних потоків. Пропонується зосередитися на таких аналітичних показниках, як рівень розповсюдження певних явищ по території (охоплення ними території), а також витрата ресурсів на одиницю площі або продуктивність одиниці площі (щодо наявності, утворення, використання або потенційного використання певних видів ресурсів).

Що ж до визначення стратегічних цілей та завдань, то стратегія розвитку територіальної громади має передбачати збалансовану інтеграцію економічних, соціальних та екологічних цілей. Оптимальним варіантом є поєднання позитивних екологічного, економічного та соціального ефектів, тобто розвиток таких видів діяльності, які належать до «зеленої» економіки. Для сільських та селищних територіальних громад дуже велике значення мають «озеленення» сільського, лісового та рибного господарства, а також розвиток туризму та екологічної інфраструктури. Для міських громад більш вагомими є розвиток енергоефективних та екологічнобезпечних технологій у промисловості, в очищенні використаної води, екологічнобезпечного транспорту, підвищення енергетичної ефективності нових і вже наявних будівель і споруд, утилізація відходів, благоустрій та озеленення території.

Досягнення екологічних цілей має бути конкретизоване у плані дій щодо реалізації стратегії розвитку територіальної громади та в окремому екологічному плані дій громади.

Список використаних джерел:

1. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко; швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А», 2012. – 88 с.
2. Варда Я. Острови надій: розробка стратегій локального розвитку / Я. Варда, В. Клоковські. – Івано-Франківськ: видавництво «Нова Зоря», 2003. – 339 с.
3. Методологія стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. Підтримка політики регіонального розвитку в Україні EuropeAid/132810/C/SER/UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://surdp.eu/uploads/files/SP_OTG_Methodology_UA.pdf.
4. Буркинський Б.В. Глобалізація економіки та національна екологічна доктрина / Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна // Економіст. – 2002. – №9. – С. 20-23.
5. Якимчук А.Ю. Просторове планування територій у системі державного управління / А.Ю. Якимчук // Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад: матеріали I Міжнародної науково-методичної конференції. – Рівне: Волинські обереги, 2017. – С. 138-140.
6. Хижнякова Н.О. Сутність екологоорієнтованих управлінських рішень та їх роль у вирішенні еколого-економічних проблем / Н.О. Хижнякова // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – 2012. – №11(137). – С. 181-188.
7. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zhydachiv.rda.org.ua/file/image/051/posibnik_gromadi_1.pdf.
8. Ілляшенко С.М. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: монографія / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 250 с.
9. Навстречу „зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для представителей властных структур. – ЮНЕП, 2011. – 44 с.
10. Хижнякова Н.О. Проблеми та перспективи впровадження концепції «зеленої» економіки в Україні / Н.О. Хижнякова // Соціально-економічні аспекти розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ: колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. О.О. Непочатенко. – Умань: Візаві, 2015. – С.59-71.

Рецензент д.е.н., професор Якимчук А.Ю.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 332.3:332;519.863

Лазарева О.В., д.е.н., доцент

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

**ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПЕРСПЕКТИВНОГО
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

Розкриті передумови розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування. Вказані ефективні напрямки проведення екологічної політики. Обґрунтовані елементи екологічного підходу у землекористуванні, такі як формування екологічної свідомості на основі теоретичних знань, екологізація управління, екологізація виробництва, екологізація споживання і сформована на основі цього екологізація стилю життя. Окреслена парадигма розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування, траєкторія якого має базуватись на введенні в дію інноваційного механізму з притаманними йому такими складовими як правова, організаційна, економічна та екологічна. Запропоновані пріоритети розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування.

Ключові слова: землекористування, інноваційний механізм, перспективне сільськогосподарське землекористування, екологічний підхід, стратегічні орієнтири, пріоритети розвитку.

Lazarieva O.

**PRIORITIES OF DEVELOPMENT OF PERSPECTIVE AGRICULTURAL
LAND-TENURE**

Pre-conditions of development of perspective agricultural land-tenure were exposed. Effective directions of realization of ecological politics were indicated. Elements of ecological approach in land-tenure was reasonable, such as forming of ecological consciousness on the basic of theoretical knowledge, ecologization of management, ecologization of production, ecologization of consumption and ecologization of life style is formed on basis of it. The paradigm of development of perspective agricultural land-tenure was outlined, the trajectory of that must be based on introduction in an action of innovative mechanism with inherent to him such constituents as legal, organizational, economic and ecological. Priorities of development of perspective agricultural-tenure were offered.

Key words: land-tenure, innovative mechanism, perspective agricultural land-tenure, ecological approach, strategic reference-points, priorities of development.

Лазарева Е.В.

**ПРІОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ**

Рассмотрены предусловия развития перспективного сельскохозяйственного землепользования. Указаны эффективные направления проведения экологической политики. Обоснованы элементы экологического подхода в землепользовании, такие как формирование экологического сознания на основе теоретических знаний, экологизация управления, экологизация производства, экологизация потребления и сформированная на основе этого экологизация стиля жизни. Очерчена парадигма развития перспективного сельскохозяйственного землепользования, траектория которого должна базироваться на введении в действие инновационного механизма с присущими ему такими составляющими как правовая, организационная, экономическая и экологическая. Запропоновані пріоритети розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування.

Ключевые слова: землепользование, инновационный механизм, перспективное сельскохозяйственное землепользование, экологический подход, стратегические ориентиры, приоритеты развития.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Концепція інтенсифікації економічного зростання активізує пошук шляхів прискорення темпів росту показників господарської діяльності, адекватних сучасному стану розвитку світової економіки. Відповідно до цього, впровадження інноваційних елементів перспективного розвитку сільськогосподарського землекористування, орієнтація на ефективне використання досягнень вітчизняної науки у сфері управління земельними ресурсами є невід'ємними складовими стратегії розвитку України. Отже, виникає нагальна необхідність розв'язання питань, пов'язаних із визначенням пріоритетних аспектів розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування.

Впровадження інноваційного перспективного вектора розвитку сільськогосподарського землекористування є глибокі зміни самої суті вітчизняного землекористування: створення нової системи земельних відносин на основі приватної власності на землю, збільшення кількості землекористувачів та землевласників, формування інфраструктури ринку землі й іпотечного кредитування та ін. Тому й виникає потреба у прийнятті нестандартних рішень, що вимагають високого рівня не стільки традиційного інтелекту, скільки креативності землевласників та землекористувачів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми розвитку сільськогосподарського землекористування окреслені в працях таких відомих науковців, як В.В. Горлачук [3], О.С. Дорош [6], А.Г. Мартин [11], А.М. Третяк [17], А.Я. Сохнич [14] та інших вчених. Однак критичний аналіз літературних джерел свідчить, що питанню вивчення пріоритетів розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування приділено недостатньо уваги. Фактично не розроблені теоретичні засади екологічнобезпечного використання землі, не сформовано науково обґрунтованого механізму перспективного розвитку сільськогосподарського землекористування.

Цілі статті. З урахуванням вищевикладеного метою статті є впровадження інноваційного механізму перспективного сільськогосподарського землекористування та обґрунтування пріоритетів його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сучасному етапі розвитку земельних відносин очевидним стало, що ключовим питанням у забезпеченні пріоритетного розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування є не стільки кількість земельних ресурсів, в першу чергу сільськогосподарських угідь, їх розподіл і перерозподіл між суб'єктами господарювання на землі, скільки створення сприятливого середовища для підвищення ефективності їх використання як головного засобу сільськогосподарського виробництва і сталого відтворення ґрунту, і на цій основі забезпечення швидкого зростання продуктивних сил, як умови, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування, поліпшенню стандартів якості життя громадян України і її регіонів.

Слід відзначити, що такі інструменти розвитку сільськогосподарського землекористування як прогнози, планування, науково обґрунтована концепція, які б опирались на відповідні закони і підзаконні акти, поки що не використовуються. Тому виникає об'єктивна необхідність регулювання сільськогосподарського землекористування на основі науково обґрунтованих довгострокових прогнозів.

Одним із найбільш ефективних чинників, які можуть бути використані для планування соціально-економічного розвитку сільськогосподарського землекористування є впровадження планування або ж перспективного планування сільськогосподарського землекористування.

Науковці наголошують [8], що систему планування сільськогосподарського землекористування варто змінити в такий спосіб, щоб вона не тільки збалансовувала екологічні, економічні та соціальні цілі, а й забезпечувала збереження соціально-економічної цінності земель та змогла задовольнити потреби майбутніх поколінь у земельних ресурсах високої якості.

Передумовами для розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування є наявність таких важливих передумов, як багатий природно-ресурсний потенціал, інвестиційна привабливість аграрного сектора та пов'язаних з ним послуг (наприклад, агроекотуризм), вагомий людський капітал, формування європейської моделі сільськогосподарського землекористування, підвищення рівня конкурентоспроможності аграрного потенціалу та ін.

Сьогодні науковці стверджують, що важливою умовою перспективного сільськогосподарського землекористування є екологізація всіх циклів виробництва за допомогою застосування ресурсозберігаючих, еколого безпечних технологій їх вирощування, виконання регламенту застосування хімічних засобів захисту рослин і мінеральних добрив з урахуванням екологічного підходу [16].

Вважаємо, що ефективними напрямками проведення екологічної політики є опрацювання парадигми екологізації, основні положення якої представлено наступним чином: розробка теоретико-методологічної бази екологізації, узгодженість локальних реформ з процесом екологізації в країні, активізація інноваційної діяльності та підвищення інвестиційної активності в екологізації господарської діяльності.

Екологічний підхід до ведення сільськогосподарського виробництва у землекористуванні як об'єкт пізнання має включати в себе такі взаємопов'язані елементи, як формування екологічної свідомості на основі теоретичних знань, екологізація управління, екологізація виробництва, екологізація споживання і сформована на основі цього екологізація стилю життя. Екологічний підхід є необхідною передумовою розвитку сталого землекористування країни, оскільки він формує екологічну свідомість землевласників та землекористувачів, стимулює розвиток і впровадження у сферу землекористування ресурсощадливих, екологобезпечних технологій.

Вищерозвинуте теоретичне визначення сутності процесу екологічного підходу в землекористуванні призвело до висновку про перехід до принципово нової парадигми розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування, траєкторія якого має базуватись на введенні в дію інноваційного механізму, якому притаманні такі невід'ємні складові як правова складова, організаційна, економічна та екологічна.

Не зважаючи на те, що сьогодні науковцями вже окреслені механізми сільськогосподарського землекористування [1, 2, 4, 5, 7, 9, 10, 12, 13, 15], вважаємо за необхідне висвітлити окремі сторони цього питання, щоб зрозуміти, завдяки чому досягається узгодження еколого - економічних і соціальних інтересів землевласників та землекористувачів, забезпечивши гармонізацію стратегічних орієнтирів розвитку земельної політики.

Правова складова інноваційного механізму перспективного сільськогосподарського землекористування має складатися з таких основних інструментів її реалізації:

- забезпечення конституційних прав власності на землю громадян, юридичних осіб і держави, орієнтованих на реалізацію стратегії земельної політики;
- вдосконалення існуючих законодавчих актів та нормативних документів з урахуванням ринкової ситуації та усунення протиріч між ними; прийняття низки Законів, які б дозволили реалізуватись окремим статтям земельного кодексу України;

- розробка науково обґрунтованих державних та регіональних програм розвитку земельних відносин, які б враховували головні напрямки та пріоритети земельної політики держави на поточний період і на перспективу;

- розроблення стандартів, які визначають вимоги до якості землі та граничних норм допустимого антропогенного навантаження на ґрунти з метою охорони навколишнього середовища.

Організаційна складова має базуватись на наступних інструментах її реалізації:

- оптимізація аграрного землекористування, яка повинна бути спрямована на консолідацію земельних ділянок для спільного їх використання на основі застосування індустріальних технологій, що сприятиме ефективному господарюванню на землі;

- проведення землеустрою агроформувань, що передбачає організацію системи сівозмін, контурно-меліоративну організацію території, здійснення землеохоронних заходів тощо;

- завершення автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру та реєстрації прав власності на земельні ділянки, що сприятиме функціонуванню ефективної системи управління землекористуванням;

- моніторинг земель, що дозволить виявляти кризові ситуації, приймати ефективні управлінські рішення, спрямовані на запобігання та ліквідацію наслідків негативних процесів в землекористуванні.

Економічна складова інноваційного механізму перспективного сільськогосподарського землекористування передбачає застосування наступних інструментів:

- запровадження довгострокової оренди землі, що сприятиме формуванню інвестиційної привабливості землекористувань, передбачення в договорі оренди проведення індексації орендної плати на коефіцієнт інфляції;

- запровадження системи кредитування для власників землі, що передбачає заставу земельних ділянок у формі земельної іпотеки та створює умови для отримання додаткових грошових коштів, сприятиме поживленню ринкових відносин в аграрній сфері;

- відшкодування витрат на здійснення передбачених Програмою заходів щодо охорони ґрунтів, що стимулюватиме землевласників та землекористувачів до дбайливого та господарського ставлення до земельних ділянок;

- встановлення диференційованого земельного податку з урахуванням територіальної інфраструктури та розміру землекористувань, а також факту використання землі не за цільовим призначенням;

- формування інноваційної моделі розвитку землекористування на основі залучення інвестицій в аграрний сектор економіки, що дозволить впровадити новітні технології вирощування сільськогосподарських культур, сприятиме розширенню їх асортимента;

- усунення міжгалузевого диспаритету цін на продукцію промисловості і сільського господарства, що створить рівні стартові умови для розвитку різних сфер економіки;

- визначення грошової оцінки земель із врахуванням ринкових факторів з метою створення необхідної інформаційної бази для визначення розміру орендної плати та справляння земельного податку.

Екологічна складова інноваційного механізму перспективного сільськогосподарського землекористування формується з таких інструментів її реалізації:

- екологічне обґрунтування складу земельних угідь, системи сівозмін, впорядкування їх територій, що забезпечить досягнення умови бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті;

-здійснення заходів з охорони земель та підвищення родючості ґрунту, забезпечення мінімізації негативного впливу на земельні ресурси, що сприятиме стабілізації агроландшафтів як умови їх інвестиційної привабливості;

- контроль якості сільськогосподарської продукції, створення умов оздоровлення довкілля.

Соціальна складова включає в себе:

-розвиток соціальної інфраструктури з урахуванням державної підтримки і стимулювання процесів оздоровлення та соціального переоблаштування сільських територій, на основі чого поліпшується життя сільського населення;

- організація та запровадження в сільській місцевості диверсифікованих видів діяльності, що сприятиме створенню додаткових робочих місць та комплексному, багатofункціональному розвитку сільських територій.

Проаналізований вище інноваційний механізм перспективного сільськогосподарського землекористування представлено на рис. 1.

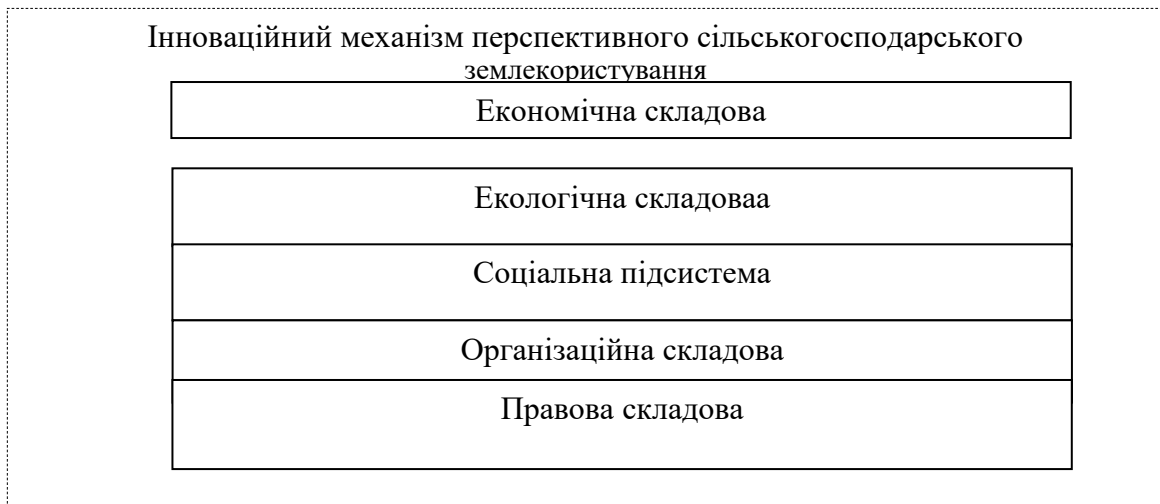

Рис. Інноваційний механізм перспективного сільськогосподарського землекористування

Джерело: Запропоновано автором

Отже, інноваційний механізм перспективного сільськогосподарського землекористування повинен базуватись на гармонійному поєднанні правової, організаційної, економічної, екологічної та соціальної складових, кожна з яких ґрунтується на взаємодії інструментів їх реалізації, забезпечуючи досягнення синергетичного ефекту раціоналізації землекористування та розвитку земельної політики держави.

При цьому вважаємо, що пріоритетами перспективного сільськогосподарського землекористування є:

-впровадження інноваційних засад стратегічного управління сільськогосподарським землекористування з використанням методології форсайту;

-забезпечення оптимального використання земель з урахуванням програм розвитку територій;

-підвищення рівня прозорості та публічності в процесі реалізації земельної політики;

-передбачення екологічнобезпечного використання земельних ресурсів з метою стабілізації еколого-економічного розвитку сільських територій;

-врахування пріоритетності екологічних вимог над економічними, відтворення та раціональне використання сільськогосподарських земель;

- планування використання земель шляхом їх зонування, за допомогою чого визначатимуться подальші перспективи землекористування із погляду раціонального та ефективного використання земель конкретних територій;

-консолідація сільськогосподарського землекористування, що забезпечить організацію землеволодінь та землекористувань підприємств з врахуванням оптимальних розмірів та сприятиме формуванню конкурентоспроможних господарських структур;

-апробація багатоваріантних маркетингових та науково-технічних рішень щодо перспективного використання земельно-ресурсного потенціалу на основі досягнень науки і техніки та вимог ринкового середовища.

Висновки. В процесі дослідження встановлено, що екологічний підхід у землекористуванні як об'єкт пізнання має включати в себе такі взаємопов'язані елементи як формування екологічної свідомості на основі теоретичних знань, екологізація управління, екологізація виробництва, екологізація споживання і, сформована на основі цього, екологізація стилю життя.

Впровадження запропонованого механізму перспективного сільськогосподарського землекористування неодмінно призведе до позитивних зрушень в системі охорони та відтворення земельних ресурсів. Так, з економічної точки зору підвищиться інвестиційна привабливість сільськогосподарського землекористування; з правової - буде забезпечено прямий вплив на суспільні відносини щодо володіння, розпорядження, використання, охорони і відтворення земельних ресурсів; з організаційної - буде забезпечено здійснення впорядкування та регулювання земельних відносин в рамках перспективного розвитку; з екологічної – будуть створені гарантії екологобезпечної діяльності людини, підвищиться родючість ґрунтів; з соціальної – буде запроваджено розвиток диверсифікованих видів діяльності та поліпшиться соціальна інфраструктура.

Для практичної реалізації пріоритетів розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування необхідно впровадити інноваційні засади стратегічного управління сільськогосподарським землекористуванням з використанням методології форсайту; забезпечити використання земель з урахуванням програм розвитку територій; підвищити рівень прозорості та публічності в процесі реалізації земельної політики; передбачити екологобезпечне використання земельних ресурсів з метою стабілізації еколого-економічного розвитку сільських територій; врахувати пріоритетність екологічних вимог над економічними; планувати використання земель шляхом їх зонування; забезпечити консолідацію сільськогосподарського землекористування та апробацію рішень щодо перспективного використання земельно-ресурсного потенціалу.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на обґрунтуванні та впровадженні в практику інноваційних підходів щодо розвитку перспективного сільськогосподарського землекористування на основі економіко-математичної моделі його оптимізації.

Список використаних джерел:

1. Власенко І.І. Принципи функціонування екологобезпечного землекористування у сільському господарстві / І.І. Власенко // Збалансоване природокористування. – № 1. – 2014 – С. 140.
2. Гарнага О.М. Основи управління землекористуванням [Текст] : монографія / О. М. Гарнага ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т водного госп.-ва та природокористування. - Рівне : НУВГП, 2014. - 212 с. - Бібліогр.: с. 203-212.
3. Горлачук В. В. Теоретичні основи формування інноваційної моделі землекористування / В. В. Горлачук, О. В. Лазарева, О. М. Білоусов // Бізнес-навігатор. – № 1(27). – 2012. – С. 152–156.
4. Гуторов О.І. Управління земельними ресурсами: лекція / О.І. Гуторов, Т.Є. Черета; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2013. – С. 42-50.
5. Добряк Д.С. Еколого-економічний механізм реабілітації деградованих і малопродуктивних земель сільськогосподарського значення / Д.С. Добряк // Економіка АПК. - № 9. – 2016. – С. 15.

6. Дорош О.С. Територіальне планування сільськогосподарського землекористування – основа його просторового розміщення [Електронний ресурс] / О.С. Дорош // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2012. – С. 95-100. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/epod_2012_2012_16
7. Дробот О.І. Концептуальні засади збалансованого використання земельних ресурсів у сільському господарстві / О.І. Дробот, М.Я. Височанська. – Збалансоване природокористування. – № 4. – 2016. – С. 134.
8. Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні: колективна моногр. / за ред. д-ра екон. наук, професора, чл.-кор. НААН О.В. Ульянченка; Харк. нац. аграр. ун-т. – Х: Смуґаста тип., 2015. – 320 с.
9. Колосюк А.А. Організаційно-економічний механізм управління сільськогосподарським землекористуванням у регіоні (за матеріалами Миколаївської та Одеської областей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / А.А. Колосюк; Міжнар. ун-т бізнесу і права. - Херсон, 2012. – 19 с.
10. Лазарева О. В. Методичні аспекти формування економіко-екологічного механізму управління землекористуванням / О. В. Лазарева // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 62–65.
11. Мартин А.Г. Землеустрій в Україні: сьогодення та майбутнє / А.Г. Мартин // Землевпорядний вісник. – 2016. – № 8. – С. 10-13.
12. Методика формування економічного механізму екобезпечного сільськогосподарського землекористування: наукове видання / О.І. Фурдичко, О.І. Шкуратов, М.Х. Шершун та ін. — К.: Екоінвестком, 2012. — 28 с.
13. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш. І. Ібатуллін, О. В. Степенко, О. В. Сакаль [та ін.]. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 52 с.
14. Сохнич О. Розвиток перспективного сільськогосподарського землекористування [Текст] : монографія / О. Сохнич, В. Горлачук, А. Сохнич. – Миколаїв: Іліон, 2011. – 192 с.
15. Степенко О. Управління земельними відносинами в Україні: механізми та напрями розвитку / О. Степенко, О. Сакаль, Н. Третяк // Економіст. - № 8. – 2014. – С. 42.
16. Стрішенець О. Стан та перспективи землекористування в Україні: порівняльний аналіз й інтенсифікуючи політика / О. Стрішенець // Економічний вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – № 4. – 2015. – С. 85-90.
17. Третяк А.М. Стан реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі / А.М. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2009. - № 6. – С. 13.

УДК 338.48

Наумік-Гладка К.Г., д.е.н., професор

Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ФОРМА ДЕРЕГУЛЯЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Приділено увагу проблемам дерегуляції в сфері туристичної діяльності, досліджено закордонний досвід розвитку туристичної галузі за рахунок створення та використання національних туристичних адміністрацій, запропоновано використання державно-приватного партнерства для дерегуляції в сфері туризму.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, національні туристичні адміністрації, туристична галузь, дерегуляція

Наумик-Гладкая Е.Г.

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ АДМИНИСТРАЦИИ КАК ФОРМА ДЕРЕГУЛЯЦИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

Уделено внимание проблемам дерегуляции в сфере туристической деятельности, исследован зарубежный опыт развития туристической отрасли за счет создания и использования национальных туристических администраций, предложено использование государственно-частного партнерства для дерегуляции в сфере туризма.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, национальные туристические администрации, туристическая отрасль, дерегулирование

Naumik-Gladka K.

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL TOURISM ADMINISTRATION AS A FORM OF DEREGULATION OF THE TOURISM INDUSTRY

The attention was paid to the problems of deregulation in the sphere of touristic activity, the foreign experience of development of the tourism industry through the creation and use of national touristic administrations was investigated, and the use of public-private partnership for deregulation in the field of tourism was proposed.

Key words: public-private partnership, national touristic administrations, tourism industry, deregulation

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Державні реформи дерегуляції, як відміни або скорочення державного регулювання в певній галузі суспільних відносин, має за мету зменшення контролю держави над веденням бізнесу, наприклад, для стимулювання вільної конкуренції на ринку [1]. Безсумнівно, що впровадження згаданих заходів може мати, як позитивні, так і негативні наслідки.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» [2], було скасовано ліцензії для туристичних агенцій. Як наслідок, з'явилося багато нових туристичних агенцій, які повинні були створити нові робочі місця. Але наслідки цього рішення виявилися неоднозначними, тому що велика частка нових суб'єктів підприємницької діяльності – суб'єкти форми фізична особа – підприємець, які створені менеджерами та рядовими працівниками туристичних агенцій, що фактично змінили одне робоче місце галузі на інше, хоча б мали підвищити конкуренцію на ринку туристичних послуг. Натомість, такі заходи створили наступні наслідки.

Збільшення кількості агенцій призвело до: порушення балансу на ринку туристичних послуг; завади збільшення частки іноземних компаній (наприклад, створення агентських мереж); виникнення демпінгу цін туристичними агенціями.

Демпінг цін спостерігається за рахунок зниження суми комісійної винагороди, яку агенція отримує за продаж туристичних послуг. Так, агенції продають тури майже без комісійної винагороди, як наслідок зниження прибутковості бізнесу і відсутність коштів на запровадження заходів щодо розвитку бізнесу та підвищенню якості послуг (удосконалення сайту, навчання персоналу, відвідування рекламних турів тощо). Викладені обставини створюють умови для вірогідного банкрутства туристичних агенцій (не обов'язково в рамках провадження у справі про банкрутство, більше як неспроможність надання якісних послуг потенційним туристам через покриття касової різниці за рахунок наступних продажів), у стратегічному аспекті зменшення надходжень до бюджету.

Також, як негативний наслідок, збільшення туристичних агенцій приводить до стримання розвитку туристичних послуг за рахунок конкуренції крупних компаній (конкуренція здійснюється між маленькими підприємствами, які забирають певну долю ринку). Більш того, певні туристичні агенції, отримавши доступ до професійних сервісів та напрацювавши клієнтську базу, взагалі припиняють офіційну діяльність в якості суб'єктів підприємницької діяльності та працюють фактично як субагенти через консолідаторів або від імені туриста, укладаючи договори на продаж турпродукту напряму між туристом та туристичним оператором і самі у цих правовідносинах взагалі офіційно не фігурують. У таких умовах про захист прав споживачів щодо якості послуг, наданих такими агентами, взагалі не йдеться.

Банкрутства туристичних операторів, які мали місце кілька років тому, наявно показали, що кошти туристам майже не поверталися.

Наведені приклади вказують на те, що дерегуляція у вигляді структурної перебудови або зняття певних прохідних бар'єрів для учасників ринку не є однозначним благом для ринку туристичних послуг і може мати зовсім протилежні наслідки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Критики дерегулювання підкреслюють вигоди від регулювання економіки та вважають, що встановлення жорстких правил дозволяє компаніям ефективно конкурувати.

Сучасне регулювання в галузі туризму здійснюється правонаступницею установи Державна туристична адміністрація – Міністерство культури і туризму України [3].

В Україні за думкою дослідників [4,5] реалізується одна з моделей - «європейська» - державного регулювання туристичної діяльності, так само як у Франції, Іспанії, Великій Британії, Італії, на частину яких, згідно із даними ВТО [6], припадає близько 30 відсотків світових туристичних прибутків. Центральне місце європейської моделі займає взаємодія та співробітництво адміністративних органів влади із приватним сектором, що в результаті зумовлює появу державно-приватного партнерства, комбінованих за формою власності інститутів у туристичній сфері, що найбільш вдало реалізовано в Італії, Іспанії, Великій Британії.

Ціль статті Метою цієї роботи є дослідити питання дерегуляції в сфері туризму в аспекті створення національної адміністрації в туристичній галузі у формі державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реформа туристичної діяльності, що запропонована Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, передбачає основні наступні заходи: запровадження механізмів відповідальності за якість послуг, зростання якості туристичних послуг та спрощення умов ведення бізнесу, ліцензування і дерегуляція ринку туристичних послуг [7].

При цьому, прем'єр-міністр України В. Гройсман на 21-му засіданні Національної ради реформ, зауважив, що необхідно говорити не так про дерегуляцію, як про розумну регуляцію. Вказана думка, на нашу думку є слушною та такою, що підтверджується особливостями українських реалій сьогодення [8].

Відповідно до міжнародної практики слід відзначити принципи регуляції туристичної галузі у Хартії туризму, прийнятій Генеральною асамблеєю Всесвітньої туристичної організації у 1985 р. Так, ст. 2 зазначає, що "держави повинні розробляти та проводити політику, спрямовану на забезпечення гармонійного розвитку внутрішнього і міжнародного туризму, а також займатися організацією відпочинку" [9].

На практиці державна політика спрямована на:

- ✓ посилення політичної та економічної стабільності країни;
- ✓ регулювання ролі туризму у формуванні державного бюджету країни;
- ✓ стимулювання конкуренції в сфері туризму;
- ✓ підтримку стандартів якості туристичних товарів та послуг;
- ✓ захист прав споживачів (туристів), наприклад від шахрайства або банкрутства туроператора;
- ✓ забезпечення достатнього інформування туристів;
- ✓ охорону довкілля (наприклад, за рахунок розвитку еко-туризму);
- ✓ посилення рівня туристичної привабливості для туристів (наявність та стан історико-культурних пам'яток, унікальних природних ресурсів та ін.);
- ✓ гарантування широкого доступу до туристичних послуг (наприклад, розвинення інфраструктури малорозвинутих районів, розробка туристичних послуг для малозабезпечених верств населення).

Регулювання туристичної галузі на основі розвитку державно-приватного партнерства здійснюється за допомогою різноманітних методів та інструментів державного регулювання. Найбільш ефективними вбачаються ті, які використовують інструменти маркетингу і просування, зниження ціни інвестицій у туристичні проекти з метою залучення іноземних інвесторів у туристичну сферу, а також податкові інструменти, які передбачають оптимізацію кількості податків для підприємств рекреаційно-туристичного комплексу, надання податкових пільг під конкретні проекти, які спрямовані на вирішення регіональних і соціальних проблем.

Так, Д. Соловйов вказує [10], що у сфері туризму такими об'єктами мають стати: — готелі, бази відпочинку, туристичні бази, санаторно-курортні заклади; — заклади харчування; — спортивні комплекси; — потенційні розважальні та торговельні центри; — парки та інші зони відпочинку; — історичні пам'ятки; — музеї, театри та кінотеатри, художні галереї тощо. Але автор не враховує такий об'єкт як інформаційні Інтернет платформи, хоча й передбачає реалізацію функції - створення якісних рекламних проектів та системи туристичної інформації для туристів.

Нажаль малий та середній бізнес майже ніколи не реалізує масштабні інвестиції в розвиток туристичних підприємств, або туристичних дестинацій, або туристичної інфраструктури. Таким чином, йому не під силу виконувати функції державної національної туристичної адміністрації. В державах з розвинутим туристичним сектором є такі організації, які підпорядковані, як правило, міністерствам, що займаються розробкою національних програм розвитку туризму, мають свої представництва по туризму в інших державах, розробляють програми, що мають збільшувати потік в'їзного туризму та забезпечувати туристичну діяльність. Наприклад, деякі з таких закордонних проектів представлені в таблиці.

Таблиця 1

Національні туристичні адміністрації

Країна, організація, сайт	Місія організації
Великобританія British Tourist Authority BTA www.visitbritain.com	Ми маємо унікальну роль у створенні туристичного продукту Англії, підвищуючи профіль Британії по всьому світу, збільшуючи обсяг і вартість експорту туризму
Італія ENIT www.enit.it	Просувати Італію як єдиний туристичний напрямок у всьому його розмаїтті
Ірландія Tourism Ireland www.ireland.com	Tourism Ireland для відвідувачів Ірландії. Інформація про розміщення в Ірландії, діяльність в Ірландії, події в Ірландії та багато іншого
Іспанія Turespana www.tourspain.es	Організація має сприяти Іспанії як країні призначення за кордоном, здійснює свою діяльність за кордоном через мережу іспанських офісів туризму, які залежать від посольств та консульств Іспанії
Норвегія Innovation Norway www.visitnorway.com	Метою visitnorway.com є просування Норвегії як туристичного напрямку. Міністерство торгівлі, промисловості і рибальства Норвегії поклав на «Innovation Norway» відповідальність за розробку і підтримку офіційного путівника по Норвегії.

На всіх ресурсах загальними є опції, які рекомендують місця для відвідування; варіанти проведення вільного часу, розміщення та харчування туристів; практична корисна інформація щодо місцевих традицій, грошової системи, транспорту; номери екстрених служб.

Тому при створенні в Україні інформаційної платформи у форматі національної туристичної адміністрації є можливість використати існуючий досвід європейських країн.

Висновки: Україна є країною з високим туристичним потенціалом. Вона має ряд позитивних особливостей, які відрізняють її поміж сусідніх країн та можуть позитивно вплинути на розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, а саме значно нижчий рівень цін на туристичні послуги, ніж у сусідніх країн, вигідний для туристів валютний курс; конкурентні ціни для туристів порівняно з міжнародними туристичними центрами на туристичні послуги та можливості для рекреаційного, культурного, спортивного та інших видів туризму.

При цьому слід підкреслити, що нормативні акти дерегуляції у галузі туризму можуть негативно впливати на соціальні та економічні процеси, у зв'язку з чим рішення щодо дерегуляції повинні бути виваженими та враховувати інтереси усіх суб'єктів ринку. Також будь-які рішення, пов'язані з дерегуляцією туристичної сфери, мають бути реалізованими у рамках чітких норм та певних меж, що унеможливають порушення прав споживачів та забезпечують їх захист, обмежують недоброчесну конкуренцію, спрямовані на охорону навколишнього середовища, забезпечують належне інформування іноземних та вітчизняних туристів в умовах посиленої конкуренції, гарантують міжнародний рівень якості туристичних послуг.

Одночасно слід відзначити, що для України на сучасному етапі розвитку притаманний значний рівень правового нігілізму, відсутність чітких та зрозумілих норм ведення бізнесу спричиняють з одного боку додаткову тінізацію бізнесу, з іншого – надають контролюючим органам можливість використовувати закон з метою депривації бізнесу та створюють додаткові ризики корупції. До факторів, що, на нашу думку, мають визначати ступінь дерегуляції, також слід назвати нерозвинуту нормативно-правову базу, що регулює відносини в галузі туризму, відсутність достовірного статистичного обліку і як результат неможливість планування розвитку галузі, відсутність справедливої судово-правоохоронної системи, ефективних форм самоорганізації суб'єктів ринку, які зможуть замінити органи державного контролю.

Список використаних джерел:

- 1.Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України К: НАДУ, 2011/наук.ред. Ю.В.Ковбасюк . Т. 1 : Теорія державного управління / наук.ред. : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпуненко (співголова). 748 с.
- 2.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності: [Закон України від 19 жовтня 2010 № 2608-VI] - Відомості Верховної Ради України (ВВР) / - 2011. - № 11. - ст.69
- 3.Державна туристична організація України [Електронний ресурс] Режим доступу:<https://regulation.gov.ua/catalogue/regulators/id227/functions>
- 4.Давидова О.Г. Моделі державного регулювання розвитку туристичної діяльності: світовий досвід [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. - 2012. - №10. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1480>.
- 5.Гостева Н.П. Механізми реалізації державної політики в галузі туризму // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони» - . 2009. - № 3. С.27-32 (Серія «Державне управління»).
- 6.Офіційний сайт WTO. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.wto.org>
- 7.Бедзир В. С. [Електронний ресурс] Державна дерегуляція як фактор зниження конкурентоспроможності регіонального туризму. / Бедзир В. С., Смочко В. Ю. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository URL:<http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32659/1/12-25-26.pdf>.
- 8.Гройсман В. на 21-му засіданні Національної ради реформ [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=9dUthG6vv84>
- 9.Хартія туризму [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_640
10. Впровадження елементів державно-приватного партнерства у функціонування туристичної сфери України/ Д. І. Соловійов// Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу -2013. - № 4 (24) - С. 33-36.

УДК 338.43:631.147

Христенко Г.М., к.е.н., доцент

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»

ОРГАНІЧНЕ АГРОВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто необхідність розвитку органічного виробництва. Наведено переваги впровадження органічного виробництва в аграрних підприємствах. Розкрито особливості органічного сільськогосподарського виробництва та визначено чинники, що стримують його розвиток в Україні. Визначено основні умови розвитку органічного виробництва в Україні.

Ключові слова: розвиток, органічне сільськогосподарське виробництво, навколишнє середовище, урожайність, конкурентоспроможність.

Khrystenko H.

ORGANIC AGRARIAN PRODUCTION IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

The article considers the necessity of the development of organic production. The advantages of introducing organic production in agrarian enterprises are given. The features of organic agricultural production are revealed and factors that hinder its development in Ukraine are determined. The basic conditions of development of organic production in Ukraine are determined.

Key words: development, organic farming, environment, productivity, competitiveness.

Христенко Г.М.

ОРГАНИЧЕСКОЕ АГРОПРОИЗВОДСТВО В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрена необходимость развития органического производства. Приведены преимущества внедрения органического производства в аграрных предприятиях. Раскрыты особенности органического сельскохозяйственного производства и определены факторы, которые сдерживают его развитие в Украине. Определены основные условия развития органического производства в Украине.

Ключевые слова: развитие, органическое сельскохозяйственное производство, окружающая среда, урожайность, конкурентоспособность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах інтеграції України в міжнародне співтовариство значної актуальності набувають новітні розробки в галузі альтернативного сільського господарства спрямовані на раціональне використання природних ресурсів та ресурсозбереження в інтересах теперішнього і майбутніх поколінь. Сучасні економічні умови господарювання висувають нові вимоги до технології виробництва сільськогосподарської продукції та її якості. Якість і екологічна безпечність аграрної продукції в умовах глобальних змін є визначальними факторами її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. В зв'язку із цим все більшого значення набуває культура органічного сільського господарства, яке забезпечує збереження та відтворення навколишнього природного середовища і його біорізноманіття, збалансований стан екосистеми, що є запорукою сталого соціально-економічного та екологічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню сучасного стану, проблем та перспектив розвитку органічного

сільськогосподарського виробництва присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як В. Артиша, О. Бородіної, О. Дудар, Ю. Завадської, Д. Кропивка, Л. Мармуль, Н. Новак, О. Рудницької, О. Томашевської, Т. Чайки. В наукових працях висвітлюються окремі теоретичні та практичні питання організаційно-економічних передумов створення вітчизняного ринку органічної продукції, сучасного стану його розвитку, зарубіжного досвіду органічного виробництва та функціонування світового ринку органічної продукції. Незважаючи на вагомий науковий і практичний результати, питання дослідження стану та розвитку органічного виробництва як передумови відтворення природно-ресурсного потенціалу, соціально-економічного зростання аграрного сектора економіки, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках залишається актуальним.

Цілі статті. Метою статті є дослідження сучасного стану, проблем та визначення перспектив розвитку органічного аграрного виробництва в Україні в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Забезпечення сталого розвитку агросфери неможливе без розробки нової, соціально відповідальної стратегії ведення сільського господарства, метою якої є збалансування економічних, соціальних та екологічних процесів як у середині конкретної держави, так і на світовому рівні. В сучасних умовах зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище та необхідності досягнення продовольчої безпеки органічне виробництво є перспективним напрямом розвитку аграрного сектора економіки України.

Органічне виробництво можна трактувати як цілісну систему господарювання та виробництва органічної продукції, яка забезпечує збалансовану динамічну рівновагу економічної, соціальної та екологічної її складових з метою об'єднання соціально-економічного зростання аграрного сектора економіки, збереження та відтворення природно-ресурсного потенціалу, збільшення обсягів якісних і безпечних продуктів харчування, підвищення життєвого рівня населення.

Перехід до системи органічного виробництва є необхідною умовою інтеграції української аграрної економіки у світові господарські процеси, забезпечення та підвищення її конкурентоспроможності.

Доцільність органічного сільськогосподарського виробництва визначається рядом переваг (рис. 1).

В Україні є всі передумови для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва - потужний природний потенціал; сприятливі кліматичні умови; висока родючість ґрунтів; наявність великих площ екологічно чистих сільськогосподарських угідь; низький рівень використання мінеральних добрив, засобів захисту рослин; забезпеченість аграрної сфери економіки трудовими ресурсами; наявність ринку потенційних споживачів; експортна привабливість органічної продукції для країн ЄС.

Ґрунтово-кліматичні умови України дозволяють значно розширити обсяги органічного землеробства, які за експертними оцінками можуть досягти 7% сільськогосподарських угідь у 2020 році [15].

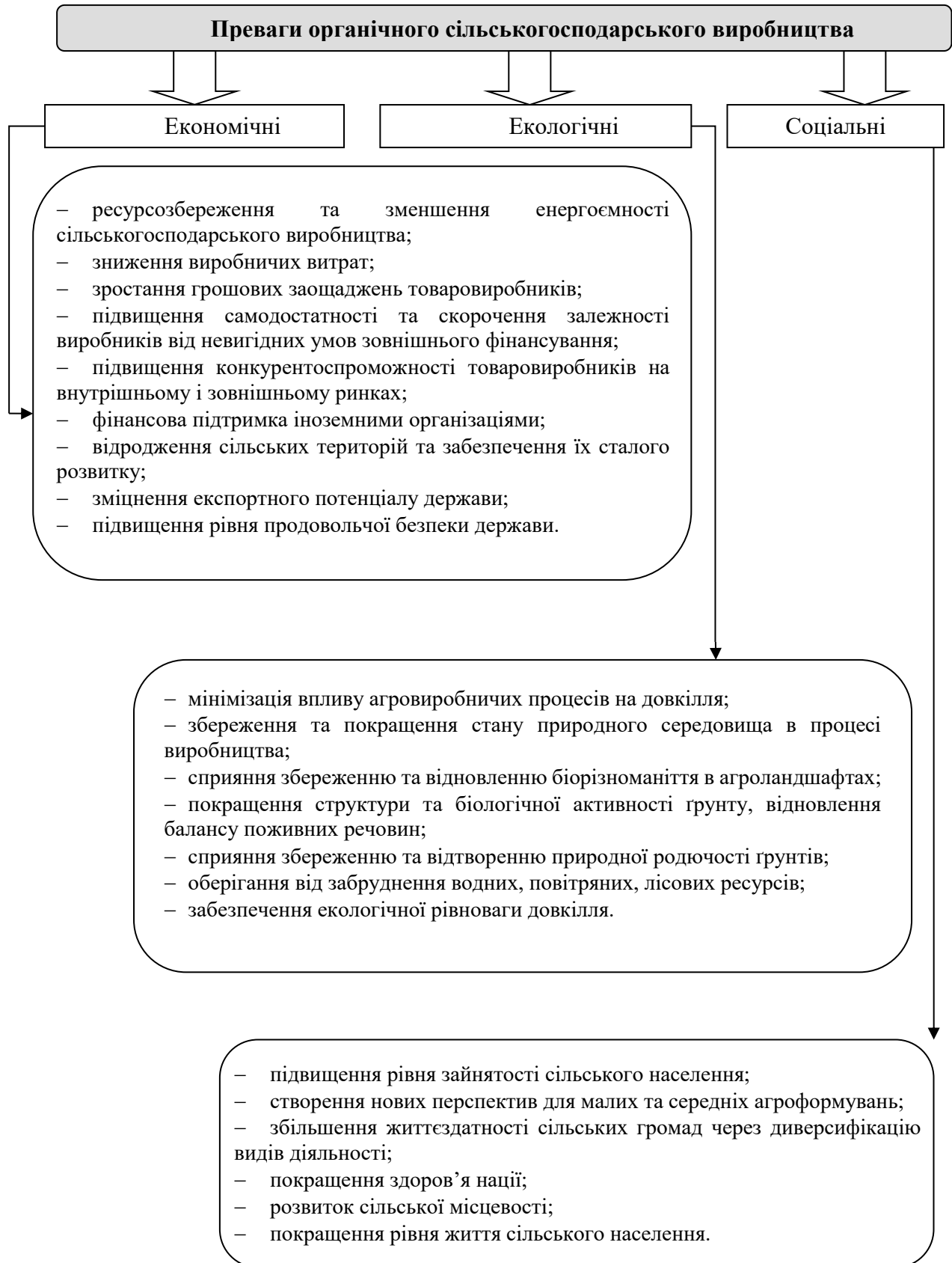

Рис. 1. Преваги органічного сільськогосподарського виробництва.

До основних чинників, що стримують розвиток органічного сільськогосподарського виробництва в Україні, слід віднести: недосконале нормативно-правове забезпечення; відсутність державної фінансової підтримки; відсутність дійового організаційно-економічного механізму страхування ризиків у сільськогосподарському органічному виробництві; непоінформованість споживачів про переваги органічних продуктів; недостатня кількість лабораторій для підтвердження якості органічної продукції; складна процедура органічної сертифікації такої продукції за діючими міжнародними стандартами, насамперед нормами Європейського Союзу та відсутність власних національних стандартів; недостатня кількість торгових мереж; недостатній рівень професійних знань і досвіду суб'єктів господарювання щодо здійснення органічного виробництва; нестача інвестиційних ресурсів.

Незважаючи на труднощі, Україна досягла значних результатів щодо розвитку аграрного органічного виробництва. Про це свідчить збільшення площ органічних сільськогосподарських угідь (рис. 2). Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає вже понад чотириста тисяч гектарів.

За даними дослідницького інституту органічного сільського господарства (FiBL) та Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), Україна посідає 11-е місце в Європі за площею органічних сільгоспугідь. За останні 5 років вони збільшилися на 54%. Однак за обсягом внутрішнього ринку органічних продуктів Україна займає лише 25-е місце в Європі. З кожного гектара органічних сільгоспугідь у нашій країні на внутрішній ринок постачається продукції лише на € 50, а в країнах Європи - в середньому € 2345, що в 47 разів більше. Цей факт дозволяє стверджувати, що органічне виробництво України зорієнтоване на експорт. Близько 80% вітчизняної органічної продукції експортується в розвинені країни [12].

Офіційні статистичні огляди IFOAM стверджують, що якщо в Україні в 2002 р. нараховувалось 31 сертифіковане органічне господарство, то в 2016 р. їх кількість зросла до 390 [12].

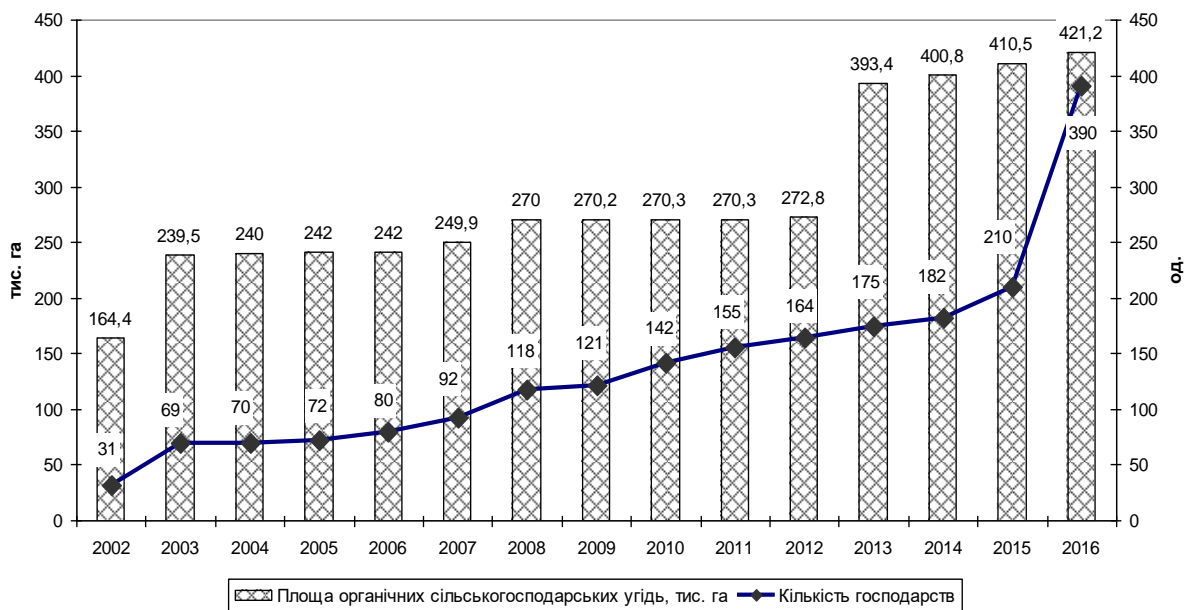

Рис. 2. Розвиток органічного аграрного виробництва в Україні.
Джерело: побудовано за даними [12].

Більшість українських органічних господарств розташовані на півдні країни (Одеська, Херсонська, Миколаївська області), у західній Україні (Чернівецька, Львівська, Тернопільська, Волинська області), а також у центрі (Житомирська, Полтавська, Вінницька області). Українські сертифіковані органічні господарства мають різний розмір - від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до понад десяти тисяч гектарів ріллі [9].

Сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з початку 2000-х років, склавши: у 2006 р. – 400 тис. євро, у 2007 р. – 500 тис. євро, у 2008 р. – 600 тис. євро, у 2009 р. – 1,2 млн євро, у 2010 р. – 2,4 млн євро, у 2011 р. цей показник зріс до 5,1 млн євро, у 2012 р. – до 7,9 млн євро, у 2013 р. – до 12,2 млн євро, у 2014 р. – до 14,5 млн євро, у 2015 р. – до 17,5 млн євро, а у 2016 р. – до 21,2 млн євро [18].

Головний недолік органічних технологій - це низька врожайність сільськогосподарських культур. За підрахунками фахівців, при переході на біологічні технології обсяги виробництва зерна у світі зменшаться щонайменше вдвічі, що спричинить повальний голод. Тому цілком органічне виробництво вважають неможливим. Проте, швейцарські дослідження виявили зниження урожайності на 20% в порівнянні з традиційними технологіями. При цьому енерговитрати на добрива і пестициди за використання біологічних технологій зменшуються на 50 і 97% відповідно. Американський досвід свідчить, що врожайність при органічному землеробстві становить в середньому 95-100% від традиційного [13].

Одним із перших в Україні виробників органічної продукції є товариство з обмеженою відповідальністю «Жива земля Потутори» Бережанського району Тернопільської області засноване в 2007 р. та сертифіковане за стандартами ЄСТОВ «Органік стандарт Україна». Інвестором виступила асоціація «Жива земля Швейцарії». Господарство здійснює свою діяльність за трьома напрямками – вирощування трав, рослинництво та молочне скотарство.

Частка органічних зернових та зернобобових, що виробляються у ТзОВ «Жива земля Потутори» складає 1,1% від виробництва цих культур у сільськогосподарських підприємствах Бережанського району Тернопільської області (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна оцінка розвитку зерновиробництва за органічною та інтенсивною технологіями у сільськогосподарських підприємствах Бережанського району Тернопільської області, 2016 р.

Показники	Органічна технологія	Інтенсивна технологія	Традиційна технологія	ТзОВ «Жива земля Потутори» у % до показників ПОП «Урманське»	ТзОВ «Жива земля Потутори» у % до показників сільськогосподарські підприємства Бережанського району
	ТзОВ «Жива земля Потутори»	ПОП «Урманське»	Сільськогосподарські підприємства Бережанського району		
Посівна площа, га	182	422	5362	43,1	3,4
Валовий збір, ц	2290	27771	215626	8,2	1,1
Урожайність, ц/га	12,6	65,8	40,2	19,1	31,3
Рівень рентабельності, %	-26,4	9,0	17,0	x	x

Дослідженнями встановлено, що урожайність зернових та зернобобових культур, вирощених за органічною технологією у ТзОВ «Жива земля Потутори» на 80,9% нижча порівняно із інтенсивним вирощуванням цих культур у ПОП «Урманське» та на 68,7%

менша від традиційної технології у сільськогосподарських підприємствах Бережанського району.

Виробництво органічних зернових культур у ТзОВ «Жива земля Потутори» є збитковим (26,4 %). Так, рівень рентабельності зернових культур за інтенсивною технологією у ПОП «Урманське» та традиційною технологією у сільськогосподарських підприємствах Бережанського району більший за рівень рентабельності органічних зернових культур на 35,4 % та на 43,4 % відповідно.

Основна проблема розвитку органічного землеробства полягає у тому, що відновити і підвищити родючість ґрунту, а відповідно й урожайність культур, можна лише протягом декількох років, а хімічні методи дають віддачу протягом одного сезону.

У тваринництві господарська діяльність ТзОВ «Жива земля Потутори» спрямована на виробництво органічного молока.

Частка органічного молока, що виробляється у ТзОВ «Жива земля Потутори» складає 8,0% від виробництва даного продукту у сільськогосподарських підприємствах Бережанського району Тернопільської області (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна оцінка розвитку молочного скотарства за органічною та інтенсивною технологіями у сільськогосподарських підприємствах Бережанського району Тернопільської області, 2016 р.

Показники	Органічна технологія	Інтенсивна технологія	Традиційна технологія	ТзОВ «Жива земля Потутори» у % до показників ПОП «Урманське»	ТзОВ «Жива земля Потутори» у % до показників підприємства Бережанського району
	ТзОВ «Жива земля Потутори»	ПОП «Урманське»	Сільськогосподарські підприємства Бережанського району		
Поголів'я корів, гол.	35	222	257	15,8	13,6
Середньорічний надій молока, кг	1926	3500	3286	55,0	58,6
Валове виробництво молока, ц	674	7770	8444	8,7	8,0
Рівень рентабельності, %	-44,6	-2,1	-7,5	x	x

Дослідження свідчать, що продуктивність корів у ТзОВ «Жива земля Потутори», яке займається виробництвом органічного молока на 45% нижча порівняно із інтенсивним типом розвитку молочного скотарства у ПОП «Урманське» та на 41,4% менша від традиційної технології у сільськогосподарських підприємствах Бережанського району.

Основними причинами неефективного виробництва органічної сільськогосподарської продукції у ТзОВ «Жива земля Потутори» є: відсутність державної фінансової підтримки; низька платоспроможність населення; висока конкуренція зі сторони зарубіжних товарів-аналогів; неготовність до нововведень; неефективне просування даної продукції до споживачів; недостатній асортимент органічної продукції; відсутність довіри споживачів та відсутність місць підготовки кваліфікованого персоналу.

Головною перешкодою розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні є нерозвиненість кон'юнктури. Потрібно наголосити, що особливості органічного виробництва потребують виваженої державної підтримки та захисту

інтересів товаровиробників. Основними напрямками державного регулювання ринку органічної продукції слід вважати: вдосконалення ціноутворення на органічну продукцію з урахуванням забезпечення економічної ефективності її виробництва та платоспроможності населення; розвиток та розширення каналів збуту, стимулювання розвитку організаційних структур ринку; розвиток системи інформаційного забезпечення.

Висновки. Перехід до системи органічного виробництва сприятиме адаптації агробізнесу до світових умов господарювання та значно посилить конкурентоспроможність вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Основними стратегічними пріоритетами ефективного розвитку органічного виробництва є: удосконалення відповідної нормативно-правової бази; фінансова допомога екологічним господарствам з європейського фонду; ефективна державна підтримка з метою підвищення конкурентоспроможності органічної продукції; впровадження інноваційних технологій в органічне агровиробництво; удосконалення інфраструктури ринку органічної продукції; забезпечення належного наукового рівня ведення органічного виробництва; державне сприяння популяризації екологічного землеробства.

Список використаних джерел:

1. Артиш В.І. Організаційно-економічні передумови формування ринку екологічно чистої продукції в Україні / В.І. Артиш // Економіка АПК. - 2009. - № 2. - С. 124-130.
2. Бородіна О.М. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції / О.М. Бородіна, М. Бетлій. - Ужгород: ІВА, 2006. - 496 с.
3. Дудар О.Т. Розвиток органічного агровиробництва в Україні / О.Т.Дудар // Економіка АПК. - 2012. - № 3. - С. 121-126.
4. Завадська Ю.С. Оцінка і резерви підвищення економічної ефективності органічного агровиробництва / Ю.С. Завадська // АгроСвіт. - 2013. - № 8. - С. 52-57.
5. Кондратюк О. І. Підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції / О. І. Кондратюк // Економіка АПК. - 2005. - № 10. - С. 109-112.
6. Кропивко Д.С. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективного функціонування ринку органічної продукції / Д.С. Кропивко // Сучасні тенденції управління розвитком організаційно-економічних систем (новий погляд): Монографія / Заг. ред. проф. Р.Р. Тіміргалєєвої. - Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2014. - С. 593-603.
7. Мармуль Л. О. Розвиток органічного виробництва в Україні / Л. О. Мармуль, Н. П. Новак // Економіка АПК. - 2016. - № 9. - С. 26-32.
8. Михайленко О. Г. Розвиток органічного сільського господарства в системі євроінтеграційних процесів в Україні / О. Г. Михайленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2014. - Вип. 6, ч. 3. - С. 40-45.
9. Новак Н. П. Організаційно-економічні засади розвитку виробництва органічної продукції в аграрних підприємствах: монографія / Н. П. Новак. - Херсон: Айлант, 2016. - 300 с.
10. Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир: «Полісся», 2013. – 492 с.
11. Органічне землеробство [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://byshev.org/stati/organ-chne-zemlerobstvo.html>.
12. Органік в Україні / Федерація органічного руху в Україні // Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.
13. Россоха В. В. Технологічні трансформації в агропромисловому виробництві України: тенденції та результати [Електронний ресурс] / В.В. Россоха, Д.О. Соколов. – Електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2901>.
14. Рудницька О.В. Ринок продукції органічного землеробства в Україні / О.В. Рудницька // Агроінком. - 2006. - №1. - С. 31-34.
15. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін.]; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. - К.: ННЦ ІАЕ, 2013. - 74 с.
16. Томашевська О.А. Органічне виробництво у світі: реалії та перспективи / О.А. Томашевська // Інноваційна економіка. - 2013. - № 6. - С. 161-164.
17. Чайка Т.О. Перешкоди на шляху розвитку органічного сільськогосподарського виробництва / Т.О. Чайка // Вісник аграрної науки Причорномор'я. - 2011. – Вип.2 (66). - С. 126-131.
18. http://zik.ua/news/2017/09/29/organichne_zemlerobstvo_v_ukraini_ie_odnym_z_nau pryvablyvishyh_napryamiv_dlya_1176765.

Рецензент д.е.н., професор Жибак М.М.

УДК 330.15

Шубалий О.М., д.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ГЕНЕЗИС НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ РИНКОВО ОРІЄНТОВАНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ЛІСОВИХ ГАЛУЗЯХ УКРАЇНИ

У статті вивчено та узагальнено наукові підходи до проведення ринково орієнтованих перетворень у лісових галузях України, проведено їх синтез з метою вироблення орієнтирів для подальших трансформацій. Виявлено, що протягом останнього десятиліття проводилися системні наукові дослідження щодо обґрунтування пріоритетів, цілей, політики і стратегії, механізмів та інструментів реалізації ринково орієнтованих перетворень у лісовому секторі України.

Ключові слова: лісове господарство, лісовий сектор, управління, трансформація, сталий розвиток, ринкові перетворення.

Шубалий А.М.

ГЕНЕЗИС НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ К ПРОВЕДЕНИЮ РЫНОЧНО ОРИЕНТИРОВАННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В ЛЕСНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

В статье изучены и обобщены научные подходы к проведению рыночно ориентированных преобразований в лесных областях Украины, проведено их синтез с целью выработки ориентиров для дальнейших трансформаций. Выявлено, что в течение последнего десятилетия проводились системные научные исследования по обоснованию приоритетов, целей, политики и стратегии, механизмов и инструментов реализации рыночно ориентированных преобразований в лесном секторе Украины.

Ключевые слова: лесное хозяйство, лесной сектор, управления, трансформация, устойчивое развитие, рыночные преобразования.

Shubalyi A.

THE GENESIS OF SCIENTIFIC ATTITUDES TO MARKETING MARKET OVERVIEW CONVERSIONS IN FOREST INDUSTRIES OF UKRAINE

The article analyzes and generalises the scientific approaches to market-oriented transformations in forest industries of Ukraine, and their synthesis was conducted in order to develop landmarks for further transformations. During the last decade, it was discovered that systematic scientific research was carried out on the justification of priorities, goals, policies and strategies, mechanisms and tools for the implementation of market-oriented transformations in the forestry sector in Ukraine.

Key words: forestry, forestry, management, transformation, sustainable development, market transformation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Активні ринкові перетворення в нашій країні після здобуття незалежності не набули всеохоплюючого характеру, оскільки залишилися сфери економічної діяльності, де збереглися старі, властиві плановій економіці, підходи: централізоване прийняття рішень, засилля державної монополії на ринку, пріоритет державної власності та ін. У таких умовах нерідко під виглядом відстоювання загальнодержавних інтересів, справжні вигоди отримують керівники державних структур та наближені до них працівники, нівелюючи принципи демократії, вільної конкуренції та рівноправності громадян.

Зокрема, це стосується сфери лісового господарства, процеси ринкової трансформації в якій не мають належного поширення. Це стало штучним стимулюючим фактором розвитку інших ланок лісового сектору на наступних етапах створення доданої вартості, адже протягом останнього десятиліття значна частка деревини в необробленому вигляді відвантажувалася на експорт, обмежуючи можливості збільшення та створення нових доданих вартостей для переробних ланок вітчизняного

лісового сектору, що призвело до засилля імпортової продукції поглибленої лісопереробки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. На актуальні проблеми розвитку як сфери лісового господарства, так і лісового сектору загалом у своїх наукових працях звертали увагу вітчизняні дослідники [1-8; 10-16; 18-20], пропонуючи шляхи їх вирішення. Але слід урахувати, що після публікації багатьох наукових праць відбулися певні економічні перетворення у цих сферах. Тому сьогодні надзвичайно важливо узагальнити існуючі наукові підходи та розробити на їх основі власні пропозиції щодо визначення напрямів трансформації еколого-економічних відносин у лісовому секторі відповідно до принципів сучасної національної лісової політики, національних пріоритетів та міжнародних домовленостей в умовах глобальних викликів. Практика подальших перетворень у лісовому господарстві після прийняття зазначеного документа, а також нової редакції Лісового кодексу України [9], показала, що більшість їх положень залишилася тільки декларацією, не знайшовши належного обґрунтування механізмів реалізації в законодавчих і підзаконних нормативних актах, що стало стримуючим фактором розвитку еколого-економічних відносин у лісовому секторі на ринкових засадах.

Цілі статті. Метою дослідження є вивчення та узагальнення наукових підходів до проведення ринково орієнтованих перетворень у лісових галузях України, проведення їх синтезу для вироблення орієнтирів для подальших трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед вітчизняних наукових шкіл у сфері економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища, які активно займаються дослідженнями процесів реформування лісового сектору та його окремих господарських ланок на ринкових засадах, слід виділити колектив учених Національного лісотехнічного університету України під керівництвом Ю. Туниці та І. Синякевича. Ю. Туниця розглядає процеси трансформації еколого-економічних відносин на глобальному рівні, пропонуючи ідею розробки та прийняття основного екологічного закону розвитку людського суспільства – Екологічну конституцію Землі (ЕКЗ), яка повинна складатися з двох частин – дефінітивної та регуляторної. У першій частині мають бути прописані правила економічної діяльності, яка б узгоджувалася не лише з економічними інтересами, а й законами природи, тобто діяльності, яка не спричинятиме некомпенсованої деградації життєвого довкілля та виснаження природних ресурсів, у другій – права й обов'язки новостворюваних міжнародних органів щодо контролю та регулювання діяльності національних і транснаціональних виробничо-комерційних структур з огляду на дотримання ними визначених у дефінітивній частині частині екологічних вимог [6]. На думку прихильників цього підходу, розробка та прийняття ЕКЗ не лише об'єднає світове співтовариство заради розв'язання глобальних проблем людства, але й суттєво пожвавить різні національні економічні системи, зміцнить екологічну безпеку планети.

З іншого боку, І. Синякевич основною рушійною силою реалізації трансформаційних процесів у лісовому секторі вважає формування власного варіанта національної лісової політики, для чого пропонує такі заходи:

- закласти надійні правові підвалини національної лісової політики – прийняти відповідний закон, доопрацювавши проект, розроблений кафедрою економіки і менеджменту лісових підприємств Національного лісотехнічного університету України;
- удосконалити діючу систему економічних інструментів лісової політики (зокрема, аукціонної торгівлі круглими необробленими лісоматеріалами), національної екологічної сертифікації лісів, податкову систему та ціноутворення в лісовому господарстві;

– у рамках Державної агенції лісових ресурсів України, створеної на базі Державного комітету лісового господарства України, забезпечити розмежування функцій управління лісами і лісовим господарством [15].

Наукові дослідження в цьому напрямі знайшли продовження у працях І. Соловія, який обґрунтував теоретико-методологічні засади формування політики сталого розвитку лісового сектору економіки [16]. На його думку, запровадження принципів екологічної економіки в теоретичні основи лісової політики і трансформація її в політику сталого розвитку лісового сектору зробить її більш комплексною і багатовимірною, адекватною її новій ролі в умовах розвитку комерційних ринків екологічних послуг лісів, зростання вагомості їхніх соціальних функцій.

А. Дейнека зосередився на методології управління лісовим господарством на еколого-економічних засадах, теоретично обґрунтувавши концепцію управління лісовим сектором економіки як динамічної системи, що взаємодіє з іншими сферами економіки та впливає на довкілля, запропонував модель залучення учасників лісогосподарських відносин до участі у процесах управління лісовим господарством на еколого-економічних засадах, розробив методичні основи формування стратегії його розвитку [5].

С. Мельник у рамках дослідження еколого-економічних аспектів реформування лісового господарства України розробив принципи реформування лісового господарства, концепцію формування системи інструментів лісової політики України, систему державного управління лісовим господарством, яка відрізняється децентралізацією повноважень органів влади по вертикалі, розмежуванням функцій контролю та організації виробництва [10].

А. Головка для подальшого вдосконалення процесу контролю в управлінні лісами та лісовим господарством рекомендував дійснити такі заходи:

- розмежувати функції встановлення стандартів, планування, інвентаризації лісів, моніторингу та ведення господарювання в лісовому фонді;
- ведення господарської діяльності та контролю за виконанням планів розвитку лісового господарства, дотримання встановлених норм і лімітів;
- розробити дієвий механізм громадського контролю у фазі попереднього та заключного контролю;
- запровадити лісову сертифікацію, що дасть змогу отримати незалежний, об'єктивний контроль та оцінку діяльності лісових підприємств [4].

Нові наукові підходи до реалізації трансформаційних процесів у сфері природокористування, зокрема лісовому секторі, обґрунтовують учені Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» М. Хвесик, Я. Коваль, І. Бистряков, А. Степаненко, В. Міщенко, Є. Хлобистов, І. Лицур, І. Голуб, О. Сакаль та інші.

Зокрема, М. Хвесик та В. Голян вважають, що трансформація системи управління природокористуванням має виходити із загальних пріоритетів масштабної перебудови системи державного управління взагалі. Необхідно й надалі ліквідувати галузеві підходи щодо планування та програмування освоєння окремих складових природного капіталу та поступово переходити на функціональні принципи управління використанням природних ресурсів та охороною довкілля. Це дасть можливість синхронізувати роботу органів державного управління та місцевого самоврядування, уніфікувати нормативно-правову базу та сприяти структуризації системи управління природокористуванням. У перспективі доцільною є ліквідація проресурсних комітетів і формування на їх базі відповідних департаментів у структурі Міністерства охорони навколишнього природного середовища [20, с. 303].

Я. Коваль вважає, що рушійними силами відновлення позитивної динаміки розвитку конкурентоспроможних виробничих структур лісоресурсної сфери мають стати: модернізація виробничого процесу на підприємствах; підвищення орієнтації на

потреби внутрішнього ринку, збільшення експортних поставок готової лісопродукції та поліпшення екологічної ситуації; створення сприятливих умов для випереджального нарощування довгострокових інвестиційних вкладень у лісогосподарське і деревообробне виробництва; поліпшення інфраструктурного забезпечення підприємств галузі; посилення державного регулювання ринкових відносин на підприємствах шляхом стимулювання підвищення технологічного рівня і зниження собівартості виробництва лісопродукції [95].

Зі свого боку, О. Сакаль розглядає проблеми трансформації еколого-економічних відносин у лісовому секторі з позицій підвищення ефективності управління землями лісогосподарського призначення, наводить практичні рекомендації для формування і реалізації екологічної, земельної, лісової політики органами державного управління на загальнодержавному та регіональному рівнях, розкриває методичні підходи до обґрунтування управлінських рішень стосовно використання земель і застосування важелів стимулювання землевласників на основі фінансово-економічного аналізу [14].

Прогресивні наукові підходи до реформування еколого-економічних відносин у сфері лісового господарства обґрунтовують учені Українського ордена «Знак Пошани» науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького. Зокрема, В. Ткач та А. Торосов для вдосконалення системи державного управління лісовим господарством пропонують провести децентралізацію управління лісами, неформальне розмежування контрольних та господарських функцій державних управлінських органів з передачею відповідних повноважень суб'єктам господарювання. Розмежування державного і господарського управління передбачає чіткий розподіл повноважень, прав і відповідальності між суб'єктами управління та господарювання виключно на законодавчій основі. У цьому випадку необхідно розробити механізм дотримання балансу їхніх інтересів з оптимізацією організаційно-виробничої структури лісового господарства, виходячи з вимог ринкової економіки на всіх ієрархічних рівнях, продовжуючи вдосконалення системи управління [18].

Еколого-економічні проблеми реалізації трансформаційних процесів у лісовому секторі досліджують учені Національного університету біоресурсів і природокористування України разом із науковцями близького зарубіжжя, основну увагу приділяючи вивченню біологічної продуктивності лісів та депонованого вуглецю, формуванню економічного механізму лісокористування на засадах сталого розвитку, екологізації економічних інструментів лісової політики, розробці наукових основ лісової сертифікації.

Зокрема, П. Лакида, А. Швиденко, Д. Щепаченко, Р. Васишин у межах проведення системної оцінки сучасного та прогнозування майбутнього бюджету вуглецю в лісовому секторі України вважають, що ринок та приватна власність на ліси не можуть регулювати такі функції, як біорізноманіття та всі складові, що забезпечують захист навколишнього середовища та здоров'я людей. Сьогодні тільки ресурсна та вуглецево-депонувальна функції лісів мають відповідне ринкове наповнення. Тому важливою стає монетарна оцінка т. зв. повної корисності лісових екосистем, а суспільство та держава повинні визначити дійсну ціну лісу, а питання щодо частини цієї ціни, яка повинна покриватися ринком та регулюватися суспільно-економічною політикою держави, є важливим, але похідним [3].

На думку А. Карпука, трансформація системи економічного регулювання лісокористування відповідно до принципів ринкової економіки повинна передбачати вивчення теоретико-методологічних основ економічного регулювання лісокористування, розроблення методичних та прикладних аспектів аналізу, оцінки і вибору стратегій ринкового регулювання та обґрунтування механізмів його вдосконалення, визначення напрямів формування конкурентного середовища в лісоресурсній сфері, а також обґрунтування особливостей застосування різноманітних економічних інструментів регулювання екологізації лісокористування [7].

Нові наукові підходи в контексті вирішення завдань трансформації еколого-економічних відносин у лісовому секторі, що стосуються формування організаційно-економічного та інституціонального забезпечення, обґрунтування еколого-економічних засад реформування системи лісового господарства та вдосконалення економічних механізмів лісоземельних відносин, розроблено вченими Інституту агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України.

Зокрема, О. Фурдичко та О. Дребот, розглядають процеси трансформації таких відносин у нерозривному взаємозв'язку з проведенням земельної реформи та впорядкуванням системи лісоземельних відносин, що закладуть основи для сталого розвитку та залучення додаткових інвестицій [19]. Сьогодні в Україні через численні реорганізації в системі державного регулювання економіки не визначено повноважного центрального органу виконавчої влади, який би реалізовував відповідні регулюючі функції на основі інтенсифікації та прозорості лісогосподарського виробництва, забезпечення лісовими матеріалами власних товаровиробників. Аналогічне стосується формування і постійного вдосконалення економічних механізмів і державного контролю за використанням лісових земель і вирощуванням лісів.

Розглядаючи проблеми проведення ринкових перетворень у лісовому господарстві, А. Бобко доводить, що національна політика України в цій сфері має відповідати державній політиці розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності, а також спрямовуватися на вдосконалення правового регулювання економічних відносин між суб'єктами господарювання. Необхідно, щоб удосконалення механізмів організаційно-адміністративного надання земель лісогосподарського призначення суб'єктам виробництва має узгоджуватися з повноваженнями районних органів влади. Вирішальним кроком лісової політики держави має стати відокремлення лісокористування як промислового виробництва від лісівництва як складової аграрного сектору економіки [1].

Активну позицію щодо наукового дослідження окремих аспектів процесу трансформації еколого-економічних відносин у контексті нинішніх складних реалій розвитку лісового сектору та перспектив реформування на шляху подальшої євроінтеграції займають й інші відомі дослідники, вітчизняні та міжнародні організації.

Зокрема, Є. Мішенін та І. Ярова констатують, що сучасна лісова політика України ґрунтується на засадах сталого екологічно збалансованого використання та відтворення лісових ресурсів, необхідності екологізації природокористування та екосистемного управління лісами в умовах глобалізації, а також передбачає ринкове трансформування галузі лісового господарства. Умовами такого лісогосподарювання є екологізація відтворювальних процесів (економічних, управлінських, соціальних, духовних і культурних), розвиток підприємництва на інноваційній основі, а також механізми соціальної відповідальності [11].

М. Римар та Г. Ільницька-Гикавчук одним із перспективних шляхів інвестування відтворення лісоресурсного потенціалу розглядають створення у структурі державного бюджету спеціального фонду, з якого будуть виділятися кошти на відтворення лісових ресурсів, будівництво лісових доріг, надання пільгових довгострокових кредитів на відтворення лісу, компенсацію частини відсотків банків за пільговим кредитуванням підприємств, надання дотацій тим підприємствам, які володіють неприбутковими лісами і не можуть покрити свої витрати за рахунок доходів [12].

На думку Н. Василик, забезпечення комплексного використання лісоресурсного потенціалу повинно стати магістральним напрямом усіх трансформаційних процесів у лісовому комплексі. З метою створення належних організаційним підойм та економічних стимулів для відновлення, а в багатьох випадках розвитку нових напрямів комплексного використання лісоресурсного потенціалу, у лісозабезпечених регіонах доцільно запровадити практику розробки стратегії його стимулювання [2].

Стосовно реалізації трансформаційних процесів у переробних ланках С. Сагаль вважає, що на разі на державному рівні недостатньою є координація та взаємодія регуляторів лісового та деревообробного секторів з метою оперативного реагування на ті чи інші виклики і створення сприятливих умов для ведення деревообробного бізнесу. Державними регуляторами не задіяні в повному обсязі механізми регулювання ринку України. Функції, які виконує Держлісагентство, не узгоджуються з антимонопольними принципами.

Необхідно розмежувати функції управління Держлісагентства на основі антимонопольних принципів. Вітчизняний сегмент деревообробки потребує термінового втручання з метою значного покращення інвестиційного клімату, умов ведення бізнесу, розвитку внутрішнього ринку, розробки заходів щодо сприяння експорту готової продукції, зменшення експорту необробленої деревини, концентрації лісопильного виробництва, раціонального використання відходів деревообробки, розширення та вдосконалення існуючих механізмів реалізації необробленої деревини [13].

На думку експертів міжнародної програми «Правозастосування й управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства та партнерства» (FLEG) [17], українська модель ведення лісового господарства унеможливує ефективне використання ресурсного потенціалу лісів і лісових земель, у багатьох аспектах не відповідає законодавчій базі та практиці ведення лісового господарства в країнах Європейського Союзу. Для виправлення ситуації необхідні кардинальні реформи, які пропонується реалізовувати за такими напрямками:

- удосконалення відносин, пов'язаних із реалізацією прав власності на лісові землі, ліси, лісові ресурси й засоби виробництва;
- підготовка і впровадження інституційної реформи;
- забезпечення конкурентоспроможності й інноваційного розвитку лісопромислового сектору;
- протидія корупції в лісовій сфері.

Необхідною умовою здійснення реформ є комплексний перегляд законів та підзаконних актів, що регулюють лісові відносини, з метою їх приведення у відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу і нової моделі управління.

Висновки. На основі критичного аналізу та узагальнення викладених наукових підходів можна зробити такі застереження:

- спостерігається надмірна ідеалізація окремими дослідниками ролі та значення лісової політики у процесі трансформації, адже документальне оформлення базових її положень ще не гарантує тотального їх дотримання;
- окремі вчені поверхнево розглядають трансформаційні процеси, розкриваючи тільки окремі їх аспекти (організаційні, управлінські, інституціональні, фінансові, екологічні), що призводить до безсистемності пропозицій щодо реалізації ринкових перетворень;
- низка дослідників основну увагу акцентують на обґрунтуванні шляхів вирішення проблем первинної лісосировинної ланки лісового сектору – лісового господарства, тоді як сучасні ралії свідчать про необхідність перенесення центру уваги на економічне стимулювання лісопереробних ланок;
- питання проведення земельної реформи та впорядкування системи лісоземельних відносин виходять за межі сфери дослідження трансформаційних процесів у лісовому секторі;
- багато дослідників вкладають однаковий зміст у різні за формулюванням, але близькі за змістом поняттями (лісогосподарський комплекс і лісовий комплекс, лісоресурсна сфера та лісоресурсний комплекс, лісоресурсний потенціал і лісові ресурси та ін.), що призводить до поверхневого розуміння суті економічних процесів, що відбуваються у лісовому секторі;

- на рівні провідних державних освітніх і науково-дослідних установ немає єдиної стратегії реалізації трансформаційних процесів у лісовому секторі в контексті євроінтеграції та переходу до «зеленої економіки».

Отже, протягом останнього десятиліття в Україні проводилися системні наукові дослідження щодо обґрунтування пріоритетів, цілей, політики і стратегії, механізмів та інструментів реалізації ринково орієнтованих перетворень у лісовому секторі України. Важливо, щоб обґрунтовані пропозиції науковців знайшли належну оцінку та застосування у практичній роботі органів державної влади різних рівнів у процесі реформування лісоресурсної сфери.

Список використаних джерел:

1. Бобко А. Лісівництво і державна політика щодо користування землями лісогосподарського призначення в Україні / А. Бобко // Економіка України. – 2012. – № 7. – С. 70–79.
2. Василик Н.М. Механізм стимулювання комплексного використання лісоресурсного потенціалу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 / Н.М. Василик. – Луцьк, 2011. – 20 с.
3. Вуглець, клімат та землеуправління в Україні: лісовий сектор : [монографія] / [А.З. Швиденко, П.І. Лакида, Д.Г. Щепашенко та ін.] ; Нац. ун-т біорес. і природ-ня України. – Корсунь-Шевченківський : Гаврищенко В.М., 2014. – 283 с.
4. Головка А.А. Функція контролю та її роль в управлінні лісовим господарством та лісами України / А.А. Головка // Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету. Вип. 14.2. – Л.: УкрДЛУ, 2004. – С. 171–176.
5. Дейнека А.М. Лісове господарство: еколого-економічні засади розвитку: [монографія] / А.М. Дейнека. – К.: Знання, 2009. – 350 с.
6. Екологічна конституція Землі. Методологічні засади / [за ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю.Ю. Туниці]. – Л.: РВВ НЛТУ України, 2011. – 440 с.
7. Карпук А.І. Економічне регулювання лісокористування в ринкових умовах : [монографія] / А.І. Карпук; КМ України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Луцьк : Твердиня, 2012. – 490 с.
8. Коваль Я.В. Напрями розвитку лісоресурсної сфери в умовах кризової ситуації / Я.В. Коваль // Наукові праці Лісівничої академії наук України : [зб. наук. пр.]. – Л.: РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 7. – С. 104–106.
9. Лісовий кодекс України в редакції Закону № 3404-IV від 08.02.2006 р. // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 21 – ст.170.
10. Мельник С.О. Еколого-економічні аспекти реформування лісового господарства України: дис. кандидата екон. наук: 08.08.01 / С.О. Мельник. – Л., 2003. – 294 с.
11. Мішенін Є.В. Соціальна-екологічна відповідальність підприємств лісового комплексу / Є.В. Мішенін, І.Є. Ярова // Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: матеріали Другої наук.-практ. конф., м. Бахчисарай, 23–24 вересня 2010 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування, РВПС України НАН України, Кримський інститут КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. – Сімф.: Фенікс, 2010. – С. 235–238.
12. Римар М. Оподаткування в системі фінансового забезпечення розвитку лісового господарства в умовах євроінтеграції / М. Римар, Г. Ільницька-Гикавчук // Вісник НУВГП: зб. наук. пр. № 4. – Рівне, 2006. – С. 408–413.
13. Сагаль С. Аналіз потенціалу лісового сектору України та виявлення факторів, які гальмують його розвиток [Електронний ресурс] / С. Сагаль. – К., 2014. – 34 с. – Режим доступу: <http://caravan-trans.com/wp-content/uploads/2014/05>.
14. Сагаль О.В. Ефективне управління землями лісогосподарського призначення: [монографія] / О.В. Сагаль. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2012. – 176 с.
15. Синякевич І. Національна політика в лісовому господарстві у контексті глобальних екологічних загроз / І. Синякевич // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 61–68.
16. Соловій І.П. Лісова політика щодо стимулювання лісового господарства у країнах Європейського Союзу / І.П. Соловій // Науковий вісник НЛТУ: Зб. наук.-техн. пр. Вип. 13.2. – Л.: НЛТУ, 2003. – С. 65–74.
17. Стратегія реформування лісового сектору: рекомендації програми FLEG II [Електронний ресурс] / Сайт «Український лісовод». – Режим доступу: <http://www.lesovod.org.ua/node/23739>.
18. Ткач В.П. Концептуальні підходи щодо розробки національної лісової політики України в сучасних умовах / В.П. Ткач, А.С. Торосов // Наукові праці: зб. наук. робіт Лісівничої академії наук України. – Л.: Львівська політехніка, 2005. – Вип. 4. – С. 14–21.
19. Фурдичко О. Лісовий сектор економіки України: проблеми і перспективи розвитку / О. Фурдичко, О. Дребот // Економіка України. – 2012. – № 3. – С. 70–79.
20. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 339.137.2

Бугас В.В. к. е. н. доцент

Рупосов В. Г., студент

Київський національний університет технологій та дизайну

**ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ
ОРГАНІЗАЦІЇ**

Ключовим критерієм рішення проблем виживання організацій в області інформаційних послуг і їхнього подальшого розвитку є процес формування конкурентних переваг. Це набирає актуальності в сучасних умовах глобалізації економічних систем і просування України в ЄС на світовий ринок. У статті розглянуто питання функціонування механізму формування конкурентних переваг організації. Визначено місце конкурентних переваг у моделі стратегічного розвитку організації. Сформульовано етапи процесу формування й існування конкурентних переваг організації по етапах її життєвого циклу.

Ключові слова: конкурентні переваги, конкурентоспроможність, життєвий цикл організації, стратегічний розвиток організації.

Ruposov V.

**INVESTIGATION OF THE MECHANISM OF FORMATION OF COMPETITIVE
ADVANTAGES THE ORGANIZATION**

A key criterion for solving the problems of organizations' survival in the area of information services and their further development is the process of forming competitive advantages. This is gaining momentum in the current conditions of the globalization of economic systems and the advancement of Ukraine into the EU on the world market. The article deals with the issues of functioning of the organization's competitive advantages. The place of competitive advantages in the model of strategic development of the organization is determined. Formulated the stages of the process of formation and the existence of competitive advantages of the organization in terms of its life cycle stages.

Keywords: competitive advantage, competitiveness, the life cycle of strategic development of the organization.

Рупосов В. Г.

**ИССЛЕДОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ
ПРЕИМУЩЕСТВ ОРГАНИЗАЦИИ**

Ключевым критерием решения проблем выживания организаций в области информационных услуг и их дальнейшего развития является процесс формирования конкурентных преимуществ. Это приобретает актуальность в современных условиях глобализации экономических систем и продвижения Украины в ЕС на мировой рынок. В статье рассмотрены вопросы функционирования механизма формирования конкурентных преимуществ организации. Определено место конкурентных преимуществ у модели стратегического развития организации. Сформулированы этапы процесса формирования и существования конкурентных преимуществ организации по этапам ее жизненного цикла.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, конкурентоспособность, жизненный цикл организации, стратегическое развитие организации.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Конкурентоспроможність вітчизняної

економіки й окремих її галузей визначається рівнем конкурентоспроможності організацій і їхніх конкурентних переваг. Підвищення конкурентоспроможності організацій залежить від ступеня дослідження механізму формування конкурентних переваг і їхнього ефективного функціонування протягом усього її життєвого циклу. У цей час існує проблема у виробленні єдиних методичних підходів до формування конкурентних переваг організації практично будь-якої галузі економіки, що прагне бути конкурентоспроможною як на вітчизняному, так і на світовому ринках.

Аналіз основних досліджень і публікацій, яких започатковано вирішення проблеми. Проблему створення механізму формування конкурентних переваг організації для досягнення її конкурентоспроможності досліджували такі світові вчені, як М. Портер, П. Друкер [2], И. Ансофф [3], Р.Фатхутдинов [4], К. Боумен [5], С. Виханський [6], Г. Азоєв [7], А. Войчак [8] і інші вчені. У своїх роботах вони визначали саме поняття конкуренції, конкурентоспроможності й конкурентних переваг і фактори, які впливають на їхнє формування.

Так, на підставі аналізу попередніх досліджень у Законі України «Про захист економічної конкуренції» [1] сформульовано поняття «економічна конкуренція», як «змагання між суб'єктами господарювання з метою одержання завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання, мають можливість вибрати між декількома продавцями, покупцями, а окремих суб'єкт не може визначати умови обороту товарів на ринку».

На думку багатьох учених, обов'язковою умовою досягнення конкурентоспроможності є наявність конкурентних переваг, які є цінністю організації. Так, Балабанова Л. [9, с.146] визначає конкурентні переваги як «сукупність ключових факторів успіху, які дозволяють забезпечити підприємству лідируючі позиції на ринку в довгостроковій перспективі».

Фатхутдинов Р. [10, с.179] відзначив, що для системи (якій властива організація) конкурентна перевага представляється як «цінність, якою володіє організація і яка дає їй переваги перед конкурентами».

Однак розробці універсального механізму формування конкурентних переваг для організацій будь-яких сфер діяльності приділено недостатньо уваги.

Для будь-яких організацій єдиною характеристикою є їхній життєвий цикл. Це їхній динамічний стан, який є чинником, що зрівнює різні сфери діяльності.

Метою дослідження є розробка науково-обґрунтованого механізму формування конкурентних переваг організації протягом її життєвого циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Домінуючою умовою, що забезпечить конкурентоспроможність організації, є наявність у неї конкурентних переваг як ключових факторів успіху. Саме конкурентні переваги дозволять вийти організації на позиції лідера на ринку продукту з розрахунком на майбутнє. Для організації її конкурентні переваги будуть у вигляді характеристики потенціалу й дозволяють мати переваги перед конкурентами. Модель стратегічного розвитку організації можна представити у вигляді етапів її розвитку стосовно потенціалу (рис.1).

Рис. 1. Модель стратегічного розвитку організації

На етапі створення організації відбувається її становлення як господарюючого суб'єкта, і формуються ресурси як елементи потенціалу. Із часом організація знаходить свою нішу на ринку й поступово кількісно збільшує потенціал зі збільшенням обсягів реалізації продукту (продукції, послуг, робіт). На даному етапі мова йде ще про кількість продукту з поступовим підвищенням його якості, створюються передумови для досягнення конкурентоспроможності.

Коли постає питання про необхідність випуску якісного продукту, який задовольняє попит споживачів, це наступний етап - формування й досягнення конкурентних переваг. Він супроводжується поступовим досягненням конкурентоспроможності продукту й організації в цілому.

Отже, можна визначити місце конкурентних переваг як головного фактору досягнення конкурентоспроможності продукту й організації. Це свого роду вершина в ефективному використанні потенціалу організації (всіх видів ресурсів).

Будь-яка організація має циклічний тип розвитку - від стану, коли тільки визначається бізнес-ідея (створення), до стану, коли виникає необхідність у реорганізації або ліквідації (закриття, перетворення організаційно-правової форми).

При розгляді функціонування організації в динаміку, виділяють періоди (фази) її життєвого циклу: експлерентний, патієнтний, віолентний, комутантний і леталентний. У кожному періоді життєвого циклу організації відбуваються кількісні і якісні зміни в структурі й складі ресурсів - змінюється її потенціал. У науці визначено, що конкурентні переваги також мають свій життєвий цикл [11]. Можна зв'язати життєвий цикл організації з життєвими циклами конкурентних переваг, якщо розглядати їх у довгостроковому періоді як результат формування конкурентної стратегії. У таблиці 1 представлено етапи формування й існування конкурентних переваг організації, які пов'язані з періодами (фазами) її життєвого циклу.

Таблиця 1

Етапи процесу формування й існування конкурентних переваг організації по етапах її життєвого циклу

Період життєвого циклу організації	Етап формування конкурентних переваг	Зміст етапу
Експлерентний	Визначення місії, цілей та стратегії	Формування ресурсів та переважних властивостей продукту, елементів потенціалу організації
Патієнтний	Визначення конкурентних переваг	Отримання конкурентних переваг та поліпшення іміджу організації, досягнення конкурентоспроможності продукту
	Зростання конкурентних переваг	Збільшення всіх елементів потенціалу організації, використання системного підходу в управлінні, наявність стійких зв'язків у зовнішньому оточенні, агресивна стратегія поведінки на ринку
Віолентний	Зниження темпів зростання конкурентних переваг	Поява конкурентів та продуктів-замінників, для зростання потенціалу є споживи в інвестиціях, наявність позицій лідера на ринку та стійких зв'язків у зовнішньому оточенні
	Найбільше значення конкурентних переваг	Використання різних методів та способів щоб досягнути та утримати найбільше значення потенціалу та конкурентних переваг, досягнення критичного значення продуктивності використання ресурсів
Комутантний	Зниження конкурентних переваг	Посилення конкуренції, зниження потенціалу організації за рахунок використання вже непродуктивних ресурсів, які потребують заміни та оновлення
Леталентний	Відсутність конкурентних переваг	Моральне старіння продукту, падіння попиту, відсутність необхідних ресурсів, падіння потенціалу та конкурентоспроможності організації

Експлерентний період організації характеризується визначенням основних причин її існування, корисності для суспільства. Щодо конкурентних переваг, то на цьому етапі вони можуть тільки зароджуватися у вигляді визначення необхідних властивостей продукту й визначення необхідності у видах ресурсів. Потенціал організації тільки формується, багато невизначеності в технології функціонування й потреби в продукті. Негативний момент на цьому етапі - обмеженість ресурсів, що може впливати на швидкість формування конкурентних переваг.

Якщо обмеженість ресурсів організація переборола, то вступає в наступний період - патієнтний. Для нього характерне зростання всіх видів ресурсів і формуванням базисної частини потенціалу. У цей період організація починає визначати, які конкурентні переваги можливо реалізувати, щоб досягти конкурентоспроможності продукту. Подальший її розвиток - це кількісне зростання потенціалу й відносна фінансова незалежність.

Чим ближче організація до вершини життєвого циклу (віолент), тим більше можливостей для активного зростання конкурентних переваг. Її продукт належить до конкурентоспроможного, тому у виборі стратегії поведінки на ринку віддається перевага агресивному варіанту. У зовнішньому середовищі з'являються постійні зв'язки з постачальниками, споживачами. «Підводним камінням» у цьому періоді життєвого циклу організації може стати недооцінка власних можливостей (переоцінка), що може стати причиною недосягнення конкурентних переваг і зниження рівня конкурентоспроможності.

На етапі «віолент» організація досягає максимальних значень з ефективності використання потенціалу, хоча темпи росту конкурентних переваг помітно знижуються. У цілому, для організації положення лідера продукт залишається достатньо

конкурентоспроможним: існують «старі» зв'язки, свій споживач, якість продукту вище, ніж у конкурентів, сегмент ринку зростає. Організації, у яких потенціал понад тридцять мільйонів, можуть мати конкурентні переваги. Водночас на ринку з'являється усе більше конкурентів із продуктами-замінниками. Це може значно вплинути на рівень конкурентоспроможності й конкурентні переваги організації.

У цей період для підтримки високого рівня конкурентних переваг організації необхідно інвестувати кошти в ті елементи, які забезпечать найкращі показники з конкурентоспроможності. Це можуть бути:

- нові інноваційні проекти у вигляді створення нового продукту (продукції, послуги, виду робіт);
- постійна модернізація встаткування й удосконалювання технології організації згідно із законом синергії;
- оптимізація організаційної структури з урахуванням закону гармонійності й пропорційності;
- застосування процесного підходу для забезпечення умов функціонування систем якості групи ISO-2000-2007;
- систематизація інформації згідно із законом організації проінформованості й упорядкованості;
- застосування системного підходу в організації праці й технології;
- застосування активно-колективної стратегії підприємництва за допомогою розвитку власної інфраструктури в зовнішнім середовищі;
- регулярна оцінка й підвищення кваліфікації персоналу;
- створення резервних ресурсів на перераховані заходи відповідно до закону самобереження організації.

Якщо організація не скористалася зазначеними рекомендаціями, то вона ввійшла в комутантний період розвитку, для якого характерне зниження, як потенціалу організації, так і її конкурентних переваг. Зниження ефективності використання ресурсів, зростання конкурентних переваг інших організацій, збільшення непродуктивних витратів через наявність застарілого обладнання й інших ресурсів, які не використовуються - все це є причиною зниження конкурентних переваг і конкурентоспроможності організації в цілому.

На цьому етапі підвищити конкурентні переваги (або підняти їх до рівня попереднього періоду) можна, якщо:

- позбутися від «баласту» - ресурсів, які не використовуються;
- за наявності ще достатнього технічного потенціалу розглянути можливості виробництва іншого продукту (диверсифікованість) або додати нові споживчі властивості популярному продукту;
- переглянути та скорегувати стратегію, місію й завдання;
- розробити й реалізувати тактичний план виходу із кризи, кінцевою метою якого буде досягнення конкурентних переваг на новому рівні їхнього розвитку.

Останній період життєвого циклу організації - леталентний. Звичайно, це кінець її циклу, що визначено як повну відсутність конкурентних переваг, падіння потенціалу через відсутність (або зниження кількості) всіх видів ресурсів. Продукт не має попиту, витрати не виправдують результати.

Формування конкурентних переваг за періодами життєвого циклу організації також включає їхню розробку з огляду на те, на який фактор зовнішнього або внутрішнього середовища вони впливають. Так, на перших періодах зародження й становлення організації більша увага приділяється росту її потенціалу. Отже, і конкурентні переваги мають внутрішній характер, які формують безпосередньо необхідні ресурси, унікальність продукту - це рівень організації.

На стадіях розвитку організації й інтенсивного зростання більша увага приділяється розвитку й становленню конкурентних переваг, які спрямовано на

зовнішнє оточення (середовище) - кон'юнктуру ринку, конкурентів, на рівні регіону, економіки, галузі. Такі конкурентні переваги мають довгострокову перспективу й пов'язані зі стратегічними планами організації.

У період спаду виникає необхідність повернення до відновлення внутрішніх конкурентних переваг, які можуть носити короткостроковий і середньостроковий характер для відновлення потенціалу й конкурентоспроможності.

Висновки. Отже, запропонований підхід до формування конкурентних переваг організації найповніше відображає механізм їхнього виникнення. Це пов'язано з тим, що формування конкурентних переваг запропоновано розглядати в динаміці, пов'язуючи їхній розвиток із періодами життєвого циклу організації.

Кожний період життєвого циклу організації має свою специфіку у формуванні потенціалу й положенні організації на ринку. З урахуванням таких особливостей запропоновано універсальний механізм формування конкурентних переваг, що враховує всі фактори впливу на стан організації на кожному періоді її життєвого циклу. Напрямок подальших досліджень є розробка для кожного періоду життєвого циклу організації конкурентних переваг, які необхідно розвивати.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про захист економічної конкуренції» / тва фірми. / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. – М. : ОАО «Типографія «НОВОСТИ», 2000. – 256 с. Відомості Верховної Ради України від 23.03.2001 - 2011р., №12, ст.64.
2. Ансофф И. Стратегическое управление: пер. с англ. / Под ред. Л.И.Евченко / И. Ансофф. – М.: Экономика, 2009. – 519 с.
3. Портер М. Конкурентное преимущество / М.Портер: пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715с.
4. Фатхутдинов Р. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 315 с.
5. Боумэн К. Основы стратегического менеджмента: пер.с англ. / Под ред. Л.Г.Зайцевой, М.И.Соколовой / К.Боумен. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2005. – 171с.
6. Виханский О.С. Стратегическое управление: Учебник / О.С.Виханский – 2-е изд. перераб. и доп.: - М.: Гардарики, 2008 – 221с.
7. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущес
8. Войчак А.В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація / А.В. Войчак, Р.В. Камишніков // Маркетинг в Україні. – 2005. – № 2. – С. 50-53.
9. Балабанова Л.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств: Навчальна допомога. / Л.В.Балабанова, Г.В.Кривенко, І.В.Балабанова. - К.: «Видавничий будинок «Професіонал», 2009. - 256с.
10. Ткачева, Н.П. Дослідження етапів життєвого циклу конкурентного переваги машинобудівного підприємства [Текст] / Ткачева Н.П., Чисарик Миклош // Збірник наукових праць "Вісник НТУ "ХПИ" : Технічний прогрес та ефективність виробництва № 62 - Вісник НТУ "ХПИ", 2010. - ISSN 2079-0767
11. Качка Ф. Стратегия достижения конкурентных преимуществ предприятия туристско-рекреационной сферы / Ф. Качка // Культура народов Причерноморья. — 2014. — № 278, Т. 1. — С. 180-182 — Бібліогр.: 8 назв. — рос.

Рецензент д.е.н., професор Касич А.О.

УДК 657.7.012.34:339.138(477)

Гриценко О.М. к.е.н., викладач

Хмельницький торговельно-економічний коледж КНТЕУ

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ВИТРАТ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено проблему формування інформації щодо витрат на маркетингову діяльність суб'єктів господарської діяльності у системі бухгалтерського обліку. Акцентовано увагу на відображенні витрат на збут відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку та відмінності маркетингових витрат. Запропоновано розширити інформацію щодо маркетингових витрат працівникам бухгалтерії. Наголошено на документуванні господарських операцій пов'язаних з маркетинговою діяльністю.

Ключові слова: маркетингова діяльність, маркетингові витрати, система обліку, витрати на збут, облік маркетингових витрат.

Gritsenko O.

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPLY OF MARKET COSTS OF ECONOMIC ACTIVITY SUBJECTS

The problem of formation of information on expenses for marketing activity of subjects of economic activity in the accounting system is investigated. The emphasis is on reflecting the cost of sales in accordance with the Accounting Regulations (Standards) and the differences in marketing costs. It is proposed to expand the information on marketing expenses for accounting staff. It is emphasized on the documentation of business operations related to marketing activities.

Key words: marketing activity, marketing expenses, accounting system, expenses for sales, accounting of marketing expenses.

Гриценко О.М.

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ ЗАТРАТ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Исследована проблема формирования информации о расходах на маркетинговую деятельность субъектов хозяйственной деятельности в системе бухгалтерского учёта. Акцентировано внимание на отражении расходов на сбыт согласно Положений (стандартов) бухгалтерского учёта и различия маркетинговых затрат. Предложено расширить информацию о маркетинговых затратах работникам бухгалтерии. Отмечено о документировании хозяйственных операций связанных с маркетинговой деятельностью.

Ключевые слова: маркетинговая деятельность, маркетинговые расходы, система учёта, расходы на сбыт, учёт маркетинговых затрат.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими та практичними завданнями. В основі розвитку суб'єктів господарювання закладена маркетингова діяльність, що сприяє об'єднанню зусиль підприємств промисловості і торгівлі не тільки під час реалізації продукції, але і під час визначення характеру і масштабів її виробництва, визначення взаємовигідних умов просування продукції з урахуванням максимального задоволення потреб покупців. Впровадження вищезазначеного здійснюватиметься через певні витрати, які мають бути доцільними та фінансово обґрунтованими. Вищевикладене актуалізує дослідження облікового аспекту забезпечення управління маркетинговими витратами суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми обліково-аналітичного забезпечення процесу управління витратами здійснювали Г.Г. Кірейцев, О.Д. Гудзинський, М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Самочкін. Дослідженням теорії та методології обліку і контролю маркетингових витрат займалися Я.В. Бахарева, Н.М. Гудзенко, В.А. Дерій, Л.В. Нападовська, М.С. Пушкар, Л.М. Очеретько, А.Ю. Тимошенко, В.Ю. Чубата.

Не дивлячись на значні дослідження вищенаведених науковців виникає потреба у відображенні маркетингових витрат як самостійної облікової категорії з метою доцільності та фінансовим обґрунтуванням при формуванні результатів діяльності суб'єктів господарювання.

Цілі статті обґрунтування можливостей обліково-аналітичного забезпечення маркетингових витрат суб'єктів господарської діяльності та доцільність розширення даної інформації працівникам бухгалтерії з метою визначення фінансового результату.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Провідне місце у витратах діяльності суб'єктів господарської діяльності належить маркетинговим. З метою формування інформації про маркетингові витрати необхідно насамперед зрозуміти доцільність маркетингових досліджень.

На думку вітчизняних науковців маркетингові дослідження – комплекс заходів, який передбачає збір і аналіз інформації з метою аналізу ринків продажу та виявлення факторів попиту споживача для мінімізації ризику при прийнятті стратегічних рішень у ході здійснення господарської діяльності підприємства [4].

Система збору, накопичення, узагальнення, зберігання інформації належить бухгалтерському обліку. Необхідність маркетингових витрат в діяльності суб'єктів господарювання забезпечуватиметься системою обліку, що дозволить зібрати достатній обсяг інформації. Дослідженням встановлено, що чинним законодавством не передбачено розкриття маркетингових витрат в обліку, а вітчизняними науковцями дане питання розкрито недостатньо.

П(С) БО 16 «Витрати», п.19 розкриває інформацію про витрати на збут, що включають витрати, пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг), зокрема [1]:

- витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції на складах готової продукції;
- витрати на ремонт тари;
- оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут;
- витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг);
- витрати на передпродажну підготовку товарів;
- витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом;
- витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг (операційна оренда, страхування, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, охорона);
- витрати на транспортування, перевалку і страхування готової продукції (товарів), транспортно-експедиційні та інші послуги, пов'язані з транспортуванням продукції (товарів) відповідно до умов договору (базису) поставки;
- витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;
- витрати на страхування призначеної для подальшої реалізації готової продукції (товарів), що зберігається на складі підприємства;
- витрати на транспортування готової продукції (товарів) між складами підрозділів (філій, представництв) підприємства;
- інші витрати, пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг.

Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань [2] розкриває інформацію про рахунок 93 «Витрати на збут», на якому ведеться облік витрат, пов'язаних із збутом (реалізацією, продажем) продукції, товарів, робіт і послуг. За дебетом рахунку 93 «Витрати на збут» відображається сума визнаних витрат на збут, за кредитом - списання на рахунок 79 «Фінансові результати».

До витрат на збут, належать витрати пакувальних матеріалів, транспортування продукції, товарів за умовами договору, витрати на маркетинг та рекламу, витрати на оплату праці й комісійні продавцям, торговим агентам, працівникам відділу збуту, амортизація, ремонт та утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, що використовуються для забезпечення збуту продукції, товарів, робіт і послуг.

Склад витрат на маркетингову діяльність у нормативних документах з бухгалтерського обліку не висвітлено. Традиційно персонал бухгалтерії у частині обліку маркетингових витрат та витрат на збут займається фіксацією даних про понесені витрати та відображення їх у фінансовій звітності. Тому, вважаємо за необхідність висвітлити інформацію щодо маркетингових витрат працівникам бухгалтерії включаючи наступні питання:

- забезпечення досягнення відповідного рівня прибутковості по окремих видах

продукції, споживачах, ринках, торгових каналах, територіях;

- визначення можливостей збільшення розміру прибутку за рахунок використання виявлених резервів економії витрат, у тому числі на маркетинг;

- забезпечення рівня якості процесу ціноутворення;

- контроль та аналіз собівартості реалізованої продукції та показників, що впливають на її зниження;

- визначення можливостей удосконалення методики та організації обліку маркетингових витрат, зокрема за рахунок удосконалення аналітичного обліку витрат.

З метою аналізу вищезазначених питань, доцільно створити окрему посаду бухгалтера-аналітика-стратега, який займатиметься не лише відображенням ретроспективних і прогнозних фактів господарської діяльності в рамках ведення стратегічного обліку, а й забезпечуватиме аналітичну обробку одержаної маркетингової інформації та складання управлінської звітності на основі якої, виявляють відхилення та їх причини.

Також одним із важливих завдань працівника бухгалтерії є документальне оформлення маркетингових витрат. Господарська операція, пов'язана з маркетинговою діяльністю потребує збір і аналіз інформації, що документально підтверджується. Документами пов'язаних з маркетинговою діяльністю є:

- наказ по підприємству, в якому потрібно обґрунтувати необхідність проведення маркетингових досліджень (у зв'язку з виходом на ринок нового виду продукції), зазначивши період їх проведення, територію, назву виду продукції, категорію потенційних споживачів тощо. Водночас разом з наказом доцільно розробити план заходів з розповсюдження певного виду продукції, в якому передбачити укладення договору на проведення маркетингових досліджень;

- договір на проведення маркетингових досліджень, оформлений відповідно до вимог чинного законодавства. У розділі «Предмет договору» слід зазначити конкретний вид маркетингових досліджень, мету їх проведення, регіон тощо. При цьому в такому договорі потрібно зазначити напрями та об'єкти маркетингових досліджень, зокрема: дослідження попиту на дану продукцію і відомостей про можливих споживачів; вивчення потенційних можливостей здійснення операцій з купівлі-продажу об'єкта маркетингових досліджень на певній території, дослідження необхідного обсягу продажу і пошук покупців, вивчення потреб та ефективності проведення рекламної кампанії щодо даної продукції.

Водночас у договорі слід передбачити умову про те, що результат маркетингових досліджень оформляється актом приймання-передачі послуг та письмовим звітом.

Підтвердженням фактичного отримання маркетингових послуг можуть бути, наступні документи:

- акт приймання-передачі послуг або інший документ, що підтверджує фактичне надання таких послуг;

- звіт про проведення маркетингових досліджень, у якому мають бути викладені результати таких досліджень і надані рекомендації замовнику.

Акт приймання-передачі послуг повинен мати всі обов'язкові реквізити первинних документів, передбачені п. 2 ст. 9 Закону України про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [3], а саме: назву документа (форми), дату і місце складання, найменування підприємства, від імені якого складено документ, зміст і обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції, посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення, особистий підпис або інші дані, що дають можливість ідентифікувати особу, яка брала участь у господарській операції.

Розділ акта приймання-передачі послуг, у якому викладено суть господарської операції, має за змістом відповідати даним договору на надання маркетингових послуг і даним звіту про проведені маркетингові дослідження.

Крім зазначеного, в актах виконаних робіт мають бути конкретний перелік наданих послуг, місце і дата їх надання, а також зазначено, в чому виражено їх результат. Лише при дотриманні вищезазначених умов платники податку на прибуток мають право віднести витрати на маркетинг до складу податкових витрат.

В управлінську звітність про проведення маркетингових досліджень доцільно включити наступну інформацію:

- аналіз конкуренції між найбільшими виробниками на оптовому та роздрібному ринках продажу і оцінку рівня конкуренції;
- основні тенденції розвитку ринку, динаміку зміни цін, асортимент продукції (товару);
- політику ціноутворення, аналіз імпорту й експорту продукції (товарів) та їх вплив на ринок;
- потенційних споживачів і кількісні показники (місткість ринку) планованого продажу;
- прогнозний план продажу;
- оцінку ризиків, фінансовий план, аналіз ефективності проекту;
- прогнозний рівень рентабельності, термін окупності проекту;
- висновки та рекомендації за результатами проведеного дослідження.

Облік і планування маркетингових досліджень дають первинний матеріал для аналізу, розробки альтернатив і прийняття управлінських рішень на об'єктивних закономірностях тих чи інших явищ і процесів. Отже, обліково-аналітична інформація щодо маркетингової діяльності має враховувати усі вищенаведені фактори, а також оцінку впливу на результати діяльності ризиків, пов'язаних з різними факторами.

Висновки. Таким чином, креативність обліку в маркетинговій діяльності є принципом, у відповідності до якого кожний грамотний фахівець повинен спроектувати модель інформаційної підсистеми, адекватної можливостям і потребам конкретного підприємства. Немає і не повинно бути єдиної моделі обліку, подібно до того, як це практикується у фінансовому обліку, коли його дані справедливо називають «минулою інформацією». З метою покращення поінформованості управлінського персоналу щодо маркетингових витрат доцільно здійснювати облікове відображення даних витрат на рахунках бухгалтерського обліку та забезпечувати документуванням маркетингових витрат.

Список використаних джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com>
2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства України від 30.11.1999 №291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99/page>
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>
4. Притиченко Т.І., Руденко Ю.В. Підходи до визначення витрат на маркетинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4441/1](http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4441/1).
5. Дерій В.А. Витрати і доходи підприємства у системі обліку та контролю : монографія / В.А. Дерій. – Тернопіль : Карт-бланш, 2009. – 272с.
6. Дубініна М.В. Особливості відображення в обліку аграрних підприємств комерційних та управлінських витрат / М.В. Дубініна, Ю.Ю. Чебан, А.В. Скорозінська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – №2, Т.2. – С. 29-32.
7. Очеретко Л.М. Удосконалення обліку збутової діяльності промислового підприємства / Л.М. Очеретко, А.Ю. Тимошенко // Вісник Запорізького національного університету. – №2 (22). – 2014. – С. 116-123.

UDK 33.336.1:352

Gwoździewicz Sylwia, assistant professor, PhD in law
The Jacob of Paradies University in Gorzow Wielkopolski
Prokopowicz Dariusz, assistant professor, PhD at economic
Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

ZNACZENIE WSPÓŁPRACY JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO Z PRZEDSIĘBIORSTWAMI I INSTYTUCJAMI OTOCZENIA BIZNESU W KONTEKŚCIE AKTYWIZACJI PRZEDSIĘBIORCZOŚCI W GOSPODARKACH LOKALNYCH

We współczesnych gospodarkach rozwiniętych podmioty gospodarcze pełnią kluczową rolę w zakresie wytwarzanego dochodu narodowego. Jednak rola instytucji publicznych i samorządów jest również istotna dla kształtowania efektywności działania finansów publicznych. Od początku lat 90. rośnie znaczenie możliwości efektywnej współpracy współistniejących w ujęciu lokalnym przedsiębiorstw i jednostek samorządu terytorialnego. W ostatnich latach pojawia się potrzeba aktywizacji przedsiębiorczości w sektorze podmiotów gospodarczych. Szczególnie istotną rolę w tej kwestii w gospodarkach lokalnych pełnią także jednostki samorządu terytorialnego. W wyniku tej aktywizacji wzmocnieniu ulega kwestia współpracy celem wygenerowania obopólnych korzyści ekonomicznych. Wzrost gospodarczy w Polsce jest w dużym stopniu zdeterminowany przedsiębiorczością i innowacyjnością funkcjonujących w ujęciu lokalnym i krajowym przedsiębiorstw i podmiotów sektora publicznego, w tym samorządowych. Rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności w sektorze przedsiębiorstw zwykle jest istotnym czynnikiem pozytywnie wpływającym na stan finansów jednostek samorządowych. Poprawiający się wzrost gospodarczy kraju przekłada się na poprawę sytuacji rynkowej jak również finansów przedsiębiorstw. Efektywny rozwój, w tym wzrost dochodów i skali podejmowanych inwestycji w sektorze przedsiębiorstw generuje wzrost wpływów dochodowych z tytułu podatków lokalnych w budżetach jednostek samorządu terytorialnego. W ostatnich latach podnoszenie efektywności ekonomicznej jednostek samorządowych realizowane jest poprzez implementację systemów elektronicznej obsługi klientów opartych na koncepcji e-government. Istotna jest także rola instytucji otoczenia biznesu i jednostek samorządowych, do których zalicza się izby gospodarcze i inne podmioty zrzeszające przedsiębiorstwa oraz obywateli lokalnej społeczności, które aktywnie współpracują z samorządami. Jedną z tego typu izb gospodarczych działającą w wymiarze krajowym jest Kongregacja Przemysłowo-Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza. Z drugiej strony odnotowana w ostatnich kwartałach poprawa sytuacji na rynkach pracy w Polsce jest także pochodną poprawiającego się wzrostu gospodarczego w Polsce.

Słowa kluczowe: samorząd, jednostki samorządu terytorialnego, przedsiębiorczość, podmioty gospodarcze, aktywizacja przedsiębiorczości, innowacyjność, gmina, powiat, finanse jednostek samorządowych, gospodarka samorządowa, gospodarka lokalna, zrównoważony rozwój lokalny, budżet samorządu terytorialnego, regionalna izba gospodarcza.

Гвозджевич С., Прокопович Д.

ВАЖЛИВІСТЬ СПІВПРАЦІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ПІДПРИЄМСТВАМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯМИ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА В МІСЦЕВИХ ЕКОНОМІКАХ

У сучасних розвинених країнах економічні суб'єкти відіграють ключову роль у виробництві національного доходу. Проте роль державних установ та органів місцевого самоврядування також важлива для формування ефективності державних фінансів. З початку 90-х років важливо ефективно співпрацювати в місцевому контексті підприємств та підрозділів місцевого самоврядування. В останні роки існує необхідність активізувати підприємницьку діяльність у бізнесі. Особливо важливу роль відіграють підрозділи місцевого самоврядування. Внаслідок цього покращення питання зміцнення співпраці посилюється для отримання взаємних економічних вигод. Економічне зростання в Польщі багато в чому визначається підприємництвом та інноваціями місцевих та національних підприємств та суб'єктів державного сектору, включаючи органи місцевого самоврядування. Розвиток підприємництва та

інновацій у підприємницькому секторі зазвичай є важливим фактором, який позитивно впливає на стан фінансів суб'єктів самоврядування. Підвищення економічного зростання країни означає поліпшення ситуації на ринку та корпоративних фінансів. Ефективний розвиток, включаючи збільшення доходів та масштабів вкладень у корпоративний сектор, сприяє збільшенню надходжень місцевих податків у бюджети підрозділів місцевого самоврядування. В останні роки покращення економічної ефективності органів самоуправління було реалізовано за рахунок впровадження електронних систем обслуговування споживачів на основі концепції електронного уряду. Також важливою є роль ділових кіл та органів самоврядування, включаючи торгово-промислові палати та інші суб'єкти господарювання, а також місцеві громадяни, які активно співпрацюють з органами місцевого самоврядування. Одним з таких типів торговельних палат, що діють у національному вимірі, є Промислова та комерційна конгрегація Польської торгової палати. З іншого боку, поліпшення ситуації на ринку праці в Польщі останніми кварталами є також наслідком поліпшення економічного зростання в Польщі.

Ключові слова: Підприємництво, підприємництво, підприємництво, інновації, муніципалітет, район, фінанси місцевих органів влади, місцеве самоврядування, місцева економіка, сталий місцевий розвиток, бюджет місцевого самоврядування, регіональна економічна палата.

Gwoździewicz S., Prokopowicz D.

MEANING OF COOPERATION OF LOCAL SELF-ESTEEMING UNITS WITH ENTERPRISE INSTITUTIONS AND INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF THE ACTIVATION OF ENTERPRISES IN LOCAL ECONOMIES

In modern developed economies, economic actors play a key role in the production of national income. However, the role of public institutions and local governments is also important for shaping the effectiveness of public finance. Since the beginning of the 1990s, the importance of effective co-operation in the local context of enterprises and local self-government units has increased. In recent years there has been a need to activate entrepreneurship in the business sector. Local self-government units play a particularly important role. As a result of this enhancement, the issue of cooperation is strengthened to generate mutual economic benefits. Economic growth in Poland is largely determined by the entrepreneurship and innovation of local and national enterprises and public sector entities, including local government entities. The development of entrepreneurship and innovation in the enterprise sector is usually an important factor positively influencing the state of finances of self-government entities. Increasing economic growth of the country translates into improvement of the market situation as well as corporate finances. Effective development, including increased income and scale of investment in the corporate sector, is generating an increase in local tax revenue in the budgets of local government units. In recent years the improvement of the economic efficiency of self-government units has been realized through the implementation of electronic customer service systems based on the concept of e-government. The role of business and self-government institutions is also important, including the chambers of commerce and other business entities and local citizens who actively cooperate with local governments. One of these types of chambers of commerce operating in the national dimension is the Industrial and Commercial Congregation of the Polish Chamber of Commerce. On the other hand, the improvement in the labor market in Poland in recent quarters is also a result of an improving economic growth in Poland.

Key words: local government, local government units, entrepreneurship, business entities, Innovation, Municipality, District, Local Government Finance, Local Government, Local Economy, Sustainable Local Development, Local Government Budget, Regional Chamber of Commerce.

Wprowadzenie. Działające we współczesnych gospodarkach rynkowych jednostki samorządu terytorialnego, podmioty gospodarcze i instytucje otoczenia lokalnego biznesu pełnią szczególnie istotną rolę w zaspokajaniu potrzeb społeczeństwa obywatelskiego. Procesy decyzyjne zapadające z obszarze gospodarki finansowej jednostek samorządowych, i współpracujących z samorządami podmiotów gospodarczych, instytucji finansowych i innych lokalnie działających instytucji pośrednio wpływają na tempo rozwoju społeczno-gospodarczego danego regionu i także w ujęciu krajowym. Jakość podejmowanej współpracy

miedzy tymi podmiotami i instytucjami, podejmowane w nich decyzje wpływają również na jakość życia społeczności lokalnych (S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, 2016 B, s. 152-153).

Proces aktywizacji działalności gospodarczej i pozytywnego wpływu tego procesu na makroekonomię krajowej gospodarki jest możliwy dzięki różnym rozwiązaniom systemowym, do których zalicza się rosnący udział znaczenia podmiotów gospodarczych sektora MSP oraz rosnących zależności między efektywnie działającymi przedsiębiorstwami a jednostkami samorządu terytorialnego. Sukcesywnie rośnie również udział samorządów w lokalnych podatkach dochodowych. Obciążenia lokalnymi podatkami powinny być tak ustalone, aby kreowały rozwój infrastruktury technicznej i społecznej. Szczególnie istotną kwestią jest także rozwój innowacyjności w sektorze przedsiębiorstw i poprawa relacji, współpracy między przedsiębiorstwami, lokalną społecznością a samorządami (D. Prokopowicz, 2015, s. 248).

W okresie ostatniego ćwierćwiecza zaszły istotne zmiany w polskiej gospodarce, w tym w przedsiębiorstwach oraz w instytucjach otoczenia biznesu, w tym otoczenia bliższego i dalszego, instytucji finansowych i publicznych. Sukcesywnie rośnie znaczenie globalizacji ekonomicznej polskiej gospodarki, tj. procesu który przyspieszył znacząco w 2004 roku tj. w momencie akcesji Polski w struktury rynkowe Unii Europejskiej. Podstawą tych procesów jest liberalizacja przepływów kapitałowych wsparta harmonizacją przepisów prawa. Z drugiej strony rozwój nowoczesnych technologii upraszcza kanały dystrybucji produktów i usług oraz przyczynia się do wzrostu gospodarczego (A. Miszczuk i in., 2012, s. 67). W działających w otoczeniu przedsiębiorstw handlowych, produkcyjnych, usługowych i innych - podmiotach systemu finansowego realizowany jest wzrost standaryzacji stosowanych procedur, wypracowanych technik sprzedaży i przeprowadzanych transakcji finansowych (S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, 2017, s. 74-75). Procesy te zdeterminowane są głównie rosnącą konkurencją i związaną z tym presją na redukcję kosztów operacyjnych prowadzonej działalności. Od górnje zachodzące procesy scalania i ujednolicania struktur rynkowych oraz od dolnie – upowszechniania standardów technologii informatycznej są podstawą realizowanego transnarodowo procesu integracji struktur rynkowych i globalizacji ekonomicznej polskiej gospodarki (S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, 2016 A, s. 64-65).

W związku z powyższym szczególne znaczenie przypisywane jest rozwojowi instrumentów aktywizacji przedsiębiorczości, w tym aktywizacji osób bezrobotnych do podejmowania pracy zarobkowej w różnych sferach i gałęziach współczesnej gospodarki. Wzrost przedsiębiorczości w podmiotach gospodarczych oraz poprawa sytuacji na rynkach pracy znacząco wpływa na poprawę wzrostu gospodarczego danego regionu. Niestety pod względem przedsiębiorczości i stopy zatrudnienia jest w Polsce jeszcze wiele w tej kwestii do poprawy (A. Żołnierski, 2012, s. 36).

Na podstawie ekspertyz Ministerstwa Gospodarki największą barierą dla rozwoju przedsiębiorczości polskich przedsiębiorstw są wysokie pozapłacowe koszty wynagrodzeń wypłacanych pracownikom z tytułu umowy o pracę oraz niechęć przedsiębiorców do podejmowania ryzyka związanego z wprowadzaniem nowych rozwiązań i nowoczesnych, innowacyjnych technologii (D. Grodzka, A. Zygierewicz, 2008).

Z przeprowadzonych przez Deloitte badań wynika także, że w Polsce przedsiębiorcy mają obecnie do dyspozycji w zasadzie jedynie dwa rodzaje zachęt podatkowych, które sprzyjają rozwojowi przedsiębiorczości i podnoszeniu efektywności ekonomicznej prowadzonej działalności gospodarczej (A. Baranowska-Skimina, 2015). Kwestię tę przedstawia poniższe zestawienie.

Tabela 1.

Podatkowe rodzaje zachęt sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości i wzrostu gospodarczego [2].

Rodzaj systemu wsparcia	Przykłady krajów
Podatek dochodowy od osób prawnych – ulga od wartości: podatek należny	Kanada, Francja, Norwegia, Holandia
Podatek dochodowy od osób prawnych – ulga od wartości: podstawa opodatkowania	Wielka Brytania, Rosja, Czechy, RPA, Brazylia, Polska, Węgry
Podatek dochodowy od osób prawnych – metoda przyrostowa: podatek należny	USA, Irlandia
Podatek dochodowy od osób prawnych – system mieszany: podatek należny	Hiszpania, Korea Pd, Portugalia, Dania
Podatek dochodowy od osób prawnych – system mieszany: podstawa opodatkowania	Austria, Australia
Dotacje z funduszy europejskich	Kraje UE, z wyższym poziomem wsparcia dla tzw. „nowej Unii”: m.in. Polska, Czechy, Słowacja, Węgry
Dotacje z programów europejskich	Kraje UE i stowarzyszone
Dotacje ze środków budżetowych	Polska, Niemcy, Meksyk, Francja, Irlandia, Izrael

Wobec powyższego istnieje w Polsce potrzeba kreowania wzrostu przedsiębiorczości obywateli społeczności lokalnych, aktywizacji bezrobotnych do podejmowania zatrudnienia. Podmioty otoczenia bliższego i dalszego przedsiębiorstw, w tym instytucje samorządu terytorialnego powinny aktywnie wspierać i inspirować przedsiębiorstwa do podejmowania nowych projektów inwestycyjnych i zatrudniania pracowników (M. Nowak, 2012, s. 46).

Rola jednostek samorządu terytorialnego w aktywizacji osób bezrobotnych na lokalnym rynku pracy. Jednostki samorządu terytorialnego pełnią kluczową rolę w zaspokajaniu potrzeb społeczeństwa obywatelskiego. Procesy decyzyjne zapadające z obszaru gospodarki finansowej gmin, powiatów, województw pośrednio przekładają się na procesy ekonomiczne dotyczące rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. W związku z tym od wielu już lat powszechnie przyjmuje się, że samorząd terytorialny jest kluczową składową sektora publicznego a poszczególne jednostki samorządu terytorialnego stanowią istotną część sektora finansów publicznych (H. Izdebski, 2006, s. 92). W zakresie problematyki finansów jednostek samorządowych będących znaczącą częścią publicznego sektora finansowego, do głównych kwestii zalicza się procesy gromadzenia finansowych środków publicznych oraz ich wydatkowania. Wydatkowanie środków jednostek samorządowych dotyczy przede wszystkim sfinansowania zadań własnych oraz zleconych przez państwo (B. Dolnicki, 2014, s. 37).

Zgodnie z funkcjonującymi już od wielu lat standardami część z tych zadań jest obowiązkiem ustawowym, a część natomiast, to są cele określonej społeczności lokalnej, jak np. możliwie wysoki rozwój społeczno-gospodarczy, spadek bezrobocia, wzrost dochodów i tym samym polepszenie warunków życia mieszkańców. Wszystkie te zadania i cele władze samorządowe starają się na bieżąco realizować wykorzystując posiadane instrumenty finansowe i społeczno-ekonomiczne. Najważniejszym z tych instrumentów jest budżet gminy (D. Prokopowicz, 2015, s. 73-74).

W ostatnich latach powszechnie przyjmuje się, że w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego, coraz więcej zadań, dawniej leżących w kompetencji państwa, sukcesywnie w coraz większym stopniu jest przekazywane samorządom. Określone dotacje oraz subwencje z budżetu centralnego Państwa, które zwykle są niewystarczające, są uzupełniane poprzez środki samorządów lokalnych, do których zalicza się województwa, powiaty oraz gminy (J. Gliniecka, E. Juchniewicz, T. Sowiński, 2014, s. 72).

Procesy te są szczególnie istotne, ponieważ powinny motywować samorządy do racjonalnego gospodarowania dyspozycyjnymi zasobami pieniężnymi, tak aby efektywnie ekonomicznie pobudzać lokalną gospodarkę, aktywizować rynek pracy i tym samym przyczyniać się do znaczącego sukcesywnego zmniejszania się bezrobocia w danym regionie.

W związku z tym samorządy powinny sprawnie funkcjonować w zmiennym otoczeniu społeczno – gospodarczym. Dotyczy to także gospodarowania środkami finansowymi. Znaczącym problemem jaki pojawił się od 2008 roku był globalny kryzys finansowy. Mimo tego, że źródła tego kryzysu nie pojawiły się w Polsce w stopniu porównywalnym z krajami wysoko rozwiniętymi to jednak pośrednio kryzys ten wpłynął na znaczące spowolnienie wzrostu gospodarczego w Polsce. Efektem tego spowolnienia było pogorszenie stanu gospodarki finansowej wielu jednostek samorządowych w Polsce. Niektóre samorządy nadal jeszcze borykają się w związku z tym z problemem wysokiego długu publicznego obciążającego ich budżety gospodarki lokalnej (M. Kogut, 2008, s. 47).

Poza tym na prowadzenie gospodarki finansowej w samorządach znaczący wpływ wywiera członkostwo Polski w Unii Europejskiej. Obecnie niemal każda jednostka samorządowa zatrudnia lub współpracuje zewnątrz ze specjalistą w zakresie pozyskiwania dofinansowania z funduszy Unii Europejskiej celem realizacji określonych rozwojowych projektów inwestycyjnych, które przyczynia się do poprawy gospodarki i życia mieszkańców danej gminy czy powiatu. W związku z tym instytucje samorządu terytorialnego nabywają i doskonalą nowe umiejętności związane z pozyskiwaniem i wykorzystywaniem funduszy unijnych.

Istota gospodarki finansowej jednostek samorządowych w Polsce. Nadrzędnym celem działań w sferze gospodarczej jest generowanie dochodów w sektorze przedsiębiorstw oraz stymulowanie wzrostu zatrudnienia. Dobrze rozwinięta gospodarka lokalna przekłada się na poziom życia mieszkańców miasta, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i w skali całej społeczności. Przy budowie strategii zrównoważonego rozwoju lokalnego rozwój gospodarczy zajmuje szczególne miejsce, ponieważ jest siłą napędową procesów rozwojowych zachodzących w sferze społecznej, edukacyjnej, kulturalnej i środowiskowej.

Z doświadczeń funkcjonowania samorządów w Polsce w ostatnich latach wynika, że istotną kwestią gospodarki samorządowej jest także umożliwienie społecznościom lokalnym rozwój kwestii samodzielności w podejmowaniu decyzji i administrowania w sferach społecznej, gospodarczej i finansowej. Wiąże się to jednak również ze spełnianiem przez gminę różnych funkcji społecznych i zadań gospodarczych (B. Dolnicki, 2014, s. 46).

W ujęciu ekonomicznym gospodarka finansowa samorządów opiera się przede wszystkim na gospodarowaniu dochodami. Wymienione główne składowe budżetu gminy częściowo są zagwarantowane a częściowo, pośrednio lub bezpośrednio, zależą od efektywności szeroko ujętego zarządzania wydatkami, planowania warunków gospodarczych i realizacji określonych inwestycji.

Efektywne zarządzanie budżetem jednostki samorządowej tj. zarówno stroną dochodów i wydatków samorządów jest kluczowym determinantem warunkującym świadomą, bezpieczną, racjonalną i efektywną politykę gospodarczą i finansową gminy, w tym również w kwestii organizowania przedsięwzięć, które mają się przyczynić do poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy.

Powszechnie przyjęte jest już, że jednostki samorządu terytorialnego pełnią szczególnie istotną rolę w rozwoju gospodarki lokalnej. W ostatnich latach kluczową kwestią jest problematyka aktywizacji przedsiębiorczości w sektorze przedsiębiorstw oraz ludności

zamieszkującej lub funkcjonującej na obszarze danej gminy czy powiatu. Proces aktywizacji rynku pracy jest możliwy przede wszystkim poprzez zastosowanie określonych rozwiązań systemowych usprawniających funkcjonowanie podmiotów gospodarczych oraz zastosowanie określonych instrumentów z pomocą których tworzone są nowe miejsca pracy. Głównym determinantem możliwości zastosowania instrumentów aktywizacji rynku pracy są finanse, tj. budżet jaki na te cele dysponuje samorząd. W ujęciu lokalnym w zakresie tych działań zalicza się także zakres udziału samorządów w podatkach dochodowych odprowadzanych przez podmioty funkcjonujące na danym obszarze np. gminy. Znaczenie tego czynnika odpowiednio rośnie jeżeli lokalne podatki zostaną tak skonstruowane, aby promowały rozwój przedsiębiorczości np. w zakresie infrastruktury technicznej oraz społecznej. W kontekście efektywnego rozwoju gminy szczególnie istotnym czynnikiem jest właśnie kwestia aktywizacji rynku pracy oraz przedsiębiorczości w sektorze podmiotów gospodarczych, ponieważ w ten sposób możliwe jest znaczące zwiększenie wpływów podatkowych do budżetu gminy (*Polskiej gospodarce potrzeba liderów innowacji*, 2014, s. 38). Z drugiej strony ważna jest także poprawa relacji biznesowo-społecznych między przedsiębiorstwami a organami władzy samorządowej (Z. Bukowski, T. Jędrzejewski, P. Rączka, 2011, s. 48).

Rozwój tych relacji warunkuje efektywność w kwestii aktywizacji rynku pracy i przedsiębiorczości w podmiotach funkcjonujących na obszarze określonej jednostki samorządowej. Aktywizacja ta najefektywniej się rozwija w sytuacji synergicznie podejmowanych działań zarówno przez jednostki samorządowe jak i podmioty gospodarcze. Istotna jest więc współpraca tych podmiotów dla rozwoju analogicznych celów wzrostu przedsiębiorczości i organizowania nowych miejsc pracy.

Podejmowane działania mające na celu aktywizację rynku pracy i przedsiębiorczości wymaga przeznaczenia na te cele środków finansowych, które w znaczącej części mają pochodzić z dotacji UE nowej perspektywy finansowej 2015 - 2020. Kluczową przesłanką tej aktywizacji jest oczekiwana poprawa jakości życia obywateli społeczności danej gminy.

Wobec powyższego jednostki samorządowe powinny sprawnie funkcjonować w zmiennym otoczeniu społeczno – gospodarczym mając na względzie kwestię aktywizacji rynku pracy. W tym miejscu warto dodać, że w nowej perspektywie funduszy dotacji Unii Europejskiej 2015-2020 skierowanych na rynek Polski znaczna część tych funduszy ma na celu właśnie aktywizację lokalnego rynku pracy, szczególnie w regionach charakteryzujących się wysoką stopą bezrobocia i wysokim odsetkiem ludności w wieku produkcyjnym ale zaliczanych do grupy wykluczonych na rynku pracy. Problem wielu samorządów jest jednak niejednokrotnie kwestia ograniczonych dotacji z budżetu centralnego finansów publicznych (M. Dylewski i in., 2006, s. 115). Z drugiej strony zwykle organy władzy samorządowej wychodzą naprzeciw rosnącemu zapotrzebowaniu na dobra i usługi publiczne zgłaszane przez społeczności lokalne. W ostatnich latach wiele samorządów w Polsce musiało radzić sobie także z problemem znaczącego spowolnienia wzrostu gospodarczego w Polsce (M. A. Saar, 2011, s. 38). Jednak poprawa koniunktury jaka pojawiła się od 2015 roku powinna przyczynić się znacząco do zmniejszenia skali tych problemów. Funkcje i znaczenie aktywizacji rynku pracy prowadzonej przez samorządy w Polsce opisano w niniejszym opracowaniu na przykładzie gminy Ciechanowskiej.

E-government czyli elektroniczne wspieranie rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności samorządów. Proces wspierania rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności w działalności jednostek samorządowych jest szczególnie istotną kwestią, ponieważ w niektórych obszarach funkcjonowania samorządy w Polsce znacząco ustępują pod względem efektywności i innowacyjności działalności wobec analogicznych podmiotów w krajach rozwiniętych. Jedną z dziedzin w których samorządy rozwijają innowacyjność są elektroniczne kanały dostępu do oferty informacyjnej, doradczej i innej tych instytucji.

Elektroniczny, tj. zdalny dostęp szczególnie intensywnie rozwija się w ostatnich latach i dotyczy także samorządów działających w Polsce. Rozwój ten zdeterminowany jest głównie upowszechnianiem Internetu oraz urządzeń mobilnych typu telefon, tablet, notebook z

dostępem do tej globalnej sieci. Tę dziedzinę działalności jednostek samorządowych zaczęto określać jako e-government. Rozwój informatyzacji i internetyzacji działalności oraz oferty jednostek samorządowych według koncepcji e-government skorelowany jest z nowymi analogicznymi trendami w różnych dziedzinach ekonomii i finansów.

W problematyce tych nowych trendów pojawiła się w ekonomii nowa szkoła myślenia, którą nazwano wikinomią. Procesy te są nieodłącznym atrybutem obecnej globalizacji ekonomicznej (J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, 2012, s. 193). Niestety od wielu już lat obserwowany jest sukcesywny spadek pozycji Polski w międzynarodowym rankingu innowacyjności sektora jednostek samorządowych w zakresie e-government. Ranking ten jest cyklicznie opracowywany przez ONZ. Rzeczkowski wskazuje, że aby wyjaśnić przyczyny tej niskiej innowacyjności i efektywności działania sektora administracji publicznej w Polsce, należy skoncentrować się przede wszystkim na zbadaniu poszczególnych aspektów funkcjonowania gmin (D. Rzeczkowski, 2015, s. 38).

Rosnąca skala wykorzystania Internetu w różnych obszarach pracy i egzystencji społeczności lokalnych, presja na skrócenie czasu realizacji określonych czynności dokonywanych coraz częściej zdalnie, internetowo za pośrednictwem urządzeń mobilnych to główne powody dla których coraz więcej ludzi zainteresowanych jest rozwojem relacji z instytucjami samorządowymi według koncepcji e-government. Rozwój tej koncepcji generuje wzrost kreatywności i innowacyjności w relacjach obywatel - gmina. W związku z tym samorządy starają się dostosowywać do dokonującego się postępu technologicznego w zakresie teleinformatyki i modyfikują swą ofertę i jej kanały udostępniania do nowych, upowszechniających się standardów i preferencji społeczności lokalnej. Są to także trendy krajowe i globalne, w które w coraz większym stopniu się wpisują działające w Polsce samorządy.

Poza tym kierunki rozwoju samorządów w Polsce według koncepcji e-government zdeterminowane są także rekomendacjami Komisji Europejskiej oraz programami celowymi wspieranymi przez dotacje finansowe UE. Jest to związane z ponad 10-cio już letnim członkostwem Polski w Unii Europejskiej. Członkostwo to determinuje określone wyzwania modernizacyjne, które są pochodną konieczności dostosowywania krajowych normatywów prawnych do standardów wspólnoty i doskonalenia procesu realizacji poszczególnych polityk wspólnotowych. Szczególnym rodzajem organu instytucjonalnego, który kształtuje poziom efektywności uczestnictwa Polski w strukturach Unii Europejskiej są samorządy (M. Małecki, T. Mołdawa, K. A. Wojtaszczyk, red., 2003, s. 127).

W związku z powyższym rozwój e-government zdeterminowany jest sukcesywną informatyzacją instytucji samorządowych i rosnącym wykorzystaniem Internetu w różnych obszarach pracy i egzystencji społeczności lokalnej (T. Jeruzalski, 2009, s. 47). Rozwój e-government zalicza się do jednych z kluczowych determinantów innowacyjności procesów i działalności urzędów publicznych i instytucji samorządowych w Polsce. Rozwój e-government, tj. instytucji administracji publicznej świadczącej usługi poprzez elektroniczne środki komunikacji powiązany jest inicjatywami i działaniami realizowanymi celem sukcesywnego przedstawiania krajowej gospodarki w kierunku społeczeństwa informacyjnego i informatyzacji sektora publicznego. Równocześnie z tymi procesami niezbędnym jest dostosowanie obowiązujących aktów prawnych na podstawie których samorządy wykonują swoje zadania do zmieniających się standardów w zakresie technologii teletransmisji danych i komunikacji elektronicznej.

Oczekiwany już od lat przez klientów działających w Polsce instytucji administracji postęp w rozwoju e-government tj. elektronicznego oferowania usług publicznych dokonywać się powinien poprzez odchodzenie od świadczenia usług dotyczących wyłącznie udostępniania informacji i sukcesywny rozwój usług doradczych oraz coraz bardziej zaawansowanych sposobów zdalnej realizacji spraw urzędowych. Z procesem tym skorelowana powinna być tzw. cyfryzacja (D. Chromicka, D. Descours, A. Kaucz, M. Madejczyk, E. Perłakowska, B. Pękalski, 2013, s. 37) tj. sukcesywna zamiana tradycyjnej dokumentacji papierowej na elektroniczną w

urzędach co powinno się przyczynić w dłuższym terminie do redukcji kosztów prowadzonej działalności oraz jest istotne w kontekście kształtowania światopoglądu społeczeństwa i propagowania w ten sposób zasadności stosowania podejścia proekologicznego.

Proces sukcesywnego permanentnego doskonalenia elektronicznie świadczonych usług tj. e-usług powinien polegać na wdrażaniu nowych metod zarządzania w jednostkach samorządowych, uwzględniających zmieniające się potrzeby społeczności lokalnej i ułatwienia ich zdalnego świadczenia z wykorzystaniem systemów informatycznych i Internetu. W zakresie racjonalizowania wydatków na implementację do samorządów nowoczesnych systemów informatycznych powinny być wykorzystane dotacje finansowe UE, które od 2016 roku będą udostępnione jednostkom samorządowych na realizację tych projektów. Podstawy prawne dla realizacji tego typu projektów informatyzacji urzędów ustanowione zostały już w 2005 roku na mocy Ustawy o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne. W 2006 roku opracowany został pierwszy w historii Polski plan informatyzacji państwa ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów administracji publicznej, w tym także jednostek samorządowych (A. Kaczorowska, 2013, s. 82).

Analizując problematykę zróżnicowania merytorycznego projektów realizowanych w sektorze publicznym, także skalę zaangażowanych dotacji unijnych, znaczącego jeszcze zapóźnienia Polski w procesie implementacji e-usług w samorządach względem innych krajów kluczową kwestią jest wypracowanie spójnej i uniwersalnej dla poszczególnych typów jednostek samorządowych metodyk zarządzania projektami w kwestii ich implementacji do projektów związanych z rozwojem e-government. W związku z tym niezbędne jest także rozwijanie systemu wsparcia organizacyjno-informatycznego dla procesu implementacji tych metodyk w instytucjach administracji publicznej, tym także z wykorzystaniem dofinansowania z dotacji UE (E. Kornberger-Sokołowska, red., 2012, s. 148).

W ostatnich kwartałach większość prognoz formułowanych przez analityków ekonomicznych i finansowych na kolejne lata sugeruje większy niż obecny poziom wzrostu gospodarczego kraju. Prognozy te bazują na założeniach kontynuacji reform gospodarczych i politycznych a także na korzystnej sytuacji ekonomicznej na rynkach międzynarodowych. Te pozytywne scenariusze przyczynią się do zdynamizowania rozwoju zarówno gospodarki krajowej jak i poszczególnych samorządów i podmiotów działających lokalnie.

Współpraca samorządów z podmiotami gospodarczymi oraz lokalnymi instytucjami otoczenia biznesu. W związku z powyższym rośnie znaczenie instytucji otoczenia biznesu, podmiotów wspierających rozwój przedsiębiorstw, reprezentujących interesy przedsiębiorców wobec instytucji publicznych, jednostek samorządowych, organów władzy państwowej, względem ustawodawcy. Do tego typu instytucji wspierających rozwój podmiotów gospodarczych należą izby gospodarcze, cechy rzemiosł różnych i stowarzyszenia integrujące obywateli społeczności lokalnych.

Zgodnie z powyższym jednostki samorządowe powinny sprawnie funkcjonować w zmiennym otoczeniu społeczno – gospodarczym mając na względzie kwestię aktywizacji przedsiębiorczości i innowacji. W tym miejscu warto dodać, że w nowej perspektywie funduszy dotacji Unii Europejskiej 2015-2020 skierowanych na rynek Polski znaczna część tych funduszy ma na celu aktywizację przedsiębiorczości, w tym tworzenie miejsc pracy dla osób bezrobotnych poszukujących pracy.

Problemem jest jednak niejednokrotnie kwestia dotacji z budżetu centralnego finansów publicznych (M. Dylewski i in., 2006, s. 115). Problem ten sprowadza się do tego, że centralna administracja państwowa nakłada kolejne nowe zadania do realizacji na podmioty sektora samorządowego, jednak często zdarza się tak że dzieje się to bez przekazania stosownych środków finansowych za które te dodatkowe cele mają być zrealizowane.

Z drugiej strony zwykle organy władzy samorządowej wychodzą naprzeciw rosnącemu zapotrzebowaniu na dobra i usługi publiczne zgłaszane przez społeczności lokalne. W ostatnich latach wiele samorządów w Polsce musiało radzić sobie także z problemem rosnącego długu

publicznego (M. A. Saar, 2011, s. 38). Jednak poprawa koniunktury jaka pojawiła się od 2015 roku powinna przyczynić się znacząco do zmniejszenia skali tych problemów.

Spoglądając w przeszłość należy stwierdzić, że dokonująca się od 1989 r. reforma gospodarki kraju, wprowadzająca zasady i mechanizmy rynkowe, wyzwoliła aktywność gospodarczą, przedsiębiorczość miejscowej społeczności. W wyniku wzrostu przedsiębiorczości nastąpił szybki rozwój takich istotnych gałęzi gospodarki jak: handel, pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości i firm oraz innych usług. Dokonujące się w kraju przekształcenia natury społeczno - gospodarczej istotnie wpłynęły również na zmiany w strukturze gospodarki samorządów w latach 90.

Szczególnie istotnym segmentem procesów wspierania rozwoju przedsiębiorczości i innowacji są podmioty gospodarcze. Dużą grupę podmiotów działających lokalnie stanowią instytucje administracyjne, oświatowe oraz służby zdrowia. Zdarzające się w perspektywie wieloletniej wahania koniunktury, umiarkowany poziom bezrobocia oraz łatwość podejmowania działalności gospodarczej to czynniki sprzyjające znacznej fluktuacji liczby podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON (A. Miszczuk i in., 2012, s. 43). Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego jednostki samorządowej istotny jest jednak fakt, że w ostatnich kwartałach więcej nowych przedsiębiorców rejestrowało działalność, niż ją kończyło. Kierunek zmian w gospodarkach lokalnych, a także szerzej: Polski, daje się zaobserwować, analizując zmiany liczby podmiotów w poszczególnych sekcjach.

Poza instytucjonalnymi organami władz samorządowych na terenie gminy funkcjonują także inne podmioty, które mogą pełnić znaczącą rolę w kwestii aktywizacji przedsiębiorczości i innowacji w sektorze przedsiębiorstw i względem społeczności lokalnej. Są to zwykle instytucje pełniące rolę zaplecza dla biznesu, w tym różnych rodzajów przedsiębiorstw (A. Miszczuk i in., 2012, s. 58). Między innymi są to instytucje typu Cech Rzemiosł Różnych. Cech reprezentuje interesy rzemiosła wobec organów władzy państwowej i samorządowej oraz dba o dobre imię rzemiosła wobec odbiorców jego działalności.

W tego typu instytucjach można uzyskać pomoc w następujących kwestiach prowadzenia podmiotów gospodarczych, w tym zakładów usługowych:

- a) poradnictwo podatkowe i pomoc w sporządzaniu deklaracji podatkowych,
- b) wszelkie informacje niezbędne do prawidłowego funkcjonowania zakładu,
- c) informacje odnośnie mistrzów szkolących w zawodzie, wolnych miejsc w zakładach, zawieranie umów na szkolenie uczniów i refundacje kosztów szkolenia,
- d) porady w zakresie bhp.

Proces wspierania rozwoju przedsiębiorczości, w tym aktywizacji osób bezrobotnych do podejmowania pracy zarobkowej i poprawy sytuacji na rynkach pracy jest możliwy przede wszystkim poprzez zastosowanie określonych rozwiązań systemowych usprawniających działanie instytucji publicznych, samorządów oraz podmiotów gospodarczych. W kontekście efektywnego rozwoju podmiotów gospodarczych szczególnie ważnym determinantem jest właśnie kwestia aktywizacji przedsiębiorczości, ponieważ w ten sposób możliwe jest znaczące zwiększenie efektywności ekonomicznej danego podmiotu, poprawa sytuacji finansowej i w konsekwencji także zwiększenie wpływów podatkowych do budżetu państwa oraz budżetu gminy. Z drugiej strony ważna jest także poprawa relacji biznesowo-społecznych między przedsiębiorstwami a organami władzy państwowej i samorządowej (Z. Bukowski, T. Jędrzejewski, P. Rączka, 2011, s. 48).

Sprawnie przeprowadzana implementacja programów aktywizujących przedsiębiorczość zdeterminowana jest procesem rozwoju korelacji i sprzężeń zwrotnych w zakresie współpracy przedsiębiorstw oraz jednostek samorządu terytorialnego. Wzrost gospodarczy w Polsce jest w dużym stopniu zdeterminowany przedsiębiorczością funkcjonujących w ujęciu lokalnym i krajowym przedsiębiorstw i podmiotów sektora publicznego, w tym samorządowych. Z drugiej strony aktywizacja przedsiębiorczości przedsiębiorstw może być istotnym czynnikiem poprawy finansów jednostek samorządowych (J. Gliniecka, E. Juchniewicz, T. Sowiński, 2014, s. 58) oraz wzrostu wpływów podatkowych do budżetu państwa. Efektywny rozwój

przedsiębiorstw przyczyni się do poprawy wpływów dochodowych z tytułu podatków lokalnych w budżetach jednostek samorządu terytorialnego.

Rozwój tych instytucjonalnych relacji warunkuje efektywność w kwestii aktywizacji przedsiębiorczości w podmiotach funkcjonujących na obszarze danej gminy. Aktywizacja ta najefektywniej się rozwija w sytuacji synergicznie podejmowanych działań zarówno przez jednostki samorządowe jak i podmioty gospodarcze. Istotna jest więc współpraca tych podmiotów dla rozwoju analogicznych celów wzrostu przedsiębiorczości, w tym aktywizacji osób bezrobotnych do podejmowania pracy zarobkowej (H. Izdebski, 2006, s. 81).

Z przeprowadzonych powyżej rozważań wynika, że szczególnie istotna jest również rola izb gospodarczych pełniących funkcje integratorów środowisk przedsiębiorców, samorządowców oraz instytucji władzy państwowej i innych podmiotów publicznych. Taką funkcję pełni Kongregacja Przemysłowo-Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza, która integruje także środowiska przedsiębiorców z instytucjami lokalnie działających jednostek samorządowych oraz współpracujące z nimi regionalne izby gospodarcze, zrzeszające głównie lokalnie działających przedsiębiorców.

Zgodnie ze Statutem KPH OIG Kongregacja Przemysłowo-Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza utworzona została i działa na podstawie zapisów Ustawy (Ustawa z dnia 30 maja 1989 roku *o izbach gospodarczych*) z dnia 30 maja 1989 roku o izbach gospodarczych oraz według postanowień Statutu KPH OIG. Zgodnie z zapisami Statutu KPH OIG Kongregacja Przemysłowo-Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza jest organizacją samorządu gospodarczego zrzeszającą na zasadzie dobrowolności podmioty prowadzące działalność gospodarczą. W związku z tym KPH OIG jako organizacja samorządu gospodarczego reprezentuje interesy gospodarcze zrzeszonych w niej podmiotów gospodarczych, w szczególności wobec organów władzy państwowej, innych instytucji publicznych oraz względem samorządów terytorialnych. Strategicznym celem KPH OIG w zakresie funkcji reprezentowania środowisk przedsiębiorców wobec instytucji państwowych, krajowych i regionalnych jest szeroko rozumiana ochrona polskiego rynku z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju (*Aktualne postulaty Kongregacji Przemysłowo-Handlowej OIG*, 2017).

W zakresie strategicznych statutowych celów działalności Kongregacja Przemysłowo-Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza podejmuje w organizowanych dyskusjach i debatach zgłaszane przez krajowych przedsiębiorców sektora MSP postulaty, które następnie przekazuje dla parlamentarzystów oraz dla rządu RP celem inicjowania niezbędnych procesów legislacyjnych (J. Rakowski, 2017, s. 14-15). W efekcie prowadzonych spotkań, dyskusji i debat wypracowywane są konkluzje i wnioski, na podstawie których eksperci Kongregacji Przemysłowo-Handlowej Ogólnopolskiej Izby Gospodarczej opracowują ekspertyzy i piszą projekty ustaw uwzględniające zgłaszane przez przedsiębiorców postulaty. Zainicjowane w ten sposób procesy legislacyjne powinny prowadzić do doskonalenia zapisów regulacji prawnych odnoszących się do działalności gospodarczej prowadzonej w Polsce, w tym także do działalności podmiotów gospodarczych funkcjonujących w sektorze handlu. W konsekwencji tych procesów legislacyjnych w perspektywie kolejnych lat powinna się dokonywać poprawa funkcjonowania rynków w Polsce, wzrostu ich konkurencyjności, poprawy ich efektywności, wzrostu przedsiębiorczości, innowacyjności oraz także zwiększenia wpływów podatkowych do budżetu państwa jak również analogicznych procesów realizowanych w skali lokalnej w jednostkach samorządu terytorialnego.

Zgodnie z powyższym Kongregacja Przemysłowo-Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza aktywnie wspiera i koordynuje rozwój krajowych podmiotów gospodarczych w tym zwykle lokalnie działających podmiotów typu MSP, przede wszystkim reprezentujących sektor handlu w Polsce. Działalność Kongregacji doskonale się wpisuje w obecnie rozwijane koncepcje patriotyzmu gospodarczego, aktywizacji przedsiębiorczości oraz innowacyjności w kontekście działalności podmiotów gospodarczych oraz ich współpracy z samorządami, instytucjami badawczymi, doradczymi i publicznymi. Obecny rząd planując realizację polityki

gospodarczej według koncepcji zaproponowanej i przyjętej przez Ministerstwo Rozwoju tj. Planu na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju założył uruchomienie i realizację procesów repolonizacji wybranych gałęzi polskiej gospodarki.

Podsumowanie. Sprawna implementacja programów aktywizujących przedsiębiorczość i poprawę sytuacji na rynku pracy zdeterminowana jest procesem rozwoju korelacji i sprzężeń zwrotnych w zakresie współpracy przedsiębiorstw oraz jednostek samorządu terytorialnego. Wzrost gospodarczy w Polsce jest w dużym stopniu zdeterminowany przedsiębiorczością mieszkańców zamieszkujących daną gminę oraz prowadzących w ujęciu lokalnym i krajowym przedsiębiorstwa i podmioty sektora publicznego, w tym samorządowe. Z drugiej strony uruchamianie nowych instrumentów przeciwdziałających bezrobociu oraz aktywizacja przedsiębiorczości przedsiębiorstw może być istotnym czynnikiem poprawy finansów jednostek samorządowych. Efektywny rozwój przedsiębiorstw przyczyni się do poprawy wpływów dochodowych z tytułu podatków lokalnych w budżetach jednostek samorządu terytorialnego. Zależności te w szczególności dotyczą także Powiatu ciechanowskiego.

Podobnie jak przedsiębiorstwa, również podmioty sektora publicznego, w tym jednostki samorządu terytorialnego powinny usprawniać swe funkcjonowanie i dostosowywać się do zmieniającego się otoczenia społeczno – gospodarczego. Poza tym znaczna część jednostek samorządowych nie wyszła jeszcze z problemu długu publicznego, Problem ten zwiększył swą skalę od 2008 roku, kiedy pojawił się globalny kryzys finansowy oraz w związku z podejmowanymi przez jednostki samorządowe projektami inwestycyjnymi, współfinansowanymi z dotacji funduszy Unii Europejskiej. W związku z tym kwestia efektywnego prowadzenia gospodarki finansowej nabiera też nowego znaczenia w związku z członkostwem Polski w Unii Europejskiej. Dla korzystających z dotacji UE przedsiębiorstw oraz jednostek samorządu terytorialnego, niezbędne staje się innowacyjne podejście i doskonalenie umiejętności związanych z pozyskiwaniem i wykorzystywaniem dotacji z programów funduszy unijnych (D. Prokopowicz, 2012, s. 37-38).

Podsumowując w niniejszym artykule wykazano, że efektywnego rozwoju gospodarki lokalnej istotną rolę pełni działalność jednostek samorządu terytorialnego w zakresie aktywizacji przedsiębiorczości i poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy. W tej kwestii kluczowe znaczenie przypisywane jest procesowi permanentnego doskonalenia samorządowych instrumentów aktywizacji przedsiębiorczości, w tym aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych do wejścia lub powrotu na rynek pracy (D. Prokopowicz, 2015, s. 76).

Jednostki samorządu terytorialnego stosując instrumenty aktywizacji osób bezrobotnych do podejmowania pracy przyczyniają się do poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy i w konsekwencji także do efektywnego rozwoju gospodarki danego regionu. Aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych przyczynia się do poprawy sytuacji na rynkach pracy i generuje także poprawę wzrostu gospodarczego danego regionu. Wzrost aktywności gospodarczej generuje także większe przychody do budżetu samorządowego z tytułu podatków lokalnych odprowadzanych przez podmioty gospodarcze funkcjonujące na obszarze danej gminy czy powiatu. Poprawiające się finanse w budżecie jednostki samorządowej oznaczają większe możliwości realizacji nowych projektów inwestycyjnych, w tym inwestycji poprawiających infrastrukturę działających lokalnie instytucji publicznych, inwestycje poprawiające stan dróg lokalnych, uzbrojenia terenu w niezbędne media, dofinansowanie sfery edukacji, kultury oraz innych aspektów pozytywnie wpływających na lokalną gospodarkę i warunki życia obywateli. W wyniku efektywnego działania tych procesów poprawie ulegają warunki życia mieszkańców danej jednostki samorządowej. W związku z powyższym szczególnie istotną kwestią w kontekście działalności instytucji samorządu terytorialnego jest sprawna implementacja instrumentów generujących poprawę sytuacji na lokalnym rynku pracy i efektywnego rozwoju przedsiębiorczości w sektorze podmiotów gospodarczych (S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, 2016 B, s. 153-154).

Istotna jest także rola instytucji otoczenia biznesu i jednostek samorządowych, do których zalicza się izby gospodarcze i inne podmioty zrzeszające przedsiębiorstwa oraz obywateli

lokalnej społeczności, które aktywnie współpracują z samorządami. Z drugiej strony odnotowana w ostatnich kwartałach poprawa sytuacji na rynkach pracy w Polsce jest także pochodną poprawiającego się wzrostu gospodarczego w Polsce.

Bibliografia:

1. *Aktualne postulaty Kongregacji Przemysłowo-Handlowej OIG* (w:) witryna internetowa "KPH.pl", Kongregacja Przemysłowo - Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza, Zarząd Krajowy KPH, październik 2017 r., (http://kph.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=213:aktualne-postulaty-kongregacji-przemyslowo-handlowej-oig&catid=9:aktualnosci).
2. A. Baranowska-Skimina, *Niekonkurencyjny system zachęt na badania i rozwój* (w:) Portal internetowy "eGospodarka. Poradnik Internetu dla Twojej Firmy", maj 2015, (<http://www.egospodarka.pl/91739,Niekonkurencyjny-system-zachet-na-badania-i-rozwoj,1,39,1.html>) za: Deloitte.
3. Z. Bukowski, T. Jędrzejewski, P. Rączka, *Ustrój samorządu terytorialnego*, (w:) "Dom organizatora", Toruń 2011.
4. J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2012.
5. D. Chromicka, D. Descours, A. Kaucz, M. Madejczyk, E. Perłakowska, B. Pękalski, *Dokumentacja elektroniczna w podmiotach publicznych*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
6. B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska Sp. z o. o., Warszawa 2014.
7. M. Dylewski i in., *Finanse samorządowe, narzędzia, decyzje, procesy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
8. *Finansowanie kosztów studiów podyplomowych*, Powiatowy Urząd Pracy, Ciecchanów, kwiecień 2016.
9. J. Gliniecka, E. Juchniewicz, T. Sowiński, *Finanse jednostek samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2014.
10. D. Grodzka, A. Zygierewicz, *Innowacyjność polskiej gospodarki*. Biuro Analiz Sejmowych, 7-03-2008.
11. S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, *Adjustment of Polish banks to international standards as a factor of globalization of the national financial system* (w:) *Globalization, the State and the Individual*, "International Scientific Journal", University of Economics and Innovation in Lublin, Free University of Varna "Chernorizets Hrabar", Chayka, Varna, Bułgaria 9007, Varna 2017, nr 1(13) 2017, s. 74-75.
12. S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, *Globalization and the process of the system and normative adaptation of the financial system in Poland to the European Union standards* (w:) *Globalization, the State and the Individual*, "International Scientific Journal", Free University of Varna "Chernorizets Hrabar", Chayka, Varna, Bułgaria 9007, Varna 2016, nr 1(9) 2016 A, s. 64-65.
13. S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, *Social and Economic Determinants of Effective Development of Entrepreneurship and Innovation in the Municipality of Otwock in Poland* (in:) J. Szablowski (ed.) "Entrepreneurship and Innovation in Selected Countries of Europe", University of Finance and Management in Białystok, Białystok 2016 B, p. 151-170.
14. H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006.
15. T. Jeruzalski, *Efektywność i skuteczność wdrażania systemów IT w administracji publicznej, Wspomaganie procesów podejmowania decyzji*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2009.
16. A. Kaczorowska, *E-usługi administracji publicznej w warunkach zarządzania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
17. E. Kornberger-Sokołowska (red.), *Jednostki samorządu terytorialnego jako beneficjenci środków europejskich*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
18. M. Kogut, *Instrumenty interwencjonizmu lokalnego w stymulowaniu rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2008.
19. M. Małecki, T. Mołdawa, K. A. Wojtaszczyk (red.), *Administracja publiczna w procesie dostosowywania państwa do Unii Europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa 2003.
20. A. Miszczuk i in., *Gospodarka samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
21. M. Nowak, *Inwestycje w mieście, Uwarunkowania ekonomiczne, organizacyjne i przestrzenne*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2012.
22. D. Prokopowicz, *Determinanty innowacyjności i przedsiębiorczości w zakresie działalności jednostek samorządowych współpracujących z lokalnymi przedsiębiorcami*, (w:) "25 lat samorządności w Polsce - bilans decentralizacji władzy i zmiany gospodarczej", Instytut Socjologii UKSW, Wydawnictwo Kontrast, Warszawa, wrzesień 2016, s. 176.
23. D. Prokopowicz, *Globalizacja, współpraca międzynarodowa i handel zagraniczny. Sięgając w przeszłość* (w:) "Przedsiębiorstwo przyszłości". Kwartalnik Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej. Warszawa, Nr 1 (10) 2012, Styczeń 2012, Rok wyd. IV, s. 37-38.
24. D. Prokopowicz, *Spoleczne uwarunkowania przedsiębiorczości i innowacyjności w kontekście rozwoju gminnych jednostek samorządowych* (w:) "Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne. Academic Journal of Sociology", Instytut Socjologii, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW, nr 12 (3) 2015 A, s. 71-83.
25. D. Prokopowicz, *Znaczenie innowacyjności w sektorze przedsiębiorstw i efektywnym współdziałaniu z samorządami podstawą rozwoju gospodarczego w Polsce. The importance of innovation in the business sector and effective cooperation with local authorities to economic development in Poland* (w:) S. Gwoździewicz, B. Mydlowska (red.), *Prawne i społeczne problemy samorządu terytorialnego*, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości w Warszawie, Warszawa 2015 B, s. 248.
26. J. Rakowski, *XIV Kongres Gospodarki Polskiej. Jubileusz 15-lecia KPH OIG* (w:) Prezentacja, referat wygłoszony podczas XIV Kongres Gospodarki Polskiej 21 czerwca 2017 r., Kongregacja Przemysłowo-Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza, Warszawa 2017, s. 14-15.
27. D. Rzeczkowski, *Potencjał innowacyjności sektora administracji publicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
28. M. A. Saar, *Jak samorzady lokalne mogą wspierać rozwój przedsiębiorczości?*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2011.
29. Z. Strzelecki, *Gospodarka regionalna i lokalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
30. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2013 r., poz. 674 z późn. zm.).
31. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych (Dz. U. z 2013 r., poz. 885 z późn. zm.).
32. Ustawa z dnia 30 maja 1989 roku o izbach gospodarczych (Dz. U. nr 35, poz. 195 wraz z późniejszymi zmianami).
33. A. Żołątniowski, *Znaczenie kapitału społecznego w procesach zarządzania innowacjami*, (w:) *Raport o innowacyjności gospodarki Polski w 2011 roku*, T. Baczek, (red.) Wydawnictwo INE PAN, Warszawa 2012, s. 36.

UDC 334.02

Joanna Jasińska prof. nadz. dr hab.

Wyższa Szkoła Mazowiecka w Warszawie

MODEL ROZWOJU PRZEDSIĘBIORSTWA W SYTUACJI KRYZYSU

W artykule przedstawiono rozważania dotyczące istoty rozwoju przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysowej, z podkreśleniem znaczenia takich kwestii jak zmiana, restrukturyzacja, tworzenie wartości, inwestowanie i strategia. Na tym tle przedstawiono model badania możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysowej. Stanowi on wzorzec postępowania ukierunkowanego na ocenę potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa oraz podstawę do sformułowania strategii i działań zmierzających do pokonania kryzysu w przedsiębiorstwach, ich odnowy i efektywnego funkcjonowania w przyszłości. Autorka przedstawia propozycję modelu badania możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa, które znajduje w sytuacji kryzysowej albo w kryzysie. Celem opracowania modelu jest jego zastosowanie w przedsiębiorstwach.

Słowa kluczowe: sytuacja kryzysowa, model badania możliwości rozwoju przedsiębiorstw

Yasinska J.

THE MODEL OF ENTERPRISE DEVELOPMENT IN A CRISIS SITUATION

The article presents considerations regarding the essence of enterprise development in a crisis situation, emphasizing the importance of such issues as change, restructuring, creating value, investing and strategy. Against this background, the model of researching the company's development opportunities in a crisis situation is presented. It is a pattern of conduct aimed at assessing the development potential of the enterprise and a basis for formulating strategies and actions aimed at overcoming the crisis in enterprises, their renewal and effective functioning in the future. The author presents a proposal for a model for researching the development opportunities of a company that is in a crisis situation or in a crisis. The aim of developing the model is its application in enterprises

Keywords: crisis situation, model for researching enterprise development opportunities

Ясінська Й.

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ

У статті наведено міркування щодо сутності розвитку підприємства у кризовій ситуації, підкреслюючи важливість таких питань, як зміна, реструктуризація, створення цінності, інвестиції та стратегія. Представлена модель можливостей розвитку компанії в кризовій ситуації, спрямована на оцінку потенціалу розвитку підприємства для формулювання стратегій та дій, спрямованих на подолання кризи на підприємствах, їх оновлення та ефективне економічне функціонування в майбутньому.

Ключові слова: кризовий стан, модель для дослідження можливостей розвитку підприємства.

Wprowadzenie. Trudno myśleć o rozwoju przedsiębiorstwa, gdy znajduje się ono w sytuacji kryzysowej, a tym bardziej w kryzysie. Jednak przełamanie się i nastawienie na wykorzystanie tych zjawisk dla pozytywnej transformacji przedsiębiorstwa stanowi pierwszy i niezbędny element jego skutecznej odnowy, której głównym celem powinien być jego rozwój [15,s.45]. Wystąpienie sytuacji kryzysowej, a w szczególności kryzysu jest – z jednej strony zagrożeniem dla istnienia przedsiębiorstwa, a z drugiej – stanowi szansę na jego odnowę i rozwój. Aby tę szansę wykorzystać ważne jest zrozumienie istoty zjawisk kryzysowych. W artykule zaprezentowano wyniki badań literaturowych w tym zakresie. W szczególności, omawiając istotę zjawisk kryzysowych odniesiono ją do kwestii mających znaczenie dla rozwoju przedsiębiorstwa, do których należą zmiana, restrukturyzacja, tworzenie wartości, inwestowanie oraz strategia. Na tym tle przedstawiono opracowany model badania możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysowej. Odzworowuje on sposób postępowania ukierunkowanego na ocenę potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa oraz sformułowanie odpowiedniej strategii oraz działań, które mają pomóc w pokonaniu kryzysu.

Definicja problemu i jego związek z nauką i praktyką. W literaturze wiele razy podjęto tematykę związaną z sytuacją kryzysową przedsiębiorstwa oraz z kryzysem. Obecnie

szczególnie ważne staje się rozumienie tych zjawisk jako nieodłącznych elementów nowej rzeczywistości gospodarczej, w której są one nieuniknione. Zamiast pytania „czy” sytuacja kryzysowa lub kryzys pojawia się w przedsiębiorstwie, należy więc zadać pytania „kiedy?”, „jakiego typu?” i „czy przedsiębiorstwo jest na to przygotowane?”. Sytuacja kryzysowa oraz kryzys często idą w parze i trudno je jednoznacznie oddzielić. Jednak zjawiska te różnią się od siebie. Sytuacja kryzysowa oznacza bowiem okres w życiu przedsiębiorstwa, w którym zaczyna się i jest kontynuowany proces destabilizacji funkcji, jednak możliwy jest powrót do normalnego funkcjonowania, jeśli zostaną podjęte odpowiednie działania naprawcze. Natomiast kryzys jest najostrzejszą i najbardziej niebezpieczną z faz sytuacji kryzysowej, w której pojawia się bezpośrednia groźba upadku przedsiębiorstwa. Kryzys należy więc rozumieć jako efekt pojawienia się nieoczekiwanych zakłóceń w działalności przedsiębiorstwa, który uniemożliwia realizację jego podstawowych funkcji i dalszą egzystencję oraz rozwój. Jego pojawienie się implikuje ograniczenie czasu na podjęcie działań zaradczych i w ten sposób stwarza warunki silnej presji [3,s.55 -60].

Z punktu widzenia rozwoju przedsiębiorstwa istotne znaczenie ma rozumienie jego sytuacji kryzysowej jako punktu zwrotnego w jakimkolwiek przebiegu zdarzeń, czyli jako momentu rozstrzygającego, okresu przełomu, etapu lub zdarzenia, po którym następuje zmiana. Takie postrzeganie sytuacji kryzysowej jest ważne, gdyż to właśnie kategoria zmiany jest podstawą merytoryczną służącą do zdefiniowania pojęcia rozwoju przedsiębiorstwa. W szczególności przez rozwój należy rozumieć skoordynowane zmiany w przedsiębiorstwie, o różnym zasięgu i kierunku, które można usystematyzować w dwóch kategoriach [5,s.105-107]. Pierwsza z nich obejmuje zmiany adaptacyjne i innowacyjne, a druga – stopniowe i radykalne.

Zmiany adaptacyjne są konsekwencją wcześniejszych zmian otoczenia, a ich celem jest dostosowanie przedsiębiorstwa do zewnętrznych warunków funkcjonowania. Zmiany te mają zatem znaczenie dla pokonania sytuacji kryzysowej wywołanej niekorzystnymi zjawiskami w otoczeniu. Z kolei zmiany innowacyjne wyprzedzają zmiany w otoczeniu. Ich istotą jest tworzenie nowych, oryginalnych koncepcji i rozwiązań praktycznych we wszystkich dziedzinach działalności przedsiębiorstwa. Zmiany innowacyjne najczęściej odbywają się w trzech obszarach:

- technicznym, w którym obejmują m.in. rozwiązania konstrukcji wyrobu i układu funkcji użytkowych czy nowe technologie,
- organizacyjnym, w którym obejmują m.in. tworzenie nowych zakładów, związków organizacyjnych, wdrażanie systemu zarządzania jakością i zapewnienia jakości lub zastosowanie nowoczesnych systemów informacji menedżerskiej,
- ekonomicznym, w którym obejmują m.in. opracowywanie strategii produkcyjnej i inwestycyjnej, polityki finansowej, marketingu (przedsięwzięć rynkowych, promocji, reklamy) [6,s.34].

Zmiany stopniowe są stałym zjawiskiem w funkcjonowaniu i rozwoju przedsiębiorstwa i obejmuje ona:

- dostrajanie, polegające na poszukiwaniu lepszego sposobu realizacji misji i celów przedsiębiorstwa, nawet wtedy, gdy jego strategię, strukturę, zasoby ludzkie oraz procesy są wzajemnie zgodne,
- stopniowe dostosowanie, traktowane jako odpowiedź przedsiębiorstwa na wycinkowe zmiany w otoczeniu [2,s.38].

Zmiany stopniowe rzadko zapewniają rozwój przedsiębiorstwa w długim horyzoncie czasu, ze względu na dynamikę otoczenia. Dotyczy to sytuacji kryzysowych, ale także innych, w których występuje nieciągłość w otoczeniu instytucjonalnym, wywołana m.in. zmianami prawnymi, politycznymi i technologicznymi lub modyfikacją w cyklu życia produktów czy

rozwoju nowych produktów, a także przekształceniami wewnątrz przedsiębiorstwa (np. w strukturze władzy). Takie sytuacje wymagają zmian radykalnych. Z ich przeprowadzeniem wiąże się duży opór, przede wszystkim społeczny. Mogą być one blokowane, przykładowo przez związki zawodowe. Często opór przed radykalnymi zmianami dotyczy też zarządzających przedsiębiorstwem. Zmiany te są więc odkładane przez kierownictwo, które nie dostrzega w nich własnego interesu. Dla przedstawienia oblicza takich zachowań W.E. Deming napisał: „Możesz się nie zmieniać, przetrwanie nie jest obowiązkowe”, sugerując, że czekanie kierownictwa aż kryzys minie nie wystarczy. Tylko przeprowadzenie radykalnych zmian może być szansą na odnowę i rozwój przedsiębiorstwa[7,s.70].

Zmiany radykalne, będące odpowiedzią przedsiębiorstwa na sytuację kryzysową lub inne poważne problemy w jego otoczeniu i wnętrzu, nazywane są ogólnie restrukturyzacją.

Restrukturyzacja jest postrzegana jako zmiany dokonywane we wszystkich strukturach oraz metodach funkcjonowania przedsiębiorstwa, prowadzące do jego odnowienia, wzrostu efektywności działania oraz możliwości rozwojowych, przez dostosowanie do reguł istniejących w otoczeniu i stworzenie warunków do osiągnięcia pożądanej pozycji na rynku. Restrukturyzacja stanowi zatem jeden z elementów rozwoju, który należy rozumieć jako proces zmian adaptacyjnych.

W dociekaniach dotyczących rozwoju przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysowej należy podkreślić także ważną rolę strategii [10,s.78-80]. Ma ona znaczenie nie tylko w aspekcie pokonania sytuacji kryzysowej czy restrukturyzacji przedsiębiorstwa, ale również tworzenia jego wartości oraz osiągania i utrzymywania przewagi konkurencyjnej w otoczeniu, w którym tkwią przyszłe możliwości rozwoju. Z tego względu, dla formułowania określonej strategii przedsiębiorstwa duże znaczenie mają umiejętności diagnozowania jego obecnej sytuacji w odniesieniu do otoczenia, a przede wszystkim jego prognozowanych zmian.

Z powyższych rozważań wynika, że przedsiębiorstwo znajdujące się w sytuacji kryzysowej, a nawet w kryzysie, może go pokonać i się odnowić dzięki zmianom restrukturyzacyjnym, a także może się rozwinąć, czego przejawem będzie sukces mierzony wzrostem wartości. W tym kontekście zasadne jest zadanie następujących pytań: *dla czego jednym przedsiębiorstwom udaje się wygrać z kryzysem, a innym nie?, a więc czy każde przedsiębiorstwo może pokonać kryzys i się rozwijać? i co się z tym wiąże – czy każde przedsiębiorstwo można i należy odnawiać?* Rozważania w zakresie udzielenia odpowiedzi na te pytania są związane z badaniem możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa.

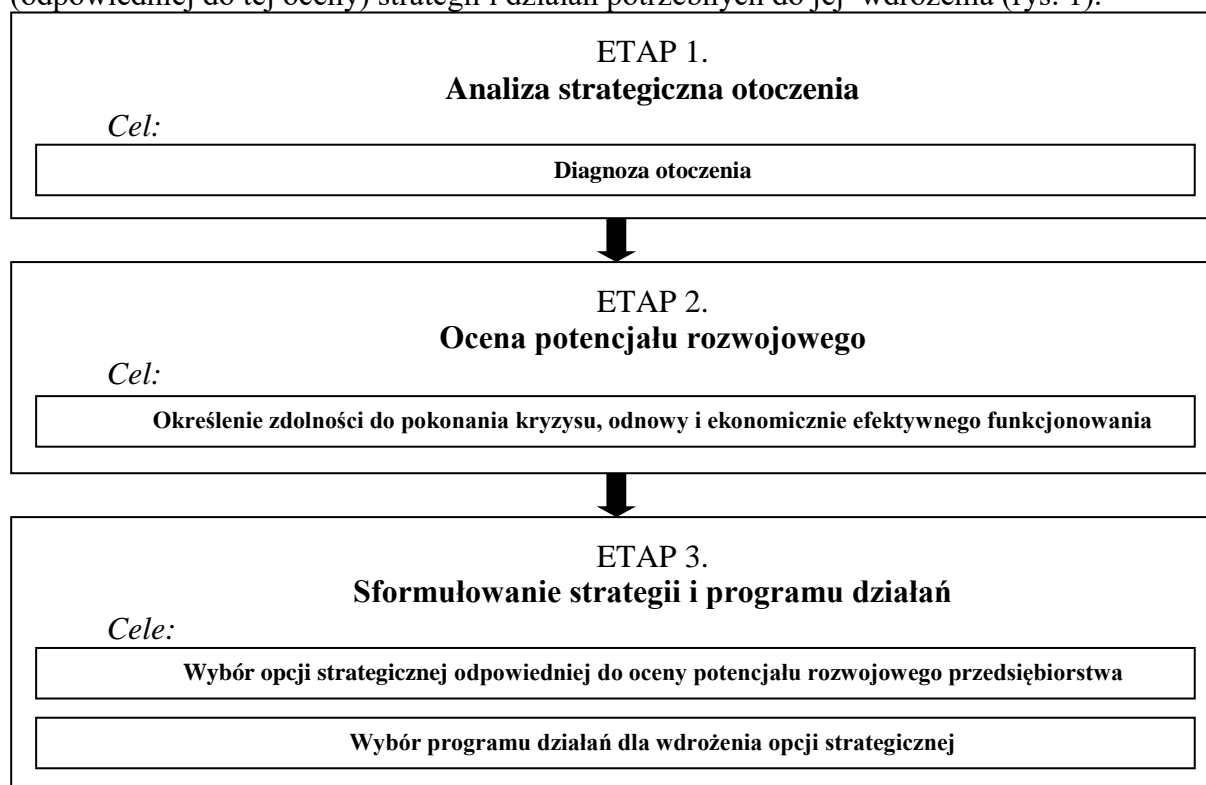
Problem badawczy. Badanie możliwości rozwojowych należy do podstawowych problemów strategicznych, z którymi musi zmierzyć się przedsiębiorstwo, aby efektywnie funkcjonować. Rozwiązanie tego problemu w praktyce gospodarczej jest trudne, a staje się jeszcze trudniejsze, jeśli przedsiębiorstwo znajduje się w sytuacji kryzysowej, a tym bardziej, gdy jest to jej najostrzejsza faza – kryzys. W takich warunkach kierownictwo przedsiębiorstwa zmierza najczęściej do wyeliminowania objawów kryzysu, a podstawowym celem staje się przygotowanie strategii natychmiastowej oraz jak najszybsze wdrożenie działań antykryzysowych.

Sukces przedsiębiorstwa jest zależny bowiem, od wielu różnych czynników, ale tym najważniejszym, który determinuje powodzenie działań antykryzysowych, jest umiejętność dopasowania określonej strategii do przyczyn wywołujących kryzys, jego objawów oraz stopnia ich nasilenia [14,s.88]. Oczywiście, czynnik ten ma duże znaczenie, ale należy zauważyć, że koncentrowanie się przedsiębiorstwa wyłącznie na pokonaniu kryzysu nie wystarczy [12,s.48-53]. Dla osiągnięcia sukcesu ważne jest określenie strategii i działań, które będą ukierunkowane nie tylko na odnowę przedsiębiorstwa, ale również na wykorzystanie jego potencjału dla rozwoju i efektywnego prosperowania w przyszłość.

W literaturze i praktyce funkcjonowania przedsiębiorstw brakuje kompleksowych rozwiązań metodycznych dotyczących badania możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysowej. Stąd, dla przedstawienia problematyki tego zagadnienia, konieczne były studia literatury z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem w sytuacji kryzysowej, kryzysu, restrukturyzacji, zarządzania strategicznego i rozwoju przedsiębiorstwa. Na ich podstawie autorka przedstawia propozycję modelu badania możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa, które znajduje w sytuacji kryzysowej albo w kryzysie.

Zasadniczym celem opracowania tego modelu jest jego zastosowanie w przedsiębiorstwach. Jego wykorzystanie powinno umożliwić wskazanie organizacjom, które mają potencjał rozwojowy stwarzający szansę na pokonanie kryzysu, odnowę i efektywne ekonomicznie funkcjonowanie w przyszłości.

Przedstawienie modelu badania możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa w kryzysie. W modelu przyjęto, że zjawiska sytuacji kryzysowej i kryzysu będą rozumiane tożsamo, jako stan, który zagraża przetrwaniu przedsiębiorstwa i realizacji jego celów, charakteryzuje się jego złą kondycją finansową, ograniczonym czasem na podjęcie działań zaradczych oraz wysokim stopniem niepewności, powodującym obawy uczestników kryzysu [18,s.20-24]. Opracowany model odwzorowuje więc przyjęty sposób postępowania, ukierunkowany na ocenę potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa oraz sformułowanie (odpowiedniej do tej oceny) strategii i działań potrzebnych do jej wdrożenia (rys. 1).

Rys. 1. Model badania możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa

Źródło: Opracowanie własne.

Pierwszy etap modelu obejmuje analizę strategiczną otoczenia przedsiębiorstwa. Jej wynikiem powinna być diagnoza otoczenia. Istotą tego etapu jest zidentyfikowanie najważniejszych zewnętrznych i wewnętrznych czynników, stanowiących zagrożenia w otoczeniu oraz słabe strony kopalń, w tym tych, które są przyczynami i objawami ich sytuacji kryzysowej. Ponadto ważne jest zidentyfikowanie najważniejszych czynników stanowiących szansę w otoczeniu i mocne strony kopalń, które określają możliwości ich rozwoju. Pokonanie

kryzysu, odnowa kopalń i ich efektywne funkcjonowanie w przyszłości są możliwe dzięki wykorzystaniu szans tkwiących w otoczeniu oraz opieraniu się na ich mocnych stronach, a także unikaniu zagrożeń czy wzmacnianiu słabych stron, aby nie zaostrzały kryzysu.

Po zidentyfikowaniu czynników zewnętrznych i wewnętrznych ważne znaczenie ma zebranie informacji o ich obecnym stanie, a także o ich możliwych zmianach w przyszłości. Ma to szczególne znaczenie w kontekście diagnozy otoczenia. Stąd, niezbędne jest przygotowanie prognoz czynników zewnętrznych, które determinują możliwości rozwojowe kopalń, a na tej podstawie opracowanie możliwych scenariuszy zmian otoczenia [18,s.8].

Informacje pozyskane w toku etapu 1 stanowią podstawę *etapu 2*, ukierunkowanego na ocenę potencjału rozwojowego. Na podstawie rozważań przedstawianych w literaturze [20,s.54] przyjęto, że potencjał rozwojowy przedsiębiorstwa oznacza ich zdolność do pokonania kryzysu, odnowy i ekonomicznie efektywnego funkcjonowania, wyrażoną określonymi zasobami oraz efektywnością realizowanych działań, w odniesieniu do warunków otoczenia, a w szczególności ich przewidywanych zmian w przyszłości. W modelu założono, że ocena potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa powinna się opierać na wielu kryteriach. Wymaga to ustalenia ich listy, a także wyboru procedury obliczeniowej.

Ustalenie listy kryteriów oceny potencjału rozwojowego jest kwestią, którą należy rozstrzygnąć w odniesieniu do specyfiki i warunków funkcjonowania konkretnego przedsiębiorstwa, a także pożądanego zakresu, szczegółowości i horyzontu badań. Stąd, lista kryteriów powinna być związana ze zidentyfikowanymi zewnętrznymi i wewnętrznymi czynnikami, które determinują możliwości rozwoju przedsiębiorstwa. W szczególności powinny one obejmować określone zasoby oraz realizowane dla ich wykorzystania działania, które pozwolą na pokonanie kryzysu, odnowę i efektywne funkcjonowanie przedsiębiorstwa w przyszłości, przy uwzględnieniu obecnych warunków otoczenia, a w szczególności ich możliwych zmian.

Wybór procedury obliczeniowej jest zdeterminowany ważnym warunkiem – wynik oceny powinien mieć względny charakter, aby możliwe było porównywanie przedsiębiorstwa z ustalonymi normami wzorcowymi [21,s.120]. Dlatego też przyjęto, że procedura ta powinna mieć charakter oceny agregatowej [21,s.122], której wyróżnikiem jest wytyczna scalenia pojedynczych kryteriów w jedną wartość, umożliwiającą dokonanie oceny potencjału rozwojowego oraz jego porównywanie. Zastosowanie procedury obliczeniowej opartej na ocenie agregatowej wymaga rozwiązania czterech kwestii. Po pierwsze, każdemu przyjętemu kryterium oceny należy nadać wagę. Po drugie, trzeba ujednoczyć jednostki miary poszczególnych kryteriów, gdyż różnorodność ich cech powoduje, że mogą być one wyrażone w różnych jednostkach. Po trzecie, dla oceny potencjału rozwojowego należy scalić cząstkowe kryteria dla ustalenia jednej wartości. Problemem jest wybór odpowiedniego sposobu spośród wielu, opartych np. na metodach: rankingu, normalizacji ilorazowej, agregacji, eksperckiej [21,s.123]. Po czwarte, należy ustalić normy wzorcowe, umożliwiające ocenę potencjału rozwojowego poszczególnych przedsiębiorstw.

Jej wynikiem powinno być wskazanie przedsiębiorstw:

- nierozwojowych, co oznacza brak ich zdolności do pokonania kryzysu,
- o średnich możliwościach rozwoju, co oznacza ich zdolność do pokonania kryzysu i odnowy,
- rozwojowych, co oznacza ich zdolność do pokonania kryzysu, odnowy i efektywnego ekonomicznie funkcjonowania w wieloletniej perspektywie.

Dokonanie oceny potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa w odniesieniu do wymienionych kategorii stanowi podstawę *3 etapu modelu*. Jego celem jest wybór dla każdego ocenianego przedsiębiorstwa odpowiedniej opcji strategicznej, a następnie programu działań do wdrożenia. Na podstawie propozycji przedstawianych w literaturze [22,s.67-68] określono

trzy opcje strategiczne, których wybór zależy od kategorii oceny potencjału rozwojowego kopalni (tab. 1).

Tabela 1.

Wybór opcji strategicznej odpowiednio do oceny potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa

Kategoria oceny potencjału rozwojowego	Przedsiębiorstwo nierozwojowe	Przedsiębiorstwo o średnich możliwościach rozwoju	Przedsiębiorstwo rozwojowe
Nazwa opcji strategicznej	STRATEGIA WYGASZANIA	STRATEGIA SANACJI	STRATEGIA ROZWOJU
Rodzaj działań dla wdrożenia opcji strategicznej	Działania wstrzymujące, ukierunkowane na likwidację lub upadłość, lub „uśpienie” przedsiębiorstwa	Działania reaktywne, ukierunkowane na restrukturyzację naprawczą, lub sprzedaż przedsiębiorstwa, lub konsolidację wewnętrzną	Działania proaktywne, ukierunkowane na restrukturyzację rozwojową lub aliance, lub fuzje i przejęcia

Źródło: Opracowanie własne.

4. Wnioski i perspektywy doskonalenia modelu

Zaprezentowane rozważania i model stanowią podstawę do szczegółowych badań, ukierunkowanych na dokonanie oceny potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa i wskazania strategii oraz programu działań, które należy podjąć, aby sprostać problemowi kryzysu. Należy podkreślić, że podjęte zagadnienie nie jest łatwe, m.in. ze względu na siłę i skalę kryzysu, który może być głęboki i dotyczyć przedsiębiorstwo bowiem, aby pokonać kryzys niezbędne jest podjęcie trudnych decyzji i poważnych, strategicznych wyzwań, które pozwolą na jego pokonanie. Model spełnia istotną rolę w badaniu możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysowej, ponieważ jest ukierunkowana na:

- zidentyfikowanie najważniejszych czynników, które determinują możliwości rozwojowe przedsiębiorstwa w otoczeniu, a następnie opracowanie scenariuszy ich zmian w przyszłości,

- zidentyfikowanie najważniejszych czynników, które determinują możliwości rozwojowe przedsiębiorstwa, a następnie zebranie informacji o ich obecnym stanie (i – ewentualnie – możliwych zmianach w przyszłości).

Na podstawie zaprezentowanego modelu można przyjąć, że zebranie informacji o otoczeniu przedsiębiorstwa, ocena potencjału rozwojowego przedsiębiorstwa, określone zasobów przedsiębiorstwa i działań które pozwolą na pokonanie kryzysu, odnowę i efektywne funkcjonowanie przedsiębiorstwa w przyszłości, przy uwzględnieniu obecnych warunków otoczenia, a w szczególności ich możliwych zmian, wybór odpowiedniej strategii oraz programu działań przedsiębiorstwa - stanowią mogą teoretyczną i praktyczną podstawę dalszych, szczegółowych badań w zakresie możliwości rozwojowych przedsiębiorstw w kryzysie.

Bibliografia:

1. Bijańska J.: Planowanie działalności inwestycyjnej kopalń węgla kamiennego. Politechnika Śląska, Gliwice 2006.
2. Bijańska J.: Rola analizy strategicznej w badaniu możliwości rozwojowych przedsiębiorstwa górnictwa w sytuacji kryzysowej. Zeszyty Naukowe, s. Organizacja i Zarządzanie. Politechnika Śląska, Gliwice 2017.
3. Brodowska-Szewczuk J.: Konkurencyjność przedsiębiorstw i źródła przewagi konkurencyjnej. Zeszyty Naukowe, s. Administracja i Zarządzanie, nr 80. Akademia Podlaska, Biała Podlaska 2009.
4. Dudzik-Lewicka I.: Specyfika zarządzania przedsiębiorstwem w czasie kryzysu. Zeszyty Naukowe, s. Zarządzanie, nr 2. Wyższa Szkoła Humanitas, 2013.
5. Gierszewska G., Romanowska M.: Analiza strategiczna przedsiębiorstwa. PWE, Warszawa 1994.
6. Gorynia M.: Schemat analityczny luki konkurencyjnej – zarys, [w:] Luka konkurencyjna na poziomie przedsiębiorstwa a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej. Akademia Ekonomiczna, Poznań 2012.
7. Heifetz R., Grashow A., Linsky M.: Przywództwo w dobie (permanentnego) kryzysu. „Harvard Business Review”, nr 1/2014.
8. Kowal D.: Determinanty kształtujące wartość przedsiębiorstwa górnictwa. „Zarządzanie Przedsiębiorstwem”, nr 1, 2015.
9. Kowalczyk J., Kusak A.: Decyzje finansowe firmy. Metody analizy. C.H. Beck, Warszawa 2006.

10. Lachiewicz S., Zakrzewska-Bielawska A. (red.): Restrukturyzacja organizacji i zasobów kadrowych przedsiębiorstwa. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.
11. Mitroff I.I., Anagnos G.: Managing crises before they happen. What every executive and manager needs to know about crisis management. AMACOM, New York 2011.
12. Nogalski B., Macinkiewicz H.: Zarządzanie antykrzysowe przedsiębiorstwem. Pokonać kryzys i wygrać. Difin, Warszawa 2014.
13. Nowak E.: Zarządzanie kryzysowe w sytuacjach zagrożeń niemilitarnych. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
14. Nowakowski M.K., Rzemieniak M.L.: Kryzys i przetrwanie w marketingu. Difin, Warszawa 2013.
15. Pierścionek Z.: Strategie rozwoju firmy. PWN, Warszawa 2003.
16. Ponis S.T., Koronis E.: A Knowledge Management Process-Based Approach to Support Corporate Crisis Management. "Knowledge & Process Management", Vol. 19, No. 3, 2015.
17. Sierpińska M., Jachna T.: Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych. PWN, Warszawa 2014.
18. Slatte S., Lovett D.: Restrukturyzacja firmy. Zarządzanie przedsiębiorstwem w sytuacjach kryzysowych. WIG-Press, Warszawa 2011.
19. Stabryła A.: Analiza zdolności rozwojowej przedsiębiorstwa w kontekście innowacyjności, [w:] Kraśnicka T. (red.): Innowacyjność współczesnych organizacji, cz. 2. Kierunki i wyniki badań. Zeszyty Naukowe. Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice 2014.
20. Stabryła A.: Metodyka oceny osiągnięć przedsiębiorstwa. Zarządzanie i Finanse, nr 4, cz. 1. Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2013.
21. Stabryła A.: Współczesne problemy programowania rozwoju przedsiębiorstwa. Zeszyty Naukowe, nr 2. Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Tarnów 2014.
22. Stabryła A.: Zarządzanie strategiczne w teorii i praktyce firmy. PWN, Warszawa 2010.

УДК 657.471.12

Дячков Д.В., к.е.н.

Бурий Є.І., Вовковінський Ю.В., магістранти

Полтавська державна аграрна академія

ОПТИМІЗАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ПЕРСОНАЛ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті визначена виключна значущість персоналу як унікального ресурсу організації. Відзначено зростання витрат на формування та утримання персоналу організації, а також на виняткову необхідність оптимізаційного управління витратами на персонал підприємства в умовах економічної нестабільності. На основі узагальнення визначено найбільш оптимальний розподіл витрати на персонал на основні, додаткові та соціальні групи витрат. Вищезазначене дало змогу розробити підхід до оптимізаційного управління витратами на персонал в умовах економічної нестабільності, який базується на формуванні єдиного бюджету на утримання персоналу, що включає п'ять основних складових. Визначенні та охарактеризовані зовнішні та внутрішні фактори впливу на формування HR-бюджету підприємства. Запропоновані основні напрями оптимізації витрат на персонал.

Ключові слова: аутстафінг, бюджетування, витрати на персонал, економічна нестабільність, мотивація, персонал, оптимізаційне управління

Diachkov Dmytro, Buriy Evgen, Vovkovinsky Yuriy

OPTIMIZATION MANAGEMENT OF PERSONNEL COSTS IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

The article defines the exceptional importance of personnel as a unique resource of the organization. An increase in expenses for the formation and maintenance of the organization personnel was marked, and an exceptional need for optimizing management of the personnel costs in conditions of economic instability. On the basis of synthesis, the most optimal allocation of personnel costs to basic, additional and social expenditure groups is determined. The aforementioned allowed to develop an approach to optimizing management of personnel costs in conditions of economic instability based on the formation of a single staffing budget, which includes five main components. The external and internal factors of influence on formation of HR-budget of the enterprise are defined and characterized. Main directions of optimization of personnel costs are proposed.

Keywords: outstaffing, budgeting, personnel costs, economic instability, motivation, personnel, optimization management

Дячков Д.В., Бурый Е.И., Вовковинский Ю.В.

ОПТИМИЗАЦИОННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ЗАТРАТАМИ НА ПЕРСОНАЛ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье определена исключительная значимость персонала как уникального ресурса организации. Отмечен рост расходов на формирование и содержание персонала организации, а также исключительная необходимость оптимизационного управления затратами на персонал предприятия в условиях экономической нестабильности. На основе обобщения, определено наиболее оптимальное распределение затрат на персонал на основные, дополнительные и социальные группы расходов. Вышеупомянутое позволило разработать подход к оптимизационному управлению затратами на персонал в условиях экономической нестабильности, основанный на формировании единого бюджета на содержание персонала, который включает пять основных составляющих. Определены и охарактеризованы внешние и внутренние факторы влияния на формирование HR-бюджета предприятия. Предложенные основные направления оптимизации расходов на персонал.

Ключевые слова: аутстаффинг, бюджетирование, затраты на персонал, экономическая нестабильность, мотивация, персонал, оптимизационное управления.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах персонал є унікальним носієм знань і технологій, головним ресурсом, що забезпечує конкурентоспроможність будь-якої організації, а витрати на персонал виступають інтегральним показником діяльності підприємства. В умовах трансформації соціально-економічних відносин та нестабільності світової економіки істотно зростають витрати на формування та утримання персоналу організації, а відтак, виняткову важливість набуває оцінка рівня і структури витрат на персонал. Визначає дуалістичність поглядів на процес управління витратами на персонал підприємства: з одного боку, персонал підприємства відіграє важливу роль в процесах виробництва і надання послуг, а з іншого, – в кризових ситуаціях стаття витрат – «витрати на персонал» найчастіше підлягає урізанню, так як є швидко діючою і найбільш зручною в здійсненні. Так як інші елементи витрат не можуть бути швидко скорочені: наприклад, матеріальні витрати (значне зниження даної статті спричинить за собою зменшення виручки, зниження якості продукції) або амортизація (є постійними витратами підприємства). Отже, звільнення частини працівників підприємства часто використовується для стабілізації економічного становища організації, повернення її платоспроможності і зниження ризику банкрутства.

Саме тому, оптимізаційне управління витратами на формування та утримання персоналу підприємства в умовах економічної нестабільності є актуальним завданням сьогодення, що потребує вирішення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Необхідність виокремлення окремого напрямку в управлінні витратами – управління витратами на працівників обґрунтовують в своїх дослідженнях Богушевський Н. В., Ванкевич Е. В., Гладкова О. А., Єсаулова І. А., Єфремов А. В., Забірова Л. М., Кібанов А. Я., Митрофанова Є. А., Прошкина Є. О., Шайхутдинова М. Н.

Дослідження існуючих підходів до аналізу витрат на персонал дозволило відзначити, що в сучасній економічній літературі немає чітко визначеної та науково обґрунтованої єдиної методики управління витратами на персонал, яку можна було б застосовувати на будь-якому підприємстві. Це обумовлено багатьма причинами, основними з яких є: масштаб діяльності підприємства, його форма власності, організаційно-правова форма, режим роботи, специфіка використання персоналу, спектр витрат на персонал, специфіка виробничого процесу та особливості використання персоналу підприємства, наявність соціальної інфраструктури тощо.

Цілі статті. Зазначені частини загальної проблематики управління витратами на персонал підприємства визначили мету статті, яка полягає у розробці положень щодо

оптимізаційного управління витратами на персонал підприємства в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Витрати на персонал підприємства – загальновизнаний для країн з ринковою економікою інтегральний показник, який включає сукупність витрат, пов'язаних із залученням, стимулюванням, винагородою, вирішенням соціальних проблем, організацією роботи та поліпшенням умов праці персоналу. Аналіз витрат на персонал організації проводиться з метою визначення резервів їх оптимізації для підвищення ефективності його використання. Проте, в умовах становлення економіки знань людський капітал стає ключовим ресурсом, що впливає на ефективність діяльності організації, і вимагає нових підходів до управління витратами на персонал. Інтелект стає найбільш рентабельним об'єктом інвестицій, а його носій вимагає додаткових вкладень в його розвиток. Робота з персоналом в умовах економіки нестабільного економічного середовища вимагає диференційованого підходу з точки зору впливу окремих співробітників на результативність діяльності підприємства. В сучасних умовах актуальним напрямком досліджень є не тільки оптимізація витрат на персонал, але і диференціація персоналу в залежності від індивідуальних результатів праці, індивідуальної ефективності, а також впливу співробітника на результати роботи організації в цілому.

Незважаючи на певні розбіжності в ідентифікації змісту категорій «витрати» і «затрати» в бухгалтерському, управлінському обліку, стандартах міжнародної фінансової звітності та кадровому менеджменті, сучасні уявлення відомих вчених-економістів про дефініцію «витрати на персонал» постійно розширюються.

Так, автори Кібанов А. Я., Митрофанова Е. А., Есаулова І. А. в своїх роботах підкреслюють, що до витрат на персонал відносяться всі види витрат підприємства, пов'язані з формуванням, використанням та розвитком його людських ресурсів, що включають не тільки явні витрати організації, а й ті, які виникають у зв'язку з реалізацією функцій по управлінню персоналом [6, с. 148]. Такий підхід є об'єктивним, оскільки він акцентує увагу як на явних витратах на персонал (зарплата, премії, відпускні, оплата навчання тощо), так і на необхідності врахування прихованих витрат, які можна віднести до витрат від неефективного управління (оплата невідпрацьованого часу через запізнення, простої, прогули).

Інші автори вважають, що витрати на персонал складаються з трьох груп витрат :

– витрати на оплату праці, які включають основні види виплат: оплата за відпрацьований час (заробітна плата за тарифними ставками, окладами, відрядними розцінками, відсоток від виручки; вартість натуральної винагороди; компенсаційні виплати та доплати) і оплата за невідпрацьований час (оплата щорічних, додаткових та навчальних відпусток; оплата пільгового часу і простоїв; премії за підсумками року; подарунки; матеріальна допомога);

– виплати соціального характеру, до яких відносяться: надбавки до пенсій; одноразова допомога; оплата путівок; медична страховка; компенсація; вихідна допомога; допомога в погашенні позик; частково оплачувані жінкам відпустки по догляду за дитиною;

– витрати, які не відносяться до фонду заробітної плати і виплат соціального характеру, включають: дивіденди по акціях; страхові внески до соціальних фондів, недержавні пенсійні фонди і виплати з них, витрати на відрядження, спецодяг, навчання працівників, утримання об'єктів соціальної сфери [2-4].

Управління витратами на персонал є міжфункціональною проблемою будь-якого підприємства, оскільки є одночасно проблемою управління персоналом, управлінського обліку та фінансового менеджменту. Це визначає її складність, потенційні персонал-

ризиків і можливість конфлікту інтересів різних структурних підрозділів підприємства, стейкхолдерів і колективу підприємства [8]. Витрати на персонал в даному випадку визначаються як вся сукупність витрат, пов'язаних з реалізацією політики управління персоналом на підприємстві. До їх складу входять:

- витрати на залучення персоналу, його найм і заміну (в тому числі витрати на рекрутингові послуги, оцінку кандидатів і адаптацію співробітників);
- витрати на розвиток персоналу (в тому числі на професійне навчання, планування та управління кар'єрою, оцінку й атестацію);
- витрати на винагороду працівників (заробітна плата, відрахування до пенсійного фонду, фонду соціального страхування, додаткові соціальні пільги та виплати тощо);
- витрати на вивільнення персоналу;
- витрати на адміністративне управління (на утримання служби управління персоналом, за винятком витрат, що входять в інші групи витрат).

До витрат на робочу силу Богушевський Н.В. відносить: витрати на заробітну плату, виплати роботодавця з різних видів соціального страхування, витрати організації на різного роду соціальні виплати і пільги, на утримання соціальної інфраструктури, витрати на утримання соціальних служб, на навчання та підвищення кваліфікації персоналу, на виплату дивідендів та придбання пільгових акцій [1].

Згідно з міжнародною стандартною класифікацією вартості праці, рекомендованою Міжнародною конференцією праці, структура витрат на персонал включає: пряму зарплату, оплату невідпрацьованого часу, преміальні та грошові винагороди, виплати в натуральній формі, вартість житла для робітників, витрати роботодавців на соціальне забезпечення, вартість професійного навчання, вартість культурно-побутового обслуговування, вартість праці, яка не підлягає класифікації (вартість транспортування персоналу, вартість робочого одягу тощо), податки, що розглядаються як вартість праці [7].

Отже, більшість дослідників витрати на персонал поділяють на основні, додаткові та соціальні (табл. 1).

Таблиця 1

Укрупнення класифікація витрат на персонал підприємства [узагальнено на основі 1, 2, 4, 6]

Основні витрати	Додаткові витрати	Соціальні
– Заробітна плата: відрядна і погодинна (основні і допоміжні працівники); – Оклади штатних співробітників (керівники фахівці, інші службовці) – Виплати позаштатним співробітникам; – Заохочувальні виплати; – Інші виплати.	– Пенсійний фонд; – Фонд соціального страхування; – Платежі (страхові внески) по добровільному страхуванню від нещасних випадків тощо; – Оплата відпусток; – Оплата інвалідності, лікарняних листів; – Витрати по забезпеченню належних умов праці і техніки безпеки; – Витрати по забезпеченню виконання санітарно-гігієнічних вимог; – Оплата за навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів; – Витрати на залучення персоналу (наймання, відбір, звільнення); – Інші витрати.	– Оплата транспортних витрат; – Оплата житлово-комунальних послуг; – Оплата медико-оздоровчих послуг; – Оплата за харчування; – Оплата спецодягу; – Виробничий фонд соціального забезпечення; – Інші витрати.

Значна частка витрат на персонал концентрується в основних витратах, тобто у витратах на стимулювання праці. Крім основних, виділяються витрати визначені законодавством, які розподіляються на основі тарифів та законодавчих актів. Соціальні витрати формуються переважно з прибутку підприємства і регламентуються колективним договором між роботодавцем і найманими працівниками.

На основі визначених класифікаційних ознак розподілу витрат доцільно відзначити, що ключовою ланкою ефективного управління витратами на персонал є їх бюджетування. Будь-які зміни концепції загального і кадрового менеджменту впливають на бюджет витрат на персонал, оскільки саме він відображає сутність планування витрат на персонал через систему показників вкладу самого персоналу і служби управління персоналом в досягненні стратегічних цілей підприємства (рис. 1).

Оптимізаційний підхід до управління витратами на персонал полягає в тому, щоб забезпечити максимальну віддачу від інвестицій в персонал через побудову системи управління персоналом, яка мотивує кожного працівника на досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства, забезпечує зростання кадрового потенціалу через навчання персоналу, управління кар'єрою, залучення та утримання працівників з високим рівнем освіти і кваліфікації, формує корпоративну культуру, орієнтовану на високі результати, якість, безпеку, конкурентоспроможність, командний дух.

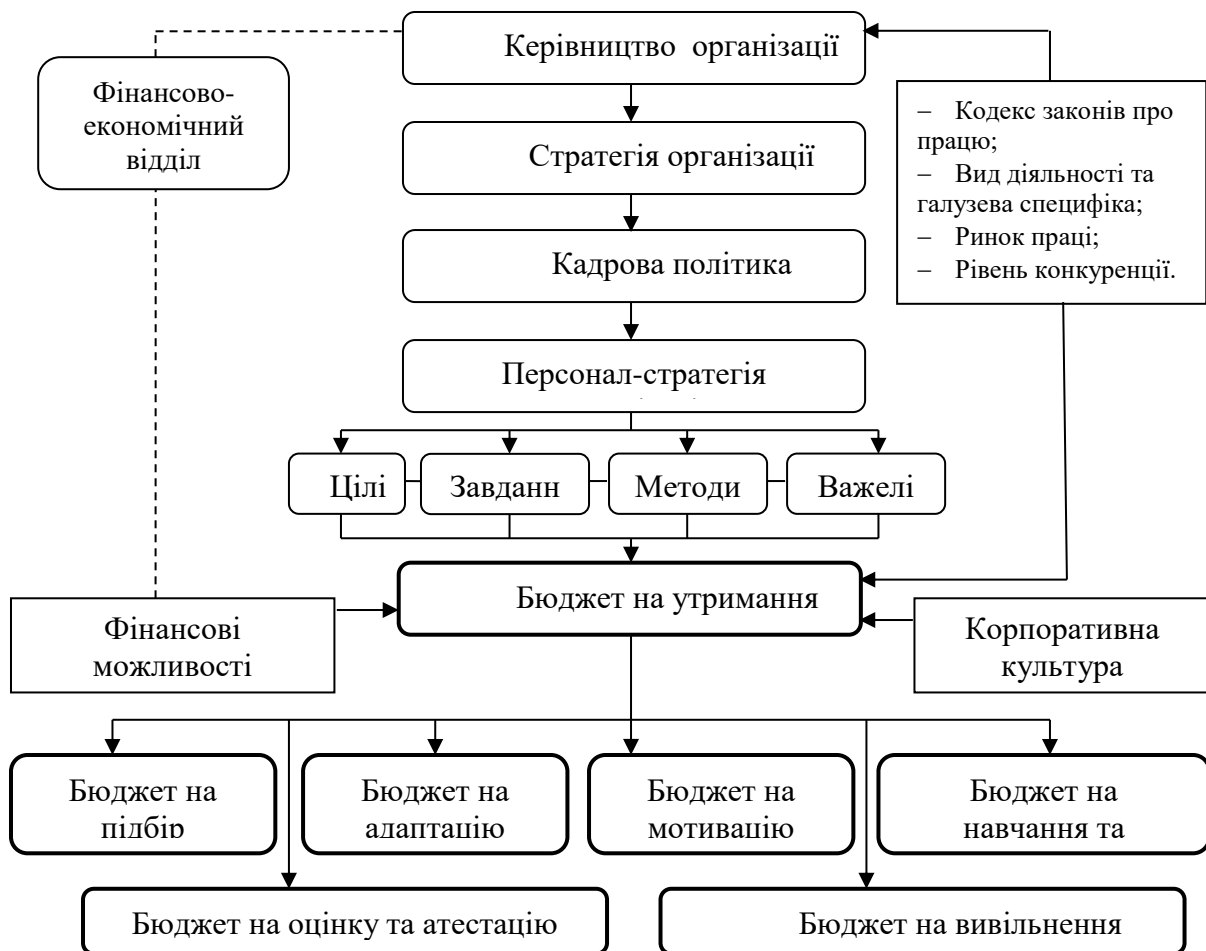

Рис. 1. Фактори визначення бюджету на утримання персоналу організації [розроблено авторами на основі 1, 3, 4].

Бюджет на персонал є чутливим індикатором прийнятих управлінських рішень керівництвом підприємства. Якщо кадрова політика актуалізує залучення і утримання

талантів, то витрати на мотивацію в будь-якому її прояві зростатимуть. Якщо центральним питанням стане мінімізація витрат на персонал, в результаті структурної оптимізації більшість заходів з управління персоналом будуть відкладені на невизначений час. Наявність організаційної культури, дисципліни, безпеки сприятиме зниженню витрат на персонал. Безумовно, на HR-бюджет впливає і більш глобальні чинники, такі як законодавство, зокрема з питань встановлення мінімальної оплати праці, порядку і розміру різних компенсацій, розмірів податкових відрахувань за використання робочої сили, а також ринок праці і галузева специфіка, так як зміни рівноваги попиту та пропозиції на ринку праці також визначають величину витрат на персонал.

В межах бюджетування витрат на персонал раціонально стверджувати не про зниження витрат на персонал, а про їх ефективне використання, що не є синонімами в даному контексті. Оптимізація витрат на персонал передбачає проведення аналізу, виявлення слабких місць, зокрема визначення необґрунтовано високих витрат оплати праці тощо.

Таким чином основними шляхами оптимізації витрат на персонал виступають:

✓ зміна структури заробітної плати – співвідношення постійної її частини і змінної, що залежить від результатів діяльності конкретного працівника або відділу. При цьому керівник повинен вибирати такі показники ефективності діяльності, які в найбільшій мірі відображають внесок співробітника;

✓ використання аутстафінгу (виведення співробітника поза штат підприємства). В цьому випадку знижується навантаження на кадрову службу, а також витрати на пошук і найм персоналу;

✓ укладення цивільно-правової угоди, а не працевлаштування за трудовою книжкою. Такий договір дозволяє економити на витратах на оплату праці в частині соціальних відрахувань;

✓ перехід на неповний робочий тиждень є оптимальним варіантом для скорочення витрат роботодавця і, в той же час, не загрожує повної втрати заробітку працівником. Крім того, у співробітників з'являється можливість працювати за сумісництвом;

Зазначені методи оптимізації витрат є узагальненими, оскільки на кожному підприємстві існують специфічні проблеми управління трудовими ресурсами, що потребують конкретних рішень. У зв'язку з цим політика управління витратами на персонал має бути виправданою і обґрунтованою, націленою на їх оптимізацію.

Висновки. Отже, нестійкість економіки, прагнення підприємств продовжити ефективність діяльність призводять до скорочення витрат на персонал. У той же час даний персонал виступає основним елементом сучасної організації, а витрати на персонал виступають інтегральним показником діяльності підприємства. Необґрунтоване зниження таких витрат може привести до негативних наслідків.

Узагальнення поглядів класиків та сучасників теорії управління персоналом, бухгалтерського та управлінського обліку дали змогу узагальнити та згрупувати витрати на персонал, які доцільно розподілити на основні, додаткові та соціальні.

Вищезазначене дало змогу розробити підхід до оптимізаційного управління витратами на персонал в умовах економічної нестабільності, який базується на формуванні єдиного бюджету на утримання персоналу, що включає п'ять основних складових: бюджет на підбір персоналу, бюджет на адаптацію персоналу, бюджет на мотивацію персоналу, бюджет на навчання і розвиток персоналу, бюджет на оцінку та атестацію, бюджет на вивільнення персоналу. Загальний HR-бюджет формується з врахуванням зовнішніх факторів (Кодекс законів про працю, вид діяльності та галузева специфіка підприємства, міжнародний та національний ринок праці, рівень конкуренції тощо) та внутрішніх факторів (загальної стратегії підприємства, кадрової політики та персонал-стратегії, корпоративної культури та фінансової політики підприємства). Не менш важливим аспектом оптимізації управління витратами на персонал підприємства

є визначення оптимального співвідношення пропонованих складових HR-бюджету, що і є перспективним напрямом подальших досліджень з даної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Богушевский Н.В. Экономия затрат на персонал в условиях финансового кризиса: проблемы и возможности их решения / Н.В. Богушевский // Евразийский Союз Ученых. Экономические науки, 2015. – №6 (15). – С. 24-27.
2. Ванкевич Е.В. Затраты на персонал как индикатор гибкости рынка труда на микроуровне / Е.В. Ванкевич // Социально-экономическое развитие организаций и регионов Беларуси: устойчивость, развитие и инновации. – Витебск, 2012. – С. 91-94.
3. Гладкова О. А. Затраты на персонал – необходимое условие стратегического управления персоналом / О. А. Гладкова // Российское предпринимательство. – 2015. – № 2 (272). – С. 335-346.
4. Ефремов А. В. Планирование расходов на подбор, содержание и развитие персонала / А.В. Ефремов // «Кадры предприятия». – 2012. – № 4. – 206 с.
5. Забирова Л. М. Инструменты управления затратами на персонал на предприятии / Л. М. Забирова, М. Н. Шайхутдинова // Материалы Экономического форума с международным участием «Экономика в меняющемся мире». Сборник научных статей, 2017. С. 165-167.
6. Кибанов А. Я. Управление трудовыми ресурсами : [учеб.] / А.Я. Кибанов, Е.А. Митрофанова, И.А. Эсаулова. – М.: ИНФРА-М – 2014. – 284 с.
7. Міжнародна конференція праці: важливі рішення для працівників. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://pon.org.ua/international/3226-mizhnarodna-konferenciya-praci-vazhlivi-rishennya.html>
8. Прошкина Е. О. Затраты на персонал (в частности, на примере ресторана быстрого питания): структура, роль в деятельности фирмы и пути их оптимизации / Е. О. Прошкина // Бюллетень науки и практики – Bulletin of science and practice : Научный журнал, 2016. – №12. – С. 222-227.

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 338.5:338.486.2

Іванова В.В., д.е.н., професор

Полтавський університет економіки і торгівлі

АСИМЕТРИЯ ИНФОРМАЦИИ ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

У статті розглянуто асиметрію інформації як об'єктивне явище ринкових відносин. Визначено позитивний вплив асиметрії інформації на діяльність підприємств туристичного бізнесу, а саме активізація інноваційних бізнес-процесів на туристичних підприємствах. Запропоновано етапи активізації інноваційної діяльності туристичних підприємств для зниження асиметрії інформації та низку заходів для зниження асиметрії інформації по відношенню до споживачів туристичних продуктів.

Ключові слова: асиметрія інформації, туристичний бізнес, туристичний ринок, туристичне підприємство, інновації, інноваційна діяльність.

Ivanova V.

ASYMMETRY OF INFORMATION AS A FACTOR OF ACTIVATION OF INNOVATIVE BUSINESS PROCESSES IN TOURISM ENTERPRISES

The article considers the asymmetry of information as an objective phenomenon of market relations. The positive influence of information asymmetry on the activities of tourism enterprises was determined, namely, the activation of innovative business processes in tourism enterprises. Stages of activation of innovative activity of tourist enterprises to reduce the asymmetry of information and a number of measures to reduce the asymmetry of information in relation to consumers of tourism products are offered.

Keywords: information asymmetry, tourism business, tourism market, tourism enterprise, innovations, innovation activity

Ivanova V.V.

АСИММЕТРИЯ ИНФОРМАЦИИ КАК ФАКТОР АКТИВІЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА

В статті розглянуто асиметрію інформації як об'єктивне явище ринкових відносин. Визначено позитивний вплив асиметрії інформації на діяльність підприємств туристичного бізнесу, а саме активізація інноваційних бізнес-процесів на туристичних підприємствах. Предложено етапи активізації інноваційної діяльності туристичних підприємств для зменшення асиметрії інформації та ряд заходів по зменшенню асиметрії інформації в відношенні споживачів туристичних продуктів.

Ключові слова: асиметрія інформації, туристичний бізнес, туристичний ринок, туристичне підприємство, інновації, інноваційна діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток туристичного ринку суттєво залежить від існування та наповненості інформаційних потоків, сформованих його учасниками, зокрема між продавцями і покупцями туристичних продуктів (послуг).

Результатом нерівномірного інформаційного забезпечення суб'єктів ринкових відносин є асиметрія інформаційного обміну, внаслідок якої один із них отримує більш повну інформацію ніж інший щодо об'єкту, процесу тощо.

Асиметрія інформації існує на туристичному ринку з об'єктивних і суб'єктивних причин, але відношення до неї має виключно суб'єктивний характер. Зменшення асиметрії інформації на ринку сприяє позитиву у відносинах між його учасниками, а використання для зловживання, тобто викривлення ситуації (обману), негативно відображається на ринкових відносинах і на функціонуванні ринку загалом. Вплив асиметрії інформації не тільки на ринкові стосунки, а й на діяльність підприємств туристичного бізнесу потребує більш детального вивчення цього явища, особливо його позитивного впливу на діяльність суб'єктів туристичного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема асиметрії інформації розглядалася у працях таких дослідників як Дж. Акерлоф [1], Дж. Стіглер [2], Дж. Стігліц [3], М. Спенс [4,5], О. Звєряков [6], Ю. Лебедева [7], Н. Мацелюх [8], В. Мазуренко [9], А. Маслов [10], Л. Сисоєва [11]. У дослідженнях розглядаються переважно негативні наслідки асиметрії інформаційного обміну, зокрема зменшення частки добросовісних виробників, зменшення наявності якісної продукції, зменшення попиту на продукцію окремих виробників, але прагнення добросовісних учасників туристичного ринку до її зменшення спонукає їх активізувати інноваційну діяльність.

Цілі статті. Метою статті є дослідження впливу асиметрії інформації на активізацію інноваційної діяльності для просування туристичних продуктів та підвищення рівня обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Значимість інформації та знань для розвитку туристичного ринку актуалізує проблему ефективного інформаційного забезпечення кожного учасника ринкових відносин. Рівень задоволеності кожного з них залежить від рівня володіння інформацією. Недостатність її у суб'єктів туристичного бізнесу стосовно потреб і вподобань споживачів не дозволить їм сформувати туристичний продукт, що буде користуватися попитом. Недостатність інформації у споживачів стосовно присутності на ринку суб'єктів туристичного бізнесу, які пропонують якісний недорогий туристичний продукт, призведе до незадоволеності їх потреб.

Розглянемо діяльність туристичних підприємств, які пропонують якісний туристичний продукт стосовно просування його на ринку. Вони зацікавлені у максимально високому рівні інформаційного забезпечення споживачів щодо їх діяльності та продуктів. Таким туристичним підприємствам необхідно привертати увагу споживача на себе, щоб знизити асиметрію інформації. Вирішення цієї задачі можливе завдяки розробці і впровадженню інноваційних заходів, які сприятимуть просуванню і реалізації їх туристичних продуктів. Фактично, наявність асиметрії інформації на туристичному ринку спонукає підприємства до активізації інноваційної діяльності, що сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності.

Туристичним підприємствам доцільно рекомендувати низку етапів активізації інноваційної діяльності для зниження асиметрії інформації (рис. 1).

Розглянемо основні показники, що доцільно проаналізувати для визначення динаміки попиту на туристичні продукти. Визначається абсолютне збільшення (зменшення) обсягу продажу у натуральному і вартісному вимірі як різниця між фактичним обсягом продажу за даний період та плановим, а також обсягом продажу у базисному періоді. Розраховуються темпи росту і приросту обсягу продажу в порівнянні з базисним роком. Розрахунки проводяться для кожного туристичного продукту та для підприємства загалом. Аналізуються сезонні коливання обсягу продажу, причини нерівномірності реалізації туристичних продуктів..

Розглядаються відмови покупців від раніше придбаних турів. Визначається питома вага продуктів, від яких відмовилися споживачі, у загальному обсягу туристичних продуктів підприємства.

Визначається обсяг продажу за каналами збуту, частка кожного каналу збуту в загальному обсязі продажу, оцінюються переваги та недоліки кожного з них.

На наступному етапі здійснюється аналіз причин низького попиту або зниження попиту. Зокрема, стосовно відмов від туру, що проводиться в розрізі окремих причин, які доцільно поділити на:

- зовнішні, що не залежать від підприємства, наприклад, неплатоспроможність покупців;

- внутрішні, що пов'язані з особливістю туристичних продуктів та умовами обслуговування, наприклад, якість і ціна, які не влаштовують покупця.

Рис. 1. Етапи активізації інноваційної діяльності туристичних підприємств для зниження асиметрії інформації

Досліджують реакцію ринку на зміну ціни або інших умов за допомогою коефіцієнта еластичності, що характеризує залежність, зокрема попиту від будь-якого фактора, а саме зміну цієї результативної ознаки у відсотках при збільшенні на 1 % факторної:

$$E = \frac{\Delta P}{\Delta X} \times \frac{X}{P}, \quad (1)$$

де ΔP – приріст попиту;
 ΔX – приріст ціни;
 P – показник попиту;
 X – ціна.

Рівень доходів відіграє також суттєву роль, але коли споживач обирає туристичні продукти, то для нього пріоритетним є ступінь корисності, яку він отримує у результаті їх використання.

Однією з причин низького попиту або зниження попиту є асиметрія інформації (недостатня обізнаність споживача стосовно продуктів або підприємства), що може бути наслідком недостатності представництва туристичного підприємства в Інтернеті або низького рівня обслуговування клієнтів персоналом.

Кожне туристичне підприємство має усвідомлювати необхідність своєї присутності у світовому інформаційному просторі, що реалізується завдяки Інтернет. Від повноти представлення туристичних продуктів для споживача на сайті туристичного підприємства, забезпечення зручності користування ним залежить широта кола споживачів і ступінь зниження асиметрії інформації.

Асиметрія інформації може посилюватися через низький рівень професіоналізму персоналу туристичних підприємств, якщо він буде недостатньо обізнаним не лише стосовно туристичних продуктів підприємства та організації його придбання, а й щодо методів і правил продаж, психології особистості, конфліктології.

Після виявлення причини асиметрії інформації необхідно розробити систему інноваційних заходів (один захід) для зниження асиметрії інформації.

Інноваційні заходи стосовно утримання сайту туристичних підприємств можуть бути, зокрема, такими:

- нові підходи до змістовного інформаційного наповнення, зокрема нові напрями інформаційної наповненості, форми інформаційного забезпечення та співпраці, які споживачу ще невідомі;
- розробка комплексу і послідовності заходів стосовно просування сайту в Інтернеті;
- організація та проведення дослідження ефективності використання сайту для реалізації туристичних продуктів;
- нові підходи до організації зворотного зв'язку (відгуки, коментарі тощо);
- розробка та розміщення на сайті тестів для формування особистого профілю споживача;
- запровадження рекомендаційних систем.

Для зниження асиметрії інформації туристичні підприємства повинні забезпечити високий рівень обслуговування, зокрема приділити увагу:

- інформаційній і комунікаційній компетенції персоналу;
- вдосконаленню системи управління інтелектуальним капіталом;
- системі підбору кадрів, зосереджуючись на рівні його емоційного інтелекту.

Розробка і впровадження інновацій потребують організаційних зусиль і фінансових витрат, тому необхідно проводити оцінку ефективності цього процесу, зокрема за показниками:

- збільшення обсягів реалізації туристичних продуктів після впровадження інновацій;
- збільшення відвідуваності сайта з метою здійснення покупки;
- зміна кількості постійних клієнтів;
- посилення активності зворотного зв'язку;
- збільшення кількості позитивних відгуків.

Висновки. Асиметрія інформації може мати як негативний так і позитивний вплив на діяльність підприємств туристичного бізнесу, що залежить від самих підприємств, їх стратегічних і тактичних цілей. Для добросовісних підприємств, що створюють і просувають якісний туристичний продукт асиметрія інформації є, фактично, чинником для активізації інноваційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Акерлоф Дж. Рынок «лимонов»: неопределенность качества и рыночный механизм / Дж. Акерлоф // Thesis. – 1994. – Вып. 5. – С. 91-104.
2. Стиглер Дж. Экономическая теория информации / Дж. Стиглер // Вехи экономической мысли. Теория фирмы / под ред. В. М. Гальперина. – СПб. : Экономическая школа, 2000. – Т. 2. – С. 507-529.
3. Стиглиц Дж. Информация и смена парадигмы в экономической науке. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. / Дж. Стиглиц // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5-х т. – М. : Мысль, 2005. – Т. 5 : в 2 кн. – Кн. 2. – С. 535-629.
4. Спенс М. Передача сигналов в ретроспективе и информационная структура рынков. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. / М. Спенс // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5-х т. – М. : Мысль, 2005. – Т. 5 : в 2 кн. – Кн. 2. – С. 484-534.
5. Spence M. Job Market Signaling / M. Spence // The Quarterly Journal of Economics. – 1973. – № 3, Vol. 87. – P. 355-374.
6. Звєряков О. М. Асиметрія інформації та її вплив на забезпечення фінансової стійкості банківської діяльності / О. М. Звєряков // Економічний часопис XXI. – 2013. – № 9-10. – С. 45-48.
7. Лебедева Ю. Н. Теоретические подходы к классификации асимметрии информации как экономического феномена [Электрон. ресурс] / Ю. Н. Лебедева. – Режим доступа : http://www.volsu.ru/upload/medialibrary/11e/4_hhpcjeawkcllxbs.pdf.
8. Мацелюх Н. П. Асиметрія інформації як фактор дисбалансів ціноутворення на фінансовому ринку: теоретичний аспект / Н. П. Мацелюх // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 2. – С. 88-95.
9. Мазуренко В. П. Вплив асиметрії інформації на функціонування товарних ринків [Електронний ресурс] / В. П. Мазуренко. – Режим доступа : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/viewFile/7098/7943>.
10. Маслов А. Інформаційна асиметричність на ринку праці та «економіка пряника і батога» Дж.-А. Мірліса / А. Маслов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – Вип. 143. – С. 57-61.
11. Сисоева Л. Ю. Вплив асиметрії інформації на ринок банківських послуг / Л. Ю. Сисоева // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 6, Ч. 5. – С. 65-68.

УДК 330.1: 658

Климчук М.М., к.е.н., доцент

Шовківська В.В., аспірант

Київський національний університет будівництва і архітектури

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ФОРМУВАНЬ: ЕКСПЛІКАЦІЯ БУДІВЕЛЬНОГО ЕНЕРГОКЛАСТЕРУ

В представленій статті досліджено економіко-організаційні засади формування будівельного енергокластеру в контексті зниження рівня енергомісткості виготовленої продукції на будівельних підприємствах. Визначено, що основна ідея створення будівельного енергокластеру полягає у взаємній координації роботи, коли різні за функціональними характеристиками суб'єкти реалізують спільну мету, тим самим підвищуючи ефективність виробничо-комерційної діяльності, прискорюючи досягнення запланованих результатів, впроваджуючи новітні енергозберігаючі технології, сприяючи в отриманні позик, започатковуючи конкурентні засади у розподілі контрактів, формуючи оптимальну структуру виробництва продукції, визначаючи стратегічні пріоритети розвитку енергозбереження орієнтуючись на довгостроковий ефект.

Ключові слова: будівельний енергокластер, енергозбереження, управління.

Климчук М. М., Шовківська В. В.

ЭКОНОМИКО-ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ФОРМИРОВАНИЙ: ЭКСПЛИКАЦИЯ СТРОИТЕЛЬНОГО ЭНЕРГОКЛАСТЕРУ

В представленной статье исследовано экономико-организационные основы формирования строительного энергокластера в контексте снижения уровня энергоемкости выпускаемой продукции на строительных предприятиях. Определено, что основная идея создания строительного энергокластера заключается во взаимной координации работы, когда различные по функциональным характеристикам субъекты реализуют общую цель, тем самым повышая эффективность производственно-коммерческой деятельности, ускоряя достижение запланированных результатов, внедряя новейшие энергосберегающие технологии, способствуя в получении займов, учредая конкурентные основы в распределении контрактов, формируя оптимальную структуру производства продукции, определяя стратегические приоритеты развития энергосбережения ориентируясь на долгосрочный эффект.

Ключевые слова: строительный энергокластер, энергосбережения, управления.

Klymchuk M., Shovkivska V.

ECONOMIC-ORGANIZATIONAL BASES OF INTEGRATION FORMATION: OPERATION OF BUILD ENERGY CLUSTER

In the presented article, the economic-organizational principles of formation of a building energy cluster in the context of reducing the level of energy intensity of manufactured products at construction enterprises are researched. It is determined that the main idea of creating a building energy cluster is the mutual coordination of work, when different entities perform a common goal in terms of their functional characteristics, thereby increasing the efficiency of production and commercial activity, accelerating the achievement of the planned results, introducing the latest energy saving technologies, facilitating the receipt of loans, starting up competitive principles in the distribution of contracts, forming an optimal structure of production, defining strategic development priorities K energy saving focusing on long-term effect.

Key words: building energy cluster, energy saving, management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблематика реалізації заходів енергозбереження й підвищення рівня енергоефективності на будівельних підприємствах, як пріоритет визначає дослідження економіко-організаційних засад інтеграційних формувань, а саме експлікацію будівельного энергокластеру. Організаційна форма тимчасового об'єднання незалежних підприємств та організацій задля досягнення спільних стратегічних цілей в першу чергу становить свого роду конституцію, модель, основу, на підставі якої буде здійснюватися господарська діяльність такого тимчасового об'єднання. Задля досягнення спільних цілей діяльності даним організаціям, важливо чітко визначитися із вибором своєї організаційно-правової форми, оскільки від такого вибору залежить порядок створення, ефективність функціонування такого об'єднання, а після завершення реалізації проекту повернення даних підприємств до самостійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Основна проблематика дослідження економічних засад організаційних формувань висвітлені в працях низки науковців: Р. Б. Вільгуцької, Н. Г. Георгіаді, Н. А. Добрянської, А. А. Нікіфорчук, С. В. Князя. Однак, сучасний тренд розвитку енергозбереження та зменшення рівня енергомісткості виготовленої продукції на будівельних підприємствах потребує проведення досліджень детермінант формування будівельного энергокластеру.

Цілі статті. Мета статті полягає в дослідженні економіко-організаційних засад формування будівельного энергокластеру в контексті зниження рівня енергомісткості виготовленої продукції на будівельних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дефініція «організаційна форма» є досить складною, і переважно досліджується в правовому полі. Так в статті 63 Господарського кодексу України, яка має назву «Види та організаційні форми підприємств», не розкриває зміст таких понять як «вид» та «організаційна форма», а надає класифікацію підприємств за певними ознаками (критеріями) [1], при цьому, що слід розуміти під організаційною формою підприємства не визначено.

У наукових джерелах останнім часом організаційні форми об'єднання підприємств розглядається як певні групи, в які потрапляють об'єкти, що володіють загальною ознакою. Так, досліджуючи вплив економічного та інституційного середовища на діяльність диверсифікованих корпоративних об'єднань [1], Н. А. Добрянська та А. А. Нікіфорчук відносять: асоціацію, конгломерат, консорціум, концерн, синдикат, трест, фінансово-промислову групу, холдинг до одних із видів корпорацій за типом об'єднання капіталу як класифікаційною ознакою.

В свою чергу В. С. Щербина, досліджуючи поняття видів та організаційних форм підприємств, виділяє [3, с.57] в залежності від:

- форми власності – види підприємств (приватне підприємство; підприємство колективної власності; комунальне підприємство; підприємство, засноване на змішаній формі власності);
- способу утворення (заснування) та формування статутного фонду – дві організаційні форми підприємств: унітарні та корпоративні;
- кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік підприємства – категорії малих, середніх або великих.

Організаційна форма, в якій засноване підприємство, і положення законодавства, які регламентують його господарську діяльність, будуть в подальшому впливати на організаційну структуру управління підприємством на етапах її формування і використання. Чинні правові акти, зокрема положення Господарського кодексу України як фактор зовнішнього середовища, визначають, якою має бути організаційна структура публічних акціонерних товариств, приватних акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю тощо. Дослідження науковців показали, що поширені випадки зміни підприємством однієї організаційної форми на іншу [4, с.19].

У той час, коли функціонування інших корпоративних об'єднань здійснюється у сферах, які є традиційними для вітчизняного економічного середовища, функціонування консорціумів, як правило, передбачає наявність інноваційної складової. Огляд наукової літератури надає право стверджувати, що в Україні до таких об'єднань як концерн переважно належать фінансово-промислові групи компаній (ФПГ), для яких є типовим збереження юридичної і господарської самостійності учасників, але з врахуванням координації з боку домінуючих фінансових структур. Зазвичай учасники концернів об'єднують не лише економічний потенціал, але і зусилля в ринковій стратегії. Основною перевагою концерну є концентрація фінансових і інших ресурсів. Юридична особа, що є таким об'єднанням створюється переважно з метою спільного просування інтересів. Але кінцевою метою управління інвестиціями з боку ФПГ є отримання прибутку.

Вертикальна інтеграція полягає в об'єднанні кількох послідовних стадій при виробництві продукту. Це дозволяє підприємству знизити транзакційні витрати і прискорити процес виробництва. Горизонтальна інтеграція – це процес об'єднання фірм, які виробляють один і той же продукт, що, своєю чергою, дозволяє знизити витрати за рахунок економії від масштабу і усунути конкурентів або знизити вплив конкуренції, що дозволить посилити контроль фірми над ринком. А диверсифікована інтеграція – це процес об'єднання підприємств, які прямо не пов'язані ні торговими, ні виробничими відносинами [5].

Відповідно вибору моделі організаційно-управлінської інтеграції буде застосовуватись тип організаційної структури: лінійно-функціональна, дивізійна чи «холдингова структура». Холдингова структура – це «така структура, яка поєднує в собі дивізійну, модифіковану матричну і мережеву організаційну структуру управління, в якій функціональні відділення дочірніх компаній перебувають у прямому підпорядкуванні керівника цієї дочірньої компанії» [6].

Отже, формування життєздатних економічних структур, що забезпечують ефективне функціонування економіки, вкрай важливо для подальшого розвитку економічної системи і соціально-економічних зв'язків. Форми таких структур можуть бути дуже різні, але сьогодні їх сутність зводиться, головним чином, до інтеграції і партнерства [1-5]. Інтеграція (від лат. *integratio* – відновлення, заповнення; від *integres* – цілий) – стан зв'язаності окремих частин, що диференціюються, і функцій системи в ціле, а також процес, що веде до такого стану. Партнерство – форма співпраці компаній, не закріплена в установчих документах, а підтримувана фактично на основі угоди про корпоративне партнерство [8]. Кожна з форм інтеграції відрізняється низкою переваг і недоліків. Так до основних можна віднести:

- економія на операційних витратах за рахунок об'єднання служб маркетингу, обліку, збуту;
- економія за рахунок ефекту масштабу;
- економія за рахунок створення нової, більш ефективної системи управління, що використовує інноваційні технології;
- доступність фінансових ресурсів, економія за рахунок зміни джерел фінансування, вартості фінансування та інших вигод;
- існуюча тенденція до зростання пропорції постійних витрат;
- ризик проходження межі оптимального розміру бізнесу, за яким слідує не зростання ефективності, а її зниження;
- ризик втрати гнучкості та динамізму при зміні технології і попиту;
- управлінські ризики і бюрократизація, до яких може призвести ускладнення структури управління.

Відповідно до основних засад концепції «інвайроментальна економіка» нами надано пропозиції щодо вирішення проблематики розвитку системи енергозбереження підприємств будівельного комплексу: зниження рівня енергоємності виробництва будівельних матеріалів, виконаних робіт, наданих послуг; створення економічного механізму мотивації підвищення рівня енергоефективності; зменшення втрат паливно-енергетичних ресурсів шляхом здійснення організаційних, технічних, технологічних та інших заходів, зокрема оновлення основних фондів, модернізація виробничих потужностей, запровадження енергоефективних технологій; оптимізація структури регіонального енергетичного балансу шляхом заміщення природного газу енергоресурсами, отриманими з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, насамперед на об'єктах соціальної сфери, зниження техногенного навантаження на довкілля.

В межах даного дослідження варто звернути увагу і на формування таких інтеграційних систем як кластери, яким в наукових колах присвячено значну увагу [10]. Як зазначає М. Портер, кластер, або промислова група, – це «група географічно близьких, взаємозв'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в певній сфері і характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного» [10, с.255], це «об'єднання взаємопов'язаних і взаємодоповняльних підприємств, організацій, установ і пов'язаних із ними за географічними та функціональними ознаками органів державного управління, наукових закладів, різних інфраструктурних складових, які працюють на певній території з певною метою» [10, с. 256].

Кластери відрізняються своїми розмірами, широтою охоплення і рівнем розвитку [10]. Іншими словами, кластер у загальноекономічному значенні є групою географічно

локалізованих взаємозв'язаних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих виробів, спеціалізованих виробничих послуг, інфраструктури, науково-дослідних центрів та інших організацій, які взаємодоповнюють один одного в досягненні конкретного господарського ефекту й посилюють конкурентні переваги окремих компаній, тобто кластера в цілому [10, с.68-69].

Відповідно, кластери – це функціонально-виробничі структури, які утворені юридично і є структурно незалежними партнерами. У основі системи управління лежить процес спільної координації діяльності у часників кластерного утворення. Оскільки учасники кластера взаємодіють на основі договірних стосунків, тому їх кластерна структура дуже чутлива до якості кінцевого результату і до якості встановлених функцій [11, с.167].

Схема створення кластера конкретизується залежно від цілей і стратегії учасників, характеру прояву факторів зовнішнього середовища, суб'єктивних умов функціонування кластера. При створенні кластера умова регулюючої ролі держави здобуває виняткову роль. Тому для формування кластерів велике значення мають дії центральних, регіональних та місцевих державних органів. З одного боку державні структури виконують організаційні функції: організують форуми підприємств, організацій по співпраці і відповідних урядових структур. З іншого боку, вони повинні виконувати управлінські функції:

- ✓ підтримувати збір та оброблення специфічної для даного кластера інформації;
- ✓ приймати політичні рішення у сфері науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), які б заохочували наукові установи та організації до співробітництва з місцевими кластерами;
- ✓ вдосконалювати інформаційне забезпечення та законодавчі акти, що впливають на ефективну діяльність кластера;
- ✓ підвищувати рівень місцевого попиту на продукцію і послуги, які надаються кластерами.

Бюджетне стимулювання кластерних процесів, зокрема в системі інноваційного розвитку суб'єктів господарювання, сприяє їх інтеграції, вирівнюванню диспаритету розподілу фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів між учасниками кластеру. Спільні дотації й трансферти державного та місцевих бюджетів, які є вагомою фінансовою підтримкою інноваційних кластерів, здатні змістити центр витрат виробника інноваційної продукції, в результаті чого держава з перманентного реципієнта інновацій перетворюється на активного учасника бюджетного стимулювання їх продукування [12, с. 112].

Висновки. В представленій статті досліджено економіко-організаційні засади формування будівельного енергокластеру в контексті зниження рівня енергомісткості виготовленої продукції на будівельних підприємствах. Конкретизовано залежно від цілей і стратегії учасників етапи формування будівельного енергокластеру. Представлені переваги та недоліки низки форм інтеграції. Отже, основна ідея створення будівельних енергокластерів полягає у взаємній координації роботи, коли різні за функціональними характеристиками суб'єкти реалізують спільну мету, тим самим підвищуючи ефективність виробничо-комерційної діяльності, прискорюючи досягнення запланованих результатів, впроваджуючи новітні енергозберігаючі технології, сприяючи в отриманні позик, започатковуючи конкурентні засади у розподілі контрактів, формуючи оптимальну структуру виробництва продукції, сприяють зменшенню енергомісткості виготовленої будівельної продукції, визначаючи стратегічні пріоритети розвитку енергозбереження орієнтуючись на довгостроковий ефект.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

2. Добрянська Н. А. Вплив економічного та інституційного середовища на діяльність диверсифікованих корпоративних об'єднань [Електронний ресурс] / Н. А. Добрянська, А. А. Нікіфорчук // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - 2013. - № 6. - С. 117-120. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnaun_ekon_2013_6_19
3. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія / В. С. Щербина. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.
4. Георгіаді Н. Г. Фактори, які впливають на формування і використання організаційних структур управління підприємствами [Електронний ресурс] / Н. Г. Георгіаді, С. В. Князь, Р. Б. Вільгуцька // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2013. - № 767. - С. 17-25. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_767_5
5. Горбунов А.Р. Дочірні компанії, філії, холдинги / А.Р. Горбунов. - 4-е вид., доп. і перероб. - М.: Глобус, 2013. - 209 с.
6. Погрібна К. В. Холдингова структура об'єднання підприємств [Електронний ресурс] / К. В. Погрібна, З. С. Варналій // Формування ринкових відносин в Україні. - 2015. - № 4. - С. 108-113. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2015_4_27
7. Егорова А. В. Институциональные основы интеграционного взаимодействия субъектов хозяйствования [Текст] : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 – экономическая теория / А. В. Егорова. – Саратов. – 2008. – 23 с.
8. Куцик В. І. Інтеграційні форми бізнес-структур та їх ефективне функціонування [Електронний ресурс] / В. І. Куцик, О. В. Гатала // Торгівля, комерція, підприємництво. - 2014. - Вип. 16. - С. 73-75. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_16_19
9. Бурковський А. П. Кластерна форма організації та механізм її дії в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / А. П. Бурковський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. - 2012. - Вип. 6. - С. 67-73. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpruen_2012_6_17
10. Портер М. Конкуренція : пер. с англ. / М. Портер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
11. Швець Ю.Ю. Влияние процессов управления и самоорганизации на функционирование и развитие кластера // Актуальні проблеми економіки. – 2011 – № 9 (123). – с. 164–169.
12. Присяжнюк А.Ю. Бюджетне стимулювання кластеризації інноваційної моделі розвитку економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №10 (124). – с. 108–112

Рецензент д.е.н., професор Рижакова Г.М.

УДК 339.138

Ковальчук О.В. к.е.н., доцент

Герасим'як Н.В. к.е.н., доцент

Войтович С.Я., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИНЕРГІЇ ЗАСОБІВ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ ПРИ ПРОСУВАННІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Для просування освітніх послуг у мережі Інтернет використовується широкий арсенал інструментів – офіційний сайт, соціальні мережі, контекстна і таргетована реклама та інші. Важливо вибудувати цілісну комунікаційну політику, у якій усі інструменти доповнюватимуть один одного і забезпечать ефект синергії.

Ключові слова: просування освітньої послуги, інструменти просування, контекстна реклама, соціальні мережі, ефект синергії.

Kovalchuk O., Herasymyak N., Voitovych S.

PROBLEM OF PROVIDING SYNERGY OF THE MEANS OF INTERNET COMMUNICATIONS IN PROMOTING EDUCATIONAL SERVICES

To promote educational services on the Internet is used a wide arsenal of tools – the official site, social networks, contextual and targeted advertising and others. It is important to build a coherent communication policy, in which all the tools will complement each other and create a synergy effect.

Key words: promotion of educational services, promotion tools, contextual advertising, social networks, synergy.

Ковальчук О.В., Герасим'як Н.В., Войтович С.Я.

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СИНЕРГИИ СРЕДСТВ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИЙ ПРИ ПРОДВИЖЕНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Для продвижения образовательных услуг в сети Интернет используется широкий арсенал инструментов - официальный сайт, социальные сети, контекстная и таргетована реклама и другие. Важно выстраивать целостную коммуникационную политику, в которой все инструменты будут дополнять друг друга и обеспечат эффект синергии.

Ключевые слова: продвижение образовательной услуги, инструменты продвижение, контекстная реклама, социальные сети, эффект синергии.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Обумовлене інфляційними процесами зниження платоспроможності населення, втрата мотивації молоді до навчання, особливо до здобуття вищої освіти, недостатнє державне замовлення на підготовку фахівців, активна конкуренція зі сторони іноземних вузів, розвиток різноманітних альтернативних форм здобуття знань та ряд інших чинників суттєво загострюють конкуренцію між вищими навчальними закладами за абітурієнтів. Запровадження Міністерством освіти і науки України принципу виділення державного фінансування на підготовку фахівці «гроші йдуть за абітурієнтом» особливо посилює конкуренцію за сегмент абітурієнтів з високою успішністю. За цих умов успішність функціонування та розвитку вищого навчального закладу чи окремої спеціальності залежить від ефективності маркетингу та просування освітніх послуг. Реалізувати політику просування освітні заклади змушені в умовах критично низьких бюджетів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у формування теоретико-методологічних засад маркетингу освітніх послуг зробили І. Балабанов, І. Бланк, А. Гроппелі, Е. Нікбахт, А. Поддєрьогін, К. Уолш, В. Сиченко, А. Чупіс та ін. Проблеми застосування маркетингових комунікацій та просуванню освітніх послуг в тому числі з використанням Інтернет-технологій присвячені роботи С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліної, Ю.А. Білоус, І.О. Дейнега, О.В. Мельникова та ін.

Цілі статті. Метою дослідження є визначення передумов забезпечення ефекту синергії маркетингових комунікацій вищого навчального закладу, побудованих на основі Інтернет-технологій під час просування освітньої послуги.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Суттєве перевищення пропозиції освітніх послуг над попитом обумовлює однозначну необхідність застосування навчальним закладом усіх інструментів, методів та прийомів маркетингу, адаптованих під специфіку зазначеної послуги.

Маркетинг навчального закладу можна визначити як засіб, за допомогою якого навчальний заклад повідомляє та просуває свої мету, цінності й продукти учням, їх батькам, своїм співробітникам і суспільству в цілому [1].

Не занижуючи роль у системі маркетингу навчального закладу усіх інших компонентів зупинимось на такій складовій як просування освітньої послуги, зокрема, на тих інструментах просування, які побудовані на Інтернет-технологіях.

Мельникова О.В. до електронних комунікацій ВНЗу, які є складовою Інтернет-маркетингу, включає як мінімум чотири напрямки діяльності [2]:

1. Створення сайту вищого навчального закладу та управління ним.
2. Співпраця та розміщення різної інформації на галузевих порталах.
3. Організація рекламних кампаній в Інтернет просторі.
4. Розміщення інформації у соціальних мережах, блогах та форумах.

Організація рекламних кампаній в Інтернет просторі на думку О.В. Мельникової включає банерну та контекстну рекламу, рекламу на сайтах-партнерах і пошукову оптимізацію сайту.

Не ставлячи за мету критично оцінювати зазначену класифікацію вважаємо за доцільне доповнити її такими елементами: сервіси e-mail розсилок, відеоканал на сервісі YouTube.

Освітня послуга не є товаром першої необхідності. Тому частина потенційних абітурієнтів, особливо тих, кого навчальні заклади розраховують залучити на навчання для здобуття другої вищої освіти можуть поводитися досить пасивно і засоби просування щодо них повинні: 1) пробудити інтерес до навчання у таких потенційних абітурієнтів; 2) сприяти тому, щоб абітурієнт обрав саме це й навчальний заклад, саме цю спеціальність.

Забезпечити такий ефект одним комунікаційним інструментом складно. Шанси значно зростають, коли однонаправлений вплив здійснюється відразу кількома інструментами. Щоб аргументувати цю гіпотезу, розглянемо наступну гіпотетичну ситуацію, яка цілком є реальною. Отож, в умовної особи, скажімо офісного працівника відділу збуту початковий інтерес освоїти нові знання з маркетингу викликає замітка про Інтернет-маркетинг, розміщена на сайті кафедри. На цю замітку особа потрапила завдяки контекстній рекламі, яку замовила ця кафедра, виокремивши коло ключових слів, запити по яких у пошукових системах будуть приводити Інтернет-користувачів саме на сайт навчального закладу (мається на увазі, що особа в стрічці пошукової системи Google ввела словосполучення «Інтернет-маркетинг». Саме це словосполучення поряд з іншими обрала кафедра розмістивши контекстну рекламу своїх освітніх послуг). Зустрівши через деякий час на сторінці освітньої установи у соціальній мережі пост з фото з відповідного тренінгу з Інтернет-маркетингу, у якому прийняли участь інші учасники спільноти, особа чітко утверджується у бажанні пройти відповідне навчання, про що заявляє пройшовши реєстрацію у сервісі Google Форми. Але наступний тренінг з означеної тематики має відбутися не раніше, ніж через три місяці. За цей час особа може або послабити інтерес, чи в повсякденній метушні забути про раніше прийняте рішення, оскільки освітня послуга для неї у зазначений час не має високої пріоритетності. Інтернет-розсилка, здійснена представником навчальної установи на електронну пошту (отриману під час вже згадуваної реєстрації у сервісі Google Форми) потенційного учасника тренінгу вчасно нагадає про раніше означений намір особи пройти тренінг і не допустить втрати потенційного клієнта. Виставлена ж соціальній мережі вкладка «Подія» не лише нагадуватиме усім зацікавленим про майбутню подію, але і допоможе поступово збільшувати коло потенційних учасників освітнього заходу. Відвідавши у встановлений час зазначений тренінг припускаємо, що особа залишилася задоволеною ним. Про це вона, за пропозицією організаторів, може залишити позитивний відгук на Інтернет-форумі, у своєму блозі або іншому Інтернет-ресурсі.

Зазначений приклад описує цілком реальну ситуацію, яка може відбуватися з попитом на освітні послуги. У цьому прикладі показано, що застосування лише одного комунікаційного інструменту не дало б того максимального ефекту, який забезпечило комплексне використання цілого комплексу інструментів – контекстної реклами, офіційного сайту навчального закладу (чи його структурного підрозділу), сторінки у соціальній мережі, сервісу «подія» соціальної мережі, сервісів Google Форми і e-mail розсилок та Інтернет-форуму. У цьому ланцюжку могло б бути застосовано і інші інструменти просування (наприклад, банерна реклама), що належать до Інтернет-технологій, так і класичних маркетингових комунікацій.

Отже, інструменти просування освітніх послуг повинні бути ефективно інтегровані як між собою, так і з класичними (оффлайн) інструментами. Мова йде про ефект синергії, коли лише узгоджений комплекс Інтернет-комунікацій спроможний забезпечити належне просування освітньої послуги. Досить часто ефект синергії описують як «1+1 – більше ніж 2».

Шершньова З.Є. і Оборська С.В. визначають синергію як ефект системної цілісності, що полягає в отриманні додаткових результатів, які перевищують суму

ефектів діяльності елементів до включення їх до системи; є стратегічною перевагою добре організованих підприємств. Синергія, на їх думку, формується за рахунок взаємопідтримки та взаємодоповнення різних бізнес-напрямків, окремих підсистем виробничо-управлінської системи підприємства, а також із залученням партнерів із-за меж підприємства. Автори вважають стратегію способом досягнення синергії [3].

Відомий дослідник маркетингових комунікацій Т.О. Примак [4] розглядає ефект синергії від застосування інтегрованих маркетингових комунікацій та від взаємодії структурних елементів комунікаційного повідомлення.

Потрібно з'ясувати можливі прояви синергії та передумови досягнення синергії при побудові систем просування освітніх послуг з допомогою інструментів, які базуються на застосуванні Інтернет-технологій.

Виділяють три рівні прояву і посилення синергетичного ефекту інтегрованих маркетингових комунікацій [5]. На першому рівні синергетичний ефект виникає при взаємодії структурних елементів одного комунікаційного повідомлення, що впливають на різні канали сприйняття людини (зір, слух, нюх, дотик). При цьому величина і спрямованість ефекту безпосередньо залежить від стереотипів, наявних у об'єкта впливу, і також ступеня їх вираженості. На другому рівні синергетичний ефект проявляється від комплексного використання елементів комплексу просування. Так, реклама і заходи щодо стимулювання збуту дають більший ефект від спільного використання, ніж використання окремо реклами та окремо стимулювання збуту, за рахунок виникнення «ефекту храповика», що є проявом синергетичного ефекту. На третьому рівні синергетичний ефект посилюється, коли в просуванні задіюються комунікаційні ресурси всіх елементів комплексу маркетингу. Таким чином, у загальному вигляді синергетичний ефект виникає при вдалому поєднанні елементів маркетингового повідомлення, переданого різними засобами комунікаційного впливу.

На нашу думку, передумовами забезпечення ефекту синергії в заходах з просування освітньої послуги є врахування наступних фактів:

1. На ринку освітніх послуг існує складна система «клієнт-покупець», адже, безпосередніми споживачами освітніх послуг є:

а) у випадку класичного навчання переважно молодь, яка вступає на денну форму навчання. При цьому покупцями (які безпосередньо оплачують навчання) виступають батьки, які також чинять більший чи менший вплив на вибір їх дитиною спеціальності та навчального закладу. Певний вплив на вибір, значно менший ніж батьківський, можуть чинити шкільна адміністрація і шкільні педагоги;

б) у випадку навчання з метою підвищення кваліфікації чи здобуття другої вищої освіти споживачами є особи середнього віку. Покупцями можуть виступати роботодавці, які інколи ініціюють та оплачують таке навчання.

Таке неспівпадання споживачів і покупців освітніх послуг призводить до формування кількох центрів прийняття рішення про отримання освітньої послуги. Синергія проявиться у тому випадку, коли навчальний заклад зможе завдяки своїм комунікаційним зусиллям домогтися однотайного рішення на свою користь в усіх центрах прийняття рішення.

2. Освітня послуга – товар попереднього вибору. Вибір триває відносно тривалий час. Тому засоби просування повинні супроводжувати потенційного клієнта, змінюючи один одного.

3. Для полегшення підсвідомої ідентифікації конкретного навчального закладу в усіх його комунікаційних заходах має витримуватися єдиний корпоративний стиль.

Висновки. В умовах гострої конкуренції на ринку освітніх послуг і досить низької мотивації до отримання цих послуг значною частиною потенційних споживачів постає завдання максимально ефективно і з мінімальними витратами просувати такі послуги. Мінімізації витрат в значній мірі сприяють маркетингові комунікації, які передбачають використання різних форм Інтернет-технологій. В свою чергу, максимальний ефект буде

досягнуто, коли ці інструменти доповнюватимуть один одного, забезпечуючи ефект синергії. Потребують подальшого дослідження питання ефективного комбінування різних інструментів просування, яке б забезпечувало максимальне доповнення один одного.

Список використаних джерел:

1. Сиченко В. В. Сутність та особливості маркетингу освітніх послуг в Україні / В. В. Сиченко. // Державне будівництво. - 2007. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_2_23.
2. Мельникова О.В. Основні напрями просування освітніх послуг українськими ВНЗ у мережі Інтернет / О.В. Мельникова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка», 2015, вип. 15. – С. 25-35.
3. Шершньова З. Є. Стратегічне управління [Текст] : навчальний посібник / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. - К. : КНЕУ, 1999. - 384 с.
4. Примак Т. О. Зміст та значення інтегрованих маркетингових комунікацій: синергічний ефект / Т.О. Примак // Проблеми науки. — К.: Київ ЦНТЕІ Міносвіти і науки України, 2002. — № 7. — С. 36—44
5. Кожухівська Р. Б. Концепція інтегрованих маркетингових комунікацій в Інтернеті / Р. Б. Кожухівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2455/1/konceptsiya%20marketingovih%20komunikacij.pdf>

Рецензент д.е.н., професор Божидарнік Т.В.

УДК 658

Лопушинська О.В., здобувач

Полтавська державна аграрна академія

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Економічні системи, як країни в цілому, так і окремого суб'єкта господарювання зокрема, тісно пов'язані з ресурсами. На сьогоднішній день функціонування підприємств в Україні і світі відбувається в умовах обмеженості ресурсів. Дефіцит ресурсів при одночасному зростанні суспільних потреб призводить до кризових явищ в економіці країни. Тому важливість визначення сутності ресурсів та їх класифікації посідає одне з головних місць в діяльності науковців в сфері економіки і управління. У статті розглянуто різні підходи до визначення категорії «ресурси», зазначено основні види ресурсів підприємства з різних точок зору сучасних науковців, запропоновано авторське визначення ресурсів.

Ключові слова: ресурси, ресурси підприємства, природні ресурси, матеріальні ресурси, фінансові ресурси, інформаційні ресурси, людські ресурси, нематеріальні ресурси, часові ресурси.

Lopushinska O.

APPROACHES TO DETERMINATION OF NATURE AND CLASSIFICATION OF RESOURCES OF THE ENTERPRISE

Economic systems, both in the country as a whole and in a separate entity, are closely linked to resources. Today, the operation of enterprises in Ukraine and in the world takes place under conditions of limited resources. The shortage of resources with the simultaneous growth of social needs leads to crisis phenomena in the country's economy. Therefore, the importance of determining the nature of resources and their classification is one of the main places in the activities of scientists in the field of economics and management. Different approaches to the definition of the category of "resources" are considered in the article, the main types of resources of the enterprise from different points of view of modern scientists are specified, author's definition of resources is proposed.

Key words: resources, resources of enterprise, natural resources, material resources, financial resources, information resources, human resources, intangible resources, time resources.

Лопушинская Е.В.

ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ И КЛАССИФИКАЦИИ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Экономические системы, как страны в целом, так и отдельного субъекта хозяйствования в

частности, тесно связаны с ресурсами. На сегодняшний день функционирования предприятий в Украине и мире происходит в условиях ограниченности ресурсов. Дефицит ресурсов при одновременном росте общественных потребностей приводит к кризисным явлениям в экономике страны. Поэтому важность определения сущности ресурсов и их классификации занимает одно из главных мест в деятельности ученых в сфере экономики и управления. В статье рассмотрены различные подходы к определению категории «ресурсы», приведены основные виды ресурсов предприятия с различных точек зрения современных ученых, предложено авторское определение ресурсов.

Ключевые слова: ресурсы, ресурсы предприятия, природные ресурсы, материальные ресурсы, финансовые ресурсы, информационные ресурсы, человеческие ресурсы, нематериальные ресурсы, временные ресурсы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Економічні системи, як країни в цілому, так і окремого суб'єкта господарювання зокрема, тісно пов'язані з ресурсами. Саме тому економічні науки вивчають, яким чином люди і суспільство в цілому використовують наявні ресурси, створюють продукцію та послуги задля максимального задоволення суспільних потреб.

На сьогоднішній день функціонування підприємств в Україні і світі відбувається в умовах обмеженості ресурсів. Дефіцит ресурсів при одночасному зростанні суспільних потреб призводить до кризових явищ в економіці країни. Тому важливість визначення сутності ресурсів та їх класифікації посідає одне з головних місць в діяльності науковців в сфері економіки і управління.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В сучасній літературі в галузі економіки і менеджменту достатньо наукових праць, в яких досліджувалися питання визначення ресурсів, їх сутності і класифікація. Дослідженням проблем щодо ресурсів займалися такі вчені, як І. Сотник, Т. Гладир, О. Гавриш, М. Беляєв, О. Дєдов, Н. Верхоглядова, В. Міщенко, І. Радчук, А. Сепаненко, В. Дергачова, М. Хвесик, І. Вовк, Л. Довгань. Серед зарубіжних науковців значний внесок в проблему ефективного використання ресурсів зробили: Г. Дейлі, С. Соррел, В. Джевонс, Р. Даманія, Д. Хаззуум, М. Кундт, О. Кролл, К. Смолл, С. Гільйом.

Незважаючи на велику кількість праць науковців з питань сутності, визначення та класифікації ресурсів, на даний час не актуалізовано визначення цієї категорії, що зумовлює актуальність обраного дослідження.

Цілі статті. Основними цілями статті є узагальнення існуючих підходів щодо сутності і класифікації ресурсів підприємства, а також надання актуалізованого визначення даної категорії.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Категорія «ресурси» зустрічається в різних галузях знань і життя людини. Науковці по-різному розглядають питання сутності і визначення ресурсів. Дослідивши сучасні визначення даної категорії, вчені дійшли висновку, що існує декілька підходів до сутності ресурсів.

Так, Н. Верхоглядова і О.Письменна виділяють чотири підходи до поняття «ресурси». Згідно виробничого підходу, ресурси – це «основні елементи виробничого потенціалу»; фактори, що забезпечують виробничий процес. Прибічники структурного підходу розглядають ресурси як «сукупність матеріальних, фінансових, енергетичних, технічних засобів та робочої сили». У рамках майнового підходу ресурси визначають як «активи, тобто майно в його матеріальній і нематеріальній формах». Відповідно до комплексного підходу ресурси слід розглядати як «запаси, цінності, можливості та джерела їх формування» [1].

Ресурси можна розглядати також як загальну категорію, що використовується в різних галузях знань людей. Найпоширеніші визначення ресурсів як загальної категорії можна знайти у вітчизняних і зарубіжних словниках, працях відомих вчених. Так, О. Мельничук у словнику іншомовних слів визначає ресурси (з фр. *ressources*, з лат.

resurgo – підіймаюсь, виникаю знов) як «матеріальні засоби, цінності, запаси, кошти, що їх у разі потреби можна використати» [2]. Аналогічне тлумачення зустрічається і у Радянському енциклопедичному словнику за редакцією А. Прохорова [3] і у Великому економічному словнику за ред. А. Азриліяна [4].

М. Реймерс зазначає, що ресурси – будь-які джерела і передумови отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна реалізувати при існуючих технологіях і соціально економічних стосунках (матеріальні, трудові, в т.ч. інтелектуальні, і природні); запаси, джерела засобів; засіб, до якого звертаються в необхідному випадку [5].

Автори Великої енциклопедії вважають, що ресурси – це «сукупність відомих на даний час засобів і джерел їх отримання, можливих і наявних для використання при вирішенні визначених і непередбачуваних завдань в режимі звичайних, оптимальних і екстремальних умов без урахування часу використання» [6].

Крім того, ресурси характеризуються з точки зору суспільно-економічної категорії.

Так, В. Коноплицький визначає ресурси як «усі засоби, запаси, можливості, джерела чого-небудь, включаючи природні, інтелектуальні і технологічні, що можуть використовуватися в господарській діяльності» [7].

Н. Верхоглядова і О. Письменна під ресурсами розуміють «сукупність елементів, які можуть бути використаними людиною для життєдіяльності та залученими в процес праці для виробництва різноманітних споживчих вартостей» [1].

С. Гончаров надає визначення категорії «ресурси» як «природні, сировинні, матеріальні, трудові, фінансові цінності, які можуть бути використані в разі потреби на створення продукції, надання послуг, одержання додаткової вартості» [8].

Т. Гладир характеризує ресурси як «сукупність тих природних, матеріально-технічних, трудових, фінансових, інформаційних, тимчасових сил і можливостей, які використовуються в процесі створення товарів, послуг та інших цінностей» [9].

Дж. Блек вважає, що ресурси – «усе, що сприяє економічній діяльності: природні ресурси, людські ресурси, товари виробничого призначення чи вироблені людиною засоби виробництва» [10].

Економічний енциклопедичний словник за редакцією С. Мочерного надає наступне визначення категорії «ресурси»: «основні елементи виробничого потенціалу, які перебувають у розпорядженні системи та використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку» [11].

А. Предсін визначає ресурси як «джерело забезпечення протікання всіх процесів на підприємстві під час здійснення діяльності». Крім того, науковець поділяє ресурси в залежності від рівня управління підприємством, в якому вони беруть участь. Так, науковець виділяє операційні, тактичні та стратегічні ресурси [12].

На сьогоднішній день в літературі зустрічається безліч класифікаційних ознак ресурсів. Так, О. Апаршина вважає, що ресурси класифікують за фізичним змістом; за призначенням у процесі виробництва; за ступенем використання у виробничому процесі [13].

Н. Верхоглядова і О. Письменна дослідили погляди науковців і на основі цього сформувавши власну класифікацію ресурсів. На думку авторів, ресурси поділяють за наступними класифікаційними ознаками: за походженням; за вичерпністю; за рівнем вивченості; за доступністю для використання; за характером використання; за способом використання; за залученням до господарського обігу; за фізичним змістом; за економічною природою; за здатністю до відтворення; за здатністю до поновлення; за дефіцитністю; за потребою у збереженні [1].

Г. Закаблук виділяє такі види ознак ресурсів: за походженням; за характером використання; за виробництвом; за способом відтворення [14].

Проте, майже всі сучасні науковці, що досліджують теоретичні та практичні

аспекти даної категорії, вважають, що ресурси за своєю сутністю стосуються природних або економічних процесів. І. Сотник визначає природні ресурси як “тіла і сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил можуть бути використані у соціально-економічній діяльності людей” [15]. О. Апаршина вважає, що економічні ресурси є фундаментальним поняттям економічної теорії, що включає джерела, засоби забезпечення виробництва. Це сукупність елементів, які можуть бути використані людиною для життєдіяльності та залучені в процесі праці для виробництва різноманітних споживчих вартостей [13].

Крім того, ресурси розглядаються науковцями на рівні світових господарств, народного господарства країни, окремих секторів економіки (макрорівень) і в масштабах окремої ланки, елемента господарства (мікрорівень).

Так, А. Філіпенко надає власне трактування категорії «ресурси» в масштабах світових і національних господарств: ресурси – складові елементи виробничого потенціалу, якими володіє окрема країна чи світове співтовариство і які використовуються для економічного, соціального, науково-технічного розвитку [16].

Т. Шталь зазначає, що ресурси підприємства – елементарні фактори виробництва, що представлені сукупністю матеріальних елементів і вико навчих трудових ресурсів, які формуються «на вході» підприємства з метою комплексного використання в процесі виробництва товарів і послуг [17].

Л. Огорокова розглядає ресурси на мікрорівні і надає власне визначення цієї категорії як “сукупність засобів, запасів, джерел, засобів і предметів праці, що є в наявності у підприємства і що можуть бути мобілізованими і приведеними в дію, а також використаними для досягнення його цілей [18].

З розвитком науково-технічного прогресу відбулась еволюція поглядів науковців на види ресурсів, що використовує підприємство в процесі здійснення господарської діяльності.

У табл. 1 представлені бачення сучасних науковців щодо поділу ресурсів підприємства.

Таблиця 1

Види ресурсів підприємства в сучасній науковій літературі

Вид ресурсів	Дж.Блек [10]	Т.Гладир [9]	В.Конопліцький [7]	С.Гончаров [8]	С.Мочерний [11]	А.Азріліян [4]	М.Реймерс [5]
Природні	+	+	+	+	+	+	+
Матеріальні	+	+	+	+	+	+	+
Трудові (людські, кадрові)	+	+		+	+	+	+
Фінансові		+		+	+	+	
Нематеріальні		+			+		
Інформаційні		+		+	+	+	
Часові		+			+		
Інтелектуальні			+				+
Технологічні			+		+		
Технічні		+			+		
Просторові					+		
Структурно-організаційні					+		
Аутсорсинг		+					

Отже, погляди науковців щодо поділу економічних ресурсів підприємства мають

суттєві розбіжності.

На нашу думку, в масштабах діяльності підприємства слід акцентувати увагу на наступних видах ресурсів підприємства:

Природні ресурси – це сукупність елементів природи, що використовується в процесі ведення господарської діяльності підприємства у вигляді засобів виробництва. Розрізняють земельні, водні, мінерально-сировинні, біологічні, агро-кліматичні ресурси.

Матеріальні ресурси – це сукупність матеріальних цінностей, що знаходиться у розпорядженні підприємства і використовується ним для виробництва продукції та послуг, забезпечення роботи допоміжного виробництва, адміністративних потреб. До матеріальних ресурсів підприємства відносяться сировина, матеріали, будівлі і споруди, устаткування, транспортні засоби, продукція, товари, незавершене будівництво та ін.

Фінансові ресурси – грошові кошти або їх еквіваленти, отримані з власних або позикових джерел, що знаходяться в розпорядженні підприємства. До фінансових ресурсів можна віднести гроші, їх еквіваленти, цінні папери та ін.

Людські ресурси – працівники підприємства, що мають відповідні професійні якості, знання, вміння і досвід для виконання своїх посадових обов'язків.

Інформаційні ресурси – сукупність знань, ідей, інформації у будь-якій формі, призначеної для використання в процесі господарської діяльності підприємства. Поняття людські ресурси і інформаційні ресурси взаємопов'язані.

Нематеріальні ресурси – це цінності, що не мають матеріальної форми, але необхідні для досягнення основної мети діяльності підприємства. До такого виду ресурсів можна віднести винаходи, корисні моделі, патенти, товарні знаки, комп'ютерні програми, бази даних та ін.

Часові ресурси – загальний фонд часу, необхідний для досягнення поставлених цілей, що впливає на економічні показники підприємства.

Висновки. На сьогоднішній день не існує єдиної думки серед науковців щодо визначення і класифікації ресурсів підприємства. Деякі визначення обмежуються переліком ресурсів, які використовуються в господарській діяльності суб'єкта. На нашу думку, ресурси слід розуміти як сукупність власних, запозичених і орендованих засобів, які суб'єкт господарювання використовує або планує використати для досягнення цілей своєї діяльності. В процесі дослідження ресурсів підприємства увагу слід приділити таким видам: природні, матеріальні, фінансові, людські, інформаційні, нематеріальні і часові, про що йтиме мова в наступних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Верхоглядова Н.І. Класифікація ресурсів та її значення для управління ресурсозбереженням. / Н.І. Верхоглядова, О.Б. Письменна // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – №16. – С. 27-31.
2. Словник іншомовних слів / [за ред. О.С.Мельничука]. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.
3. Советский энциклопедический словарь / [под ред. А.М. Прохорова]. – М.: «Советская энциклопедия», 1980. – 1600 с.
4. Большой экономический словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна]. – 3-е изд. - Стереотип. – М.: Институт новой экономики, 1998. – 864 с.
5. Реймерс Н.Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы) / Н.Ф. Реймерс. – М.: «Россия Молодая», 1994. – 367 с.
6. Большая энциклопедия: [в 62 томах]. – М.: ТЕРРА, 2006. – Т. 41. – 592 с.
7. Коноплицкий В.А. Экономический словарь. Толково-терминологический / В.А.Коноплицкий, А.И. Филина. – К.: КНТ, 2007. – 624 с.
8. Гончаров С.М. Тлумачний словник економіста/ С.М. Гончарова та ін. – К.: ЦУЛ, 2009. – 264 с.
9. Гладир Т.С. Ресурси підприємства: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / Т.С. Гладир // Ефективна економіка. – 2014. – №5. – Режим доступу до журн.: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3044>
10. Блэк Дж. Экономика. Толковый словарь: Англо-русский / Дж. Блэк. – М.: ИНФРА-М, Издательство «Весь Мир», 2000. – 840 с.
11. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: [у 2 т.] / [за ред. С.В. Мочерного]. – Львів: Світ, 2011. – Т. 2. – 568 с.
12. Предеїн А.М. Роль ресурсів у стратегічному управлінні підприємством / А.М. Предеїн // Бізнесінформ. – 2012. – №9. – С. 166-169.
13. Апаршина О.І. Методологічні підходи до трактування поняття «ресурсозбереження»/ О.І. Апаршина / Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць ПДТУ у трьох томах. –

Маріуполь, 2011. – Т. 1. – С. 156-163

14. Закаблук Г.О. Теоретичні аспекти соціально-економічного розвитку трудових ресурсів / Г.О. Закаблук / Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. – 2014. – №2. – С. 86-93.

15. Сотник І.М. Економічні основи ресурсозбереження [навч. посіб.] / І.М.Сотник. – Суми: Університетська книга, 2013. – 230 с.

16. Філіпенко А.С. Економіка зарубіжних країн [текст] : підруч. для студ. екон.спец. вищих закл. освіти / А.С. Філіпенко та ін. – 2. вид. - К. : Либідь., 1998 – 416 с.

17. Шгаль Т.В. Комплексна оцінка ресурсного потенціалу підприємств роздрібною торгівлі : дис. ... канд. екон. наук: 08.07.05 / Т.В. Шгаль / Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х., 2006. – 318 с.

18. Огорокова Л.Г. Ресурсный потенциал предприятий / Л.Г. Огорокова. – СПб.: С-ПбГТУ, 2001. – 293 с.

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 658.82:631.11

Маркіна І.А., д.е.н., професор

Потапюк І.П., к.е.н.,

Мошенець Д.О., магістрант

Полтавська державна аграрна академія

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ

У статті аналізуються теоретико-методологічні засади управління якістю продукції. Зокрема: розглядаються різні точки зору відносно поняття «якість продукції»; визначаються категорії якості продукції; виокремлюються причини, що визначають необхідність підвищення і забезпечення якості продукції; виділяються групи показників якості продукції; характеризуються методи управління якістю продукції.

Ключові слова: якість, якість продукції, показники якості продукції, категорії якості продукції.

Markina I. , Potapiuk I., Moshenec D.

THE ORETIC-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PRODUCT QUALITY MANAGEMENT

The article considers theoretical and methodological foundations of product quality management. In particular: various points of view regarding the concept of "product quality" are considered; the categories of product quality are defined; the reasons determining the need to improve the quality of products; groups of product quality indicators are identified; the methods of quality management of products are characterized.

Keywords: quality, product quality, product quality indicators, product quality categories.

Маркіна І.А., Потапюк І.П., Мошенець Д.А.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ

В статье анализируются теоретико-методологические основы управления качеством продукции. В частности: рассматриваются различные точки зрения относительно понятия «качество продукции»; определяются категории качества продукции; выделяются причины, определяющие необходимость повышения качества продукции; определяются группы показателей качества продукции; характеризуются методы управления качеством продукции.

Ключевые слова: качество, качество продукции, показатели качества продукции, категории качества продукции.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні дуже важливо, щоб продукція, яка виготовляється підприємством, була якісною і відповідала вимогам нормативної документації.

У розвинених країнах проблема підвищення якості займає провідне місце в

забезпеченні конкурентоспроможності продукції та послуг, побудові нових відносин між споживачем і виробником, задоволенні матеріальних потреб, соціальних інтересів і духовних запитів суспільства. Особливу значущість ця проблема набуває в умовах економічної кризи, що супроводжується розпадом економічних зв'язків, зниженням виробництва, втратою позицій на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні аспекти управління якістю продукції розкриті у наукових працях таких учених, як Р.В. Бичківський, Л.І. Боженко, І.М. Бойчик, Н.А. Даниленко, Г.А. Саранча, В.Г. Сиченко, М.І. Шаповал, С.О. Заїка, А.І. Момот. У наукових доробках зазначених вище авторів розглядається широке коло питань щодо управління якістю продукції.

Цілі статті. Основними цілями та завданнями дослідження є обґрунтування методологічних засад щодо управління якістю продукції підприємств. Водночас наукових доробок щодо визначення сутності якості продукції, її категорій, груп показників якості продукції, методів управління якістю продукції підприємств недостатньо, що і зумовило актуальність наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Продукція (товар) – головний об'єкт на ринку. Вона має вартість і споживчу вартість (або цінність), володіє певною якістю, технічним рівнем і надійністю, що задається споживачами, корисністю, показниками ефективності у виробництві та споживанні, іншими важливими характеристиками. Саме в товарі знаходять відображення усі особливості й протиріччя розвитку ринкових відносин в економіці. Товар – точний індикатор економічної сили й активності виробника. Дієвість чинників, які визначають позицію виробника, перевіряється в процесі конкурентного суперництва товарів в умовах розвинутого ринкового механізму, що дозволяє виявити відмінності даного товару від товару-конкурента як за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі, так і за витратами на її задоволення. Для цього продукція повинна володіти певною конкурентоспроможністю [8]. В свою чергу конкурентоспроможність тісно пов'язана з рівнем якості продукції.

Якість – це авторитет підприємства, збільшення прибутку, стабільність. Робота з управління якістю на підприємствах дуже важлива для всього персоналу: від керівника до конкретного виконавця. Якість продукції – найважливіший показник діяльності підприємства. Підвищення якості продукції значною мірою визначає виживання підприємства в умовах ринку, темпи науково-технічного прогресу, зростання ефективності виробництва, економію всіх видів ресурсів, які використовуються на підприємстві. Зростання якості продукції є характерною тенденцією роботи всіх провідних підприємств світу. І якість продукції, що випускається, виступає основним фактором конкуренції між підприємствами.

Згідно з ДСТУ ISO 9000-2001, якість – це ступінь, до якого сукупність відмітних властивостей задовольняє сформульовані потреби або очікування, загальнозрозумілі або обов'язкові.

Видатний спеціаліст в галузі управління якістю Каору Ісікава визначав якість як властивість, що реально задовольняє споживачів [12, с. 215].

Р.В. Бичківський [11, с. 101] надав визначення якості як сукупності характеристик об'єкту, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені або передбачувані потреби.

Л.І. Боженко [2, с. 9] зазначав, що під якістю продукції слід розуміти сукупність її основних корисних властивостей, що забезпечують задоволення певних потреб користувача при застосуванні цієї продукції за цільовим призначенням.

І.М. Бойчик вважає, що якість продукції – це сукупність властивостей, що зумовлюють її придатність задовольняти певні потреби споживачів відповідно до свого призначення. Н.А. Даниленко зазначає, що якість продукції – це ступінь відповідності

характеристик продукції очікуванню споживачів або розрахункова здатність продукції виконувати певні функції.

Г.А. Саранча підкреслює, що якість продукції – це сукупність властивостей і характеристик продукції і послуг, які надають продукції або послугам здатність задовольняти обумовлені або передбачені потреби людства [8, с. 417].

В.Г. Сиченко в своїй монографії «Управління якістю продукції» [9, с. 307] стверджував, що якість виробу або послуги можна визначити як загальну сукупність технічних, технологічних і експлуатаційних характеристик виробу або послуги, за допомогою яких виріб або послуга відповідатимуть вимогам споживача при їх експлуатації.

М.І. Шаповал в своїй праці «Менеджмент якості» [12, с. 75] вважає, що «якість продукції – це сукупність властивостей продукції, які зумовлюють її здатність задовольняти певні особисті й виробничі потреби відповідно до її призначення».

Тому, здійснивши аналіз різних точок зору відносно поняття «якість продукції», можна стверджувати, що якість продукції – сукупність певних властивостей та характеристик продукції (товару, послуги), які мають задовольнити вимоги та потреби споживача, групи споживачів чи суспільства в цілому. За основну характеристику ми беремо відмінну властивість (фізичну, органолептичну, етичну, часову, ергономічну, функціональну тощо), а основною вимогою при цьому вважаємо сформульовані потреби або очікування.

Аналіз опрацьованих наукових джерел показує, що до категорій якості відносяться [8, с. 78]:

- технічна якість, яка характеризується параметрами продукції та рівнем матеріальної бази обслуговування;
- функціональна якість як рівень розвитку технології виробництва продукції, її функціональності та рівень обслуговування;
- соціальна якість як рівень відповідальності за результати від отримання послуг.

Вважається, що якість продукції потрібно аналізувати на всіх стадіях життєвого циклу: стадії визначення потреб потенційних споживачів щодо якості, стадії проектування, розробки, виготовлення, реалізації та стадії післяпродажного обслуговування [6].

Оскільки покращення якості – це постійна діяльність підприємства, яка спрямована на підвищення технічного рівня продукції, якості її виготовлення, вдосконалення елементів виробництва і системи якості, то політика в сфері якості може бути сформульована у вигляді принципу діяльності підприємства або довгострокової мети і включати такі складники:

- покращення економічного стану підприємства;
- розширення або завоювання нових ринків збуту;
- досягнення технічного рівня продукції, що перевищує рівень інших підприємств;
- орієнтацію на задоволення вимог споживача певних галузей або регіонів;
- освоєння виробів, функціональні можливості яких реалізуються на нових принципах;
- покращення найважливіших показників якості продукції;
- зниження рівня браку продукції, що виготовляється;
- збільшення термінів гарантії на продукцію;
- розвиток сервісу.

Разом з тим, політика в сфері якості повинна бути узгоджена з іншими напрямками діяльності підприємства. При цьому керівництво має вживати ряд необхідних заходів, що забезпечують розуміння загальної політики в сфері якості, її здійснення і неухильне проведення.

У міру насичення ринку і підвищення життєвого рівня населення споживач стає більш розбірливим і готовий заплатити більшу вартість за цінніший продукт. З огляду на

це, можна виокремити ряд причин, що визначають необхідність підвищення і забезпечення якості продукції підприємством-виробником. А саме:

- істотне і безперервне зростання особистих, виробничих і громадських потреб;
- посилення конкуренції на світових ринках;
- зростання ролі й темпів науково-технічного прогресу в розвитку науки, техніки, виробництва, економіки і всього світового співтовариства;
- неприйняття споживачем продукції з відносно невисоким рівнем якості;
- збільшення обсягів виробництва продукції і, як наслідок, можливе зростання вартості браку та рекламації;
- посилення вимоги до інтенсифікації виробництва і підвищення його ефективності як необхідного фактора благополучного існування підприємства.

Аналіз опрацьованих нами наукових джерел показує, що доцільним є виділення груп показників якості продукції залежно від властивостей, що характеризуються [4]:

1. Показники призначення, які характеризують властивості продукції, що визначають основні функції, для виконання яких вона призначена.

2. Показники надійності, що визначають здатність об'єкта виконувати задані функції.

3. Ергономічні показники, які дозволяють оцінити ступінь пристосовуваності «машини» до взаємодії з людиною і враховують комплекс гігієнічних, антропометричних, фізіологічних і психологічних властивостей людини, що проявляються у виробничих і побутових процесах.

4. Естетичні – характеризують зовнішній вигляд продукції, стиль, гармонійність окремих елементів між собою і з навколишнім середовищем, відповідність форми призначенню тощо.

5. Показники технологічності передбачають властивості продукції, які зумовлюють оптимальний розподіл витрат матеріалів, засобів, праці та часу при технологічній підготовці виробництва, виготовленні й експлуатації продукції.

6. Показники транспортабельності характеризують пристосовуваність продукції до транспортування, а також до підготовчих і заключних операцій, які пов'язані із транспортуванням.

7. Показники стандартизації й уніфікації передбачають насиченість продукції стандартними, уніфікованими й оригінальними складовими, а також рівень уніфікації з іншими виробами.

8. Патентно-правові показники характеризують патентний захист і патентну чистоту продукції і є суттєвим фактором при визначенні її конкурентоспроможності.

9. Екологічні показники пояснюють рівень шкідливого впливу на навколишнє середовище, який виникає під час експлуатації або споживання продукції.

10. Показники безпеки характеризують особливості продукції, що зумовлюють під час її експлуатації чи споживання безпеку людини або обслуговуючого персоналу.

11. Економічні показники передбачають витрати на розроблення, виготовлення і експлуатацію або споживання продукції.

Водночас аналіз опрацьованої наукової літератури показує, що управління якістю використовує такі чотири типи методів [1]:

- економічні методи, що забезпечують створення економічних умов, які спонукають персонал підприємств, конструкторські, технологічні та інші організації вивчати запити споживачів, створювати, виготовляти й обслуговувати продукцію, що задовольняє ці потреби і запити. Так, до економічних методів належать ціноутворення, умови кредитування, економічні санкції за недотримання вимог стандартів і технічних умов, правила відшкодування економічного збитку споживачеві за реалізацію йому неякісної продукції;

- методи матеріального стимулювання, що передбачають, з одного боку, заохочення працівників за створення і виготовлення високоякісної продукції, а з іншого

– стягнення за завданий збиток від її низької якості;

– організаційно-розпорядницькі методи, що реалізуються за допомогою обов'язкових для виконання директив, наказів, вказівок керівників. До таких методів управління якістю продукції належать вимоги до нормативної документації;

– виховні методи, які справляють вплив на свідомість, настрої учасників виробничого процесу, що спонукає їх до високоякісної праці і чіткого виконання спеціальних функцій управління якістю продукції. До них належать: моральне заохочення за високу якість продукції, виховання гордості за імідж торгової марки тощо.

Отже, вибір методів управління якістю продукції і пошук їх найбільш ефективного поєднання є одним із творчих моментів у створенні систем управління, оскільки вони впливають на людей, які беруть участь у процесі розробки та виготовлення продукції, тобто на мобілізацію людського фактора [3; 5].

Врахування усіх факторів якості, охоплення усіх етапів процесів підрозділів в єдину систему забезпечення якості – це і є комплексне управління якістю. Тому при організації комплексного управління якістю керівник підприємства задається питанням, що ж він вкладає в поняття «якість» і які її критерії. А, отже, узагальнюючи зазначене вище, можна використовувати такі критерії якості:

– продукція повинна відповідати стандарту;

– продукція, яку виготовляють, повинна відповідати технічним показникам кращих товарів-аналогів;

– ступінь точності дотримання всіх виробничих процесів;

– відповідність якості вимогам покупців;

– відповідність якості платіжного попиту.

Висновки. Таким чином, управління якістю продукції – це постійний, планомірний, цілеспрямований процес впливу на всіх рівнях на фактори та умови, що забезпечує створення продукції оптимальну якість і повноцінне її використання.

Продукція кращої якості істотно підвищує шанси підприємства в конкурентній боротьбі за ринки збуту і, найважливіше, краще задовольняє потреби споживачів. На сьогоднішній день якість продукції є не тільки одним із основних економічних інтересів підприємства, а й найважливішим показником його конкурентоспроможності. Тому діяльність щодо підвищення та забезпечення якості в умовах ринкових відносин повинна бути пріоритетною.

Список використаних джерел:

1. Алексеев В. Сравните свое предприятие с лучшими / В. Алексеев // Стандарты и качество. – 1998. – № 12. – С. 50-54.
2. Боженко Л.І. Управління якістю, основи стандартизації та сертифікації продукції. [навч. посіб.] / Л.І. Боженко, О.Й. Гутта. – Львів, 2005. – 204 с.
3. Гостев В.И. Методы управления качеством продукции: крупносерийное массовое производство / В.И. Гостев. – Москва: Машиностроение, 1980. – 262 с.
4. Заїка С.О. Теоретичні аспекти сутності та змісту якості як філософської, соціальної та економічної категорії / С.О. Заїка, О.В. Грідін // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – Вип. 172. – С. 202-214.
5. Качество и сертификация промышленной продукции / [А.Г. Гребенников, А.Ю. Мялища, В.М. Рябенко и др.] – Харьков: ХАИ, 1998. – 394 с.
6. Момот А.И. Менеджмент качества и элементы системы качества / А.И. Момот. – 2-е изд., доп. и расш. – Донецк: Норд-Пресс, 2005. – 320 с.
7. Пастухова В.В. Аналіз системи стратегічного управління підприємством: методологічний аспект / В.В. Пастухова // Фінанси України. – № 10. – 2000. – С. 69-74.
8. Саранча Г.А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю: [підручник] / Г.А. Саранча. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 672 с.
9. Сиченко В.Г. Управління якістю продукції : [монографія] / В.Г. Сиченко, О.П. Ткаченко; за заг. редакцією Сиченка В.Г. – Київ: Віче, 2006. – 576 с.
10. Управління якістю: [підручник] / Н.В. Мережко, В.В. Осієвська, Н.С. Ясинська. – Київ: КНТЕУ, 2010. – 216 с.
11. Управління якістю. Сертифікація: [навч. посіб.] / Р.В. Бичківський, П.Г. Столярчук, Л.І. Сопільник, О.О. Калинський. – Київ: Школа, 2005. – 432 с.
12. Шаповал М.І. Менеджмент якості: [підручник] / М.І. Шаповал. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – Київ: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 471 с.

УДК 631.153:334.722

Михайлова О.С., к.е.н., доцент

Карпова І.Ю., Йосипенко О.О.

Полтавська державна аграрна академія

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто сутність та значення розвитку стратегічного планування для підприємницької діяльності, а також на прикладі двох підприємств проведено аналіз впливу стратегії на отримані фінансові результати, які мають бути позитивними задля ефективного функціонування підприємства. Визначено головні процесні фази стратегічного планування. Запропоновано шляхи вдосконалення стратегічного планування з урахуванням особливостей підприємства для підвищення прибутковості та досягнення основних цілей.

Ключові слова: розвиток, стратегічне планування, прибуток, стратегія, аналіз.

Михайлова О.С., Карпова І.Ю., Йосипенко О.О.

STRATEGIC PLANNING OF DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

In the article essence and meaning of development of the strategic planning are considered for entrepreneurial activity, and also on the example of two enterprises the analysis of influence of strategy is conducted on the got financial results, that must be positive for the effective functioning of enterprise. The main phases of process of the strategic planning are certain. Offered the ways of improving strategic planning taking into account the particular qualities of enterprise for the increasing profitability and achieving the main goals.

Key words: development, strategic planning, income, strategy, analysis.

Mykhailova O., Karpova I., Yosypenko O.,

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрена суть и значение развития стратегического планирования для предпринимательской деятельности, а также на примере двух предприятий проведен анализ влияния стратегии на полученные финансовые результаты, которые должны быть позитивными для эффективного функционирования предприятия. Определены главные процессные фазы стратегического планирования. Предложены пути усовершенствования стратегического планирования с учетом особенностей предприятия для повышения прибыльности и достижение основных целей.

Ключевые слова: развитие, стратегическое планирование, прибыль, стратегия, анализ.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах нестабільного зовнішнього середовища у сільськогосподарських підприємств виникає необхідність застосування ефективної системи стратегічного планування для ведення ефективної діяльності та забезпечення виробництва якісної продукції. Для того, щоб здобути першість в конкурентній боротьбі на сучасному світовому і вітчизняному ринках, підприємство повинно швидко використовувати сприятливі можливості для господарювання, а також оперативно реагувати на зміни в середовищі свого існування.

Розробка індивідуальної стратегії діяльності – це один зі способів забезпечення ефективного функціонування підприємства в сучасному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Аспектами розробки стратегій на підприємстві приділяли значну увагу такі вітчизняні вчені як Алексеева М., Богомолов О., Борисенко З., Воронкова А., Владимірова Л., Виханського О., Горемкін В., Євчук Л., Кваснюка Б., Киреева С., Крючкова І., Кузьміна О, Павлова В., Піддубний І., Попов С., Шершньова З.,

О. Шнипака, Ястремська О.. Деякі питання з даної проблематики висвітлено у наукових працях зарубіжних вчених-економістів Акоффа Р., Антоні Р., Ансоффа І., Бранденбургера А., Вілсона І., Вірсеми Ф., Віссема Х., Гордона Я., Друкера П., Кінг У., Кліланд Д., Колесо М., Котлера Ф., Мескона М., Мінцбера Г., Мура Дж., Нейлбаффа Б., Портера М., Стрікленда А.-Дж., Томпсона А., Рамасвами В., Фатхутдінова Р., Шумпетера Й. та інших.

Цілі статті. Метою статті є дослідження основних показників діяльності підприємства на основі яких здійснюється стратегічне планування розвитку. Для детального аналізу взято два підприємства Полтавської області ПП «Імені Калашника» та ТОВ «Бурат-Агро», які є рівнозначними за розмірами. Досліджено їх конкурентоспроможності, місце на ринку та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблематика стратегічного планування завжди цікавила видатних вчених і була висвітлена в багатьох працях відомих науковців. За Ансоффим «Стратегічне планування – це набір дій і рішень, які приймає керівництво, і які приводять до розробки специфічних стратегій, призначених для того, щоб допомогти підприємству досягнути своїх цілей» [1].

На сучасному етапі стратегічне планування розглядається як основа ефективного ведення господарства і тому, в широкому розумінні слова, стратегічне планування – це «планування зростання, розвитку підприємства та інноваційне планування» [2]. Беручи до уваги те, що стратегічне планування – це процес висвітлення ймовірного майбутнього [3], його трактують як діяльність, спрямовану на створення моделі розвитку підприємства, яка ґрунтується на забезпеченні його ефективної діяльності та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності. Стратегічне планування надає можливість підприємствам швидко реагувати на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі, своєчасно попереджати та зменшувати вплив ризиків на підприємство.

Для того, щоб стратегічне планування було ефективним потрібно починати робити прогнози виходячи з того стану підприємства, в якому воно знаходиться зараз. Порівняємо основні показники забезпеченості основними виробничими запасами та ефективність їх використання на підприємствах ТОВ «Бурат-Агро» і ПП «Імені Калашника» (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 1

Забезпеченість ПП «Імені Калашника» основними виробничими засобами та ефективність їх використання, 2014-2016 рр.

Показники	Роки			2016 р. до 2014 р.	
	2014	2015	2016	Абсолютне відхилення (+, -)	Відносне відхилення, %
Фондозабезпеченість, тис. грн	7,85	9,15	12,91	5,06	64,46
Фондоозбросність праці, тис. грн	145,9	164,72	232,88	86,98	59,62
Забезпеченість основних засобів оборотними, грн	0,79	1,00	1,03	0,24	30,38
Фондомісткість, грн	0,94	0,92	0,96	0,02	2,13
Фондовіддача, грн	1,05	1,82	1,35	0,3	28,57
Одержано на 100 грн вартості основних засобів, грн. товарної продукції	131,39	175,25	156,1	24,71	18,81
Прибутку	13,2	71,28	45,63	32,43	245,68
Умовний термін окупності основних засобів, роки	7,57	1,4	2,19	-5,38	245,68
Норма прибутку, %	10,11	47,63	22,49	5,06	x

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що протягом аналізованого періоду для ПП «Імені Калашника» позитивним є зростання фондозабезпеченості на 5,06 тис. грн (64,46 %),

фондоозброєності праці на 86,98 тис. грн. (59,62%), фондівіддачі на 0,73 тис. грн (66,97%), забезпеченості основних засобів оборотними на 0,24 тис. грн (30,38 %), одержано на 100 грн вартості основних засобів товарної продукції на 24,71 грн (18,81%), одержано на 100 грн вартості основних засобів прибутку на 32,43 грн (245,68%), норми прибутку на 5,06 %, зменшення умовного терміну окупності основних засобів на 5,38 роки (245,68%), але в свою чергу негативним збільшення фондомісткості на 0,2 грн (2,13 %).

Таблиця 2

Забезпеченість ТОВ «Бурат-Агро» основними виробничими засобами та ефективність їх використання, 2014 – 2016 рр.

Показники	Роки			2016 р. до 2014 р.	
	2014	2015	2016	Абсолютне відхилення (+, -)	Відносне відхилення, %
Фондозабезпеченість, тис. грн	5,02	5,07	5,87	0,85	16,93
Фондоозброєність праці, тис. грн	151,09	182,23	243,21	92,12	60,97
Забезпеченість основних засобів оборотними, грн	1,94	0,72	0,59	-1,35	-69,59
Фондомісткість, грн	0,79	0,36	0,39	-0,40	-50,63
Фондовіддача, грн	1,27	2,0	1,49	0,22	17,32
Одержано на 100 грн. вартості основних фондів, грн :					
товарної продукції	280,29	486,14	668,48	388,19	138,50
прибутку	-168,20	-30	33,44	201,64	-119,88
Умовний термін окупності основних засобів, роки	-1,18	-3,38	2,99	4,17	-353,39
Норма прибутку, %	-37,76	-7,53	10,67	48,43	x

Провівши аналіз даних таблиці, було визначено, що по показниках фондозабезпеченість та фондоозброєність з 2014 року по 2016 рік спостерігається динаміка до збільшення, а по показнику фондомісткості була тенденція до зменшення в 2016 році порівняно з 2014 роком, на 0,40 грн. або 50,63%, що означає підвищення суми основних виробничих фондів підприємства. Показник фондівіддачі в 2016 році становив 1,49 грн., що на 0,22 грн. або 17,32% більше ніж в 2014 році, що пояснюється збільшення виробництва валової продукції. Норма прибутку в 2016 році становила 10,67%, що на 48,43% більше ніж в 2014 році, що пояснюється збільшенням обсягу чистого прибутку.

Проведемо порівняння результатів виробничо-комерційної діяльності ТОВ «Бурат-Агро» і ПП «Імені Калашника» (табл. 3, табл. 4) для оцінки збутових і виробничих можливостей підприємств, виявлення їх частки і позиції на ринку.

Таблиця 3

Результати виробничо-комерційної діяльності ТОВ «Бурат-Агро», 2014-2016 рр.

Показники	Роки			2016 р. до 2014 р.	
	2014	2015	2016	Абсолютне відхилення (+, -)	Відносне відхилення, %
Виробництво валової продукції (у порівняльних цінах 2010 р.), тис. грн.	146917	228194	206761	59844	40,73
у т. ч. на 100 га сільськогосподарських угідь	643,75	1013,83	878,07	234,32	36,40
на 1 середньорічного працівника	195,10	364,52	363,37	168,27	86,25
Виручка від реалізації продукції і послуг, тис. грн.	324982	554572	551902	226920	69,83
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	-195025	-33672	46282	241307	-123,73
Коефіцієнт автономії	-0,02	-0,09	0,27	0,29	-1450,00
Загальний коефіцієнт ліквідності	1,09	0,82	2,14	1,05	96,33
Рівень рентабельності, %	-60,01	-6,07	8,38	-2,37	x

Проаналізувавши дані таблиці, було виявлено, що в 2016 році показник виробництва валової продукції на 100 га с-г угідь становив 878,07 тис. грн, що на 234,22 тис. грн або 36,40% більше ніж в 2014 році, таке збільшення можна пояснити підвищенням ефективності використання землі, коефіцієнт автономії в 2016 році становив 0,27 що на 0,29 або 1450% менше ніж в 2014 році, такі зміни могли бути викликані зменшенням розміру власного капіталу в його загальній сумі. Загальний коефіцієнт ліквідності з 2014 року по 2016 рік мав динаміку до збільшення, що означає підвищення рівня платоспроможності та зменшення фінансових ризиків. Рівень рентабельності в 2014-2015 роках був від'ємний, на який вплинула збитковість підприємства, що свідчить про низьку ефективність виробництва. В 2016 році він становив 8,38%, що на 2,37% менше ніж в 2014 році, такі зміни могли бути викликані збільшенням частки не рентабельної продукції в загальному обсязі реалізації.

Таблиця 4

Результати виробничо-комерційної діяльності у ПП «Імені Калашника»,
2014-2016 рр.

Показники	Роки			2016 р. до 2014 р.	
	2014	2015	2016	Абсолютне відхилення (+,-)	Відносне відхилення %
Виробництво валової продукції (у порівняльних цінах 2010 р.), тис. грн	37679,09	45255,61	43285,81	5606,72	14,88
у т. ч.: на 100 га сільськогосподарських угідь	828,29	993,32	952,59	124,3	15,01
на 1 середньорічного працівника	153,79	178,88	171,77	17,98	11,69
Виручка від реалізації продукції і послуг, тис. грн	46968	73034	91611	44643	95,05
Чистий прибуток, тис. грн	4719	29705	26782	22063	467,54
Коефіцієнт автономії	0,946	0,953	0,892	-0,054	-5,71
Загальний коефіцієнт ліквідності	21,722	15,278	7,520	-14,202	-65,38
Рівень рентабельності, %	12,93	69,67	40,1	27,17	x

Аналіз даних таблиці 4 свідчить, що протягом аналізованого періоду у ПП «Імені Калашника» результати виробничо-комерційної діяльності зросли, зокрема виробництво валової продукції на 5606,72 тис. грн (14,88 %), у т. ч. на 100 га сільськогосподарських угідь і на 1 середньорічного працівника збільшилися на 124,3 тис. грн (15,01 %) і на 17,98 тис. грн (11,69 %). Відповідно, виручка від реалізації продукції і послуг на 44643 тис. грн (95,05%), чистий прибуток на 22063 тис. грн (467,54%), рівень рентабельності зріс на 27,17 % порівняно з 2014 р.

Коефіцієнт автономії зменшився на 0,054 (5,71%), загальний коефіцієнт ліквідності зменшився 14,202 (65,38%) і знаходяться в межах норми.

Для порівняльного аналізу приймемо показники діяльності ТОВ «Бурат-Агро» за 100%, а показники діяльності ПП «Імені Калашника» за питому вагу, це дасть можливість проаналізувати ефективність стратегічного планування на підприємстві.

Зобразимо графічно порівняння показників ефективності ведення господарської діяльності для ТОВ «Бурат-Агро» і ПП «Імені Калашника» за 2016 рік на рис. 1.

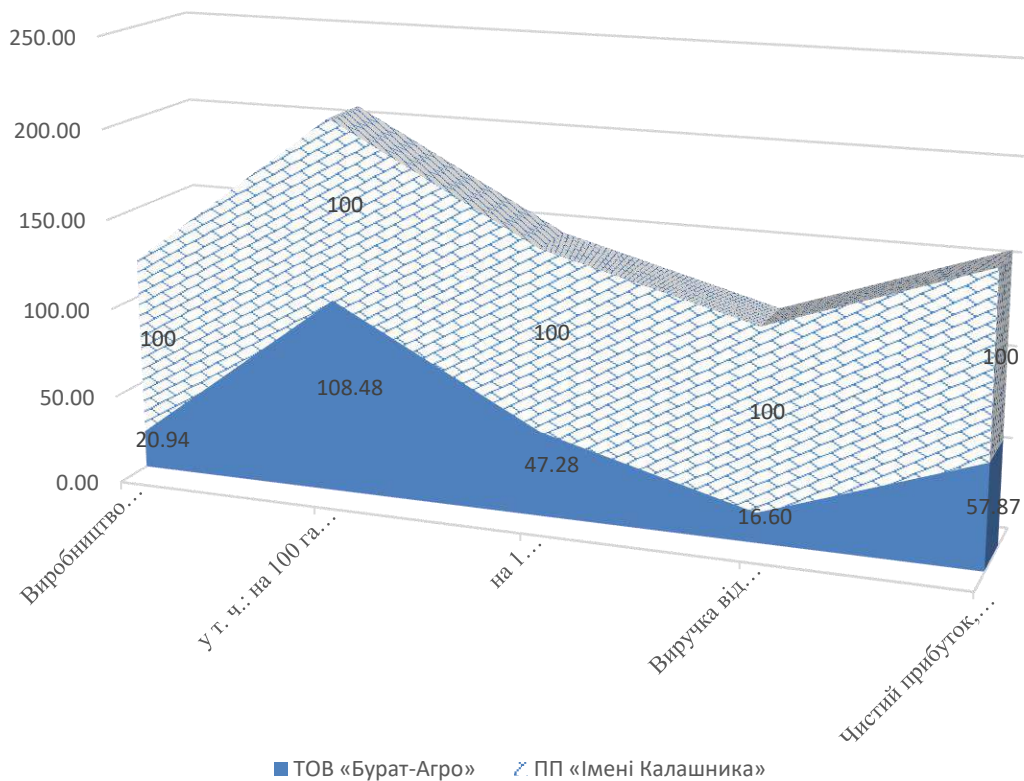

Рис. 1. Порівняння показників ефективності ведення господарської діяльності для ТОВ «Бурат-Агро» і ПП «Імені Калашника» за 2016 рік

*Джерело:власна розробка

За даними графіку можливо простежити, що ТОВ «Бурат-Агро» випереджає ПП «Імені Калашника» за такими показниками як виробництво валової продукції (у порівняльних цінах 2010 р.) на 163475 тис. грн , в т. ч. на 1 середньорічного працівника на 191,6 тис. грн , виручка від реалізації продукції і послуг на 460291 тис. грн , чистий прибуток на 19500 тис. грн . В свою чергу ПП «Імені Калашника» випереджає ТОВ «Бурат-Агро» за показником виробництво валової продукції (у порівняльних цінах 2010 р.) на 100 га сільськогосподарських угідь на 74,5 тис. грн.

Проаналізувавши стратегічні напрямки, яких дотримується ТОВ «Бурат-Агро» у веденні своєї господарської діяльності можна зробити висновки, що підприємство направляє свою діяльність на збільшення обсягів власного бізнесу через зростання кількості використовуваних в обробітку земель та потужності зі зберігання продукції, відбувається фокусування на підвищенні ефективності операційної діяльності, збільшення кількості вирощуваних культур і зосередження уваги на найбільш прибуткових, отримання додаткового прибутку від переробки власної сировини, недоліком такої стратегії є відсутність збалансованого розвитку і короткочасність розроблюваної стратегії.

В свою чергу ПП «Імені Калашника» направляє свою діяльність на гармонійний розвиток галузей рослинництва і тваринництва. За використовуваної стратегії підприємство не має збитків і вміло розпоряджається наявними ресурсами. Підприємство використовує власну продукцію рослинництва для забезпечення кормової бази худоби, що забезпечує високу якість і екологічність продукції тваринництва. Галузь тваринництва дає змогу використовувати побічну продукцію рослинництва з більшою

ефективністю і прибутковістю для господарства. Як перспективний і стратегічно орієнтований напрямок є переробка продукції рослинництва і тваринництва.

Висновки. За даними дослідження, висвітленими у статті, можна зробити висновок, що ТОВ «Бурат-Агро» для ефективного функціонування і підвищення прибутковості повинно скористатись стратегією розвитку ПП «Імені Калашника». Розвиток тваринництва і переробної промисловості дасть можливість ТОВ «Бурат-Агро» підвищити прибуток за рахунок продажу готової продукції, яку продавати набагато вигідніше ніж сировину. Продукція тваринництва відкриє для ТОВ «Бурат-Агро» нові ринки збуту продукції, дасть змогу використовувати побічну продукцію рослинництва з більшою ефективністю і розвиватись у нових напрямках ведення сільського господарства. В той же час ПП «Імені Калашника» необхідно використати елементи стратегії фокусування витрат які є в стратегічному плануванні ТОВ «Бурат-Агро», що дасть можливість акумулювати кошти для здійснення капіталемкого стратегічного планування.

Список використаних джерел:

1. Igor Ansoff, Edward McDonnell Implanting strategic management, second edition. – New York, 1983. – 236 p.
2. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Хан Д. ; пер. с нем. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
3. Саати Т. Аналитическое планирование. Организация систем / Т. Саати, К. Кернс ; пер. с англ. – М. Радио и связь, 1991. – 224 с.

Рецензент д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 65.013:65.015

Осташова В.О., к.ю.н., доцент

Бражник А.С., Сліпокінь Ю.А., магістранти

Полтавська державна аграрна академія

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто стан розвитку самоменеджменту управлінського персоналу аграрного підприємства. Охарактеризовані основні методики тайм-менеджменту. Проведений аналіз втрат робочого часу управлінського персоналу. Виявлено основні проблеми роботи менеджерів у сфері професійного саморозвитку. Проаналізовано можливості мобільних додатків смартфона для ефективного самоменеджменту. З метою розвитку вмінь роботи у команді та делегування повноважень управлінців запропоновано проходження системи тренінгів.

Ключові слова: самоменеджмент, тайм-менеджмент, мобільні додатки, управлінський персонал, саморозвиток персоналу.

Осташова В.А., Бражник А.С., Сліпокінь Ю.А.

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ САМОМЕНЕДЖМЕНТА УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрено состояние развития самоменеджмента управленческого персонала аграрного предприятия. Охарактеризованы основные методики тайм-менеджмента. Проведен анализ потерь рабочего времени управленческого персонала. Выявлены основные проблемы работы менеджеров в сфере профессионального саморазвития. Проанализированы возможности мобильных приложений смартфона для эффективного самоменеджмента. С целью развития умений работы в команде и делегирования полномочий управленцев предложено прохождения системы тренингов.

Ключевые слова: стимулирование персонала, нематериальное и материальное стимулирование, оплата труда, премии и доплаты, финансирование персонала.

Ostashova V., Brazhnyk A., Slipokin Y.

EMPLOYEES STIMULATION AS AN FACTOR OF INCREASING ENTERPRISE'S ACTIVITY EFFECTIVENESS

The article deals with the state of development of self-management of the managerial staff of the agrarian enterprise. The main methods of time management are described. The analysis of losses of working time of management personnel was carried out. The main problems of managers in the field of professional self-development are revealed. The possibilities of mobile phone applications for effective self-management are analyzed. In order to develop skills in the team and delegate the powers of managers, the training system was proposed.

Key words: self-management, time management, mobile applications, management personnel, self-development of personnel.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Стрімкий розвиток науки і техніки сучасного інформаційного суспільства вимагає від менеджменту підприємств швидкої реакції на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, вміння і бажання постійно вчитися та самоудосконалюватися. Розуміння необхідності перманентної особистісної інтелектуальної трансформації, спроможність бути прикладом для підлеглих, поєднані із знанням методів, способів та форм самоменеджменту, є базисом для управлінського персоналу підприємства, що прагне до підвищення ефективності своєї діяльності.

Виходячи з вищезазначеного для менеджерів актуалізується питання здатності до рефлексії, оволодіння інструментарієм самоуправління та методиками тайм-менеджменту. Розглядаючи внутрішні чинники прямого впливу на підвищення ефективності управлінської праці, з'являється необхідність у з'ясуванні рівня організації самоменеджменту управлінського персоналу на прикладі конкретного підприємства та визначення перспектив його розвитку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням самоменеджменту та його основній складовій управління часом велику увагу приділяли такі зарубіжні автори, як Л. Зайверт, Й. Ніссенен, Д. Фернер, С. Кові, П. Форсайт, А. Бішоф, Г.О. Архангельський. Серед вітчизняних вчених слід відзначити таких як: О. І. Бабчинська, Н. П. Лукашевич [1], О. В. Загороднюк [4], А. С. Чкан [2], І. В. Ганза [2], В. М. Колпаков та інші. Розробки і досягнення зазначених вчених з плином часу не втратили своєї актуальності, але з огляду на зміни зовнішнього середовища, потребують ґрунтовного переосмислення, осучаснення їх інструментарію з врахуванням особливостей сфери професійної діяльності управлінців.

Цілі статті полягають в аналізі стану самоменеджменту управлінського персоналу підприємства та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності застосування його елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Потреба використання самоменеджменту управлінського персоналу підприємства зумовлена його внутрішніми потребами (потребою розвитку потенціалу працівників), а також існуванням певних об'єктивних чинників зовнішнього середовища, а саме:

- зростання масштабів та динамізму змін в підприємстві та бізнесі, які вимагають від менеджерів опанування нових підходів і навичок управління, боротьби з можливим відставанням, здійснення безперервного розвитку;

- підвищення рівня невизначеності, тиску та напруженості в різних сферах функціонування підприємства, які потребують від керівництва вміння керувати самим собою;

- перетворення творчого потенціалу працівників в найбільш цінний капітал підприємства, що зумовлює зростання ролі заходів, спрямованих на збереження та розвиток цього потенціалу, в тому числі самим працівниками;

- вичерпування можливостей більшості традиційних методів управління, що вимагають від менеджерів застосування сучасних управлінських прийомів, спрямованих на переоцінку власного потенціалу, його розвиток [1, с.11].

Існує багато авторських методик для управління часом. Великою популярністю в англomовному світі користується методика *Getting Things Done*, розроблена Девідом Алленом. Вона базується на тому, що записування всіх поточних справ, проектів та ідей дозволяє тримати пам'ять неперевантаженою і вільною для найголовнішого. Важливим компонентом методики є прийняття рішення про те, чи є можливість щось удіяти відносно різного роду інформації, яка надходить. Як способи реагування на нову інформацію пропонується або заносити дату в календар, або додавати її до списку поточних дій, або розміщати у власній довідковій системі, або при недостатній важливості відкладати на непередбачуване майбутнє чи повністю відкидати.

В німецькомовному світі відомою є метод ALPEN Лотара Зайверта. Планувати час пропонується, використовуючи п'ять кроків, що відповідають першим літерам абрєвіатури ALPEN:

Aufgaben, Termine und geplante Aktivitäten notieren – нотувати завдання та заплановані дії;

Länge schätzen – оцінювати тривалість виконання кожної дії;

Pufferzeiten einplanen – включати у планування буферний час;

Entscheidungen treffen – приймати рішення;

Nachkontrolle – контроль за виконанням дій.

Порядок справ можна визначити за допомогою принципу Паретто (співвідношення 80:20), який полягає у тому, що за перші 20% часу досягається 80% результатів, а інші 80% часу приносять лише 20% загального результату.

Метод із установленням пріоритетів за допомогою аналізу «АБВ» базується на тому, що частки у відсотках більш важливих і менш важливих справ у сумі залишаються незмінними, а за допомогою літер «А», «Б», «В» справи поділяються за ступенем їх важливості. Найважливіші справи («А») становлять близько 15% від усієї кількості, а їх внесок у загальну справу становить до 65%, відповідно на важливі справи («Б») припадає 20%, кількість найменш важливих справ («В») становить до 65%, а їх внесок у загальну справу близько 15%. Методом прискореного аналізу за принципом Ейзенхауера розподіляються завдання, коли треба негайно визначити, яке з них є першочерговим. Використовуються такі критерії, як терміновість та важливість справи [3, с.71].

К. Секельгіді зазначені інструменти розглядає через призму трьох складових самоменеджменту: планування (метод «Альпи», правило Паретто, АВС-аналіз, правило Ейзенхауера), організація часу (визначення та дослідження біоритмів, делегування), контроль та оцінка (метод «п'яти пальців», хронометраж, метод маячків) [4, с. 121].

Усі перелічені інструменти і на даний час не втратили своєї актуальності, щоправда тотальна інформатизація всіх сфер буття людини, в тому числі, професіональної, перенесла їх у площину новітніх інформаційних технологій.

Так метод, розроблений С. Кові, дозволяє за допомогою матриці, підсвідомо розставляти пріоритети стосовно запланованих дій. Система керування робочим часом реалізована у вигляді програми-органайзера mORG (повна назва – My Organizer) як приклад інноваційного підходу у питаннях керування часом. Складається органайзер з трьох основних частин: список справ, матриця часу, записна книжка.

Метод ALPEN Лотара Зайверта, який полягає у нотуванні завдань і запланованих

дій комунікативного процесу, оцінюванні тривалості кожної дії, включення буферного часу, прийнятті рішень, контролі за виконанням дій у процесі комунікації, втілюється на практиці за допомогою комп'ютерних програм Act, Microsoft Outlook, Day-Runner, Leader Task, Day-Timer, Lotus Organizer тощо, електронних органайзерів та смартфонів.

Самоменеджмент керівника підприємства здійснюється не лише за допомогою інструментів тайм-менеджменту, а й через інструменти саморозвитку, головним та найбільш дієвим з яких є не традиційні курси підвищення кваліфікації, а спеціальні програми, які пропонуються задля професійного зростання. У свою чергу останні також можуть здійснюватися у прогресивні способи – вебінари, онлайн навчання, через використання мобільних додатків тощо.

Для дослідження стану самоменеджменту було обрано одне з аграрних підприємств Полтавської області. Директор підприємства та головний бухгалтер погодилися взяти участь у спостереженнях та опитуваннях на умовах нерозголошення даних про них та підприємство в цілому. Насправді, на нашу думку, проблеми, які були нами виявлені у сфері самоменеджменту є характерними для більшості вітчизняних підприємств.

Аналіз фотографій робочого часу директора підприємства дав підстави стверджувати про системні проблеми у тайм-менеджменті. Директор підприємства – найманий працівник, який не дивлячись на свою високу посаду, повинен дотримуватися вимог трудового законодавства та правил внутрішнього трудового розпорядку щодо режиму праці та відпочинку. Разом з тим, він часто спізнюється на роботу, забуває про зустрічі, тим самим формуючий у колективі імідж безвідповідального керівника, не здатного працювати ефективно і бути прикладом для наслідування. При цьому сам директор відчуває брак часу для вивчення іноземної мови, розширення професійного світогляд.

На нашу думку, керівник підприємства повинен менше часу витратити на каву, а при цьому ж кавуванні можна робити ще якусь справу: підписувати документи, слухати навчальний матеріал для вивчення іноземної мови, спілкуватися по телефону навіть на приватні теми, а не так, як це робить працівник за даними спостережного листа просто серед робочого дня.

Нераціональне використання часу вплинуло на нечіткий розподіл прав і обов'язків, поспішність в справах, які вимагають планомірного вирішення. Всі ці чинники створюють у колективі непродуктивний стиль роботи, який призводить до нераціонального використання часу в усіх ланках. Як наслідок, виникає загроза подовження робочого дня під час у інших працівників, при виконанні інших виробничих процесів.

Достатньо багато часу керівник досліджуваного підприємства приділяє спілкуванню за допомогою смартфона у соціальних мережах, при цьому третина витраченого часу стосується спілкування, не пов'язаного із професійною діяльністю. Разом з тим, директор не працює із смартфоном як інструментом самоменеджменту. Прийшовши на зміну органайзерів, мобільні додатки виправдали себе, і набули швидкого поширення у діловому житті людей.

У табл. 1 представлені мобільні додатки, які можуть використовуватися менеджерами, зокрема, керівником досліджуваного підприємства, у професійній діяльності та особистому житті. Вони розділені на групи, які можна розглядати в контексті тайм-менеджменту, розвитку особистості управлінця та самоменеджменту в цілому. Всі із зазначених програмних продуктів є безкоштовними і отримали від користувачів найбільш позитивні відгуки.

Таблиця 1

Мобільні додатки смартфона для ефективного самоменеджменту

Назва мобільного додатку 1	Характеристика 2
«Хронограф free Тайм Менеджмент» «A Time Logger – Tame Tracker»	Для планування власного часу Проведення моніторингу власного дня; облік часу на реалізацію декількох проєктів (в результаті отримується таблиць власного часу); контроль за діяльністю підлеглих; секундомір Отримання поденної, щотижневої та помісячної статистики у вигляді графіків та діаграм. Можливість створення звітів різних типів і форматів для аналізу. Простий інтерфейс; можливість запуску декількох активностей паралельно, пауза / поновлення; підтримка груп; звіти і можливість їх експорту; багато доступних іконок
«Todoist: Список задач»	Можливість керування задачами з будь-якого місця (з телефону, планшета, настільного комп'ютера, браузера, пошти тощо), в т.ч. онлайн. Можливість поділитися проєктами, делегувати задачі, обговорювати деталі, отримання повідомлень, нагадувань, коментарів, міток, фільтрів, виставлення пріоритетів, візуалізація власної продуктивності
«Хаос-контроль Premium-GTD» «Асистент»	Список завдань і цілей, заснований на кращих принципах управління часом (GTD) Розумний віртуальний асистент. Використовує технологію розпізнавання звичайної мови для відповіді на питання, пошуку інформації, запуску додатків і роботи з різними Інтернет-сервісами
«Табель» «Деловой календарь 2» Appgenix Software	Відслідковування робочого часу, розрахунок оплати, відправлення табелів керуючому і рахунків клієнтам Планування подій і управління завданнями; місячний, тижневий і денний перегляди; порядок денний з пошуком в реальному часі; річний перегляд; розширені нагадування для подій
«Wunderlist»	Для роботи у команді дозволяє створювати власні списки та завдання. Всередині списку також додаються нотатки та файли різного формату. Для проєктної роботи наявні всі умови – можливість долучати людей до створеного списку; вести чат та пересилати усі необхідні матеріали, делегувати завдання певним членам команди, встановлювати дедлайни та нагадування
«Trello»	призначений переважно для проєктної роботи. Найзручніше вести спільні проєкти. Додаток організований не у вигляді списків, а в форматі дошок. Серед простих – додавання фото та відео, які можуть поширюватись при загальному перегляді. Головною перевагою є можливість бачити усі проєкти, які були запущені, одночасно і в певному стані їх виконання. Це дозволяє оцінити ситуацію, не відкриваючи усі списки та папки окремо. Усі завдання можна делегувати, маркувати та ставити лейбли
«MeisterTask»	призначений для проєктної роботи з великими командами. Головною рисою є часовий трекер, який дозволяє подивитися, скільки часу працює над певним проєктом. Цієї функції немає в інших перелічених додатках. Вона дозволяє проаналізувати розподіл часу. В додатку можна виставляти завдання за пріоритетами. Присутні функції: прикріплення файлів, формат чату, делегування та додавання інших членів команди
«АграрНик»	Для взаємодії з партнерами Провідне українське рекламно-інформаційне видання для працівників і власників агробізнесу
«Приват24» «Нова пошта»	Перевірка балансу по картам в режимі реального часу; оплата послуг зв'язку, переказ коштів, покупка білетів на транспорт тощо Можливості: автоматично отримувати усі відправлення; реєстрація в програмі лояльності «Збільшуй можливості»; швидкий пошук найближчого відділення та його перегляд на карті; розрахунок вартості та строків доставки; відслідковування відправлення; відправлення заявки для виклику кур'єра
«Секреты успешной и счастливой жизни» «Мотивация, саморазвитие, личный рост»	Для саморозвитку Поради від всесвітньо відомих людей, які втілили свої мрії в реальність. Відповіді на питання у таких напрямках як: саморозвиток, успішність, продуктивність, тайм-менеджмент, бізнес, взаємовідносини тощо Книга з мотивації, саморозвитку та особистісного зростання (як мотивувати себе на роботу; шляхи вирішення проблем; боротьба з депресією; самоконтроль та сила волі; як позбутися страхів та почати діяти; як розпочати свій бізнес тощо)
«Поліглот 16 Англійська»	Програма-тренажер для швидкого освоєння англійської мови створена по авторській методиці Міжнародного лінгвістичного центру «ILC»
«Бизнес книги бесплатно»	Колекція аудіокниг і радіоспектаклей зарубіжних і вітчизняних авторів всіх можливих жанрів (саморозвиток, самовдосконалення, для бізнесу, для юристів, матеріали для вивчення іноземних мов)

Джерело: з використанням [5, с. 44-45].

За нашим глибоким переконанням, розвиток підприємства неодмінно пов'язаний з

розвитком його працівників. Тому застосування таких засобів тайм-менеджменту як мобільні додатки, набуває особливого значення для організації ефективного використання робочого часу, сприяє формуванню «ефективного мислення працівника».

Аналізуючи роботу головного бухгалтера досліджуваного підприємства нами було помічено небажання управлінця делегувати свої повноваження, що свідчить про недовіру до підлеглих. При цьому спостерігаються втрати робочого часу. Тому головному бухгалтеру слід зосередити свою увагу на розвитку вмінь роботи у команді та удосконаленні навиків тайм-менеджменту.

Сьогодні актуальності набуває підготовка та перепідготовка працівників і керівників різних рівнів, шляхом проходження спеціалізованих тренінгів. Нині в Україні діє значна кількість організацій та фірм, що пропонують тренінги відповідно до певної спеціалізації, сфери діяльності, вартість яких коливається в межах від 2 тис. 700 грн до 10 тис. грн. Такі заходи, на нашу думку, позитивно вплинуть на професійні якості управлінського персоналу досліджуваного підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Тренінги підготовки та підвищення ефективності менеджерів в Україні, 2018 р.

Тренінг	Організатор	Вартість
Директор організації. Ефективне управління організацією	Консалтингова група «АС» 29 березня 2018 року	6500 грн
Коучінг для керівників: практикум	Global Education Business System VIP-компанія (20.03.18 року – 21.03.18 року)	4750 грн
Корпоративний тайм-менеджмент	Global Education Business System VIP-компанія (13 березня 2018 року)	2700 грн
Результативна управлінська комунікація і технологія переконливого впливу. Коучінг програма	Консалтинговий центр «Школа адміністративного управління Зіміної» (13-14 лютого 2018 року)	7820 грн
Тайм-менеджмент (управління часом) і принципи делегування	Training.com.ua Тренінги в Україні (24 січня 2018 року)	2800 грн

Враховуючи все вище викладене, досліджуваному аграрному підприємству можна запропонувати участь у тренінгах та семінарах за участю спеціалізованих фірм. Така практика сприятиме підвищенню ефективності використання робочого часу, оскільки мають значну практичну цінність.

Тобто реалізація зазначених концепцій, підходів та методів самоменеджменту орієнтовані на розвиток ключових навичок успішного менеджера, серед яких:

- здатність управляти собою за рахунок раціоналізації часу, енергії, вмінь, винахідливості, підвищення стресостійкості, вміння встановлювати чіткі та реалістичні цілі відповідно до сучасних реалій;
- постійне особистісне зростання, налаштованість та сприйнятливність до нових ситуацій та можливостей;
- вирішення проблеми шляхом опанування ефективних стратегій та управлінських підходів до прийняття рішень;
- вміння впливати на оточуючих, формувати робочі групи, здійснювати їх підтримку, навчання та розвиток;
- творчий підхід та здатність до інновацій, генерування ідей, вміння їх використовувати [2, с. 264].

Висновки. Отже, розглянувши стан самоменеджменту управлінського персоналу підприємства можна дійти висновку про недостатню обізнаність у питаннях класичних методів професійного самоудосконалення, тайм-менеджменту та ефективних інструментів у роботі над собою. У дослідженні запропоновано шляхи підвищення ефективності управлінської діяльності шляхом застосування прогресивних форм

самоменеджменту.

Список використаних джерел:

1. Лукашевич Н. П. Теория и практика самоменеджмента : Учеб. пособие. / Н. П. Лукашевич. – 2-е изд., испр. – К.: МАУП, 2002. – 360 с.
2. Чкан А.С. Самоменеджмент як головний інструмент системи мотиваційного менеджменту на підприємстві / А. С. Чкан, І. В. Ганза // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – №1 (25). – С. 261-266.
3. Грабчак О. В. Планування робочого часу як вагомий фактор професійного успіху [Електронний ресурс] / О. В. Грабчак // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2013. – № 1. – С. 69-72. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_1_17
4. Секельгіді К. Особисте самоуправління та самоменеджмент державного службовця: до визначення понять [Електронний ресурс] / К. Секельгіді // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – Вип. 4. – С. 117-122. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2016_4_22
5. Осташова В. О. Мобільні додатки як інструмент тайм-менеджменту аграрних підприємств у контексті форсайту / В. О. Осташова, І. В. Шульженко // Матеріали V міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств»: (23-27 травня 2016 р., м. Львів). – Львів : Ліга-Пресс, 2016. – С. 43-46.

Рецензент д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 338.3

Полінкевич О.М., д.е.н., професор

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО-КОМПЕТЕНТНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті проведено дослідження компетентного підходу за двома аспектами: функціональним та особистісним. Визначено доцільність використання в Україні підходів до компетентного управління Британської школи економіки. Запропоновано поєднання двох складових компетентного підходу: професійної та соціальної, які формуються навчальними закладами та підприємством. Виділено принципи соціально-компетентного управління підприємством.

Ключові слова: підприємство, соціально-компетентне управління, принципи, інноваційний розвиток, компетентність, компетенція.

Polinkevych O.

PRINCIPLES OF SOCIAL-COMPETENCE MANAGEMENT BY ENTERPRISE

The article deals with the study of the competence approach in two aspects: functional and personal. The expediency of using approaches in the competent department of the British School of Economics in Ukraine is determined. The combination of two components of the competence approach: professional and social, which are formed by educational institutions and the enterprise. The principles of socially-competent enterprise management are highlighted.

Key words: enterprise, socially competent management, principles, innovation development, competence, competence.

Полинкевич О.Н.

ПРИНЦИПЫ СОЦИАЛЬНО-КОМПЕТЕНТНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье проведено исследование компетентного подхода по двум аспектам: функциональным и личностным. Определена целесообразность использования в Украине подходов к компетентному управлению Британской школы экономики. Предложено сочетание двух составляющих компетентного подхода: профессиональной и социальной, которые формируются учебными заведениями и предприятием. Выделены принципы социально-компетентного управления предприятием.

Ключевые слова: предприятие, социально-компетентное управление, принципы, инновационное развитие, компетентность, компетенция.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливим науковими та практичними завданнями. Забезпечення випереджального розвитку економіки України відповідно до стратегії ефективного розвитку та поведінкової економіки, є основою формування інноваційної моделі економіки. У 2017 році Нобелівську премію з економіки отримав американський вчений Річард Талер. Він досліджував, «розумну» поведінку людини в економічному плані та розглядав підходи до її спонукання. Він вважав, що людина потребує поштовхів, які скеровують її дії у правильному напрямі. Лише за таких умов вона може ухвалювати економічно обґрунтовані рішення. Згідно нього це є важливим під час укладання страхових угод, рішень щодо покупок та кредитів [14]. Відповідно до цього соціально-компетентне управління підприємством набуває актуальності, оскільки основна увага концентрується у ньому на людському ресурсі та їхніх компетенціях.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Серед них заслуговують уваги роботи Богині Д.П., Грішної О.А., Долішнього М.І., Каліни А.В., Колот А.М, Лібанової Е.М, Лич Г.В., Лукашевич Н.П., Петрової І.Л., Петюха В.М., Романової Н.В., Савченко В.А., Шаульської Л.В. Янковської та ін. Питання професійної підготовки на основі компетентнісного підходу розглянуті в працях зарубіжних і вітчизняних учених: Н. Верхоглядової, А. Кібанова, Г. Ібрагімова, І. Іванової, І. Журавльової, М. Лайла, Е. Лейфа, Д. Макконела, Е. Моргунова, П. Сенге, Л. Спенсера, К. Спруде, Дж. Ходкінсона та інші.

Проте в їхніх працях немає системності та уніфікованого підходу до формування принципів соціально-компетентного управління підприємством.

Цілі статті. Метою статті є формування системності та уніфікованості підходу до формування принципів соціально-компетентного управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В економічній літературі немає єдиної точки зору щодо тлумачення термінів «компетентність» і «компетенція». Нагаєв В.М. ототожнює ці поняття, проте Воробей С., Ковальчук Г., Недашківська Т., Кібанов А., Грішнова О. розмежовують їх. Так, Недашківська Т. та Воробей С. компетентність працівників розглядають як систему професійних компетенцій відповідно до повноважень, передбачених посадою, тоді як компетенції – це особисті риси людини, які зумовлюють рівень знань і вмінь, котрі працівник може ефективно використовувати та адаптувати в різних ситуаціях та умовах праці [2; 13]. За визначенням А. Я. Кібанова компетенція – це здібність співробітника (або організації в цілому) відтворювати певний тип поведінки для досягнення цілей організації [6]. Корчак С. та Грішнова О., вважають, що «компетентність працівника (професіоналізм) – це рівень його загальної та професійної підготовки, а також широта професійного світогляду, що дозволяє йому адекватно реагувати на вимоги конкретного робочого місця чи виконуваної роботи, які постійно змінюються» [9; 3]. Девід К. МакКлелланд виокремлює компетентність як здатність компанії і її персоналу виконувати необхідні функціональні обов'язки відповідно до певного бачення, місії й цінностей. Кожна компетенція, як єдність трьох складових: когнітивна (наявність системи професійних і спеціальних предметних знань), функціональна (володіння методами, технологіями, алгоритмами виконання дій), особистісна складова (етичні й соціальні позиції й установки, відношення до виконання дій) [4, с. 7].

Загальна компетентність персоналу включає:

1) професійну компетентність – рівень теоретичних знань та вмінь їхнього практичного застосування. Цей компонент закладають та формують навчальні заклади I–IV рівнів акредитації;

2) соціальну компетентність – здатність до ефективної взаємодії і конструктивного спілкування. Компонент формується безпосередньо підприємствами;

3) особистісну компетентність – реальність самооцінки, відповідальність, культура праці, здатність до соціальної і професійної адаптації. Залежить від особистісних характеристик та мікроклімату в колективі;

4) компетентність самореалізації – здатність до саморозвитку, самонавчання, психологічної та професійної самореалізації. Залежить від особистісних характеристик та мікроклімату в колективі, моделі управління на підприємстві.

На думку Ібрагімова І., компетенція — це «сукупність повноважень, прав і обов’язків посадової особи». Компетентність розглядається як «сукупність якостей, знань і навиків працівника, необхідних для реалізації професійних компетенцій, тобто переліку відповідних повноважень якого-небудь органу або посадовця згідно законам, нормативним документам, статутам, положенням» [5, с. 134].

Характеристика професійної компетентності має складну структуру. Зімя І. вважає, що професійна компетентність персоналу передбачає наявність у нього організаційної, економічної та правової культури [7].

Струде К. класифікує компетентність за сферами застосування і виділяє в ній професійну компетентність, до складу якої входять: знання, вміння й навички в певній галузі, методичну компетентність – здатність самостійно вирішувати виникаючі проблеми, наявність системного мислення і соціальну компетентність, яка передбачає здатність до спілкування, співробітництва, здібність до вирішення конфліктів, ініціативність [15, с. 14–15].

На думку Корчака С. стимулювання компетентності включає певні завдання, до яких слід віднести [9]:

- створення гнучкої системи гідної винагороди;
- розробка і запровадження системи оцінювання результатів діяльності працівників, як колективних, так і особистих;
- залучення працівників до управлінського процесу;
- створення оптимальних умов праці та сприятливого емоційно-психологічного мікроклімату.

Компетентнісний підхід формують два аспекти: особистісний та функціональний. Розмежуємо ці поняття у таблиці 1.

Таблиця 1

Компетентнісний підхід: особистісний і функціональний аспекти [11; 10]

Особистісний аспект (Американська школа)	Функціональний аспект (Британська школа)
Суттєві відмінності	
Вивчаються якості працівника, які забезпечують успіх у роботі	Дається характеристика робочих завдань і очікуваних результатів роботи
Компетенція та компетентність синоніми. Компетентність — найвищий рівень досягнення компетенцій	Компетенції як структурні складові компетентності
Предмет дослідження в компетентнісному підході	
Особистісні характеристики	Характеристики діяльності
Мета компетентнісного підходу	
Вивчення людини, її здібностей та якостей	Вивчення посади, стандартів діяльності, професійних вимог
Основний інструментарій діагностики компетентності	
Психологічне тестування (Результат – профіль співробітника)	Проектні завдання робочого місця (Результат – профіль посади)
Переваги	
Великий арсенал засобів для вивчення особистісних характеристик	Можливість описати завдання (функціональні обов’язки)
Обмеження	
Проблеми практичної реалізації без підготовки	Невідоме джерело активізації виконання роботи на відповідному рівні

На нашу думку, для української економіки є прийнятнішим функціональний аспект компетентнісного підходу, у якому розглядаються дається характеристика робочих завдань і очікуваних результатів роботи, визначаються компетенції як структурні складові компетентності, характеризується діяльність, вивчаються посади, стандарти діяльності, професійні вимоги, окреслюються проектні завдання робочого місця (результат – профіль посади). За цього аспекту є можливість описати завдання (функціональні обов'язки), проте невідоме джерело активізації виконання роботи на відповідному рівні.

Важливими елементами є соціальна та професійна компетентність, оскільки ними можна управляти. Відповідно до цього соціально-компетентне управління підприємством можна визначити як філософію управління, яка розглядає підприємство як сукупність компетенцій, згрупованих для функціонування, та формує конкурентні переваги на внутрішньому і зовнішньому ринку, визначальним елементом досягнення успіху яких є соціальна складова у колективі.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі основні принципи соціально-компетентного управління підприємством:

- 1) системність захисту особистісних прав у колективі;
- 2) однаково справедливе ставлення до всіх членів соціальної системи підприємства, включаючи працівників, власників, акціонерів, інвесторів, споживачів, підрядників тощо;
- 3) формування зацікавленості та заохочуваність у активній співпраці та створення сприятливого соціально-психологічного клімату та умов праці;
- 4) прозорість у всіх відносинах всередині підприємства та із зовнішніми суб'єктами, що формує ефективну структуру балансу, задовільний фінансовий стан, підвищує продуктивність;
- 5) формування системи стимулювання праці та відповідальності за результатами праці;
- 6) дотримання принципів інноваційного розвитку, до яких належать принцип орієнтації на інноваційний шлях розвитку; принцип балансу інтересів суб'єктів інноваційного процесу; принцип «розумної» орієнтації інновацій на задоволення інтересів споживачів; принцип підтримки рівноваги між споживанням і відновленням природних ресурсів; принцип альтернативності варіантів розвитку; принцип паритету між ступенем ризику й очікуваними результатами (принцип виправданого ризику); принцип гнучкого реагування, принцип «розумної крайності» ринкових позицій, принцип визначення пріоритетів інноваційного розвитку.
- 7) принцип ефективного керівництва на засадах соціального партнерства;
- 8) принцип залучення персоналу до розподілу результатів праці та формування задекларованої соціальної справедливості відповідно до компетентнісних завдань;
- 9) принцип системно-процесного підходу;
- 10) принцип вдосконалення та самореалізації працівників;
- 11) принцип обґрунтованості у прийнятті рішень з урахуванням соціальних та психологічних особливостей компетентнісних груп у межах підприємства;
- 12) принцип орієнтації на споживача та формування особливої компетентнісної групи як невід'ємної складової підприємства;
- 13) принцип взаємовигідних відносин з постачальниками та формування особливої компетентнісної групи як невід'ємної складової підприємства;
- 14) принцип адекватності та коректності у стосунках з зовнішнім світом.

Список використаних джерел:

1. Волобаєва І.О. Компетенції: ключовий елемент управління людським капіталом організації / І.О. Волобаєва // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2014. – № 2. – С. 223–228.
2. Воробей С. Модель компетенцій как элемент системы управления персоналом / С. Воробей // Новости турбизнеса. – 2007. – № 9. – С. 46–47.
3. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2006. – 559 с.

4. Дэвид К. МакКлелланд. Понятие компетенции: [Электронный ресурс] / Дэвид К. МакКлелланд. – Режим доступа: http://www.timetogo.ru/articles/-/what_is_competency.htm.
5. Ибрагимов Г. И. Компетентностный подход в профессиональном образовании / Г. И. Ибрагимов // *Educational Technology & Society*. – 2007. – № 10 (3). – С. 361–365.
6. Кибанов А. Я. Основы управления персоналом [Электронный ресурс] : учеб. материалы / А. Я. Кибанов, В. Г. Коновалова. – Режим доступа : <http://www.cordis.ru>
7. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: [Электронный ресурс] / И. А. Зимняя. – Режим доступа: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:g39tUUKnwloJ:www.nepfoiskola.hu/eaea/EAEA_ru/
8. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – 2-ге вид., допов. – К. : КНЕУ, 2003. – 298 с.
9. Корчака С.М. Компетентність персоналу як складова стратегічного управління підприємством / С.М. Корчака // *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. – 2010. – № 4 (43). – С. 220–223.
10. Литовченко І.В. Розвиток професійної компетентності управлінського персоналу: дис... к.е.н. зі спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / І.В. Литовченко; ХНЕУ. – Х.: 2011. – 282 с.
11. Лугова В. М. Забезпечення розвитку професійної компетентності управлінського персоналу на засадах програмно-цільового підходу / В. М. Лугова, І. В. Литовченко // *Економічний часопис-XXI*. – 2014. – № 9–10(2). – С. 56–59.
12. Нагаев В. М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант) : навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 198 с.
13. Недашківська Т. Професійна компетентність та компетенції державного службовця: об'єм термінологічного значення понять / Т. Недашківська // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. – 2008. – № 1. – С. 73–81.
14. Споживачі і дурниці: Нобелівська премія за «поведінкову економіку» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.dw.com/uk/споживачі-і-дурниці-нобелівська-премія-за-економіку/a-40878044.
15. Спрудэ К. А. Оценка компетенций в разработке системы персонал-технологий организации: [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эконом. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда)» / К. А. Спрудэ. – СПб, 2009. – Режим доступа: <http://webcache.googleusercontent.com>.

УДК 005.34

Потьомкіна О.В., к.е.н., доцент

Чиж Н.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ ГОСПОДАРЮВАННЯ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджені чинники впливу на становлення корпоративного управління у вітчизняній практиці господарювання. Виокремлені основні групи учасників корпоративної системи та сформовано їх інтереси. На цій основі запропоновано механізм управління корпораціями, що полягає у комплексному підході та включає в себе економічні, мотиваційні, організаційні заходи.

Ключові слова: корпоративне управління, комплексний підхід, механізми, ефективність.

Потёмкина Е.В., Чиж Н.М.

ИССЛЕДОВАНИЕ СТАНОВЛЕНИЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ (ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

В статье исследованы факторы влияния на становление корпоративного управления в отечественной практике хозяйствования. Выделены основные группы участников корпоративной системы и сформированы их интересы. На этой основе предложен механизм управления корпорациями, который заключается в комплексном подходе и включает в себя экономические, мотивационные, организационные мероприятия.

Ключевые слова: корпоративное управление, комплексный подход, механизмы, эффективность.

Potomkina E., Chyzh N.

RESEARCH OF CORPORATE GOVERNANCE DEVELOPMENT IN DOMESTIC PRACTICE OF BUSINESS (THEORETICAL ASPECT)

The article investigates the factors influencing the formation of corporate governance in the domestic practice of management. The main groups of participants of the corporate system are identified and their interests

are formed. On this basis, a mechanism for managing corporations is proposed, consisting of an integrated approach and includes economic, motivational, organizational measures.

Key words: corporate governance, complex approach, mechanisms, efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній економіці однією із форм господарювання, яка відповідає умовам ринкових відносин та стимулює їх прогрес, є корпоративна. Вона здатна забезпечити концентрацію та централізацію капіталів, обмежуючи рівень ризику. Тому в Україні саме розвиток корпорацій має сприяти зміні та удосконаленню структури власності, мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів і залученню зовнішніх інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання ефективної практики корпоративного управління базуються в основному на зарубіжному досвіді, якому приділяється велика увага. Теоретичні положення формування корпоративної системи управління щодо ефективності господарювання висвітлені в роботах Дж. Гелбрейта [1], А. Берлі, Г. Мінз [2], Р. Коулз [3], М. Дженсен, У. Меклінг [4], П. Друкера [5], К. Маєра [6], В. Гриньової [7], В. Євтушевського [8], О. Краковського [9].

Проте актуальним питанням для українських підприємств корпоративного типу в умовах глобалізації залишається формування комплексного механізму управління [10]. Проблеми спільності інтересів власників компаній, менеджерів та інших зацікавлених сторін корпоративних підприємств хоча і перебувають під ретельним наглядом державних інститутів, учасників фондового ринку та інших дослідників, але є не достатньо адаптовані для застосування у практиці сучасних підприємств, чим і обумовлений вибір теми.

Цілі статті. Метою статті є дослідження становлення формування корпоративного управління в Україні, його основних концептуальних складових для формування подальших рекомендацій ефективного їх використання на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Корпоративна форма бізнесу – явище порівняно нове, що виникло у відповідь до вимог часу, а це, в свою чергу, спричинило виокремлення проблемних питань його існування в Україні, зокрема: основна частина підприємств існують у формі товариств, що створені в процесі приватизації; недосконалість законодавчої бази; переважна більшість людей, зацікавлених в діяльності товариств, не володіє належним рівнем корпоративної культури та досвідом корпоративних відносин тощо. Проте усвідомлення необхідності запровадження ефективного корпоративного управління відчувається на всіх рівнях через наявність нормативних актів, де задекларовані усі необхідні пункти корпоративного управління; здійснюється багато освітніх заходів; друкується ряд навчальних видань з питань корпоративного управління, що впливає на формування постулатів корпоративного управління сьогодення [11, 12].

Розробці сучасних форм корпоративного управління передували наступні концепції, які з'явилися у 90-ті рр. ХХ ст. [12, 13]:

1) концепція «співучасників» розглядається в найбільш широкому трактуванні корпоративного управління – це облік і захист інвесторів, як фінансових, так і нефінансових, тобто тих, що здійснюють внесок до діяльності корпорації. При цьому до нефінансових інвесторів можуть належати службовці (специфічні навички для корпорації), постачальники (специфічне устаткування), місцеві органи влади (інфраструктура і податки на користь корпорації);

2) корпорації, управління якими здійснюється відповідно до концепції вартості капіталу акціонерів, концентруються на діяльності, здатній підвищити вартість корпорації (тобто, вартість капіталу акціонерів), і скоротити масштаби діяльності або продати підрозділи, які не можуть сприяти підвищенню вартості компанії.

Основною економічною причиною виникнення корпоративного управління – є відділення володіння від безпосереднього управління власністю. У результаті чого зростає

роль найманих менеджерів, які здійснюють безпосереднє управління діяльністю. Як наслідок – виникають різні групи учасників, кожна з яких переслідує свої власні інтереси (рис. 2). Тобто, у зв'язку з таким управлінням складаються певні відносини, що потребують особливих підходів і системи управління та регулювання.

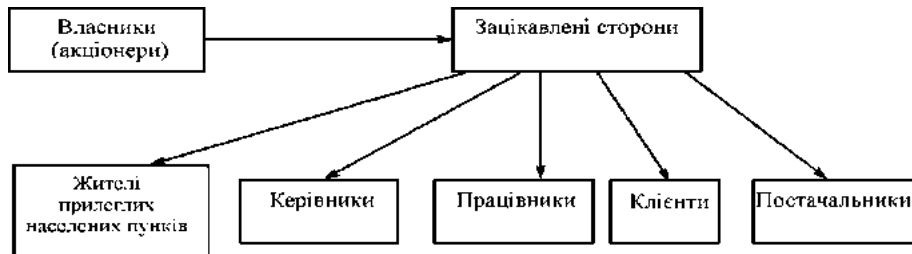

Рис. 2. Елементи системи корпоративного управління

Серед важливих чинників впливу на формування національної моделі корпоративного управління можна виділити [14]:

- структуру володіння акціями у корпораціях;
- специфіку фінансової системи в цілому як механізму трансформації заощаджень в інвестиції (типи і розподіл фінансових контрактів, стан фінансових ринків, типи фінансових інститутів, роль банківських інститутів);
- співвідношення джерел фінансування корпорації; макроекономічна і економічна політика в країні;
- політичну систему (існує ряд досліджень, у яких проведено прямі паралелі між моделлю політичної системи «виборці – парламент – уряд» і моделлю корпоративного управління «акціонери – рада директорів – менеджери»);
- історію розвитку і сучасні особливості правової системи і культури;
- традиційну (що історично склалася) національну ідеологію; практику існуючих ділових відносин;
- традиції і ступінь втручання держави в економіку і її роль у регулюванні правової системи.

Варто зауважити, що певна консервативність характерна для будь-якої моделі корпоративного управління, а формування його конкретних механізмів зумовлене історичним процесом в конкретній країні. Це означає що не варто чекати швидких змін моделі корпоративного управління внаслідок радикальних правових змін.

Одним з головних чинників впливу на успішну діяльність корпорації – є забезпечення її власним капіталом та можливість доступу до інвестиційного капіталу. Варто зауважити, що за рахунок інвестиційного капіталу, з одного боку, підприємством буде здійснюватися контроль за діяльністю менеджерів і виконанням їх зобов'язань перед інвесторами, з другого боку, інвестори матимуть підстави бути впевненими у тому, що їхні фінансові менеджери розумно використовують інвестиції для розвитку фінансово-господарської діяльності.

Вирішення зазначених вище проблем можливе лише при здійсненні комплексного управління розвитком корпорації, яке включає в себе наступні механізми [8,12]:

1) економічні: акціонерний механізм інвестування виробництва; венчурний механізм інвестування виробництва; механізм реінвестування у розвиток виробництва; механізм відтворення основних фондів; механізм залучення коштів, що інвестуються у виробництво;

2) мотиваційні: механізм мотивації науково-технічного розвитку виробництва; механізм мотивації високоякісної праці; механізм мотивації підприємництва; механізм господарської діяльності;

3) організаційні механізми: механізм структурних змін; механізм організаційно-адміністративних змін; інформаційні механізми; правові механізми.

Заходи розвитку корпорацій в Україні [15]:

- створення сприятливого інвестиційного клімату, що зміцнить довіру інвесторів до українських корпорацій;
- створення нормативно-правової бази здійснення підприємницької діяльності без суперечливих правових актів;
- створення прозорого і ліквідного фондового ринку;
- ліквідації тіньових систем купівлі-продажу цінних паперів;

Корпорації є потужним механізмом впливу на економічний розвиток країни, оскільки дають змогу концентрувати значні матеріальні, фінансові та людські ресурси для подолання складних науково-технічних і виробничо-господарських проблем. Розвиток корпорацій в Україні має сприяти зміні та вдосконаленню структури власності, мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів і залученню зовнішніх інвестицій.

Входження українських корпорацій у систему цивілізованого корпоративного управління, заснованого на вимогах сучасного бізнесу, менеджменту і маркетингу, можливе при дотриманні наступних умов: чітке визначення цілей діяльності корпорації й способів мотивації її власників; реструктуризація корпорації до рівня самокерованих структур під контролем акціонерів; вибір організаційної структури, адекватної поставленим цілям: виробництво, збут продукції, інновації, маркетинг; розробка єдиних принципів роботи корпорації у вигляді місії, філософії або іншого основного документа; зміна філософії оплати праці персоналу, особливо вищих менеджерів.

Переходячи до оплати праці, що враховує реальний внесок кожного працівника як в одержання поточного прибутку, так і у формування капіталізованого прибутку корпорації, вищий менеджмент, як правило, зустрічається із проблемою особистої зацікавленості акціонерів. Якщо пакет акцій значний, то й вплив акціонера вагомий у прийнятті рішень, і частка прибутку, що розподіляється за підсумками фінансового року, значна [16]. Якщо ж пакет акцій незначний, то мотивація зрушується в напрямі одержання високої оплати за підсумки роботи. Тому реальна система оплати праці в корпораціях повинна враховувати три компоненти: пряму оплату праці за виконувану роботу на основі контракту; дохід від частки акцій за підсумками фінансового року; додаткові виплати й пільги (бонуси), обумовлені в кожній корпорації внутрішніми документами.

За такої схеми оплати праці вищі менеджери повинні одержувати високий дохід, що стимулює до інтенсивної праці, до збільшення частки капіталізованого прибутку, до розширення соціальних виплат і гарантій у корпорації. Визначений шлях усуне протиріччя між високою оплатою праці вищих менеджерів корпорацій і результатами роботи самих корпорацій.

Рівень розвитку корпоративного управління в країні визначається рівнем розвитку корпоративного законодавства і корпоративної культури. Остання охоплює корпоративні традиції, що склалися протягом існування корпорації, та звичайну практику ділових відносин, локальні нормативні акти акціонерних товариств. У зв'язку з тим, що з багатьох причин рівень розвитку корпоративної культури в Україні не є високим, головна увага під час реформування корпоративних відносин має бути приділена законодавству.

На сучасному етапі у вітчизняній практиці управління відбулися зміни у ставленні культури організації, її почали застосовувати як фактор підвищення конкурентоспроможності, адаптивності, ефективності виробництва і управління [15].

Корпоративна культура впливає як на процес управління персоналом, так і на роботу підприємства в цілому: чим вищий рівень корпоративної культури, тим менше персонал має потребу у чіткому регламентуванні діяльності, у директивах, настановах, детальних схемах і докладних інструкціях і тим вищим є престиж і конкурентоспроможність підприємства [12].

Оскільки відповідно до принципів корпоративного управління корпоративна структура повинна захищати права акціонерів, то між власниками і керівниками мав би формуватися певний компроміс, у результаті якого кожна зі сторін довіряє іншій, делегує їй відповідні функції і права. Залежно від характерних особливостей структури власності, ступеня її концентрації, особливостей механізмів фінансового регулювання, фондових ринків і

національного акціонерного законодавства можуть формуватися різні системи корпоративного управління. Проте пряме і автоматичне перенесення зарубіжних моделей на несформований ґрунт перехідних економік є не просто недоцільно, але і небезпечно для подальшого реформування [6].

Висновки. Отже, сучасна система корпоративного управління в Україні знаходиться на стадії еволюційного становлення. У теперішній час найбільш привабливими для вітчизняних та іноземних інвесторів є чотири характеристики корпоративної форми бізнесу в Україні: самостійність корпорації як юридичної особи, обмежена відповідальність індивідуальних інвесторів, можливість передачі іншим особам акцій, що належать індивідуальним інвесторам, централізоване управління [15].

Не існує даних про те, що «правильне» корпоративне управління обов'язково забезпечить високу конкурентоспроможність компанії. Наприклад, багато крупних «сімейних» компаній, які не відповідають стандартам корпоративного управління, є конкурентоспроможними. Вважається, що корпоративне управління страхує від зловживань, проте робить компанії менш гнучкими.

Варто зазначити, що розвиток і удосконалення корпоративного управління неможливо без застосування передових технологій (прикладних бізнес програм), основою яких є перетворення стратегічних знань у ключовий ресурс успішного розвитку сучасних акціонерних товариств. Для них притаманним є підвищення внутрішнього контролю і підвищення соціальної відповідальності компаній [14].

У той же час, компанії, що дотримуються стандартів корпоративного управління, мають безперечну перевагу при залученні інвестицій. На думку інвесторів, ефективне корпоративне управління забезпечує чесність і ділові якості менеджменту, прозорість діяльності компанії, тому ризик втрати засобів праці зменшується. Дослідження свідчать про те, що капіталізація компаній з хорошим корпоративним управлінням є значно вищою за інші компанії на ринку [13].

Список використаних джерел:

1. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Дж. Гэлбрейт. – М. : Эксмо, 2008. – 1200 с.
2. Berle A. The Modern Corporation and Private Property / A. Berle, G. Means. – New York : Macmillan, 1932. – 418 p.
3. Coase R. The Nature of the Firm / R. Coase // *Economica*. – 1937. – № 4. – P. 386-405.
4. Дженсен М. К. Теория фирмы: поведение менеджеров, агентские издержки и структура собственности / М. К. Дженсен, У. Х. Меклинг // *Вестник С.-Петербур. ун-та. Серия Менеджмент*. – 2004. – № 4.
5. Drucker P. F. Concept of the corporation / P. F. Drucker. – New York : John Day Co., 1972. – 319 p.
6. Маер К. У пошуках кращого директора. Корпоративне управління в перехідній та ринковій економіках / К. Маер. – К. : Основи, 1996. – 189 с.
7. Гриньова В. М. Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні / Гриньова В. М. – К., 2003. – 324 с.
8. Євтушевський В. А. Основи корпоративного управління : навч. посіб. / В. А. Євтушевський. – К. : Знання-Прес, 2002. – 317 с.
9. Krakovsky A. Corporate governance after mass privatization: the Ukrainian perspective, working paper. – 2002.
10. Колосова Л. Корпоративне управління в Україні в умовах глобалізації: проблеми та перспективи розвитку / Л. Колосова // *Юридичний журнал*. – 2008. – №4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://text-article.ru/stati_po_menedzhmentu/korporativne_upravlinnya_v_ukrain_v_umovah_globalzatsii_problemi_ta_perspektivi_rozvitku.html
11. Радьгин А. Д., Гонтмахер А. Е., Межераупс И. В. Экономико-правовые факторы и ограничения в становлении моделей корпоративного управления / А. Д. Радьгин, А. Е. Гонтмахер, И. В. Межераупс. – М. : Институт экономики переходного периода, 2004. – 305 с.
12. Мальська М. П. Корпоративне управління: теорія і практика : [підруч.] / М. П. Мальська, 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/menedzhment/korporativne_upravlinnya_-_malska_mp
13. Бухвалов А. В. Корпоративное управление как объект научных исследований / А. В. Бухвалов // *Российский журнал менеджмента*. – 2005. – Т. 3. – №3. – С. 81–96.
14. Радьгин корпоративного управления / А. Д. Радьгин, Р. М. Энтов, И. В. Межераупс. – М. : Институт экономики переходного А. Д., Энтов Р. М., Межераупс И. В. Особенности формирования национальной модели периода, 2003. – 164 с.
15. Холод В. В. Корпоративне управління в Україні: характерні риси / В. В. Холод // http://www.gusnauka.com/5_PNW_2010/Economics/59279.doc.htm/
16. Дорош В. Ю. Фінансова поведінка домогосподарств в ринкових умовах господарювання / В. Ю. Дорош, К. С. Чепель // *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. Збірник наукових праць. – Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2012. – Випуск 9 (33). – Ч. 1. – С. 361-372.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 331.101.3

Сазонова Т.О., к.е.н, доцент

Кононенко А.В., Кононенко І.В., магістранти

Полтавська державна аграрна академія

СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто сутність системи стимулювання персоналу. Розкритий взаємозв'язок стимулювання персоналу і підвищення результативності підприємства. Охарактеризовані основні методи та види стимулювання персоналу. Досліджені особливості формування сучасної системи оплати праці, її основні принципи та джерела фінансування. Проаналізована сучасна система преміювання та доплат на прикладі аграрного підприємства. Вивчено основні правила стимулювання персоналу. На основі дослідження було запропоновано заходи щодо удосконалення стимулювання праці персоналу сучасного підприємства.

Ключові слова: стимулювання персоналу, нематеріальне та матеріальне стимулювання, оплата праці, премії та доплати, фінансування персоналу.

Сазонова Т. А., Кононенко А. В., Кононенко И. В.

СТИМУЛИРОВАНИЕ РАБОТНИКОВ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрена сущность системы стимулирования персонала. Раскрыта взаимосвязь стимулирования персонала и повышения результативности предприятия. Охарактеризованы основные методы и виды стимулирования персонала. Исследованы особенности формирования современной системы оплаты труда, ее основные принципы и источники финансирования. Проанализирована современная система премирования и доплат на примере аграрного предприятия. Изучены основные правила стимулирования персонала. На основе исследования были предложены меры по совершенствованию стимулирования труда персонала современного предприятия.

Ключевые слова: стимулирование персонала, нематериальное и материальное стимулирование, оплата труда, премии и доплаты, финансирование персонала.

Sazonova T., Kononenko A., Kononenko I.

EMPLOYEES STIMULATION AS AN FACTOR OF INCREASING ENTERPRISE'S ACTIVITY EFFECTIVENESS

In the article essence of the personnel incentive system is considered. The relationship between personnel simulation and enterprise performance improvement is revealed. The main methods and types of personnel incentives are characterized. The features of the formation modern payment system, its basic principles and financing sources are explored. The modern bonus-system and additional payment system are analyzed on the example of an agricultural enterprise. The basic incentives personnel rules were studied. Based on the study, measures to improve personnel incentives of the personnel of modern enterprise were proposed.

Key words: personnel incentive, non-material and material incentives, payment, bonuses and additional payments, personnel financing.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку економіки успішна діяльність підприємства залежить від результативності використання трудових ресурсів, їх здібностей, кваліфікації та навичок. З огляду на зазначене, перед кожним керівником підприємства постає питання ефективної організації роботи кожного працівника; підбору адекватної зовнішньому та внутрішньому середовищу організації систем мотивації та стимулювання. Зокрема зазначимо, що ефективна система мотивації та стимулювання персоналу підприємства здійснює прямий вплив на чисельність

висококваліфікованого персоналу; формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективі; якість та вчасність виконання всіх робіт та завдань тощо. Основною метою процесу стимулювання є отримання максимальної віддачі, знань, навичок від наявного персоналу, що дозволяє підвищити загальну результативність діяльності підприємства. Разом з тим, досягти зазначеного достатньо складно, адже, вимоги сьогодення висувають необхідність застосування персоніфікованого підходу до управління персоналом, його мотивацією, розвитком. Необхідним є знання професійних та особистісних рис та особливостей кожного працівника, його потреби та потенціал. Лише за цих умов є можливим застосувати результативні засоби стимулювання зокрема, та сформувані ефективну систему мотивації в цілому.

Отже, в управлінській практиці питання розробки ефективних систем мотивації персоналу набувають ключового значення задля забезпечення стратегічної цілі підприємства – конкурентоспроможного існування на ринку, ведення прибуткового бізнесу в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням стимулювання працівників займалися та займаються на даний момент багато зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед зарубіжних можна виділити: В. Врум, А. Маслоу, Д. Мак-Клеланд та інші. Серед сучасних вітчизняних: Вареник О. Ф. [3], Грищенко В. Ф. [5], Драч О. І. [2], Медік А. О. [4], Мурашка Є. [1], Лещенко Л. О. [11] та інші. Актуальність та необхідність продовження досліджень з даної теми обумовлена тим, що без мотивації працівника неможливо нормальний розвиток підприємства з одного боку, а з іншого – змінні зовнішні та внутрішні умови функціонування вимагають використання найсучасніших, передових методів стимулювання, що мають відповідати індивідуальним особливостям функціонування конкретного господарського суб'єкта.

Цілі статті. Вивчення та аналіз сучасної системи стимулювання персоналу підприємства, як фактора підвищення результативності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головним етапом раціонального використання персоналу є розробка та запровадження ефективної системи стимулювання працівників підприємства. Стимулювання праці безпосередньо впливає на покращення роботи персоналу, в результаті цього покращується продуктивність праці, що має велике значення для збільшення обсягів виробництва продукції, підвищення ефективності виробництва, а отже підвищується прибуток підприємства.

Стимулювання персоналу – це вживані заходи, що забезпечують співробітникам гідні умови праці та задоволення їхніх особистих інтересів. Природно, ці заходи спрямовані на досягнення цілей організації [1, с. 53].

Формування ефективної системи стимулювання працівників за трудову діяльність передбачає застосування як матеріальних, так і нематеріальних форм винагородження персоналу (рис. 1). Отже, методи стимулювання персоналу сучасного підприємства поділяються на матеріальні та нематеріальні. Варто зазначити, що максимального мотиваційного ефекту можливо досягти лише за умови їх спільного використання. Окремо один від одного вони здатні здійснювати лише тимчасовий мотиваційний ефект. Завдання ефективного менеджменту ж полягає в досягненні довгострокового позитивного ефекту.

Стимулююча дія заробітної плати виявляється через її організацію, відповідну побудову і використання її підсистем: тарифної системи, форм заробітної плати, преміальних систем

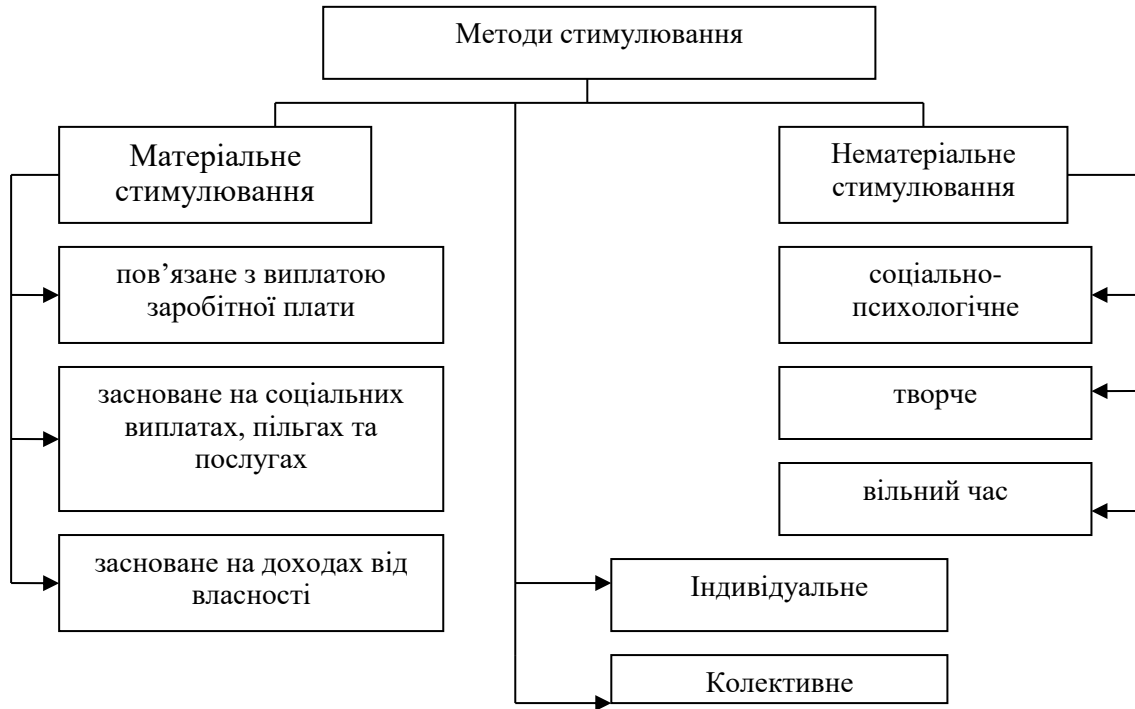

Рис. 1 Методи стимулювання персоналу підприємства
Джерело: сформовано автором на основі [2, с. 370; 3, с. 98; 4].

Основним видом матеріального стимулювання, який застосовується на всіх підприємствах є заробітна плата працівників (рис. 2).

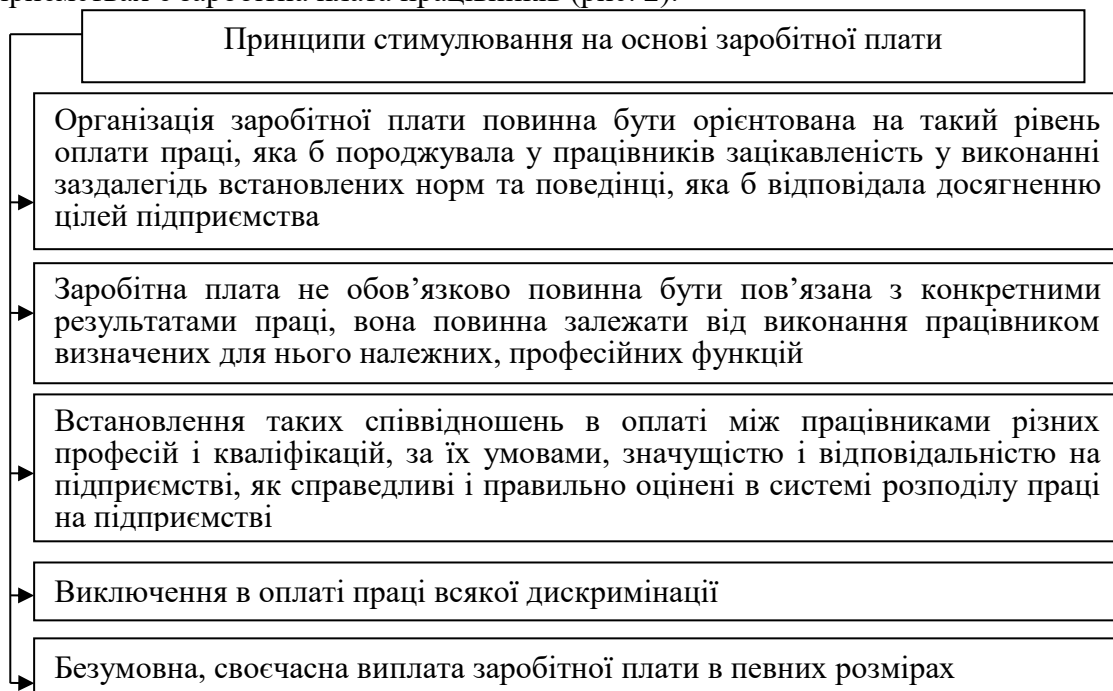

Рис. 2 Основні принципи стимулювання на основі заробітної плати
Джерело: систематизовано автором на основі [3, с. 100]

Основу формування заробітної плати у сільськогосподарському виробництві складають: вид роботи, що виконується; компетенції працівника; ефекти роботи (індивідуальні в сфері реалізації завдань чи визначених цілей, колективні/групові

результати підприємства як сукупності); ринкові критерії [5]. Проблема сучасної оплати праці в системі аграрного виробництва полягає в недостатньому її стимулюванні процесу зростання кваліфікації та професійного розвитку, зокрема керівного складу різних рівнів. Натомість, на наш погляд, в сучасних умовах господарювання актуальним є компетентнісний підхід, якій створює умови для нарощування конкурентоздатності організації. Якщо для керівної системи важливими є «hard skills», то для керуючої як «hard skills», так і «soft skills».

У матеріальному стимулюванні працівників можна виділити два самостійних напрямки: преміювання за результатами праці, що включає в себе доплати, надбавки до заробітної плати, компенсації; матеріальне заохочення.

Найважливішим напрямком матеріального стимулювання є преміювання. Премія стимулює особливі підвищені результати праці та її джерелом є фонд матеріального заохочення. Преміювання має здійснюватися за досягнення окремих працівником (індивідуальна форма преміювання) або трудовим колективом (колективна форма преміювання) певних виробничих показників. При організації преміювання необхідно враховувати розмір премії, а точніше, співвідношення премії з основною оплатою праці. Це викликано тією обставиною, що існує так званий поріг зацікавленості (мінімальний розмір премії), опускатися нижче якого не можна, інакше втрачається сам сенс преміювання. Прийнято, що цей поріг має складати не менше 12-15 % від розміру середнього розміру оплати праці. На наш погляд, цей мінімальний рівень має бути врахований керівництвом, але встановлюватися у розмірах значно більших (до 50 %) задля отримання дійсного ефекту стимулювання.

Приклад різноманітних премій та доплат, що застосовуються у типовому сучасному аграрному підприємстві (ТОВ «ПОЛТАВА-САД» Полтавського району, Полтавської області) (табл. 1).

Таблиця 1

Приклад премій та доплат у ТОВ «ПОЛТАВА-САД», 2012-2016 рр.

Вид премій чи доплат	Розмір премій та доплат
Премії на професійні свята працівників	8-10 % ставки (окладу)
Премії за перевищення планових показників	10-15 % ставки (окладу)
Індивідуальні премії за високі досягнення	20 % ставки (окладу)
Премії на початок та закінчення посівних робіт	25 % ставки (окладу)
Доплати за роботу у шкідливих умовах праці	12 % тарифної ставки (окладу)
Доплати за роботу з отрутохімікатами	24 % ставки (окладу)
Доплати за роботу у понаднормовий час	100 % тарифної ставки

Згідно даних табл. 1 відсоток премій, доплат в ТОВ «ПОЛТАВА-САД» коливаються в межах від 8-25 % тарифної ставки (окладу), за виключенням доплат за працю у понаднормовий час. Деякі премії та доплати виплачуються усім працівникам підприємства, а деякі залежно від результатів та умов роботи. Тобто, рівень преміювання, доплат, хоча й у переважній більшості перевищує поріг значимості, але не суттєво. На рівень оплати праці, в тому числі премій в аграрному підприємстві впливає валовий прибуток як кінцевий результат діяльності підприємства. За сучасного зростання рівня витрат виробництва, як наслідок – собівартості продукції, у підприємств, які не зосередили належну увагу на питаннях ресурсозбереження, зниження собівартості продукції, спостерігаються проблеми у сфері нарощування обсягів валового виробництва та підтримки високого рівня конкурентоспроможності.

Важливим засобом стимулювання є формування адекватного потребам персоналу конкретного підприємства соціального пакету, системи немонетарного стимулювання. До його складу можуть входити: різноманітні соціальні виплати, пільги та послуги, субсидії на харчування у їдальнях підприємства, оплата житла або його надання, медичне

страхування, оплачувані відрядження, надання путівок у санаторії, оплата навчання персоналу (їх дітей), організація та оплата (повна чи часткова) відпочинку дітей співробітників тощо. Перелічені засоби покликані не лише підвищити мотивацію персоналу, але й сприяти зростанню рівня лояльності працівників.

Нематеріальна мотивація поєднує соціально-психологічні, творчі стимули та стимулювання персоналу вільним часом. Дані стимули передбачають: сприятливий режим робочого часу та відпочинку, можливість формування робочого графіку для, надання додаткового вільного часу, підкреслення важливої ролі працівника, розподіл влади, делегування повноважень, нагородження різного роду (дипломами, призами, публічне визнання на дошках пошани, похвала перед усім колективом за гарні результати), постійна організація розвитку персоналу (стажування, підвищення рівня кваліфікації), створення сприятливого психологічного клімату в колективі (шляхом застосування різних стилів лідерства, засобів team building), покращення умов праці і збереження здоров'я працюючих, кар'єрне зростання.

Нематеріальна мотивація спонукає працівників до досягнення кращих результатів у довгостроковій перспективі, дозволяє їм максимально розкрити і реалізувати свій трудовий потенціал. Для працівника важливо знати, що він працює там, де його цінують, поважають, прислуховуються до його думки, там, де з ним рахуються і дозволяють почувати себе «своїм» в колективі [6, с. 106].

Наразі зростає роль управління персоналу, засноване на принципах управління командами: створення управлінських команд, управління командою працівників. При цьому необхідним є поєднання колективного (командного) стимулювання з індивідуальним. Колективне стимулювання передбачає мотивацію певного структурного підрозділу, виробничої бригади, колективу – команди, що разом працювала над одним завданням за досягнення, які позитивно відобразилися на результатах діяльності підприємства. Індивідуальне стимулювання передбачає визнання окремого працівника, члена команди за бездоганне виконання своїх обов'язків та внесок покращення результатів діяльності підприємства.

Зазначимо, що сільськогосподарська праця має свою специфіку, яка впливає на її оплату. Адже, за умови однакових витрат існує ймовірність отримання різних кінцевих результатів діяльності, що залежить від родючості ґрунтів, застосування сортового матеріалу та добрив, природно-кліматичних умов, проявів сезонності. Отже, фінансування в персонал вимагає значних фінансових витрат, проте, в подальшому підприємство збільшує кількість працівників, які надають більш якісні послуги, що в свою чергу, приводить до збільшення прибутків підприємства та підвищення продуктивності праці персоналу [7].

Цілями функціонування системи управління витратами на персонал підприємства є підвищення конкурентоспроможності підприємства; підвищення ефективності діяльності підприємства, зокрема, досягнення максимального прибутку; забезпечення високої соціальної ефективності функціонування трудового колективу; формування позитивного іміджу підприємства на ринку.

Суб'єктами управління витратами на персонал є держава (чи інші інститути), роботодавець (керівник) й певною мірою сам працівник. Відповідно, під час вибору напрямів, визначення розміру й джерел відшкодування витрат на персонал необхідно враховувати такі фактори [8, с. 638-639]:

- нормативно-правові основи регулювання витрат на персонал, єдині для всіх суб'єктів господарювання;
- волю роботодавця, визначальні напрями, ліміти і джерела фінансування витрат на персонал лише на рівні підприємства;
- поведінку працівників, оскільки, по-перше, роботодавець має орієнтуватися на потребу працівників у процесі управління витратами на персонал для їх оптимізації; по-друге, працівники самі можуть здійснювати вкладення у розвиток свого освітнього, кваліфікаційного, культурного потенціалу, який роботодавець прагне вигідно реалізовувати у конкретному підприємстві.

На кожному підприємстві утворюється фонд заробітної плати, який складається з

основної заробітної плати, додаткової та заохочувальних і компенсаційних виплат.

Механізм оплати праці є складною системою взаємопов'язаних заходів, за допомогою яких на різних інституційних рівнях їх застосування формуються мотиваційні передумови та здійснюється безпосередній стимулюючий вплив на найману робочу силу шляхом забезпечення надання їй винагороду за кінцеві результати праці і за допомогою якого забезпечується висока (або низька) ефективність реалізації особистого фактора виробництва. Тому важливо аналізувати вплив факторів на фонд оплати праці.

Проаналізуємо вплив факторів на прикладі ТОВ «ПОЛТАВА-САД» Полтавського району, Полтавської області на зміну фонду оплати праці (табл. 2).

Таблиця 2

Вихідна інформація для факторного аналізу фонду оплати праці у
ТОВ «ПОЛТАВА-САД», 2014-2016 рр.

Показники	Роки			2016 р. до 2014 р.	
	2014	2015	2016	абсолютне відхилення, (+,-)	відносне відхилення, %
Обсяг виробництва продукції (у діючих цінах), тис. грн	13847,8	24523,3	12237,3	-1610,5	-11,6
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	93	92	110	17	18,3
Фонд оплати праці, тис. грн	1735,1	1821,8	6953,6	5218,5	300,7
Середньорічна заробітна плата одного працівника, грн	18657,0	19802,2	63214,5	44557,5	238,8
Зарплатомісткість, грн	0,1	0,1	0,6	0,5	500

Проведемо факторний аналіз. Модель факторного аналізу фонду оплати праці: $ФОП = 6953595 \text{ грн}$ Загальна зміна (+,-) фонду оплати праці $\Delta ФОП = 5218,5$ тис. грн. У тому числі за рахунок факторів: 1. Середньооблікової чисельності працівників: $\Delta ФОП_{\text{чп}} = 317169 \text{ грн}$. 2. Середньорічної заробітної плати одного працівника: $\Delta ФОП_{\text{зп}} = 4901325 \text{ грн}$. Отже, загальна зміна фонду оплати праці дорівнює сумі двох факторів: середньооблікової чисельності працівників та середньорічної заробітної плати одного працівника. Зазначимо, що дане збільшення головним чином було спричинене не зростанням ефективності діяльності підприємства та відповідної прив'язки продуктивності праці, а змінами у розмірах мінімальної оплати праці, гарантованої державою.

Згідно ЗУ «Про оплату праці» джерелом коштів на оплату праці працівників підприємств є частина доходу та інші кошти, одержані внаслідок їх господарської діяльності [9]. Тому, аксіомою збільшення рівня оплати праці для сучасних підприємств має бути «зростання економічних, фінансових показників діяльності підприємства = зростання рівня оплати праці персоналу».

Для ефективного стимулювання персоналу на підприємстві керівництву слід дотримуватися певних правил [10, с. 35-36]:

1. При побудові системи оплати та стимулювання праці керівнику підприємства слід враховувати, що не можна мотивувати всіх працівників однаково. Це допоможе йому зробити систему оплати та стимулювання праці економічно ефективною. Користуючись поділом працівників, керівник підприємства може розробити індивідуальну систему мотивації для кожного співробітника або для групи співробітників.

2. Гнучкості, яке означає, що система стимулювання персоналу повинна мати

здатність до оперативного реагування на зміну зовнішніх і внутрішніх умов функціонування.

3. Системності, яке означає повне відображення індивідуального вкладу людини в досягнення кінцевих результатів підприємства.

4. Адекватності, яке означає, що винагорода має бути адекватною трудовому внеску кожного працівника в результат діяльності всього колективу, його досвіду й рівню кваліфікації.

5. Своєчасності, яке означає, що винагорода має слідувати за досягненням результату якнайшвидше (якщо не у формі прямої винагороди, то принаймні у вигляді обліку для подальшої винагороди).

6. Структурованості – характеризує поділ заробітної плати на частини, кожна з яких є відображенням особистого вкладу працівника в досягнення поточних, кінцевих і віддалених результатів діяльності підприємства.

7. Відкритості системи мотивації персоналу, який означає її прозорість та інформаційну доступність для кожного працівника.

Як свідчить практика, недотримання цих вимог призводить до нестабільності в колективі й справляє сильний демотивуючий ефект, а це набагато гірше позначається на продуктивності праці персоналу підприємства, ніж відсутність хоч яких механізмів визначення винагороди за результатами [11, с. 68].

Для підвищення результативності підприємства необхідно постійно стимулювати персонал для досягнення таких результатів: підвищення показників продуктивності праці, що сприяє зниженню витрат на оплату праці й витрат на виробництво загалом, що забезпечить підвищення рівня прибутковості підприємства; оперативне досягнення цілей підприємства; зв'язок результативності роботи співробітників з оплатою та нематеріальним стимулюванням; прозорість системи заохочування та покращення психологічного клімату; зниження плинності кадрів; покращення командної роботи між працівниками та між підлеглим і керівником [12].

Отже, кожне підприємство у своїй діяльності прагне досягти максимальних економічних результатів, тому керівництву постійно потрібно удосконалювати систему стимулювання праці. На нашу думку доцільно застосовувати такі заходи стимулювання праці на підприємстві:

– для всіх працівників ввести преміювання за підсумками року («13-та зарплата»). Її розмір залежатиме від того, наскільки сумлінно працівник виконував професійні обов'язки протягом попереднього або звітного року. Дану зарплату доцільно виплачувати виходячи з фінансового становища підприємства та виконання виробничих (збутових) показників і бюджету на фонд оплати праці і визначатиметься розмір премії за підсумками роботи за рік;

– оголошення подяки певному співробітнику або підрозділу на «п'ятихвилинках» при всьому колективу за бездоганні результати роботи в період робочої неділі або місяця, вручення спеціальних, дипломів, нагородження Почесною грамотою кращого працівника в підрозділі, надання чергової відпустки в бажаний період року;

– проводити навчання персоналу та атестацію, направляти на курси підвищення кваліфікації і за результатами цього присвоювати чергову кваліфікацію, класність для трактористів або водіїв, а для інших співробітників по можливості підвищувати по кар'єрним сходам;

– ув'язати оплату праці з компетенціями персоналу. Спосіб зв'язку заробітних плат з компетенціями може бути різний, але він повинен бути пристосований до стратегії, структури та організаційної культури підприємства.

Висновки. Отже, стимулювання є важливим елементом організації праці трудового колективу у кожному підприємстві. Кожен керівник підприємства сам обирає певні засоби стимулювання, які є ефективними саме для його підприємства, тобто спираючись на фінансовий стан, специфіку діяльності, корпоративну культуру. Вхідження працівника до системи трудових відносин передбачає, що за відповідну винагороду він має виконувати певні обов'язки. При цьому основним завданням стимулювання є спонукання людини працювати краще, ніж передбачено трудовими відносинами, тобто ефективна система стимулювання повинна спиратися на результати трудової діяльності. Варто усвідомити, що фінансування системи управління персоналом відображається у стратегічних результатах діяльності підприємства в цілому. Для того, щоб отримати суттєві дивіденди необхідно спочатку зробити вкладення.

Список використаних джерел:

1. Мурашка Є. Мотивація і стимулювання трудової діяльності в управлінні персоналом / Є. Мурашка // Економіка і менеджмент культури . – 2013. – № 2. – С. 50-54. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
2. Драч О. І. Стимулювання як чинник підвищення ефективності виробництва / О. І. Драч // Моделювання регіональної економіки. – 2010. – № 1. – С. 368-372. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
3. Вареник О. Ф. Удосконалення системи матеріального стимулювання праці персоналу підприємства / О. Ф. Вареник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 4 (16). – С. 98-102.
4. Медік А. О. Удосконалення організації та стимулювання праці на підприємстві / А. О. Медік, Р. М. Федоряк. // Технології та дизайн. - 2014. - № 2. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
5. Нестерович А. В. Форми мотивації праці в сільському господарстві: суть та особливості застосування : [Текст] / А. В. Нестерович // Агросвіт. – 2012. – № 3. – С. 51-55.
6. Грищенко В. Ф. Інноваційні підходи до удосконалення системи мотивації персоналу малих підприємств України у сучасних умовах господарювання / В. Ф. Грищенко, М. С. Чернова // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2011. - № 1. - С. 103-112. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
7. Воробей О. Ю. Розвиток персоналу як засіб забезпечення його конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / О. Ю. Воробей, С. М. Невмержицька. – Режим доступу : <http://kntud.edu.ua>
8. Синиціна Ю. П. Управління витратами на персонал на основі системного підходу / Ю. П. Синиціна, С. М. Дунайчук, А. І. Алексеєнко // Економіка і суспільство. – 2017. – № 9. – С. 636-641.
9. Про оплату праці: Закон України № 108/95-вр від 01.01.2017 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>
10. Івашова, Н. В. Сучасні методи мотивування персоналу [Текст] / Н. В. Івашова, В. В. Зарубіна // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності ф-ту економіки та менеджменту СумДУ, м. Суми, 3-5 квітня 2012 р. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.5. – С. 35-37.
11. Зеленько Г. І. Мотивація як чинник підвищення ефективності праці персоналу підприємства / Г. І. Зеленько, Л. Ю. Ганжурова // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2012. – Т. 133. – С. 65-71. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
12. Лещенко Л. О. Мотивація праці як фактор підвищення прибутковості підприємства / Л. О. Лещенко // Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

Рецензент д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 331.101.38.331.2

Сақун Л.М., к.е.н., доцент

Карлик Ю.Ю., к.е.н., доцент

Павлова О.О.

Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОТИВАЦІЇ ТА НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ
МОТИВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ НА ПРИКЛАДІ ПАТ «АвтоКрАЗ»**

У статті розглядається зміна таких чинників як потреби, цінності та мотиви що пов'язані з процесом роботи на підприємстві. На прикладі ПАТ «АвтоКрАЗ» можна з'ясувати, з якими труднощами стикається підприємство коли виникають питання щодо зміни тих самих цінностей, мотивів, потреб працівників. Загальний огляд значень, сутності та характеристик мотиваційних процесів, думки різних вчених стосовно

питань мотиваційного процесу. Визначено позитивні та негативні сторони роботи ПАТ «АвтоКрАЗ» з мотиваційними чинниками.

Ключові слова: мотивація, мотиви, цінності, теорія, потреби, фактори, чинники, спонукання.

Sakun L., Karlik Y., Pavlova O.

THEORETICAL BASIS OF MOTIVATION AND AREAS OF IMPROVEMENT FOR EXAMPLE MOTIVATIONAL MECHANISM PJSC "AvtoKrAZ"

This article contains the changing factors such as the needs, values and motives connected with the process of the enterprise. The example of PJSC "AvtoKrAZ" you can find out the difficulties facing the company when there are questions about the changes of the same values, motives, needs workers. Overview values, nature and characteristics of motivational processes views of different scholars on issues motivational process. Positive and negative aspects of PJSC "AvtoKrAZ" of motivational factors.

Keywords: motivation, motives, values, theory needs factors, factors, encouraging.

Сакун Л. Н., Карлик Ю.Ю., Павлова А.О.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОТИВАЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ УЛУЧШЕНИЯ СОСТОЯНИЯ МОТИВАЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ НА ПРИМЕРЕ ПАО «АвтоКрАЗ»

В статье рассматривается изменение таких факторов как потребности, ценности и мотивы связанные с процессом работы на предприятии. На примере ПАО «АвтоКрАЗ» можно выяснить, с какими трудностями сталкивается предприятие когда возникают вопросы по изменению тех самых ценностей, мотивов, потребностей работников. Общий обзор значений, сущности и характеристик мотивационных процессов, мнения разных ученых по вопросам мотивационного процесса. Определены положительные и отрицательные стороны работы ПАО «АвтоКрАЗ» с мотивационными факторами.

Ключевые слова: мотивация, мотивы, ценности, теория, потребности, факторы, побуждения.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Необхідність розгляду методологічних засад, концептуальних положень та механізмів, спрямованих на розв'язання суперечностей стосовно механізму мотивації праці. Та практично втілити усі можливі засоби і методи задля того щоб покращити функціонування підприємства зі сторони працівників.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Даним напрямком дослідження займалися такі вчені як Ф. Тейлор, який запропонував історичний етап простої мотивації. З. Фрейд та Елтон Мейо які досліджували етап соціально – психологічної мотивації. Е. Лоулер, А. Маслоу, К. Алдерфер, Ф. Герцберг та інші.

Цілі статті. Виходячи з існуючої проблеми виникає необхідність розглянути особливості розвитку мотиваційної діяльності на прикладі ПАТ «АвтоКрАЗ», та запропонувати подальші можливі варіанти вирішення усіх проблем стосовно мотивації роботи працівників. Огляд сутностей і значення мотивації праці, приведення класифікації мотивації за поглядами різних вчених, характеристика їх організаційних форм вказати на плюси та недоліки стосовно роботи ПАТ «АвтоКрАЗ» з мотиваційними чинниками.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для того щоб направити потрібну кількість людей, тобто відділ, цех тощо у потрібне русло задля досягнення потрібного результату всередині підприємства, потрібен лише вплив вищого органу або особи. Для цього потрібен спеціальний інструмент, який дістав назву – мотивація. Щоб активно наблизитися до мети, керівнику потрібно налагодити та спланувати всю роботу і приховано примусити її виконувати згідно з планом.

Отже, мотивація – це процес, який спонукає робітників до діяльності задля досягнення цілей організації. Для ефективності мотивації потрібно виконати наступні установи: цілісне усвідомлення того, що спонукає працівника до праці; побудувати стратегію того, як саме направити дані спонукання на шлях до цілей всієї організації.

Деякі науки, такі як соціологія та психологія визначають термін спонукання таким чином: це виявлення потреб у поведінці людини, які направлені на досягнення поставленої цілі.

Потреба – це індивідуальний стан живого організму, людської особистості в цілому, що усвідомлює невдоволення через те, що їй бракує чогось. Види потреб умовно поділяються на дві групи: потреби першого роду (фізіологічні потреби : потреби у сні, їжі тощо) та потреби другого роду (соціально-психологічні потреби : потреби у владі, визнанні тощо) [6].

Таким чином, потреби першого роду закладені генетично, а потреби другого роду є наслідками її життєдіяльності. Потреби неможливо побачити або виміряти, про їх існування можна лише зробити деякі висновки коли спостерігаєш за поведінкою людини.

Коли людина реально відчуває потребу, що виникає у процесі її діяльності, то вона спрямовує максимальні дії задля задоволення цієї потреби. Такий процес має назву спонукання [4].

На даний час існує декілька різних цілком обґрунтованих теорій мотивації, які можна поділити на три групи: первинні – вони базуються на історичному досвіді поведінки людини в процесі праці; змістовні – відображають зміст потреб; процесуальні – вивчають процес заохочення.

Первинні теорії мотивації розроблялись виходячи з історичного досвіду поведінки людини і застосування простих стимулів примусу, матеріального і морального заохочення.

Змістовні теорії мотивації ґрунтуються на потребах і факторах, що визначають поведінку людини. Вони вивчають потреби людини і відображають ієрархічну класифікацію, що дозволяє робити певні висновки щодо механізму мотивації людини.

Процесуальні теорії аналізують те, яким чином людина розподіляє зусилля для досягнення різних цілей і як обирає конкретну поведінку. Процесуальні теорії не відміняють існування потреб, але вважають, що поведінка людини визначається не тільки ними. Поведінка людини є функцією його сприйняття і очікувань, які пов'язані з ситуацією, і можливими наслідками обраної ними поведінки. Переглянемо змістовні та процесуальні теорії мотивації у табл. 1.

Змістовні та процесуальні теорії мотивації

Назва теорії та автори		Сутність теорії	Переваги (+) та недоліки (-) теорії
1	2	3	4
Змістовні теорії мотивації	Теорія ієрархії потреб А. Маслоу	А. Маслоу розподіляв людські потреби таким чином: первинні та вторинні, що розташовані в п'ятирівневій ієрархічній структурі. Потреби задовольняються послідовно, спочатку задовольняються потреби нижчих рівнів, відповідно після цього – вищих.	+ система мотивації розвивається відповідно до змін потреб; + процес мотивації є нескінченним; + створення спеціальних умов через які працівник задовольняє власні потреби в інтересах організації; - не враховуються індивідуальність рис людей; - модель ледве піддається адаптації в практиці управління середнього бізнесу.
	Теорія існування, зв'язку та росту К. Альдерфера	Теорія виділяє такі три класи потреб: існування, зв'язку і зростання. Рух по системі може відбуватися вгору по ієрархії або вниз по можливості задоволення потреб вищого рівня.	+ рух виникає не лише від нижчих потреб до вищих, а й у зворотному напрямі; + рух у довільній послідовності демонструє посилення мотивуючої дії нижчих потреб за неможливістю задоволення вищих; - ідея переходу з рівня на рівень ланцюга потреб не підтверджується практикою управління.
	Теорія потреб Д. Мак-Клелланда	Вчений виявив найважливіші "вторинні потреби", які актуалізуються тільки за умови достатньої матеріальної забезпеченості: участь у власті, досягнення, визнання.	+ люди з великим бажанням керувати швидко налагоджують доброзичливі відносини в колективі; + люди які прагнуть досягнути успіху схильються до помірному ризику, особистої відповідальності, ініціативи; - майже невраховані індивідуальні особливості кожної людини та відсутні відображення механізму задоволення потреб нижчого рівня.
	Двофакторна теорія Ф. Герцберга	Це модель двох груп факторів розподілу потреб: гігієнічні фактори – пов'язані із запобіганням незадоволеності роботою (заробітна плата, умови праці і безпека тощо.); мотивуючі фактори – пов'язані із характером і сутністю роботи.	+ якщо мотиваційний чинник виражений у недостатньому вигляді, то він не викликає задоволення; + професійні успіхи, визнання заслуг та ін. посилюють позитивні мотиви поведінки; + визначення власних вподобань через складений перелік факторів для працівників; - суб'єктивні методи дослідження; - наявність двох груп чинників не завжди підходить працівникам.
Процесуальні теорії мотивації	Теорія очікувань В. Врума	Дана теорія ґрунтується на взаємозв'язку витрат праці, її результатів та винагороди.	+ за умов ефективної роботи встановлене чітке співвідношення між результатом та винагородою; + створення високого рівня результатів підлеглих; + активний нагляд за навичками та знаннями підлеглих; - погано враховані індивідуальні особливості працівників і організації в цілому.
	Теорія справедливості С. Адамса	Теорія наголошує, що робітники оцінюють винагороду за працю порівнюючи її з іншими аналогічними діями що стосуються роботи.	+ перспектива у формі «зусилля = винагорода»; - задоволення потреб відбувається лише за допомогою грошей; - визначення справедливості винагороди суб'єктивно і з боку працівника, і з боку керівника і практично не піддається узгодженню.

Продовження табл. 1

1	2	3	4
	Комплексна теорія Л. Портера і Е. Лоулера	Тут є елементи теорії очікування та справедливості. Чинниками мотивації служать винагорода, рівень задоволеності та витрати праці.	+ активна і результативна праця веде до задоволення і винагороди працівника; + результат який веде до винагороди залежить від здібностей, зусиль та характеру працівника; - оцінка здібностей і рис може не відповідати дійсності; - основною проблемою для керівника і робітників є точне визначення цінності винагороди.

(побудовано авторами на основі даних [1])

Таким чином, на результати робітника діють такі чинники, як витрачені зусилля, здібності і особливості працівника, усвідомлення власної ролі у процесі організації. Якщо досягти максимальної результативності, то можна отримати винагороду, тільки тоді прийде відчуття повної задоволеності роботою, впевненості у собі, премії тощо. Врахування теорій мотивування в процесі управління підприємствами сприяє вибору дієвих та обґрунтованих стимулів, всебічному моніторингу потреб працівників, поліпшенню умов праці, оптимальному поєднанню зацікавленості персоналу і продуктивності його праці, досягнення організаційних цілей на всіх рівнях [2].

Розглянемо основні фактори мотиваційних процесів на прикладі ПАТ «АвтоКрАЗ». Це підприємство яке входить до десятки провідних світових лідерів з виробництва великовантажних автомобілів.

Саме заробітна платня є найважливішим чинником мотивації, за її допомогою людина може придбати усі необхідні блага для свого життя. Система оплати праці працівника повинна створювати відчуття впевненості у завтрашньому дні.

Проаналізуємо основні вакансії, які пропонує ПАТ «АвтоКрАЗ» на кінець 2016 року з метою визначення професій, що мають найбільшу плинність кадрів (рис. 1).

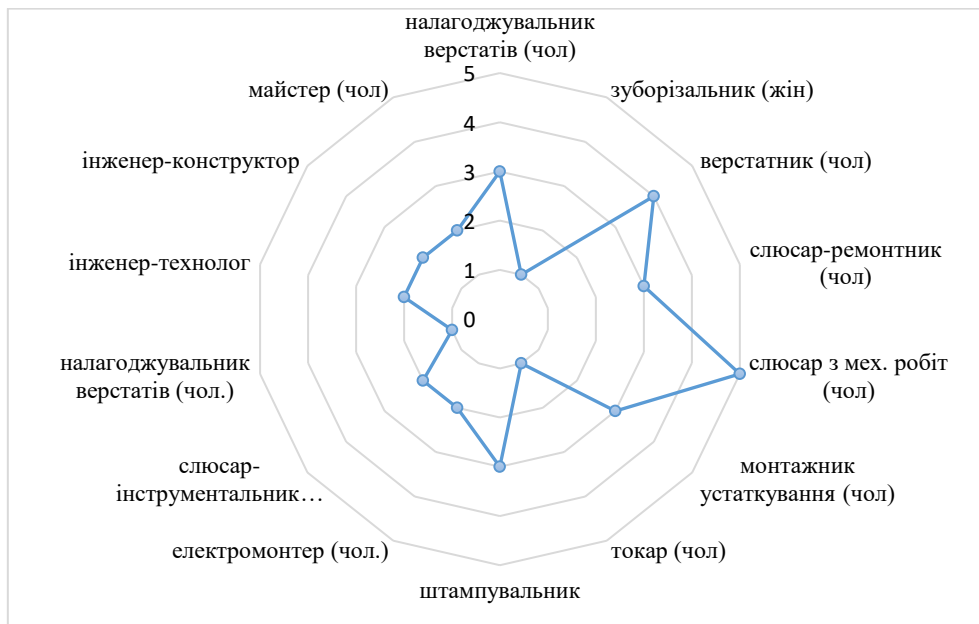

Рис. 1 – Кількість вакансій на ПАТ «АвтоКрАЗ» у 2016 році (побудовано авторами на основі даних [3])

Як бачимо, найбільша плинність кадрів відбувається у слюсаря з механічних робіт, а найменша – у зуборізальника, токаря і налагоджувальника верстатів. Можна припустити, що існуюча ситуація пояснюється низькою заробітною платою та важкими умовами праці.

Далі проаналізуємо оклад кожного працівника на ПАТ «АвтоКрАЗ», щоб визначити його рівень із запропонованих вакансій (рис. 2).

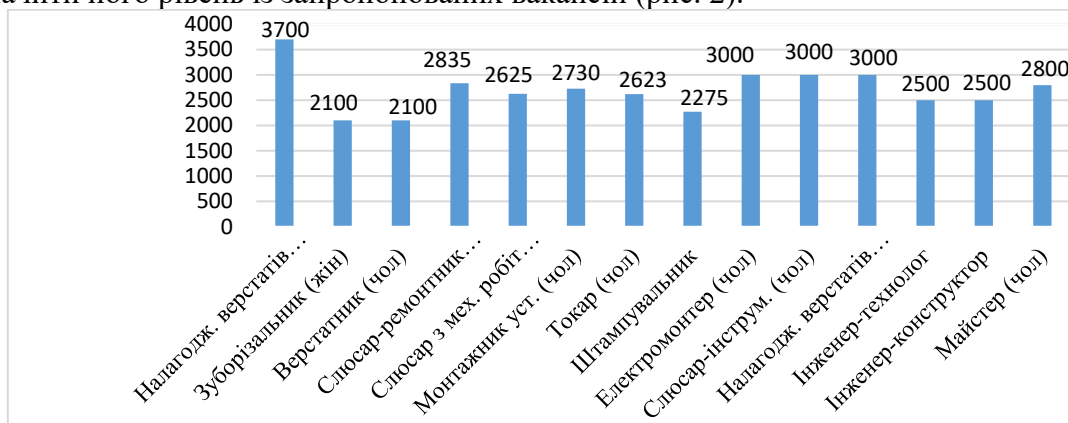

Рис. 2 - Розробка мотиваційних механізмів машинобудівного підприємства (побудовано авторами на основі даних [3])

Структура заробітної плати складає: базову ставку; преміальні виплати та соціальні програми. Базова ставка повинна бути такою, щоб залучити на підприємство якомога більше претендентів на вакантне місце, задля того щоб потім обрати собі потрібні кадри іноді навіть на конкурсній основі. Ця ставка не повинна перевищувати 70 – 90% загального доходу, який отримує працівник за місяць.

На ПАТ «АвтоКрАЗ» налічуються такі види працівників, що відповідають вимогами підприємства стосовно освіти, розрядів, кваліфікації тощо : відповідають встановленим вимогам – 60 %; значно перевищують вимоги – 10%; які просто перевищують вимоги – 20%; які не виконують встановлені вимоги – 10%.

Таким чином, ми бачимо що найбільша зарплата у вакансії налагоджувальника верстатів, яку пропонують виключно чоловікам, а найменша зарплата у зуборізальника та верстатника, можна припустити, що така різниця полягає у складності робочого процесу або шкідливості і т. д.

Розглянемо основні мотиви, які обіцяє кадрова служба ПАТ «АвтоКрАЗ» новому працівнику (рис. 3).

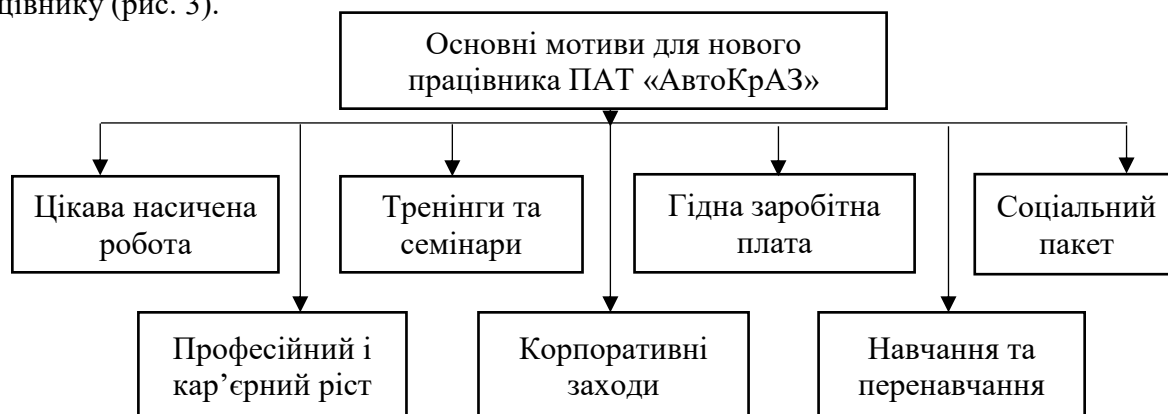

Рис. 3 - Мотиви підприємства для утримання робітників (побудовано авторами на основі даних [3])

За останні роки помітно зростає роль соціальних пільг та виплат на підприємстві. На мою думку пільги та виплати уже перестали носити тимчасовий характер. Вони вже стали життєвою потребою як для працівників, так і для їх сімей. Далі розглянемо спектр пільг, які підприємство пропонує своєму працівнику (рис. 4).

Засобом мотивації слугувати можуть не тільки гроші, а й інші фактори які сприяють зміцненні у працівнику почуття самоповаги. Певний результат може дати спільність долі працівника і ПАТ «АвтоКрАЗу» що закладається у спільну філософію усієї фірми. Ще однією дуже важливою формою успішності є відкритість і взаємодовіра у стосунках між керівником і підлеглими, також не мало важливе постійне інформування про ситуацію що діється на підприємстві, про зміни у секторах ринків, про подальші очікувані перспективи, подальші дії ті їх успіх у реалізації.

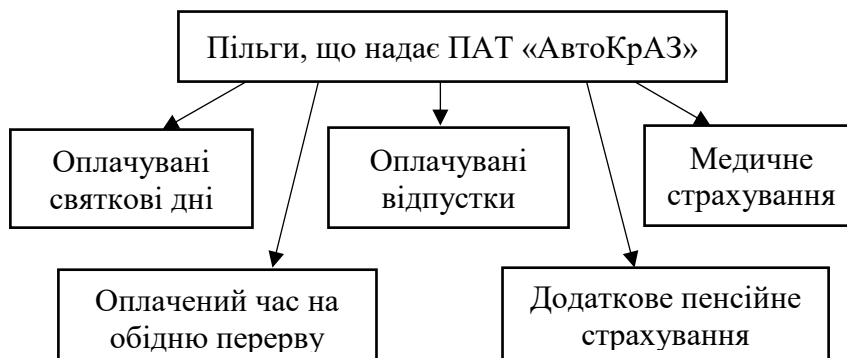

Рис. 4 - Перелік соціальних пільг, які надає ПАТ «АвтоКрАЗ» своїм працівникам (побудовано авторами на основі даних [3])

Мотиваційні аспекти управління працею на сьогоднішній час набули широкого застосування у країнах з розвинутою ринковою економікою. У нашій країні це поняття з'явилося порівняно недавно у зв'язку з демократизацією виробництва. [5]

Висновки. Існуюча в Україні практика розробки та застосування методів мотивації персоналу орієнтується переважно на економічні аспекти стимулювання, в той час як нематеріальні складові системи мотивації не використовуються, відсутнє також методичне забезпечення процесу побудови та впровадження в практику роботи ефективних засобів мотивації, що орієнтовані на сучасні наукові теорії поведінки людини на підприємстві.

Список використаних джерел:

1. Дикань Н. В. Менеджмент: навч. посібник / Н. В. Дикань, І. І. Борисенко. – Київ: Знання, 2008.
2. Лещенко Л. О. Мотивація праці як фактор підвищення прибутковості виробництва [Електронний ресурс] / Л. О. Лещенко // Ефективна економіка. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
3. Офіційний сайт компанії ПАТ «АвтоКрАЗ» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.autokraz.com.ua>
4. Музиченко-Козловський А. В. Основні елементи механізму мотивування працівників / А. В. Музиченко-Козловський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України / А. В. Музиченко-Козловський, А. В. Колодійчук., 2011. – С. 361–367.
5. Немцов В. Д. Менеджмент організацій / В. Д. Немцов, Л. С. Довгань, Г. Ф. Сішок. – Київ: УВПК ЕксОб, 2007. – 392 с.
6. Шафранська Т. Ю. Основні види мотивації працівників [Електронний ресурс] / Т. Ю. Шафранська, О. В. Коломієць. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/10_133226.doc.htm

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.М.

УДК 658.152.001.77:621.002(477.53)

Сақун Л.М., к.е.н., доцент

Сухомлин Л.В., к.т.н., доцент

Лисич В.В.

Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті розкрито сутність інвестиційного потенціалу підприємства, визначені основні чинники, що впливають на його формування, здійснено аналіз ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств та запропоновано напрями підвищення ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств Полтавської області.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний потенціал, машинобудівні підприємства, ефективність інвестиційного потенціалу.

Sakun L., Sukhomlin L., Lisich V.

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF INVESTMENT POTENTIAL OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES OF THE POLTAVA REGION

In the article the essence of the investment potential of the enterprise is disclosed, the main factors influencing its formation are determined, the analysis of the efficiency of the investment potential of machine-building enterprises was carried out and directions of increasing the investment potential of the machine-building enterprises of the Poltava region were proposed.

Keywords: investments, investment potential, machine-building enterprises, efficiency of investment potential.

Сақун Л.М., Сухомлин Л.В., Лысич В.В.

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье раскрыта сущность инвестиционного потенциала предприятия, определены основные факторы, влияющие на его формирование, осуществлен анализ эффективности инвестиционного потенциала машиностроительных предприятий и предложены направления повышения эффективности инвестиционного потенциала машиностроительных предприятий Полтавской области.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный потенциал, машиностроительные предприятия, эффективность инвестиционного потенциала.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах глобалізаційних процесів та жорсткої конкуренції між товаровиробниками проблема підвищення ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств Полтавської області набуває більшої актуальності і потребує подальшого дослідження.

Аналіз дослідження і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням інвестиційної сфери займалися багато вчених, зокрема: Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.С., Захарін С.В., Федоренко В.Г., Дідух С.М., Макарюк О.В., Леонов С.В. та інші. Але актуальними залишаються питання визначення напрямів підвищення ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств, що потребують подальшого вивчення.

Цілі статті. Основною ціллю статті є розкриття напрямів підвищення ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств Полтавської області спрямованого на підвищення їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В сучасних умовах господарювання інвестиційна діяльність виступає рушійним фактором розвитку вітчизняних підприємств. При чому можливість заохочення в інвестуванні окремих підприємств характеризується таким поняттям як «інвестиційний потенціал».

В різній науковій літературі існує декілька понять інвестиційного потенціалу, зокрема Щербатюк О. М виділяє декілька визначень цього поняття [1].

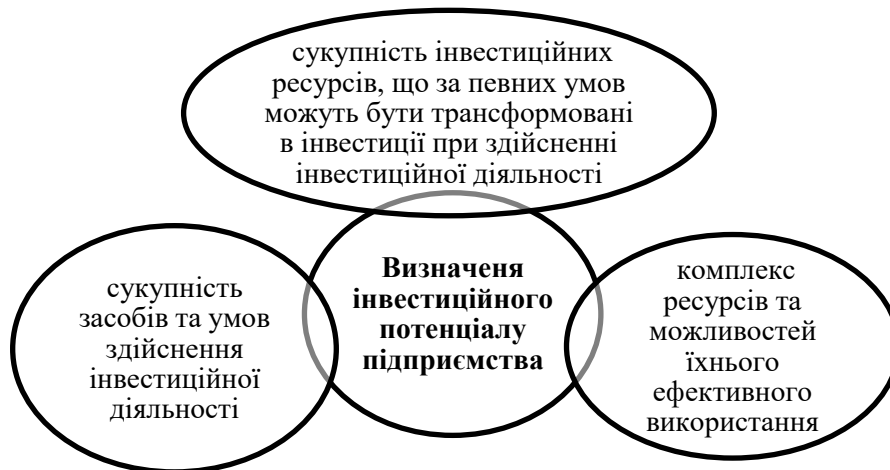

Рис. 1. Визначення інвестиційного потенціалу підприємства

Формування інвестиційного потенціалу повинно здійснюватися з врахування чинників, що впливають на нього. Такі чинники об'єднуються в групи, зокрема ті, на які керівники підприємств можуть і не можуть впливати та ті, що безпосередньо здійснюють вплив на інвестиційний потенціал. Ці чинники наведені на рис. 2 [2, с. 103].

Рис. 2. Чинники, що впливають на формування інвестиційного потенціалу

Для визначення напрямів підвищення ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств Полтавської області необхідно здійснити аналіз ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств. За основу взято два підприємства – виробників автотранспортних засобів: ПрАТ "Кредмаш" та ПрАТ "АвтоКрАЗ".

Порівняльна характеристика машинобудівних підприємств Полтавської області наведена в таблиці 1 [3].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика машинобудівних підприємств

1	ПрАТ "Кредмаш"	ПрАТ "АвтоКрАЗ"
Основні види діяльності	– Виробництво машин і устаткування для добувної промисловості та будівництва; – Виробництво автотранспортних засобів; – Вантажний автомобільний транспорт.	– Виробництво автотранспортних засобів; – Установлення та монтаж машин і устаткування; – Вантажний автомобільний транспорт.
Конкуренти	AMMANN, BENNINGHOVEN, LINTEC, ASTEK, TEREX, та інші.	КАМАЗ, МАЗ, УралАЗ, Scania, DAF, MAN та інші.
Основні ринки збуту	Росія, Україна, Білорусія, Казахстан, Азербайджан, Румунія, Грузія, Молдова, а інші.	Білорусь, Латвія, Литва, Словаччина, Туреччина, Франція, Германия, Китай, країни СНД.
Обсяг капітальних вкладень (інвестиції в основний капітал) на 2016 рік	Обсяг капітальних вкладень на 2016 рік - 2 573 816,09 грн. Всі виделені інвестиції були витрачені ВГМех на придбання обладнання. Технічне переоснащення в основному було спрямоване на придбання обладнання для заміни застарілого і фізично зношеного. Для придбання різного обладнання, господарчого інвентарю, кондиціонерів для об'єктів соціальної інфраструктури ВГМех були витрачені інвестиції в 2016 році в сумі - 26 663,75 грн.	За останні п'ять років капітальні інвестиції ПАТ «АвтоКрАЗ» склали 18 млн. грн., які були направлені на: - капітальне будівництво – 1%; - закупівлю нового обладнання та модернізація діючого – 70%; - придбання транспортних засобів – 6%; - інші матеріальні активи (електроустаткування, інвентар та ін.) – 5%; - інші нематеріальні активи (програмне забезпечення) – 18%. Джерело фінансування інвестицій - власні кошти підприємства.

Отже ці два підприємства мають велику кількість конкурентів, а ефективне використання інвестиційного потенціалу матиме позитивний тренд у майбутньому.

Для аналізу інвестиційного потенціалу підприємств необхідно розрахувати основні показники, які мають найбільший вплив. Такими показниками є рентабельність активів, довгострокових інвестицій, власного капіталу. Але найповніше розкрити ефективність інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств Полтавської області може рентабельність інвестицій, яка по суті є двофакторною моделлю і включає такі показники як: рентабельність основної діяльності та коефіцієнт оборотності власного капіталу. Методика розрахунку основних видів рентабельності наведені в таблиці 2 [4, с. 200].

Таблиця 2

Показники, що характеризують рентабельність інвестицій

Показники	Формула
Рентабельність активів (P_a)	$P_a = \frac{ЧП}{A} \times 100$
Рентабельність довгострокових інвестицій ($P_{ді}$)	$P_{ді} = \frac{ЧП}{ВК + ДЗ} \times 100$
Рентабельність власного капіталу ($P_{вк}$)	$P_{вк} = \frac{ЧП}{ВК} \times 100$
Рентабельність основної діяльності ($P_{од}$)	$P_{од} = \frac{ЧП}{ЧД} \times 100$
Коефіцієнт оборотності власного капіталу ($K_{об}$)	$K_{об} = \frac{ЧД}{ВК}$
Рентабельність інвестицій (P_i)	$P_i = P_{од} * K_{об}$

Дані бухгалтерської звітності для розрахунків наведено в таблиці 3 [3].

Таблиця 3

Дані бухгалтерської звітності для розрахунків

	ПрАТ "Кредмаш"		ПрАТ "АвтоКрАЗ"	
	2015 рік	2016 рік	2015 рік	2016 рік
Власний капітал (ВК)	279870	323805	282829	93984
Чистий дохід (ЧД)	442070	513613	1932067	1231793
Чистий прибуток (збиток) (ЧП)	29010	51434	(-313912)	(-188925)
Активи (А)	313963	422835	6136111	6284348
Довгострокові зобов'язання та забезпечення (ДЗ)	510	781	1733547	1839000

На основі [3] розраховано рентабельність активів, довгострокових інвестицій та власного капіталу (табл. 4).

Таблиця 4

Основні види рентабельності ПрАТ "Кредмаш" та ПрАТ "АвтоКрАЗ"

Показники	ПрАТ "Кредмаш"	ПрАТ "АвтоКрАЗ"
Рентабельність активів (P_a)	13,96	-3,04
Рентабельність довгострокових інвестицій (P_a)	17,00	-9,56
Рентабельність власного капіталу ($P_{вк}$)	17,04	-100,27

Через збиток, отриманий ПрАТ "АвтоКрАЗ" протягом 2015-2016 рр., рентабельність має від'ємне значення, що свідчить про неефективне використання власного капіталу. В свою чергу ПрАТ "Кредмаш" має більші шанси на залучення інвестицій.

Розрахована рентабельність інвестицій машинобудівних підприємств протягом 2015-2016 рр. наведена в таблиці 5.

Таблиця 5

Рентабельність інвестицій машинобудівних підприємств протягом 2015-2016 рр.

Показники	2015 рік		2016 рік	
	ПрАТ "Кредмаш"	ПрАТ "АвтоКрАЗ"	ПрАТ "Кредмаш"	ПрАТ "АвтоКрАЗ"
Рентабельність основної діяльності ($P_{од}$)	6,56	-16,25	10,01	-15,34
Коефіцієнт оборотності власного капіталу ($K_{об}$)	1,46	10,25	1,70	6,54
Рентабельність інвестицій (P_i)	9,61	-166,61	17,04	-100,28

На основі отриманих показників рентабельності інвестицій побудовано графік інвестиційних потенціалів машинобудівних підприємств протягом 2015-2016 рр. (рис. 3).

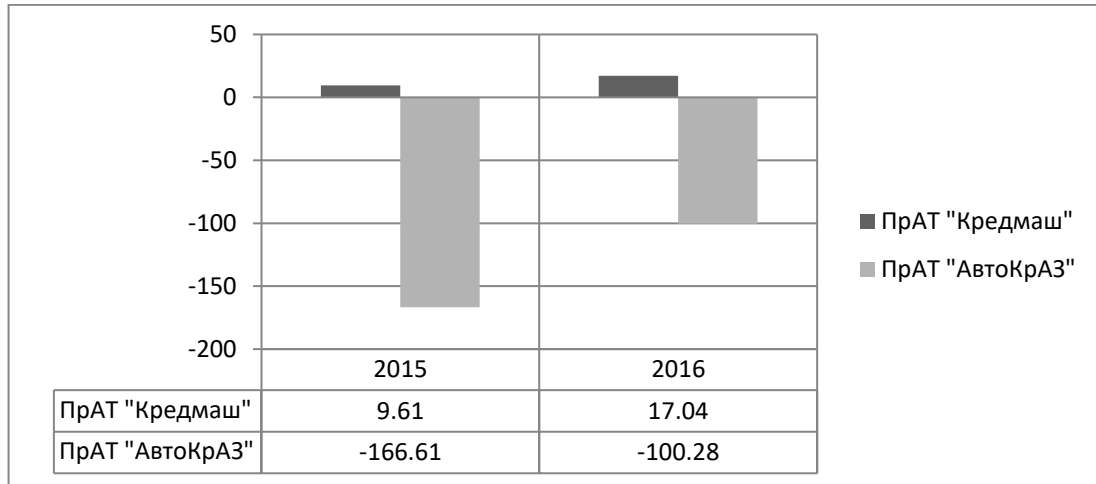

Рис. 3. Графік інвестиційних потенціалів машинобудівних підприємств протягом 2015-2016 рр.

В результаті побудованого графіка інвестиційних потенціалів машинобудівних підприємств протягом 2015-2016 рр., можна побачити, що ПрАТ "АвтоКрАЗ" необхідно докорінно переглянути свою стратегію розвитку, адже формування інвестиційного потенціалу дає додаткові можливості на конкурентному ринку. Також важливим моментом у підвищенні ефективності інвестиційного потенціалу має стати приділена увага підвищенню рівню інвестиційної привабливості підприємства, що буде додатковим стимулом до залучення інвестицій.

Для подальшого розвитку ПрАТ "АвтоКрАЗ" вважаємо за доцільне здійснення таких заходів: оновлення асортименту продукції підприємства, підвищення технічного рівня основних фондів виробництва, якості та відповідності екологічним вимогам і нормативам, випуск автомобілів спеціального призначення, які не мають аналогів. Проте зважаючи на високу вартість нововведень та брак власних обігових коштів, підприємство потребує додаткових інвестицій у розвиток інноваційної діяльності.

Основні напрями вдосконалення управління інвестиційним потенціалом на підприємствах наведені на рис. 4 [5, с. 357].

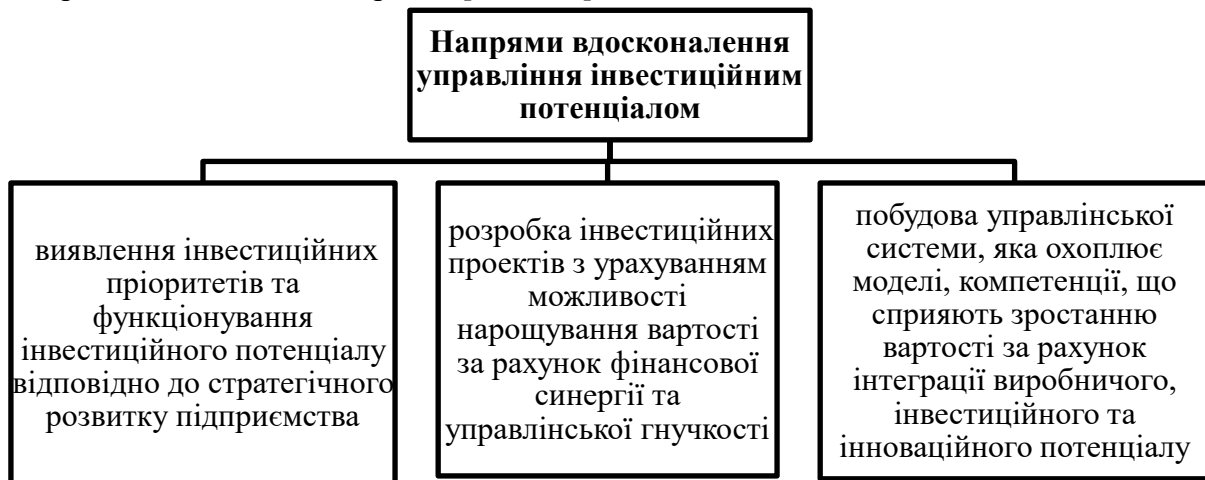

Рис. 4. Напрями вдосконалення управління інвестиційним потенціалом

Висновки. Отже, інвестиційний потенціал відіграє важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. На потенціал впливають чинники, що не завжди залежать від управлінського рішення керівників. Для машинобудівних підприємств Полтавської області необхідно виділити такі напрями підвищення ефективності інвестиційного потенціалу:

- побудова і розроблення інвестиційної стратегії розвитку підприємства, що буде враховувати за доцільне збільшення рентабельності інвестицій;
- вдосконалення управління інвестиційним потенціалом підприємства, що потребує побудови відповідної управлінської системи

Список використаних джерел:

- 1.Щербатюк О. М. Дефініція "інвестиційний потенціал підприємства": сутність та відмінності / О. М. Щербатюк. // Ефективна економіка. - 2011. - № 11. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_17.
- 2.Сабліна Н.В. Методичний підхід до оцінки інвестиційного потенціалу підприємства / Н.В. Сабліна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 15. – Частина 3. – С. 102– 105.
- 3.SMIDA [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://smida.gov.ua>
- 4.Карковська В. Я. Аналіз ефективності інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств / В. Я. Карковська, Ю. В. Малиновський, І. П. Малиновський // Науковий вісник НЛТУ України. - 2012. - Вип. 22.5. - С. 199-204.
- 5.Литюга Ю. В. Розвиток інвестиційного потенціалу підприємства / Ю. В. Литюга // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". - 2010. - № 683. - С. 353-357.

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.М.

УДК 631.15

Світлична А.В., к.е.н., доцент

Калініченко М.С., здобувач СВО «Магістр»

Полтавська державна аграрна академія

ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ

У статті представлено результати досліджень щодо механізму управління розвитком підприємства через інструменти погодженого впливу, які забезпечують досягнення поставлених цілей. Зокрема, розглянуто існуючі економічні методи та інструменти управління підприємством в цілому, а також можливостей їх застосування до вирішення проблем управління розвитком сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: механізм управління, інструменти, методи, розвиток підприємства, управління розвитком.

Светличная А.В., Калиниченко М.С.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье представлены результаты исследований относительно механизма управления развитием предприятия через инструменты согласованного влияния, которые обеспечивают достижение поставленных целей. В частности, рассмотрены существующие экономические методы и инструменты управления предприятием в целом, а также возможностей их приложения к решению проблем управления развитием сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: механизм управления, инструменты, методы, развитие предприятия, управления развитием.

Svitlychna A.,Kalinichenko M.

ECONOMIC INSTRUMENTS OF MANAGEMENT DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

In the article the results of researches are presented in relation to the mechanism of management development of enterprise through the instruments of the concerted influence, that provide the achievement of the

put aims. In particular, existent economic methods and instruments of management an enterprise are considered on the whole, and also possibilities of their appendix to the decision of problems of management development of agricultural enterprises.

Keywords: management mechanism, instruments, methods, development of enterprise, management development.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Динамічні зміни ринкової економіки в Україні значно вплинули на розвиток агропромислового виробництва, особливо на його найважливішу складову – сільське господарство.

На сьогодні товаровиробники вимушені самі адаптуватися до економічних, техніко–технологічних та соціальних змін, які відбуваються у суспільстві. Як результат, ефективність будь–якої виробничо–господарської діяльності залежить, передовсім, від поліпшення організаційно–економічного механізму управління розвитком. Це, в свою чергу, потребує опанування методичних підходів та розробки відповідного інструментарію діагностування поточного стану підприємства й оцінки його розвитку. Тому одним із найважливіших завдань створення високоефективного виробництва є постійне удосконалення організаційно–економічного механізму управління розвитком підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У літературних джерелах [1–16], присвячених висвітленню проблематики ефективності методів та інструментів управління розвитком підприємства та розробці теоретико–методологічних аспектів, існує одностайне визнання важливості обраних методів діагностики у процесі дослідження і отриманих результатах. Проте, проблеми систематизації, вибору, обґрунтування методів діагностики є недостатньо розкриті та висвітлені.

Зокрема, Гетьман О.О., Шаповал В.М. та Загорна Т.О. відносять до основних методів діагностики наступні [1, с. 10; 2, с. 22]:

- аналітичні – ґрунтуються на безконтактних дослідженнях, опрацюванні статистичних даних, використанні комплексного аналізу;
- експертні – засновані на дослідженнях та висновках експертів;
- динамічне програмування – розрахунковий метод вирішення управлінських завдань з використанням математичних моделей;
- лінійне програмування – математичний метод, заснований на оптимізації досягнення кількісно визначеної мети.

Ананькіна Є.А., Данілочкін С.В., Данілочкіна Н.Г. та інші автори усі методи діагностики поділяють на групи [3, с. 167–226]:

- методи стратегічної діагностики (методи аналізу відхилень, SWOT–аналіз, матриця БКГ, матриця Мак–Кінсі, конкурентний аналіз М. Портера, метод діагностики за слабкими сигналами тощо);
- методи оперативної діагностики (методи діагностики фінансового стану, безбитковості, матеріальних і інформаційних потоків, ризиків тощо).

Швиданенко Г.О., Дмитренко А.І., Олексюк О.І. зазначають, що діагностика діяльності підприємства характеризується єдністю дидактичних та індуктивних прийомів дослідження (аналізу та синтезу), а також ґрунтується на використанні формалізованих і неформалізованих, логічних та евристичних методів [4, с. 14, 15].

Отже, аналіз літературних джерел [1–16] дає змогу зробити певні висновки, попри те, що учені розробили ґрунтовні підходи до концепції управління розвитком, запропонували власні взаємопов'язані принципи, методи, важелі, які спрямовані на досягнення місії і цілей підприємств, вони є незавершеними. І до даного часу немає однозначних підходів щодо визначення самої сутності інструментарію механізму управління розвитком підприємства. Це й обумовлює вибір теми.

Цілі статті. Основною метою нашого дослідження є визначення основних інструментів організаційно–економічного механізму управління розвитком сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для забезпечення ефективного господарювання за ринкових умов система управління підприємством вимагає постійного вдосконалення, розробки нових прогресивних методів і механізмів, здатних зменшити вплив негативних факторів на загальні показники діяльності підприємства.

Привести в дію організовану систему, щоб одержати потрібний результат, можна лише через вплив на неї керуючого органу чи особи. При цьому необхідні певні інструменти, які й забезпечують досягнення поставлених цілей. Такі інструменти заведено називати методами управління.

Передусім ознайомимося з дефініцією понять «інструмент» та «метод» і в подальшому підтвердимо, чи спростуємо їх тотожність.

В економічній енциклопедії сутність поняття «метод» має наступні значення: «1. Спосіб досягнення мети, цілі, програми, плану завдяки впорядкованій певним чином діяльності. 2. Спосіб пізнання дійсності та відтворення її у мисленні [5]». Поняття ж «інструмент» має наступне значення «(від латин. instrumentum – знаряддя) – 1. Знаряддя або пристрій для обробки матеріалів... 2. Засіб для досягнення чогось [5]».

В тлумачному словнику говориться про те, що «метод» – це «1. Спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя. 2. Прийом або система прийомів, що застосовується в якій–небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо). 3. Спосіб дії, боротьби і т. ін [6]».

Слід наголосити, що визначення «спосіб» в тлумачному словнику має наступне значення – «дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що–небудь, досягти чогось [6]». Поняття ж «засіб» – «прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що–небудь, досягти чогось; спосіб. «Знаряддя» розглядається як, «пристосування, прилад, механізм і т. ін., за допомогою якого виконується певна дія [6]».

Аналізуючи формулювання даних визначень, на наш погляд, вони є тотожними. Тобто «метод» так само як і «інструмент» – сукупність певних прийомів призначених на досягнення цілей і поставленої мети, іншими словами шляхи вирішення якогось завдання.

Прийнято розрізняти економічні, соціально–психологічні та організаційні методи управління діяльністю підприємств. Всі вищеперераховані методи діють комплексно і органічно взаємопов'язані. Але, на нашу думку, провідними треба вважати саме економічні методи.

Таким чином, впливом на безпосередні інтереси об'єкта управління створюється механізм його орієнтації на найбільш ефективний режим роботи без повсякденного і безпосереднього втручання зверху. До складу економічних методів управління належать організаційно–виробниче планування, метод комплексних цільових програм, комерційний розрахунок, система економічних регуляторів господарської діяльності [7, с. 45].

Романова Л.В. вважає, що зміст економічних методів полягає в цілеспрямованому впливі на економічні інтереси як підприємства в цілому, так і безпосередніх працівників. На рівні підприємства економічні методи спрямовані на стимулювання виробництва тієї продукції, яка необхідна суспільству (податки, кредити, інвестиції тощо). Економічними методами стимулюється робочий персонал підприємства (зарплата, винагороди, премії тощо) [8, с. 14].

Економічні методи управління – це такі методи, які реалізують матеріальні інтереси участі людини у виробничих процесах (будь–якій іншій діяльності) через використання товарно–грошових відносин. Ці методи мають два аспекти реалізації:

1) характеризує процес управління, зорієнтований на використання створеного на загальнодержавному рівні економічного сегмента зовнішнього середовища. Він полягає у формуванні системи оподаткування суб'єктів господарювання, визначенні амортизаційної політики, яка сприяла б оновленню матеріальних і нематеріальних активів підприємства, встановленні державного мінімального рівня заробітної плати та пенсій.

2) пов'язаний з використанням різноманітних економічних важелів, таких як фінансування, кредитування, ціноутворення, штрафні санкції тощо [9, с. 62].

Ряд авторів схильні вважати, що у широкому сенсі під інструментами управління розуміють засоби й способи підтримки, зміцнення, забезпечення управління, практичної реалізації управлінських рішень. На макроекономічному рівні інструментами управління є законодавчі та інші нормативно-правові акти, що приймаються законодавчими, виконавчими та судовими органами влади, а також типові положення, статuti, інструкції, яких слід дотримуватися усім підприємствам і особам, яких вони стосуються. На мікроекономічному рівні інструментами управління прийнято вважати ті, що оперують наступними параметрами: структурою та обсягами випуску продукції, обсягами постачання продукції на ринки збуту й споживачам, цінами, грошовими потоками, витратами, інвестиціями тощо [10, с. 64–66].

Слід зазначити, що на різних етапах процесу прийняття рішення можуть використовуватися різні методи. Відтак перед виконавцями постає питання як вибору конкретного методу, так і збалансованого їхнього поєднання на різних етапах розв'язання проблеми [11, с. 33–36].

Серкова Г. М. вважає, що застосовуючи відповідні технології та інструменти управління можна цілеспрямовано впливати на якісно-кількісні показники (індикатори), на які перетворюється розвиток як процес. До числа таких аналітичних інструментів можна віднести SWOT-аналіз, матрицю BCG, матрицю «McKinsey-GE», збалансовану систему показників (BSC), полікритеріальний метод діагностики розвитку підприємств тощо. Проте, використання даних інструментів має ряд перешкод, першочерговою з яких є обмеженість інформаційного забезпечення процесу розрахунку інтегральних показників, які утворюються з широкого кола кількісних та якісних показників. Недоліком інших інструментів є описовий характер результатів, які переважно містять лише рекомендаційні положення не підкріпленні ґрунтовним економічним аналізом [12, с. 174].

Загально прийнято у процесі оцінки управління розвитком підприємств використовувати традиційні методи фінансово-економічного аналізу, до яких відносять [13, с. 46; 14, с. 228, 229; 16, с. 18; 16, с. 64]:

- горизонтальний аналіз, згідно з яким досліджується динаміка показників, тенденції зміни;
- вертикальний аналіз, який полягає у вивченні структури показників та моделей їхньої консолідації;
- факторний аналіз, у межах якого відбувається дослідження впливу факторів на основні показники діяльності підприємства;
- порівняльний аналіз, який ґрунтуються на порівнянні індикаторів діяльності підприємства із середньогалузевими значеннями ідентичних показників, або із показниками конкурентів;
- коефіцієнтний аналіз, в межах якого розраховуються відношення між різними показниками.

Тож використовуючи горизонтальний метод та метод порівняння проаналізуємо динаміку виробництва чистого прибутку, оскільки він є головним джерелом фінансування та розширеного відтворення виробництва. Загальним виразом сталого розвитку з таких позицій, на думку Шияна Д.В., є тренд, для відображення якого «при в цілому позитивній економічній динаміці найприйнятнішим варіантом слід вважати

використання рівняння прямої [17, с. 41]» Нами проведені дослідження на прикладі сільськогосподарських підприємств Решетилівського району Полтавської області (табл. 1).

Отже, проведений нами горизонтальний аналіз динаміки чистого прибутку із використанням лінійного тренду засвідчив чітку динаміку зростання величини чистого прибутку у досліджуваних підприємствах. При цьому лише в одному підприємстві (СТОВ «Світанок») простежується хоч і не значна – 18,8 га/рік в середньому за досліджуваний період – тенденція до зростання площі сільськогосподарських угідь.

Про позитивну тенденцію розвитку досліджуваних сільськогосподарських підприємств свідчить зростання величини чистого прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, що підтверджується рівняннями лінійного тренду. При цьому найвищі темпи росту впродовж досліджуваних років спостерігалися в СТОВ «Хлібороб» – в середньому 345,8 тис. грн щорічно.

Факторний аналіз підтвердив, що із збільшенням величини чистого прибутку всього результативність господарювання зростає у всіх підприємствах. А от розширення площі сільськогосподарських угідь у СТОВ «Хлібороб» і СТОВ «Світоч» на ній позначається негативно, що вказує на неефективне використання земельних угідь у зазначених підприємствах. Враховуючи те, що в ТОВ «Бурат–Агро» при зменшенні площі сільськогосподарських угідь відбувається зростання результативності господарювання, ми можемо констатувати, що серед досліджених підприємств воно має найвищу ефективність розвитку.

Таблиця 1

Фінансово–економічний аналіз розвитку сільськогосподарських підприємств Решетилівського району Полтавської області, 2012–2016 рр.

Підприємства	Показники					Лінійний тренд
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	
СТОВ «Хлібороб»						
Чистий прибуток – всього, тис. грн	6697	1779	358	23356	12659	$y = 3350,1x - 1080,5$
Площа сільськогосподарських угідь, га	1217	1161	1161	1033	1033	$y = -49,6x + 1269,8$
Одержано прибутку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис.грн	550,3	152,9	30,8	2260,9	1225,4	$y = 345,82x - 193,4$
Факторний аналіз впливу чистого прибутку всього (x_1) та площі сільськогосподарських угідь (x_2) на результативність господарювання						$Yr = 78541 + 9x_1 - 69x_2$
ТОВ «Бурат – Агро»						
Чистий прибуток – всього, тис. грн	24723	826	-195025	-33672	46282	$y = 862x - 33959$
Площа сільськогосподарських угідь, га	24362	24360	22822	22508	23547	$y = -348,2x + 24564$
Одержано прибутку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис.грн	101,5	3,4	-854,5	-149,6	196,5	$y = 3,7x - 151,64$
Факторний аналіз впливу чистого прибутку всього (x_1) та площі сільськогосподарських угідь (x_2) на результативність господарювання						$Yr = 1050 + 0,4x_1 + 0,03x_2$
СТОВ «Світоч»						
Чистий прибуток – всього, тис. грн	10546	2376	5784	11435	27648	$y = 4326,3x - 1421,1$
Площа сільськогосподарських угідь, га	3066	3520	3520	3280	3280	$y = 18,8x + 3276,8$
Одержано прибутку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис.грн	343,9	67,5	164,3	348,6	842,9	$y = 127,91x - 30,29$
Факторний аналіз впливу чистого прибутку всього (x_1) та площі сільськогосподарських угідь (x_2) на результативність господарювання						$Yr = 24345 + 3x_1 - 7x_2$

Отже, проведений нами горизонтальний аналіз динаміки чистого прибутку із використанням лінійного тренду засвідчив чітку динаміку зростання величини чистого прибутку у досліджуваних підприємствах. При цьому лише в одному підприємстві (СТОВ «Світанок») простежується хоч і не значна – 18,8 га/рік в середньому за досліджуваний період – тенденція до зростання площі сільськогосподарських угідь.

Про позитивну тенденцію розвитку досліджуваних сільськогосподарських підприємств свідчить зростання величини чистого прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, що підтверджується рівняннями лінійного тренду. При цьому найвищі темпи росту впродовж досліджуваних років спостерігалися в СТОВ «Хлібороб» – в середньому 345,8 тис. грн щорічно.

Факторний аналіз підтвердив, що із збільшенням величини чистого прибутку всього результативність господарювання зростає у всіх підприємствах. А от розширення площі сільськогосподарських угідь у СТОВ «Хлібороб» і СТОВ «Світоч» на ній позначається негативно, що вказує на неефективне використання земельних угідь у зазначених підприємствах. Враховуючи те, що в ТОВ «Бурат-Агро» при зменшенні площі сільськогосподарських угідь відбувається зростання результативності господарювання, ми можемо констатувати, що серед досліджених підприємств воно має найвищу ефективність розвитку.

Висновки. 1. Детальний аналіз дефініцій «методу» та «інструменту» дає нам змогу стверджувати, що ці поняття є тотожними. В подальшому ми можемо рівнозначно оперувати цими визначеннями, досліджуючи механізми управління розвитком підприємств.

2. Серед основних методів дослідження управління розвитком підприємств – економічні, соціально-психологічні, організаційні – чільна роль відводиться традиційним методам фінансово-економічного аналізу, використання яких дозволяє чітко прослідкувати основні тенденції розвитку, проводити порівняння, визначати вплив факторів та відхилення між показниками.

Проте, на наш погляд, потребує подальших досліджень розробка універсального інструментарію діагностики рівня розвитку підприємств.

Список використаних джерел:

1. Гетьман О.О. Економічна діагностика: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с
2. Загорна Т.О. Економічна діагностика: [навчальний посібник] / Т.О. Загорна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
3. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [Е.А. Ананькина, С.В. Данилочкин, Н.Г. Данилочкина и др.]; под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 279 с
4. Швиданенко Г.О. Бізнес-діагностика підприємства: [навчальний посібник] / Г.О. Швиданенко, А.І. Дмитренко, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2008. – 344 с.
5. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Відп. Ред. С. В. Мочерний. – К.: Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/36/39/>
6. Академічний тлумачний словник: у 11 т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
7. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2003. – 608 с.
8. Романова Л.В. Управління підприємницькою діяльністю: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 240 с.
9. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. Та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.
10. Економічне управління підприємством : навч. посіб. / [Н. М. Євдокимова, Л. П. Батенко, В. А. Верба та ін.]; за заг. ред. Н. М. Євдокимової. – К. : КНЕУ, 2011. – 327 с.
11. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ЛДТУ», 2015. – Вип. 1(11), Т. 1. – 184 с. <http://journals.urau.ua/index.php/2225-6407/article/view/74774>
12. Костирко Р.О. Фінансовий аналіз: [навчальний посібник] / Р.О. Костирко. – Х.: Фактор, 2007. – 784 с
13. 6. Бізнес-адміністрування: магістерський курс: [підручник] / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника, д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка та к.е.н., доц. І.М. Сотник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 896 с
14. Кольцова И.В. Практика финансовой диагностики и оценки проектов / И.В. Кольцова, Д.А. Рябых. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 416 с.
15. Селезнева Н.Н. Финансовый анализ: [учеб. пособие] / Н.Н. Селезнева, А.Ф. Ионова. / М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 479 с.
16. Шиян Д.В. Сталий розвиток сільського господарства: виникнення, сутність і зміст / Д.В. Шиян // Економіка АПК. – 2006. – №5. – С. 35–41.

Рецензент д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 338.24:334.716

Федірець О.В., к.е.н. доцент,
Карюк О.М., Михалкова Н.В., магістранти
Полтавська державна аграрна академія

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ У АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Статтю присвячено комплексному аналізу теоретичних та практичних аспектів механізму реалізації стратегічних рішень. Темі дослідження розкрито на основі проведених досліджень щодо головних умов та тенденцій реалізації стратегічних рішень в аграрних підприємствах України. Актуальність дослідження визначається тим, що стратегічні рішення відіграють ключову роль в забезпеченні успішної діяльності підприємств. Також встановлено, що в основі механізму реалізації стратегічних рішень має бути швидка і адекватна реакція підприємства на зміну умов функціонування. На підставі проведених досліджень запропоновано для аграрних підприємств впроваджувати систему збалансованих показників, яка дозволяє на перспективу сформулювати пропозиції, які дозволяють пов'язати стратегічні цілі підприємства з бізнес-процесами й повсякденними діями співробітників на кожному управлінському рівні, а також здійснювати контроль за реалізацією стратегії.

Ключові слова: стратегічні рішення, аграрне підприємство, стратегічні цілі, ефективність управління, система збалансованих показників.

Fedirets O., Karyuk O., Mikhalkova N.

MECHANISM OF REALIZATION OF STRATEGIC DECISIONS IN AGRARIAN ENTERPRISES

The article is devoted to the complex analysis of theoretical and practical aspects of the mechanism of implementation of strategic decisions. The research topics are disclosed on the basis of conducted research on the main conditions and trends of strategic decisions in agrarian enterprises of Ukraine.

The relevance of the study is determined by the fact that strategic decisions play a key role in ensuring the success of enterprises. It is also established that the mechanism of implementation of strategic decisions should be a fast and adequate reaction of the enterprise to changing operating conditions. Based on the conducted researches, it is suggested for agrarian enterprises to introduce a system of balanced indicators, which allows to formulate in the future proposals that allow linking the strategic objectives of the enterprise with business processes and the daily actions of employees at each management level, as well as control the implementation of the strategy.

Key words: strategic decisions, agrarian enterprise, strategic goals, efficiency of management, system of balanced indicators.

Федирец О.В., Карюк О.Н., Михалкова Н.В.

МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Статья посвящена комплексному анализу теоретических и практических аспектов механизма реализации стратегических решений. Темы исследования раскрыты на основе проведенных исследований относительно главных условий и тенденций реализации стратегических решений в аграрных предприятиях Украины. Актуальность исследования определяется тем, что стратегические решения играют ключевую роль в обеспечении успешной деятельности предприятий. Также установлено, что в основе механизма реализации стратегических решений должно быть быстрая и адекватная реакция предприятия на изменение условий функционирования. На основании проведенных исследований предложено для аграрных предприятий внедрить систему сбалансированных показателей, которая позволяет на перспективу сформулировать предложения, которые позволяют связать стратегические цели предприятия с бизнес-процессами и повседневными действиями сотрудников на каждом управленческом уровне, а также осуществлять контроль за реализацией стратегии.

Ключевые слова: стратегические решения, аграрное предприятие, стратегические цели, эффективность управления, система сбалансированных показателей.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Світова економічна криза, що усе сильніше впливає на українську економіку, у черговий раз підтверджує актуальність з'ясування акценту соціально-економічного розвитку країни в сфері вітчизняного агропромислового виробництва і його основи – аграрних підприємств. Обумовлена кризою помилкова орієнтація на короткострокові програми розвитку у своїй основі не здатні забезпечити їх економічний ріст, оскільки спрямовані винятково на локалізацію втрат у період кризи.

Таким чином, реалізація комплексних заходів не заперечує необхідність розробки стратегії перспективної політики економічного росту аграрних підприємств. При цьому сучасна світова економічна криза в силу своєї специфіки істотно ускладнює й без того непростий процес формування й реалізації стратегії перспективної політики економічного росту українських аграрних підприємств, які багато в чому розгубили свій виробничий потенціал і по цьому втратили конкурентоздатність на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Аналізом і дослідженням основних питань реалізації стратегічних рішень займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, теоретико-методологічні основи були закладені такими вітчизняними вченими як В.М. Нелеп [1], В.Д. Немцов [2], Л.Є. Довгань [2] інші, які досліджували у своїх працях ефективність різноманітних підходів та механізмів реалізації стратегічних рішень. У їхніх працях наведена значна кількість різних визначень цього поняття, які відображають ті чи інші його головні аспекти та особливості реалізації стратегічних рішень. Серед зарубіжних вчених, вагомий внесок у розроблення й удосконалення механізмів реалізації стратегічних рішень П. Друкер, М. Портер [3]. Однак, не дивлячись на значну кількість досліджень і досягнень науковців у даній сфері, проблема удосконалення механізму реалізації стратегічних рішень, особливо в аграрних підприємствах залишається недостатньо висвітленою і передбачає подальше вдосконалення

Цілі статті. Мета статті полягає у формуванні цілісного та ефективного механізму реалізації стратегічних рішень на основі теоретико-методологічних відомостей стратегічного планування та використання системи збалансованих показників з метою стабілізації діяльності і одержання необхідного поштовху для подальшого розвитку аграрного сектору країни

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Рішення проблеми розробки стратегії перспективної політики економічного росту – керування інвестиційними комплексами, створення інвестиційної інфраструктури й законодавчого забезпечення інвестиційних процесів неможливо поза реаліями й тенденціями сьогоdnішнього світу, без аналізу процесів глобалізації світової економіки, з однієї сторони. З іншого боку, рішення розглянутої проблеми неможливо без детального дослідження методологічні основи розробки стратегії перспективної політики економічного росту аграрних підприємств.

Розвиток загальної стратегії підприємства в механізмі стратегічного керування за допомогою розробки комплексу приватних стратегій обумовлено, у першу чергу, масштабом підприємства, різноманітністю видів діяльності структурних одиниць, складною системою їхніх взаємозв'язків.

Під приватною стратегією розвитку підприємства нами визначено програму нею послідовних дій на перспективу певної глибини з урахуванням прийняттого ризику відповідно до встановленої мети розвитку й можливостями їхнього досягнення в окремій сфері або діяльності в рамках окремої структурної одиниці, що забезпечує ефективність діяльності підприємства в цілому (рис. 1).

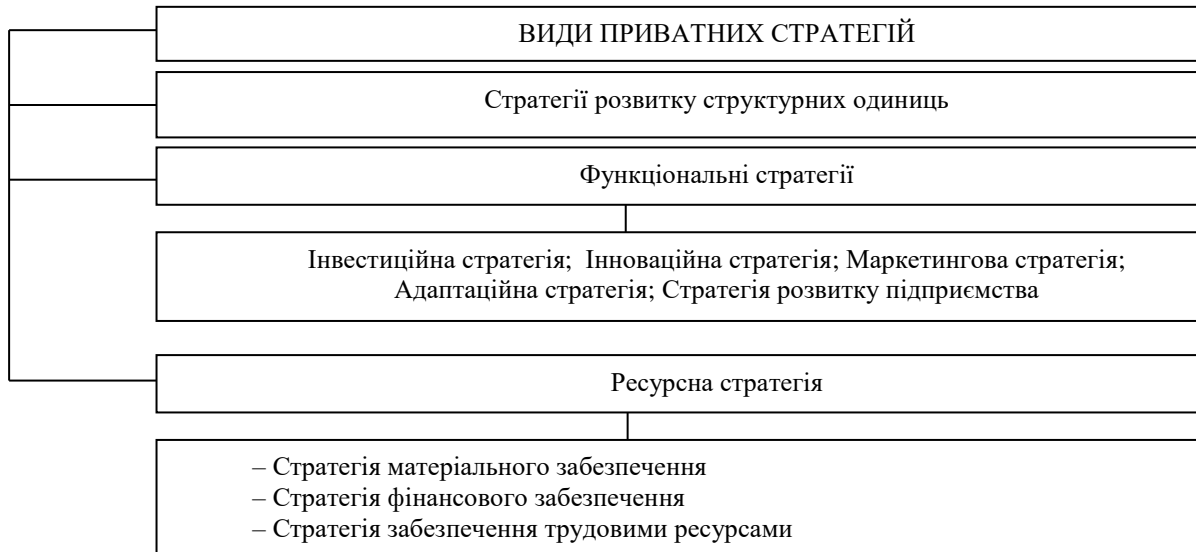

Рис. 1. Види приватних стратегій для аграрного підприємства
Джерело: [опрацьовано автором на основі 1, 2]

Рішення завдань методології досліджень здобуває особливу актуальність тому що те, що робиться сьогодні в Україні виконавчими й законодавчими структурами в області інвестиційної політики розвитку аграрних підприємств, можна охарактеризувати як емпіричний підбір заходів, які в найкращому разі допомагає не так сильно відстати від сформованих стандартів і правил роботи на світових ринках.

Виходячи із цього, актуальним є обґрунтування методологічні основи розробки стратегії перспективної політики економічного росту аграрних підприємств. Алгоритм рішення досліджуваної проблеми представлений на рис. 2.

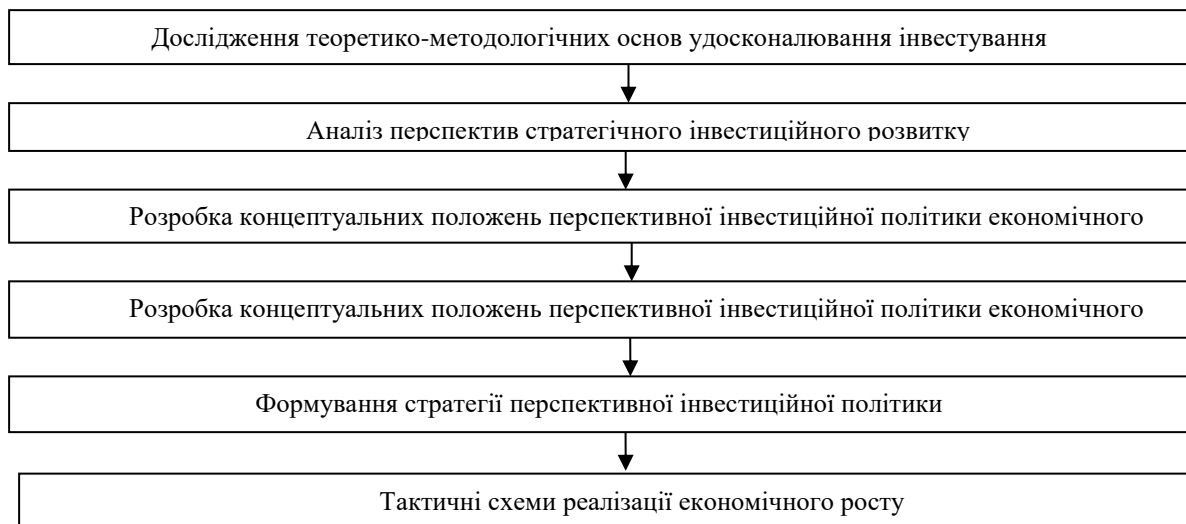

Рис. 2. Алгоритм розробки методологічних основ стратегії перспективної інвестиційної політики економічного росту аграрного підприємства
Джерело: [власна розробка]

Розглянемо докладніше алгоритм розробки методологічних основ розробки стратегічних рішень. При рішенні даного наукового завдання дослідження теоретико-методологічних основ удосконалювання стратегій інвестування в економічних системах основна увага повинне приділятися питанням:

- вивчення методологічних принципів формування стратегії інвестування

економічних систем;

- визначення основних тенденцій стратегічного інвестиційного розвитку аграрних підприємств в епоху глобалізації економіки;
- виявлення проблеми довгострокового економічного росту підприємства і пошук шляхів їхнього рішення.

При формуванні стратегії аграрного підприємства основна увага повинне бути приділена:

- розробці механізму трансформації концептуальних положень перспективної інвестиційної політики в стратегічні напрямки діяльності підприємства;
- визначенню стратегічних напрямків формування й засобів раціонального використання інвестиційних ресурсів;
- розробці системи організаційно-економічних заходів щодо забезпечення реалізації інвестиційної стратегії аграрного підприємства.

Формування тактичних схем реалізації економічного росту аграрного підприємства припускає:

- моніторинг і прогнозування інвестиційної ринкової кон'юнктури;
- формування інвестиційного портфелю для реалізації економічного росту аграрних підприємств;
- оцінку ефективності реалізації етапів економічного росту підприємства.

При вивченні методологічних принципів формування стратегії інвестування економічних систем стосовно аграрних підприємств було проведено ієрархічне структурування можливих видів і варіантів стратегії аграрного підприємства.

В основі ієрархічного розгляду стратегії інвестування аграрних підприємств лежить дослідження восьми ключових напрямків стратегій: товарно-ринкової; ресурсно-ринкової; технологічної; інтеграційної; фінансово-інвестиційної; соціальної стратегії; стратегії керування; стратегії реструктуризації. Розглядаючи проблему формування стратегії перспективної інвестиційної політики економічного росту аграрних підприємств необхідно відштовхуватися від:

- первісний склад портфелю виробничих замовлень;
- вибору оптимального типу портфелю замовлень;
- оцінки прийнятності сполучення ризику й прибутковості портфелю виробничих замовлень;
- обраної схеми динаміки керування портфелем замовлень.

Пропонована схема демонструє, що спочатку на основі місії, з урахуванням бачення, а також аналізу зовнішнього й внутрішнього середовища підприємству потрібно визначити варті перед ним стратегічні цілі. Чого не вистачає в даному стандартному алгоритмі, чи враховані в ньому цінності всього підприємства розглянемо далі. У аграрних підприємствах зложилася певна культура, є свої цінності, які теж потрібно враховувати при визначенні стратегічних цілей.

Виникає питання: а чим корпоративні цінності аграрних підприємств відрізняються від існуючих в інших підприємствах. Найчастіше проблема з'являється уже в процесі її визначення, оскільки вони прописуються формально, іноді просто запозичаються в інших підприємств, а виходить, не приносять належного ефекту. У деяких сільськогосподарських підприємств ситуація ускладнюється ще й тим, що керівники самі їх не дотримуються, а це негативно впливає на співробітників [1, с. 148].

Важливо, щоб прописані цінності були в'язані з місією й баченням підприємства, відповідали персональним цінностям генерального директора й власників.

На сьогоднішній день останні вже розуміють, що наявність управлінської команди однодумців, що розділяють місію підприємства і його цінності, а також дотримуються їх у своїй щоденній діяльності, створює сильну корпоративну культуру й сприяє мотивації самих топ-менеджерів.

У цінностях аграрного підприємства повинне відбиватися те, чим співробітники могли б пишатися, що будить енергію, ентузіазм й утримує їх на підприємстві й без чого

ви як керівник не змогли б у ній працювати.

Крім того, треба декомпонувати цінності на рівень співробітників до стандартів поведіння й прописати їх у корпоративному стандарті. Необхідне визначити, які нові ключові компетенції буде потрібно створити для участі в самих перспективних ринках майбутнього, а які нові ключові компетенції і для захисту, збереження й розширення переваг компанії на нинішніх ринках.

Гарним інструментом для вибудовування збалансованих взаємозалежних між собою цілей є BSC – система збалансованих показників. BSC (balanced scorecard), або система збалансованих показників (СЗП) – це інструмент реалізації стратегії. СЗП служить інструментом стратегічного й оперативного керування, що дозволяє зв'язати стратегічні цілі компанії з бізнес-процесами й повсякденними діями співробітників на кожному рівні керування, а також здійснювати контроль за реалізацією стратегії [3].

Проведемо дослідження з побудови стратегічної карти по плануванню збільшення продажів у аграрному підприємстві. Вона повинна бути направлена на довгостроковий кінцевий результат і представляти систему причинно-наслідкових зв'язків (рис. 3).

Рис. 3. Стратегічна карта аграрного підприємства

Джерело: [власна розробка]

Щоб визначити, наскільки ефективно працює організація або її підрозділи, тільки фінансових показників недостатньо, оскільки вони відбивають ефективність роботи компанії в минулому, не дозволяючи діагностувати й ліквідувати виникаючі проблеми «у режимі реального часу».

СЗП – корисний інструмент для власника й для контролю ради директорів та топ-менеджерів. Вітчизняні компанії у своїй практиці найчастіше розробляють СЗП у вигляді таблиці цілей і показників, однак, на наш погляд, більше корисним буде побудова

стратегічної карти. СЗП, виражена у вигляді таблиці цілей і показників. Вона необхідна, але на другому етапі, тобто після побудови стратегічної карти компанії.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, можна сказати, що серед існуючих методів формування стратегії оптимальним варіантом є використання збалансованої системи показників, яка не тільки спрямована на підвищення операційної ефективності (покращення якості продукції, зменшення часу обробки замовлення, тривалості виробничого циклу, зменшення вартості тощо), а й є інструментом управління стратегією.

Висновки. Узагальнюючи, можна зазначити, що збалансована система показників надає організації зовсім новий інструмент управління, який дає змогу переводити бачення організації та її стратегію в набір взаємозв'язаних збалансованих показників, що оцінюють критичні фактори не тільки поточного, а й майбутнього розвитку організації.

Для аграрних підприємств характерний високий рівень ціновий конкуренції, і дуже важливо розвивати диференціацію й пропозицію найвищої якості. Стратегічна карта допоможе позначити взаємозв'язок всіх процесів на підприємстві для досягнення цих цілей. Підтримка операційної ефективності вимагає значних ресурсів. В умовах же обмеженого ресурсного забезпечення необхідно чітко виділяти ключові проекти й управляти їх своєчасним виконанням. Ця робота одержує «основу» за умови якісно впровадженої збалансованої системи показників.

Високе інвестиційне навантаження в аграрних підприємствах змушує впроваджувати системи бюджетування й фінансового планування, які повинні бути інтегровані із процесами стратегічного керування економічного росту всього підприємства. Отже, розроблена та досліджена збалансована система показників вирішує ці завдання.

Список використаних джерел:

1. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: [підруч. для студентів вищих навчальних закладів] / В.М. Нелеп. – К.: КНЕУ, 2000 – 475 с.
2. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент: [навч. посібник] / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. – К.: Експрес-Поліграф, 2011. – 560 с.
3. Портер Майкл Е. Стратегія конкуренції / Майкл Е. Портер; [Пер. с англ. А.Олійник, Р.Сільський]. – К.: Основи, 1998. – 390 с.

Рецензент д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 33.334.02

Шульженко І.В., к.е.н., доцент

Кудря В.В., Хоменко В.В., магістранти

Полтавської державної аграрної академії

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Етичні аспекти прийняття управлінських рішень керівниками сучасних підприємств відіграють важливу роль в сучасних умовах господарювання. Це пов'язано з підвищенням уваги до питань корпоративної соціальної відповідальності, зокрема її екологічної складової. У зовнішньому середовищі соціально-екологічна відповідальність тісно пов'язана з етичними нормами бізнесу, які доповнюють систему природоохоронних норм і вимог, встановлених в законодавстві. У внутрішньому – це прийняття відповідних управлінських рішень, які запроваджують принципи «зеленого офісу».

Ключові слова: управлінські рішення, етичні проблеми, соціальна відповідальність, «зелений офіс», екологічна відповідальність.

Shulzhenko I., Kudria V., Khomenko V.

ETHICAL ASPECTS OF MANAGEMENT DECISIONS

The ethical aspects of management decisions, concluded by the modern enterprises' managers, play an important role in the contemporary economic conditions. It connects with the increased attention to the corporate social responsibility issues, in particular to its ecological component. In the external surrounding, social and

ecological responsibility is closely connected with the ethical aspects of business that supplement the environment protection legislative norms and requirements system. In the internal surrounding it is the adoption of appropriate management decisions that implement the "green office" principles.

Key words: management decisions, ethical problems, social responsibility, "green office", ecological responsibility.

Шульженко І.В., Кудря В.В., Хоменко В.В.

ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Этические аспекты принятия управленческих решений руководителями современных предприятий играют важную роль в современных условиях хозяйствования. Это связано с повышением внимания к вопросам корпоративной социальной ответственности, в частности ее экологической составляющей. Во внешней среде социально-экологическая ответственность тесно связана с этическими нормами бизнеса, которые дополняют систему природоохранных норм и требований, установленных в законодательстве. Во внутреннем - это принятие соответствующих управленческих решений, которые вводят принципы «зеленого офиса».

Ключевые слова: управленческие решения, этические проблемы, социальная ответственность, «зеленый офис», экологическая ответственность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема етичності у прийнятті управлінських рішень все частіше постає перед сучасними підприємствами. Вона виникає у зв'язку з тим, що кожне управлінське рішення повинне врівноважувати суперечливі цінності, цілі і критерії, які стосуються всіх працівників підприємства. Тому задачею керівника є врахування вищезазначених критеріїв, проведення їх критичного аналізу і на базі цього, прийняття етичних, соціально відповідальних управлінських рішень. При цьому важливим є визначення ролі етичних аспектів прийняття управлінських рішень на підприємстві, їх узгодженість із цілями розвитку та концепцією корпоративної соціальної відповідальності. Додаткової актуалізації даній темі надає підвищена увага суспільства до питань соціальної, а зокрема екологічної відповідальності підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання прийняття управлінських рішень в різних умовах ставали предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та закордонних авторів, таких як М. Мескон, Г. Саймон, Ф. Харрісон, М. Еддоус, І. Ансофф, Б. Литвак, О. Віханський, А. Наумов, Ю. Пертруня [6], Р. Фатхутдинов [8] та багато інших.

Питаннями корпоративної відповідальності бізнесу на сьогоднішній день займається досить значна кількість як науковців, так і практиків в Україні та за її межами. Серед таких можна зазначити: О. Амосова, Д. Баюру, В. Гассія [1], П. Каса [7], Р. Колишка, Л. Лазоренка [3], Л. Петрашко [5], О. Полякову [7], І. Потравного [1] та інших. Наявність певних дискусійних питань, таких як взаємозв'язок прийняття етичних управлінських рішень підприємством з концепцією корпоративної соціальної відповідальності, зокрема екологічної, потребує подальших досліджень, що в підсумку сприятиме підвищенню ефективності діяльності підприємства.

Ціллю статті є дослідження та розвиток теоретичних питань і розробка практичних рекомендацій щодо ролі етичних аспектів прийняття управлінських рішень на підприємстві, які функціонують на засадах корпоративної соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під прийняттям управлінських рішень можна розуміти процес їх розробки та вибору. Управлінське рішення – результат вибору суб'єктом (органом) управління способу дій, спрямованих на розв'язання певної проблеми управління. Основна мета управлінського рішення – забезпечити координуючий вплив на об'єкт або систему управління для досягнення цілей

підприємства [6, с. 36].

Важливість прийняття управлінських рішень для сучасного підприємства важко переоцінити. Тому що від того, які саме управлінські рішення розробляються і реалізуються, залежить поточна та перспективна конкурентоспроможність підприємства, ефективність діяльності в ринковому середовищі. Ідеальних управлінських рішень, які влаштували б усі зацікавлені сторони без виключення, не існує. На практиці досить рідко зустрічаються ситуації, в яких те або інше рішення керівника не мало б ніяких негативних наслідків. Кожне рішення повинне врівноважувати суперечливі цінності, цілі і критерії як працівників та керівництва підприємства, так і суспільства в цілому.

Окрім цього, прийняття рішення – це і психологічний процес, а оскільки поведінка людини не завжди є логічною, то способи прийняття та ухвалення управлінських рішень варіюються від спонтанних та інтуїтивних до високотехнологічних. Керівник, який приймає рішення, як правило, знаходиться під впливом таких психологічних чинників, як досвід (власний і колег), соціальні установки, особисті цінності тощо [8, с. 16].

Тому важливим є його вміння знаходити логічне пояснення своїм діям, використовуючи, зокрема, моральні аргументи та спираючись на загальнолюдські цінності.

Одним з актуальних та важливих аргументів, на який повинен спиратися сучасний керівник при прийнятті управлінських рішень, є врахування принципів корпоративної соціальної відповідальності.

Слід визначити, що корпоративна соціальна відповідальність – це відповідальність тих, хто приймає управлінські рішення, за тих, на кого безпосередньо чи опосередковано ці рішення впливають. Науковцями визначається, що соціальна відповідальність – це концепція, що заохочує підприємства враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив його діяльності на споживачів, стейкохолдерів, працівників, громади та навколишнє середовище в усіх аспектах своєї діяльності через прозору і етичну поведінку, яка сприяє сталому розвитку, здоров'ю і добробуту суспільства [3, с. 89].

Далі розглянемо основні складові корпоративної соціальної відповідальності, яких намагаються дотримуватись вітчизняні підприємства. Дослідження, проведене ООН серед представників українського бізнесу, дозволило побачити певні закономірності у розумінні поняття соціальної відповідальності в українському бізнес-середовищі. Найбільш популярними елементами серед підприємців є наступні: впровадження соціальних програм поліпшення умов праці персоналу (65,5% опитаних), навчання/розвиток персоналу (63,2%), благодійна допомога (56,0%), застосування в політиці компанії принципів етичного та відповідального ставлення до споживачів (49,5%), участь у регіональних програмах розвитку (32,3%), екологічна відповідальність та реалізація екологічних програм (29,8%), політика дотримання прав акціонерів/інвесторів (20,8%), відкрите подання інформації про діяльність компанії (18,7%) [7, с. 284].

Як видно з проведеного дослідження напрями соціальної відповідальності вітчизняних підприємств є доволі різноманітними. Для того, щоб вищезазначені складові враховувались керівництвом підприємства під час розробки стратегії, необхідно приймати відповідні управлінські рішення. Вони стосуються як внутрішнього, так і зовнішнього середовища функціонування підприємства. Всі складові середовища взаємопов'язані та призводять до значних змін у його діяльності. Окремі складові корпоративної соціальної відповідальності по-різному впливають на стан підприємства та мають певну специфіку.

Ступінь впливу залежить, як правило, від розмірів і галузевої належності підприємства, територіального розміщення, якості управління тощо. Також необхідний постійний моніторинг факторів середовища, який становитиме основу для прийняття

своєчасних управлінських рішень стосовно того або іншого фактору впливу.

Розглянути детально всі вищезазначені складові соціальної відповідальності в межах одного дослідження буде доволі складним, тому ми зупинимося на аналізі лише однієї – екологічної відповідальності підприємств та спробуємо виявити взаємозв'язок між нею та прийняттям етичних управлінських рішень у підприємстві.

У зовнішньому середовищі соціально-екологічна відповідальність тісно пов'язана з етичними нормами бізнесу, які доповнюють систему природоохоронних норм і вимог, встановлених в законодавстві. У внутрішньому – це прийняття відповідних управлінських рішень, які запроваджують етичні принципи відношення керівництва до персоналу підприємства, працівників до свого оточення тощо.

Далі розглянемо вищезазначені напрямки. Треба зазначити, що зовнішня складова соціально-екологічної відповідальності тісно пов'язана з етичними нормами бізнесу, які доповнюють систему природоохоронних норм і вимог, встановлених в законодавстві, стандартах тощо. Вона являє собою усвідомлену і мотивовану участь бізнесу в різноманітних заходах, спрямованих на попередження та мінімізацію негативних впливів на навколишнє середовище, раціональне природокористування, економію сировинних і енергетичних ресурсів в процесі господарської діяльності, максимальне використання відходів, їх переробку, попередження аварійних і надзвичайних ситуацій, підтримка заходів з охорони здоров'я, збереженню культурно-історичної спадщини, біорізноманіття територій, збереження зникаючих біологічних видів і т. ін.

Розглядаючи діяльність підприємства в аспекті соціально-екологічної відповідальності, слід зазначити, що всі підприємства, які займаються вирішенням екологічних проблем, можна умовно розділити на дві групи:

Перша, це підприємства, які при вирішенні екологічних проблем отримують реальну економічну вигоду, наприклад, впроваджуючи ресурсозберігаючі технології і тим самим знижуючи собівартість продукції.

Друга, це підприємства, які займаються вирішенням екологічних проблем заради створення позитивного іміджу, вважаючи, що основна мета їх діяльності – отримання прибутку [3, с. 94].

Підприємства як першої, так і другої групи, незважаючи на різні цілі, працюють у рамках дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності, що у підсумку приносить користь як підприємству, так і суспільству в цілому.

Далі розглянемо групу етичних управлінських рішень, які стосуються зовнішнього середовища. Тут треба зазначити, що найбільш значущими є такі екологічні проблеми, які можна вирішити тільки за умови екологічно орієнтованої господарської діяльності. Ці проблеми зводяться до наступних:

– забруднення всіх компонентів природного середовища (атмосфери, водних об'єктів, ґрунтів та ін.);

– виснаження невідновлюваних природних ресурсів (нафта і ін.) і деяких поновлюваних природних ресурсів (прісна вода, ліси та ін.);

– зниження і втрата біологічного різноманіття. Необхідність збереження місць проживання флори і фауни і цілих екосистем: зникнення одного виду тварин або рослин, порушення ландшафту може спричинити за собою незворотні наслідки для екосистеми в цілому;

– зміна клімату, яке може привести до необоротних наслідків: наприклад, танення льодовиків може призвести до підвищення рівня світового океану і затоплення великих територій, а також до дефіциту прісної води в тих регіонах, де населення користується водою з річок з льодовиковим харчуванням.

Для вирішення вищезазначених проблем соціально та екологічно відповідальні підприємства використовують у своїй практиці такі інструменти, які дозволять знизити їх негативний вплив. Зокрема, це будуть наступні дії :

– оцінка впливу на навколишнє середовище (включаючи стратегічну екологічну

оцінку) при розробці стратегій та планів економічного розвитку;

– екологічний аудит, що дозволяє на ранньому етапі виявляти природоохоронні порушення;

– екологічне страхування, яке передбачає відшкодування шкоди навколишньому середовищу;

– сертифікація на відповідність положенням екологічних стандартів. Це міжнародні стандарти серії ISO 14000, що відносяться до екологічного менеджменту; міжнародний стандарт ISO 19011, що відноситься до аудиту систем менеджменту якості і / або систем екологічного менеджменту;

– використання концепції технологічного нормування на основі найкращих доступних технологій;

– соціальну звітність, що містить екологічний компонент [1, с. 179-187].

Треба зазначити, що за останні роки, значна кількість вітчизняних підприємств почала складати не фінансові звіти щодо корпоративної соціальної відповідальності, в яких аналізується і екологічна складова діяльності підприємства. Це говорить про зростання уваги до вищезазначених проблем, що дозволить змінити ситуацію на краще.

Далі розглянемо другу групу етичних управлінських рішень, що стосуються внутрішнього середовища підприємства. Вони включають багато складових, в рамках нашого дослідження, ми розглянемо лише один напрямок, це застосування практики «зеленого офісу».

Концепція «зеленого офісу» не є революційно новою. У світовій практиці вона впроваджується вже більше ніж 30 років. Визначення поняття, структурних компонентів названої практики, моніторингу найкращих практик присвячені праці науковців та рекомендації міжнародних інституцій [4].

«Зелений офіс» – це концепція менеджменту підприємства, що дозволяє зменшити його негативний вплив на навколишнє середовище шляхом максимального збереження ресурсів та енергії і зменшення кількості відходів.

Основними принципами застосування «зеленого офісу» є: зменшення споживання ресурсів та продукування відходів; зменшення спожитої кількості води, енергії та рівня забруднення; закупівля товарів та послуг, які мінімізують вплив на довкілля; збільшення кількості вторинної переробки відходів; популяризація раціонального екологічного використання транспорту в особистих і ділових цілях [5, с. 325- 328].

Добровільні зобов'язання підприємств в рамках менеджерської практики «зелений офіс» не вимагають великих затрат часу чи коштів, а досить часто допомагають їх зекономити. Тому що зрозумілі та прості рекомендації щодо впровадження практики «зелений офіс» пропагують економити електроенергію, тепло, воду, папір, тощо, що приносить результати за рахунок лише зміни звичайного безгосподарного відношення до спільних ресурсів працівниками офісу [2, с. 32].

На жаль, до теперішнього часу керівники підприємств нерідко відкладають прийняття етичних управлінських рішень щодо соціально-екологічного спрямування на другий план. У той же час такі інструменти, як екологічне страхування, сертифікація, впровадження на підприємствах положень стандартів ISO, впровадження концепції технологічного нормування на основі найкращих доступних технологій, а також соціальні звіти, що містять екологічний компонент, в першу чергу спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємства, забезпечення надійності функціонування виробничих процесів і, в кінцевому підсумку, зменшення ризиків виникнення негативних впливів і надзвичайних ситуацій.

Висновки. Отже, дослідивши проблему прийняття етичних управлінських рішень в сучасних умовах господарювання, можна констатувати, що вирішити проблему етичності у прийнятті управлінських рішень можливо за умови виконання екологічних, соціальних, ділових зобов'язань підприємства перед своїми працівниками, а також перед суспільством. Дотримання цих етичних принципів може мати окрім позитивних

соціальних наслідків також і комерційні вигоди, а саме: зменшення підприємницьких ризиків, підвищення ділової ефективності, зростання нематеріальних активів підприємства, підвищення морального рівня співробітників, формування кваліфікованої команди, розширення ринкового визнання, виявлення нових комерційних можливостей. Тобто, дотримання підприємством принципів корпоративної соціальної відповідальності, врахування важливості її екологічної компоненти у зовнішньому та внутрішньому середовищі, є нагальною потребою розвитку сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Гасій В.В. Екологічна відповідальність бізнесу як елемент державно-приватного партнерства / В.В. Гасій, І.М. Потравний //Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 179-187.
2. Концепція зеленого офісу. Рекомендації для організацій / Під заг. ред. О.Маслюковської. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2007. – 64 с.
3. Лазоренко Л.В. Корпоративна соціальна відповідальність як інноваційна стратегія бізнесу / Л.В. Лазоренко. // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – Вип.1 (14). – 2013. – С. 89-96.
4. Офіційний сайт Центру розвитку КСВ в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.csr-ukraine.org>.
5. Петрашко Л.П. Корпоративна відповідальність: крос-культурні моделі та бізнес-практики: монографія / Л.П. Петрашко. – К.: КНЕУ, 2013. – 372 с.
6. Прийняття управлінських рішень:[навч. посіб.] за ред.Ю. С. Петруні. -2-ге вид. – К.: ЦУЛ, 2011. – 216 с.
7. Полякова О. М. Особливості формування і розвитку соціальної відповідальності підприємств в Україні / О. М. Полякова, П. Ю. Кас. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – С. 284–289.
8. Фатхутдинов Р.А. Управленческие решения: учеб. для вузов / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 281 с.

Рецензент д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 33.336.1:352

Шульженко І.В., к.е.н., доцент

Бабич О.В., Рубайко В.В., магістранти

Полтавська державна аграрна академія

**ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА**

У статті визначено актуальність використання інформаційного забезпечення в процесі управління конкурентоспроможністю підприємства. Визначено основні завдання, функції та вимоги щодо інформаційної системи управління конкурентоспроможністю підприємства. Визначено та охарактеризовано дві основні форми організації системи інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю підприємства : перша – інформаційна система власне підприємства, друга – інформаційна система регіональних структур. Запропоновано п'ятимодульну концептуальну модель інформаційної системи управління конкурентоспроможністю підприємства на основі адаптивного підходу. Розроблено інформаційне забезпечення управління конкурентоспроможністю, що базується на використанні чотирьох основних взаємопов'язаних розподілених бази даних.

Ключові слова: база даних, інформаційна система, інформаційне забезпечення, конкурентоспроможності системи, конкурентоспроможність підприємства, модуль управління конкурентоспроможністю.

Shulzhenko I., Babych A., Rubayko V.

**INFORMATION SYSTEM OF MANAGEMENT COMPETITIVENESS
ENTERPRISE**

In article the urgency of using information support in the process of management competitiveness enterprise is determined. The main tasks, functions and requirements of the information system of management competitiveness enterprise are established. Two main forms of organization of information system of management competitiveness enterprise are defined and characterized: the first is own enterprise's information system, the second is the information system of regional structures. A five-module conceptual model of the information system of management competitiveness, which based on an adaptive approach, is proposed. Information management software for competitiveness, which based on using of four main interconnected distributed databases, was developed.

Key words: database, information system, information support, contour of information system competitions, enterprise competitiveness, competitiveness management module.

Шульженко І.В., Бабич А.В., Рубайко В.В.

ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье определена актуальность использования информационного обеспечения в процессе управления конкурентоспособностью предприятия. Установлены основные задачи, функции и требования к информационной системе управления конкурентоспособностью предприятия. Определены и охарактеризованы две основные формы организации системы информационного обеспечения управления конкурентоспособностью предприятия: первая – информационная система предприятия, вторая – информационная система региональных структур. Предложено пятимодульную концептуальную модель информационной системы управления конкурентоспособностью предприятия на основе адаптивного подхода. Разработано информационное обеспечение управления конкурентоспособностью, основанное на использовании четырех основных взаимосвязанных распределенных базы данных.

Ключевые слова: база данных, информационная система, информационное обеспечение, конкурентоспособность предприятия, модуль управления конкурентоспособностью

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Особлива роль в системі управління підприємством відводиться забезпеченню підтримки його конкурентоспроможності на заданому рівні. Підприємство є конкурентоспроможним, якщо реалізується його багаторівневий потенціал (інформаційний, управлінський, маркетинговий, фінансовий потенціал тощо), що дозволяє сформувати стійку ринкову перевагу. Досягнення пріоритетів по кожному напрямку забезпечує безперечну перевагу підприємства в конкурентній боротьбі, що можливо тільки при постійному моніторингу ситуації на споживчому ринку та всередині підприємства, аналізі дій конкурентів, прогнозуванні їх розвитку. Останнє здійснюється шляхом збору, обробки та використанні інформації. Інформаційна інфраструктура підприємства, за своєю природою, відноситься до забезпечуючих підсистем, має суттєвий вплив на його конкурентоспроможність. Тому комплексні дослідження конкурентоспроможності підприємств, управління нею з використанням сучасних інформаційних технологій є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання впровадження та реалізації інформаційних систем управління підприємствами розглядалися багатьма вітчизняними і закордонними авторами, серед яких Бобир Є. І., Вайсман Є.Д., Довгаль Є.А., Загорна Т. О., Конокбаєва А.К., Лещенко Є.В., Мартинова Ю.В., Нікітіна Є. А., Нятіна Н.Л., Радванська Л. Н. та інші.

Разом з тим, незважаючи на значні досягнення в теоретичних дослідженнях і методичних розробках щодо формування та використання інформаційного забезпечення в процесі управління конкурентоспроможністю підприємства, не отримали свого вирішення ряд питань як концептуального, так і методичного характеру. Необхідність і значимість додаткових досліджень проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі інформаційної моделі розвитку, з одного боку, і практичної затребуваності методологічно вивірених і обґрунтованих методів управління нею в сучасних умовах економіки, з іншого, визначили мету дослідження.

Цілі статті. Метою статті є розробка положень щодо формування інформаційної системи управління конкурентоспроможністю підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Конкуренція є одним з найбільш важливих елементів ринкової економіки, що забезпечує її ефективне функціонування. Підприємства, які мають на меті зайняти конкретний сегмент ринку повинні бути забезпечені не тільки продукцією, але й релевантною інформацією, зокрема про внутрішній потенціал підприємства, про конкурентів та власне про ринок. Звичайно, було б доречним, заздалегідь отримувати інформацію про рівень конкуренції на певному ринку, і про те, які конкурентні стратегії слід застосувати. Для цього підприємство повинно володіти

відповідною інформацією, зібрати і обробити яку в практичній діяльності досить складно. Зазначені обставини визначили необхідність розробки і реалізації систем інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю підприємства.

Організація управління конкурентоспроможністю повинна сприяти як зростанню фінансово-господарської діяльності підприємства, стимулюванню економії всіх видів ресурсів на основі їх ефективного використання, так і все більшому задоволенню зростаючих потреб споживачів продукції.

Отже, основними функціями, які повинні реалізовуватися в інформаційній системі управління конкурентоспроможністю підприємства повинні стати технічна (виробництво), комерційна (закупівля та продаж), обліку (облік), фінансова (фінансування), забезпечення безпеки (збереження матеріальних благ і персоналу), адміністративна. Основними вимогами системи управління конкурентоспроможністю повинні бути: адаптивність, об'єктивність, оперативність, інтегрованість, порівнянність і надійність. Відповідно і визначається головне завдання інформаційної системи управління конкурентоспроможністю підприємства – забезпечення заданого рівня конкурентоспроможності підприємства на ринку, шляхом відстеження змін конкурентних переваг у виробництві та на споживчому ринку в реальному часі. Для забезпечення моніторингу в реальному часі доцільно використовувати метод ситуаційної адаптації [6, 7].

З врахуванням вищезазначеного інформаційну систему управління конкурентоспроможністю підприємства можна визначити як систему призначену для комп'ютеризованого управління процесом підтримання конкурентоспроможності на заданому рівні, побудовану на принципах ситуаційної адаптації до основних факторів, що визначають конкурентоспроможність.

Для організації адаптивного управління конкурентоспроможністю підприємства в складі концептуальної моделі інформаційної системи управління необхідне включення наступних модулів (рис. 1).

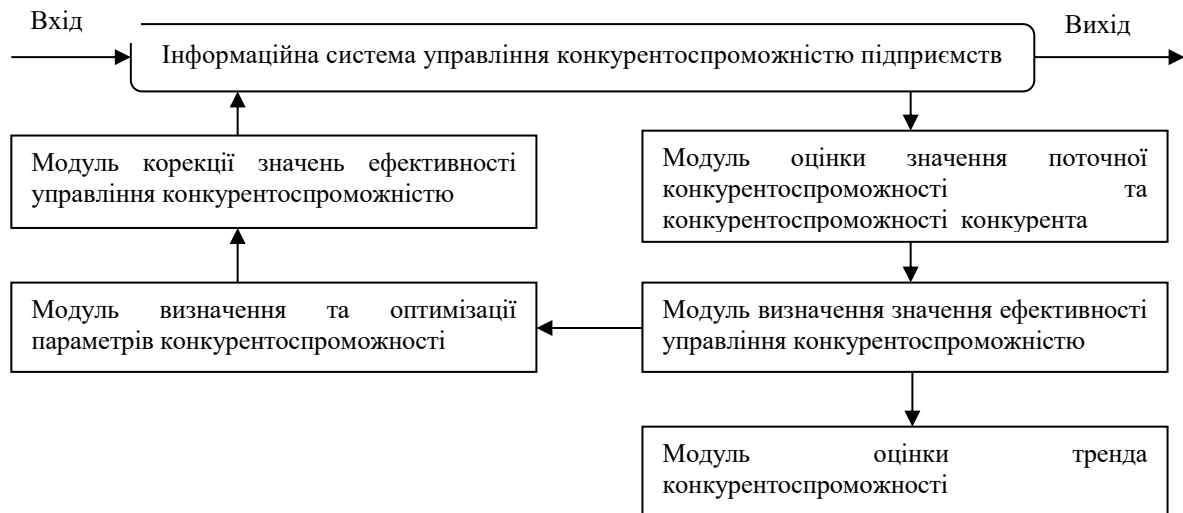

Рис. 1. Основні модулі інформаційної системи управління конкурентоспроможністю підприємства [8]

Модуль оцінки поточної конкурентоспроможності підприємства. Конкурентоспроможність підприємства – показник, що характеризує його ринкову позицію, а на будь-якому ринку найважливішим показником є власне товар: його якість і ціна. Тому для виробника товару на першому місці є конкурентоспроможність його товару в порівнянні з аналогічним товаром іншого виробника.

В даний час для оцінки конкурентоспроможності продукції розроблені спеціальні розрахункові методики на основі математичних залежностей основних показників конкурентоспроможності від факторів, що визначають якість товару підприємства,

конкурентний потенціал підприємства, його стратегічне позиціонування та купівельні спроможності споживачів. Використовуючи цих методик, їх переваги і недоліки, можна розробити комбіновану адаптивну модель оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Модуль визначення значення ефективності управління конкурентоспроможністю. Для оцінки показника ефективності управління конкурентоспроможністю необхідно визначити його формульне значення через інтегральний показник конкурентоспроможності та стратегічне позиціонування підприємства на сегменті ринку відповідно і порівняти його зі значенням конкурентоспроможності конкурента.

Модуль визначення та оптимізації факторів конкурентоспроможності служить для визначення типу чинників, які призвели до зниження показників ефективності управління конкурентоспроможністю підприємства та подальшої оптимізації факторів для корекції конкурентоспроможності. При цьому необхідно визначити експертну «вагу» кожного фактора, що бере участь в оцінці конкурентоспроможності та оптимізувати параметри факторів моделі системи управління.

Модуль корекції параметрів конкурентоспроможності підприємства. Модель системи управління конкурентоспроможністю включає модуль корекції параметрів, де реалізуються функції адаптації системи до мінливих зовнішніх і внутрішніх умов. Тобто модуль корекції параметрів конкурентоспроможності підприємства це головний інструмент організації зворотного зв'язку системи управління конкурентоспроможністю. У модулі повинні бути використані засоби і розроблений механізм власне адаптації параметрів системи управління до зміни значень показників конкурентоспроможності підприємства.

Модуль визначення тренда конкурентоспроможності підприємства. Тип тренда встановлюється на основі підбору моделі за допомогою статистичних методів або за рахунок згладжування вихідного часового ряду. Тому, якщо після визначення тренда конкурентоспроможності підприємства він позитивний, то корекція параметрів моделі конкурентоспроможності не потрібна. В іншому випадку, фактори, що визначають її, повинні бути скориговані таким чином, щоб тренд змінився на позитивний.

Більшість науковців звертають увагу на різні форми організації систем інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю підприємства. На основі узагальнення наукових напрацювань [1; 2; 3; 4; 5; 8] доцільно відзначити існування двох протилежних за концепцією побудови форм організації систем інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю.

Перша – інформаційна система власне підприємства, за допомогою якої воно вирішує завдання забезпечення конкурентоспроможності, шляхом збору інформації та визначення агрегованих показників рівня конкурентоспроможності підприємства. Витрати на збір, обробку, оновлення та зберігання інформації в цій системі потребують значних матеріальних, грошових і трудових витрат [1; 3; 8].

Друга форма організації – інформаційна система регіональних структур: статистичних управлінь; торгово-промислових палат; адміністрацій регіонів тощо. Ця форма організації, на відміну від першої, передбачає можливість відкритого платного використання інформації. Можливість концентрації зусиль і спеціалізації роботи в даному напрямку дозволить такій формі організації системи інформаційного забезпечення конкурентоспроможності функціонувати більш ефективно. Витрати на функціонування даної системи розподіляються між користувачами системи [2; 4; 5].

Інформаційне забезпечення пропонованої інформаційної системи управління конкурентоспроможністю підприємства повинно бути організованим у вигляді розподілених баз даних (рис. 2).

Під розподіленою інформаційною базою інформаційної системи управління конкурентоспроможністю підприємства розуміється необмежена кількість баз даних, дистанційно віддалених одна від одної, що мають ряд загальних характеристик:

функціонують за єдиними правилами, визначеними централізовано для всіх баз даних, що входять в розподілену інформаційну базу;

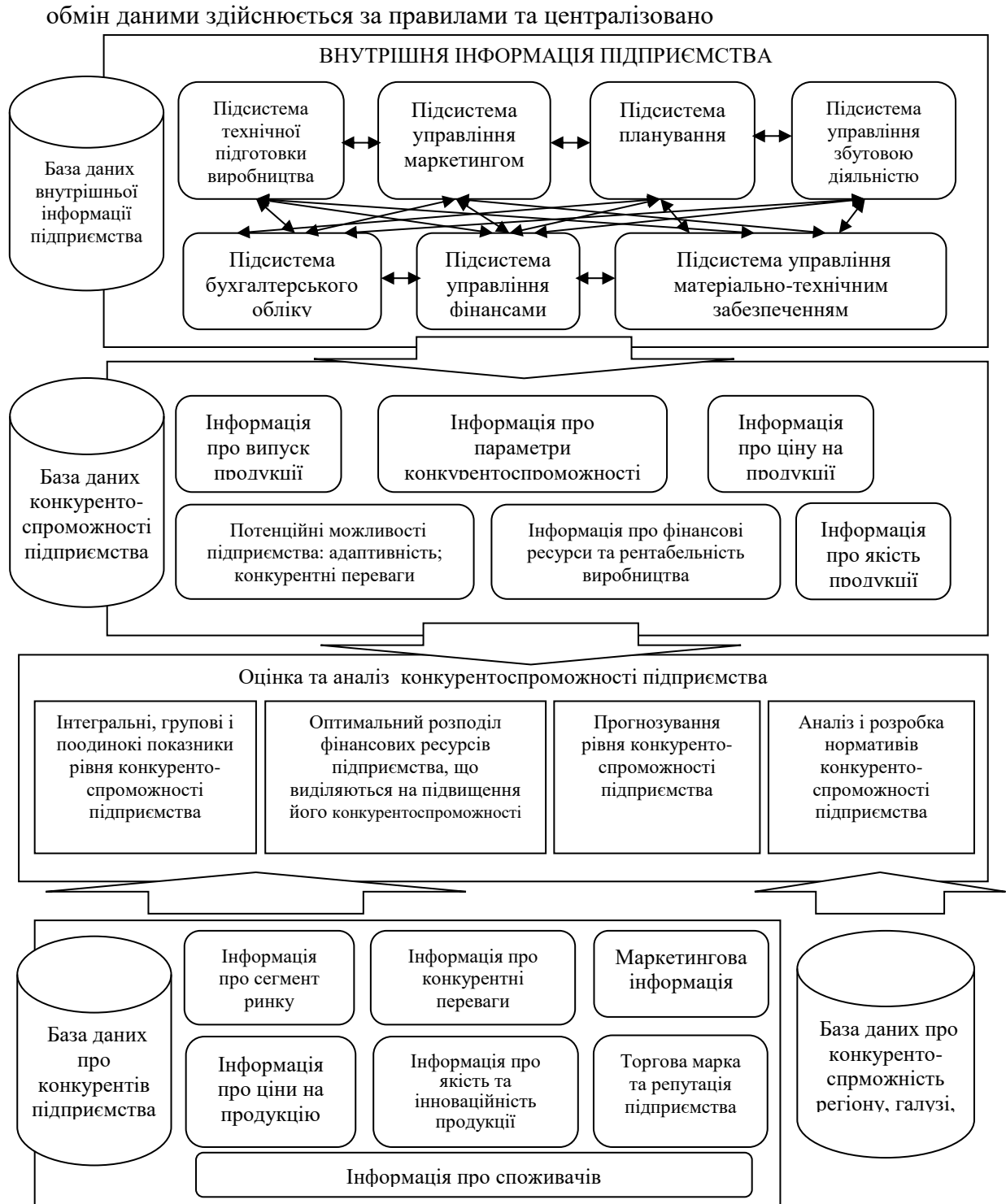

Рис. 1. Інформаційне забезпечення управління конкурентоспроможністю підприємства [розроблено авторами]

Таким чином, інформаційне забезпечення управління конкурентоспроможністю повинно містити чотири основні взаємопов'язані розподілені бази даних: базу даних внутрішньої інформації підприємства, базу даних конкурентоспроможності підприємства, базу даних відомостей про конкурентів та базу даних про конкурентоспроможність регіону, галузі, держави. На їх основі формується методологічна база для оцінки та аналізу конкурентоспроможності підприємства.

В межах пропонованого інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю підприємства доцільно визначити два основні контури.

Перший контур повинен забезпечувати регулювання та функціонування підприємства і збереження його конкурентоспроможності хоча б на рівні не менше досягнутого. Даний конкур повинен включати базу даних внутрішньої інформації підприємства.

Однак, якщо стратегією підприємства є формування нових конкурентних переваг, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності, необхідний другий контур, в якому, з одного боку, здійснюється відбір і накопичення корисної інформації з першого контуру, а з іншого відбір і накопичення інформації з зовнішніх джерел – інститутів економіки на мезо- і макрорівнях. Даний конкур повинен включати базу даних конкурентоспроможності підприємства, базу даних відомостей про конкурентів та базу даних про конкурентоспроможність регіону, галузі, держави.

Сполучну роль виконують цілі управління конкурентоспроможністю, а також процес оцінки та аналізу конкурентоспроможності підприємства.

Висновки. Теоретична і практична значущість проведеного дослідження полягає у визначенні необхідних модулів для формування та реалізації інформаційної системи управління підвищення конкурентоспроможності підприємства, формуванні інформаційного забезпечення, яке базується на використанні повинно чотирьох основних взаємопов'язаних розподілених бази даних, можливості використання розроблених теоретико-методичних підходів для управління конкурентоспроможністю підприємства за рахунок його інформаційного потенціалу. Проте варто зазначити, що впровадження інформаційної системи не є винятковою конкурентною перевагою підприємства. Доступність сучасних інформаційних технологій, простота їх використання, ступінь адаптивності інтерфейсів програмних продуктів, а також досвід підприємств, що здійснюють впровадження автоматизованих систем управління перетворюють інформаційні системи на один із пріоритетних інструментів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, дослідження яких і є перспективним напрямом подальших досліджень з даної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Бобыр Е. И. Причинно-следственные диаграммы для организации адаптивного оперативного управления конкурентоспособностью предприятия / Е. И. Бобыр, Ю. В. Мартынова, Н. Л. Нятина, Е. В. Лещенко // Проблемы информационных технологий. – 2014. – №4. – С. 186-192.
2. Вайсман, Е.Д. Управление конкурентоспособностью предприятия на основе упреждающего решения / Е.Д. Вайсман // Вестник университета (Государственный университет управления). – М.: Издательский дом ГУУ. – 2010. – С. 37-44.
3. Загорна Т. О. Динамічна компонента у методології управління конкурентоспроможністю підприємства / Т. О. Загорна // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 1. – Т.1. – С. 245-251.
4. Конокбаева А. К. Организация базы данных распределенной системы контроля / А. К. Конокбаева // Известия КГТУ им. Н.Раззакова. – 2014. – №31. – С. 122-125.
5. Лещенко Е. В. Методика разработки системы управления конкурентоспособностью предприятия / Е.В. Лещенко, Е. А. Довгаль // Системы обработки информации – X. : МОУ «ХУВС им. И. Кожедуба», 2011. – Вып. 2(92). – С. 263.
6. Никитина Е. А. Управление конкурентоспособностью предприятия / Е. А. Никитина // Научные ведомости. – 2007. – № 8(39). – Вып.4. – С. 226-230.
7. Подсмашная И. Н. Теоретические основы управления конкурентоспособностью региона [Электронный ресурс] / И. Н. Подсмашная // Проблемы материальной культуры – Экономические науки. – Режим доступа : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35244/39-Podsmashnaja.pdf?sequence=1>
8. Радванская Л. Н. Модель системы управления конкурентоспособностью предприятия / Л.Н. Радванская, Е. В. Лещенко, Ю. В. Мартынова, Н. Л. Нятина // Проблемы информационных технологий. – 2014. – №4. – С. 282-284.

Рецензент д.е.н., професор Маркіна І.А.

УДК 658.168.3+336.672

Яцюк О.С., асистент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА ТА САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

Статтю присвячено дослідженню напрямів підвищення ефективності процедур банкрутства та санації підприємств, в першу чергу тих, які спрямовані на виявлення та усунення різноманітних способів затягування зазначених процедур. На прикладі ВАТ “Пресмаш” виявлено основні недосконалості судової практики, а також передумови, які ускладнюють можливість ефективної реалізації керуючим санацією своєї основної функції – проведення оздоровчих заходів. Запропоновано внесення доповнень до Кримінального кодексу України, що передбачатимуть кримінальну відповідальність за штучне затягування процедури банкрутства чи санації, яке призвело до великої матеріальної шкоди.

Ключові слова: санація, банкрутство, ліквідація, ефективність процедур санації та банкрутства, затягування процедур санації та банкрутства.

Yatzyuk O.

MAIN DIRECTIONS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF ENTERPRISES' BANKRUPTCY AND SANATION PROCEDURES

The article is devoted to research of directions the efficiency of enterprises bankruptcy and sanation procedures increasing, first of all those aimed at the identifying and eliminating various methods of delaying these procedures. On the example of JSC "Presmash" the main imperfections of judicial practice, as well as the preconditions that complicate the possibility of effective implementation by the sanitation manager of its main function – the organization of recreational activities are revealed. It is proposed to amend the Criminal Code of Ukraine, which will criminalize the artificial delay of the bankruptcy or sanation procedures, which has led to significant pecuniary damage.

Key words: sanation, bankruptcy, liquidation, efficiency of sanation and bankruptcy procedures, delaying sanation and bankruptcy procedures.

Яцюк О.С.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЦЕДУР БАНКРОТСТВА И САНАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена исследованию направлений повышения эффективности процедур банкротства и санации предприятий, в первую очередь тех, которые направлены на выявление и устранение различных способов затягивания указанных процедур. На ОАО "Прессмаш" выявлены основные несовершенства судебной практики, а также предпосылки, которые затрудняют возможность эффективной реализации управляющим санацией своей основной функции – проведения оздоровительных мероприятий. Предложено внесение дополнений в Уголовный кодекс Украины, предусматривающие уголовную ответственность за искусственное затягивание процедуры банкротства или санации, которое привело к большому материальному ущербу.

Ключевые слова: санация, банкротство, ликвидация, эффективность процедур санации и банкротства, затягивание процедур санации и банкротства.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Потреба в підвищенні ефективності процедур банкрутства та санації назріла давно, про що яскраво свідчить аналіз якісних характеристик механізму банкрутства в Україні, представлених Світовим банком у рейтингу “Ведення бізнесу” (“Doing Business”) за показником “Вирішення проблеми неспроможності (неплатоспроможності)”. Так, Україна у 2016 році загалом за легкістю ведення бізнесу посіла 80 місце серед 190 країн світу, проте за ефективністю процедур банкрутства та санації посіла 150 місце (найгірший показник з усіх десяти компонентів рейтингу нашої країни). Аналіз складових вказаного показника засвідчив, що середня

тривалість процедури банкрутства в Україні в 2016 році становила 2,9 роки (для порівняння – даний показник в країнах Східної Європи та Центральної Азії (СЄЦА) становить 2,3 роки, а в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – 1,7 роки). Витрати на провадження справи про банкрутство в нашій державі рівні 42% від вартості майна підприємств, в той час як в країнах СЄЦА – 13,2%, в країнах ОЕСР – 9%. В середньому у процесі банкрутства українського підприємства відшкодовується 7,5% від суми вимог кредиторів при тому, що у в країнах СЄЦА цей показник становить 38,3%, в країнах ОЕСР – 72,3%. Також в Україні в більшості випадків реалізація процедури банкрутства призводить до ліквідації боржників і продажу їх майна частинами, в той час як в країнах ОЕСР в основному відбувається продаж бізнесу – змінюється власник, проте зберігається діюче підприємство [1].

Варто зазначити, що за останні роки України суттєво піднялась у рейтингу “Doing Business”, проте це відбулось не за рахунок характеристик банкрутства та санації, які навіть дещо погіршувалися [2-5].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням підвищення ефективності процедур банкрутства та санації підприємств присвячені дослідження відомих вітчизняних та зарубіжних вчених: Б. Бекенферде, А. З. Бобилевої, О. М. Боднар, М. Бьомле, М. Гелінга, М. О. Данилюка, В. Джуна, В. С. Кивачука, Т. С. Клебанової, Л. О. Лігоненко, О. В. Мозенкова, В. П. Петренка, Б. М. Полякова, А. М. Поддєрьогіна, Дж. Помикала, О. О. Терещенка, О. Цар та інших.

В той же час, проблеми виявлення та усунення різноманітних способів затягування процедур банкрутства та санації підприємств досі належним чином не були досліджені.

Цілі статті. Метою даного дослідження є виявлення основних напрямів підвищення ефективності процедур банкрутства та санації підприємств, в першу чергу тих, які спрямовані на ідентифікацію та усунення різноманітних способів затягування зазначених процедур.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З 1 січня 2013 року в Україні діє нова редакція Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, ухвалена 22 грудня 2011 року Законом № 4212-VI (надалі – ЗУ № 4212-VI) [6]. Закон досить чітко регламентує усі процедури, а також містить цілий ряд нововведень (серед яких і чітке встановлення термінів процедур банкрутства та санації) [7, с. 186-189], які повинні сприяти підвищенню рівня захисту інтересів кредиторів, збільшенню інвестиційної привабливості України та, найважливіше, – збереженню існуючих підприємств [8, с. 183].

Так, термін реалізації санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство становить 12 місяців з дня прийняття плану санації (ч. 9 ст. 6 ЗУ № 4212-VI), судової санації – максимум 6 місяців з дня прийняття плану санації з можливістю продовження на 12 місяців (ч. 1 ст. 28 ЗУ № 4212-VI). Також протягом трьох місяців з дня винесення ухвали про санацію боржника керуючий санацією зобов’язаний подати суду розроблений та схвалений комітетом кредиторів план санації боржника (ст. 29 ЗУ № 4212-VI) [6].

Ліквідаційна процедура вводиться на дванадцять місяців з дня прийняття постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття відповідної процедури (ст. 37 ЗУ № 4212-VI), процедура розпорядження майном боржника вводиться строком на сто п’ятнадцять календарних днів і може бути продовжена господарським судом за вмотивованим клопотанням розпорядника майна, комітету кредиторів або боржника не більше ніж на два місяці (ч. 2 ст. 22 ЗУ № 4212-VI) [6].

Попри те, що регламентування процедур банкрутства, в тому числі й їх тривалість, яка становить від 6 до 18 місяців, відповідає кращому зарубіжному досвіду [5; 9], наведені вище показники рейтингу “Doing Business” свідчать про недотримання цих термінів на практиці. Основні причини такої ситуації розглянемо на прикладі ВАТ

“Пресмаш”, машинобудівного підприємства міста Івано-Франківська, на якому 05.10.15 р. порушено провадження у справі про банкрутство, 21.07.16 р. введено процедуру санації боржника, проте станом на кінець 2017 року ще навіть не схвалено комітетом кредиторів план санації боржника. Таким чином, процедура санації на підприємстві триває вже понад 26 місяців, проте реалізацію оздоровчих заходів не розпочато, більш того, такі заходи ще навіть не визначені [10-12].

ВАТ “Пресмаш” (раніше – Завод механічних пресів) створений в 1974 році, з 1979 по 1990 рік підприємство входило до складу ВО “Карпатпресмаш” в якості головного виробничого підрозділу, з 1991 по 1998 рік було орендним, з 1998 року – відкритим акціонерним товариством. Статутний фонд товариства – 16,25 млн. грн., середньооблікова чисельність працюючих в еквіваленті повної зайнятості до 2016 року – 180 осіб (на 01.01.2017 р. – 70 осіб) [13-15]. ВАТ “Пресмаш” спеціалізується на проектуванні, виготовленні та ремонті механічних пресів, призначених для різноманітних операцій холодного штампування. На обладнанні ВАТ “Пресмаш” можна проводити заготівельні, токарні, фрезерні, свердлильні, шліфувальні, зварювальні, термічні, гальванічні роботи, можна виготовляти великогабаритні зварні конструкції і деталі машин і механізмів [16]. Свого часу ВАТ “Пресмаш” набуло слави успішного, прибуткового підприємства на теренах західної України. На заводі встановлено унікальне імпортне обладнання, але підприємство переживає не найкращі часи: мільйонні борги (сума кредиторської заборгованості підприємства складала 18,467 млн гривень станом на середину 2016 року [17]) та відсутність замовлень [13].

Використовуючи дані річних звітів ВАТ “Пресмаш” за 2014-2016 рр., дослідимо динаміку чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та чистого фінансового результату (прибутку або збитку) з допомогою розрахунку базисних і ланцюгових темпів зростання (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників звіту про фінансові результати ВАТ “Пресмаш”, 2014-2016 рр.

Рік	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	Темпи зростання, %		Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн.	Темпи зростання, %	
		Базові	Ланцюгові		Базові	Ланцюгові
2014	1088	100	100	(4348)	100	100
2015	2042	187,68	187,68	(5701)	131,12	131,12
2016	704	64,71	34,48	(4752)	109,29	83,35

* Джерело: побудовано автором на основі даних [14, 15]

Отримані результати свідчать, що за 2014-2015 рр. у підприємства загалом погіршилась ситуація за обома показниками: знизився на 35,29% чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн. та зросло на 9,29% абсолютне значення чистих збитків. В той же час, 2016 рік не можна вважати найгіршим в аналізованому періоді: хоча чистий дохід від реалізації і набув мінімального значення, проте вдалося дещо скоротити величину чистих збитків (на 16,65% в порівнянні з попереднім роком).

Наведені в таблиці 1 дані дають загальне уявлення про стан справ на підприємстві: обсяги збитків майже в 7 разів перевищують величину чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), що свідчить про: а) неможливість погашення боргів в короткотривалому періоді за рахунок основної діяльності підприємства; б) необхідність термінового проведення санаційних заходів в фінансовій, операційній та інвестиційній сферах.

Слід зазначити, що ініційована процедура банкрутства була двома підприємствами – ТОВ «Фірма “Хімтехнопласт” та ПП “Вестхім”, за інформацією місцевих ЗМІ, –

підконтрольних одному з акціонерів ВАТ “Пресмаш”. Власне, ініційована справа була найімовірніше з метою збереження одним із акціонерів оперативного контролю над підприємством через недопущення проведення зборів акціонерів та переобрання керівництва товариства [17]. Дане твердження показує, що процедура банкрутства сьогодні, як і в 90-их роках ХХ століття та на початку ХХІ століття, використовується в Україні недобросовісними акціонерами чи кредиторами для отримання чи утримування контролю над підприємством [18, с. 69-123].

Ухвалою господарського суду Івано-Франківської області від 05 жовтня 2015 року порушено провадження у справі про банкрутство ВАТ “Пресмаш” та введено процедуру розпорядження майном боржника строком на 115 календарних днів. 22 грудня 2015 року було затверджено реєстр вимог ВАТ “Пресмаш”, яке, проте, було оскаржене окремими кредиторами, в тому числі Державною податковою інспекцією у місті Івано-Франківську Головного управління державної фіскальної служби в Івано-Франківській області спочатку в Львівському апеляційному господарському суді, а потім й у Вищому господарському суді України. В результаті постановою Вищого господарського суду України від 09.11.16 р. ухвалу господарського суду Івано-Франківської області від 22.12.15 р. та постанову Львівського апеляційного господарського суду від 13.04.16 р. в частині розгляду кредиторських вимог ДПІ у м. Івано-Франківськ ГУ ДФС у Івано-Франківській області скасовано та в цій частині направлено на новий розгляд суду в іншому складі. Ухвалами господарського суду Івано-Франківської області від 08.02.17 р. визнано кредиторські вимоги ДПІ у м. Івано-Франківськ ГУ ДФС у Івано-Франківській області в сумі 4019,333 тис. грн, в решті вимог відмовлено [10-11].

Такі та інші подібні оскарження на правомірні чи неправомірні дії боржника й окремих кредиторів та відповідні численні судові засідання слід вважати однією із основних причин затягування термінів процедур банкрутства. Варто тільки зазначити, що в апеляційному суді наприкінці 2017 року ще розглядатимуться апеляції стосовно затвердженого в 2015 році реєстру вимог ВАТ “Пресмаш”.

Ще одним із вагомих факторів порушення визначених у ЗУ № 4212-VI термінів у випадку ВАТ “Пресмаш” є призначення та перепризначення керуючих санацією. Так, ухвалою господарського суду Івано-Франківської області від 05.10.15 р. при введенні процедури розпорядження майном боржника призначено розпорядником майна ВАТ “Пресмаш” арбітражного керуючого Стадника А. Л. Ухвалою цього ж суду Івано-Франківської області від 21.07.16 р. введено процедуру санації боржника строком на шість місяців та призначено керуючим санацією ВАТ “Пресмаш” арбітражного керуючого О. С. Кобельника. Проте цю ухвалу в частині призначення керуючого санацією було скасовано ухвалою Львівського апеляційного господарського суду від 04.10.16 р. Пізніше ухвалою господарського суду Івано-Франківської області від 08.02.17 р. було призначено керуючим санацією ВАТ “Пресмаш” Н. П. Слідзьону. Цій ухвалі передували самовідвід судді у справі банкрутства товариства й кілька перепризначень суддів [10-11].

Також одним із способів затягування справи про банкрутство ВАТ “Пресмаш” слід вважати клопотання окремих кредиторів до суду щодо перевірки інформації про надання керівникам товариства допуску до державної таємниці. В результаті Господарський суд Івано-Франківської області неодноразово відкладав розгляд справи в частині призначення керуючого санацією ВАТ “Пресмаш” та вимагав документи, необхідні для розгляду справи, зокрема, інформацію про наслідки розгляду повідомлення господарського суду від 09.10.2015 р. про наявність ознак фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства ВАТ “Пресмаш” та інформацію про надання керівникам товариства допуску до державної таємниці. В результаті інформація про допуск до державної таємниці не підтвердилась, але кілька місяців, критично важливих для відновлення діяльності ВАТ “Пресмаш”, було втрачено.

Цей час втрачається і надалі, оскільки 12.05.2017 р. на засідання комітету кредиторів арбітражним керуючим був поданий для погодження план санації ВАТ “Пресмаш”, проте комітет кредиторів відхилив його та прийняв рішення звернутися до господарського суду з клопотанням про відкриття ліквідаційної процедури. Також на даний час в господарському суді Івано-Франківської області розглядаються скарги на дії (бездіяльність) керуючого санацією ВАТ “Пресмаш” арбітражного керуючого Н. П. Слідзьоної та комітет кредиторів.

За підсумками аналізу стану справ на підприємстві виконавчим комітетом Івано-Франківської міської ради 30.05.2017 р. прийнято рішення підготувати лист за підписом міського голови в прокуратуру міста щодо правомірності дій одного з акціонерів ВАТ “Пресмаш” та звернутись до господарського суду з клопотанням про відкриття ліквідаційної процедури товариства [12].

Варто зазначити, що в єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено за 2015-2017 роки понад 200 рішень та ухвал, що стосуються процедури банкрутства та санації ВАТ “Пресмаш”. До переважної більшості судових засідань керуючий санацією повинен підготувати певні документи (копії договорів, докази в підтвердження виконання чи невиконання зобов'язань, довідки про наявність чи відсутність боргу, відзив на апеляційні скарги, аргументовані заперечення та ін.) та бути присутнім на таких засіданнях. Описана ситуація суттєво ускладнює можливість ефективної реалізації керуючим санацією своєї основної функції – проведення оздоровчих заходів.

Висновки. Враховуючи усі перелічені вище способи затягування процедур банкрутства та санації, що були застосовані на ВАТ “Пресмаш” в 2015-2017 роках, вважаємо за необхідне рекомендувати законодавчо закріпити норму, яка б унеможливила штучне затягування справ про банкрутство. Попри наявність у судовій практиці Верховного суду України та Вищого господарського суду України з питань застосування законодавства про банкрутство цілого ряду норм, які повинні вирішувати дану проблему (наприклад, за умови порушення провадження у справі про банкрутство боржника особливістю вирішення спорів є те, що вони розглядаються та вирішуються господарським судом без порушення нових справ, що узгоджується із загальною спрямованістю законодавства про банкрутство, що передбачає концентрацію всіх спорів у межах справи про банкрутство задля судового контролю у межах цього провадження за діяльністю боржника, залучення всього майна боржника до ліквідаційної маси та проведення інших заходів, метою яких є повне або часткове задоволення вимог кредиторів) [19], досвід санації ВАТ “Пресмаш” свідчить про те, що судова практика далека від досконалості.

Досвід аналізованого товариства не є унікальним, на багатьох вітчизняних підприємствах санація та інші судові процедури банкрутства тривають вже близько 10 років або й більше, про що свідчить, серед іншого, і ряд публікацій в наукових та інших виданнях [20-24].

Тому автор вважає за доцільне запропонувати внесення доповнень до статті 219 Кримінального кодексу України (ККУ) чи введення окремої статті в ККУ, що передбачатиме кримінальну відповідальність за штучне затягування процедури банкрутства чи санації, яке призвело до великої матеріальної шкоди.

Список використаних джерел:

1. Doing Business 2017. Equal Opportunity for All. / The World Bank 1818 H Street NW, Washington DC 20433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Full-Report.pdf>
2. Doing Business 2016. Ease of Doing Business in Ukraine. Resolving Insolvency [Електронний ресурс]. Офіційний сайт The Doing Business. Measuring Business Regulations (by World Bank Group. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine#resolving-insolvency>
3. Яцюк О. С. Оцінка передумов та активізація застосування процедури санації підприємств / О. С. Яцюк // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2 (5). – Т. 2. – Полтава: ПДАА. – 2012. – С. 341-345.
4. Малюська Д. Довго, дорого, неефективно: процедура банкрутства у сучасних реаліях України [Електронний ресурс] / Д. Малюська // Економічна правда. – 01.03.2016. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/1/583495/>

5. Цар О. Світовий досвід оздоровлення неплатоспроможних підприємств та можливості його застосування в Україні / О. Цар // Галицький економічний вісник. – 2013. – №2(41). – с.34-42
6. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 22.12.2011 р. № 4212-VI // Відомості Верховної Ради. – 2012. – № 32-33. – ст. 413.
7. Яцюк О. С. Особливості застосування процедури санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство (на прикладі ПАТ “Укрнафта”) / О. С. Яцюк // Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку соціально-економічних систем в контексті підвищення енергетичної безпеки України : колективна монографія / За заг. ред. О. Г. Дзьоби, Л. Є. Сімків, С. М. Кафки. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2017. – С. 186-197.
8. Яцюк О. С. Перспективи використання нових положень законодавства про банкрутство для підвищення ефективності санації промислових підприємств Івано-Франківської області / О. С. Яцюк // Матеріали обласної науково-практичної конференції “Вчені Прикарпаття – сталому розвитку краю”. Збірник тез доповідей (25-26 грудня 2012 р.) / Упорядк. і заг. ред. д. е. н., проф. Петренка В. П. – Івано-Франківськ: ПП Курилюк, 2012. – С. 181-184.
9. Яцюк О. С. Інноваційні підходи до проведення та фінансування санації підприємства з використанням зарубіжного досвіду / О. С. Яцюк // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Проблеми економіки та управління. – Львів: Видавництво НУ “Львівська політехніка”, 2007. – №579. – С. 330-334.
10. Ухвала Львівського апеляційного господарського суду від 15.09.2017 р. у справі №909/1056/15. [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68904930#>
11. Ухвала господарського суду Івано-Франківської області від 21.07.2016 р. у справі № 909/1056/15 [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59314138>
12. Протокол № 4 від 30.05.2017 р. засідання міської комісії з питань забезпечення своєчасності і повноти сплати податків та погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат. Введено в дію з 30.05.2017 року. Версія 02. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради. – Режим доступу: http://www.mvk.if.ua/uploads/files/protocolBB_2.doc
13. Працівники ВАТ “Пресмаш” у Івано-Франківську готові до безстрокового страйку [Електронний ресурс]. – Інтернет-видання “Курс”. – 19.10.2016. – Режим доступу: http://kurs.if.ua/news/pratsivnyky_vat_presmash_u_ivanofrankivsku_vyyshly_na_strayk_foto_45576.html
14. ВАТ “Пресмаш”. Регулярна інформація за 2016 рік. [Електронний ресурс]. – Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ/SMIDA). – 30.04.2017. – Режим доступу: <https://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/97251>
15. ВАТ “Пресмаш”. Регулярна інформація за 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ/SMIDA). – 29.04.2016. – Режим доступу: <https://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/73904>
16. ОАО “Пресмаш” – Інформація о заводе [Електронний ресурс]. – Сайт ВАТ “Пресмаш” (2017). – Режим доступу: <http://presmash.at.ua/index/0-2#>
17. Суд розпочав санацію заводу “Пресмаш” [Електронний ресурс]. – Інформаційний ресурс “Банкрутство & Ліквідація в Україні”. – 27.07.2016. – Режим доступу: <http://bankruptcy-ua.com/news/4560>
18. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / [Клебанова Т. С., Боднар О. М., Мозенков О. В. та ін. / За ред. О. В. Мозенкова. – Х.: ВД “Інжек”, 2003. – 272 с.
19. Постанова Верховного Суду України від 16.11.2016 року у справі № 3-1221гс16 [Електронний ресурс]. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62880970>
20. Яцюк О. С. Оцінка джерел фінансового забезпечення санації підприємства (на прикладі ВАТ “Оріана”) / О. С. Яцюк // Формування нової парадигми управління фінансами та бізнесом в умовах посилення євроінтеграційних процесів в Україні: зб. тез наук. доп. за матеріалами І Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 27 жовтня 2016 р.: у 2 ч. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. Ч. 1. – 2016. – С. 167-170.
21. Яцюк О. С. Досудебная санация предприятия: риски и возможности / О. С. Яцюк // Актуальные проблемы профессионального образования в Республике Беларусь и за рубежом: материалы IV Международной научно-практической конференции, Витебск: В 2-х ч. / Витебский филиал Международного университета “МИТСО”; редкол.: А.Л. Дединкин (гл. ред.) [и др.]. – Витебск, 2017. – Ч.1. – С. 510-513.
22. Яцюк О. С. Умови та перспективи використання нових положень законодавства України про фінансову реструктуризацію / О. С. Яцюк // Облік, економіка, менеджмент: наукові нотатки / Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 4 (12). Частина 2 / відпов. ред. І.Б. Садовська. – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2016. – С. 463-470.
23. Пілянська О. “Оріана” “помирає” впродовж 12-ти років [Електронний ресурс] / О. Пілянська // Сайт видання “Вікна”. – 22.09.2014. – Режим доступу: <http://vikna.if.ua/news/category/economics/2014/09/22/22423/view>
24. Федоляк І. Реабілітація “Сільмашу” [Електронний ресурс] / І. Федоляк // Галицький Кореспондент. – 12.07.2017. – Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/reabilitatsiya-silmashu/>

Рецензент д.е.н., професор Кісь С.Я.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.2

Головко М.Й., аспірант кафедри фінансів та банківської справи
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІНДИКАТОРІВ РОЗВИТКУ, СТІЙКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сформовано перелік індикаторів розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи з метою їх використання для удосконалення методики оцінки розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи, визначено діапазони їх характеристичних значень та розраховано інтегральний показник розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України. З'ясовано, що інтегральний показник розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України збільшився з 43,87 % у 2010 р. до 58,57 % у 2016 р., що в тому числі пов'язано зі зменшенням кількості податків та часу, потрібного для узагальнення результатів податкового обліку у звітності, збільшенням ефективності адміністрування податкових надходжень, виконання індикативних показників бюджетів, зниженням загальної податкової ставки та іншими змінами.

Ключові слова: податкова система, податкова безпека, індикатор розвитку податкової системи, податок, оподаткування.

Golovko M.

ANALYSIS OF THE MODERN STATUS OF INDICATORS OF DEVELOPMENT, SUSTAINABILITY AND EFFICIENCY OF THE TAX SYSTEM OF UKRAINE FUNCTIONING

The list of development indicators, sustainability and efficiency of the tax system functioning with the aim of their use for improving the methodology of development assessment, stability and efficiency of the tax system functioning, the ranges of their characteristic values were determined, and the integral indicator of development, sustainability and efficiency of the functioning of the tax system of Ukraine was calculated. It has been determined that the integral indicator of the development, sustainability and efficiency of the functioning of the Ukrainian tax system has increased from 43.87% in 2010 to 58.57% in 2016, which is due to a decrease in the number of taxes and time, necessary for summarizing the results of tax accounting in reporting, increasing the efficiency of administration of tax revenues, performance of indicative budget indicators, reduction of the general tax rate and other changes.

Key words: tax system, tax security, indicator of tax system development, tax, taxation.

Головко М.Й.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ИНДИКАТОРОВ РАЗВИТИЯ, СТОЙКОСТИ И ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Сформирован перечень индикаторов развития, устойчивости и эффективности функционирования налоговой системы с целью их использования для совершенствования методики оценки развития, устойчивости и эффективности функционирования налоговой системы, определены диапазоны их характеристических значений и рассчитан интегральный показатель развития, устойчивости и эффективности функционирования налоговой системы Украины. Установлено, что интегральный показатель развития, устойчивости и эффективности функционирования налоговой системы Украины увеличился с 43,87% в 2010 гг. До 58,57% в 2016, что в том числе связано с уменьшением количества налогов и времени, необходимого для обобщения результатов налогового учета в отчетности, увеличением эффективности администрирования налоговых поступлений, выполнении индикативных показателей бюджетов, снижением общей налоговой ставки и другими изменениями.

Ключевые слова: налоговая система, налоговая безопасность, индикатор развития налоговой системы, налог, налогообложение.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Особливості функціонування податкової системи здійснюють значний вплив на рівень всіх складових фінансової та, відповідно, економічної безпеки України. Враховуючи те, що згідно наказу від 29.10.2013 р. № 1277 [10] до складу фінансової безпеки окремо не включається податкова безпека та, відповідно, законодавчо не затверджені показники стану розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України, вважаємо необхідним комплексно оцінити індикатори розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України та розробити методичний підхід щодо узагальнення обраних показників в інтегральному індикаторі, аналіз значень якого дозволить проаналізувати динаміку рівня податкової безпеки України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремі аспекти аналізу сучасного стану індикаторів розвитку податкової системи України у своїх дослідженнях розглядали О. Амоша, В. Вишневський [1], Є. М. Богатирьова [2], Я. Дропа, І. Чабан [3], П. П. Дубинецька [4], В. В. Іщенко [5], С. П. Лазур [6], А. С. Полторак [7; 8; 9], В. Ф. Савченко, А. Ф. Лось [11], Л. Н. Сергєєва, Г. Ю. Кучерова [12], А. М. Соколовська [13], Т. Ткаченко [14], В. К. Хлівний, О. М. Тимченко, Ю. В. Сибірянська, А. В. Пислиця [15] та інші дослідники. Вважаємо доцільним розробити інтегральний показник стану розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України з урахуванням реформування податково-бюджетної системи у напрямі фіскальної децентралізації.

Цілі статті. Основними завданнями дослідження є формування переліку індикаторів розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи з метою їх використання для удосконалення методики оцінки розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи, визначення діапазонів їх характеристичних значень та розрахунок інтегрального показника розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проаналізувавши результати досліджень сучасних авторів стосовно запропонованих переліків індикаторів розвитку податкової системи [4; 5; 6; 8; 15], нами було запропоновано до використання наступні показники стану розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи, а саме: x_1 – питома вага податкових надходжень у структурі доходів Державного бюджету (%); x_2 – питома вага податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів (%); x_3 – коефіцієнт ефективності адміністрування податкових надходжень до Державного бюджету, %; x_4 – коефіцієнт ефективності адміністрування податкових надходжень до місцевих бюджетів, %; x_5 – ступінь виконання індикативних показників бюджетного відшкодування ПДВ, %; x_6 – питома вага залишку невідшкодованих сум ПДВ в обсязі номінального ВВП, %; x_7 – концентрація податкового боргу у доходах Зведеного бюджету України, %; x_8 – загальна податкова ставка (*Doing Business*), %; x_9 – час на формування податкової звітності, годин на рік; x_{10} – рівень своєчасного подання податкових декларацій, %; x_{11} – коефіцієнт покриття податкового аудиту системою управління ризиками; x_{12} – питома вага податкових декларацій, поданих за допомогою електронних сервісів, %.

Узагальнимо значення індикаторів розвитку податкової системи, які, на нашу думку, є найпоказовішими для аналізу стану розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України, у табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз індикаторів розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України за 2010–2016 рр.*

І _{ПС}	Значення індикатору						
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
X ₁	69,35	83,15	79,39	77,46	78,46	76,58	81,76
X ₂	42,39	40,26	38,11	41,26	37,69	33,36	40,13
X ₃	95,71	101,77	88,29	93,03	95,76	99,87	100,26
X ₄	97,38	99,37	99,42	94,47	92,34	113,33	111,41
X ₅	92,62	108,56	95,76	89,83	85,73	105,08	99,5
X ₆	1,10	0,35	0,24	0,47	0,85	0,65	0,51
X ₇	7,08	2,69	2,66	3,11	6,99	9,26	11,85
X ₈	57,1	55,4	54,4	52,7	52,2	51,9	51,9
X ₉	657	491	390	350	350	356	356
X ₁₀	***	***	***	***	***	95,7	97,6
X ₁₁	***	***	***	***	***	19,36	51,2
X ₁₂	***	***	***	***	***	46,32	73,0

*** – відсутні дані;

* Джерело: узагальнено автором;

Формування переліку індикаторів, представлених в табл. 1, здійснювалось відповідно до принципів достовірності, репрезентативності та інформаційної доступності. Серед обраних індикаторів представлено показники трьох типів: стимулятори (X₁, X₂, X₁₀, X₁₁, X₁₂), коли між І_{ПС} та інтегральним значенням розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України (далі – ШЕПС) наявний прямих зв'язок; дестимулятори (X₆, X₇, X₉), коли між І_{ПС} та ШЕПС наявний зворотній зв'язок; змішаний тип (X₃, X₄, X₅, X₈), який до визначеного моменту відіграє роль стимулятора, після якого перетворюється на дестимулятор. Характеристичні значення індикаторів визначались за допомогою аналогового методу (X₁, X₂, X₈, X₉) та експертної оцінки (X₃, X₄, X₅, X₆, X₇, X₁₀, X₁₁, X₁₂) та систематизовано в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристичні значення індикаторів розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України*

І _{ПС}	Характеристичні значення І _{ПС}									
	Діапазон І _{ПС} -стимуляторів					Діапазон І _{ПС} -дестимуляторів				
	X _{скрит}	X _{небезп}	X _{нездв}	X _{здв}	X _{опт}	X _{допт}	X _{дздв}	X _{днездв}	X _{днебезп}	X _{дкрит}
X ₁	55	60	65	70	80	–	–	–	–	–
X ₂	35	40	50	60	70	–	–	–	–	–
X ₃	90	93	96	98	100	102	108	110	115	120
X ₄	90	93	96	98	100	102	108	110	115	120
X ₅	90	93	96	98	100	102	108	110	115	120
X ₆	–	–	–	–	–	0,05	0,10	0,35	0,55	0,75
X ₇	–	–	–	–	–	1,00	3,00	5,00	7,00	9,00
X ₈	25,6	26,9	28,7	30,2	34,2	40,8	41,6	47,1	52,5	55,0
X ₉	–	–	–	–	–	164	210	233	355	370
X ₁₀	93,5	95,0	97,0	99,5	100	–	–	–	–	–
X ₁₁	15	35	50	65	75	–	–	–	–	–
X ₁₂	50	65	80	90,0	100	–	–	–	–	–

*Джерело: власна розробка автора;

Для того, щоб привести абсолютно різні за типами і значеннями І_{ПС} до інформаційної односпрямованості, а саме представити їх значення у відсотках, реалізовано процес їх нормування із використанням підходу, описаного в Методичних рекомендаціях від 29.10.2013 р. № 1277 [10]. Представимо узагальнені значення аналізу

індикаторів та інтегральний показник розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України за 2010-2016 рр. на рис. 1.

У процесі дослідження з'ясовано, що інтегральний показник розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України збільшився з 43,87 % у 2010 р. до 58,57 % у 2016 р., що в тому числі пов'язано зі зменшенням кількості податків та часу, потрібного для узагальнення результатів податкового обліку у звітності, збільшенням ефективності адміністрування податкових надходжень, виконання індикативних показників бюджетів, зниженням загальної податкової ставки та іншими змінами. Так, отримані значення показників розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України за 2010-2016 рр. доцільно використовувати у процесі аналізу рівня фінансової безпеки України.

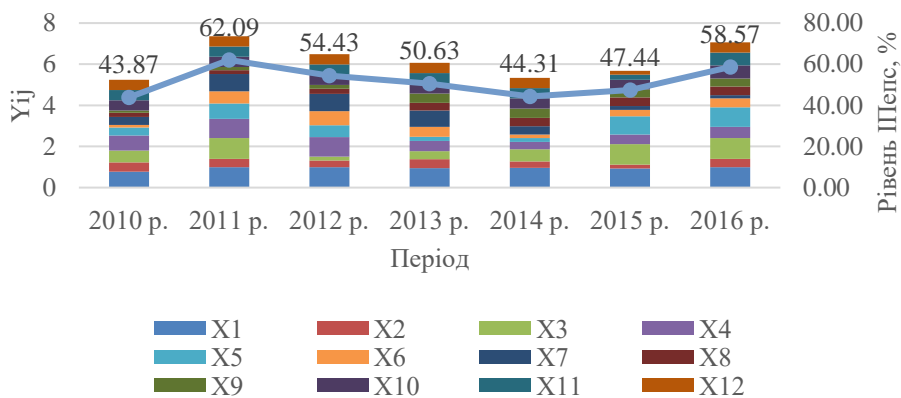

Рис. 1. Динаміка показників розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України за 2010-2016 рр. *

* Джерело: узагальнено автором;

Наявність тенденцій до збільшення рівня інтегрального показнику розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України частково підтверджується даними міжнародних рейтингів, таких як *Doing Business* (76 місце у 2017 р., покращення на 4 позиції), *Paying taxes ranking* (84 місце у 2016 р., покращення на 23 позиції), *World Competitiveness Yearbook* (59 місце у 2016 р., покращення на 1 позицію).

Висновки. У результаті проведеної діагностики сучасного стану індикаторів розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України зроблені наступні висновки:

1. Сформовано відповідно до принципів достовірності, репрезентативності та інформаційної доступності перелік індикаторів розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи з метою їх використання для удосконалення методики оцінки розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи.

2. Обґрунтовано діапазони характеристичних значень індикаторів розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України, сформовані на основі експертної оцінки та аналогового методу; з метою приведення абсолютно різних за типами і значеннями індикаторів до певної інформаційної односпрямованості реалізовано процес їх нормування та розраховано інтегральний показник розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України для проведення комплексного аналізу стану податкової системи, доцільності проведення трансформації податкової системи та виокремлення ризиків у сфері податкової безпеки.

3. З'ясовано, що інтегральний показник розвитку, стійкості та ефективності функціонування податкової системи України збільшився з 43,87 % у 2010 р. до 58,57 % у 2016 р., що в тому числі пов'язано зі зменшенням кількості податків та часу, потрібного для узагальнення результатів податкового обліку у звітності, збільшенням ефективності адміністрування податкових надходжень, виконання індикативних показників бюджетів, зниженням загальної податкової ставки та іншими змінами.

Список використаних джерел:

1. Амоша О. До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневський // Економіка України. – 2007. – №6. – С. 11–19.
2. Богатирьова С. М. Податкове навантаження як індикатор результативності податкових реформ в Україні / С. М. Богатирьова // Економічний простір: збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2014. – № 84. – С. 110–121.
3. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 213–218.
4. Дубинецька П. П. Податкове регулювання в системі управління національним господарством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Дубинецька Павліна Петрівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2015. – 20 с.
5. Іщенко В. В. Податкова складова фінансової безпеки держави / В. В. Іщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 37. – С. 35–40.
6. Лазур С. П. Податкове навантаження як критерій оцінювання якості податкової політики України / С. П. Лазур // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 285–290.
7. Полторак А. С. Оптимізація податкової політики в умовах фіскальної децентралізації в Україні / А. С. Полторак, О. С. Усенко // Modern economics, 2017. – № 2. – С. 50–54.
8. Полторак А. С. Оцінка індикаторів стану податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки / А. С. Полторак, І. О. Малиновська, В. А. Полозенко // Modern economics, 2017. – № 1. – С. 38–44.
9. Полторак А. С. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави / А. С. Полторак, Ю. В. Волосюк // Актуальні проблеми економіки. – 2017. – № 2 (188). – С. 269–276.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : наказ від 29.10.2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2013. – Режим доступу: [http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacij-shodo-rozrahunku-doc168080.html](http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacij-shodo-rozrahunku-rivnja-ekonomichnoji-bezpeki-ukraini)
11. Савченко В. Ф. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні / В. Ф. Савченко, А. Ф. Лось // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 9–10. – С. 25–28.
12. Сергєєва Л. Н. Оцінювання податкового навантаження на макrorівні / Л. Н. Сергєєва, Г. Ю. Кучерова // Часопис економічних реформ. – 2012. – №4(8). – С. 50–58.
13. Соколовська А. М. До питання про податкову реформу в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 55–62.
14. Ткаченко Т. Порівняльний аналіз податкового навантаження в економіці України та країнах з розвинутою економікою / Т. Ткаченко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 460–464.
15. Хлівний В. К. Податкова система : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / [В. К. Хлівний, О. М. Тимченко, Ю. В. Сибірянська, А. В. Пислиця та ін.] ; кер. авт. кол. В. К. Хлівний – К. : КНЕУ, 2014. – 372 с.

Рецензент д.е.н., професор Прокопенко Н.С.

УДК 330.101

Дорош В.Ю., к.е.н., доцент

РусакOVA О.М., к.е.н., ст. викладач

Луцький національний технічний університет

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті визначено основні причини стрімкого поширення тінізації економіки та проведено аналіз запроваджених заходів податкової політики, що здійснюються з метою протидії тіншовій економіці. В статті доведено, що модернізація податкової політики в контексті легалізації тіншових капіталів, повинна забезпечувати якомога менше цінових викривлень, дозволити ринку визначати напрями та обсяги накопичень, сприяти зростанню останніх і їх конвертації в інвестиції.

Ключові слова: тіншова економіка, податкова політика, детінізація

Dorosh V., Rusakova O.

STATE TAX POLICY TO COMBAT THE SHADOW ECONOMY

The article outlines the main reasons for the rapid expansion of the shadow economy and analyzes the implemented tax policy measures that are being implemented to counter of the shadow economy. It is proved in the article that modernization of tax policy in the context of legalization of shadow capital, should ensure as much

as possible of price distortions, allow the market to determine the directions and volumes of savings, to promote their growth and conversion their for investment.

Key words: shadow economy, tax policy, shadowing

Дорош В.Ю., Русакова Е.М.

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье определены основные причины стремительного распространения тенизации экономики и проведен анализ введенных мер налоговой политики, осуществляемых с целью противодействия теневой экономике. В статье доказано, что модернизация налоговой политики в контексте легализации теневых капиталов, должна обеспечивать как можно меньше ценовых искажений, позволить рынку определять направления и объемы накоплений, способствовать росту последних и их конвертации в инвестиции.

Ключевые слова: теневая экономика, налоговая политика, детенизация

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів, переходу до нових умов ринкової трансформації суспільства, вагомою перешкодою соціально-економічного розвитку України стає значна частка тіньового сектору в загальногосподарському комплексі. Особливо актуальна ця проблема постає сьогодні за умов євроінтеграційного напряму розвитку, де ліквідація корупції та впровадження активної політики детінізації економіки постають першочерговими завданнями владних кіл.

Важливість питання загострюється і тим, що в Україні тіньових сектор охоплює не тільки суто економічні види діяльності, а наскрізь пронизує практично усі сфери суспільно-політичного життя країни. Не заперечуємо і той факт, що відсутність належної уваги до проблем тінізації національної економіки призведе не тільки до значних економічних втрат, а й сприятиме морально-етичному знищенню населення, матиме негативний вплив на формування іміджу країни на міжнародній арені, що негативно позначатиметься на реалізації євроінтеграційної програми розвитку та знижуватиме ефективність загальнонаціональної політики розвитку.

Цілі статті. Метою статті є визначення основних причин стрімкого поширення тінізації економіки та аналіз державних заходів, що здійснюються з метою протидії тіньовій економіці.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. розвитку тієї чи іншої країни. В Україні тіньові процеси розвитку економіки стали об'єктом досліджень О.Барановського, В.Базилевича, З.Варналія, В.Геєця, В.Мандибури, В.Мунтіяна, В.Нагрєбельного, В.Нанівської, О.Пасхавера, В.Поповича, О.Турчинова, О.Шохіна, та багатьох ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незважаючи на велику кількість наукових публікацій, єдиного універсального поняття тіньової економіки не сформульовано. Відмінність позицій обумовлена, як правило, розбіжностями у розв'язанні авторами теоретичних і практичних завдань з оцінки масштабів тіньової економіки та напрямів її ліквідації. Так, Організація економічного співробітництва та розвитку тіньовою економікою вважає економічну діяльність, а також прибуток, отриманий від неї, що не піддається державному регулюванню, оподаткуванню або аналізу. Тобто, відмінною ознакою нелегального сектору є навмисне уникнення виплати доходів, доданої вартості чи податків, порушення вимог адміністрування та обліку результатів такої діяльності.

За результатами дослідження опублікованого Інститутом прикладних економічних досліджень Німецького університету в Тюбінгені (IAW), одним із найгірших показників тіньового сектору серед європейських країн зафіксовано у Греції, де тіньова економіка оцінюється на рівні 21,5 відсотка офіційного ВВП. Натомість показники тіньового сектору в Італії та Іспанії зафіксовано на рівні 19,8 та 17,2 відсотка ВВП відповідно. Для

порівняння дослідники IAW стверджують, що тіньовий сектор в США займає 5,4 відсотка від ВВП країни [1].

Глобальна оцінка тіньового сектору провідними міжнародними організаціями дозволила визначити основні чинники які призводять до розвитку тіньової економіки та можуть у майбутньому визначати її масштаби. Перш за все, це базові економічні негативні процеси, що не можуть бути врегульовані ринковими механізмами: високе податкове навантаження, нестабільність податкової системи та рецесія національної економіки.

У соціально-демографічній сфері вагомим джерелом «живлення» тіньової економіки стає зростання безробіття та підвищення рівня корупції. Значні різниці між загальною вартістю робочої сили в офіційній економіці та заробітком після податкових надходжень стають вагомим стимулом до зменшення податкового тягара соціального страхування платежів та загального податкового навантаження, а отже стимулюватиме пропозицію робочої сили в тішовій економіці.

Зростання конкуренції та тиску на малий бізнес, низькі рівні регулювання бізнес-процесів також будуть визначати масштаби тіньової економіки. Зростання тіньової економіки може призвести до зменшення державних надходжень, що, в свою чергу, зменшить якість та кількість товарів та послуг, що надаються суспільством.

Якість державних установ є ще одним ключовим фактором у розвитку неформального сектору. Запроваджені у державному секторі нормативи вимагають, з одного боку, дотримання прав та обов'язків від суб'єктів господарювання, а з іншого - дотримання справедливих рішень та однакового підходу до усіх учасників бізнес-процесів від органів державної влади та контролю. Зокрема, ефективне та дискреційне застосування податкового кодексу та нормативних актів уряду відіграє вирішальну роль у прийнятті рішення щодо організації роботи суб'єктів бізнесу у межах правового поля. В цьому контексті, неформальний сектор, розвивається внаслідок нездатності політичних інститутів сприяти ефективній ринковій економіці, а підприємці йдуть в підпілля через неефективність надання суспільних благ.

Зовсім нові горизонти для тіньової економіки відкриває активне впровадження цифрових валют.

Таким чином усі фактори що негативно впливають на виведення економіки в тінь можна згрупувати в такі основні категорії:

Рис.1 Фактори розвитку тіньової економіки

*складено автором на основі [3]

Аналіз причин формування тіньової економіки показує, що наявність хоча б одного із зазначених факторів формуватиме умови для її розвитку та визначатиме сценарії економічного зростання.

За даними Світового банку рівень глобальної тіньової економіки до 2025 року може знизитися з існуючих 22,5% ВВП до 21,39%. Разом з тим, прогноз для України не такий втішний: рівень тіньового сектору на сьогодні становить 46,12% ВВП, а до 2025 року, за відсутності дієвих державних механізмів регулювання та розвитку негативного сценарію, ймовірно становитиме щонайменше 45,98% ВВП.

Тому важливо проаналізувати причини та визначити механізми мінімізації тіньових процесів в господарському комплексі країни.

Вагомими чинниками, що гальмують економічний розвиток країни через відтік тіньових капіталів є суперечливість та дублювання законодавчої та нормативно-правової бази, а також непередбачуваність змін у податковому законодавстві. В результаті суб'єкти господарювання не здатні вибудувати стратегію розвитку сумісну з податковою політикою, яка фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян.

Так, уповільнення інституційних, структурних та економічних змін, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб'єктів господарювання, які змушені самостійно розробляти неформальні механізми взаємної співпраці [2].

Останнє має значний вплив і з позиції представлення України на міжнародній арені. Високі показники тіньової економіки знижують довіру іноземних інвесторів, втрачаються можливості до залучення іноземних інвестицій та впровадження прогресивних технологій.

Залишається актуальною і проблема високого рівня корупції та некомпетентність державних службовців. Корупція стає чи однією з головних перешкод на шляху підвищення якості та рівня життя населення, економічного розвитку, розвитку громадянського суспільства тощо. В цьому контексті важливим є рівень довіри платників до владних структур, котрі виконують функцію розподілу коштів, отриманих від податків, здійснюють інші контролюючі функції, пов'язані із розподілом бюджетних коштів.

Разом з тим не заперечуємо той факт, що має вагомий вплив на тенденції тіньової економіки і рівень суспільної свідомості щодо необхідності сплачувати податки.

Питання розробки політики детінізація є одним з ключових завдань органів влади для забезпечення економічної безпеки та створення умов сталого розвитку України. Проте сутність питання детінізації економіки є не менш суперечливим, ніж сама тіньова економіка. Відсутність у країні конкретного плану заходів щодо боротьби з тіньовою економічною діяльністю унеможливорює ефективне розв'язання цієї проблематики. Вважаємо, що розробка політики детінізації економіки України повинна ґрунтуватися на заходах, за допомогою яких можна було б перевести значну частину тіньових доходів у легальне русло. Важливим є формування "економіки довіри" на основі максимального врахування інтересів усіх суб'єктів господарювання.

Зважаючи на всеохоплюючий масштаб тіньової економіки сьогодні першочерговими питаннями державної політики є реформування системи оподаткування, в першу чергу, що стосується адміністрування податків та бюджетного відшкодування ПДВ. В цьому аспекті податкова політика повинна бути спрямована на ліквідацію «податкових ям», кримінальних схем та конвертаційних майданчиків, що використовуються для виведення коштів з бюджету.

У податкових механізмах подолання тіньової економіки необхідно дотримуватися

балансу відношення показника ефективності надходження податку з наслідками, які він спричиняє після впровадження. Тобто необхідно отримати відповідь, чи вирішить податок питання наповненості бюджету, чи тільки спонукатиме до розробки нових схем з уникнення його сплати.

Важливим є зменшення податкового тягара. Останнє сприятиме рівномірності розподілу податкових зобов'язань між галузями економіки та підприємствами. Тому важливим важелем детінізації економіки має стати скасування низки малоефективних податків і зборів, що не приносять суттєвого доходу до державного бюджету.

Законодавче закріплення норм, які дадуть змогу ліквідувати можливості підприємств використовувати фіктивні операції з приховуванням доходів і збільшення валових витрат, ухиляння від сплати податків також сприятимуть зменшенню податкового тягара на суб'єктів підприємництва.

Необхідні принципові зміни до порядку адміністрування податків та платежів, закріплення за податковими органами фіскальної функції, зорієнтованої на мобілізацію фінансових ресурсів та наповнення бюджетів усіх рівнів.

Потребує вдосконалення також політика щодо контролю за виведення капіталів в офшорні зони. В цьому аспекті важливим є посилення уваги та модернізація податкових важелів стосовно операцій здійснених у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Крім того, потребує запровадження реформ і система сплати внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Зниження ставки нарахувань могло б стимулювати до легалізації, якби це зниження було суттєве і паралельно було б продовжено реформу пенсійної системи, яка б забезпечила тісніший зв'язок між розмірами відрахувань і нарахованими пенсіями.

Для забезпечення справедливості оподаткування необхідно скоротити податкові пільги, що забезпечить рівні умови гри для всіх суб'єктів. Однак під час впровадження таких заходів існує ризик скорочення економічно виправданих пільг. Рішення про скорочення податкових пільг має базуватись на ґрунтовному аналізі доцільності існування такої пільги.

Загалом, якщо говорити про модернізацію податкової політики в контексті легалізації тіньових капіталів, то вважаємо, така політика повинна забезпечувати якомога менше цінових викривлень, дозволити ринку визначати напрями та обсяги накопичень, сприяти зростанню останніх і їх конвертації в інвестиції. Збалансоване формування податкової політики забезпечить підвищення конкурентоспроможності наших товаровиробників, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, усуне можливості виведення економіки в «тінь»

Висновки. Детінізація української економіки повинна бути орієнтована на комплексне реформування системи господарських відносин, із забезпеченням гарантій збалансованості економічних інтересів контролюючих органів, інститутів та суб'єктів господарювання. Запроваджена широкомасштабна податкова реформа повинна гарантувати дотримання принципу рівноправності та законності при використанні державних ресурсів, а також забезпечити ліквідацію адміністративно-регулятивних бар'єрів, які стримують діяльність суб'єктів господарювання.

Список використаної літератури:

1. The Countries With The Largest Shadow Economies [Infographic] : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2017/02/09/where-the-worlds-shadow-economies-are-firmly-established-infographic/#258534ce742c>
2. Варналій З. Сучасний стан та чинники тінізації бюджетних відносин в Україні / З. Варналій // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2014. - №11(164). – с.6-12
3. Emerging from the shadows. The shadow economy to 2025 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.accaglobal.com

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М

УДК 332.136

Іщук Л.І., к.е.н., доцент

Ніколаєва А.М., к.е.н., доцент

Пиріг С.О., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В статті проаналізовано основні підходи до розуміння поняття «місцеві бюджети», визначено їх роль, проведено аналіз структури та динаміки доходів місцевих бюджетів України та доходів Волинського обласного бюджету, вказані напрямки вдосконалення та перспективи розвитку процесу наповнення обласного бюджету Волинської області.

Ключові слова: місцевий бюджет, податкові, неподаткові надходження, трансферти .

Ishchuk L., Nikolaeva A., Pyrih S.

PROVISION OF FINANCIAL RESOURCES OF LOCAL BUDGETS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION

In the article the main approaches to understanding the concept of "local budgets", their role, the structure and dynamics of incomes of local budgets of Ukraine and revenues of the Volyn region budget are analyzed, directions for improvement and prospects for the process of filling the region budget of Volyn region are set out.

Key words: local budget, tax, non-tax revenues, transfers.

Ищук Л.И., Николаева А.Н., Пыриг С.А.

ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

В статье проанализированы основные подходы к пониманию понятия «местные бюджеты», определены их роль, проведен анализ структуры и динамики доходов местных бюджетов Украины и доходов Волинского областного бюджета, указанные направления совершенствования и перспективы развития процесса наполнения областного бюджета Волинской области.

Ключевые слова: местный бюджет, налоговые, неналоговые поступления, трансферт.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціальні, економічні та політичні перетворення, що розпочалися в нашій державі з часу проголошення незалежності, сприяли демократизації суспільства та побудови правової держави. В результаті цих перетворень було запущено механізм діяльності органів місцевого самоврядування з орієнтацією на європейську модель побудови останніх. Місцеве самоврядування є ключовим принципом, що забезпечує взаємозв'язок громадян та держави, гарантує можливість участі місцевих жителів у державному управлінні. Надзвичайно важливою умовою в забезпеченні діяльності органів місцевого самоврядування належить місцевим бюджетам, що являють собою самостійний структурний елемент фінансової незалежності регіону.

Цілі статті. Мета нашого дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні взаємозв'язку фінансового забезпечення місцевих бюджетів і сталого розвитку регіону та визначенні перспективи розвитку процесу наповнення обласного бюджету Волинської області.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Обґрунтування сутності поняття «місцевих бюджетів», формування фінансових ресурсів місцевих органів влади, покращення фінансової бази адміністративно-територіальних утворень були відображені у працях багатьох вітчизняних та західних науковців О.

Куценко, В.Опарін, А.Поддєрьогін, Ю. Саєнко, С.Юрій, Л.Страхолес, О.Яременко, Т. Гаслі, К. Грільбергер та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливістю сучасного етапу бюджетного процесу є те, що він здійснюється в умовах стратегії децентралізації влади в Україні, що передбачає передачу значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. В контексті бюджетного процесу з'явився новий головний розпорядник бюджетних коштів – об'єднані територіальні громади, які в свою чергу отримали права: затверджувати бюджет відповідної громади і контролювати його виконання; затверджувати програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролювати їх виконання; встановлювати місцеві податки і збори.

Варто зазначити, що головним має бути не стільки визначення поняття «місцеві бюджети», скільки їх призначення – забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань. Продовжуючи цю думку, пропонуємо для визначення сутності місцевих бюджетів використовувати комплексний підхід і розглядати місцевий бюджет не за одним з його призначень, а з різних сторін. Особливості комплексного підходу зобразимо за допомогою рисунка 1.

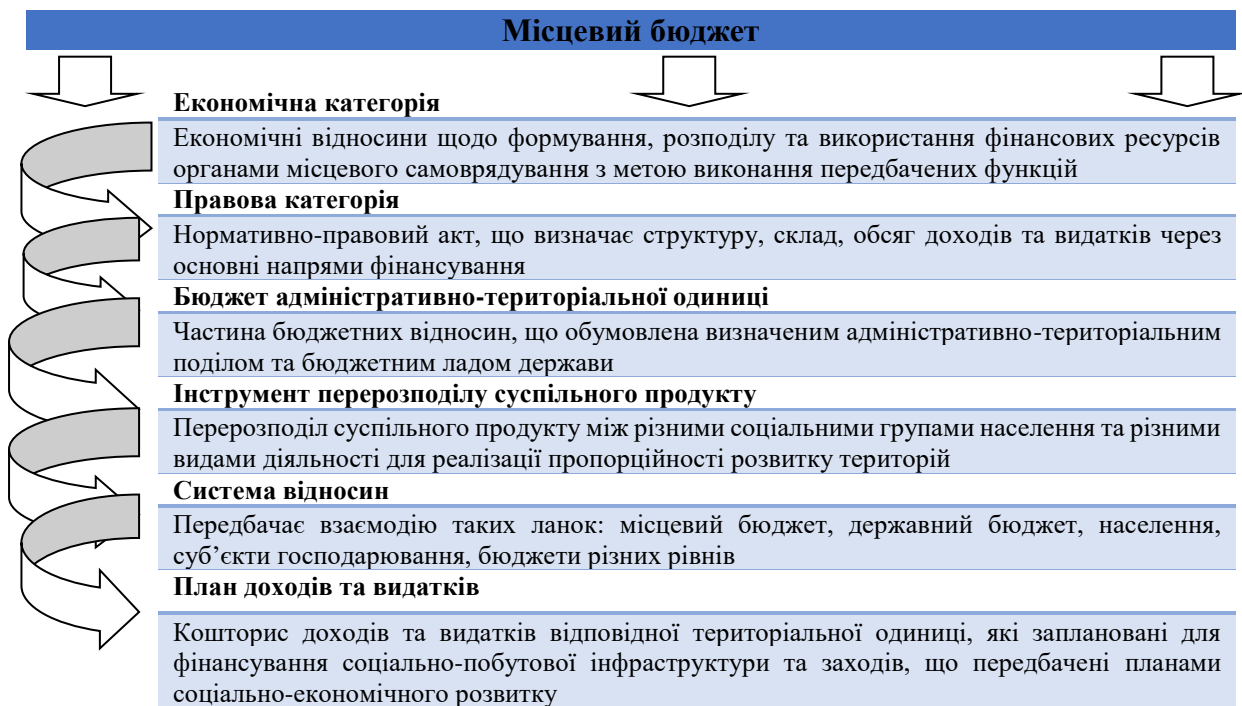

Рис. 1. Комплексний підхід до визначення місцевих бюджетів*

*Джерело: розроблено автором.

Отже, роль місцевих бюджетів полягає в тому, що вони є:

- ✓ чинником фінансової стабільності та соціально-економічного розвитку регіону;
- ✓ інструментом фінансового вирівнювання та регулювання;
- ✓ механізмом розподілу суспільного продукту;
- ✓ фінансовою основою здійснення функцій органів місцевого самоврядування;
- ✓ планом існування фінансових ресурсів території [2].

У створенні дієвої системи органів місцевого самоврядування, що буде здатна ефективно та завчасно задовольняти потреби та інтереси громадян, один з найголовніших аспектів відіграє саме бюджетна децентралізація, яка визначає передачу окремих функцій та повноважень з центрального на місцевий рівень, що, в свою чергу, супроводжується чітким їх розмежуванням між даними органами. Важливим вбачається

аналіз стану і проблем дохідної частини місцевих бюджетів та дослідження факторів, які негативно відбиваються на їх формуванні, для того, щоб за умов реформування органи місцевого самоврядування мали фінансову спроможність виконувати свої функції.

Аналіз статистичних даних за останні декілька років показує, що більш як 70 % бюджетних коштів акумулюється саме в державному бюджеті, відповідно в місцевих зосереджується близько 20 % (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка доходів бюджетів України (без врахування трансфертів) за 2012-2016 рр.*

Види бюджетів	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Зведений бюджет, млрд. грн.	445,5	442,8	455,9	651,9	988,87
Державний бюджет, млрд. грн.	344,7	337,6	354,8	531,5	781,64
Місцеві бюджети (без врахування трансфертів), млрд. грн.	100,8	105,2	101,1	120,5	207,23
Частка доходів державного бюджету у зведеному бюджеті,%	77,4	76,2	77,8	81,5	79
Частка доходів місцевих бюджетів бюджету у зведеному бюджеті,%	22,6	23,8	22,2	18,5	21
Частка доходів державного бюджету у ВВП,%	22,4	23,2	22,7	26,9	32,8
Частка доходів місцевих бюджетів (без врахування офіційних трансфертів) у ВВП,%	7,1	7,2	6,5	6,1	8,7
Частка трансфертів з державного бюджету в доходах місцевих бюджетів, %	55,2	52,4	56,4	59,1	53,4
Частка трансфертів з місцевих бюджетів у доходах державного бюджету, %	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7

*Складено автором за [3]

Відповідно до наведених вище даних можна ствердити, що протягом аналізованого періоду спостерігається тенденція нестабільності частки доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті. Даний фактор перешкоджає зміцненню фінансової основи місцевих органів самоврядування. У 2016 році частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету становить 21 %, що має тенденцію до збільшення у порівнянні з 2015 роком (на 2,5 %). Насамперед, це можна пояснити змінами до податкового законодавства та здійснення політики децентралізації.

В нашій державі головними джерелами поповнення доходної основи місцевих бюджетів є офіційні трансферти та закріплені доходи. Саме тому місцевим органам управління слід впливати не тільки на розвиток бази надходжень закріплених доходів, а й на зростання частини власних доходів. Так, варто забезпечувати: підтримку суб'єктів господарювання, що формують нові робочі місця та підвищують рівень фонду оплати праці; підвищення можливостей впливу органів місцевого самоврядування на утворення місцевих бюджетів; використання жорсткої економії бюджетних ресурсів як окремого режиму; підтримка та розвиток малого й середнього бізнесу; зростання частки доходів місцевого господарства та забезпечення прибутковості комунальних підприємств [9].

Фінансова децентралізація почалася шляхом ухвалення змін до Бюджетного та Податкового кодексів. Це було передавання на місця додаткових бюджетних повноважень та стабільних джерел доходів для їх реалізації, а також посилилась зацікавленість органів місцевого самоврядування до нарощування дохідної бази місцевих бюджетів. Місцева влада отримала можливість забезпечити належне функціонування закладів бюджетної сфери та самостійно вирішувати питання розвитку громад без звернення до центральних органів влади стосовно виділення додаткових коштів з державного бюджету.

У 2016 році із Державного бюджету України до місцевих бюджетів було надано трансфертів на загальну суму 195,4 млрд. грн., що на 21,4 млрд. грн., або на 12,3 % більше ніж у 2015 році, у тому числі трансфертів із загального фонду – 194,7 млрд. грн., що на

21,5 млрд. грн., або на 12,4 % більше порівняно з 2015 роком, з яких: субвенції соціального захисту – 94,2 млрд. грн.; освітня субвенція – 44,5 млрд. грн.; медична субвенція – 44,4 млрд. грн.; базова дотація для забезпечення зміцнення податкової спроможності місцевих бюджетів – 4,7 млрд. гривень.

Як результат, у 2016 році місцеві органи влади отримали додатковий ресурс, як на виконання повноважень, які є функціями держави і передані їм на виконання без передачі видаткових повноважень, так і на виконання самоврядних функцій.

Економічний стан регіону безпосередньо впливає на рівень фінансового забезпечення місцевих бюджетів. За 2016 рік забезпечено надходження усіх запланованих в обласному бюджеті податків, зборів та інших доходів. Як видно з рис. 2 основним бюджетоутворюючим джерелом обласного бюджету були надходження податку на доходи фізичних осіб. У 2015 році вони становили 42,9 % доходів без врахування трансфертів з державного бюджету, який зараховувався в обсязі 15 % від суми його надходжень в цілому по області. Надходження цього податку у звітному періоді склали 216,93 млн. грн, що у співставних умовах на 26,12 млн. грн менше, ніж у 2014 році. Частка податкових надходжень в загальній структурі доходів обласного бюджету значно скоротилася через перерозподіл з початку 2015 року доходів між державним та місцевими бюджетами, зокрема через часткове зарахування надходжень податку на доходи фізичних осіб до державного бюджету у розмірі 25 %.

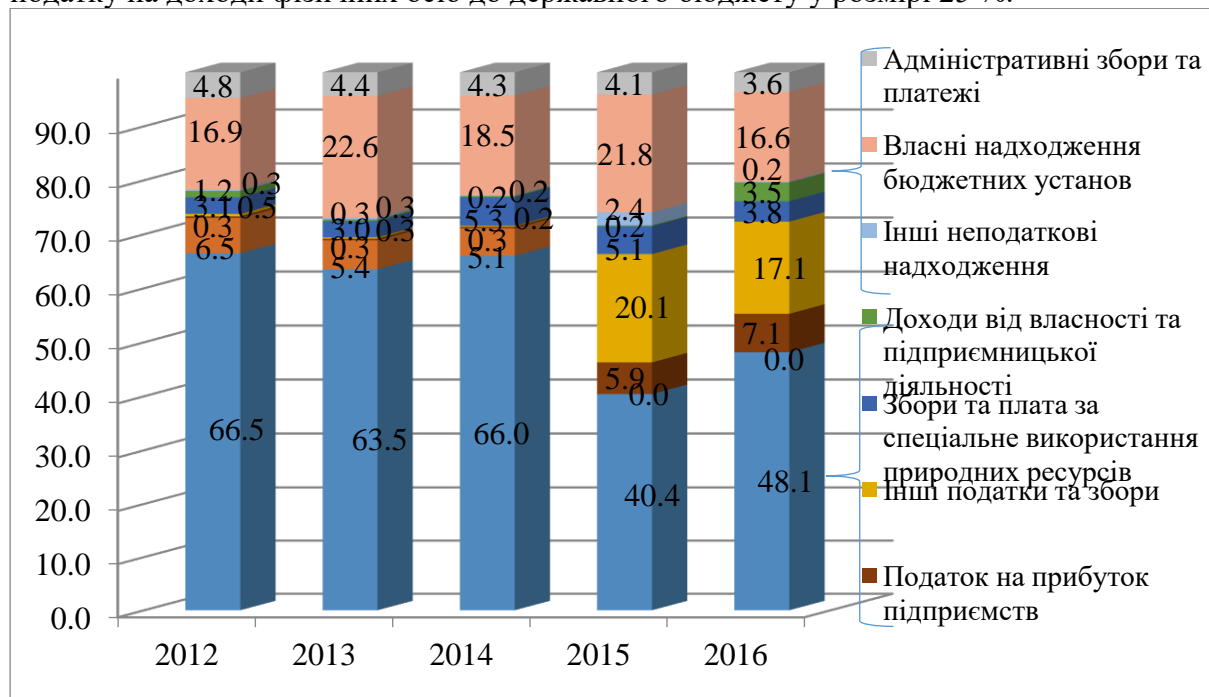

Рис. 2. Структура доходів обласного бюджету Волинської області, %*

*Складено автором на основі [4]

А також вплинули на структуру доходів обласного бюджету зарахування до місцевих бюджетів 10,0 % податку на прибуток підприємств та запровадження місцевих акцизів. У структурі неподаткових надходжень відмічається зменшення частки власних надходжень бюджетних установ.

Податок на прибуток підприємств у 2016 році становив 52,02 млн. грн, у тому числі 0,3 млн. грн становлять надходження податку на прибуток підприємств спільної власності територіальних громад сіл, селищ і міст області та 49,7 млн. грн – надходження 10 % податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки, які зросли у порівнянні з попереднім роком на 19,9 млн. грн або на 67 %.

Крім того, підприємствами спільної власності територіальних громад області перераховано до обласного бюджету 676,6 тис. грн частини чистого прибутку, що вилучається до бюджету у розмірі 15 % обсягу чистого прибутку відповідно до рішення обласної ради.

Доходи від зарахування до обласного бюджету 50 % рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування, 50 % рентної плати за спеціальне використання води, 25 % рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення становлять 26,4 млн. грн або 6,4 % доходів загального фонду. Зокрема, за 2016 рік надійшло рентної плати від використання лісових ресурсів – 22,0 млн. грн, за спеціальне використання води – 3,0 млн. грн і за користування надрами – 1,4 млн. грн. Надходження ресурсних платежів порівняно з 2015 роком зменшились на 1,1 млн. грн, що пов'язано із запровадженням відповідно до внесених змін до Податкового кодексу України поквартальної сплати рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. Негативним фактором, що вплинув на зменшення надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів стала заборона вивозу за межі митної території України окремих видів необроблених лісоматеріалів.

Надходження плати за надання адміністративних послуг становлять 17,9 млн. грн, у тому числі плати за ліцензії на право оптової торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами – 6,5 млн. грн, плати за ліцензії на право роздрібною торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами – 10,1 млн. грн і плати за ліцензії та сертифікати, що сплачується за місцем здійснення діяльності – 1,3 млн. грн.

Отже, як видно за результатами аналізу формування коштів обласного бюджету за 2012–2016 рр., деякі тенденції його формування мали довготривалий характер. Основним джерелом наповнення бюджету став податок з доходів фізичних осіб, надходження якого становили в середньому 56,9 % усіх доходів. У звітному періоді цього податку надійшло 337,32 млн. грн, що у співставних умовах на 120,39 млн. грн або на 55,5 % більше, ніж у 2015 році.

В даний час в основному застосовується спосіб формування місцевих бюджетів «від досягнутого рівня». На нашу думку, такий порядок розрахунку доходів місцевих бюджетів не розкриває потенціал відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Щодо шляхів збільшення дохідної частини місцевих бюджетів, розглянемо ті основні аспекти, що будуть спрямовані на розвиток галузей, що характеризуються найбільшою питомою вагою у дохідній частині бюджету Волинської області. Так, збільшити дохідну частину бюджету можна шляхом:

- збільшення суми ПДФО та податку на прибуток підприємств, не пов'язаної із збільшенням відсоткової ставки;
- реалізації норми щодо рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин (зокрема бурштину);
- боротьбою із тіньовою економікою.

Потенціал ПДФО та податку на прибуток підприємств.

Визначаємо податковий потенціал по податку на доходи фізичних осіб за наступною формулою:

$$N_{\text{пдфо}} = N_{\text{об}} \times K_{\text{рзп}} \times C_{\text{сп}} + H, \quad (1)$$

де $N_{\text{пдфо}}$ – податковий потенціал по ПДФО;

$N_{\text{об}}$ – сума оподаткованого доходу;

$K_{\text{рзп}}$ – коефіцієнт росту заробітної плати відповідно до прогнозу соціально-економічного розвитку регіону;

$C_{\text{сп}}$ – ставка ПДФО;

H – недоотримання ПДФО минулого року.

Відповідно до статті 164 Бюджетного кодексу, загальний оподатковуваний дохід – будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду [1].

Відповідно до даних Головного управління статистики у Волинській області [5], доходи населення Волинської області за 2016 рік склали 39319 млн. грн. Визначимо неоподатковувану соціальну пільгу у грошовому вимірі за календарний рік. Відповідно до даних Державної служби статистики [6] у Волинській області наявно 431,8 тис. економічно активного населення. Загальна сума неоподаткованої соціальної пільги у 2016 році складає 3445,8 млн. грн, де 665 грн – неоподатковувана соціальна пільга на 2016 рік, що становить половину прожиткового мінімуму. Таким чином, загальний оподатковуваний дохід для податкового потенціалу складає 35873,2 млн. грн.

Коефіцієнт росту заробітної плати відповідно до прогнозу соціально-економічного розвитку регіону [7] становить 1,11. Згідно статті 167.1 Податкового кодексу [8] ставка ПДФО становить 18 %. Відповідно до даних компанії «PwC Україна» [10], оціночна сума недоотриманого податку на доходи фізичних осіб складає від 23 до 49 млрд. грн.. Так, використовуючи дані Державної служби статистики, про те, що доходи Волинської області складають 2,0 % від загальної суми доходів населення України [5], недоотриманий ПДФО становить 0,98 млрд. грн.

Таким чином, НППДФО = 8147,5 млн. грн.

Відповідно до статті 66 Бюджетного кодексу, до обласного бюджету зараховується 15 % ПДФО. Таким чином, враховуючи потенціал ПДФО, максимально потенційний дохід з ПДФО у 2017 році може скласти 1222,125 млн. грн. Абсолютний потенціал доходу з ПДФО може скласти 977,145 млн. грн. Також варто наголосити, що недоотриманий ПДФО складає частину тіньової економіки, що буде досліджена у третьому пункті. Тому вважаємо за необхідне визначити потенціал ПДФО без недоотриманого ПДФО за минулий рік. Так, дана сума складатиме 1075,1 млрд. грн. В абсолютному розмірі потенціал складає 830,12 млн. грн.

Потенціал податку на прибуток підприємств розраховуємо за такою формулою:

$$Ппп = ОБ \times ТРпо \times Спп, \quad (2)$$

де Ппп – потенціал податку на прибуток підприємств;

ОБ – оподатковувана база;

ТРпо – темп росту прибутку підприємств відповідно до програми соціально-економічного розвитку регіону;

Спп – ставка податку.

Відповідно до звіту про виконання бюджету Волинської області, дохід від податку на прибуток підприємств склав 50,0166 млн. грн. Таким чином, оподатковувана база = 2778,7 млн. грн. Коефіцієнт росту прибутку підприємств відповідно до прогнозу соціально-економічного розвитку регіону становить 1,2 [7]. Статтею 136 Податкового кодексу ставку податку на прибуток підприємств визначено у розмірі 18 %. Отже, ППП = 600,2 млн. грн. Відповідно до статті 66 Бюджетного кодексу, до обласного бюджету зараховується 10 % податку на прибуток підприємств. Таким чином, враховуючи потенціал даного податку, максимальний дохід у 2017 році може скласти 60,02 млн. грн. Абсолютний потенціал доходу з податку на прибуток підприємств може скласти 10,004 млн. грн.

Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин (зокрема бурштину).

У 2017 році Комунальне підприємство «Волиньприродоресурс», засновником якого стала Волинська облдержадміністрація, отримало ліцензію на видобуток корисних копалин у регіоні, зокрема бурштину. Таким чином, даний вид нелегального промислу

став законним і частина його доходу буде направлена у місцеві бюджети. Так, відповідно до статті 66 Бюджетного кодексу, 25 % рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення йде до обласного бюджету. Відповідно до ліцензій даного підприємства, їхня діяльність є законною на 47539,7 га визначених земель. Таким чином, можемо розрахувати суму доходу місцевого бюджету від рентної плати за користування надрами. Так, відповідно до даних Мінекології, щорічний обсяг незаконно видобутого бурштину складає до 300 тон з яких на Волинську область припадає 40 тон [11].

Рентна плата обчислюється відповідно до розрахункової вартості одиниці відповідного виду товарної продукції гірничого підприємства за формулою:

$$Цр = \frac{Вмп + (Вмп \times Крмпе)}{Вмп}, \quad (3)$$

де $Вмп$ – витрати;

$Крмпе$ – коефіцієнт рентабельності гірничого підприємства, обчислений у матеріалах геолого-економічної оцінки запасів корисних копалин ділянки надр, затверджених центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр;

$Вмп$ – обсяг (кількість) товарної продукції гірничого підприємства – видобутих корисних копалин (мінеральної сировини), що видобута за податковий (звітний) період.

Оскільки звітності від КП «Волиньприродоресурс» ще немає, визначимо їх витрати відповідно до витрат підприємств, що займаються схожою діяльністю у сумі 39,66 млн. грн на рік. Відповідно до листа Державної комісії України по запасах корисних копалин при Державній службі геології та надр України коефіцієнт рентабельності становить 0,22 [3]. Таким чином, $Цр = 1209$ грн.

Дохід обласного бюджету від рентної плати за користування надрами становить 12,9 млн. грн.

Рівень тіньової економіки.

Існує надзвичайно велика кількість методик визначення рівня тіньової економіки регіону. Тому скористаємося методом витрати населення – роздрібний товарооборот:

$$ТВН_{рт} = \frac{СВк - П}{П} \times 100 \%, \quad (4)$$

де $СВк$ – скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів;

$П$ – загальний обсяг продажу населенню товарів усіма видами суб'єктів господарювання в легальному секторі економіки.

Загальний обсяг продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання у легальному секторі економіки визначається за такою формулою:

$$П = РТ_{пп} + РТ_{фо}, \quad (5)$$

де $РТ_{пп}$ – обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність із роздрібною торгівлі та ресторанного господарства;

$РТ_{фо}$ – обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах фізичних осіб-підприємців.

Скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів, визначаються за формулою:

$$СВк = СВ \times К, \quad (6)$$

де СВ – споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів.
К визначається як:

$$K = \frac{ВН-ТРС-СПзагот}{Вгр.спож}, \quad (7)$$

ВН – витрати населення на придбання товарів та послуг;

ТРС – соціальні трансферти;

СПзагот – вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель;

Вгр. спож – споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів та послуг.

Відповідно до даних Державної служби статистики П=27154 млн. грн., з яких 11624,3 млн. грн. склав роздрібний товарооборот підприємств. ВН=37575 млн. грн.; ТРС=15775 млн. грн.; СПзагот=3726,7 млн. грн.; Вгр. спож=4523390 млн. грн. СВ=18942,9 млн. грн. (з урахуванням індексів інфляції) [3].

Таким чином, СВк =37,62 млн. грн. Рівень тіньової економіки Волинської області:Твн рт =38,54%. Оскільки дохід загального та спеціального фондів обласного бюджету складає 650,747 млн. грн., то в цифровому показнику, обсяг тіньової економіки дорівнює 250,8 млн. грн. Таким чином, визначаємо потенціал бюджету Волинської обл. (рис. 3) з урахуванням розрахунків, наведених вище: 1103,01млн. грн.

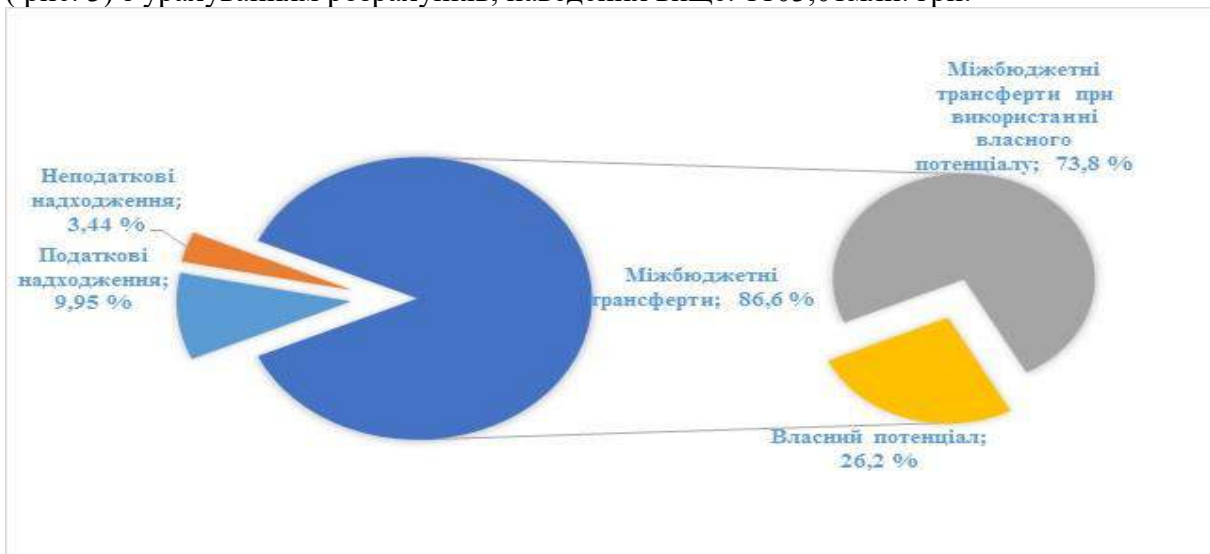

Рис. 3. Структура доходів обласного бюджету з врахуванням його потенціалу на 2017 р.

Отже, варто зазначити, що Волинська область має надзвичайно високий бюджетний потенціал, який можна розкрити за допомогою комплексної політики та перспективних реформ, виконання яких зробить місцевий бюджет більш самостійним та незалежним.

Висновки. Реалізація запропонованих резервів підвищення дохідної частини місцевого бюджету в рамках здійснення політики децентралізації допоможе зменшити обсяг трансфертів, як основне джерело доходу місцевого бюджету, на 26,2 %, що є значним показником. Саме місцеві органи є інструментом розв'язання локальних проблем, реалізацією надання суспільних благ та послуг, забезпечення інтересів територіальних громад.

Список використаних джерел:

1.Бюджетний кодекс України: за станом на 14.05. 2017 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

2. Раделицький Ю.О. Теоретико-системні основи визначення місцевих бюджетів / Ю.О. Раделицький // Теоретичні і практичні аспекти вдосконалення фінансово-кредитного механізму. – Вип. 14. – 2017. – С. 125-130.
3. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Департаменту фінансів Волинської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finance.voladm.gov.ua/category>.
5. Доходи та витрати населення Волині у 2012-2016 роках: статистичний збірник [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Волинській області // Режим доступу: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/M_2.htm.
6. Економічна активність населення за статтю та місцем проживання у 2016 році: статистичний збірник [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Волинській області // Режим доступу: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/17_1.htm.
7. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Волинська ОДА // Режим доступу: dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/strategiya_do_2020
8. Податковий кодекс України: за станом на 01.02. 2016 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Дейнека О.І. Теоретичні аспекти бюджетного забезпечення розвитку регіонів / О.І. Дейнека // Економічний форум. Наук. ж-л. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2017. – №4. – 299 с. – С. 214-218.
10. В Україні щорічно видобувають до 300 тон «нелегального» бурштину [Електронний ресурс] / Мінекології // Режим доступу: <https://dt.ua/UKRAINE/v-ukrayini-schorichno-vidobuvayut-do-300-tonn>.
11. Лист Державної комісії України по запасах корисних копалин при Державній службі геології та надр України від 23.02.2017 №151/02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN02258.html.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336.14

Савчук О.А., к.іст.н., Doktor nauk humanistycznych (Polska)

Луцький національний технічний університет

Якубьяк Марек (Jakubiak Marek)

Doktor habilitowany, adiunkt Wydziału Administracji i Nauk Społecznych,

Politechnika Warszawska, Polska.

ФІНАНСИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ІІ РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩІ

У статті проведено аналіз джерел фінансів та податків місцевого самоврядування Польщі. Вивчено основні джерела доходів та видатків органів місцевого самоврядування для виконання власних та делегованих повноважень. Зроблено висновок, що, незважаючи на обмежений характер, територіальне самоврядування в другій Польській Республіці було важливою платформою для боротьби суспільства з метою покращення своїх прав та суспільних позицій. Фінансові можливості місцевого самоврядування, незважаючи на свою обмеженість і залежність від держави, давали можливість територіальним громадам планувати свою діяльність для розвитку міст і сіл.

Ключові слова: самоврядування, податкова політика, економічна криза, фінанси.

Савчук О.А., Якубьяк М.

ФИНАНСЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛЬСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В статье проведен анализ источников финансов и налогов местного самоуправления Польши. Изучены основные источники доходов и расходов органов местного самоуправления для выполнения собственных и делегированных полномочий. Сделан вывод, что, несмотря на ограниченный характер, территориальное самоуправление во второй Польской Республике было важной платформой для борьбы общества с целью улучшения своих прав и общественных позиций. Финансовые возможности местного самоуправления, несмотря на свою ограниченность и зависимость от государства, давали возможность территориальным общинам планировать свою деятельность для развития городов и сел.

Ключевые слова: самоуправление, налоговая политика, экономический кризис, финансы.

Savchuk O., Yakubiak M.

FINANCES OF LOCAL SELF GOVERNANCE IN THE SECOND REPUBLIC OF POLAND

The article analyzes the sources of finance and taxes of local government in Poland. The main sources of income and expenditures of local self-government bodies for fulfilling their own and delegated powers were studied. It was concluded that, despite the limited nature, territorial self-government in the second Republic of Poland was an important platform for the struggle of the society in order to improve its rights and social positions. The financial capacity of local self-government, despite its limitations and dependence on the state, made it possible for territorial communities to plan their activities for the development of cities and villages.

Key words: self-government, tax policy, economic crisis, finances.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Молода держава – II Річпосполита Польща мала поважні проблеми зі збором податків та зборів, наповнення скарбниці держави, а також міст і сіл. Це пояснювалось насамперед значним зубожінням населення усіх земель, включених до складу Польщі після першої світової війни. А також створенням єдиної системи фінансів, що успадкувала три різні системи наповнення бюджету як державного, так і місцевих від Німеччини, Росії та Австрії. Адже різниця у податках, місцевих зборах у різних частинах держави тривалий час функціонувала за окремими принципами. Це пояснювалось різноманітними інструкціями та законами, котрі не втрачали чинність, оскільки не було введено нової фіскальної та фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивчення фінансів місцевого самоврядування у II Речіпосполитій Польщі не виступає в окремих дослідженнях українських фахівців. Окремі автори, зокрема Я. Мартинюк [8] та М. Іваник [9] у своїх публікаціях дотично торкаються визначених питань в контексті вивчення принципів функціонування місцевого самоврядування у Польщі у міжвоєнний період. Натомість детально розглядають у свої працях польські автори XX століття – З. Ландау [3] та А.Завадські [4] та сучасники – Ц. Лещинська [2] та А. Тарновська [5, 7].

Цілі статті. Дати аналіз джерелам фінансів та податкам місцевого самоврядування Польщі. Проаналізувати основні джерела доходів та видатків органів місцевого самоврядування для виконання власних та делегованих повноважень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Російська частина Польщі у часи війни була зайнята німецькими та російськими військами. І вони, відповідно, намагались включити ці території до своєї фіскальної системи, видавши відповідні приписи, інструкції та рішення. Після включення територій до складу Польщі було видано ще низку відповідних інструкцій. Одночасне існування такої значної кількості взаємосуперечливих приписів призводило до повного хаосу, в якому могли розібратись лише нечисленні фахівці. Проте вже у 1920 році було впроваджено єдиний податок на прибуток, було вирівняно ставки земельного податку, встановлено податок з доходів від капіталу і промисловий податок У 1919 році вийшли декрети про сільські та міські фінанси, котрі почали впорядковувати порядок фіскальної політики у Польщі. Так, міські гміни, для виконання своїх завдань, могли отримувати доходи з наступних джерел: 1) з майна і підприємств; 2) з державних субвенцій; 3) зі звичайних і конкретних зборів; 4) з безпосередніх та посередніх податків, отримуваних на основі окремих статутів; 5) від торгових монополій (за винятком державної монополії); 6) з позичок, дарування [2, с.332].

Рішення щодо встановлення податків і зборів та отримання кредитів вимагали затвердження повітовими відділами – щодо міст повітового підпорядкування, та міністром внутрішніх справ спільно з міністром фінансів щодо міст воєводського підпорядкування. Дуже широкі податкові повноваження отримали повітові самоврядні союзи. Крім вищенаведених джерел доходів, вони отримували надходження з дотаційних податків та додатків до державних податків. Так, дотаційними податками були державні податки, що були делеговані державою повітовим союзам самоврядування (з власників собак, дорожний та транспортний податки). Повітові союзи отримали право встановлення власних податків, зокрема з коней та худоби та предметів

розкоші. Такі рішення потребували затвердження міністра внутрішніх справ спільно з міністром фінансів.

Закон про тимчасове врегулювання комунальних фінансів був проголосований Сеймом 2 серпня 1923 року. Ця система комунальних фінансів існувала 16 років. Саме вона визначала основні місцеві податки та збори. І саме ця система була основним механізмом для розвитку місцевої економіки, важелів впливу, котрі могли використовувати і державні органи влади, і місцеві самоуправлінняці в контексті реалізації економічної політики держави.

До 1927 року було узгоджено систему посередніх податків, акциз та систему державних монополій. Повна уніфікація фіскальної системи відбулася у 30-х роках.

Головним чином податкова система складалась з таких частин:

- безпосередні податки (забезпечували від 25 % доходу у 20-х роках до 40 % у 1939 році), а саме: земельний, від нерухомості, від прибутку, і найголовніші – промисловий, майнові податки;

- посередні податки: (забезпечували 10 % доходів) обтяжували споживання вина, пива, дріжджів, а особливо – цукру (40 % роздрібною ціною),

- акцизні надходження від державних монополій: горілчаного, тютюнового, від продажу солі, лотарей (сягали 30 % від доходів);

- надходження від мит та державних поштових зборів (відповідно 15 % та 5 %) [2, с. 232].

- крім того держава отримувала надходження від прибутку державних підприємств (2–4% бюджетних надходжень) і адміністрації (10 %) [3, с. 272].

Структура бюджетних видатків в середньому була така: 30 % призначено на оборону, 15 % на освіту, на внутрішню безпеку – 10 %, на пенсійне забезпечення державних працівників – 10 %, 10 % на зовнішні та внутрішні борги, 10–20 % на державні підприємства [2, с. 333].

Слід підкреслити, що після галопуючої інфляції уряду В. Грабського вдалося здобути бюджетну рівновагу після прийняття фінансової програми стабілізації і законопроектів: «Про спеціальні повноваження для уряду», «Про майновий податок», «Про визначення податків». Проте незважаючи на постійні заходи з балансування бюджету, лише після 1926 року вдалось усунути дефіцит бюджету. Тому лише в 1926–1930 роках не було поважних проблем зі зрівноваженням державного бюджету. А стабілізаційний план, що був прийнятий у 1927 році, враховував усі можливі інвестиційні проекти [1].

Намагався стабілізувати бюджет Е. Квятковський. Він прийняв основу творення місячних бюджетів, де б видатки не перевищували надходження та постійний моніторинг існуючих бюджетів, оперативне маніпулювання податками, вирівнювання бюджетів. Фінанси самоврядування були врегульовані законом з серпня 1923 року та, згодом, розпорядженням президента від березня 1928 року. Самоврядні союзи включали до себе самоврядування сільських гмін, міст і повітів.

Закон про тимчасове врегулювання комунальних фінансів встановлювала джерела доходів самоврядних союзів, містила правила у справі розміру, адміністрування місцевих податків та зборів, їх контролю.

Джерелами надходжень союзів самоврядування були:

- 1) додатки до державних податків;
- 2) участь в державному податку на прибуток;
- 3) власні комунальні податки;
- 4) збори;
- 5) субвенції, дотації, кредити.

Законом було визначено висоту процентних ставок, встановлювався порядок застосування податків та зборів, спосіб поділу доходів між воєводськими самоврядними союзами та міськими і сільськими гмінами. З метою визначення усіх платежів

суб'єктами господарювання та джерелом надходження до місцевих бюджетів, що є одним з основних показників економічного розвитку регіону, варто зупинитись на основних формах податків на рівні місцевого самоврядування [2, с.337].

Структура доходів самоврядування визначалась у такий спосіб:

1. Додатки до державних податків:

а) додаток комунальний до державного податку з земель та будинків поза населеними пунктами міст. З цього 40 % призначалось сільським гмінам, а решта – повітовим союзам;

б) додаток комунальний до державного податку з міських земель. 10 % податку відраховувалась воєvodським союзам, а 90 % призначалось для використання самими містами (якщо місто мало воєvodське підпорядкування). Місто повітового підпорядкування 70 % залишало для власних потреб, 20 % призначалось для спільних інтересів повітовому союзу.

в) додаток комунальний до державного податку від промисловості і торгівлі становив 0,5 % від суми обороту та 25 % вартості промислового сертифікату; надходження з додатку за виключенням 10 %, що призначався воєvodським союзам, припадав міським гмінам від підприємств і заходів та територіях тих гмін та повітовим союзам – від підприємств і заходів, що були виконані поза міською територією. Натомість повітові союзи зобов'язані були перераховувати половину коштів сільським гмінам;

г) додаток комунальний до державного збору (патенту) та виробництво і продаж спиртових і горілчаних напоїв був встановлений у розмірі 100 % державного збору за виробництво і 200 % збору за продаж напоїв і готової продукції; надходження з додатку призначались містам та повітовим союзам (поза містами); повітові союзи 50 % від надходжень перераховували сільським гмінам;

д) комунальний додаток до державних податків з споживання (прообраз ПДВ) був встановлений на рівні 30 % державного податку від спиртово-горілчаних виробів, вина і пива та 15 % з інших товарів, за виключенням вугілля, мінеральних мастил, солі і цукру; надходження з додатку припадали сільським гмінам та повітовим союзам (поза містами); повітові союзи третину надходжень переказували сільським гмінам;

е) додаток до державного податку з прибутку величиною з 3 до 5 % з прибутку, що підлягав оподаткуванню; Надходження ланого додатку призначалось безпосередньо сільським та міським гмінам.

2. Комунальна частка в державному податку на прибуток було встановлено на рівні 30 % (у столиці – 40 %). Дані надходження призначались містам та повітовим союзам поза територією міст.

3. Власні комунальні податки і надходження:

а) податок з нерухомості (приміщень). Під об'єкти оподаткування підпадали готелі, пансіонати, умебльовані кімнати, а також ті об'єкти, що могли характеризуватись як предмет розкоші або грошових надходжень. Надходження з податку призначались на потреби міст та сільських гмін. Верхню межу податків визначав міністр внутрішніх справ;

б) податок на землю на території міст щодо земель вільних від державного оподаткування;

в) податок на об'єкти нерухомості на території міст, як додаток до державного податку на нерухомість;

г) податки з товарів, що були привезені залізничним і водним транспортом могли збирати сільські гміни. Величину податку встановлював міністр внутрішніх справ. Оподаткуванню підлягали товари, що не були оподатковані податком на споживання та товари державної монополії;

д) податок з електричного та газового освітлення могли збирати міста з розважальних закладів;

е) податок зі спадщини та дарування величиною 10 % від суми податку державного податку припадав сільським гмінам та містам;

е) податок з реклами і вивісок та податок з полювання встановлювались для міст і сільських гмін міністром внутрішніх справ.

ж) податок з розважальних заходів встановлювався міськими гмінами (сільськими – за бажанням);

з) інвестиційний податок міг бути встановлений самоврядними союзами на конкретні інвестиційні об'єкти у виняткових випадках. Такий податок не міг перевищувати 50 % від визначених державних податків;

и) інші податки могли теж вводити сільські гміни та повітові союзи, крім тих що визначені законодавством (наприклад транспорт – екіпажі, автомобілі тощо).

4. Збори:

а) збір за угоду передачі прав власності на об'єкти нерухомості на рівні 4 % від вартості предмета оподаткування. Даний збір надходив до міських гмін та повітових союзів за виключенням 50 %, що надходило сільським гмінам;

б) комунальний збір за користування комунальним майном та збір за адміністративні послуги отримували повітові союзи;

в) спеціальні збори впроваджувались повітовими союзами згідно інших законів; (наприклад – дорожні збори).

5. Субвенції та дотації.

а) субвенції для сільських гмін призначались сільським гмінам чи громадам, бюджетні видатки в яких не покривали власних надходжень;

б) дотації з державної казни призначені на визначені цілі та передбачені чинним законодавством;

в) позички та кредити передбачали погодження контролюючих органів.

Контролюючим органами були:

- для сільських та міських гмін повітового підпорядкування – повітова адміністрація;

- для повітових союзів та міських гмін воєводського підпорядкування – воєводська адміністрація;

- для великих міст – міністр внутрішніх справ.

Варто підкреслити, що законодавством було теж передбачено, що делегування повноважень повинно передбачати відповідні джерела надходжень для виконання делегованих повноважень [4, с.57].

Щодо джерел наповнення, то слід зауважити, що найбільш виграли з даної фіскальної системи міста воєводського підпорядкування, міста з промисловими та торгівельними традиціями. Особливо ефективними для місцевого самоврядування були додаток до промислових податків, а також додаток до податку на прибуток. Натомість дуже втрачали сільські гміни та повітові союзи, особливо на східних територіях. Адже їм доводилось працювати постійно в умовах дефіциту бюджету та виконання власних повноважень і постійного отримання дотацій вирівнювання [4, с.101].

У цілому, в доходах місцевого самоврядування 90 % припадало на частки і додатки до державних податків, і тільки 10 % становили власні податки і надходження. Місцеві податки в містах давали заледве 16,8 млн злотих, натомість у сільських гмінах вони становили 49,3 млн злотих, а повітових союзах – 45,5 млн злотих. Проте комунальні надходження в містах опирались на участь у державних податках: промислового від обороту (40,5 млн злотих), прибуткового (29,7 млн злотих) нерухомості з приміщень (16,6 млн злотих), спеціального податку з винагород (10,7 млн злотих), а також з додатків до державних податків, з яких найбільшими були податок з нерухомості (34,2 млн злотих) і податку на прибуток (11,9 млн) [4, с.254].

Видатки самоврядних союзів були призначені на фінансування охорони здоров'я та соціальне піклування, інвестиції у сфері інфраструктури, видатки на освіту, культуру,

безпеку та витрати утримання адміністрації та управління. Найбільшу частину коштів у видатках союзу сільських гмін було видано на утримання адміністративного апарату та освіти (понад 70 %). Натомість основна кількість видатків у повітових союзах було призначено на інфраструктуру (12 %), апарат (15 %), сплату боргів (12 %), охорону здоров'я (110 %) та освіти (8 %) [2, с.337].

Вищезгаданими законодавчими актами основні джерела фінансування органів самоуправління (особливо сеймиків та сільських гмін) ставились у залежність від державної податкової політики. Як відмічалось на з'їзді керівників повітових відділів восени 1924 р.: «Самоуправи залишилися зв'язаними в самостійному виборі джерел фінансування там, де життя подекуди покладає на них щораз нові господарчі обов'язки, що перевищують місцеві потреби, змушуючи їх шукати нові засоби для існування [10, арк. 46]». Натомість передбачуваних законодавством коштів не вистачало на виконання найнеобхідніших завдань самоврядування, тих, які належали до категорії його обов'язків: на будівництво шкіл, на створення та утримання лікувальних закладів, притулків, на ремонт доріг, проведення самостійної підприємницької діяльності і т.д. 31 грудня 1935 р. президент Речіпосполитої видав декрет про зменшення та скасування деяких комунальних податків, що стало ще одним відчутним ударом по фінансовому становищу самоуправ. Одночасно зменшено тарифи деяких оплат, котрі стягувались на користь самоуправ (особливо міських), наприклад, за користування міськими торгами та бойнями, за перевезення залізницями вантажів; скасовано стоянкові та шлагбаумні оплати. Саме на підставі вищезазначеного декрету зменшено 50 %-ий додаток до державного ґрунтового податку, котрий був одним із головних джерел прибутків повітових союзів самоврядування, зменшено надходження від промислового і квартирного податків, що, у свою чергу, призвело до скорочення розмірів бюджетів як повітових союзів самоврядування (наприклад, Луцький повіт у цей період втратив близько 120 тис. злотих), так і окремих міст воєводства [11, арк. 5].

Висновки. Незважаючи на обмежений характер і, на широке використання самоврядування органами державної влади у політичних цілях, територіальне самоврядування в другій Польській Республіці було важливою платформою для боротьби широких мас суспільства з метою покращення свої прав та суспільних позицій. Фінансові можливості місцевого самоврядування незважаючи на свою обмеженість і залежність від держави давала можливість територіальним громадам планувати свою діяльність для розвитку міст і сіл.

Дана стаття була опрацьована завдяки Нагороді імені Гетьмана Івана Виговського під час стажування у Варшавській Політехніці.

Список використаних джерел:

1. Dekret o planie stabilizacyjnym, Dz. U. RP, 1927, nr 88, poz. 789.
2. Jezierski A., Leszczyńska C., Historia gospodarcza Polski, Warszawa 2011.
3. Landau Z., Tomaszewski J., Gospodarka Polski Międzywojennej 1918–1939, t. 2, Od Grabskiego do Piłsudskiego. Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury 1924–1929, Warszawa, 1971.
4. Zawadzki A., Finanse samorządu teritorialnego w latach 1918–1939, Warszawa 1971.
5. Tarnowska A., Podatki jako źródło dochodów samorządu b. dzielnicy pruskiej – między partykularyzmem a unifikacją, [w:] D. Bogacz, M. Tkaczuk (red.), Podstawy materialne państwa. Zagadnienia historyczno-prawne, Szczecin 2006, s. 277–293.
6. Borodo A., Dochody samorządu terytorialnego. w Polsce. Studium finansowoprawne, Toruń 1993.
7. Tarnowska A., Podstawy prawne skarbowości samorządowej w II RP, Prawo budżetowe Państwa i Samorządu, Nr 2(1), 2013.
8. Мартинюк Я.М. Фінансове забезпечення роботи органів самоврядування на Волині (1919-1939 рр.) //Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015 – Вип. 2. – Ч. 4. – 172 с. – С. 27-31.
9. Іваник М. Система органів місцевого самоврядування Східної Галичини (1919–1933). //Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького держ. пед. університету ім. І.Франка. – Дрогобич: НВЦ „Камеярь”, 2002. – Вип. 9. – С. 151 – 161.
10. Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 1, спр. 849.
11. Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 9-а, спр. 591.

Рецензент: д.е.н., доц. Шубалий О.М.

УДК 336.7

Чиж Н.М., к.е.н., доцент

Дзямулич М.І., к.е.н., доцент

Урбан О.А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті розглядається особливості управління інноваційною політикою комерційних банків. Розроблено алгоритм оцінювання інноваційної діяльності банківських установ. Визначено основні проблеми та перспективи інноваційної діяльності банків на ринку банківських послуг України.

Ключові слова: банк, інновація, банківські ресурси, інноваційна діяльність, банківська система.

Chyzh N., Ph.D., Dzyamulich M., Urban O.

MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF BANKING INSTITUTIONS

The article deals with the peculiarities of management of the innovative policy of commercial banks. The algorithm of evaluation of innovative activity of banking institutions is developed. The main problems and perspectives of innovative activity of banks in the market of banking services of Ukraine are determined.

Key words: bank, innovation, bank resources, innovation activity, banking system.

Чиж Н.М., Дзямулич М.І., Урбан О.А., к.э.н., доцент

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В статье рассматриваются особенности управления инновационной политикой коммерческих банков. Разработан алгоритм оценки инновационной деятельности банковских учреждений. Определены основные проблемы и перспективы инновационной деятельности банков на рынке банковских услуг Украины.

Ключевые слова: банк, инновация, банковские ресурсы, инновационная деятельность, банковская система.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Інноваційний процес вітчизняних банківських установ є станом на сьогодні досить витратним та ризиковим. Банк, котрий впроваджує у своїй банківській діяльності інноваційні послуги та продукцію може отримати значні збитки у випадку, якщо нові продукти та технології не отримають значний попит серед клієнтів. Проблема оцінки ефективності впровадження інноваційного процесу банківських послуг для банківських установ є досить актуальною.

Однією з важливих проблем, що постають перед вітчизняними банками є залучення та підтримка на достатньому рівні банківських ресурсів. Сучасний розвиток та функціонування банківської системи України сприяє розвитку конкуренції між банківськими установами за залучення ресурсів та подальше їх ефективно використання. Для оптимального розвитку банківської діяльності недостатньо тільки залучити ресурси за низькою ціною, а розмістити за вищою, для цього потрібно сприяти формуванню ефективної системи управління ресурсами комерційних банків України шляхом впровадженні інновацій. Від того, наскільки банки приділятимуть увагу процесу використання інновацій у своїй діяльності залежить їх можливість ефективно виконувати банківські операції та надавати банківські послуги, а також фінансова стійкість банківської системи України в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням банківської діяльності приділяли велику увагу у своїх працях класики

економічної науки: А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс, М.І. Туган-Барановський та інші. Різні аспекти банківського функціонування досліджували вітчизняні вчені-економісти. Значний внесок у розвиток теорії управління банківською діяльністю зробили О. Вовчак, В. Грушко, А. Мороз, А. Пересада, Л. Примостка, І. Хома та ін. Питанню банківських інновацій, зокрема інноваційних банківських послуг, приділяється велика увага. Серед вітчизняних авторів можна виділити праці О. Васюренка, А. Єпіфанова, А. Пересади, С. Єгоричевої, О. Лаврушина, Н. Валенцевої, І. Балабанова.

Однак окремі аспекти цієї проблеми ще не з'ясовані. Це стосується розуміння суті і структури банківських інновацій, систематизації умов та чинників розвитку банківської інноваційної діяльності в Україні. Окремого опрацювання потребує питання оцінювання ефективності інноваційної діяльності вітчизняних банківських установ.

Цілі статті. Метою дослідження є розробка алгоритму оцінювання ефективності інноваційної діяльності банків на ринку банківських послуг.

Виклад основного матеріалу досліджень з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Впровадження інновацій у банківській діяльності сприяють розвитку не тільки банківської системи України, але й економіки в цілому. У найширшому трактуванні вони являють собою вдосконалення створення та розповсюдження нових банківських продуктів та технологій для задоволення потреб клієнтів, що змінюються під впливом багатьох факторів. Варто відзначити, що інновації у сучасній економічній ситуації є досить ефективним засобом конкурентної боротьби між банківськими установами, оскільки створюючи для клієнтів більшу цінність, ніж традиційні банківські послуги, вони сприяють зростанню прибутків банків-новаторів шляхом зростанням їх ринкової частки і зрештою підвищення вартості їх бізнесу.

Оцінка ефективності інноваційної діяльності вітчизняних банківських установ є надзвичайно актуальним та практично важливим завданням, розв'язання якого сприятиме мінімізації ризиків від впровадження банківських інновацій. У теорії та практиці управління ще не сформовано загального підходу до оцінювання економіко-соціальної ефективності інноваційного менеджменту банківських установ, а теоретико-методологічний рівень розв'язання даного питання не дозволяє підвищити результативність економічної діяльності суб'єктів банківського сектору економіки. Важливим у цьому контексті є подальше дослідження методологічних аспектів, зокрема, розгляд і уточнення термінологічного апарату та вибір методів оцінювання ефективності інноваційної діяльності банківських установ.

Поняття «інновації» за своєю сутністю означає нововведення. Інновації передбачають не тільки творення нового (новації), а і його одночасну практичну реалізацію. Період від виникнення новації до її перетворення (використання) у нововведення називається життєвим циклом інновації. Практичне використання наукового, науково-технічного, інтелектуального результату є сутністю інноваційної діяльності, компонентами якої є новації, інвестиції та час, що потрібні для перетворення новацій у нововведення, та інновації.

Більш широким за змістом є інноваційний процес, який охоплює інноваційну діяльність, етапи життєвого циклу інновацій, фінансування нових розробок. Отже, інноваційний процес полягає в одержанні та комерціалізації прогресивних техніко-технологічних та соціально-економічних розробок. Інноваційний процес охоплює період приблизно у 3—5 років і більше, тому потребує середньо- та довгострокових інвестицій.

Основною причиною виникнення інновацій у банківській сфері є перспектива отримання прибутку. Банки, відносини яких з клієнтами будуються на принципах партнерства і взаємовигоди, зацікавлені в примноженні капіталу своїх клієнтів, які сподіваються за рахунок інновацій, при визначеному рівні ризику, отримати більшу матеріальну користь від співпраці з банком, ніж раніше [1, с. 39]. Проте сприятливі умови виникнення банківських інновацій створюються, перш за все, змінами зовнішнього банківського середовища. Основним інституційним фактором, що впливає на процес

розробки та впровадження банківських інновацій, є існуюча у країні система регулювання банківської діяльності, а також законодавство, що визначає розвиток інших фінансових ринків [2, с. 404].

Розглянемо більш детально алгоритм оцінювання інноваційної діяльності банківських установ (див. рис. 1).

Перший етап передбачає дослідження ринку банківських послуг, аналіз попиту та пропозиції на інноваційні банківські послуги та продукти. Вони здійснюються за рахунок власних коштів банків. Виконавцями таких розробок є спеціалізовані науково-дослідні підрозділи банківських установ.

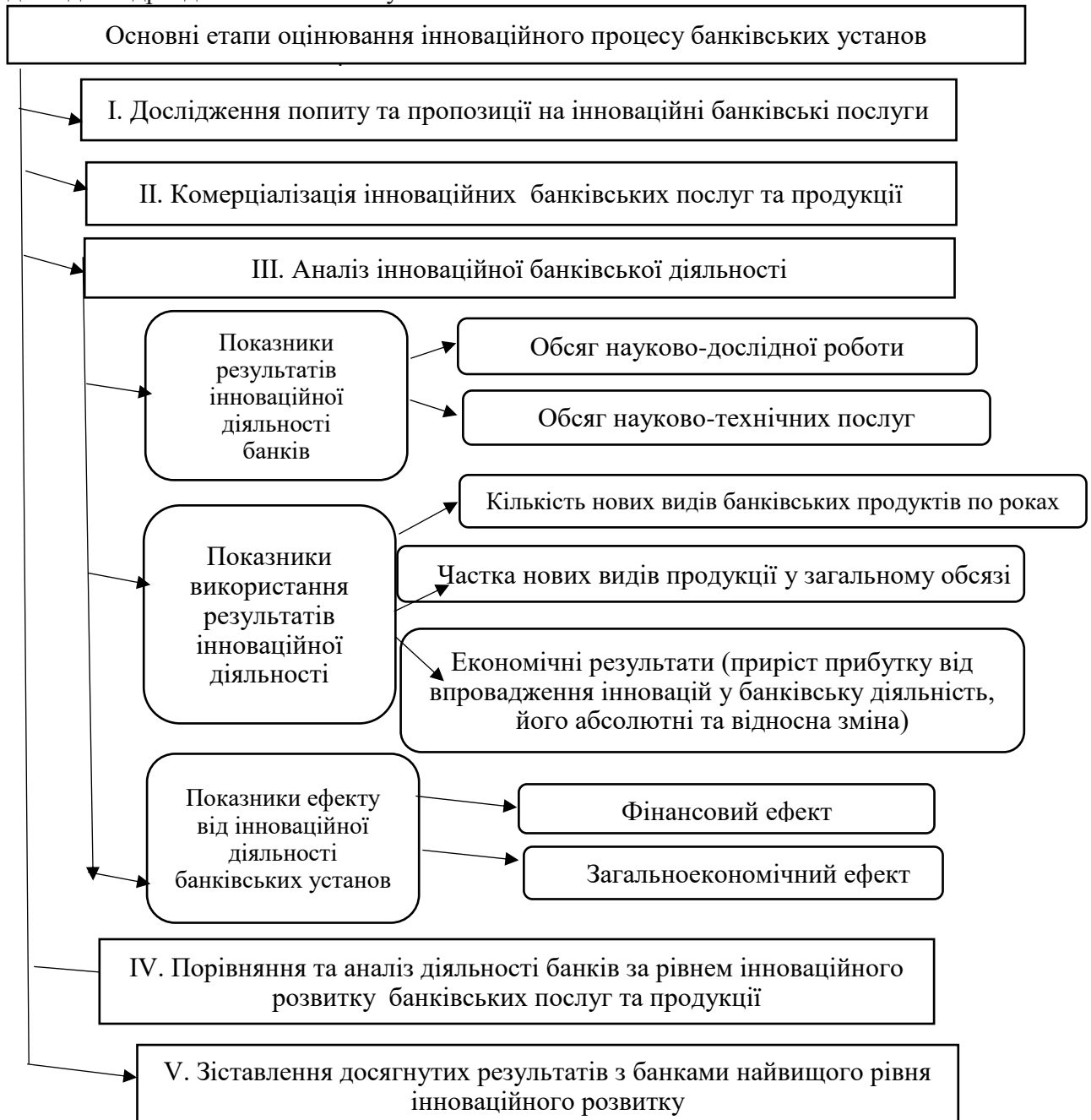

Рис. 1. Алгоритм оцінювання інноваційної діяльності банківських установ

Джерело: розроблено автором

Другий етап — комерціалізація інноваційних банківських послуг та продукції, тобто запуск у банківську діяльність та вихід на ринок збуту. На цьому етапі потрібні

досить суттєві інвестиції в розвиток банківських технологій, підвищення кваліфікації працюючих, рекламу тощо. Інвестиції залишаються ризикованими.

Третій етап - аналіз інноваційної банківської діяльності, який здійснюється за наступними групами показників: показники результатів інноваційної діяльності банків; показники використання результатів інноваційної банківської діяльності; показники ефекту від інноваційної діяльності банківських установ.

Варто відзначити, що показники результатів інноваційної діяльності банків охоплюють: обсяги науково-дослідної, науково-технічної діяльності, проектно-конструкторських робіт та обсяги науково-технічних послуг. Зазначені показники варто наводити: всього, по окремих джерелах фінансування, по роках, їх зміна абсолютна та в динаміці.

До показників використання результатів інноваційної діяльності належать: кількість найменувань нових видів продукції по роках; частка нових видів продукції у загальному її обсязі по роках; конкурентоспроможність банківських послуг на внутрішньому ринку; ступінь прогресивності банківських технологій; економічні результати, тобто приріст прибутку внаслідок впровадження результатів інноваційної діяльності банків та варто визначати їх абсолютна і відносну зміну.

Ефект від інноваційної діяльності визначається за такими показниками: як комерційний (фінансовий) ефект та загальноекономічний ефект. Комерційний ефект відбиває фінансові наслідки реалізації результатів інноваційної діяльності банківських установ для її безпосередніх учасників. Розраховується як різниця між фінансовими результатами і витратами та може бути позитивним чи негативним. Загальноекономічний ефект визначає результати інноваційної діяльності банків для всієї національної економіки, регіонів та галузей.

Четвертий етап передбачає порівняння та аналіз діяльності банків за рівнем інноваційного розвитку банківських послуг та продукції.

Останній етап включає в себе зіставлення досягнутих результатів з банками найвищого рівня інноваційного розвитку.

Під час аналізу інвестиційної діяльності важливо зіставляти темпи зростання інвестицій в основний капітал і темпи зростання ВВП, забезпечуючи випереджальні темпи зростання інвестицій. Нераціональне використання інвестицій призводить до заморожування виробничих ресурсів і скорочення обсягів національного виробництва. У світовій практиці поширеним є підхід до оцінки ефективності капіталовкладень з урахуванням фактора часу. Він полягає у порівнянні дисконтованих доходів і капітальних витрат та показує доцільність останніх, якщо вони менші, ніж доходи. Найбільш відомими є методи чистої теперішньої вартості (NPV) та внутрішньої норми дохідності (IRR).

Розроблений нами алгоритм дає змогу оцінити ефективність впровадження інноваційного процесу банківських установ та отримати інформацію щодо рентабельності інноваційної діяльності банків. Варто відзначити, що алгоритм оцінки економічної ефективності інноваційного процесу вітчизняних банківських установ, повинен підлягати постійному тестуванню на необхідність вдосконалення, з оглядом на значущість, яку вони мають в загальній системі управління банківськими ризиками. В подальших дослідженнях потрібно обґрунтовувати необхідність удосконалення даної методології налагодження системної роботи банку в цьому напрямку, базуючись на якій, вони отримують можливість вибудовувати дистанційні відносини зі своїми клієнтами найбільш результативно та прибутково.

На нашу думку, поняття інноваційна діяльність на ринку банківських послуг різностороннє, оскільки включає не лише впровадження інновації у вигляді нового банківсько продукту чи послуги, а й цілий перелік організаційно-управлінських нововведень практично у банківську діяльність.

Слід відмітити, що банківська система України повинна мати таку сукупність інноваційних ресурсів, яка буде достатня для кредитування поточних потреб суб'єктів господарської діяльності, розвитку інвестиційної діяльності, формування відповідних резервів та підтримки власної ліквідності. Оптимізація інноваційної політики вітчизняних банків сприятиме зростанню доходів банківських установ та стабільності банківської системи в цілому.

Інноваційну політику банку розуміють як форму сучасного управління, яка передбачає визначення мети й умов здійснення інноваційної діяльності, спрямованих на забезпечення посиленого рівня конкурентоспроможності та найбільш ефективного використання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів. Інноваційна політика охоплює всі стадії та етапи інноваційного процесу, маркетингову діяльність, організаційну структуру і культуру банку. В основі формування та реалізації інноваційної політики банку лежать наступні принципи: переважання стратегічного підходу над тактичним; відповідність вимогам ринку; комплексний підхід; визначення цілей і їхніх пріоритетів; систематичність [3, с.44].

Механізм реалізації інноваційної політики включає: вивчення потреб ринку; вивчення напрямків і сутності інновацій інших вітчизняних і зарубіжних банків; наявність фінансових ресурсів для проведення фундаментальних досліджень, розробки і впровадження в практику інновацій; проведення дослідно-конструкторських розробок, освоєння і експлуатація інновацій; контроль на всіх етапах інноваційного процесу; підготовка кадрів для втілення в життя інноваційної політики.

Для забезпечення надійності та стабільності банку важливе значення має його інноваційна безпека. Інноваційна безпека - це захист від неправильно вибраної інноваційної політики банку, втрат при просуванні на ринок нових банківських продуктів, помилок при удосконаленні системи управління, інвестуванні інноваційної діяльності інших суб'єктів господарювання. На величину інноваційної безпеки впливають надвисока ризикованість, впровадження нових банківських продуктів, дефіцит фінансових ресурсів [4].

В умовах загострення конкуренції на ринку банківських послуг інноваційність є однією із ключових вимог до гарантування безпеки банку. Інноваційна діяльність є фундаментом, на якому побудована виробнича, маркетингова, фінансова безпека банку. Вона охоплює всі сторони господарської діяльності банку, включаючи як внутрішні інновації, які безпосередньо використовуються в межах банку, так і зовнішні, які направлені на удосконалення чи застосування нових методів реалізації банківських продуктів, розробку нових маркетингових технологій, нових форм інвестування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

Враховуючи особливості становлення та розвитку ринку банківських послуг в Україні ми вважаємо доцільним сформулювати наступні перспективні напрями інноваційної політики вітчизняних банківських установ, а саме: трансформація філіальної мережі на основі впровадження Web 2. 0 та Інтернету третього покоління «веблайф», що буде вимагати повної реконструкції структури банку, бек- офісу та штату; створення єдиного інвестиційного ринку у цілодобовому режимі з прямим доступом і переглядом підходу до ролі посередників на цьому ринку; пряме обслуговування клієнтів на основі новітніх технологій відеобанкінгу за допомогою Інтернет-протоколу і бездротового доступу до мережі Інтернет; перехід клієнтів до електронних платежів; ідентифікація і верифікація клієнтів на основі біометричних засобів; розвиток та впровадження кеш-менеджменту; співробітництво зі страховими компаніями; вдосконалення ризик-менеджменту; створення нових джерел фінансування банківських інновацій; маркетинговий підхід, тобто вивчення та задоволення потреб клієнтів в інноваціях; постійна розробка нових та вдосконалення наявних продуктів і послуг банку.

Висновки. З урахуванням змісту банківської діяльності управління банківською інноваційною діяльністю слід розглядати як процес забезпечення банківського

інноваційного напрямку всіма необхідними ресурсами та розробку нових і удосконалення наявних банківських технологій, продуктів, послуг, зокрема, забезпечення належного рівня якості обслуговування клієнтів, використання сучасних технічних засобів і методів зв'язку.

На нашу думку, варто застосовувати комплексний підхід до управління банківської інноваційною діяльністю, одночасно за різними організаційно-економічними напрямами, підпорядкованими єдиному стратегічному задуму, орієнтованому на задоволення потреб клієнтів в інноваціях, а також на успішну реалізацію інноваційної політики банку. Удосконалення управління банківською інноваційною діяльністю доцільно здійснювати комплексно, одночасно за різними організаційно-економічними напрямами підпорядкованими єдиному стратегічному задуму, орієнтованому на задоволення потреб клієнтів в інноваціях, а також на успішну реалізацію інноваційної політики банку.

Список використаних джерел

1. Сгоричева С.Б. Банківські інновації. Навч. Посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 208 с.
2. Чиж Н.М. Банківські інновації: проблеми та перспективи / Н.М. Чиж, М.І. Дзямучич // Економічні науки. Серія «Облік та фінанси». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 9 (33). – Ч.4. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. – Луцьк, 2012. – с. 403 – 411.
3. Ткачук, В. О. Інноваційна політика банків на ринку банківських послуг [Текст] / Василь Онуфрійович Ткачук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2013. – Том 14. – № 2. – С. 43-51.
4. Кльоба Л.Г. Управління банківською інвестиційною діяльністю / Л.Г. Кльоба: Монографія за ред. С.К. Реверчука. – Львів, «Трида плюс». 2007. – 226 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336.71

Шпортюк Н.Л., к. з держ.упр., доцент

Коваль А.М.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В БАНКУ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних аспектів поняття «фінансовий менеджмент у банку», визначенню основних його функцій та завдань. Також, у статті проаналізовані основні інструменти фінансового менеджменту на рівні окремих операцій банку. Висвітлена основна мета, а також наведені галузеві особливості фінансового менеджменту у банку.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, банк, банківські операції, капітал, контроль, планування, регулювання, фінансова стабільність, інструменти управління, спекулятивні інструменти, аналітична служба.

Shportyuk N., Koval A.

FEATURES OF FINANCIAL MANAGEMENT IN THE BANK

The article is devoted to the study of theoretical aspects of the concept of "financial management in the bank", the definition of its main functions and tasks. Also, the article analyzes the main instruments of financial management at the level of individual operations of the bank. The main objective is highlighted, as well as the branch features of financial management at the bank are presented.

Key words: financial management, bank, banking operations, capital, control, planning, regulation, financial stability, management tools, speculative instruments, analytical service.

Шпортюк Н.Л., Коваль А.Н.

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА В БАНКЕ

Стаття посвящена дослідженню теоретических аспектов поняття «фінансовий менеджмент в банку», определению основных его функций и задач. Также, в статье проанализированы основные инструменты финансового менеджмента на уровне отдельных операций банка. Освещена основная цель, а также приведены отраслевые особенности финансового менеджмента в банке.

Ключевые слова: финансовый менеджмент, банк, банковские операции, капитал, контроль, планирование, регулирование, финансовая стабильность, инструменты управления, спекулятивные инструменты, аналитическая служба.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна банківська система є однією з найбільш прогресивних сфер економіки. Зараз економіка країни перебуває у стадії невизначеності та революційних змін, серед яких технічний прогрес, посилення конкурентної боротьби та стрімка інфляція, все це негативно впливає на банківську систему. На теперішньому етапі розвитку банківської системи головне завдання полягає в пошуку реальних шляхів мінімізації ризиків та отримання достатніх прибутків для збереження коштів вкладників і підтримання життєдіяльності банку. Успішне вирішення цієї складної проблеми потребує використання багатьох методів, прийомів, способів, систем та розробки нових підходів до управління комерційним банком, які об'єднані поняттям менеджменту [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Визначенню сутності поняття «фінансовий менеджмент у банку» присвячено ряд праць таких вчених як : Г.Г. Коробової, Ю.І. Коробова, П.М. Керженцева, Радковскої Н.П., Санамова Ю.В., Продолятченко П.А., Хольнова Є.Г., Жукова Є.Ф., Сінкі Дж., Помориної М.О., та інших.

Цілі статті. Основними цілями даної статті є визначення сутності поняття «фінансовий менеджмент у банку», дослідження основних його функцій та окреслення його основних завдань, а також висвітлення основних інструментів фінансового менеджменту на рівні окремих банківських операцій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «фінансовий менеджмент» у комерційному банку значно ширше, ніж фінансовий менеджмент на підприємстві. Можна сказати, що з одного боку, управління фінансами банку є, за сутністю, управлінням його операціями, а з іншого – управлінням фінансами банку, тобто частиною взаємозалежного процесу, в якому можна виділити управління ліквідністю банку, управління фінансовими ризиками банку, управління прибутковістю банку та ефективністю проведення окремих видів банківських операцій [1, с. 8].

Зміст поняття «фінансовий менеджмент у банку» висвітлено на рисунку 1.

Планування являє собою процес визначення цілей на майбутнє, належного рівня прибутків і затрат та основних напрямків діяльності банку. У процесі планування формуються поточний і перспективний прогноз, які визначають основні стратегічні і тактичні завдання, якими повинні керуватися менеджери банку для досягнення поставлених цілей.

Аналіз являє собою процес оцінки досягнутих результатів діяльності банку із запланованими, підведення підсумків та проведення порівнянь з результатами інших банків, для визначення рівня конкурентоздатності певного банку на ринку банківських послуг.

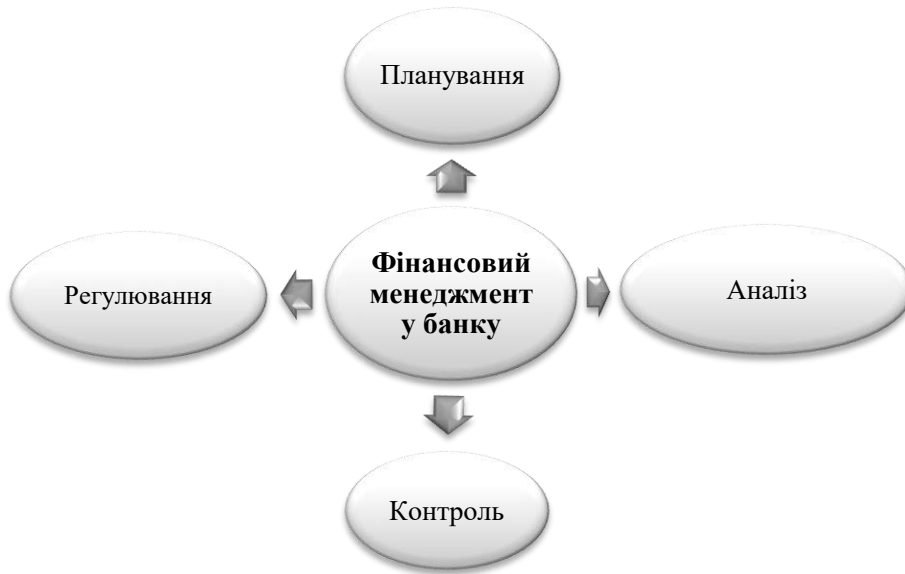

Рис.1. Основні функції фінансового менеджменту банку*
* згруповано автором за джерелом [1]

Регулювання являє собою процес забезпечення відповідності діяльності банку вимогам визначеним Національним банком України.

Контроль являє собою процес оцінки досягнутих результатів банку, виявлення негативних факторів, що впливають на банківську установу та запровадження заходів, що мінімізують їх негативний вплив.

Фінансовий менеджмент у банку – це наука управління ресурсами, які знаходяться у розпорядженні банку, з метою досягнення стратегічних цілей. Це підсистема менеджменту, яка передбачає цілеспрямований вплив на операції банку шляхом використання таких інструментів, як аналіз, планування, регулювання і контроль. Під цілеспрямованим впливом розуміється вплив у рамках визначених, заздалегідь передбачених параметрів ліквідності, ризику і прибутковості[1,с.9].

Основні завдання фінансового менеджменту відображені на рисунку 2.

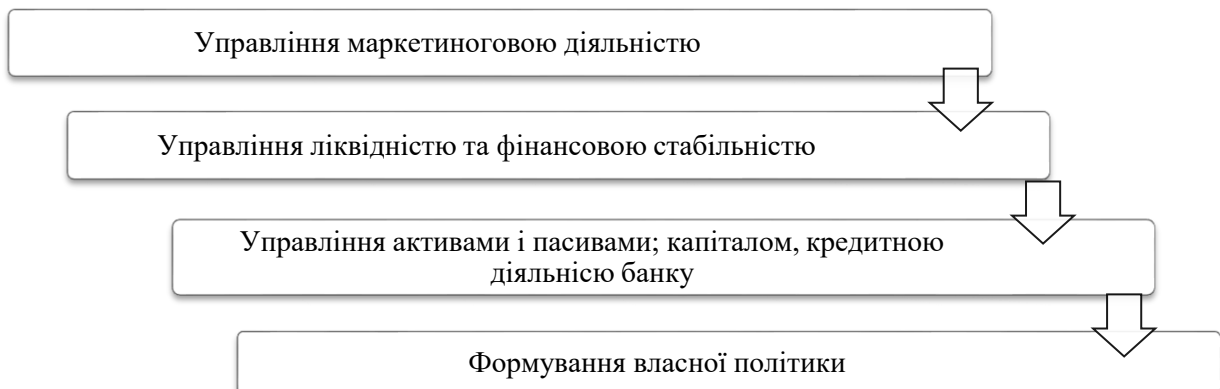

Рис.2. Основні завдання фінансового менеджменту у банку*
* згруповано автором за джерелом [1]

Також, фінансовий менеджмент має бути спрямовано на забезпечення збереження залучених коштів та своєчасне і повне повернення кредиторам та вкладникам. Реалізація такої мети повинна бути зорієнтована на створення такої системи управління, яка здатна забезпечити поточну і довгострокову ліквідність, збалансування активів та пасивів по

строках та сумах, наявність відповідних резервів, високу якість кредитного портфелю[1,с.12].

Метою фінансового менеджменту банку є побудова оптимальної організаційної структури, яка здатна забезпечити планування і реалізацію фінансових операцій банку у рамках стратегії спрямованої на підвищення фінансової стійкості та/або прибутковості при одночасному збереженні стабільності діяльності банку[1,с.12].

При цьому фінансовий менеджмент банку має свої особливості, пов'язані зі специфікою банківської діяльності. На відміну від підприємств, основна діяльність яких виробництво товарів, послуг, і торгівля, банки є фінансово-кредитними інститутами, основна діяльність яких сконцентрована на фінансових ринках. Якщо на підприємстві фінансові операції необхідна складова ефективного ведення основної виробничої діяльності, то для банків фінансові операції складають зміст діяльності, і суть управління фактично полягає в управлінні фінансами[1,с.13].

Крім зазначених вище, можна виділити такі галузеві особливості фінансового менеджменту банку[1,с.13]:

- об'єктивна необхідність управління залученими фінансовими ресурсами;
- більш жорсткий рівень державного регулювання діяльності банків;
- широка номенклатура операцій, що визначаються функціонуванням банків на декількох фінансових ринках;
- пряма залежність не тільки від кон'юнктури або стану ринку банківських послуг, але й від стану національної, а в окремих випадках і світової, економіки;
- більш високий рівень потенційних ризиків у процесі діяльності.

Інструменти управління поділяють на загальні банківські інструменти та інструменти, які відносяться до конкретних напрямів банківської діяльності. Вони визначають сукупність норм, правил, стандартів які регулюють діяльність банку[1,с.17].

Інструменти фінансового менеджменту на рівні окремих операцій банку, які використовуються для досягнення певної мети, відображають процес впливу грошових відносин на певний об'єкт управління (рис.3).

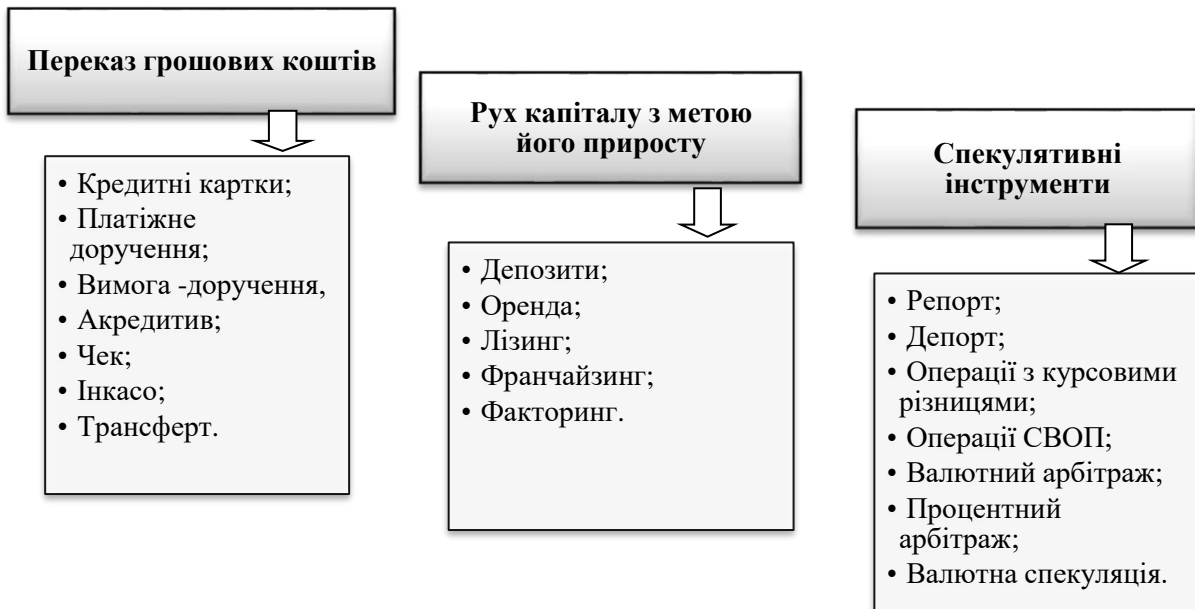

Рис.3. Інструменти фінансового менеджменту на рівні окремих операцій*

* згруповано автором за джерелом [1]

Основними фінансовими службами банку, які покликані охопити усі функції фінансового менеджменту серед, яких [1,с. 21-22]:

✓ Аналітична служба забезпечує ефективну роботу усіх інших підрозділів фінансового управління та надає керівництву банку аналітичну інформацію для формування та/або корекції загальної стратегії розвитку банку. Роль цієї служби первісна, тому що саме від своєчасності та достовірності даних аналітичної служби залежить ефективність роботи інших структурних підрозділів і усього банку в цілому. Так взаємодія аналітичного і планового відділу полягає у забезпеченні останнього даними для оцінки потенційних можливостей банку.

✓ Відділ казначейства аналітики забезпечують інформацією оцінки поточної ситуації для прийняття адекватних, виважених рішень.

✓ Служба контролю потребує даних аналізу діяльності банку за минулий період. Саме тому організація системи фінансового менеджменту банку починається із створення аналітичного відділу.

✓ Особливістю роботи служби планування є те, що її діяльність не обмежується лише питаннями фінансового менеджменту. До задач цієї служби належать створення стратегічного плану розвитку банку і постановка тактичних задач, на підставі яких і базується фінансовий план, показники якого є критерієм для виконання функції регулювання і фінансового контролю.

Висновки. Отже, фінансовий менеджмент банку являє собою складний процес управління фінансовим станом, операційною діяльністю, ліквідністю, фінансовими ризиками, прибутковістю та ефективністю впроваджених видів операцій банківської установи. Що дозволяє менеджерам банку вчасно виявляти негативні тенденції у діяльності установи та оперативно реагувати на них, з метою запобігання втрати конкурентоздатності. Основними функціями фінансового менеджменту у банку є: планування, аналіз, контроль та регулювання. Серед завдань фінансового менеджменту можна визначити такі як: управління маркетинговою діяльністю, ліквідністю, фінансовою стабільністю, капіталом, активами і пасивами, кредитною діяльністю, а також формування власної політики ведення діяльності.

Список використаних джерел:

1. Лачкова В.М. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посібник / В.М. Лачкова, Л.І. Лачкова, І.Л. Шевчук – Х.: Видавець Іванченко І.С., 2017. - 180 с.
2. Сокиринська І. Г. Журавльова Т.О. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посібник./ І.Г.Сокиринська, Т.О.Журавльова . К.: – Дніпропетровськ: Пороги, 2016. - 192 с.
3. Копилюк О.І., Фінансовий менеджмент у банку : навч. посібник / О.І. Копилюк, Н.М. Ногінова, О.М. Музичка, Н.С. Кульчицька. - Львів: Видавництво "Ліга-Прес", 2015.- 236 с.

Рецензент д.е.н., професор Величко О.П.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 331.522.4:332.1

Безтелесна Л.І., д.е.н., професор

Національний університет водного господарства та природокористування

**ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ
НА РІВНІ ГРОМАДИ**

У статті виокремлено рівні формування людського капіталу, відображено специфіку продукування освітніх послуг і оцінювання результатів їх споживання. Доведено, що громада і процес децентралізації чинить вплив на поліпшення якості формування людського капіталу на місцевому рівні.

Ключові слова: людський капітал, громада, зовнішнє незалежне оцінювання, середня освіта, якість.

Beztelesna L.

**WAYS OF IMPROVING THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL FORMATION AT
COMMUNITY LEVEL**

The article highlights the levels of human capital formation, reflects the specifics of the production of educational services and the assessment of their consumption results. It has been proved that the community and the process of decentralization have an impact on improving the quality of human capital formation at the local level.

Key words: human capital, community, external independent evaluation, secondary education, quality.

Безтелесная Л.И.

**ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО
КАПИТАЛА НА УРОВНЕ ОБЩИНЫ**

В статье выделены уровни формирования человеческого капитала, отражено специфику продуцирования образовательных услуг и оценки результатов их потребления. Доказано, что община и процесс децентрализации оказывает влияние на улучшение качества формирования человеческого капитала на местном уровне.

Ключевые слова: человеческий капитал, община, внешнее независимое оценивание, среднее образование, качество.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проведення реформи децентралізації влади в державі передбачає передання повноважень і бюджетів від органів державних до місцевого самоврядування (громади). В основному на децентралізацію покладаються як на процес поліпшення формування фінансової спроможності територіальних громад. Проте, вважаємо, що її потенціал необхідно використати й для поліпшення якості формування людського капіталу на рівні громади.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У дослідженні [1] виділяють такі в теоретичному аспекті рівні «людського капіталу» як особистісний, мікроекономічний, макроекономічний, даючи трактування його сутності.

Цілі статті. Проте, у науковій літературі недостатньо відображаються рівні формування людського капіталу, а тим більше умови оцінки його якості, що й стало метою даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах ринкової економіки власник людського капіталу здійснює продаж на ринку праці знань та вмінь, що сформовані в результаті інвестицій, і отримує дохід. Процес інвестування у формування людського капіталу

об'єднує інтереси як особи, так і держави, і роботодавця, а рівні його формування визначаються як віком особи, так і місцем її проживання та здобуття освіти. Використовуючи таку комбінацію ознак у формуванні людського капіталу, виділяємо такі рівні: місцевий (громада), здобуття освіти дошкільної і середньої, проживання у сім'ї з батьками, практично до досягнення особою 16 – 18 рр. і немісцевий (регіональний, національний чи міждержавний), що передбачає вихід з сім'ї, здобуття професійної чи вище середньої освіти і розпочинається після досягнення особою 16-18 років.

Першочергово формування людського капіталу відбувається за місцем проживання особи у системі дошкільної, а згодом й середньої освіти. Згідно статті 57 Конституції України повна загальна середня освіта є обов'язковою, а держава забезпечує доступність і безоплатність її здобуття. Окрім того, реалізація цієї норми Основного Закону трактується не лише як реалізація державної соціальної гарантії, а як засіб державної політики, що визначає обсяги та процес інвестування бюджетних коштів у безпеку та розвиток людини, економіки та суспільства і приносить довгострокові соціально-економічні ефекти [2].

Особливістю формування людського капіталу в системі середньої освіти є не лише її доступність і безоплатність, а специфіка цього процесу. На виході у нього є нематеріальний продукт (враження), які оцінити неможливо як за класичними фізико-хімічними властивостями, так і без присутності самої особи та докладання нею зусиль (фізичних і інтелектуальних).

Спрощене відображення процесу виробництва матеріального товару (продукту) і нематеріального (освітньої послуги) відрізняється не лише вхідними ресурсами, технологією, а головне кінцевим результатом (рис.1, рис.2).

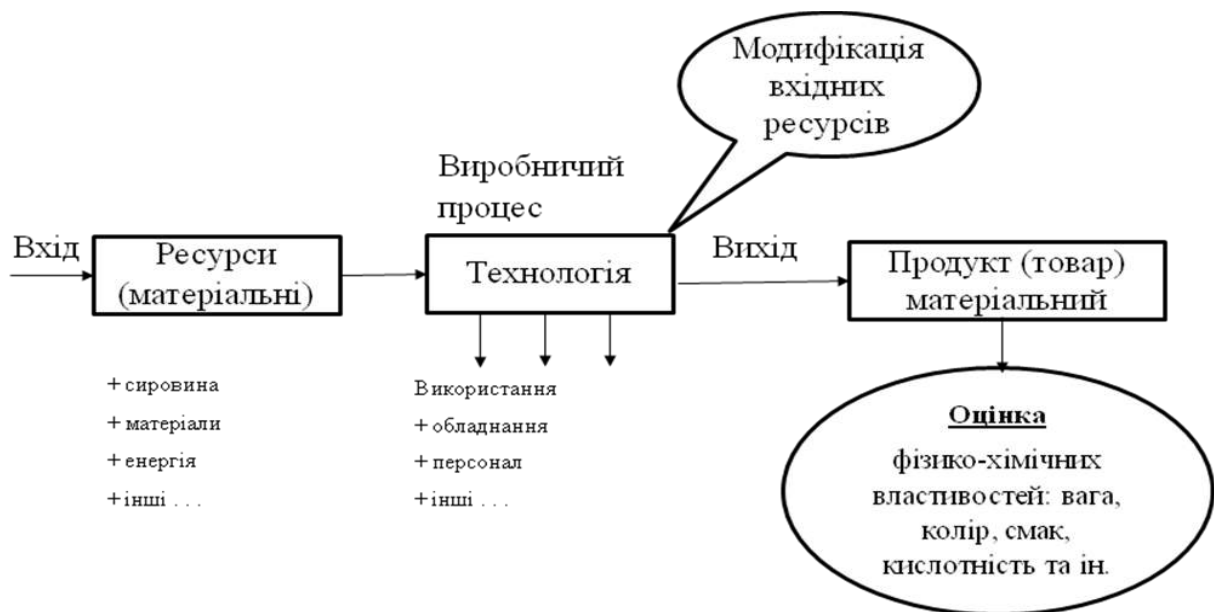

Рис. 1. Спрощена схема процесу виробництва продукту, товару (матеріального)

Але якщо здобуття середньої освіти трактується як інвестиція держави у розвиток своїх громадян, то закономірно, що кінцевий продукт підлягає оцінці, складання учнями ЗНО.

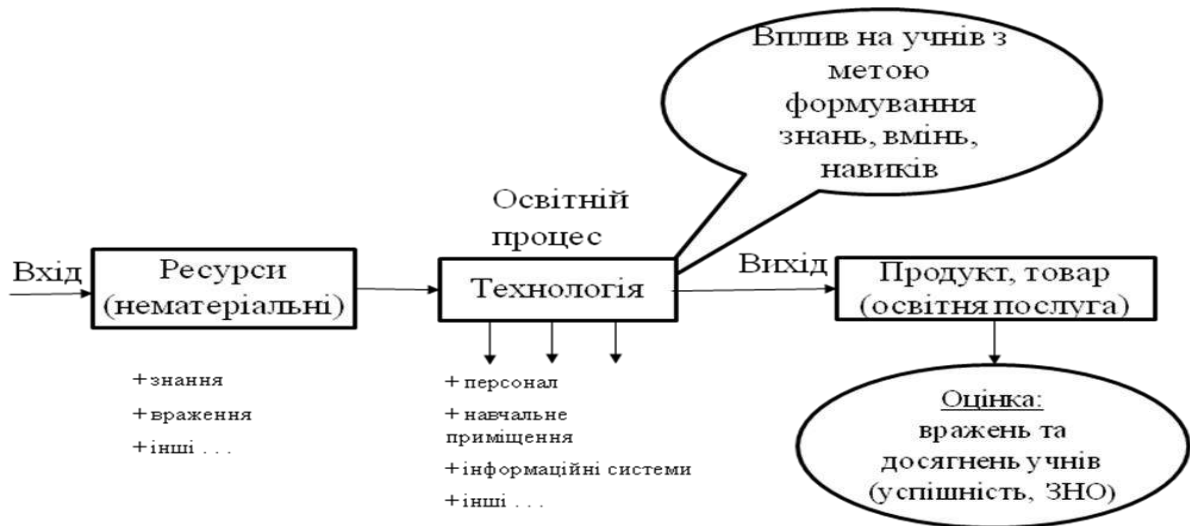

Рис. 2. Спрощена схема процесу виробництва продукту, товару (нематеріального) освітньої послуги

Відповідальність за фінансове забезпечення функціонування закладів дошкільної освіти покладено повністю на органи місцевого самоврядування, а середньої - розподілено між державою та органами місцевого самоврядування. Так, заробітна плата вчителів фінансується за рахунок освітньої субвенції, а утримання закладів освіти (інфраструктури) за кошти громади.

Якщо системноутворюючим чинником розвитку громад є людський капітал, то усі зусилля місцевої влади мають бути зосередженні на поліпшенні якості його формування.

Звісно, що характеристикою якості формування людського капіталу у системі середньої освіти є результати складання учнями ЗНО. Так, оцінюючи тісноту зв'язку між результатами складання ЗНО учнями Рівненської області у 2015 році та середнім навантаженням вчителя учнями, віковим та освітнім рівнем вчителів, розраховуючи коефіцієнт кореляції виявили наступне. Між результатами складання ЗНО і навантаженням вчителя учнями існує прямий, середній зв'язок (коефіцієнт кореляції 0,62). Отож, результати свідчать, що вища наповнюваність класів сприяє отриманню кращих результатів навчання. Психологи пояснюють це появою змагальності у класах. З економічної точки зору вища наповнюваність класів є менш фінансово обтяжливою, тому що змінні витрати є значно меншими, що є аргументом для об'єднання територіальних громад. Крім того, результати аналізу спростовують існуючий підхід до того, що молоді педагогічні кадри вносять більший прогрес у навчання, а ніж досвідчені. Так, розрахунки свідчать, що між результатами складання ЗНО та середнім відсотком вчителів віком до 30 років існує обернений, середній зв'язок (коефіцієнт кореляції -0.54). Щодо освіти вчителя та роботи його у пенсійному віці, то такого зв'язку не виявлено. І якщо оцінити результати складання ЗНО у розрізі районів Рівненської області (табл.1), то можна віднайти безліч розбіжностей. І не проблемою є їх наявність, але головним залишається аналіз результатів досягнень учнів у динаміці та результатів праці їх вчителів, що абсолютно доцільно робити на місцях з прив'язкою до конкретного вчителя. Якщо ж у динаміці існує прогрес в роботі вчителя, що відображається на результатах складання ЗНО, то це не повинно викликати занепокоєння у місцевої влади щодо перегляду термінів трудових договорів з вчителями. Проте якщо ж цього процесу не спостерігається, то доцільним є їх перегляд. Окрім того, громада може впливати на поліпшення якості формування людського капіталу, а саме якості середньої освіти,

мотивуючи вчителя за результатами його роботи (складання учнями ЗНО), вкладаючи кошти у його професійний розвиток.

Таблиця 1

Аналіз результативності функціонування закладів середньої освіти у Рівненській області, 2015 р. [3]

Райони \ міста обласного значення	Середній бал ЗНО з української мови	Середня кількість учнів на одного вчителя, ос.	Частка вчи-телів з вищою освітою, %	Частка вчителів-пенсіонерів, %	Середній відсоток вчителів віком до 30 років, %
Березнівський	146	7	79	15	19
Володимирецький	147	7	81	18	19
Гоцанський	147	4	74	11	9
Демидівський	145	5	73	4	15
Дубенський	151	5	100	7	12
Дубно	160	9	80	14	8
Дубровицький	151	5	77	17	14
Зарічненський	145	3	88	20	16
Здолбунівський	149	5	82	11	12
Корецький	146	4	83	9	13
Костопільський	148	6	87	10	14
Кузнецовськ	156	10	89	32	4
Млинівський	146	5	78	11	13
Острог	144	7	80	7	9
Острозький	147	4	70	7	18
Радивилівський	153	5	82	7	15
Рівне	157	9	86	10	11
Рівненський	147	6	87	6	19
Рокитнівський	146	6	72	8	17
Сарненський	148	8	83	19	19
Середнє значення по регіону	148	6	77	11	13
Коефіцієнт кореляції	*	0,62	0,31	0,31	-0,54

Звісно, що якість освітніх послуг першочергово визначається роботою не лише вчителів, але й менеджерів, директорів цих закладів. Оцінюючи результати кадрової політики у системі середньої освіти Львівської області у розрізі традиційних та об'єднаних територіальних громад (табл.2), можна зробити наступні висновки. На відміну від традиційних у об'єднаних серед директорів шкіл немає молодих віком до 30 років та надто досвідчених, вік яких понад 70 років. Це свідчить про те, що голови об'єднаних територіальних громад провадять й виважену кадрову політику і тим самим впливають на якість формування людського капіталу на місцевому рівні.

Таблиця 2.

Порівняння вікової структури директорів шкіл середньої освіти територіальних громад Львівської області, осіб [4]

Вікова група, років	Територіальні громади	
	Традиційні	Об'єднані
до 30	16	0
30 – 40	87	8
40 – 50	301	17
50 – 60	429	22
60 – 70	234	7
70+	22	0
Всього	1089	54

Крім того, порівняння результатів складання учнями ЗНО Львівської і Рівненської областей може слугувати й додатковим аргументом того, що громада, а відтак і процес

децентралізація може сприяти поліпшенню якості формування людського капіталу на місцевому рівні (табл.3). Так, частка учнів, що не подолали мінімальний поріг складання ЗНО у Львівській області є вдвічі меншою від Рівненщини із української мови, яка є обов'язковим предметом для складання ЗНО. Аналогічна ситуація характерна і для складання математики, що є вибірковою і складається ЗНО за вибором учня.

Таблиця 3

Порівняння результатів складання учнями ЗНО, 2016р. [3]

Область	Усього	% учасників, які отримали відповідний результат за шкалою 100-200 балів					
	з української мови						
	Взяли участь	не подолали поріг	[100;120)	[120;140)	[140;160)	[160;180)	[180;200]
Рівненська	5090	17,10	24,93	19,31	14,64	13,75	10,26
Львівська	8480	8,90	14,38	14,71	16,40	22,25	22,97
з математики							
Рівненська	2165	18,48	27,02	21,20	17,32	11,73	3,93
Львівська	3831	9,79	17,91	20,83	24,25	20,54	6,88

Висновки. Отож, проведений аналіз дає право стверджувати, що поліпшення якості формування людського капіталу на місцевому рівні, а саме громади, відбувається в системі середньої освіти через процес децентралізації влади, що обумовлює трансформацію діяльності громад від традиційних до об'єднаних, а відтак проведення кадрових змін у системі середньої освіти та сприяє підвищенню якості її результату.

Список використаних джерел:

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Монографія – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254с.
2. Безтелесна Л.І., Пивоварчук Л.В. Інституційне забезпечення соціальних гарантій держави. Монографія –К.: Кондор - Видавництво, 2017. – 196с.
3. Шкільна карта України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/edustat/databox>
4. Стан і перспективи освітньої галузі Львівської області. Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, 25.10.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: loda.gov.ua/departament-osvity-i-nauky.

УДК 005.336.5

Вакуленко Ю.В., к.с.-г.н., доцент

Безрук С.С., магістр

Мельніченко З.Д., магістр

Полтавська державна аграрна академія

ФОРМУВАННЯ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНОГО ПЕРСОНАЛУ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджено залежність ефективності управління матеріально-технічними ресурсами підприємства від рівня кваліфікації персоналу із вищою освітою. Акцентовано увагу на значенні трудових ресурсів, які безпосередньо впливають на конкурентні можливості підприємства і є однією з найважливіших сфер створення конкурентних переваг. Виявлено сутність управління матеріально-технічними ресурсами як однієї із складових частин керівництва усією виробничо-господарською діяльністю підприємства в контексті досягнення його економічної мети.

Ключові слова: кваліфікація персоналу, трудові ресурси, матеріально-технічні ресурси, вища освіта, прибутковість, витрати.

Вакуленко Ю.В, Безрук С.С., Мельніченко З.Д.

ФОРМИРОВАНИЕ ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННОГО ПЕРСОНАЛА КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

В статье исследована зависимость эффективности управления материально-техническими ресурсами предприятия от уровня квалификации персонала с высшим образованием. Акцентируется внимание на значении трудовых ресурсов, которые непосредственно влияют на конкурентные возможности предприятия и является одной из важнейших сфер создания конкурентных преимуществ. Выявлено сущность управления материально-техническими ресурсами как одной из составных частей руководства всей производственно-хозяйственной деятельностью предприятия в контексте достижения экономической цели.

Ключевые слова: квалификация персонала, трудовые ресурсы, материально-технические ресурсы, высшее образование, доходность, расходы.

Vakulenko Yu., Bezruk S., Melnichenko Z.

FORMATION OF HIGH QUALIFIED PERSONNEL AS A INSTRUMENT OF INCREASING THE EFFECTIVE USING OF MATERIAL AND TECHNICAL PROVISION

The article investigates the dependence of the effectiveness of managing of material and technical resources of the enterprise of the level of qualification of staff with higher education. Attention is focused on the importance of labor resources, which directly affect to the competitiveness of the enterprise and is one of the most important areas for the creation of competitive advantages. The essence of management of material and technical resources as one of the components of management of whole production and economic activity of the enterprise in the context of achieving the economic goal is revealed.

Key words: qualification of personnel, labor resources, material and technical resources, higher education, profitability, expenses.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вагомою та актуальною проблемою розвитку аграрних підприємств є недостатня кваліфікація персоналу у сфері раціонального управління та ефективного використання матеріально-технічних ресурсів.

В сучасних умовах одним із важливих завдань є підвищення прибутковості аграрних підприємств. Це можна досягти шляхом оновлення технічних засобів, закупівлею запасних частин, використанням якісних паливно-мастильних матеріалів, інших енергоносіїв, добрив, проведенням вчасного технічного обслуговування та застосуванням більш ефективної технології. Якісне оснащення виробничо-технологічного призначення охоплює усі важливі сторони підприємницької діяльності. Висока якість оснащення призведе до зменшення витрат праці та матеріалів, ріст продуктивності виробництва, а також зниження постійних витрат підприємств. Таким чином, висока кваліфікація управлінського складу персоналу за таких умов є найбільш вагомим чинником.

Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Актуальність проблеми низької кваліфікації персоналу суттєво посилилася в умовах фінансово-економічної кризи в країні та за рахунок перспективи входження до Європейського економічного простору. Дослідженню даної теми присвятило багато вітчизняних і зарубіжних авторів, науковців: В. Блонська, Т. Дуда, Є. Желніна, І. Косорига, М. Качмарик, І. Павлик, В. Савченко, Н. Синенко, В. Шоптенко та багато інших.

Цілі статті. Метою статті є дослідження впливу якісного складу персоналу на підвищення ефективності використання матеріально-технічних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В основі системи суспільного виробництва та

економічних взаємовідносин головне місце займає людина. Ефективність управління трудовим потенціалом впливає на якісне його відтворення, підходи його поєднання із засобами виробництва, результативність трудової діяльності.

Саме працівники є тим самим «двигуном», який дає змогу підприємству існувати в сучасних економічних умовах. Якість трудових ресурсів та професіоналізм і кваліфікація персоналу суттєво впливають на кінцеві результати діяльності організації [3, с. 370].

З метою ефективного підбору та реалізації складових інновацій чи нововведень необхідні, в першу чергу, оптимально підібраний склад працівників, їх високорезультативне навчання, організаційна культура, створення сприятливих можливостей для прояву ініціативи, відповідна база професійних знань і компетентностей, мотиваційний механізм, тобто система матеріального та нематеріального стимулювання [4, с. 263].

Якість та професіоналізм трудових ресурсів має безпосередній вплив на конкурентні позиції організації, є одним з найважливіших способів забезпечення конкурентних переваг [5, с. 152].

Персонал підприємства на сучасному етапі слід розглядати не просто як сукупність працівників, які задіяні у виробничому процесі, а як сукупність системо-пов'язаних працівників з їх особистісними якостями, вміннями, знаннями, навичками роботи у колективі, які вони використовують у трудовій діяльності, що повинні супроводжуватися, на тлі стрімкого науково-технічного прогресу, безперервним розвитком, включаючи професійне навчання і підвищення кваліфікації.

Якщо персонал не відповідає сучасним потребам виробництва, то недостатній рівень професіоналізму стає значною проблемою. Тому, підприємства повинні постійно проводити аналіз й оцінювання стану трудового потенціалу, напрямів його розвитку, відповідності поставленій меті.

Показники оцінки трудового потенціалу мають відображати комплексні індивідуально-групові характеристики персоналу організації. Вони можуть поділятися на відносні та абсолютні, що детальніше зображено на рис. 1.

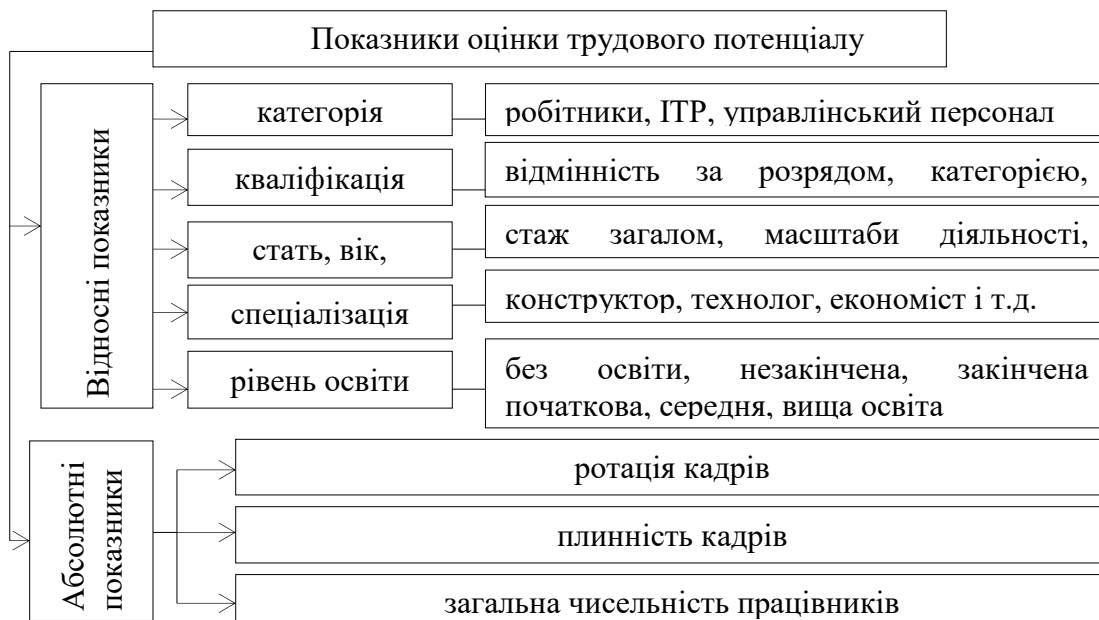

Рис. 1. Показники оцінювання трудового потенціалу організації [2, с. 372]

Менеджмент персоналу – це складна система, творчий процес, оскільки потребує врахування індивідуально-психологічних характеристик усіх працівників. Використання трудового потенціалу складність викликає ще й той факт, що персонал одночасно

виступає і об'єктом, і суб'єктом управління. Керівники усіх рівнів є суб'єктами управління, так як беруть участь у складанні й реалізації стратегічних планів підприємства, здійснюючи постійний моніторинг та контроль за безпосередніми учасниками виробничого процесу (останні ж виступають об'єктами впливу), застосовуючи при цьому систему мотивації задля підвищення продуктивності праці [1, с. 139].

Відношення ступеня досягнення мети (економічної, соціальної) до кількості і якості реалізованих індивідуальних та потенційних здібностей персоналу з його досягненнями є ефективністю використання трудового потенціалу [1, с. 141].

Основними інструментами управління кадрами є критерії оцінки персоналу, зокрема: професійні, ділові, морально-психологічні та інтегральні.

До складу професійних та ділових включають професійні знання, вміння, навички, досвід, кваліфікацію, відповідальність, організованість, ефективність діяльності тощо.

Морально-психологічні та інтегральні показники – це психологічна стійкість, здатність до самооцінки, загальна культура, культура мислення і т. д.

При оцінці персоналу на склад елементів кожної групи критеріїв впливає посада працівника.

У підприємствах при проведенні поточної та періодичної оцінки персоналу діють у таких напрямках [2, с. 42]:

– оцінка результатів роботи та чинників, які безпосередньо впливають на досягнення працівників;

– аналіз динаміки результативності.

Управління матеріально-технічними ресурсами – це одна із найважливіших складових частин керівництва усією виробничо-господарською діяльністю будь-якого підприємства в контексті досягнення його економічної мети. Матеріально-технічне забезпечення – це своєрідна форма розподілення коштів виробництва, що базується на організаційних зв'язках між партнерами-постачальниками і клієнтами-споживачами безпосередньо або використовуючи посередника. Результативність та прибутковість виробництва значною мірою визначається матеріально-технічним забезпеченням, яке дозволяє виявити вплив на ефективність використання виробничих засобів, циклічність виробництва, собівартість продукції, продуктивність праці, час виробництва й інші кількісні коефіцієнти [6].

Оскільки, кваліфікований персонал – це персонал із високим рівнем компетентностей, самостійності мислення й відповідальності, готовності до змін та інновацій, то його використання краще впливає на ефективність управління матеріально-технічним забезпеченням. Використання нової, сучасної техніки, закупівля запасних частин, використання якісних паливно-мастильних матеріалів, інших енергоносіїв, добрив, проведення вчасного технічного обслуговування та застосування більш ефективної технології у сільськогосподарському виробництві потребує залучення кваліфікованих кадрів.

Щоб зрозуміти, який рівень впливу має персонал з вищою освітою на ефективність управління, розподілу та використання матеріально-технічних ресурсів ми проведемо дослідження на підприємстві, де рівень плинності кадрів складає 48 %, в той час, як нормативне значення (природне оновлення персоналу) лише 3–5 %.

Ступінь ефективності управління матеріально-технічними ресурсами можна охарактеризувати як відношення прибутку від виробничої діяльності до витрат на неї. Отже, проаналізуємо залежність ефективності управління матеріально-технічними ресурсами підприємства від рівня кваліфікації персоналу із вищою освітою та спрогнозуємо її подальший розвиток на основі кореляційно-регресійного аналізу. Для

цього використаємо можливості надбудови Аналіз даних (засіб – Регресія), в результаті одержано кореляційно-регресійний аналіз, що відображений на графіку (рис. 2).

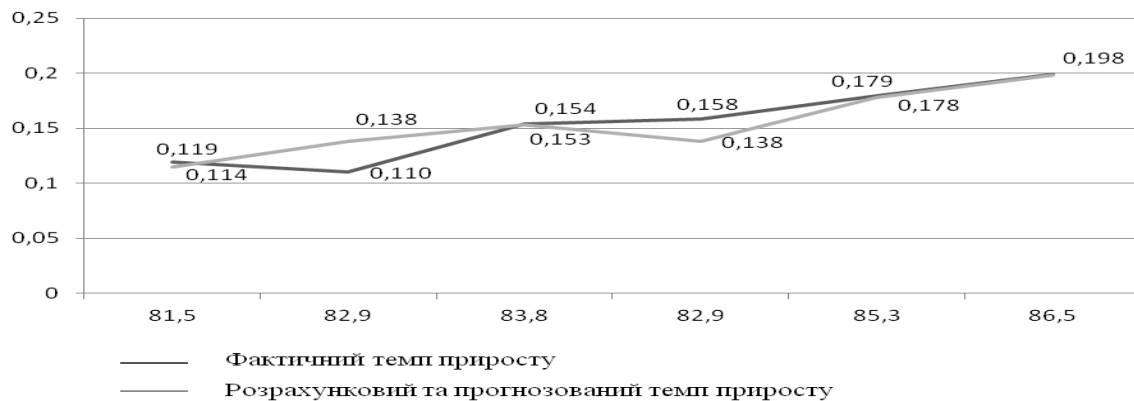

Рис. 2. Модель регресії залежності ефективності управління матеріально-технічними ресурсами підприємства від рівня кваліфікації персоналу із вищою освітою
Джерело: побудовано авторами.

За результатами проведеного дослідження очевидно, що зростання ефективності управління, розподілу та використання матеріально-технічних ресурсів в аграрному підприємстві у значній мірі залежить від персоналу з вищою освітою, вищим ступенем кваліфікації та ширшими компетентностями. Тому, спираючись на дані рис. 2, ми можемо спрогнозувати поступове зростання рівня ефективності використання матеріально-технічних ресурсів на 0,02, якщо відносна кількість персоналу до загальної, із вищою освітою, збільшиться на 1,22 %.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз теорії та моделі регресії залежності ефективності управління матеріально-технічними ресурсами підприємства від рівня кваліфікації персоналу із вищою освітою, продемонстрував нам високу значущість правильного підбору висококваліфікованих кадрів та їх вчасного якісного навчання. Це дозволить підвищити ефективність управління, розподілу та використання матеріально-технічних ресурсів, що у свою чергу, призведе до підвищення прибутковості підприємства і зниженню витрат.

Список використаних джерел:

1. Блонська В. І. Засоби підвищення ефективності використання трудового потенціалу / В. І. Блонська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.18 - С.138-143.
2. Грішнова, О.А. Оцінювання персоналу: сучасні підходи до забезпечення ефективності / О.А. Грішнова // Управління людськими ресурсами: проблеми, теорії та практики. – 2010. – № 7. – С. 42 – 50.
3. Дуда Т. С. Трудовий потенціал підприємства: оцінювання та засоби підвищення ефективності використання / Т. С. Дуда, С. В. Попівняк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.3. – С. 370–375.
4. Качмарик М. М. Оцінка ефективності управління і використання трудового потенціалу / М. М. Качмарик // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету – 2005. – Вип. 15.5. – С. 262-266.
5. Павлик І. Л. Кадровий потенціал як основа формування конкурентного статусу підприємств торгівлі / І. Л. Павлик // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. - 2011. - № 4(1). - С. 150-153.
6. Матеріально-технічні ресурси виробничого підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/13331222/ekonomika/materialno-tehnichni_resursi_virobnichogo_pidpriyemstva

Рецензент д.е.н., професор Махмудов Х.З.

UDK 33.336.1:352

Gwoździewicz Sylwia, assistant professor, PhD in law
The Jacob of Paradies University in Gorzow Wielkopolski
Prokopowicz Dariusz, assistant professor, PhD at economic
Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

ZNACZENIE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W AKTYWIZACJI OSÓB BEZROBOTNYCH NA LOKALNYM RYNKU PRACY NA PRZYKŁADZIE POWIATU CIECHANÓW

W niniejszym artykule wskazano na kluczowe aspekty i instrumenty aktywizacji przedsiębiorczości i poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy w kontekście efektywnego rozwoju Powiatu ciechanowskiego. Opisano kluczowe znaczenie samorządów w kontekście tej aktywizacji. Jednostki samorządu terytorialnego stosując instrumenty aktywizacji osób bezrobotnych do podejmowania pracy przyczyniają się do poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy i w konsekwencji także do efektywnego rozwoju gospodarki danego regionu. Wzrost aktywności gospodarczej generuje także większe przychody do budżetu samorządowego z tytułu podatków lokalnych odprowadzanych przez podmioty gospodarcze funkcjonujące na obszarze danej gminy. W wyniku efektywnego działania tych procesów poprawie ulegają warunki życia mieszkańców danej jednostki samorządowej. Kluczową kwestią w kontekście działalności instytucji samorządu terytorialnego jest sprawna implementacja instrumentów generujących poprawę sytuacji na lokalnym rynku pracy i efektywnego rozwoju przedsiębiorczości w sektorze podmiotów gospodarczych. Kluczową instytucją odpowiadającą za tą aktywizację jest samorząd Starostwa powiatowego i Urzędu Gminy Ciechanowa. Głównym podmiotem kształtującym lokalną, samorządową politykę zatrudnienia jest Powiatowy Urząd Pracy. Celem wypełniania ustawowych funkcji i realizacji bieżących zadań Powiatowy Urząd Pracy współpracuje z samorządem terytorialnym, pracodawcami, związkami zawodowymi, fundacjami i stowarzyszeniami, firmami szkoleniowymi, instytucjami partnerstwa lokalnego, organizacjami działającymi w sprawach promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej oraz innymi podmiotami mogącymi mieć wpływ na zmniejszenie stopy bezrobocia.

Słowa kluczowe: samorząd, jednostki samorządu terytorialnego, przedsiębiorczość, innowacyjność, podmioty gospodarcze, aktywizacja przedsiębiorczości, instrumenty interwencjonizmu gospodarczego, rynek pracy, urząd pracy, zatrudnienie, bezrobocie, gmina, powiat, finanse jednostek samorządowych, gospodarka samorządowa, gospodarka lokalna, zrównoważony rozwój lokalny, budżet samorządu terytorialnego, Ciechanów, efektywność ekonomiczna.

Гвозджевич С., Прокопович Д.

ВПЛИВ МІСЦЕВОЇ САМОВІЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БЕЗРОБІТНИХ ЛЮДЕЙ НА МІСЦЕВОМУ РИНКУ ПРАЦІ НА ПРИКЛАДІ ЛІКАРНІ

У цій статті ми відзначили основні аспекти та інструменти активізації підприємництва і поліпшення ситуації на місцевому ринку праці в контексті ефективного розвитку Ciechanowskie району. Головне значення органів місцевого самоврядування було описано в контексті цієї активізації. Місцеві підрозділи уряду, використовуючи інструменти активацію безробітного прийняти робочі місця сприяти поліпшенню ситуації на місцевому ринку праці, а отже, і для ефективного розвитку економіки регіону. Зростання економічної активності також створює більше доходів для бюджету місцевого самоврядування від місцевих податків, сплачених господарюючими суб'єктами, що діють в районі муніципалітету. Внаслідок ефективної роботи цих процесів поліпшуються умови життя мешканців даного органу місцевого самоврядування. Ключове питання в контексті інституту місцевого самоврядування працює над впровадженням інструментів, які створюють поліпшення ситуації на місцевому ринку праці та ефективного розвитку підприємництва в господарюючих суб'єктах. Ключове установу, відповідальну за активацію цього уряду є районним і Муніципальним управлінням по Цеханову. Місцевим органом влади, відповідальним за політику зайнятості місцевого самоврядування, є Управління праці Powiat. Метою виконання статутних функцій і виконання поточних завдань бюро праці працює з органами місцевого самоврядування, роботодавців, профспілок, фондів і асоціацій, тренінгових компаній, установ, місцевих партнерів, організацій, що діють в питаннях сприяння зайнятості та участі, а також інших осіб, які можуть вплинути на зниження ставок безробіття.

Ключові слова: Підприємництво, підприємництво, економічна інтервенція, ринок праці, бюро зайнятості, зайнятість, безробіття, муніципалітет, округа, фінанси одиниць місцевого самоврядування,

місцеве самоврядування, місцева економіка, сталий місцевий розвиток, бюджет самоуправління територіальний, Ciechanów, економічна ефективність.

Gwoździewicz S., Prokopowicz D.

THE IMPACT OF LOCAL SELF-LOCAL AUTONOMY IN ACTIVITIES OF UNEMPLOYED PEOPLE ON THE LOCAL WORK MARKET ON THE EXAMPLE OF THE INFRASTRUCTURE AREA CIECHANÓW

This article highlights the key aspects and instruments of entrepreneurship activation and the improvement of the situation on the local labor market in the context of effective development of the Ciechanowski District. The key importance of self-governments has been described in the context of this activation. Local self-government units, using instruments of activating the unemployed to work, contribute to the improvement of the situation on the local labor market and consequently to the effective development of the economy of a given region. The increase in economic activity also generates higher revenues to the local government budget due to local taxes paid by economic entities operating in the area of the municipality. As a result of the effective operation of these processes, the living conditions of the inhabitants of the given local government unit are improved. A key issue in the context of the activity of local government institutions is the efficient implementation of instruments that improve the situation on the local labor market and the effective development of entrepreneurship in the sector of economic entities. The key institution responsible for this activation is the self-government of the District Office and the Office of the Commune of Ciechanów. The local authority responsible for local self-government employment policy is the Poviats Labor Office. In order to fulfill the statutory functions and to carry out the current tasks, the District Labor Office cooperates with the local government, employers, trade unions, foundations and associations, training companies, local partnership institutions, employment promotion and occupational activation organizations and other entities which may have an impact on the reduction of the rate unemployment.

Key words: local government, local government units, entrepreneurship, innovation, entrepreneurship, entrepreneurship, instruments of economic intervention, labor market, labor office, employment, unemployment, municipality, county, finances of self-government units, local government, local economy, sustainable local development, budget of local government, Ciechanów, economic efficiency.

Wprowadzenie. W okresie ostatniego ćwierćwiecza zaszły istotne zmiany w polskiej gospodarce, w tym w przedsiębiorstwach oraz podmiotach sektora publicznego tj. jednostkach samorządu terytorialnego. Sukcesywnie realizowane są procesy integracyjne struktur gospodarczych poszczególnych krajów. Podstawą tych procesów jest liberalizacja przepływów kapitałowych wsparta harmonizacją przepisów prawa. Z drugiej strony rozwój nowoczesnych technologii generuje powstawanie innowacji oraz upraszcza kanały dystrybucji produktów i usług oraz przyczynia się do wzrostu gospodarczego. W podmiotach systemu finansowego natomiast obserwuje się wzrost standaryzacji stosowanych procedur, wypracowanych technik sprzedaży i realizowanych transakcji finansowych. Od górnicy zachodzące procesy scalania i ujednolicania struktur rynkowych oraz od dolnicy – upowszechniania standardów technologii informatycznej są podstawą realizowanego transnarodowo zjawiska integracji struktur rynkowych i globalizacji systemów finansowych (D. Prokopowicz, 2012, s. 37-38).

Od 1989 roku postępuje w Polsce proces urynkawiania struktur gospodarczych. W związku z dokonaną w 1989 transformacją systemową od lat 90. w Polsce rośnie znaczenie kwestii racjonalizacji prowadzonej gospodarki finansowej, ponieważ działania te mają skłonić do wzrostu efektywności ekonomicznej procesu gospodarowania zasobami pieniężnymi, które mają pobudzać lokalną gospodarkę i tym samym przyczyniać się do zmniejszenia bezrobocia w danym regionie (J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, 2012, s. 47). Z tymi procesami skorelowane są zmiany dominujących modeli zarządzania podmiotami i instytucjami, polegające na wzroście decentralizacji i zwiększeniu uwzględniania kwestii efektywności ekonomicznej w kontekście podejmowanych decyzji w podmiotach rozwijających się w coraz bardziej urynkawiającej się w latach 90. gospodarce. Procesy te skorelowane były także z rosnącym znaczeniem implementacji nowoczesnych technologii w procesy wytwórcze, wzrostem zaangażowania systemów informatycznych w procesach analitycznych i zarządzania, zwiększającym się znaczeniem przedsiębiorczości i innowacyjności w procesach gospodarczych. Procesy te wpływały także na ewolucyjne zmiany

dokonywane się w instytucjach publicznego systemu finansowego oraz w jednostkach samorządowych (Z. Strzelecki, 2013, s. 38). Wzrost znaczenia decentralizacji rozwijał się również od lat 90. w jednostkach samorządu terytorialnego. W związku z tym coraz więcej zadań, dawniej leżących w kompetencji państwa, obecnie jest przekazywane samorządom. Określone dotacje oraz subwencje, które najczęściej są niewystarczające, muszą być uzupełniane poprzez środki samorządów lokalnych między innymi z podatków lokalnych odprowadzanych przez przedsiębiorstwa (D. Prokopowicz, 2016 A, s. 176). Obecnie dominuje pogląd, że w kontekście ewolucji publicznego systemu finansowego, coraz więcej zadań, dawniej leżących w kompetencji państwa, obecnie jest przekazywane samorządom. Określone dotacje oraz subwencje, które najczęściej są niewystarczające, muszą być uzupełniane poprzez środki samorządów lokalnych między innymi z podatków lokalnych odprowadzanych przez przedsiębiorstwa.

We współczesnych, rozwiniętych gospodarkach przedsiębiorstwa jak również jednostki samorządu terytorialnego pełnią szczególnie istotną rolę w zaspokajaniu potrzeb społeczeństwa obywatelskiego. Procesy decyzyjne zapadające z obszaru gospodarki finansowej gmin, powiatów, województw pośrednio wpływają na tempo rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Poza tym wpływają też one, na jakość życia społeczności lokalnych. Źródła literatury problematyki jednostek samorządowych wskazują, że gospodarka finansowa gminy opiera się na efektywnym gospodarowaniu dochodami i wydatkami. Wymienione główne składowe budżetu gminy częściowo są zagwarantowane a częściowo, pośrednio lub bezpośrednio, zależą od efektywności szeroko ujętego zarządzania wydatkami, planowania warunków gospodarczych i realizacji określonych inwestycji.

Proces aktywizacji działalności gospodarczej i pośrednio także krajowej gospodarki jest możliwy dzięki różnym rozwiązaniom systemowym, do których zalicza się rosnący udział samorządów w lokalnych podatkach dochodowych. Obciążenia lokalnymi podatkami powinny być tak ustalone, aby kreowały rozwój infrastruktury technicznej i społecznej. Szczególnie istotną kwestią jest także rozwój innowacyjności w sektorze przedsiębiorstw i poprawa relacji, współpracy między przedsiębiorstwami, lokalną społecznością a samorządami. Poza tym podobnie jak przedsiębiorstwa jednostki samorządu terytorialnego powinny sprawnie funkcjonować i dostosowywać się do zmieniającego się otoczenia społeczno – gospodarczego. Poza tym jednostki samorządowe borykają się także z problemem długu publicznego. Kwestia efektywnego prowadzenia gospodarki finansowej nabiera także nowego znaczenia w związku z członkostwem Polski w Unii Europejskiej. Dla samorządu terytorialnego, niezbędne staje się innowacyjne podejście i doskonalenie umiejętności związanych z pozyskiwaniem i wykorzystywaniem dotacji z programów funduszy unijnych.

Na podstawie obowiązujących już od wielu lat standardów część standardowych zadań, jakie realizują samorządy jest obowiązkiem ustawowym, a część natomiast, to są cele określonej społeczności lokalnej, jak np. możliwie wysoki rozwój gospodarczo-ekonomiczny, spadek bezrobocia i tym samym polepszenie warunków życia mieszkańców. Wszystkie te zadania i cele władze samorządowe starają się na bieżąco realizować wykorzystując posiadane instrumenty finansowe i ekonomiczne. Najważniejszym z tych instrumentów jest budżet gminy. W związku z powyższym od lat 90. w Polsce rośnie znaczenie kwestii racjonalizacji prowadzonej gospodarki finansowej, ponieważ działania te mają skłonić do wzrostu efektywności ekonomicznej procesu gospodarowania zasobami pieniężnymi, które mają pobudzać lokalną gospodarkę i tym samym przyczynić się do zmniejszenia bezrobocia w danym regionie.

Położenie, demografia i gospodarka powiatu ciechanowskiego. Analiza samorządowej gospodarki lokalnej ze szczególnym uwzględnieniem kwestii sytuacji na lokalnym rynku pracy została przeprowadzona na przykładzie gminy Ciechanów położonej w północnej części województwa mazowieckiego. Ciechanów jest również siedzibą powiatu ciechanowskiego. Ciechanów położony jest ok. 100 km na północ od Warszawy, nad rzeką Łydynią i posiada bogatą historię swego rozwoju. W przeszłości był miastem królewskim

Korony Królestwa Polskiego. Ciechanów jest gminą wiejsko-miejską obszarowo zajmującą 32,51 km².

Według danych GUS-u liczba ludności miasta Ciechanów w roku 2006 wynosiła 45 902 osób. Natomiast w roku 2014 liczba ludności miasta Ciechanów liczyła 44 585 osób a więc w okresie niemal dekady liczba ludności nieznacznie się zmniejszyła (*Gmina miejska Ciechanów. Powiat ciechanowski. Ludność...*, 2015). Jednak na tle Powiatu ciechanowskiego, które na koniec 2014 roku liczyło 90 703 osób ludność Ciechanowa stanowi znaczącą część blisko połowę ludności Powiatu w ujęciu demograficznym (*Gmina wiejska Ciechanów. Powiat ciechanowski. Ludność...*, 2015). Natomiast na tle województwa mazowieckiego, które na koniec 2014 roku zamieszkiwało ponad 5 mln obywateli (5 334 511 osób) liczba ludności Ciechanowa nie stanowi dużego udziału, ponieważ na stan demograficzny województwa największy wpływ ma liczba ludności miasta stołecznego Warszawy (*Powiat ciechanowski. Ludność. Wybrane dane statystyczne 2012 – 2014*, 2015).

W Ciechanowie funkcjonuje wiele pozarządowych organizacji gospodarczych, które łącznie pełnią wiele istotnych funkcji w rozwoju społeczno-gospodarczych gminy ciechanowskiej. Przede wszystkim są to następujące instytucje:

- a) Mazowiecka Izba Gospodarcza,
- b) Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług,
- c) Regionalny Ośrodek EFS,
- d) Stowarzyszenie Księgowych w Polsce – Oddział terenowy w Ciechanowie,
- e) Fundacja Gospodarcza im. Karola Marcinkowskiego w Ciechanowie,
- f) Europejskie Towarzystwo Rozwoju Kompetencji Społecznych im. Johna Deweya,
- g) „Być Jak Inni” Fundacja Pomocy Dzieciom, Młodzieży i Dorosłym Niepełnosprawnym,
- h) Fundacja „Pomóż Zdrowiu”,
- i) Zarząd Rejonowy Polskiego Czerwonego Krzyża – Polskie Stowarzyszenie Diabetyków (Oddział Powiatowy w Ciechanowie),
- j) Stowarzyszenie „Akademia Kultury”,
- k) Stowarzyszenie „Ciechanowska Grupa Rowerowa”,
- l) Stowarzyszenie „Młodzi w Regionie”.

Ciechanów w zakresie profilu gospodarki jest przede wszystkim ośrodkiem przemysłu przetwórczego i precyzyjnego. Poza sektorem przemysłu efektywnie rozwija się w Ciechanowie sektor rzemiosła, drobnej wytwórczości oraz handlu i usług. Specyficzne położenie Ciechanowa tj. bliskość położenia aglomeracji warszawskiej w istotny sposób wpłynęło na dotychczasowe tradycje rozwojowe powiatu ciechanowskiego. Od wielu lat rozwija się efektywnie rzemiosło i drobna wytwórczość. W kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego regionu także w odniesieniu do tych sektorów istotna jest aktywizacja rynku pracy. Proces tej aktywizacji powinien być koordynowany również przez lokalne władze samorządowe.

Spoglądając w przeszłość należy stwierdzić, że dokonująca się od 1989 r. reforma gospodarki kraju, wprowadzająca zasady i mechanizmy rynkowe, wyzwoliła aktywność gospodarczą, przedsiębiorczość miejscowej społeczności. W wyniku wzrostu przedsiębiorczości nastąpił szybki rozwój takich istotnych gałęzi gospodarki jak: handel, pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości i firm oraz innych usług. Dokonujące się w kraju przekształcenia natury społeczno - gospodarczej istotnie wpłynęły również na zmiany w strukturze gospodarki Ciechanowa w latach 90.

Najważniejszym bezpośrednim segmentem aktywizacyjnym przedsiębiorczości i poprawy sytuacji na rynku pracy są podmioty gospodarcze. Liczba podmiotów gospodarczych działających w Ciechanowie kształtuje się od kilku lat na poziomie około 4,5 tys., wśród których dominują przedsiębiorstwa handlowe i usługowe (*Ciechanów. Miasto w liczbach*,

2016). Dużą grupę stanowią instytucje administracyjne, oświatowe oraz organizacja pozarządowe.

Przedsiębiorcy planujący uruchomienie nowych inwestycji w gminie Ciechanów mogą liczyć na konkurencyjne ceny nieruchomości i pracy, dobrze rozwiniętą sieć banków i instytucji okołobiznesowych, wykwalifikowaną kadrę. Ciechanów rozwija się jako ośrodek akademicki. Działają tu kilka wyższych uczelni: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, gdzie studenci kształcą się na kierunkach inżynierskich, Wyższa Szkoła Menedżerska SIG, Wyższa Szkoła Biznesu i Zarządzania, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora oraz Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych. Na terenie miasta aktualnych jest 28 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (Urząd Miasta Ciechanów, 2016).

Zdarzające się w perspektywie wieloletniej wahan koniunktury, umiarkowany poziom bezrobocia oraz łatwość podejmowania działalności gospodarczej to istotne uwarunkowania sprzyjające znacznej fluktuacji liczby podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON (A. Miszczuk i in., 2012, s. 43). Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego Ciechanowa istotny jest jednak fakt, że w ostatnich latach więcej nowych przedsiębiorców rejestrowało działalność, niż ją kończyło. Kierunek zmian w rozwoju gospodarczym Ciechanowa, a także w ujęciu krajowym Polski, daje się zaobserwować, podczas analizy zmian liczby podmiotów w poszczególnych sekcjach. Sukcesywnie w ujęciu długoterminowym zmniejszała się liczba firm produkcyjnych, budowlanych i eksportowo-importowych, a coraz więcej powstawało podmiotów gospodarczych usługowych i gastronomicznych.

W analizowanym przykładzie gminy ciechanowskiej odnotowano w ostatnich kwartałach mimo nie najlepszej koniunktury gospodarczej tendencję wzrostową liczby pojawiających się nowych podmiotów gospodarczych (A. Żołnierski, 2012, s. 26). Wzrost liczby przedsiębiorstw usługowych i transportowych, przy jednoczesnym zmniejszeniu przemysłowych jest skorelowany z ogólną tendencją dominującą w gospodarce krajowej. W związku z poprawą koniunktury w gospodarce krajowej w bieżącym roku można zakładać, że tendencja ta powinna być kontynuowana w kolejnych kwartałach i być może kolejnych latach. Pozytywnym aspektem jest przyśpieszenie rozwoju wielu firm budowlanych w ostatnich latach, ze względu na bardzo inwestycyjny charakter tej branży gospodarki oraz wciąż nie w pełni zaspokojone potrzeby mieszkaniowe wielu mieszkańców Ciechanowa (*Plan rozwoju lokalnego na lata 2005 – 2013. Gmina Ciechanów*, 2005, s. 58). Sytuacja ta była związana z regresem w całej branży, który przypadł właśnie na lata 2008 - 2014. Natomiast w bieżącym roku 2015 liczba podmiotów zasadniczo przestała spadać co jest związane z poprawą koniunktury gospodarczej.

Poza instytucjami samorządowymi na terenie gminy funkcjonują także inne podmioty, które mogą pełnić znaczącą rolę w kwestii aktywizacji przedsiębiorczości i innowacji w sektorze przedsiębiorstw i względem społeczności lokalnej. Są to zwykle instytucje pełniące rolę zaplecza dla biznesu, w tym różnych rodzajów przedsiębiorstw (A. Miszczuk i in., 2012, s. 58). W Ciechanowie efektywnie działa zaplecze dla biznesu. Między innymi funkcjonuje Cech Rzemiosł Różnych, który reprezentuje interesy rzemiosła wobec organów władzy państwowej i samorządowej oraz dba o dobre imię rzemiosła wobec odbiorców jego działalności. We wspomnianym Cechu można uzyskać pomoc w następujących kwestiach prowadzenia podmiotów gospodarczych, w tym zakładów usługowych:

- e) poradnictwo podatkowe i pomoc w sporządzaniu deklaracji podatkowych,
- f) wszelkie informacje niezbędne do prawidłowego funkcjonowania zakładu,
- g) informacje odnośnie mistrzów szkolących w zawodzie, wolnych miejsc w zakładach, zawieranie umów na szkolenie uczniów i refundacje kosztów szkolenia,
- h) porady w zakresie bhp.

Wymieniony Cech Rzemiosł Różnych w Ciechanowie jest członkiem Mazowieckiej Izby Rzemiosła i Przedsiębiorczości oraz Związku Rzemiosła Polskiego. Do niedawna wskazywano

na brak organizacji skupiającej lokalnych przedsiębiorców, przez co mieli oni utrudniony sposób artykułowania swoich potrzeb, zgłaszania władzom Miasta postulatów. Od kilku lat działają izby gospodarcze i centra doradztwa zawodowego funkcjonujące w strukturach określonych instytucji samorządowych i podmiotów zrzeszających przedsiębiorców. Jednym z kluczowych obszarów działalności tych instytucji jest aktywizacja przedsiębiorczości i innowacji w sektorze przedsiębiorstw i wzrost efektywnej współpracy między samorządem a przedsiębiorstwami. Wobec powyższego, miasto Ciechanów jest ośrodkiem administracyjnym, usługowym i przemysłowym. Bliskość Warszawy i dostępność komunikacyjna stwarzają dobre warunki dla rozwoju Ciechanowa.

Aktywizacja przedsiębiorczości i instrumenty przeciwdziałania bezrobociu w powiecie ciechanowskim.

Kluczową rolę w zakresie aktywizacji przedsiębiorczości i przeciwdziałaniu bezrobociu w powiecie ciechanowskim pełni Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie, który jest jednostką organizacyjną Powiatu, powołaną do wykonywania zadań publicznych w zakresie polityki rynku pracy (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Celem wypełniania ustawowych funkcji i realizacji bieżących zadań Powiatowy Urząd Pracy współdziała z organami administracji samorządowej i rządowej, Powiatową Radą Zatrudnienia, pracodawcami i organizacjami pracodawców, związkami zawodowymi, zarządami funduszy celowych, fundacjami i stowarzyszeniami, jednostkami szkoleniowymi, instytucjami partnerstwa lokalnego, organizacjami działającymi w sprawach promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej oraz innymi podmiotami mogącymi mieć wpływ na zmniejszenie stopy bezrobocia.

Najważniejsze normatywy prawne na podstawie których Urząd Pracy realizuje swe zadania to następujące ustawy (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok*, 2015, s. 2):

a) Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2013 r., poz. 674 z późn. zm.) - od 27 maja 2014 roku wprowadzono zmiany, m.in.: profilowanie pomocy dla osób zarejestrowanych, funkcja doradcy klienta, nowe formy aktywizacji zawodowej (bony stażowe, szkoleniowe, zatrudnieniowe), współpraca z pracodawcami umożliwiająca kształcenie ustawiczne pracowników w ramach środków finansowych Krajowego Funduszu Szkoleniowego.

b) Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych (Dz. U. z 2013 r., poz. 885 z późn. zm.),

c) Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721 z późn. zm.),

d) Ustawa z dnia 30 kwietnia 2004 roku o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej (Dz. U. z 2007 r. Nr 59, poz. 404 z późn. zm.),

e) Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. z 2008 r. Nr 164, poz. 1027 z późn. zm.),

f) Ustawa z dnia 21 listopada 2008 roku o pracownikach samorządowych (Dz. U. z 2014 r., poz. 1202),

g) Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2014 r. poz. 1182 z późn. zm.),

h) Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2013 r., poz. 267 z późn. zm.).

Poniżej opisano instytucjonalne instrumenty przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizujące procesy gospodarcze w lokalnej gospodarce powiatu Ciechanowa. Poniżej opisane działania koordynowane przez Starostwo Powiatowe w Ciechanowie i realizowane przez Urząd Pracy prowadzone były w 2014 roku.

Jednorazowe środki na podjęcie działalności gospodarczej. Kluczowym organem samorządowym, który koordynuje i realizuje określone działania interwencyjne na lokalnym rynku pracy jest Starostwo Powiatowe w Ciechanowie. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami Starosta może przyznać bezrobotnemu jednorazowo środki na podjęcie działalności gospodarczej w wysokości określonej w umowie, nie większej niż 6 - krotna wysokość przeciętnego wynagrodzenia, a w sytuacji, gdy działalność jest podejmowana na zasadach określonych dla spółdzielni socjalnych, wysokość przyznanych bezrobotnemu środków nie może przekroczyć 3 - krotnego przeciętnego wynagrodzenia na jednego członka przystępującego do spółdzielni socjalnej po jej założeniu (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok*, 2015, s. 9). W analizowanym okresie wpłynęło 308 wniosków o przyznanie środków finansowego wsparcia na podjęcie działalności gospodarczej. Następnie na podstawie złożonych wniosków:

a) pozytywnie rozpatrzono 242 wnioski, 2 osoby zrezygnowały ze środków przed podpisaniem umowy,

b) podpisano 240 umów z osobami bezrobotnymi, tj. o 75 więcej niż w 2013 r. (w 2013 r. było to odpowiednio 165 podpisanych umów).

Z danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wynika, że wsparcie finansowe przyznano na następujące rodzaje otwieranych działalności gospodarczych (Powiatowy Urząd Pracy, 2016):

a) działalność usługowa – 179 osób;

b) działalność handlowa – 50 osób;

c) działalność produkcyjna – 11 osób;

Na podstawie powyżej przytoczonych danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wykazano, że ze wsparciem finansowym najwięcej mieszkańców Powiatu ciechanowskiego uruchomiło działalność gospodarczą w sektorze usług i handlu, znacznie mniej w gałęziach przemysłowych. Tendencja ta nie jest cechą typową Powiatu ciechanowskiego, ponieważ występuje w wielu innych analogicznych jednostkach samorządowych w Polsce (*Zawody deficytowe i nadwyżkowe w powiecie ciechanowskim w II półroczu 2015 r.* 2016, s. 37).

Refundacja kosztów doposażenia lub wyposażenia stanowiska pracy dla skierowanego bezrobotnego. Zgodnie z obowiązującymi normatywami Starosta może zrefundować podmiotowi prowadzącemu działalność gospodarczą koszty doposażenia lub wyposażenia stanowiska pracy dla skierowanego bezrobotnego w wysokości określonej w umowie nie wyższej jednak niż 6 – krotnej wysokości przeciętnego wynagrodzenia (Powiat ciechanowski, 2016).

W badanym okresie roku 2014 wpłynęło 112 wniosków o refundację kosztów doposażenia lub wyposażenia stanowiska pracy dla skierowanego bezrobotnego (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok*, 2015, s. 10).

a) pozytywnie rozpatrzono 77 wniosków,

b) podpisano 77 umów o refundację kosztów doposażenia lub wyposażenia stanowiska pracy dla 78 skierowanych bezrobotnych (w 2013 r. – 127 osób) (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Staże. Według obowiązujących w Polsce standardów staże służą nabywaniu przez bezrobotnego umiejętności praktycznych do wykonywania pracy przez wykonywanie zadań w miejscu pracy, bez nawiązywania stosunku pracy z pracodawcą.

Zgodnie z obowiązującymi normatywami prawa Starosta Powiatowy w Ciechanowie może skierować bezrobotnych do odbycia stażu przez okres nieprzekraczający 6 miesięcy do (*Finansowanie kosztów studiów podyplomowych*, 2016, s. 4):

a) pracodawcy

b) rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub
c) pełnoletniej osoby fizycznej, zamieszkującej i prowadzącej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osobiście i na własny rachunek, działalność w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej.

Poza tym Starosta może skierować do odbycia stażu na okres do 12 miesięcy bezrobotnych, którzy nie ukończyli 30 roku życia.

Według obecnych standardów staż odbywa się na podstawie umowy zawartej przez starostę z pracodawcą, według programu określonego w umowie. Przy ustalaniu programu powinny być uwzględnione predyspozycje psychofizyczne i zdrowotne, poziom wykształcenia oraz dotychczasowe kwalifikacje zawodowe bezrobotnego. Zawarty w umowie program powinien określać (Powiatowy Urząd Pracy, 2016):

- a) nazwę zawodu lub specjalności, której program dotyczy,
- b) zakres zadań wykonywanych przez bezrobotnego,
- c) rodzaj uzyskiwanych kwalifikacji lub umiejętności zawodowych,
- d) sposób potwierdzenia nabytych kwalifikacji lub umiejętności zawodowych,
- e) opiekuna osoby objętej programem stażu.

Zgodnie z obowiązującymi procedurami nadzór nad odbywaniem stażu przez bezrobotnego sprawuje Starosta. Pracodawca po zakończeniu realizacji programu, wydaje opinię zawierającą informacje o zadaniach realizowanych przez bezrobotnego i umiejętnościach praktycznych pozyskanych w trakcie stażu (Urząd Gminy Ciechanów, 2016).

Po odbytym stażu Starosta wydaje bezrobotnemu zaświadczenie o odbyciu stażu. Bezrobotnemu w okresie odbywania stażu przysługuje stypendium w wysokości 120 % kwoty zasiłku, o którym mowa w art. 72 ust. 1 pkt 1, wypłacane przez starostę; przepisy art. 41 ust. 6 oraz art. 80 stosuje się odpowiednio. Za okres, za który przysługuje stypendium, zasiłek nie przysługuje (*Finansowanie kosztów studiów podyplomowych*, 2016, s. 5).

Na podstawie funkcjonujących obecnie regulacji prawnych na wniosek bezrobotnego odbywającego staż pracodawca jest obowiązany do udzielenia dni wolnych w wymiarze 2 dni za każde 30 dni kalendarzowych odbywania stażu. Za dni wolne przysługuje stypendium. Za ostatni miesiąc odbywania stażu pracodawca jest obowiązany udzielić dni wolnych przed upływem terminu zakończenia stażu.

Z danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wynika, że w 2014 roku do Urzędu Pracy wpłynęły 393 wnioski o zorganizowanie stażu dla osób bezrobotnych. Pozytywnie rozpatrzono 347 wniosków, aktywizując 440 osoby, z których do dnia 31.12.2014 r. zatrudnienie podjęły 292 osoby. W III kwartale 2014 r. 8 osób zostało objętych nową formą wsparcia tj. otrzymały tzw. bon stażowy (Powiatowy Urząd Pracy, 2016). Bon ten jest gwarancją skierowania osoby bezrobotnej do 30 roku życia (na jej wniosek) do odbycia stażu u pracodawcy przez okres 6 miesięcy, o ile pracodawca zobowiąże się do zatrudnienia bezrobotnego po stażu na kolejne 6 miesięcy. Szacunkowa wartość bonu stażowego wynosiła zwykle około 10 000 zł na pokrycie kosztów: stypendium, przejazdu, badań lekarskich i premii dla pracodawcy (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok*, 2015, s. 11).

Prace interwencyjne. Prace interwencyjne jest to forma zatrudnienia bezrobotnego przez pracodawcę, które nastąpiło w wyniku umowy zawartej ze Starostą Powiatowym w Ciechanowie, mające na celu wsparcie osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy. W zakresie prac interwencyjnych zorganizowano łącznie 163 miejsca pracy, tj. o 9 więcej niż w roku 2013 (w 2013 r. zorganizowano 154 miejsca pracy), zatrudnienie podjęły 164 osoby bezrobotne, w porównaniu do 2013 r. więcej o 8 osób (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Roboty publiczne. Roboty publiczne to forma zatrudnienia osoby bezrobotnej w okresie nie dłuższym niż 12 miesięcy przy wykonywaniu prac organizowanych przez gminy, organizacje pozarządowe statutowo zajmujące się problematyką: ochrony środowiska, kultury,

oświaty, kultury fizycznej i turystyki, opieki zdrowotnej, bezrobocia oraz pomocy społecznej, a także spółki wodne i ich związki, jeżeli prace te są finansowane lub dofinansowane ze środków samorządu terytorialnego, budżetu państwa, funduszy celowych, organizacji pozarządowych, spółek wodnych i ich związków. W zakresie robót publicznych zorganizowano w Powiecie ciechanowskim 218 miejsc pracy, tj. o 12 więcej niż w 2013 r. (w 2013 r. było to 206 miejsc pracy), zatrudnienie podjęły 223 osoby bezrobotne, tj. więcej o 7 niż w roku 2013 (w 2013 r. tj. 216 osób bezrobotnych podjęło pracę) (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok, 2015, s. 11*).

Prace społecznie użyteczne. Prace społecznie użyteczne są to prace wykonywane przez bezrobotnych bez prawa do zasiłku na skutek skierowania przez starostę, organizowane przez gminę w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, organizacjach lub instytucjach statutowo zajmujących się pomocą charytatywną lub prace podejmowane na rzecz społeczności lokalnej. W 2014 roku wpłynęły 4 wnioski w ramach prac społecznie użytecznych. W 2014 roku zorganizowano 38 miejsca pracy, rok wcześniej w 2013 r. było to odpowiednio 31. W 2014 roku do tych prac skierowano 48 osób, podobnie w roku poprzednim 2013 r.- 49.

Bon zatrudnieniowy. Jedną ze stosunkowo nowych form przeciwdziałania bezrobociu jest instrument zwany bonem zatrudnieniowym. W III i IV kwartale 2014 r. przyznano dwa bony zatrudnieniowe dla osób do 30 roku życia. Bon zatrudnieniowy stanowi zwykle dla pracodawcy gwarancję refundacji części kosztów wynagrodzenia i składek na ubezpieczenie społeczne w związku z zatrudnieniem bezrobotnego na okres 18 miesięcy. Refundacja realizowana jest przez Urząd Pracy w okresie 12 miesięcy, natomiast przez kolejne 6 miesięcy zatrudnienie finansowane jest ze środków pracodawcy (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok, 2015, s. 12*).

Dofinansowanie do wynagrodzenia za zatrudnienie bezrobotnego powyżej 50 roku życia. Z danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wynika, że w III kwartale 2014 r. przyznano jednemu pracodawcy dofinansowanie do wynagrodzenia za zatrudnienie bezrobotnego powyżej 50 roku życia w wysokości połowy ustawowego minimalnego wynagrodzenia za pracę przez okres 12 miesięcy. Przez kolejne 6 miesięcy pracodawca ponosi koszty utrzymania pracownika ze środków własnych (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Szkolenia. Zgodnie z obowiązującymi w podmiotach samorządowych standardami szkolenia to usługa rynku pracy wspierająca osoby bezrobotne i poszukujące pracy w dostosowaniu lub uzupełnieniu kwalifikacji zawodowych do potrzeb rynku zatrudnieniowego. Na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wykazano, że ze szkoleń skorzystało 309 osób bezrobotnych, w tym ze szkoleń indywidualnych skorzystały 63 osoby, natomiast ze szkoleń grupowych skorzystało 246 osób (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Na podstawie analizy przytoczonych danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wynika, że w III kwartale 2014 r. 8 osób zostało objętych nową formą wsparcia określaną jako **bon szkoleniowy**. Jest to gwarancja skierowania bezrobotnego do 30 roku życia na jego wniosek na wskazane przez osobę bezrobotną szkolenie oraz opłacenia kosztów, które zostaną poniesione w związku z podjęciem określonego szkolenia. Maksymalna wysokość kosztów jaka może być pokryta w ramach wspomnianego bonu to 100 proc. przeciętnego wynagrodzenia. Dla skorzystania tej formy pomocy tj. sfinansowania szkolenia wymagana jest od osoby bezrobotnej gotowość do podjęcia zatrudnienia ewentualnie innej pracy zarobkowej lub działalności gospodarczej (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok, 2015, s. 14*).

W zakresie dostępnych środków finansowych z Krajowego Funduszu Szkoleniowego w III kwartale 2014 r. przyznano dla dwóch pracodawców środki na kształcenie ustawiczne dwóch pracowników, którzy skorzystali ze studiów podyplomowych.

Tabela 1.

Organizacja szkoleń w latach 2013 – 2014, stan na 31 grudzień [15].

SZKOLENIA				
	2013 r.		2014 r.	
	INDYWIDUALNE	GRUPOWE	INDYWIDUALNE	GRUPOWE
	45 osób	304 osoby	63 osoby	246 osób
	Razem - 349 osób		Razem – 309 osób	
Charakterystyka osób biorących udział w szkoleniach	– Kobiety - 131 osób – Mężczyźni - 218 osób – zamieszkałe na wsi - 123 osoby – zamieszkałe w mieście - 226 osób – z wykształceniem wyższym - 48 osób – z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym - 85 osób – z wykształceniem średnie ogólnokształcącym - 51 osób – z wykształceniem zasadniczym zawodowym - 80 osób – z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej - 85 osób – do 25 r. życia - 78 osób – powyżej 50 r. życia - 117 osób – długotrwale bezrobotni - 225 osób – bezrobotni niepełnosprawni - 13 osób		– Kobiety - 134 osoby – Mężczyźni - 175 osób – zamieszkałe na wsi - 101 osób – zamieszkałe w mieście - 208 osób – z wykształceniem wyższym - 56 osób – z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym - 96 osób – z wykształceniem średnie ogólnokształcącym - 64 osoby – z wykształceniem zasadniczym zawodowym - 56 osób – z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej - 37 osób – do 25 r. życia - 94 osoby – powyżej 50 r. życia - 57 osób – długotrwale bezrobotni - 150 osób – bezrobotni niepełnosprawni - 20 osób	
	Efektywność - 42 osoby, tj. 12,03%		Efektywność – 101 osób, tj. 32,68 %	

Studia podyplomowe. Studia podyplomowe są finansowane z Funduszu Pracy do wysokości 100 proc. jednak nie więcej niż 300 proc. przeciętnego wynagrodzenia. Zgodnie z obowiązującymi normatywami Starosta, na wniosek bezrobotnego, może sfinansować z Funduszu Pracy koszty studiów podyplomowych należne organizatorowi studiów (*Finansowanie kosztów studiów podyplomowych*, 2016, s. 2). Starosta po pozytywnym rozpatrzeniu wniosku o finansowanie kosztów studiów podyplomowych zawiera z osobą uprawnioną umowę o dofinansowanie studiów podyplomowych, która określa w szczególności praw i obowiązki stron oraz wysokość i tryb przekazywania środków na pokrycie kosztów studiów podyplomowych w formie bezpośrednich wpłat na konto organizatora tych studiów.

W badanym okresie sfinansowano koszty studiów podyplomowych dla 3 osób bezrobotnych w niżej wymienionych specjalnościach (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok*, 2015, s. 14):

- „Rachunkowość”,
- „Edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne”,
- „Logistyka w biznesie”.

tj. niestety o 11 osób mniej niż w roku 2013.

Zgodnie z obowiązującymi normatywami prawa finansowanie kosztów studiów podyplomowych może się odbywać do wysokości 100 proc., jednak nie więcej niż 300 proc. przeciętnego wynagrodzenia.

Stypendium z tytułu podjęcia dalszej nauki. Obecnie stypendium z tytułu podjęcia dalszej nauki przysługuje osobie bezrobotnej, która nie posiada kwalifikacji zawodowych i w okresie 12 miesięcy od chwili zarejestrowania się w Powiatowym Urzędzie Pracy w Ciechanowie podjęła dalszą naukę w szkole ponadgimnazjalnej dla dorosłych lub w szkole wyższej na studiach niestacjonarnych (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Z danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wynika, że w badanym okresie stypendium z tytułu podjęcia dalszej nauki otrzymały 4 osoby bezrobotne tj. o 10 mniej niż w roku poprzednim 2013.

Pośrednictwo pracy, w tym usługi EURES. W badanym okresie dyspozycji Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie były 1144 lokalne oferty pracy na 1576 miejsc pracy, w tym: 565 – subsydiowane (przede wszystkim dla robotników gospodarczych i pracowników biurowych), oraz 1011 – niesubsydiowane, w tym m.in. (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok, 2015, s. 14*): w usługach - 85 ofert na 121 miejsc, w transporcie - 54 oferty na 58 miejsc, w handlu - 40 ofert na 52 miejsca oraz w gastronomii - 27 ofert na 28 miejsc).

W ramach pośrednictwa pracy w programach EURES:

a) wydano skierowania do pracy 3045 osobom bezrobotnym (w tym 78 na doposażone stanowisko pracy), natomiast zatrudnienie podjęły 692 osoby (w analogicznym okresie poprzedniego roku było to odpowiednio 638 osoby),

b) obsłużono 39 091 osób bezrobotnych,

c) utworzono 5808 Indywidualnych Planów Działania,

d) sprofilowano pomoc w zakresie doradztwa zawodowego dla 5613 bezrobotnych.

W analizowanym okresie 2014 roku zorganizowano dwie giełdy pracy. Skierowania wydano 146 osobom, natomiast zatrudniono 20 osób. W związku z nowelizacją ustawy od 27 maja 2014 r. udoskonalono proces pomocy dla osób bezrobotnych. Zastosowane usprawnienie działalności Urzędu Pracy polegało na rozpoczęciu profilowania pomocy dla osób bezrobotnych, tj. dostosowania usług i instrumentów rynku pracy do aktualnej sytuacji i potrzeb osoby bezrobotnej (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Jednym z nowych działań było wprowadzenie funkcji doradcy klienta, do zadań którego należy: stała opieka nad bezrobotnym lub poszukującym pracy, określenie profilu pomocy, przygotowanie i nadzór nad realizacją IPD oraz stała współpraca z pracodawcami (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok, 2015, s. 16*). Jest to jedno z systemowych rozwiązań wzorowanych na dobrych doświadczeniach w działalności urzędów pracy w wysoko rozwiniętych krajach zachodnich.

Urząd Pracy koordynował także działalność w zakresie pośrednictwa EURES. W okresie od 01.01.2014 roku do 31.12.2014 roku Urząd zarejestrował 113 „Oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy obywatelowi Republiki Białoruś, Republiki Gruzji, Republiki Mołdowy, Federacji Rosyjskiej lub Ukrainy”, które dotyczyły tylko obywateli Ukrainy.

Tabela 2.

Zestawienie dotyczące zarejestrowanych oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy [15]

Lp.	Branża	Kraj pochodzenia cudzoziemca: Ukraina
1	Rolnictwo i pokrewne	80
2	Budownictwo i pokrewne	24
3	Handel	1
4.	Transport	1
5.	Mechanika pojazdowa	1
6.	Inne (artysta cyrkowy)	6
	Razem	113

Na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wykazano, że pracodawcy złożyli 18 ofert pracy na 33 stanowiska z zamiarem zatrudnienia cudzoziemca. W

przedmiotowym zakresie wydano łącznie 18 opinii. Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie posiadał 695 ofert pracy za granicą na 3380 miejsc. Najwięcej ofert dotyczyło możliwości zatrudnienia w Niemczech na stanowisku pracownik w gastronomii, w Wielkiej Brytanii - szwaczka, krojczy oraz w Austrii pracownicy w budownictwie.

Poradnictwo zawodowe i informacja zawodowa oraz pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy – Klub Pracy. Do istotnych systemowych działań przeciwdziałania bezrobociu, które rozwijano w ostatnich latach w wielu powiatach w Polsce należy poradnictwo zawodowe i rozwijane w urzędach pracy systemy informacji zawodowej jako pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy. Z danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wynika, że w Powiecie ciechanowskim usługami poradnictwa zawodowego i pomocą w aktywnym poszukiwaniu pracy (Klub Pracy – do 27 maja 2014 r.) objęto 4259 osób bezrobotnych (w 2013 r. – 5262), z których 920 podjęło pracę lub rozpoczęło działalność w formie samozatrudnienia (w 2013 r.- 1060) (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Wsparcie dla osób niepełnosprawnych poszukujących pracy. Na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wykazano, że w Powiecie ciechanowskim ze środków PFRON aktywizowano 13 osób (w 2013 r.-18), w tym (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok*, 2015, s. 17):

- a) udzielono jednorazowo środków na podjęcie działalności gospodarczej - 3 osobom,
- b) zorganizowano prace interwencyjne dla 5 osób,
- c) sfinansowano koszty szkolenia indywidualnego dla 2 osób,
- d) zorganizowano staż dla 1 osoby,
- e) doposażono stanowiska pracy dla 2 osób.

Z udostępnionych materiałów źródłowych wynika, że w 2014 roku Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie realizując ustawowe zadania w zakresie aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych i poszukujących pracy podejmował inicjatywy wspierające partnerów rynku pracy w działaniach na rzecz osób bez zatrudnienia. Z danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wynika, że analizowany Urząd na bieżąco starała się dostosowywać ofertę swych usług do aktualnych wymogów rynku pracy oraz potrzeb zawodowych klientów (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

Na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wykazano, że pracownicy przykładowego Urzędu starali się skutecznie reagować na pojawiające się nowe wyzwania. Wszystkie działania docelowo miały służyć efektywnemu wykorzystaniu środków finansowych na promocję zatrudnienia i aktywizację zawodową osób bezrobotnych oraz poszukujących pracy (*Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok*, 2015, s. 22).

Z udostępnionych przez Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie materiałów źródłowych wynika, że w kolejnych latach, od 2015 roku Urząd kontynuuje pozyskiwanie środków z różnych źródeł finansowania (EFS, FP, PFRON) na cele aktywizacji przedsiębiorczości i walki z bezrobociem na lokalnym rynku pracy. Pracownicy opisywanego Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie nawiązują współpracę z nowymi pracodawcami w celu pozyskania ofert pracy. Poza tym urzędnicy PUP w Ciechanowie współpracują z ośrodkami pomocy społecznej, innymi urzędami, instytucjami, partnerami społecznymi, izbami gospodarczymi oraz mediami w zakresie działań na rynku pracy i promowania zatrudnienia w Powiecie ciechanowskim.

Tabela 3.

Łączna liczba osób skierowanych wraz z planowanym kosztem, na poszczególne formy aktywizacji zawodowej w ramach programów realizowanych przez Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie, łącznie środki EFS, Algorytm, PFRON, wg stanu na 31.12.2014 r. [15]

PLAN na 2014 rok			WYKONANIE stan na 31.12.2014 r.		
Forma	Liczba osób	Koszt	Forma	Liczba osób	Koszt
Bon szkoleniowy	8	41 000,00	Bon szkoleniowy	8	28 742,00
Bon stażowy	8	46 200,00	Bon stażowy	8	33 419,00
Bon zatrudnieniowy	2	6 600,00	Bon zatrudnieniowy	2	5 458,00
Refundacja składek na ubezpieczenie społeczne za pracowników do 30 r.ż.	2	6 800,00	Refundacja składek na ubezpieczenie społeczne za pracowników do 30 r.ż.	0	0,00
Dofinansowanie wynagrodzenia za zatrudnienie osoby bezrobotnej powyżej 50 roku życia	2	6 800,00	Dofinansowanie wynagrodzenia za zatrudnienie osoby bezrobotnej powyżej 50 roku życia	1	3 360,00
Szkolenia	276	854 941,00	Szkolenia	303	826 202,00
Stáže	482	2 324 440,00	Stáže	441	2 296 325,00
Prace interwencyjne	205	867 611,00	Prace interwencyjne	169	859 604,00
Jedn. środki na podjęcie działaln. gosp.	241	5 107 300,00	Jedn. środki na podjęcie działaln. gosp.	243	5 092 496,00
Doposażenie lub wyposażenie stanowiska pracy	79	1 566 001,00	Doposażenie lub wyposażenie stanowiska pracy	80	1 558 466,00
Roboty publiczne	207	997 494,00	Roboty publiczne	223	992 898,00
Prace społecznie użyteczne	38	63 152,00	Prace społecznie użyteczne	48	62 400,00
Studia podyplomowe	10	32 791,00	Studia podyplomowe	11	31 908,00
Inne	46	100 049,00	Inne	16	92 740,00
Klub Pracy	26	16 867,00	Klub Pracy	26	16 867,00
Doradztwo zawodowe i pośrednictwo pracy 7.2.1 PO KL	X	8 400,00	Doradztwo zawodowe i pośrednictwo pracy 7.2.1 PO KL	X	7 751,00
Zatrudnienie doradcy zawodowego	1	31 649,00	Zatrudnienie doradcy zawodowego	1	142 081,00**
Zatrudnienie pośredników	4	141 531,00	Zatrudnienie pośredników	3	
OGÓLEM	1 637*	12 219 626*	X	1583*	12 050 717,00*

* Kwota łącznie ze środkami PFRON

**Poddziałanie 6.1.2 „DORADZAM, POŚREDNICZĘ = POMAGAM”.

Aktywizacja rynku pracy poprzez projekty współfinansowane z dotacji funduszy Unii Europejskiej. Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie realizował także projekty współfinansowane z dotacji funduszy Unii Europejskiej celem utworzenia nowych miejsc pracy, aktywizacji osób bezrobotnych i tym samym poprawy sytuacji na rynku pracy. Poniżej podano podstawowe informacje na temat dwóch tego typu projektów realizowanych w ostatnich latach (Powiatowy Urząd Pracy, 2016).

A. Projekt współfinansowany z dotacji funduszy UE „Aktywizacja osób młodych pozostających bez pracy w powiecie ciechanowskim (I)”, którego celem było zwiększenie

możliwości zatrudnienia osób młodych do 29 roku życia pozostających bez pracy w powiecie ciechanowskim. W ramach tego projektu realizowano są następujące formy wsparcia (*Projekty współfinansowane z dotacji funduszy Unii Europejskiej*, 2016, s. 5):

- a) usługi w zakresie poradnictwa zawodowego lub pośrednictwa pracy – 240 osób
- b) szkolenia – 40 osób,
- c) staż – 150 osób,
- d) bon na zasiedlenie – 20 osób,
- e) jednorazowe środki na podjęcie działalności gospodarczej – 30 osób.

Z danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie wynika, że w zakresie tego projektu pozyskano dofinansowanie z funduszy UE w wysokości 1 815 500,00 zł. Projekt ten był realizowany w okresie 01.01.2015 r. – 31.12.2015 r.

B. Projekt współfinansowany z dotacji funduszy UE „Aktywizacja osób w wieku 30 lat i powyżej pozostających bez pracy w powiecie ciechanowskim (I)”, którego celem projektu było zwiększenie możliwości zatrudnienia osób w wieku 30 lat i powyżej należących do grup defaworyzowanych pozostających bez pracy w powiecie ciechanowskim. W ramach tego projektu realizowane są następujące formy wsparcia (*Projekty współfinansowane z dotacji funduszy Unii Europejskiej*, 2016, s. 6):

- a) usługi w zakresie poradnictwa zawodowego lub pośrednictwa pracy,
- b) szkolenia,
- c) staż,
- d) prace interwencyjne,
- e) jednorazowe środki na podjęcie działalności gospodarczej.

W ramach tego projektu pozyskano dofinansowanie z funduszy UE w wysokości 1 815 500,00 zł. Projekt ten był realizowany w okresie 01.01.2015 r. – 31.12.2016 r.

Główne społeczno-gospodarcze determinanty efektywnego rozwoju przedsiębiorczości i innowacji w gminie ciechanowskiej. Niektóre miasta w Polsce posiadają swe szczególne, wyjątkowe walory pozytywnie wpływające na rozwój danej aglomeracji. Często są to także determinanty mające istotny wpływ na możliwości kreowania innowacji i rozwoju przedsiębiorczości w sektorze podmiotów gospodarczych (Z. Bukowski, T. Jędrzejewski, P. Rączka, 2011, s. 63). Takim miastem charakteryzującym się istotnymi czynnikami determinującymi rozwój społeczno-gospodarczy jest także Ciechanów. Do najważniejszych determinantów warunkujących efektywny rozwój Ciechanowa zalicza się przede wszystkim:

- a) położenie w regionie zaliczanym w skali kraju do atrakcyjnych dla lokalizacji inwestycji tj. w obszarze blisko położonym względem m. st. Warszawy,
- b) dobrze rozwinięte połączenia komunikacyjne w ujęciu regionalnym i krajowym,
- c) prawnie chronione naturalne stanowiska przyrodnicze o zasięgu regionalnym,

Z wymienionymi czynnikami związane są następujące uwarunkowania kształtujące stan gospodarki Ciechanowa (*Plan rozwoju lokalnego na lata 2005 – 2013. Gmina Ciechanów*, s. 49):

- a) mała odległość od stolicy tj. największego i najbardziej chłonnego w skali kraju rynku na potencjalną ofertę usługową miasta,
- b) rozwój usług handlowych i drobnej wytwórczości oraz przemysł gorzelniczy,
- c) uczelnie wyższe, w związku z czym na rynku pracy występuje wysoko wykwalifikowana kadra w zakresie zarządzania, ekonomii, finansów, gastronomii, oraz w zakresie niektórych specjalności inżynierskich,
- d) Ciechanów jest atrakcyjnym miejscem lokalizacji inwestycji mieszkaniowych także dla osób pracujących w nieodległej stolicy.

W związku z powyższym efektywny społeczno-gospodarczy rozwój Ciechanowa w kolejnych latach zdeterminowany będzie wystąpieniem następujących zewnętrznych czynników:

- a) wysokie tempo wzrostu gospodarczego kraju w kolejnych latach powyżej 4% PKB,

- b) przeprowadzenie reform gospodarczych, w tym decentralizacja finansów publicznych umożliwiającą gminom generowanie większych dochodów budżetowych,
- c) społeczno-gospodarczy rozwój pobliskiej stolicy,
- d) znaczący udział państwa we wspieraniu rozwoju budownictwa mieszkaniowego np. poprzez preferencyjne kredyty i ulgi podatkowe dla przedsiębiorstw developerskich,
- e) systemowy rozwój w zakresie kwestii ochrony środowiska przyrodniczego, wsparcie ze strony państwa, większa dostępność preferencyjnych kredytów dla podmiotów gospodarczych w procesie implementacji nowoczesnych przyjaznych środowisku technologii, w tym także w zakresie wsparcia rozwoju rolnictwa.

Poza tym tempo rozwoju społeczno-gospodarczego Ciechanowa zdeterminowane będzie także następującymi czynnikami wewnętrznymi (*Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego miasta Ciechanowa*, 2004, s. 36):

- a) rozwój przedsiębiorczości i wspierające działalność podmiotów gospodarczych oraz wzrost kooperacji między przedsiębiorstwami, tworzenie klastrów w skład, których wchodzić mogą także inne podmioty np. ośrodki badawczo-rozwojowe oraz instytucje samorządowe,
- b) rozwój koncepcji systemowej ochrony środowiska przyrodniczego, ładu przestrzennego i polepszania warunków życia,
- c) wzrost aktywności i integracji społeczności lokalnej celem wspólnego, efektywnego rozwiązywania problemów rozwoju miasta oraz w zakresie realizacji przedsięwzięć gospodarczych,

Przeważająca większość prognoz na kolejne lata sugeruje większy niż obecny poziom wzrostu gospodarczego kraju. Prognozy te bazują na założeniach kontynuacji reform gospodarczych i politycznych a także na korzystnej sytuacji ekonomicznej na rynkach międzynarodowych. Te pozytywne scenariusze przyczynią się do zdynamizowania rozwoju pobliskiej aglomeracji warszawskiej. Proces ten znacząco przełoży się na przyspieszenie rozwoju Ciechanowa (E. Kornberger-Sokołowska, red., 2012, s. 148).

W kontekście efektywnego rozwoju gospodarczego Powiatu ciechanowskiego kluczową kwestią jest aktywizacja przedsiębiorczości i przeciwdziałanie bezrobociu w czym powinny także partycypować jednostki samorządowe. Z drugiej strony w zakresie problematyki aktywizacji przedsiębiorczości i innowacji rozwijane są w Polsce systemowe determinanty, które powinny przyczyniać się rozwoju takich regionów jak powiat ciechanowski (*Program Rozwoju Lokalnego Miasta Ciechanów*, 2004, s. 27). Do tego typu czynników zalicza się także członkostwo Polski w UE i związane z tym także dotacje finansowe, których celem jest rozwijanie projektów inwestycyjnych związanych także z aktywizacją przedsiębiorczości i poprawą sytuacji na rynku pracy (D. Rzeczkowski, 2015, s. 129). Dotacje te, które otrzymywała Polska w okresie poprzedniego programu dotacji UE w okresie lat 2007-2014 okazały się znacząco pomocne w kontekście przetrwania trudnego okresu spowolnienia gospodarczego, a dalsze perspektywy w tym względzie w znaczącym stopniu uwarunkowane będą od poziomu efektywności i stopnia wykorzystania także przez samorządy przyznanych Polsce dostępnych funduszy strukturalnych dotacji UE na lata 2015-2020 (E. Kornberger-Sokołowska, red., 2012, s. 83).

Finansowe dotacje UE mające na celu aktywizację przedsiębiorczości i poprawy sytuacji na rynku pracy, które będą dostępne w kolejnych latach dla samorządów i przedsiębiorstw to jeden z głównych czynników znacząco redukujących działanie bariery finansowej. Jednak nie jest to jedyna bariera ograniczająca możliwość implementacji i rozwoju innowacyjności w podmiotach publicznych.

Z dotychczasowej działalności samorządów wynika, że aby poprawiać skuteczność instrumentów redukcji barier dla rozwoju przedsiębiorczości i aktywizacji rynku pracy, władze samorządowe potrzebują zwykle więcej czasu oraz gwarancji poparcia politycznego. Dopiero po spełnieniu tych determinantów możliwe jest opracowanie właściwej strategii promującej aktywizację procesów gospodarczych i zwiększa zaangażowanie danej instytucji w działaniu oraz rozwija przedsięwzięcia stymulujące uruchamianie nowych instrumentów prorozwojowych gospodarczo i społecznie, pozytywnie wpływających także na sytuację na lokalnym rynku pracy.

Podsumowanie. W niniejszym artykule wskazano na kluczowe aspekty i instrumenty aktywizacji przedsiębiorczości i poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy w kontekście efektywnego rozwoju Powiatu ciechanowskiego. Opisano kluczowe znaczenie samorządów w kontekście tej aktywizacji. Na podstawie przedstawionych w niniejszym opracowaniu perspektywicznych projekcji procesów w znaczący sposób powinny ulec poprawie warunki życia mieszkańców Ciechanowa (*Wieloletni Plan Inwestycyjny Miasta Ciechanowa*, 2004, s. 36). Kluczowym czynnikiem niezbędnym dla pełnego zrealizowania się tej pozytywnej projekcji jest prognozowana przez ekonomistów poprawa wzrostu gospodarczego w Polsce. W optymistycznym scenariuszu rozwoju Ciechanowa nastąpi wzrost zamożności mieszkańców i wzrost dochodów budżetu miasta. Integralnym determinantem realizacji tego pozytywnego scenariusza będzie także kwestia sprawnej implementacji instrumentów docelowo generujących poprawę sytuacji na lokalnym rynku pracy i efektywnego rozwoju przedsiębiorczości w sektorze podmiotów gospodarczych (H. Izdebski, 2006, s. 127). Kluczową instytucją odpowiadającą za tą aktywizację jest samorząd Starostwa powiatowego i Urzędu Gminy Ciechanowa.

Sprawną implementacja programów aktywizujących przedsiębiorczość i poprawę sytuacji na rynku pracy zdeterminowana jest procesem rozwoju korelacji i sprzężeń zwrotnych w zakresie współpracy przedsiębiorstw oraz jednostek samorządu terytorialnego. Wzrost gospodarczy w Polsce jest w dużym stopniu zdeterminowany przedsiębiorczością mieszkańców zamieszkujących daną gminę oraz prowadzących w ujęciu lokalnym i krajowym przedsiębiorstwa i podmioty sektora publicznego, w tym samorządowe. Z drugiej strony uruchamianie nowych instrumentów przeciwdziałających bezrobociu oraz aktywizacja przedsiębiorczości przedsiębiorstw może być istotnym czynnikiem poprawy finansów jednostek samorządowych. Efektywny rozwój przedsiębiorstw przyczyni się do poprawy wpływów dochodowych z tytułu podatków lokalnych w budżetach jednostek samorządu terytorialnego. Zależności te w szczególności dotyczą także Powiatu ciechanowskiego.

Analogicznie jak przedsiębiorstwa, również jednostki administracji samorządowej powinny usprawniać swe ekonomiczne funkcjonowanie i dostosowywać się do zmieniającego się otoczenia społeczno – gospodarczego. Kwestia podnoszenia efektywności ekonomicznej zdeterminowana jest między innymi przez wysoki poziom zadłużenia ciążącego w budżetach wielu jednostek samorządowych. Dla niektórych samorządów problem długu publicznego pojawił się lub zwiększył swą skalę od 2008 roku, kiedy pojawił się globalny kryzys finansowy oraz w związku z podejmowanymi przez jednostki samorządowe projektami inwestycyjnymi, współfinansowanymi z dotacji funduszy Unii Europejskiej. W związku z tym dla korzystających z dotacji UE przedsiębiorstw oraz jednostek samorządu terytorialnego, niezbędne staje się innowacyjne podejście i doskonalenie umiejętności związanych z pozyskiwaniem i wykorzystywaniem dotacji z programów funduszy unijnych (D. Prokopowicz, 2012, s. 37-38).

Na podstawie obowiązujących już od wielu lat standardów część zadań, jakie realizują samorządy jest obowiązkiem ustawowym, a pozostała część, to są cele określonej społeczności lokalnej, jak np. możliwie wysoki rozwój gospodarczo-ekonomiczny, spadek bezrobocia i tym samym polepszenie warunków życia mieszkańców. Wszystkie te zadania i cele władze samorządowe starają się na bieżąco realizować wykorzystując posiadane instrumenty finansowe i ekonomiczne. Najważniejszym z tych instrumentów jest budżet gminy. Podobnie jak w przedsiębiorstwach gospodarka finansowa gminy opiera się na efektywnym gospodarowaniu dochodami i wydatkami. Wymienione główne składowe budżetu gminy częściowo są zagwarantowane a częściowo, pośrednio lub bezpośrednio, zależą od efektywności szeroko ujętego zarządzania wydatkami, planowania warunków gospodarczych i realizacji określonych inwestycji (S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, 2016 B, s. 153-154). W związku z tym rośnie znaczenie współpracy działających w warunkach rynkowych podmiotów gospodarczych z jednostkami samorządu terytorialnego. Ważna jest także efektywna komunikacja tych podmiotów z instytucjami centralnej władzy państwowej, z ustawodawcą wyznaczającym ramy działalności dla funkcjonujących w Polsce komercyjnie działających

podmiotów gospodarczych oraz instytucji ich otoczenia, w tym jednostek samorządu terytorialnego.

Podsumowując, proces wspierania rozwoju przedsiębiorstw i aktywizacji osób bezrobotnych do podejmowania pracy zarobkowej wynika ze statutowych funkcji powiatowych urzędów pracy, określonych zadań lokalnej gospodarki samorządowej oraz bieżącej polityki interwencjonistycznej administracji rządowej. Z drugiej strony proces wspierania przedsiębiorczości i aktywizacji rynku pracy powinien być skorelowany z podejmowaniem określonych rozwiązań systemowych ekonomicznie usprawniających działanie instytucji publicznych oraz podmiotów gospodarczych. W ujęciu lokalnym w zakresie tych działań zalicza się kwestię udziału samorządów w podatkach dochodowych odprowadzanych przez podmioty funkcjonujące na danym obszarze np. gminy (D. Prokopowicz, 2015, s. 76). Znaczenie tego czynnika odpowiednio rośnie jeżeli lokalne podatki zostaną tak skonstruowane, aby promowały rozwój innowacji np. w zakresie infrastruktury technicznej oraz społecznej. W kontekście efektywnego rozwoju podmiotów gospodarczych szczególnie ważnym determinantem jest właśnie kwestia aktywizacji innowacyjności i przedsiębiorczości, ponieważ w ten sposób możliwe jest znaczące zwiększenie efektywności ekonomicznej danego podmiotu, poprawa sytuacji finansowej i w konsekwencji także zwiększenie wpływów podatkowych do budżetu państwa oraz budżetu gminy. Z drugiej strony ważna jest także poprawa relacji biznesowo-społecznych między przedsiębiorstwami a organami władzy państwowej i samorządowej (Z. Bukowski, T. Jędrzejewski, P. Rączka, 2011, s. 48).

Rozwój tych instytucjonalnych i komunikacyjnych relacji warunkuje efektywność w kwestii aktywizacji przedsiębiorczości i innowacji w podmiotach funkcjonujących na obszarze danej gminy. Aktywizacja ta najefektywniej się rozwija w sytuacji synergicznie podejmowanych działań zarówno przez jednostki samorządowe jak i podmioty gospodarcze. Istotna jest więc współpraca tych podmiotów dla rozwoju analogicznych celów wzrostu przedsiębiorczości, w tym aktywizacji lokalnego rynku pracy.

Bibliografia:

1. *Aktualne postulaty Kongregacji Przemysłowo-Handlowej OIG* (w:) witryna internetowa "KPH.pl", Kongregacja Przemysłowo - Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza, Zarząd Krajowy KPH, październik 2017 r., (http://kph.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=213:aktualne-postulaty-kongregacji-przemyslowo-handlowej-oig&catid=9:aktualnosci).
2. A. Baranowska-Skimina, *Niekonkurencyjny system zachęt na badania i rozwój* (w:) Portal internetowy "eGospodarka. Poradnik Internetu dla Twojej Firmy", maj 2015, (<http://www.egospodarka.pl/91739,Niekonkurencyjny-system-zachet-na-badania-i-rozwoj,1,39,1.html>) za: Deloitte.
3. Z. Bukowski, T. Jędrzejewski, P. Rączka, *Ustrój samorządu terytorialnego*, (w:) "Dom organizatora", Toruń 2011.
4. J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2012.
5. B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska Sp. z o. o., Warszawa 2014.
6. M. Dylewski i in., *Finanse samorządowe, narzędzia, decyzje, procesy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
7. *Finansowanie kosztów studiów podyplomowych*, Powiatowy Urząd Pracy, Ciechanów, kwiecień 2016.
8. J. Gliniecka, E. Juchniewicz, T. Sowiński, *Finanse jednostek samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2014.
9. D. Grodzka, A. Zygierewicz, *Innowacyjność polskiej gospodarki*. Biuro Analiz Sejmowych, 7-03-2008.
10. *Gmina miejska Ciechanów. Powiat ciechanowski. Ludność. Wybrane dane statystyczne 2012 – 2014*, Statystyczne Vademecum Samorządowca 2015, UStat, Główny Urząd Statystyczny w Warszawie, Bank Danych Lokalnych GUS w Warszawie, Warszawa 2015, (http://warszawa.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_mazowieckie/portrety_gmin/ciechanowski/1402011_ciechanow.pdf).
11. *Gmina wiejska Ciechanów. Powiat ciechanowski. Ludność. Wybrane dane statystyczne 2012 – 2014*, Statystyczne Vademecum Samorządowca 2015, UStat, Główny Urząd Statystyczny w Warszawie, Bank Danych Lokalnych GUS w Warszawie, Warszawa 2015, (http://warszawa.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_mazowieckie/portrety_gmin/ciechanowski/1402022_ciechanow.pdf).
12. S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, *Adjustment of Polish banks to international standards as a factor of globalization of the national financial system* (w:) *Globalization, the State and the Individual*, "International Scientific Journal", University of Economics and Innovation in Lublin, Free University of Varna "Chernorizets Hrabar", Chayka, Varna, Bułgaria 9007, Varna 2017, nr 1(13) 2017, s. 74-75.
13. S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, *Globalization and the process of the system and normative adaptation of the financial system in Poland to the European Union standards* (w:) *Globalization, the State and the Individual*, "International Scientific Journal", Free University of Varna "Chernorizets Hrabar", Chayka, Varna, Bułgaria 9007, Varna 2016, nr 1(9) 2016 A, s. 64-65.
14. S. Gwoździewicz, D. Prokopowicz, *Social and Economic Determinants of Effective Development of Entrepreneurship and Innovation in the Municipality of Otwock in Poland* (in:) J. Szablowski (ed.) "Entrepreneurship and Innovation in Selected Countries of Europe", University of Finance and Management in Białystok, Białystok 2016 B, p. 151-170.

15. Informacja z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Ciechanowie za 2014 rok, Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie, Ciechanów, styczeń 2015.
16. Informacje zawarte ma witrynie internetowej „Ciechanów. Miasto w liczbach”, sierpień 2016, (<http://ciechanow.miaston.pl>).
17. Informacje zawarte ma witrynie internetowej Powiatu ciechanowskiego, sierpień 2016, (<http://www.ciechanow.powiat.pl>).
18. Informacje zawarte ma witrynie internetowej Urzędu Gminy Ciechanów, sierpień 2016, (<http://gminaciechanow.pl/>).
19. Informacje zawarte ma witrynie internetowej Powiatowy Urząd Pracy, sierpień 2016, (<http://pup-ciechanow.pl>).
20. Informacje zawarte ma witrynie internetowej Urzędu Miasta Ciechanów, sierpień 2016, (http://www.umciechanow.pl/informacje_o_ciechanowie/index).
21. H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006.
22. E. Kornberger-Sokołowska (red.), *Jednostki samorządu terytorialnego jako beneficjenci środków europejskich*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
23. M. Kogut, *Instrumenty interwencjonizmu lokalnego w stymulowaniu rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2008.
24. A. Miszczuk i in., *Gospodarka samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
25. M. Nowak, *Inwestycje w mieście, Uwarunkowania ekonomiczne, organizacyjne i przestrzenne*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2012.
26. *Plan rozwoju lokalnego na lata 2005 – 2013. Gmina Ciechanów*, Załącznik do Uchwały Nr XX/117/05 Rady Gminy Ciechanów, Ciechanów 2005.
27. *Powiat ciechanowski. Ludność. Wybrane dane statystyczne 2012 – 2014*, Statystyczne Vademecum Samorządowca 2015, UStat, Główny Urząd Statystyczny w Warszawie, Bank Danych Lokalnych GUS w Warszawie, Warszawa 2015, (http://warszawa.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_mazowieckie/portrety_powiatow/ciechanowski.pdf).
28. *Projekty współfinansowane z dotacji funduszy Unii Europejskiej*, Powiatowy Urząd Pracy, Ciechanów, kwiecień 2016, (<http://pup-ciechanow.pl/index/statystyki>).
29. *Program Rozwoju Lokalnego Miasta Ciechanów*, Urząd Miasta Ciechanowa, Biuro Ekspertyz Finansowych, Marketingu i Consultingu UNICONSULT, Warszawa 2004.
30. D. Prokopowicz, *Determinanty innowacyjności i przedsiębiorczości w zakresie działalności jednostek samorządowych współpracujących z lokalnymi przedsiębiorcami*, (w:) "25 lat samorządności w Polsce - bilans decentralizacji władzy i zmiany gospodarczej", Instytut Socjologii UKSW, Wydawnictwo Kontrast, Warszawa, wrzesień 2016, s. 176.
31. D. Prokopowicz, *Globalizacja, współpraca międzynarodowa i handel zagraniczny. Sięgając w przeszłość* (w:) "Przedsiębiorstwo przyszłości". Kwartalnik Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej. Warszawa, Nr 1 (10) 2012, Styczeń 2012, Rok wyd. IV, s. 37-38.
32. D. Prokopowicz, *Spoleczne uwarunkowania przedsiębiorczości i innowacyjności w kontekście rozwoju gminnych jednostek samorządowych* (w:) "Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne. Academic Journal of Sociology", Instytut Socjologii, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW, nr 12 (3) 2015 A, s. 71-83.
33. D. Prokopowicz, *Znaczenie innowacyjności w sektorze przedsiębiorstw i efektywnym współdziałaniu z samorządami podstawą rozwoju gospodarczego w Polsce. The importance of innovation in the business sector and effective cooperation with local authorities to economic development in Poland* (w:) S. Gwoździwicz, B. Mydlowska (red.), *Prawne i społeczne problemy samorządu terytorialnego*, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości w Warszawie, Warszawa 2015 B, s. 248.
34. J. Rakowski, *XIV Kongres Gospodarki Polskiej. Jubileusz 15-lecia KPH OIG* (w:) Prezentacja, referat wygłoszony podczas XIV Kongresu Gospodarki Polskiej 21 czerwca 2017 r., Kongregacja Przemysłowo-Handlowa Ogólnopolska Izba Gospodarcza, Warszawa 2017, s. 14-15.
35. D. Rzeczkowski, *Potencjał innowacyjności sektora administracji publicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
36. M. A. Saar, *Jak samorzady lokalne mogą wspierać rozwój przedsiębiorczości?*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2011.
37. *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego miasta Ciechanowa*, Urząd Miasta Ciechanowa, Biuro Ekspertyz Finansowych, Marketingu i Consultingu UNICONSULT, Warszawa 2004.
38. Z. Strzelecki, *Gospodarka regionalna i lokalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
39. *Wieloletni Plan Inwestycyjny Miasta Ciechanowa*, Urząd Miasta Ciechanowa, Biuro Ekspertyz Finansowych, Marketingu i Consultingu UNICONSULT, Warszawa 2004.
40. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2013 r., poz. 674 z późn. zm.).
41. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych (Dz. U. z 2013 r., poz. 885 z późn. zm.).
42. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz.721 z późn. zm.).
43. Ustawa z dnia 30 kwietnia 2004 roku o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej (Dz. U. z 2007 r. Nr 59, poz. 404 z późn. zm.).
44. Ustawa z dnia 30 maja 1989 roku o izbach gospodarczych (Dz. U. nr 35, poz. 195 wraz z późniejszymi zmianami).
45. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. z 2008 r. Nr 164, poz.1027 z późn. zm.).
46. Ustawa z dnia 21 listopada 2008 roku o pracownikach samorządowych (Dz. U. z 2014 r.,poz.1202).
47. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1182 z późn. zm.).
48. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2013 r., poz. 267 z późn. zm.).
49. *Zawody deficytowe i nadwyżkowe w powiecie ciechanowskim w II półroczu 2015 r. Informacja sygnałna*, Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie, Ciechanów, luty 2016.
50. A. Żołnierski, *Znaczenie kapitału społecznego w procesach zarządzania innowacjami*, (w:) *Raport o innowacyjności gospodarki Polski w 2011 roku*, T. Baczek, (red.) Wydawnictwo INE PAN, Warszawa 2012, s. 36.

УДК 330.564

Шубала І.В. к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ПРИНЦИПИ ТА ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті вивчено основні проблеми підвищення рівня доходів населення. Визначено основні принципи та пріоритетні напрями формування та реалізації політики доходів населення в умовах економічної кризи. Зроблено висновок, що для підвищення загального рівня доходів населення потрібно стимулювати розвиток середнього класу та створити належні умови праці, щоб зупинити потік трудової міграції за кордон.

Ключові слова: доходи, домогосподарства, політика доходів, державне регулювання, прожитковий мінімум.

Шубала І.В.

ПРИНЦИПЫ И ПРИОРИТЕТЫ ПОЛИТИКИ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

В статье изучены основные проблемы повышения уровня доходов населения. Определены основные принципы и приоритетные направления формирования и реализации политики доходов населения в условиях экономического кризиса. Сделан вывод, что для повышения общего уровня доходов населения нужно стимулировать развитие среднего класса и создать надлежащие условия труда, чтобы остановить поток трудовой миграции за границу.

Ключевые слова: доходы, домохозяйства, политика доходов, государственное регулирование, прожиточный минимум.

Shubala I.

PRINCIPLES AND PRIORITIES OF THE POPULATION'S INCOME POLICY IN TERMS OF ECONOMIC CRISIS

The article deals with the main problems of raising the level of incomes. The principles and priority directions of the formation and implementation of the income policy of the population in the conditions of the economic crisis are determined. It is concluded that in order to increase the general level of incomes, it is necessary to stimulate the development of the middle class and create the proper working conditions in order to stop the flow of labor migration abroad.

Key words: incomes, households, income policy, state regulation, subsistence level.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Доходи домогосподарств є одним із найважливіших показників економічного становища країни. Структура доходів є чималою, проте, на реальні доходи домашніх господарств впливають високий рівень цін на споживчі блага, великі податки, та самі номінальні доходи. Саме доходи домогосподарства відображають рівень життя населення, тому потрібно приділити значну увагу у вивченні цієї галузі економіки.

Політика доходів домашніх господарств впливає не лише економічну сторону країни, але й характеризує рівень життя населення, щоб покращити рівень доходів домогосподарств потрібно для початку створити ефективні методи їх оцінки. В той же час, нерідко дії державних структур не завжди є скоординованими та системними, адже охопити всі верстки населення регуляторними заходами практично неможливо.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Наукові дослідження стосовно формування та реалізації політики доходів населення здійснювали багато відомих вітчизняних учених: Бандур, Д. Богиня, О. Волкова, Т. Заяць, Л. Іванова, А. Колот, О. Купець, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Ю. Маршавін, І. Петрова, М. Романюк та інші [1; 2; 5-8; 10]. Також напрацьовано достатню нормативно-правову базу

у цій сфері [3; 4; 9]. Але слід розуміти, що навіть реалізувавши найкращу з наукових позицій стратегію, в умовах економічної нестабільності практично неможливо забезпечити різке підвищення рівня доходів для усіх соціальних груп населення. Тому виникає необхідність вироблення спільної стратегії та пріоритетів формування і реалізації політики доходів населення.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у визначенні основних принципів та пріоритетів формування та реалізації політики доходів населення в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Рівень доходів домогосподарств є важливим показником для оцінки рівня життя тому, що він визначає матеріальні та духовні можливості людини. Для оцінки рівня і динаміки доходів домогосподарств використовують показники номінального й реального доходу.

Державне регулювання доходів населення (домогосподарств) є однією із складових соціальної політики країни. Вона являє собою систему заходів та норм законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру. Ця система спрямована на створення умов, які сприяють відтворенню та розвитку робочої сили, а також послаблюють соціальну напруженість. Політика доходів базується на принципах, які закріплені в Конституції України та в інших законодавчих актах (рис. 1).

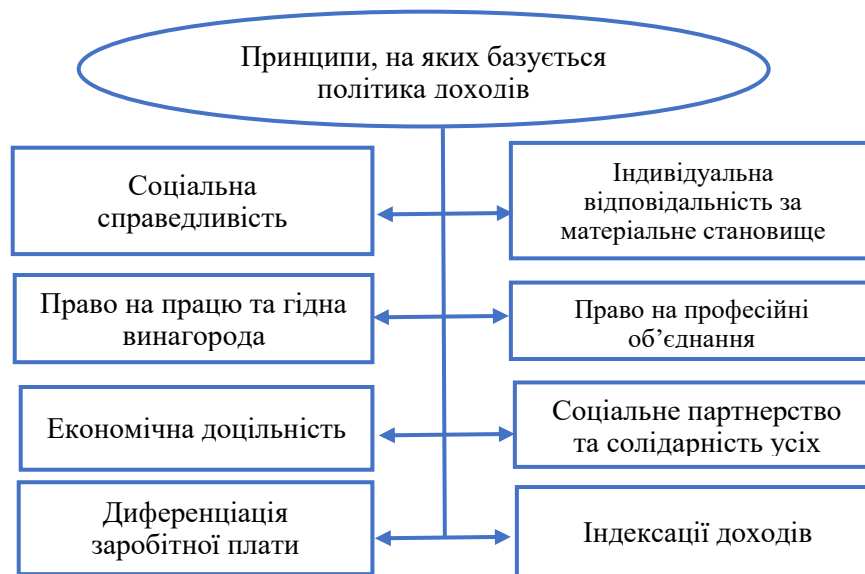

Рис.1. Принципи на яких базується політика доходів (узагальнено автором на основі джерел [3; 4; 9])

Найчастіше Державне регулювання доходів застосовують для визначення оплати праці та оподаткування. Держава здійснює контроль у сфері регулювання оплати праці через систему законодавства; податкову політику; тарифні угоди.

Відповідно до законодавства, державними соціальними стандартами являються – «встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій», а саме «встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [3].

Показник прожиткового мінімуму прийнято вважати «базовим соціальним стандартом» рис. 2. Базовий соціальний стандарт – це відображення у вартісному

еквіваленті набору життєвих засобів, які повинен отримувати індивід для задоволення розумних раціональних потреб. На нашу думку, із розвитком суспільства і модернізацією різних сфер економічної діяльності підходи та методи вивчення доходів домогосподарств слід постійно оновлювати і створювати нові на основі реального стану економіки країни.

Рис. 2. Застосування прожиткового мінімуму (складено автором на основі джерела [4])

Розгляд доходів домогосподарства як платні за ресурси є характерним для функціонального підходу до процесу суспільного розподілу, в межах якого можна визначити, яка частина грошового доходу відповідає кожному з задіяних ресурсів через встановлення ціни кожного з них: робоча сила, як ресурс, реалізується у праці найманих працівників та виражається у розмірі заробітної платні; володіння майном або земельною ділянкою та здача їх в оренду оцінюються за допомогою орендної платні; ціною надання грошових коштів у позику або їх інвестування виступає процент і т. д. [2, с. 364; 5, с.185].

На нашу думку, нормативно-правова база регулювання доходів населення успішна лише в теорії, адже доходи населення не відповідають рівню цін, споживчий кошик на товари необхідного вжитку дивують своїм мінімалізмом. Проблема нашої країни полягає у тому, що у нас практично немає середнього класу суспільства, значно переважає бідність. Якщо враховувати доходи і витрати населення, то середньостатистична людина не може залишати собі заощаджень тому, що велика частина грошових коштів витрачається на харчування і комунальні послуги та ліки лише, що призводить до значного погіршення купівельної спроможності громадян.

Значну увагу слід приділити використанню зарубіжного досвіду у формуванні та розподілі доходів домогосподарств і виділити фактори, що впливають на рівень доходів:

1) фінансова грамотність громадян – являється одним із інструментів подолання бідності у державі.

2) низький рівень фінансової грамотності спричинений такими проблемами:

- недосвідченість щодо прав та обов'язків споживачів фінансових послуг;
- недовіра до фінансових інститутів;
- недостатня поінформованість громадян щодо фінансових послуг.

Також негативно вплинули на фінансову освіченість українців успадкована від колишньої командно – адміністративної системи, відсутність зацікавленості держави у фінансовій освіті населення, що призвело до таких наслідків, як низький рівень доходів громадян; сформований менталітет українців, як нації, що не бажає жити в борг; психологічна неготовність населення сприймати нові фінансові знання [8].

3) загострення конфлікту на сході України спровокувало нове явище в країні, яке отримало назву «раптова бідність». Це явище характеризують як «бідність через втрату майна та джерел для існування внаслідок бойових дій на сході України. Межа вразливості до цієї форми бідності є досить високою, оскільки постраждалі сім'ї повинні покривати такі необхідні витрати, як оренда житла, оновлення домашнього майна, одягу та взуття тощо» [9].

Проблеми, які виходять із вищесказаного:

- зниження реальних трудових доходів населення;
- підвищення рівня безробіття;
- зниження купівельної спроможності населення;
- еміграція кваліфікованих спеціалістів за кордон;
- загострення бідності і нерівності населення.

Для підвищення рівня доходів населення, доцільно сконцентрувати увагу при реалізації економічних реформ саме на середньому класі, адже він охоплює кілька різних верств населення. Але для цього потрібно забезпечити формування атмосфери довіри та партнерства в суспільстві. Щоб державні інституції не тільки виконували, перш за все, каральні та контролюючі функції щодо адміністрування податків з доходів та прибутків, а й враховували складну економічну ситуацію в країні та проблеми у розвитку малого і середнього бізнесу.

Висновок. Отже, враховуючи все вищезазначене, можемо зробити висновки, що участь держави у формуванні системи доходів населення надзвичайно важлива, але має бути добре продуманою, щоб враховувати інтереси усіх верств населення. Адже значна частина населення країни через пасивну політику у сфері доходів, через неправильне оподаткування, через корупцію залишається за межею бідності. Рівень життя населення помітно погіршується, частина населення працездатного віку (зокрема висококваліфікованих спеціалістів) мігрує за кордон, де може за аналогічну працю отримати значно вищий середній дохід. В кінцевому підсумку наша країна втрачає колосальний трудовий потенціал, який використовується для забезпечення добробуту інших країн, тоді як економіка України залишається нестабільною та непрогнозованою, що відштовхує потенційних іноземних інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Бєрвєно О. Вплив надмірної нерівності доходів на якість життя / О. Бєрвєно // Проблеми економіки. – 2014. – №1. – С. 304–308.
2. Вступ до економічної теорії. Підручник / [З. Ватаманюк, О. Ватаманюк, С. Панчишин, С. Кудин та ін.]; За ред. З. Ватаманюка. – [3-є вид., допов.]. – Львів: «Новий світ - 2000», 2006. – 504 с.
3. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>.
4. Закон України «Про прожитковий мінімум» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-14>
5. Кізіма, Т. О. Доходи домашніх господарств: теоретична концептуалізація та пріоритети формування в сучасних умовах / Т. О. Кізіма // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 2. – С. 47-54.
6. Лібанова Е. Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні [Електронний ресурс] / Елла Лібанова; Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ. – К., 2010. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_35927.
7. Лісовий А.В. Економічний аналіз доходів населення: стан, структура, динаміка / А.В. Лісовий, І.І. Чуницька // Наукові праці НДФІ. – 2010. – № 5. – С. 18-22.
8. Слов'янська Н. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проєкт чи державна необхідність? / Наталія Слов'янська, Аеліта Незнанова // Вісник НБУ. – 2013. – квітень. – С. 31-35.
9. Цілі розвитку тисячоліття. Україна: 2000 – 2015. Національна доповідь. – Київ, 2015. – 73 с.
10. Швабій К.І. Довгострокова тенденція розподілу доходів населення в Україні / К.І. Швабій // Фінанси України : журнал. – 2010. – № 1(10). – С. 77-86.

Рецензент: д.е.н., доцент Шубалий О.М.